

Neuvostolentäjät pommittaneet lukuisia maamme paikkakuntia vähäisin laivuein.

Suomen rajaa loukattu

Meidän on jatkuvasti oltava varuillamme yllätyksiä vastaan, tulkoitpa ne sisältä tai ulkoa.

Valtion etu on jokaisen kansalaisen etu.

Neuvottelut hallituskysymyksesä

kehittyvät eilispäivänä suotuisaan suuntaan.

Maalaisliitto ilmoittanut tulevansa mukaan. Ruotsalaisten osanotto epäselvä.

Neuvottelut hallituskysymyksesä jatkuvat hallituksen puolesta...

Pankinjohtaja J. W. Rangell saanut tehtäväkseen uuden hallituksen muodostamisen.

lituskysymys saadaan tänään ratkaisuun?

"Suomen kansa on koettelemuksissaan henkisesti kasvanut korkealle tasolle"

lausui tasavallan presidentti valtiopäivien avajaisissa.

Petri Juuti (toim)

Siniistä Punaista mustaa

Hallituspula!

Tänään joutuu eduskunnassa lähekköskäytellään tasavallan presidentti...
...lausuntansa...

Suomen hallituksen tiedonanto.

Hallitus on antanut seuraavan tiedonannon:

"EI SUOMALAINEN LANNISTU - uusi tehdään ja parempi!"

Pysyvää rauhaa EI VOIDA OSTAA

muiden kansakuntien vapauden hinnalla.

Tärkein tehtävämme olla demokraattisten maiden ja oman asevarikkonamme, lausui Roosevelt eilisessä puheessaan.

Uusi hallitus muodostettu

Kysymys maan itsemääräämisoikeuden turvaamisen välttämättömyydestä

on selvänä maamme ammattiyhdistysväel

mutta miten on asianlaita eräitten porvarillisten ryhmien suhteen

lausui tov. E. A. Vuori SAK:n valtuuston kokouksessa eil

Edustajainhuoneen ulkoasiainvaliokunta

puoltaa demokraattista annettavaa apua

koskevan lakiesityksen hyväksymistä.

Yhdysvallain ent. Berlinin lähekköskäytellään...

Puhemies Hakilla: "väistytävä yleisedun tieltä, ja ajvoittaa huolehtimaan siitä, että mat pääsevät määräämään, kun o san onnesta ja maan tulevaisuudesta."

...hallitukselta esitvistä uudeksi merityöaikalaiksi

Tässä teoksessa Suomen poliittisen historian näkökulmia poliittisen kentän eri laidoilta tarjotaan useasta eri tutkimusasetelmasta käsin. Tähän varsin tutkittuun ajanjaksoon Suomen historiassa pureudutaan lähtökohdista, jotka rinnakkain asetettuna täydentävät toisiaan aivan eri tavalla kuin vaikkapa samaan poliittiseen liikkeeseen kohdentuvat tutkimukset. Molemmilla lähestymistavoilla on tietenkin puolensa. Vastakkainasettelusta lähtien kokonaiskuva, joka on nyt tavoitteena, muodostuu todennäköisesti monipuolisemmin ajankohtaa kuvaavaksi kuin yksittäisistä tutkimuksista saatava käsitys.

FM Juha Peltolan artikkeli “Eteenpäin ja Raivaaja – Kaksi amerikansuomalaista näkökulmaa talvisotaan” tarkastelee Suomen poliittista tilannetta Atlantin takaa.

Amerikansuomalaisten kommunistien ja sosialistien lehdet seurasivat intensiivisesti tapahtumia vanhassa kotimaassa. Ideologia ja sympatiat Suomea kohtaan olivat usein vaikeasti yhteensovitettavia.

Kansakokonaisuus-käsitteeseen ja sen rooliin varsinkin IKL:n ohjelmassa ja toiminnassa meidät tutustuttaa YTM Jussi Maijala. Artikkelissä “Kansakokonaisuuden puolesta” perehdyttää lukijansa kansallisen yhtenäisyyden merkityksen korostamiseen aikana, jolloin ulkoiset uhat olivat kouriintuntuvat. Nämä ulkoiset uhat ja niiden torjunnan keinona IKL:n käyttämä kansakokonaisuus-käsite uhkasivat jopa punaisen Sallan sosialistien vahvaa asemaa.

Artikkelissaan “Vaihtuvat puoleet, pysyvät arvot – Poliittisia valintoja 1930-luvun Sallassa” FM Ulla Aatsinki piirtää kuvan tuon ajan poikkeuksellisten olojen, mm. kommunistilakien ja oikeistoradikalismien vaikutuksista kunnan poliittiseen asetelmaan. ”Vallattomien” eli kommunistien toiminta jatkui kommunistilaeista huolimatta, mutta poliittiseen ilmastoon laeilla oli vaikutuksensa.

FM Elsi Maijala pohtii artikkelissa “Mellastavia oppikoululaisia vai Suur-Suomen sotureita? – Tamperelaisia sinimustia” miksi Tampereelle syntyi aktiivinen sinimustapaikallisosasto, vaikka yleinen äänestyskäyttäytyminen suosi sosiaalidemokraatteja. Sinimustista kehittyi IKL:n nuorisjärjestö, jossa myös tytöt toimivat. Tyttöjen poliittista toimintaa pyrittiin rajoittamaan ja ohjailemaan poikien toimintaa enemmän.

Dosentti Petri Juutin artikkeli vallan huipulta “Politiikan draamaa – Suomen poliittisen eliitin käsitys presidentti Rytin erosta” keskittyy toisen maailmansodan ajan sisäpolitiikkaan poliittisen eliitin kannalta tarkasteltuna. Artikkelin keskiössä ovat ne tekijät, joiden perusteella Ryti teki oman eroratkaisunsa.

Asiasanat:

Poliittinen historia, Suomen historia, amerikansuomalaisten työväenlehdet, poliittiset liikkeet, oikeistoradikalismi, maalaisliitto, kommunismi, koululais- ja nuorisjärjestöt, poliittinen eliitti

ISBN 951-98151-5-5

Ovh 33 €

Petri Juuti (toim.)

sinistä

punaista

mustaa

**Näkökulmia Suomen 1930-40-lukujen
poliittiseen historiaan**

Petri Juuti (toim.)

sinistä

punaista

mustaa

Näkökulmia Suomen 1930-40-lukujen poliittiseen historiaan

© Kirjoittajat 2005
petri.juuti@uta.fi

Kannet & taitto: Katri Wallenius
katri.wallenius@luukku.com

ISBN 951-98151-5-5

Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print
Tampere 2005

Tampere University Press, ePublications - verkkojulkaisut
ISBN 951-44-6336-6
Tampere 2006

- Sisällys -

PETRI JUUTI

Näkökulmia Suomen 1930-40-lukujen poliittiseen historiaan	5
---	---

JUHA PELTOLA

Eteenpäin ja Raivaaja

- kaksi amerikansuomalaista näkökulmaa talvisotaan	7
Tausta.....	8
Eteenpäin ja Raivaaja - "amerikansuomalaisen työväenliikkeen puolesta toisiaan vastaan"	8
Kiinnostuksen määrä ja vaihtelu	11
Uutisaineiston rakenne ja alkuperä	12
Kiinnostuksen vaihtelu	13
Suomi ja Baltia suurvaltojen etupiiripolitiikan kohteina ..	14
Suomi sodan pyörteeseen	19
Sotilaallinen tilanne kiirehtii ratkaisua	25
"Hirvittävä pakkorauha" vai uuden luottamuksen alku?	30
Mannerheim-linjan vastakkaisilla puolilla - taistelu amerikansuomalaisten työläisten sieluista	32
Amerikansuomalaiset työväenlehdet ja Suomen talvisota	34

JUSSI MAIJALA

Kansakokonaisuuden puolesta?	43
IKL - ei luokkia tai yksilöitä vaan kansakokonaisuus	44
Kansakokonaisuusajattelun synty ja kehitys	44
Kokoomuksen, AKS:n ja Lapuan liikkeen kansakäsitys	50
Isänmaallinen kansanliike - kaikki kokonaisuuden puolesta ..	55
Kansakokonaisuuden luominen Suomen kansan olemmassaolon ja itsenäisyyden edellytyksenä	70

ULLA AATSINKI

Vaihtuvat puoleet, pysyvät arvot

- Poliittisia valintoja 1930-luvun Sallassa.....	80
Agraarista moderniin - arvot puntarissa	81
Vaalit ja valta	85
Marxismi tai alkiolaisuus, aate kestää, mutta miksi?	89
Murroskauden politiikkaa	106

ELSI MAIJALA

Mellastavia oppikoululaisia vai Suur-Suomen sotureita?	113
"Valkoisen Suomen asialla"	114
Sinimustien toiminta Lapuan liikkeen ja IKL:n aikana	116
Vala - alokkaasta täysivaltaiseksi jäseneksi	120
Paimenet ja lampaat	124
Sinimustien aattellinen tausta - kotikutoisuutta ja lainaa ulkomailta	129
Loppupäätelmiä: aktiivinen oppikoululainen	132

PETRI JUUTI

Politiikan draamaa

- Suomen poliittisen eliitin käsitys presidentti Rytin erosta	137
Rytin tausta: talousmies ja reaalipoliitikko	138
Pako perikadon uhatessa?	140
Suomi suurvaltojen puristuksessa	141
Rauhanneuvotteluista Ribbentrop-sopimukseen	145
Madame Kollontain vaatimukset	153
Toimintaa kulissien takana	158
Herrasmiessopimus päämajassa	160
Presidentti vaihtuu	163
Pienen poliittisen eliitin ratkaisu	166

Näkökulmia Suomen 1930-40-lukujen poliittiseen historiaan

Usein toistettu hokema on, että poliittinen historia jäsentää lähimenneisyyttämme. Poliittisen historian varhaiset vaiheet liittyvät kiinteästi kansainvälisten suhteiden, valtiollisten tapahtumien ja “suurmiesten” vaiheiden tutkimukseen. Jo 1960–70-luvuilta alkanut ns. uusien historioiden, kuten ympäristöhistoria, naishistoria, kehitysmaatutkimus jne., esiinmarssi on monien muiden tekijöiden kanssa laajentanut huomattavasti poliittisen historian tutkimuskenttää. Esimerkiksi arkielämän, perheiden, liikkeiden, moraalin, kuvien ja symbolien historia ovat suosittuja, mutta yhä edelleen ns. vanhat hyvät tutkimusalat ovat voimissaan. Osoituksena tästä on jatkuva uusien nimikkeiden ilmestyminen niin kansainvälisesti kuin Suomessakin.

Poliittista historiaa on varsinkin 1980–90-luvuilla parjattu suurmiesten historiaksi tai poliittisen eliitin ja sotien historiaksi, joka ei ns. häviäjien historiaa kirjoita. Nämä argumentit ovat jo vanhentuneita kun katsotaan vaikkapa viimeisimpien vuosien historian julkaisuja ja jopa historian oppikirjoja. Poliittisen historian tutkimustraditio on pitkä ja ansiokas. Se on ollut myös työkaluna rakennettaessa kansallista identiteettiä, toisin sanoen historian tutkimuksessa vallitsi ns. kansallinen paradigma, jonka jälkikäteen katsottiin ohjanneen historian kirjoitusta muun muassa kansallisvaltioiden rakentumisen yhteydessä sekä kansallisen identiteetin rakentajana. Näin tietysti oli myös Suomessa, ympäröivän yhteiskunnan paineet eivät voi olla vaikuttamatta historian kirjoitukseen. Näin on ollut kaikkina aikoina, jolloin historiaa on kirjoitettu. Tämän hetken ulkoiset, tiedostetut ja tiedostamattomat, paineet, arvot ja asenteet käyvät selville vasta myöhemmin. Tiedostettu ja selkeä tätä hanketta ohjaava tekijä on pyrkimys vertailevaan tutkimukseen, joka lähestyy laajaa tutkimuskohdettaan, Suomen poliittisen historian kirjavaa kuvaa, vallan eri tasoilta aina parlamentaarisen järjestelmän ulkopuolelle joutuneista eliitin huipulle asti.

Tässä teoksessa Suomen poliittisen historian näkökulmia poliittisen kentän eri laidoilta tarjotaan useasta eri tutkimusasetelmasta käsin. Tähän varsin tutkittuun ajanjaksoon Suomen historiassa pureudutaan lähtökohdista, jotka rinnakkain asetettuna täydentävät toisiaan aivan eri tavalla kuin vaikkapa samaan poliittiseen liikkeeseen kohdentuvat tutkimukset. Molemmilla lähestymistavoilla on tietenkin puolensa. Vastakkainasettelusta lähtien kokonaiskuva, joka on nyt tavoitteena, muodostuu todennäköisesti monipuolisemmin ajankohtaa kuvaavaksi kuin yksittäisistä tutkimuksista saatava käsitys.

Järjestyksessä ensimmäisen osion aloittaa FM Juha Peltolan artikkeli “Eteenpäin ja Raivaaja – kaksi amerikansuomalaista näkökulmaa talvisotaan” tarkastelee Suomen poliittista tilannetta Atlantin takaa. Amerikansuomalaisten kommunistien ja sosialistien lehdet seurasivat intensiivisesti tapahtumia vanhassa kotimaassa. Ideologia ja sympatiat Suomea kohtaan olivat usein vaikeasti yhteensovitettavia.

Kansakokonaisuus-käsitteeseen ja sen rooliin varsinkin IKL:n ohjelmassa ja toiminnassa meidät perehdyttää YTM Jussi Maijala. Artikkelin “Kansakokonaisuuden puolesta” perehdyttää lukijansa kansallisen yhtenäisyyden merkityksen korostamiseen aikana, jolloin ulkoiset uhat olivat kouriintuntuvat.

Nämä ulkoiset uhat ja niiden torjunnan keinona IKL:n käyttämä kansakokonaisuus-käsite uhkasivat jopa punaisen Sallan sosialistien vahvaa asemaa. Artikkelissaan "Vaihtuvat puolueet, pysyvät arvot – Poliittisia valintoja 1930-luvun Sallassa" FM Ulla Aatsinki piirtää kuvan 1930-luvun poikkeuksellisten olojen, mm. kommunistilakien ja oikeistoradikalismien vaikutuksista kunnan poliittiseen asetelmaan. "Vallattomien" eli kommunistien toiminta jatkui kommunistilaeista huolimatta, mutta poliittiseen ilmastoon laeilla oli vaikutuksensa.

FM Elsi Maijala pohtii artikkelissa "Mellastavia oppikoululaisia vai Suur-Suomen sotureita? – Tamperelaisia sinimustia" miksi Tampereelle syntyi aktiivinen sinimustapaikallisosasto, vaikka yleinen äänestyskäyttäytyminen suosi sosiaalidemokraatteja. Sinimustista kehittyi IKL:n nuorisjärjestö, jossa myös tytöt toimivat. Tyttöjen poliittista toimintaa pyrittiin rajoittamaan ja ohjailemaan poikien toimintaa enemmän.

Viimeinen osio toimii tasapainottavana tekijänä varsinkin ensimmäiselle, oma artikkelini vallan huipulta "Politiikan draamaa: Suomen poliittisen eliitin käsitys presidentti Rytin erosta" keskittyy toisen maailmansodan ajan sisäpolitiikkaan nimenomaan poliittisen eliitin kannalta tarkasteltuna. Artikkelin keskiössä ovat ne tekijät, joiden perusteella Rytin teki oman eroratkaisunsa.

Nyt, juuri ennen tämän kirjan painatusta, tuntuu että Suomen sota-ajan poliittisen historian tutkimuksen arvo ja tarve ovat nousseet jälleen kaikkien tietoisuuteen. Venäjän ulkoministeriön kannanotoista liittyen presidentti Tarja Halosen puheeseen Ranskassa on aistittavissa, että ulkomisteriö mielellään unohtaisi talvisodan ja sen vaikutukset Suomen tilanteeseen. Toivottavasti kuitenkin maltamme varsinkin historiantutkimuksessa pidättäytyä kansalliskiihkosta nyt ilmenneiden ulkoisten paineiden alla. Nyt tarvitaan juuri sitä perinteistä poliittista historiaa, oli se muodissa tai ei.

Haluan kiittää kaikkia kirjan kirjoittajia: FM Ulla Aatsinkia, FM Elsi Maijalaa, YTM Jussi Maijalaa & FM Juha Peltolaa.

Prosessi oli pitkä, mutta te jaksoitte kaikki nämä mutkikkaat vaiheet ja ennen kaikkea jaksoitte kuunnella toimittajan huolia ja murheita kiitettävästi.

Kirjan julkaisukelpoiseksi arvioineita anonyymejä asiantuntijoita kiitän heidän lausunnoissaan esittämistään huomioista ja parannusehdotuksista. Kiitokseni haluan osoittaa myös Katri Walleniukselle ulkoasun toteutuksesta sekä työyhteisölleni Tampereen yliopiston historiatieteen laitokselle – huippujen joukossa huippuyksikössä on huippua työskennellä!

Veteraanien muistoa talvisodan päättymisen 65-vuotiaspäivänä kunnioittaen

Petri Juuti

Filosofian tohtori, dosentti.

Juha Peltola

Eteenpäin ja Raivaaja

- Kaksi amerikansuomalaista
näkökulmaa talvisotaan

Eteenpäin 9.12.1939

Raivaaja 7.11.1939

Tausta

Sijainti kahden suurvallan vaikutuspiirissä heijastui monin tavoin Suomen ulkopoliittiseen asemaan ennen toista maailmansotaa. Suhteiden Neuvostoliittoon pysyessä viileinä, suomalaiset pitivät Saksaa sen vastapainona.¹ Silti suhteet Kolmanteen valtakuntaankaan eivät olleet kovin läheiset.² Puolueettomuuspolitiikallaan ja 1930-luvun puolivälistä lähtien harjoittamallaan ns. pohjoismaisella suuntauksella Suomi pyrki osoittamaan, ettei se halua kuulua kummankaan suurvallan vaikutuspiiriin.³ Suomalaisten ajattelu kahden suurvallan vastakohtaisuudesta menetti perustansa Saksan ja Neuvostoliiton alkaessa lähentyä toisiaan. Ne solmivat 23.8.1939 keskinäisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Vähitellen alkoi julkisuudessa esiintyä spekulatioita tähän ns. Ribbentrop-sopimukseen liittyvästä salaisesta lisäpöytäkirjasta, jossa valtakuntien välinen alue jaettiin etupiireihin.⁴ Näin Suomi ei voinut enää luottaa Saksan selustatukeen.

Saksan armeija hyökkäsi Puolaan 1.9.1939. Puolan vastarinta murtui nopeasti. Kun maan luhistuminen oli käynyt ilmeiseksi, aloitti puna-armeija 17.9. Itä-Puolan miehityksen. Siten Puolan miehitys merkitsi Saksan ja Neuvostoliiton välisen etupiirijaon ensimmäisen osan toteuttamista.⁵ Puolan kukistamisen jälkeen Neuvostoliitto jatkoi etenemistään Itämeren alueella. Baltian maat joutuivat taipumaan sopimukseen, joilla ne luovuttivat tukikohtia puna-armeijalle.⁶ Lokakuun alussa Neuvostoliitto ehdotti Suomelle vastaavaa järjestelyä. Suomen tarjoamat myönnytykset eivät olleet riittäviä Neuvostoliitolle. Se halusi Leningradin puolustuksen varmistamiseksi laajaa rajanmuutosta Kannaksella sekä tukikohtaa Hangosta. Suomalaiset eivät katsoneet voivansa suostua näihin vaatimuksiin. Maiden väliset neuvottelut katkesivat tuloksettomina marraskuun puolivälissä.⁷

Marraskuun lopulla Neuvostoliitto syytti Suomea aseellisesta provokaatiosta ja irtisanoi maiden väliset sopimukset. Kuukauden viimeisenä päivänä puna-armeijan maa-, meri- ja ilmavoimat aloittivat sotatoimet Suomea vastaan.⁸ Neuvostoliiton johto uskoi nopeaan ja helppoon salamasaratkaisuun. Joulukuun kiivaissa torjuntataisteluissa suomalaiset onnistuivat kuitenkin pysäyttämään puna-armeijan suurhyökkäyksen Summan alueella ja Taipaleen joella. Laatokan pohjoispuolen korpialueilla venäläiset joukot joutuivat monin paikoin saarroksiin. Myös Suomussalmella ja Raatteen tiellä suomalaiset pystyivät odottamattomiin saavutuksiin. Suomen taistelu ylivoimaista suurvaltaa vastaan herätti maailmalla paljon huomiota.⁹ Sodankäynnistä tuli Neuvostoliitolle arvovaltakysymys. Helmikuun alussa 1940 puna-armeija aloitti suurhyökkäyksen Kannaksella. Venäläisten valtava ylivoima mursi suomalaisten puolustuksen, ja suomalaiset joukot joutuivat vetäytymään. Sotilaallinen johto piti rintamatilannetta kestävämmän. Tämä pakotti valtiojohdon kiirehtimään poliittista ratkaisua.¹⁰ Runsaat kolme kuukautta kestänyt talvisota päättyi Moskovan rauhaan 13.3.1940. Rauhansopimuksen perusteella Suomi joutui taipumaan Neuvostoliiton syksyllä esittämiä vaatimuksia ankarampiin ehtoihin.¹¹

Yhdysvaltalaiset tiedotusvälineet olivat toisen maailmansodan puhjettua valmistautuneet seuraamaan sotaa. Ne olivat syksyllä lähettäneet kirjeenvaihtajansa Eurooppaan, koneisto ja kysyntä oli valmiina, mutta rintamilla ei tapahtunut mitään. Tämän hiljaiselon rikkoi Davidin ja Goljatin kamppailu Pohjolassa. Talvisota valtasi 3–4 kuukauden ajaksi huomattavan sijan Yhdysvaltain julkisessa keskustelussa. Suomesta puhuttiin sanomalehdissä päivittäin. Niissä esiintyi jatkuvasti Suomi-aiheisia otsikoita ja pääkirjoituksia. Myös moraaliselta kannalta Suomen kysymys oli yksiselitteinen ja amerikkalaiseen mielipiteeseen vetoava. Pienen eurooppalaisen demokratian kimppuun oli hyökännyt kommunistista totalitarismia edustava suurvalta.¹² Amerikansuomalaisten keskuudessa talvisota synnytti suomalaiskansallisen isänmaallisuuden aallon.¹³ Tämä näkyi myös heidän lehdistössään, jossa Suomen kysymys oli ykkösuutinen koko sodan ajan.

Eteenpäin ja Raivaaja

– “amerikansuomalaisen työväenliikkeen puolesta toisiaan vastaan”

Amerikansuomalainen Raivaaja näki päivänvalon 31.1.1905 Fitchburgissa, Massachusettsissa. Yhdysvaltain itäosien suomalaiset sosialistit katsoivat oman äänenkannattajan perustamisen välttämättömäksi, sosialististen aatteiden levittämiseksi.¹⁴ Vuonna 1906 perustettiin Suomalainen Sosialistijärjestö SSJ, josta muutamassa vuodessa kasvoi Yhdysvaltain Sosialistipuolueen SPA suurin kansallinen järjestö. Sosialismin periaatteen mukaan julkaistut sanomalehdet Työmies ja Raivaaja

hyväksyttiin puoluelehdiksi.¹⁵ Lehden alkutaival oli täynnä taloudellisia koettelemuksia ja vastoinikäymisiä. Pahimmista karikoista kuitenkin selvittiin ja toukokuussa 1910 Raivaaja muuttui viikkolehdestä päivälehdiksi.¹⁶

Suomalaisen Sosialistijärjestön kukoistuskausi ajoittui ensimmäistä maailmansotaa edeltäneisiin vuosiin. Tällöin se nautti amerikansuomalaisen työväestön jakamatonta kannatusta ja sen jäsenmäärä saavutti lakipisteensä. Vuoden 1913 lopulla järjestöön kuului 260 osastoa, ja niihin kaikkiaan 12 659 jäsentä.¹⁷ Pinnan alla kuitenkin kuohui. Suomalaisia sosialisteja jakavaksi tekijäksi muodostui suhtautuminen uuteen syndikalistiseen ammattijärjestöön, joka käytti itsestään nimeä Industrial Workers of the World. Sabotaasia ja suoraa toimintaa vaativa IWW sai kannatusta jyrkimpien amerikansuomalaisten keskuudessa erityisesti maan keski- ja länsiosissa. Tehdäkseen toimintaansa tunnetuksi IWW-läiset perustivat Sosialisti-nimisen lehden, joka kuitenkin pian muutti nimensä Industrialistiksi. Suomalaisen Sosialistijärjestön johto ei hyväksynyt uutta lehteä puoluelehdiksi ja kielsi osastojaan tukemasta sitä taloudellisesti. Kun erimielisyydet johtivat siihen, että IWW-läiset lähtivät omille teilleen, menetti SSJ noin 12 500:sta jäsenestään 3 000.¹⁸ Paluuta ei ollut ja hajaannus merkitsi ankaraa suoneniskua Suomalaiselle Sosialistijärjestölle.

Kaksi työväenliikkeen suuntaa, sosialistinen ja IWW-läinen, eivät olleet kylliksi suomalaisille siirtolaisille. Lokakuun vallankumous ja Suomen kansalaissota johtivat mielipiteiden radikalisoitumiseen amerikansuomalaisten keskuudessa.¹⁹ Työmiehen ympärille ryhmittyneiden radikaalien mielestä Yhdysvaltain Sosialistipuolue ei enää ollut riittävän vallankumouksellinen edustamaan työväenluokkaa.²⁰ Toisaalta Raivaajan ympärille alkoi kerääntyä ryhmä, joka suhtautui yhä kriittisemmin lokakuun vallankumouksen merkitykseen ja halusi säilyttää Suomalaisen Sosialistijärjestön osana sosialistipuoluetta.²¹

SPA:ssa vuonna 1919 tapahtunut ”kommunistihajaannus” ulotti vaikutuksensa myös suomalaisten keskuuteen. Waukeganin edustajakokouksessa vuonna 1920 SSJ:n enemmistö päätti erota Yhdysvaltain Sosialistipuolueesta ja jättäytyä itsenäiseksi järjestöksi. Raivaajan ympärille ryhmittynyt vähemmistö jatkoi toimintaansa SPA:ssa sen Suomalaisena järjestönä. Hajaannuksen seurauksena oli muodostunut kaksi Suomalaista järjestöä, toinen osana sosialistipuoluetta, toinen toistaiseksi riippumattomana.²² SPA:sta eronneeseen Suomalaiseen Sosialistijärjestöön jäi noin 160 osastoa, joihin kuului yhteensä 7000 jäsentä. Entisessä puolueessaan toimintaansa päätti jatkaa noin 60 osastoa, joiden yhteinen jäsenmäärä oli noin 3000.²³ Hajaannukseen johtaneet aatteelliset erimielisyydet liittyivät lokakuun vallankumouksen jälkeiseen kansainväliseen työväenliikkeen jakaantumiseen. Vaikka Suomalainen Sosialistijärjestö päättikin jäädä muodollisesti itsenäiseksi, oli se käytännössä valinnut paikkansa kommunistien ”leirissä”. Virallisesti se liittyi kommunistisen Workers Partyn WP jäsenjärjestöksi vuonna 1922. Saman vuosikymmenen puolivälissä puolueen jäsenistä runsaat 40 % oli suomalaisia.²⁴ Sosialistipuolueelle uskolliset osastot järjestäytyivät vuonna 1921 Yhdysvaltain Sosialistipuolueen Suomalaiseksi järjestöksi YSSJ.²⁵ SSJ:n hajaannusta seurasi taistelu järjestön omaisuuden ja sanomalehtien hallinnasta. Sosialistit menettivät sekä Toverin että Työmiehen kommunisteille. Sen sijaan idässä ilmestyneestä Raivaajasta käytiin pitkä ja katkera kamppailu, joka lopulta päättyi sosialistien voittoon.²⁶ Menetettyään Raivaajan, kommunistit perustivat itäosissa asuvia kannattajiaan varten Eteenpäin-lehden. Sen ensimmäinen numero ilmestyi New Yorkissa 25.5.1921.²⁷

Eteenpäin ja Raivaaja muodostivat amerikansuomalaisen lehdistön selkeimmän taisteluparin. Molemmat olivat ennen kaikkea puoluelehtiä, mikä myös näkyi niiden toimituspolitiikassa. Eteenpäin oli perustamisestaan lähtien kommunistien hallitseman SSJ:n, ja sen seuraajaksi vuonna 1927 perustetun Suomalaisen Työväenjärjestön virallinen lehti. STJ oli muodollisesti kaikista puolueista riippumaton, mutta käytännössä kommunistien dominoima.²⁸ Raivaajasta puolestaan muodostui amerikansuomalaisen sosialidemokratian lippulaiva. YSSJ pysyi Yhdysvaltain Sosialistipuolueen jäsenjärjestönä vuoteen 1937 saakka. Tällöin se puolueen sisäisten ristiriitojen vuoksi päätti jättäytyä itsenäiseksi.²⁹ Eteenpäin ja Raivaaja propagoivat aatettaan ja taistelivat amerikansuomalaisista lukijoista samalla levikkialueella. Ankara kilpailutilanne johti ajoittain hyvän lehtimiestävän kannalta arveluttavienkin keinojen käyttöön.

Molemmat lehdet ilmestyivät tutkimusjakson aikana kuudesti viikossa, Eteenpäin tosin muuttui joulukuun alussa viisipäiväiseksi. Yhdessä numerossa oli keskimäärin 6–8 sivua. Molemmissa lehdissä ensimmäisellä sivulla olivat uutiset. Toinen sivu sisälsi ns. toimitusmateriaalin, pääkirjoitukset, pakinat

ja muut artikkelit. Kolmannella ja neljännellä sivulla oli yleensä järjestöuutisia, jonka jälkeen tulivat ns. paikalliskirjeet. Mainokset oli tavallisimmin sijoitettu viimeiselle sivulle. Kummallakaan lehdellä ei ollut palkattuja kirjeenvaihtajia. Uutisensa amerikansuomalaiset sanomalehdet hankkivat yleensä kääntämällä niitä englanninkielisistä lehdistä. Raivaaja käytti lisäksi United Press -uutistoimiston palveluja.³⁰ Tällä amerikkalaisella suuryhtiöllä oli talvisodan aikana kaikkiaan kuusi kirjeenvaihtajaa Suomessa.³¹ Eteenpäin julkaisemat uutiset olivat yleensä vuorokauden vanhentuneita Raivaajaan verrattuna.

Raivaajan päätoimittajaksi vuonna 1931 valittu Yrjö Mäkelä oli syntynyt Oulujoella vuonna 1886. Kannuksensa hän hankki työskentelemällä vuosikymmenien ajan Työmiehen ja Raivaajan toimittajana. Hänen lisäksi lehden toimituskuntaan tarkasteltavana ajanjaksona kuuluivat mm. Oskari Tokoi ja Elis Sulkane. Näistä ensin mainittu oli tunnettu Suomen ”vanhan” sosialidemokraattisen liikkeen johtohahmo. Sulkane oli puolestaan toiminut kommunistien hallitsemien Eteenpäin ja Toverin päätoimittajana. Tultuaan erotetuksi Suomalaisesta Työväenjärjestöstä vuonna 1928, hän liittyi Raivaajan toimituskuntaan.³² Eteenpäin päätoimittajana talvisodan aikana toiminut Richard Pesola oli syntynyt Kaustisilla vuonna 1886. Hän oli toiminut vuosikymmenien ajan SSJ:n ja STJ:n palveluksessa puhujana ja toimittajana.³³ Lisäksi toimituskuntaan kuului mm. John Wiita, joka 1920–1930-lukujen vaihteessa tunnettiin nimellä Henry Puro. Hänellä oli takanaan mittava ura ensin SSJ:n, sitten STJ:n ja Workers Partyn johtotehtävissä.³⁴

Suomalaisten lukumäärä Yhdysvalloissa oli korkeimmillaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Syntyperältään suomalaisia laskettiin tuolloin olevan hieman alle 400 000.³⁵ Näistä Suomessa syntyneitä oli noin 200 000.³⁶ Työväenlehtien levikki oli suurimmillaan 1920-luvulla. Yksistään suomalaisten kommunistien hallitsemien lehtien levikki kohosi 40 000:en. Kun tähän vielä lisätään Raivaaja ja Industrialisti, saadaan kokonaislevikiksi noin 60 000.³⁷ Siirtolaisuus Suomesta Amerikkaan väheni oleellisesti 1930-luvulle tultaessa, Yhdysvalloissa käyttöön otettujen maahanpääsyräjoitusten vuoksi. Suurten siirtolaisuusaaltojen mukana maahan tulleet alkoivat puolestaan ikääntyä, eikä nuori polvi tuntenut suurta kiinnostusta suomalaisuutta kohtaan.³⁸ Raivaajan levikki laski kymmenvuotiskaudella 1930–1940 8 326:sta 7 000:en. Vastaavana ajanjaksona Eteenpäin ja Työmiehen yhteinen levikki laski 13 639:stä 11 960:en.³⁹ Varsinkin Suomessa syntyneiden siirtolaisten keskuudessa työväenlehtien asema oli kuitenkin vahva. Suomi-kirjoittelu kahta työväenliikkeen pääsuuntausta edustaneessa sanomalehdessä heijasteli sidosryhmiensä asennoitumista Suomen kysymykseen. Aiheuttiko kansallisen sympatian ja ideologisen näkemyksen yhteensovittaminen vaikeuksia? Millaiseksi lehdet arvioivat Suomen kansainvälis- ja sisäpoliittisen aseman kriisin kuluessa?⁴⁰

Yhdysvalloissa vasemmistolaisella työväenliikkeellä ei ole koskaan ollut kovin merkittävää roolia. Suuri lamakausi merkitsi kuitenkin poliittista korkeasuhdannetta amerikkalaisille kommunisteille. Puolueen jäsenmäärä oli 1930-luvun lopulla noin 75 000. Se pystyi myös kontrolloimaan eräitä suuria ammattiliittoja ja kansalaisjärjestöjä. Näin sen yhteiskunnallinen vaikutusvalta oli puolueen ominaispainoa tuntuvasti suurempi. Workers Party nautti historiansa suurinta kannatusta juuri ennen toisen maailmansodan alkua.⁴¹ Suomalaisten osuus puolueessa oli kuitenkin tuntuvasti vähentynyt sitten 1920-luvun ”parhaiden päivien”. Sisäiset riidat, sekä laaja muuttoliike Neuvosto-Karjalaan, heikensivät ratkaisevasti amerikansuomalaista kommunistiliikettä. ”Karjalan kuumeen” aikana 1930-luvun alussa arviolta 5000-8000 suomalaista siirtyi Pohjois-Amerikasta Neuvostoliittoon.⁴² Yhdysvaltain Sosialistipuolue oli puolestaan hajonnut 1930-luvun lopulla useaan ryhmittymään ja muuttunut merkityksettömäksi tekijäksi amerikkalaisessa yhteiskunnassa. Vähenevästä jäsenmäärästä kärsivät suomalaiset sosialistit jättivät emäpuolueen kyllästyttyään sen sisäisiin riitoihin.⁴³ Amerikansuomalaisten keskuudessa vasemmistolainen työväenliike saavutti poikkeuksellisen suuren kannatuksen. Suhteellisen pienen siirtolaisryhmän edustajilla oli huomattavan vahva asema Yhdysvaltain työväenliikkeessä.⁴⁴ Koska suomalaisilla kommunisteilla oli Yhdysvalloissa, toisin kuin Suomessa, täydet poliittiset toimintavapaudet, oli työväenliikkeen kahden pääsuuntauksen avoin valtataistelu amerikansuomalaisten keskuudessa mahdollista. Sanomalehdillä oli tässä toiminnassa tärkeä merkitys. Talvisodan sytyessä tämä taistelu kävi vielä kiihkeänä.

Vaikka kysymyksessä Yhdysvaltain mittapuun mukaan onkin marginaalisten poliittisten ryhmittymien, sekä suhteellisen pienen siirtolaisryhmän historiasta, muodostivat amerikansuomalaiset kuitenkin

1930-luvulla suurimman ulkosuomalaisten ryhmän. Maailmansotien välisenä aikana amerikansuomalaisten ja Suomen suhteet pysyivät kylminä. Nuori tasavalta näki siirtolaisuuden kansalliselta kannalta kielteisenä ilmiönä. Varsinkin vasemmistolaiset siirtolaiset kokivat puolestaan kansalaissodan jälkeisen Suomen itselleen vieraaksi.⁴⁵ Eräänlainen jäidenlähtö näissä suhteissa tapahtui talvisodan kynnyksellä vuonna 1938. Tällöin Yhdysvalloissa vietettiin Delawere-siirtokunnan kolmesataavuotisjuhlaa, johon kutsuttiin myös Suomen valtuuskunta. Amerikansuomalaisten tekemän aloitteen pohjalta Suomen hallitus ja eduskunta lähestyivät ensi kerran siirtolaisia.⁴⁶ Suomen sisäpolitiikassa 1930-luvun lopulla tapahtunut kehitys lievensi varsinkin amerikansuomalaisten sosialistien kriittisyyttä Suomen poliittisia oloja kohtaan.⁴⁷

Kiinnostuksen määrä ja vaihtelu

Tutkimusta varten on systemaattisesti kerätty tarkasteltavista sanomalehdistä kaikki Suomea koskeva aineisto 23.8.1939–9.4.1940 väliseltä ajalta. Tutkimusyksikkönä käytettiin yhtä kirjoitusta.⁴⁸ Millainen kirjoitus sitten lasketaan Suomea koskevaksi? Tässä tutkimuksessa on ratkaistu erottelamalla toisistaan Suomea koskevat ja Suomea käsittelevät kirjoitukset. Suomea koskeviksi luokiteltiin kaikki Suomeen tai suomalaisiin lyhyestikin viittaavat kirjoitukset. Suomea käsitteleviksi katsottiin kirjoitukset, joissa maasta puhuttiin kahdessa tai useammassa kappaleessa.⁴⁹ Eteenpäin ja Raivaaja kirjoittivat Suomesta tarkasteltavana ajanjaksona huomattavan paljon ja intensiivisesti. Taulukon 1. mukaan Eteenpäin julkaisi tutkimusjakson aikana 622 Suomea koskevaa ja 566 Suomea käsittelevää kirjoitusta. Lehti ilmestyi tutkittavana ajanjaksona 166 kertaa.⁵⁰ Yhdessä numerossa oli keskimäärin 3,7 Suomea koskevaa ja 3,4 Suomea käsittelevää kirjoitusta. Raivaaja puolestaan julkaisi vastaavana aikana 617 Suomea koskevaa ja 544 Suomea käsittelevää kirjoitusta. Kun lehti ilmestyi tänä aikana 193 kertaa, oli yhdessä numerossa keskimäärin 3,2 Suomea koskevaa ja 2,8 Suomea käsittelevää kirjoitusta.

LEHTI	Suomea koskevat / kpl	Suomea käsittelevät / kpl
Eteenpäin	622	566
Raivaaja	617	544

Taulukko 1. Suomea koskevat ja käsittelevät kirjoitukset.

LEHTI	%
Eteenpäin	91
Raivaaja	88

Taulukko 2. Suomea käsittelevien kirjoitusten osuus sitä koskevista.

Ottaen huomioon lehtien vähäisen sivumäärän, voidaan em. lukujen valossa sanoa talvisodan olleen molempien lehtien ”pääjuttu” koko tarkasteltavan ajanjakson. Kovin suuria eroja lehtien Suomi-kirjoitusten määrässä ei voida havaita. Eteenpäin ja Raivaajan Suomea käsittelevä materiaali on jaettu seuraaviin kirjoitustyyppeihin: etusivun uutiset, pääkirjoitukset, pakinat ja muut toimitussivun artikkelit.

JUTTUTYYPPI	Eteenpäin	Raivaaja
Etusivun uut.	302	315
Pääkirjoitus	108	109
Pakina	54	74
Toim. artikkeli	102	46

Taulukko 3. Suomea käsittelevän materiaalin koostumus.

Etusivun uutisten osuus koko aineistosta oli Eteenpäin osalta 53 % ja Raivaajan osalta 58 %. Yhtä numeroa kohden oli Eteenpäissä keskimäärin 1,8 ja Raivaajassa 1,6 etusivun uutista. Pääkirjoitusten osuus kaikesta materiaalista oli Eteenpäissä 19 % ja Raivaajassa 20 %. Edellä esitetyn perusteella molemmat lehdet käsitelivät pääkirjoituksissaan Suomen kysymystä vähintään joka toisessa numerossa. Pääkirjoitusten lukumäärää tarkasteltaessa on kuitenkin muistettava, että molemmissa lehdissä niitä oli keskimäärin 2–4 kappaletta numeroa kohden. Pakinoiden osuus Eteenpäissä oli 10 % ja Raivaajassa 14 %. Kummankin lehden pakinoitsijat käsitelivät Suomea keskimäärin joka kolmannessa kirjoituksessaan. Kotoiset asiat tarjosivat pakinoitsijoille ehkä herkullisempia ja parempia aiheita, kuin kansainväliset kysymykset. Toimitussivun artikkeleiden osuus oli Eteenpäin kohdalla 18 % ja Raivaajan 8,0 %. Eteenpäin julkaisi toimitussivullaan runsaasti Workers Partyn sille toimittamaa materiaalia, jossa käsiteltiin kansainvälistä poliittista tilannetta ja ideologia kysymyksiä.

Suomea käsittelevän materiaalin jakaantumisessa eri kirjoitustyypppeihin ei ole lehtien välillä havaittavissa huomattavia eroja. Ainoa selkeä poikkeama liittyy toimitussivun artikkeleiden lukumääriin. Osittain tämä selittyy sillä, että Eteenpäällä oli mahdollisuus saada Workers Partyn kautta runsaasti Kominternin ja puolueen itsensä laatimia kirjoituksia. Myös kansainvälispoliittinen tilanne oli Eteenpäin edustaman aatesuunnan kannalta hankalampi. Kiinnostuksen aiheen perusteella Suomea käsittelevät kirjoitukset on jaettu kolmeen luokkaan: sisäpolitiikka, ulkopoliitiikka ja sotilaalliset asiat. Jako on kuitenkin vaikea ja jossain määrin keinotekoinen, sillä useissa kirjoituksissa on sivuttu kaikkia em. teemoja.

LEHTI	Sisäpol.	Ulkopol.	Sot.asiat
Eteenpäin	87	362	117
Raivaaja	55	354	144

Taulukko 4. Suomea käsittelevien kirjoitusten jakaantuminen aihepiiriin mukaan

LEHTI	Sisäpol.	Ulkopol.	Sot.asiat
Eteenpäin	52	187	25
Raivaaja	34	150	45

Taulukko 5. Mieli-ideaaineiston jakaantuminen aihepiiriin mukaan

LEHTI	Sisäpol.	Ulkopol.	Sot.asiat
Eteenpäin	35	175	92
Raivaaja	21	195	99

Taulukko 6. Etusivun uutisten jakaantuminen aihepiiriin mukaan

Ulkopolitiikkaa käsittelevien kirjoitusten osuus koko aineistosta oli Eteenpäissä 64 % ja Raivaajassa 63 %. Sotilaallisten asioiden vastaavat luvut olivat 21 ja 27. Sisäpolitiikkaa tarkastelleiden kirjoitusten osuudeksi jäi Eteenpäissä 15 % ja Raivaajassa 10 %. Taulukossa 5. on yhdistetty ns toimitussivun materiaali, pääkirjoitukset, pakinat ja muut artikkelit mieli-ideaaineistoksi. Em. kirjoitukset muodostavat sen kokonaisuuden, josta lehden poliittinen linja ja mielipide käyvät ilmi. Mieli-ideaaineiston osalta ulkopoliitiikkaa käsittelevien kirjoitusten osuudeksi muodostui Eteenpäissä 71 % ja Raivaajassa 65,5 %. Sisäpolitiikkaa tarkastelevien kirjoitusten vastaavat luvut olivat 20 ja 15. Sotilaallisten asioiden osuudeksi jäi Eteenpäissä 9 % ja Raivaajassa 19,5 %. Taulukon 6. mukaan etusivun uutisista ulkopoliitiikkaan liittyvien osuus oli Eteenpäissä 58 % ja Raivaajassa 62 %. Sotilaallisten asioiden vastaavat luvut olivat 30 ja 31. Sisäpolitiikkaa käsittelevien uutisten osuudeksi jäi Eteenpäissä 12 % ja Raivaajassa 7 %. Sekä Eteenpäin että Raivaaja kirjoittivat runsaasti kaikista kolmesta aihepiiristä. Ulkopoliitiikkaan liittyvät kirjoitukset olivat pääosassa kummassakin lehdessä. Eteenpäin painotti enemmän Suomen sisäpolitiikkaa, kun taas Raivaajassa tarkasteltiin enemmän sotilaallisia asioita.

Uutisaineiston rakenne ja alkuperä

Oma merkityksensä on myös sillä, mistä uutiset lähetettiin. Lehtien uutistarjonnan tasapuolisuutta ei voi arvioida ilman tätä näkökohtaa.

LEHTI	Hki	Tma	Mva	Blin	Ldon	Wton	Köp	Muut
Eteenpäin	115	34	146	4	23	38	17	65
Raivaaja	337	76	58	10	62	82	78	121

Taulukko 7. Uutisaineiston jakaantuminen lähetyspaikan mukaan

Eteenpäin uutissähkeistä vain runsas neljännes (26 %) oli peräisin Helsingistä. Kuten aikaisemmin jo mainittiin, lehdellä ei ollut omia kirjeenvaihtajia. Talvisodan aikana Suomessa toimineista kirjeenvaihtajista ei yksikään edustanut kommunistilehteä.⁵¹ Äärivasemmiston asema talvisodan tiedottajana oli siis poikkeuksellinen. Eteenpäin kohdalla huomio kiinnittyy Moskovasta peräisin olevien uutissähkeiden huomattavaan määrään. Ne muodostavat kolmanneksen koko aineistosta. Nämä uutissähkeet olivat pääosin neuvostoliittolaisten itsensä välittämiä.

Raivaajan uutissähkeistä 41 % oli peräisin Helsingistä. Myöskään sillä ei ollut omia kirjeenvaihtajia, mutta kuten edellä kävi ilmi, se käytti United Press -uutistoimiston palveluja. Tällä amerikkalaisella

suuryhtiöllä oli talvisodan aikana useita kirjeenvaihtajia Suomessa. Heistä ehkä tunnetuin oli United Pressin Euroopan toimiston johtaja Webb Miller.⁵² Sen sijaan Moskovan sähköiden osuus (7 %) oli Raivaajalla huomattavasti pienempi. Berliinistä peräisin olevien uutissähkeiden vähäisyys molemmista lehdissä kertoo omaa kieltään Saksan vähäisestä kiinnostuksesta Suomea kohtaan talvisodan aikana. Washingtonin lukumäärä ei anna aivan oikeaa kuvaa Yhdysvalloista uutisaineiston alkuperämaana. Kohta muut sisältää jonkin verran muualta Yhdysvalloista lähteneitä uutisia. Muita tähän kategoriaan kuuluvia uutissähkeiden alkuperäpaikkoja ovat mm. Oslo, Geneve, Pariisi ja Rooma.

Kiinnostuksen vaihtelu

Kiinnostuksen vaihtelun selvittämiseksi tutkimusajanjakso on jaettu neljään eri vaiheeseen: Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisesta talvisodan syttymiseen 23.8.–29.11.1939, suomalaisten torjuntavoitoista Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkamiseen 30.11.1939–31.1.1940, suurhyökkäyksestä ja pääpuolustuslinjan murtumisesta Moskovan rauhaan 1.2.–13.3.1940 ja rauhansopimuksen solmimisesta Saksan hyökkäykseen Tanskaan ja Norjaan 14.3.–9.4.1940. Eteenpäin ja Raivaaja tarkastelivat Suomen tapahtumia kahdella eri tasolla. Suomen kansainvälispoliittisen aseman kehittymistä seurattiin koko tutkimusjakson ajan. Varsinaiset sotatapahtumat loivat kuitenkin konkreettiset puitteet Suomen aseman muutoksille. Ne muodostavat myös seuraavan tarkastelun rungon.

	Eteenpäin	Raivaaja
Vaihe 1	74	92
Vaihe 2	274	223
Vaihe 3	122	148
Vaihe 4	96	81

Taulukko 8. Suomea käsittelevät kirjoitukset eri vaiheiden aikana

	Eteenpäin	Raivaaja
Vaihe 1	5,3	6,6
Vaihe 2	30,4	24,8
Vaihe 3	20,3	24,7
Vaihe 4	24,0	20,3

Taulukko 9. Suomea käsittelevät kirjoitukset/vko eri vaiheiden aikana

Molemmat lehdet kirjoittivat määrällisesti eniten ajanjaksosta, joka käsitti Suomelle menestykselliset torjuntataistelut ja päättyi Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkamiseen. Seuraavaksi eniten kirjoitettiin vaiheesta, joka käsitti pääpuolustuslinjan murtumisen ja Moskovan rauhan solmimisen. Koska ajanjaksot ovat eripituisia, eivät absoluuttiset määrät anna oikeaa käsitystä kiinnostuksen vaihtelusta. Taulukossa 9 esitetään lehtien suhteellisen kiinnostuksen vaihtelu.

Tämänkin tarkastelun mukaan molemmat lehdet kirjoittivat eniten toisesta vaiheesta. Tosin Raivaajan kohdalla ero kolmanteen vaiheeseen on erittäin pieni. Eteenpäin kirjoitti toiseksi eniten ajanjaksosta, joka käsitti Moskovan rauhan solmimisen ja päättyi Saksan hyökkäykseen Tanskaan ja Norjaan. Tässä yhteydessä on kuitenkin muistettava, että lehden numerot 4.2.–12.2.1940 puuttuvat. Suhteellisesti tarkastellen molemmat lehdet kirjoittivat selvästi vähiten ensimmäisestä vaiheesta.

Etusivun uutisten määrää pidetään usein eräänä herkimpanä kiinnostuksen mittajana. Seuraavassa taulukossa esitetään etusivun uutisten määrän vaihtelu vaiheittain.

	Eteenpäin	Raivaaja
Vaihe 1	47	56
Vaihe 2	140	127
Vaihe 3	72	80
Vaihe 4	43	52

Taulukko 10. Etusivun uutiset vaiheittain

	Eteenpäin	Raivaaja
Vaihe 1	3,6	4,0
Vaihe 2	15,6	14,1
Vaihe 3	12,0	13,3
Vaihe 4	10,8	13,0

Taulukko 11. Etusivun uutiset/vko eri vaiheiden aikana

Etusivun uutisilla mitattu kiinnostuksen vaihtelu antaa molempien lehtien kohdalla hyvin saman suuntaisen tuloksen, kuin koko aineistolla tehty. Vaiheista kaksi ja kolme kirjoitettiin eniten sekä absoluuttisesti että suhteellisesti tarkasteltuna. Tosin erot kolmen viimeisen jaksos välillä ovat hyvin pienet. Sen sijaan ensimmäisestä vaiheesta molemmat lehdet kirjoittivat selkeästi vähiten. Mieli-pideaineiston määrän absoluuttinen ja suhteellinen vaihtelu käyvät ilmi seuraavista taulukoista.

	Eteenpäin	Raivaaja
Vaihe 1	27	36
Vaihe 2	134	96
Vaihe 3	50	68
Vaihe 4	53	29

Taulukko 12. Mieliaineisto vaiheittain

	Eteenpäin	Raivaaja
Vaihe 1	1,6	2,6
Vaihe 2	14,9	10,7
Vaihe 3	8,3	11,3
Vaihe 4	13,3	7,3

Taulukko 13. Mieliaineisto/vko eri vaiheiden aikana

Myös mieliaineistolla mitattu kiinnostuksen jakaantuminen antaa hyvin samansuuntaisia tuloksia, kuin aiemmat mittaukset. Eteenpäin kirjoitti sekä absoluuttisesti että suhteellisesti mitattuna eniten vaiheista kaksi ja neljä. Vastaavasti Raivaaja kirjoitti eniten vaiheista kaksi ja kolme. Suomi oli molempien lehtien herpaantumattoman mielenkiinnon kohteena koko tarkasteltavan ajanjakson. Erot eri vaiheiden välillä eivät ole kovin suuria. Talvisodan syttyminen synnytti kuitenkin "kirjoitustulvan", joka jatkui aina huhtikuun puoliväliin saakka. Tästä massasta on vaikea poimia esiin mitään yksittäisiä tapahtumia. Seuraavat taulukot havainnollistavat Suomea käsittelevien kirjoitusten aihepiirien vaihtelua.

	ETEENPÄIN						RAIVAAJA					
	Sisäpol.		Ulkopol.		Sot.asiat		Sisäpol.		Ulkopol.		Sot.asiat	
	kpl	/vko	kpl	/vko	kpl	/vko	kpl	/vko	kpl	/vko	kpl	/vko
Vaihe 1	12	0,9	58	4,1	4	0,3	10	0,7	73	5,2	9	0,6
Vaihe 2	43	4,8	169	18,8	62	6,9	17	1,9	129	14,3	77	8,6
Vaihe 3	15	2,5	68	11,3	39	6,5	7	1,2	91	15,2	50	8,3
Vaihe 4	17	4,3	67	16,8	12	3,0	21	5,3	52	13,0	8	2,0

Taulukko 14. Aihepiirien vaihtelu

Suomi ja Baltia suurvaltojen etupiiripolitiikan kohteina

Sirpin ja hakaristin liitto

Saksan ja Neuvostoliiton solmittua keskinäisen hyökkäämättömyyssopimuksen 23.8.1939, Raivaaja julkaisi sopimustekstin kokonaisuudessaan. Aluksi lehti suhtautui syntyneeseen tilanteeseen varsin positiivisesti. Se näytti uskovan, että nyt kun Neuvostoliiton ei enää tarvinnut pelätä Saksan hyökkäystä, Suomi saisi jäädä puolueettomana suurvaltapolitiikan ulkopuolelle.⁵³ Samankaltaisen käsityksen ilmaisi Raivaajan toimittaja Oskari Tokoi Suomen Washingtonin-lähettiläälle Hjalmar J. Procopelle lähettämässään yksityiskirjeessä.⁵⁴ Lehti ei luonnollisestikaan tiennyt sopimukseen sisältyvästä salaisesta lisäpöytäkirjasta, jonka perusteella Suomi joutui Neuvostoliiton etupiiriin.⁵⁵ Julkisuudessa alkoi kuitenkin pian esiintyä spekulatioita jonkinlaisen salaisen sopimuksen olemassaolosta, joka koskisi aluejärjestelyjä Itämeren piirissä.⁵⁶ Elokuun lopulla Raivaajan optimismi Suomen aseman suhteen olikin vähentynyt. Laajassa toimitussivun artikkelissa, joka käsitteli Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen ideologisia ulottuvuuksia, Elis Sulkanen kirjoitti Saksan antaneen Neuvostoliitolle oikeuden kontrolloida Baltian maita ja Suomea. Seuraavan päivän numerossa lehden pakinoitsija pelkäsi Suomen itsenäisyyden ja vapauden joutuneen uudelleen uhatuiksi.⁵⁷

Eteenpäin julkaisi jo 23.8.1939 etusivullaan uutistoimisto Tassin välittämän virallisen lausunnon valmis-teilla olevasta hyökkäämättömyyssopimuksesta. Lehti ei vielä tässä vaiheessa mitenkään kommentoinut uutista toimitussivullaan.⁵⁸ Se julkaisi sopimusasiakirjan kokonaisuudessaan kahta päivää myöhemmin. Saman päivän pääkirjoituksessaan Eteenpäin hyökkäsi voimakkaasti Raivaajaa vastaan, väittäen tämän syyllistyneen lukijoidensa harhauttamiseen sopimuksesta kirjoittaessaan. Lehti julkaisi myös laajan artikkelin, jossa pyrittiin perustelemaan hyökkäämättömyyssopimusta Neuvostoliiton kannalta sekä oikomaan sanomalehtien ja uutistoimistojen esittämiä "vääristelyjä".⁵⁹ Suomen ulkopolitiikkaa Eteenpäin tarkasteli vasta elokuun lopulla. Pääkirjoituksessaan lehti tervehti ilolla Suomen Sosialidemokraatissa 18.8.1939 julkaistua kirjoitusta, jossa vaadittiin Suomea järjestämään suhteensa Neuvostoliittoon

siten, että ne muodostuisivat entistä ystävällisemmiksi ja luottamuksellisemmiksi. Samalla lehti kehotti Raivaajaa ottamaan oppia Suomen Sosialidemokratista. Toisessa pääkirjoituksessaan Eteenpäin hyökkäsi voimakkaasti Suomen ulkoministeri Erkkoa vastaan. Kimmokkeen lehti oli saanut Erkon Deutsche Allgemeine Zeitungille antamasta haastattelusta, jossa hän vakuutti Suomen ja Saksan suhteiden olevan hyvät, eikä uskonut Saksan sotaisiin aikeisiin. Eteenpäin totesi Suomen saaneen ulkoministerin, ”joka ei ilmeisesti ensinkään ajatellut ulkopoliittisia kysymyksiä”.⁶⁰

Toisen maailmansodan sytyttyä, Saksan hyökättyä Puolaan syyskuun alussa 1939, Raivaaja kiinnitti suurta huomiota sotatapahtumiin ja niiden mahdollisiin vaikutuksiin Suomen asemaan. Lehti julkaisi näyttävästi etusivullaan sekä Benelux- ja Skandinavian maiden muodostaman ns. ”Oslon ryhmän” puolueettomuusjulistuksen että lähettiläs Procopen lausunnon Suomen ehdottomasta puolueettomuudesta.⁶¹ Raivaaja oli erityisen huolestunut Euroopan pienten puolueettomien maiden kohtalosta. Ne joutuisivat sekä Saksan että Venäjän taholta voimakkaan painostuksen kohteeksi. Kaikkein kovimmassa puristuksessa olisivat Itämeren maat, Unkari ja Suomi. Lehti pelkäsi Saksan helppojen voittojen, ja sodan aiheuttamien taloudellisten vaikeuksien, lisäävän äärioikeiston kannatusta näissä maissa. Raivaaja näki Suomen aseman erittäin vaikeaksi.⁶² Lehti seurasi huolestuneena Itämeren piirin poliittista kehitystä. Se pyrki kaiken aikaa arvioimaan alueen kansainvälispoliittisten muutosten merkitystä Suomen asemalle. Kertoessaan etusivullaan ”Stalinin katseen suuntautumisesta Viroon ja Latviaan”, se julkaisi myös lähettiläs Procopen lausunnon Suomen ehdottomasta puolueettomuudesta.⁶³ Neuvostoliiton marsittua Puolaan, Raivaaja kirjoitti Itämeren maiden kohtalon joutuvan puntariin. Myöskään itsenäisyyden menettäminen ei ollut lehden mielestä poissuljettu vaihtoehto. Suomen kohdalla tämä näytti kuitenkin hyvin epätodennäköiseltä, koska ”Venäjän hyökkäys Suomeen loukkaisi Ruotsia”.⁶⁴ Raivaaja kirjoitti jännityksen ja pelon Suomessa kuitenkin lisääntyneen. Vaikka välitöntä vaaraa ei vielä ollutkaan, hallitus oli lehden mukaan laatinut suunnitelmia Helsingin tyhjentämisestä liikaväestöstä.⁶⁵

Eteenpäin vakuutti syyskuun alussa olevansa edelleen fasismin vastainen lehti. Huolimatta siitä, että lehti hyväksyi Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen, se ilmoitti puolustavansa Puolan kansaa, joka taisteli ”fasismin raakalaisvoimia” vastaan.⁶⁶ Sopimuksen vaikutusta Suomen asemaan Eteenpäin käsitteli lähemmin vasta syyskuun puolivälissä. Lehden mukaan se oli paras tae siitä, että Suomi saisi olla rauhassa, jos se sitä itse haluaisi. ”Nyt kun Saksa on ilmoittanut, ettei se aio hyökätä Neuvostoliittoon, jää myös Suomen fasistien unelma toteuttamatta, ja Suomella on täten mahdollisuus säilyä sodan pyörteisiin joutumiselta”.⁶⁷ Eteenpäin jatkoi Suomen ulkopoliittisen aseman tarkastelua syyskuun lopulla. Lehti käsitteli Neuvostoliiton antamaa vakuutusta Suomen puolueettomuuden kunnioittamisesta. Samalla se muistutti, että Suomi oli saanut itsenäisyytensä ”ilman miekan iskua” juuri neuvostohallitukselta.⁶⁸ Suomella ei olisi mitään pelättävää, ellei se lähtisi itse provosoimaan itäistä naapuriaan. Tällaisena toimintana se näki Karjalan kannaksen linnoittamisen, ”jota mikään maa ei voisi rajoillaan suojein silmin katsella”.⁶⁹

Suomen vuoro

Raivaaja seurasi huolestuneena Neuvostoliiton etenemistä Itämeren piirissä. Syyskuun lopulla se kertoi näyttävästi etusivullaan Neuvostoliiton painostuksesta Viroa kohtaan ja Baltian maiden peloista joutua Venäjän vallan alaisuuteen. Suomalaisten lehti kirjoitti olevan varovaisesti hiljaa.⁷⁰ Lokakuun alussa Raivaaja kertoi Suomenkin odottavan neuvottelukutsua. Lehti ”tiesi” myös kertoa venäläisten vaativan oikeutta perustaa laivastoasema Ahvenanmaalle. ”Suomen kohtalon yllä lepäsi pahaenteinen pilvi”.⁷¹ Eteenpäin kirjoitti lokakuun alussa etusivullaan Neuvostoliiton jatkavan ”ystävyyssuhteidensa” lujittamista Itämeren valtioiden kanssa. Se otaksui myös Suomen saavan pian kutsun Moskovaan. Lehden pakinoitsija Heiska oli puolestaan tarkkaillut Suomen sanomalehtiä ja pannut ilolla merkille, että niiden asenteet Neuvostoliittoa kohtaan olivat muuttuneet suojeammiksi. ”Suomelle näytti tarjoutuvan tilaisuus hankkia samanlaiset takeet itsenäisyydelleen, kuin Baltian mailla”.⁷² Suomen saatua neuvottelukutsun, ja varsinaisten neuvottelujen alettua, Raivaaja kertoi koko sivun otsikoin tapahtumien kulusta. Lehti kirjoitti Neuvostoliiton keskittävän joukkoja rajalle, ja Suomen puolestaan mobilisoineen armeijansa lähes kokonaan. Vaikka Kremlin vaatimuksista ei vielä ollut mitään tietoa, ”tiesi” Raivaaja Neuvostoliiton ”aikovan ottaa” Suomelta useita saaria, laivastoaseman paikan Ahvenanmaalta ja Kotkan

sataman.⁷³ Otsikolla ”Suomi vastustaa Venäjää” lehti kertoi suomalaisten kuitenkin päättäneen taistella kaikin voimin itsenäisyytensä puolesta. Tästä oli osoituksena kaupunkien evakuoiminen siviiliväestöstä. Suomen mahdollisuuksia aseellisesti vastustaa Venäjää Raivaaja piti kuitenkin ”itsemurhan kaltaisina”.⁷⁴

Suomen Washingtonin-lähettilään Hjalmar J. Procopen pitkällisen painostuksen, ja Ruotsin kruununprinssin esittämän vetoomuksen seurauksena, Yhdysvaltain presidentti Roosevelt esitti 11.10.1939 Neuvostoliitolle toivomuksen, ettei Suomelta vaadittaisi liikaa.⁷⁵ Raivaaja julkaisi näyttävästi etusivullaan amerikkansuomalaisten järjestöjen kiitossähkeitä presidentti Rooseveltille sekä välitti vielä pääkirjoituksessaan kiitokset Yhdysvaltain hallitukselle sen Suomelle antamasta tuesta.⁷⁶ Lehti saattoi todeta Yhdysvaltain yleisen mielipiteen ja myötätunnon olevan Suomen puolella. Osoituksena tästä se julkaisi erään amerikkalaisen kirjailijan Suomea ylistävän kirjoituksen sekä siteerasi New York Postin artikkelia, jossa tuomittiin jyrkästi Neuvostoliiton ”imperialistiset” pyrkimykset Suomea kohtaan.⁷⁷ Eteenpäin kertoi 8.10.1939 etusivullaan Suomen saamasta neuvottelukutsusta. Pääkirjoituksessaan lehti tarkasteli Suomen sosialidemokraattisten lehtien muuttunutta suhtautumista Neuvostoliittoa kohtaan. Se siteerasi ruotsinkielistä *Arbetsbladet*ä, joka vaati Suomea solmimaan paremmat suhteet Neuvostoliittoon. Eteenpäin mukaan myös monet muut lehdet olivat kirjoittaneet samassa ”äänilajissa”.⁷⁸ Varsinaisten neuvottelujen alettua lehti kirjoitti asiasta koko sivun otsikolla. Sen etusivullaan lainaamat suomalaiset lehdet korostivat Suomen poikkeavaa asemaa Baltian maihin nähden. ”Tämä näkyi mm. neuvottelukutsun erilaisuutena”. Eteenpäin otaksui neuvottelujen kohteena olevan kaupallisten kysymysten ohella ”vissit poliittisuonteiset kysymykset”. Paasikiven nimittäminen Suomen edustajaksi viittasi lehden mukaan siihen, että kysymyksessä olisivat pääasiassa kaupalliset neuvottelut. Eteenpäin mainitsi Paasikiven olevan mm. Suomen Ulkomaankaupan Liiton ”presidentin”.⁷⁹

Eteenpäin vastasi lokakuun puolivälissä Raivaajan kirjoituksiin puna-armeijan keskityksistä Suomen rajalla ja Neuvostoliiton vaatimuksista Suomelle. Lehti julkaisi kaksi laajaa toimitussivun artikkelia, joissa se todisteli, ettei Neuvostoliitto pyri loukkaamaan tai rajoittamaan Suomen itsenäisyyttä. Se syytti amerikkalaista valtalehdistöä ja Raivaajaa ”englantilaisen imperialismien asianajajiksi”. Nämä halusivat ”pelottelullaan ja propagandallaan säilyttää Suomen Neuvostoliiton vastaisen hyökkäyksen tukikohtana”. Eteenpäin kirjoitti, että ”englantilainen imperialismi” oli valitettavasti saanut jalansijaa Suomen hallitsevissa piireissä. Tästä oli osoituksena suomalaisten ”uhmakas” mobilisointi. Lehden mukaan Neuvostoliiton sopimukset Baltian maiden kanssa olivat elävä vakuutus siitä, ettei Suomen itsenäisyyttä uhannut minkäänlainen vaara neuvostotasavallan taholta. ”Sovinnon esteinä saattoivat olla vain ulkopuoliset voimat, joita ei kiinnostanut Suomen itsenäisyys”.⁸⁰

Kertoessaan etusivullaan Suomen edustajien paluusta ensimmäisistä neuvotteluista Raivaaja uskoi Suomen hakevan tukea muilta Pohjoismailta ennen lopullisia neuvotteluja Venäjän kanssa.⁸¹ Tilaisuus tähän tarjoutuikin, kun pohjoismaiset valtionpäämiehet ja ulkoministerit kokoontuivat Ruotsin kuninkaan kutsusta Tukholmassa 18.–19.10. Ulkoisesti kokous oli näyttävä yhteenkuuluvuuden ja myötätunnon osoitus, mutta mitään konkreettisia avunantolupauksia ei Suomi saanut.⁸² Raivaaja seurasi Tukholman tapaamista erittäin tarkasti. Kokouksen alkaessa lehti siteerasi etusivullaan Ruotsin ulkoministeri Sandlerin lausuntoa ja totesi ”Suomen saavan tukea, jos se kieltäytyy tekemästä sopimusta Venäjän kanssa”. Tukholman neuvottelujen päätyttyä Raivaaja kirjoitti näyttävästi Ruotsin, Norjan ja Tanskan osoittaneen ”lämmintä myötätuntoa ja lupanneen apua Suomelle”. Vaikka toiset Pohjoismaat eivät olletkaan julkisesti lupanneet sotilaallista tukea, lehti katsoi ilmoituksen keskinäisten neuvottelujen jatkamisesta jättäneen oven avoimeksi sotilaallisille neuvotteluille. Raivaaja uskoi muiden Pohjoismaiden antaman tuen vaikuttavan siihen, että Venäjä tyytyisi kohtuullisiin myönnytyksiin.⁸³

Moskovan ensimmäisen neuvottelukierroksen päätyttyä, Eteenpäin kirjoitti Suomen ja Neuvostoliiton välillä esiintyvän ”vissejä” erimielisyyksiä. Vaikka lehdellä ei ollut tarkkaa tietoa neuvottelujen alaisista kysymyksistä se arveli Neuvostoliiton haluavan Suomelta muutaman ”asumattoman” Suomenlahden saaren, sekä keskinäisen avunantosopimuksen solmimista. Eteenpäin mukaan suurimmat vaikeudet liittyivät jälkimmäiseen kysymykseen. Se muistutti lukijoitaan Puolan kohtalosta, kun se ei suostunut ottamaan vastaan ”Punaisen armeijan suojelusta”. Lehti uskoi Tukholman kokouksen vaikuttavan huomattavasti Suomen asenteeseen neuvottelujen jatkuessa.⁸⁴ Toimitussivun artikkelissaan Eteenpäin vakuutti jälleen kerran lukijoilleen, ettei Suomen itsenäisyys ole vaarassa. Lehden mukaan

Neuvostoliiton oletetut vaatimukset olivat kohtuullisia ja palvelivat molempien maiden puolustusta. Sopimuksen solmiminen merkitsisi vain "Suomen itsenäisyyden suurempaa turvaamista".⁸⁵

Suomen edustajien lähtiessä paluumatkalle Moskovan toisista neuvotteluista lokakuun lopulla, Raivaaja kirjoitti "tilanteen olevan yhä jännittynyt, mutta suotuisaa ratkaisua odotettavan". Lehden mukaan se, että Suomen pääneuvottelijat olivat vastaanottaneet Neuvostoliiton kirjalliset vaatimukset, kertoi siitä, etteivät ne olleet "kokonaan hyväksymättömiä".⁸⁶ Valtuuskunnan palattua Helsinkiin Raivaaja joutui kuitenkin toteamaan, että toiveet sovinnon aikaansaamisesta olivat vähemmän valoisat. "Suomi ei aikonut hyväksyä kaikkia Venäjän vaatimuksia, mutta neuvotteluja oli kuitenkin päätetty jatkaa".⁸⁷ Suomalaisen lähtiessä kolmannen kerran Moskovaan Raivaaja uskoi Suomen hylänneen joitakin Neuvostoliiton vaatimuksista. Neuvottelujen suurimmaksi ongelmaksi lehti oletti nousseen venäläisten halun saada perustaa tukikohta Hankoon. Raivaajan mukaan Suomen kansa seisoi yksimielisenä hallituksensa takana ja tuki sen politiikkaa.⁸⁸ Pääkirjoituksessaan "Mihin Venäjä pyrkii" lehti spekuloi Neuvostoliiton Suomelle esittämien vaatimusten sisällöstä. Se uskoi venäläisten päämäärien olevan paljon pitemmällä. Lehti kertoi huhuista, joiden mukaan Neuvostoliitto vaati satamia myös Ruotsilta ja Norjalta. Raivaajan mukaan Suomen vuoro oli ensimmäisenä, ja jos se saataisiin alistetuksi, toistenkin Skandinavian maiden vuoro tulisi aikanaan.⁸⁹

Toisen neuvottelukierroksen päätyttyä Eteenpäin kirjoitti etusivullaan erimielisyyksien olevan "huomattavia". Lehti kertoi myös Suomen taloudellisen aseman jatkuvasti kärjistyvän. "Se uhkasi muuttua vieläkin tukalammaksi, ellei armeijaa pian kotiutettaisi".⁹⁰ Eteenpäin mukaan mielialat Suomessa olivat kuitenkin levollisia. Tästä oli osoituksena rajaseudun asukkaiden palaaminen takaisin koteihinsa. Lehti kertoi myös Helsingissä pidetyistä kokouksista ja mielenosoituksista, joissa oli korostettu Suomen itsenäisyyden säilyttämistä. Sen mielestä nämä mielenilmaisut olivat "vissiin rajaasti terveellä pohjalla, mutta niiden vanavedessä yrittivät kaikenlaiset kiihkoilijat käyttää tilaisuutta hyväkseen ja lietsoa sotaista kiihotusta".⁹¹ Lokakuun viimeisen päivän pääkirjoituksessaan Eteenpäin tuomitsi Raivaajan spekulatiot Neuvostoliiton Suomelle esittämistä vaatimuksista "mieliä kiihottaviksi ja viltteiksi huhuiksi". Samalla lehti kielsi "automaattisesti" hyväksyvänsä kaikkia Neuvostoliiton esittämiä vaatimuksia.⁹²

Neuvotteluasetelmat tulivat julkisuuteen suomalaisten matkatessa kolmatta kertaa kohti Moskovaa. Ulkoministeri Molotov paljasti Neuvostoliiton vaatimukset Korkeimman neuvoston kokouksessa 31.10.1939 pitämässään puheessa.⁹³ Seuraavana päivänä Raivaaja kirjoitti koko sivun otsikolla, "ettei Suomi voinut hyväksyä Venäjän vaatimuksia". Lehti julkaisi Molotovin puheen pääkohdat etusivullaan. Pääkirjoituksessaan Raivaaja totesi, ettei Neuvostoliitto voinut käyttää Suomea kohtaan samaa pelottelutaktiikkaa, kuin Baltian maita kohtaan. Suomi oli muista Itämeren maista poiketen kansanvaltainen yhteiskunta, jonka hallitus oli vastuussa vain kansalle. "Suomalaiset seisoivat yhtenäisinä valitsemansa hallituksen takana".⁹⁴ Seuraavina päivinä Raivaaja oli hyvin pessimistinen neuvottelujen jatkon suhteen. Lehti kertoi Neuvostoliiton julkisesti uhkailevan suomalaisia, ja Suomen hallituksen ryhtyneen "tarvittaviin" hätätoimenpiteisiin.⁹⁵ Se uskoi, että Neuvostoliiton esittämät vaatimukset perustuivat pelkästään Stalinin imperialistiseen politiikkaan, eivätkä haluun auttaa Suomea, kuten Eteenpäin oli väittänyt. Raivaaja kysyikin ironisesti pääkirjoituksessaan, "tarvitseeko Neuvostoliiton tehdä sopimus voidakseen auttaa toista".⁹⁶ Marraskuun alussa Raivaajan jokaisessa numerossa oli tietoja neuvotteluista ja Suomen asemasta. Lehti kirjoitti suomalaisten levottomuuden lisääntyneen. Neuvottelujen katkettua se kertoi asiasta koko sivun otsikolla ja ilmoitti tilanteen olevan "vakavamman kuin koskaan ennen".⁹⁷ Eteenpäin julkaisi Molotovin puheen kokonaisuudessaan päivää myöhemmin kuin Raivaaja. Kirjoittaessaan Suomen edustajien saapumisesta Moskovaan lehti siteerasi "diplomaattisia piirejä", jotka uskoivat Suomen suostuvan Neuvostoliiton vaatimuksiin. Samalla lehti kertoi "erimielisyyksistä" Suomen hallituksen keskuudessa.⁹⁸

Marraskuun alussa Eteenpäin julkaisi näyttävästi Moskovan radion ja Pravdan voimakkaat hyökkäykset ulkoministeri Erkköä vastaan. Ne syyttivät Erkköä "sodanlietsonnasta ja vehkeilystä vissien suurvaltojen kanssa".⁹⁹ Lehti jatkoi samalla linjalla muutama päivä myöhemmin. Lontoossa päivätysssä uutisessa kerrottiin "Britannian juonittelevan Ruotsin ja Suomen yllyttämiseksi sotaan Neuvostoliittoa vastaan". Pääkirjoituksessaan Eteenpäin kirjoitti "englantilais-ranskalaisten ja amerikkalaisten sodanlietsojien sympatian Suomea kohtaan olevan rikollista edesvastuuttomuutta". Lehden mukaan nämä voimat eivät olleet kiinnostuneita pienten kansojen itsenäisyydestä, vaan halusivat säilyttää Suomen

“jalansijana” Neuvostoliittoa vastaan. Tämän vuoksi ne halusivat estää Suomea solmimasta sopimusta Neuvostoliiton kanssa.¹⁰⁰ Voimakkaasta kielenkäytöstä huolimatta Eteenpäin oli vielä 11.11.1939 toiveikas neuvottelujen suhteen. Sen mielestä oli varsin todennäköistä, että neuvottelut tulisivat päättymään lyhyessä ajassa tyydyttävään ratkaisuun.¹⁰¹

Raivaaja käytti johdonmukaisesti hyväkseen Neuvostoliiton Suomelle esittämiä vaatimuksia taistelussa amerikansuomalaisia kommunisteja vastaan. Tämän vuoksi se korosti venäläisten ehtojen ankaruutta ja syyllistyi ajoittain ylilyönteihin spekuloidessaan vaatimusten sisällöllä. Eteenpäin uskoi aina neuvottelujen päättymiseen saakka myönteiseen lopputulokseen. Neuvottelujen pitkittyminen johtui sen mielestä ulkovaltojen puuttumisesta asioihin. Lehden optimismi perustui paljolti uskoon Kremlin “hyvistä tarkoituksista” Suomen suhteen.

Hermosotaa?

Kolmannet neuvottelut Moskovassa raukesivat osapuolten välisiin näkemuseroihin. Kun Suomen edustajat lähtivät kotimatalle 13.11.1939, Raivaaja kirjoitti etusivullaan “Venäjän ja Suomen välisen riidan kärjistyneen”. Lehden mukaan suomalaiset eivät kuitenkaan uskoneet venäläisten ryhtyvän aseelliseen hyökkäykseen. Näin Suomi oli saanut “torjuntavoiton”, kun neuvottelut olivat päättyneet, ja maa oli vielä ehjä. Raivaaja uskoi Neuvostoliiton valinnan taktiikakseen “näännytys sodan”. Lehden mielestä venäläiset pitivät kriisiä yllä pakottaakseen suomalaiset jatkamaan taloudellisesti raskasta mobilisaatiota. Se myönsi jatkuvan valmiuden ylläpitämisen rasittavan Suomen kansaa. Raivaaja kirjoitti maan olevan kuitenkin yksimielisen ja kykenevän käymään “hermosotaa” kauemmin kuin venäläiset uskoivat.¹⁰² Raivaajan mukaan Suomen noudattama tinkimätön linja Moskovon neuvotteluissa sai osakseen laajaa arvontoa ja ymmärtämystä. Osoituksena tästä lehti siteerasi näyttävästi kahden vaikutusvaltaisen amerikkalaisen sanomalehden, New York Timesin ja New York Herald Tribunen, Suomea tukevia kirjoituksia.¹⁰³ Pääkirjoituksessaan lehti totesi amerikansuomalaisten velvollisuutena olevan auttaa entistä kotimaataan sen taistellessa olemassaolostaan. Raivaajan mielestä “synnyinmaan vapauden ollessa uhattuna, sitä vastaan tehdyt hyökkäykset kohdistuivat myös amerikansuomalaisiin”. Tämän vuoksi lehti kehottikin lukijoitaan osallistumaan aktiivisesti käynnistymässä olevaan avustustoimintaan.¹⁰⁴

Neuvottelujen katkettua Eteenpäin siteerasi pääkirjoituksessaan virolaista Uus Eesti lehteä, joka varoitti Suomen uppiniskaisen asenteen Neuvostoliittoon nähden vahingoittavan ennen kaikkea Suomea itseään. Eteenpäin jatkoi, että sopimus Neuvostoliiton kanssa vapauttaisi maan siitä rasituksesta, jonka varustelu sille aiheutti. Tämä ei millään tavalla vaarantaisi Suomen itsenäisyyttä ja puolueettomuutta.¹⁰⁵ Lehden mielestä Suomea ei uhannut Neuvostoliiton taholta minkäänlainen vaara. Se kuitenkin pelkäsi, että suomalaiset päättäjät olivat vieneet asiat “liian pitkälle”. Eteenpäin kirjoittelu Suomen kysymyksestä vastasi hyvin pitkälle neuvostolehdistön esittämiä väitteitä.¹⁰⁶ Niinpä lehti julkaisi näyttävästi “silminnäkijän” kuvauksen, jossa kerrottiin Suomen suorittavan “puolueettomuuden verhossa” sotavalmistelua Neuvostoliittoa vastaan. Tässä toiminnassa heitä tukivat “englantilaiset imperialistit”. Se kertoi eräiden suomalaisten lehtien alkaneen kuitenkin vaatia jännityksen lieventämistä. Myös Suomen armeijassa oli huono moraalitila, joka ilmeni karkaamisina ja jatkuvina tappeluina. Eteenpäin mielestä nämä osoittivat tavallisen kansan saaneen tarpeekseen siitä “vaarallisesta pelistä”, jota hallitsevat piirit pelasivat.¹⁰⁷ Vain muutama päivä myöhemmin Eteenpäin kirjoitti Suomen Pienviljelijä-lehden lakkauttamisesta. Lehden mukaan Suomen hallitus oli kieltänyt myös eräiden muiden “vapaamielisten” lehtien julkaisemisen. Sen mielestä Suomen vallassaolijat yrittivät tukahduttaa jokaisen Neuvostoliitolle myötämielisen äänen. Eteenpäin piti tekoa merkityksellisenä, sillä se todisti Suomen hallituksen edustavan “kiihkeätä sodanvalmistelua” Neuvostoliittoa vastaan.¹⁰⁸

Marraskuun lopulla tapahtumat vyöryivät muutamassa päivässä niin nopeasti eteenpäin, että sanomalehtien oli vaikea pysyä mukana. Neuvostoliitto jätti 26.11.1939 Suomelle nootin, jossa väitettiin suomalaisten ampuneen itärajalalla, Mainilan kylän kohdalla, tykinlaukauksia rajan yli, jolloin neljä henkilöä oli saanut surmansa. Suomen vastanootissa 27.11.1939 todisteltiin, etteivät laukaukset voineet tulla Suomen puolelta. Neuvostoliitto vastasi 28.11.1939 uudella nootilla, jossa katsottiin vuoden 1932 hyökkäämättömyyssopimuksen rauenneen. Ennen kuin Suomi ehti toimittaa vastaustaan perille, Neuvostoliitto ilmoitti 29.11.1939 päättäneensä suomalaisten “rajaloukkausten” johdosta katkaista diplomaattisuhteet Suomeen.¹⁰⁹

Raivaaja kertoi tilanteen kärjistymisestä näyttävästi koko sivun otsikoin. Lehti kehui suomalaisten osoittamaa kärsivällisyyttä ja rauhallisuutta. Se ei uskonut Neuvostoliiton esittämiä syytöksiä Mainilan laukauksista. Raivaajan mukaan Suomen asema oli kuitenkin käynyt synkemmäksi. Sen mielestä ratkaisun aika oli nyt koittanut. Pääkirjoituksessaan “Kuka oli provokaattori” lehti arveli, että Suomen vastattua kielteisesti Neuvostoliiton ultimaatumiin joukkojen vetämiseksi rajalta, ei venäläisille jäänyt muuta vaihtoehtoa, kuin hyökkäys Suomeen. Sota näytti Raivaajan mielestä väistämättömältä.¹¹⁰ Eteenpäin kirjoitti Mainilan laukauksista 28.11.1939. Se julkaisi etusivullaan Neuvostoliiton nootin Suomelle, mutta ei vielä kommentoinut asiaa toimitussivullaan. Seuraavana päivänä lehti kertoi näyttävästi eri puolilla Neuvostoliittoa pidetyistä Suomen vastaisista protestikokouksista.¹¹¹ Eteenpäin kirjoitusten sävy jyrkkeni marraskuun viimeisenä päivänä. Etusivullaan lehti kertoi “suomalaisten hyökkäyksistä rajan yli”. Toimitussivun artikkelissaan “Tahallista sotaprovokatsionia” se totesi Mainilan laukauksien olleen “julkeata ja rikollista sotaprovokatsionia Suomen militaristien taholta”. Eteenpäin mukaan välikohtaus oli looginen lopputulos siitä “kiihotuksesta”, jota Suomen hallitus oli “imperialistivaltojen” rohkaisemana harjoittanut. Lehden mielestä “Erkon, Cajanderin ja Tannerin hallitus” oli johtanut Suomen kansan sodan partaalle. Pääkirjoituksessaan se kuitenkin totesi Neuvostoliiton tietävän, etteivät suomalaiset työläiset ja talonpojat halua sota. Niinpä neuvostokansa oli vielä valmis tarjoamaan “veljenkättään” Suomen kansalle, ja tie neuvotteluille saattoi yhä olla avoin.¹¹²

Suomi sodan pyörteeseen

Kylmä herätys – poliittinen yhtenäisyys ja moraalinen koetuksella?

Varhain aamulla 30.11.1939 tunkeutuivat neuvostojoukot useassa kohdoin Suomen rajan yli. Hälytysseireenien ulvonta herätti Helsingin ja useiden muiden asutuskeskusten asukkaat sodan kylmään todellisuuteen.¹¹³ Raivaaja kirjoitti hyökkäyksestä seuraavana päivänä näyttävästi koko sivun otsikolla. Lehti oli lähes täynnä taistelutietoja ja muita Suomea koskevia uutisia.¹¹⁴ Vaikka hyökkäys ei tullutkaan yllätyksenä, sillä oli tyrmistyttävä vaikutus Raivaajan toimitukseen. Näitä tunteita ilmaisee lehden pääkirjoitus “Vainolainen hyökännyt Suomeen”. Sen mukaan Neuvostoliiton pyrkimyksenä oli hävittää Suomen itsenäisyys ja kansallinen olemassaolo. Suomesta oli tarkoitus tehdä venäläinen maakunta Neuvosto-Karjalan tapaan. Raivaajan mielestä suomalaisilla olisi edessään pelottava kohtalo, mikäli heidän laillinen hallituksensa ja puolustusvoimansa murtuisivat. Heitä uhkasi asteittainen tuhoaminen teloituksin, pakkosiirroin ja venäläistymistoimin. “Suomen kansan edessä oli hirvittävä valinta: tuhoutua antautumalla tai kaatua ase kädessä vapauttaen puolustaan”. Lehden mielestä oli parempi seistä ja kaatua kuin antautua.¹¹⁵

Eteenpäin uutisoi talvisodan syttymisestä joulukuun ensimmäisenä päivänä. Koko sivun otsikolla lehti julisti “sotaprovokaation pakottaneen Neuvostoliiton sotilaallisiin toimenpiteisiin”.¹¹⁶ Sen mielestä Suomen hallitus oli vastuussa syntyneestä tilanteesta. Eteenpäin kirjoitti Suomen jo pitkään varustautuneen ja asennoituneen vihamielisesti Neuvostoliittoa kohtaan. Lehden mukaan tästä olivat osoitukseksi Karjalan kannaksen linnoitustyöt ja yhä suurempien joukkojen keskittäminen itäiselle rajalle. Suomi oli antanut valjastaa itsensä “läntisten suurvaltojen” intressien ajaksi ja näiden rohkaisemana ryhtynyt sotilaallisiin provokaatioihin Neuvostoliittoa vastaan. Kantansa tueksi Eteenpäin julkaisi näyttävästi etusivullaan kirjailija George Bernard Shawn lausunnon, jossa tämä totesi Suomen syöksyneen sotaan länsivaltojen yllyttämänä. Lehden mielestä Neuvostoliiton oli pakko suojella itseään, mutta kaikesta huolimatta se yhä kunnioitti Suomen suverenisuutta ja itsenäisyyttä.¹¹⁷

Suomen poliittisena reaktiona Neuvostoliiton hyökkäykseen oli uuden hallituksen muodostaminen syksyn neuvotteluissa leimautuneen Cajanderin ministeristön tilalle. Joulukuun ensimmäisenä 1939 syntyi Risto Rytin johtama laajapohjainen hallitus, jonka ulkoministerinä oli Väinö Tanner ja salkutoman ministerinä J.K. Paasikivi. Hallituksen tärkeimmäksi tehtäväksi määriteltiin rauhantilan palauttaminen ja valtakunnan itsenäisyyden säilyttäminen.¹¹⁸ Toimenpide osoittautui kuitenkin rauhan palauttamisyrityksenä myöhästyneeksi. Joulukuun ensimmäisenä päivänä neuvostohallitus ilmoitti saaneensa tiedon uudesta Suomen “kansanhallituksesta”, jonka väitettiin asettuneen puna-armeijan “vapauttamalle” Terijoelle. Neuvostoliitto päätti tunnustaa “kansanhallituksen” ja solmia sen kanssa diplomaattiset suhteet. Seuraavana päivänä allekirjoitettiin Moskovassa “avunannon ja ystävyyden sopimus”,

jossa Neuvostoliitolle oli myönnetty kaikki sen syksyn neuvotteluissa vaatimat alueet ja vuokrattu Hanko lähisaarineen 30 vuodeksi. Kun Neuvostoliitto ei enää tunnustanut Rytin hallitusta, siitä tuli sotahallitus, joka kokosi voimat taisteluun.¹¹⁹

Raivaaja tiesi kertoa Suomen hallituksen vaihdoksesta ja ”Terijoen hallituksen” muodostamisesta jo joulukuun ensimmäisenä päivänä. Tapahtumien samanaikaisuus ei aiheuttanut sekaannusta toimituksessa. Lehti näki Cajanderin ministeristön eron mahdollistavan sovintoneuvottelujen aloittamisen. ”Kansanhallitusta” se kommentoi Venäjän nimittämäksi ”kapinahallitukseksi”.¹²⁰ Ilmeisesti Raivaajalla ei kuitenkaan ollut heti täyttä varmuutta siitä, olisiko ”hallituksella” vastakaikua Suomessa. Itsenäisyyspäivänä lehti julkaisi näyttävästi etusivullaan Suomalaisen Sosialistijärjestön vieraana olleen Suomen Sosialidemokraatin toimittajan Fero.A. Pullin käymän puhelinkeskustelun lehtensä toimituksen kanssa. Siinä todettiin suomalaisten olevan tyyniä, ja ettei ”Terijoen hallituksella” ollut lainkaan kannatusta.¹²¹ Neuvostoliiton kieltäytyttyä tunnustamasta Rytin hallitusta, Raivaaja totesi, ettei venäläisten hyökkäystä olisi voitu välttää neuvottelemalla. Lehden mielestä tätä todisti ”Stalinin jo hyvissä ajoin muodostama nukkehallitus”. Raivaaja näki Neuvostoliiton tavoitteet puhtaasti imperialistisina. Se rinnasti Neuvostoliiton menettelytavat Japanin toimiin Kiinassa ja Mantsuriassa. Mikäli Venäjä onnistuisi pyrkimyksissään, Suomesta tehtäisiin ”aasialainen maakunta Mongolian tapaan”. Suomen jälkeen saattaisivat vuorossa olla Ruotsi ja Norja. Lehden mukaan Suomen kansa oli kuitenkin päättänyt taistella täysin yksimielisenä vapautensa puolesta.¹²² Eteenpäin kertoi Cajanderin hallituksen erosta koko sivun otsikolla päivää myöhemmin kuin Raivaaja. Lehden mielestä ministeristön vaihdos mahdollisti aselevon solmimisen ja neuvottelujen uudelleen aloittamisen. Pääministeriksi se veikkaili joko Tanneria tai Rytii. Samassa numerossa Eteenpäin julkaisi lyhyen sähkeen ”kansanhallituksen” perustamisesta, mutta ei muuten kommentoinut asiaa.¹²³ Lehti näytti vielä sodan ensimmäisinä päivinä uskovan, että konfliktin laajeneminen voitaisiin neuvotteluilla välttää. Tämän vuoksi suhtautuminen Rytin ministeristöön oli aluksi myönteistä.

Joulukuun viidennen päivän numerossa Eteenpäin oli kuitenkin selkeästi asettunut tukemaan Suomen ”kansanhallitusta”. Se julkaisi näyttävästi etusivullaan ”hallituksen” ohjelman sekä ”amerikansuomalaisten työläisten” sille lähettämän tervehdyksen. Laajassa toimitussivun artikkelissa lehti vakuutti lukijoilleen, Neuvostoliiton edelleen kunnioittavan Suomen kansan itsemääräämisoikeutta. ”Neuvostohallitus ei aikoon valloittaa suomalaisia alueita tai liittää Suomea osaksi Neuvostoliittoa. Se halusi ainoastaan turvata Leningradin aseman”.¹²⁴ Raivaaja totesi maailman yleisen mielipiteen ja myötätunnon olevan Suomen puolella. Lehti antoi runsaasti palstatilaa uutisille, joissa tuomittiin Neuvostoliiton hyökkäys ja luvattiin apua Suomelle. Kannanotoissaan Yhdysvaltain ulkopoliittikan suhteen Raivaaja oli melko varovainen. Kantansa se ilmaisi toimitustekniikallaan. Pääkirjoituksessaan ”Venäjän menettelyä vastaan on protesteerattava” lehti siteerasi New York Postia, joka oli vaatinut voimakkaita toimia Neuvostoliittoa vastaan.¹²⁵

Vahvistaakseen kansainvälistä asemaansa ja saadakseen puolustustaistelulle ainakin moraalista tukea kääntyi Rytin hallitus 2.12.1939 Kansainliiton puoleen. Raivaajan mielestä Suomi ei kuitenkaan voinut odottaa paljoa vetoomukseltaan, sillä ”Kansainliitto oli jo käytännössä kuollut”. Järjestö päätti 14.12.1939 erottaa Neuvostoliiton jäsenyydestään ja kehotti kaikkia jäsenvaltoja antamaan Suomelle aineellista ja humanitääristä apua. Lehden mukaan ”kaunopuheiset” päätöslauselmat eivät auttaneet Suomea, vaan se tarvitsi aseita ja ammuksia itsensä puolustamiseksi. Raivaaja oli kuitenkin pessimistinen avun suhteen. Suomi saattaisi saada vähäistä materiaaliapua, muttei joukkoja.¹²⁶ Heti sodan syttyttyä Raivaaja kehotti siirtolaisia avustamaan Suomea. Lehti vetosi amerikansuomalaisten ja entisen kotimaan yhteenkuuluvuuteen. Raivaaja ymmärsi, ettei pelkkä myötätunto kuitenkaan riittänyt. Tämän vuoksi lehti kehottikin siirtolaisia luovuttamaan päivän palkan Suomen auttamiseksi. Raivaaja julkaisi säännöllisesti tietoja avustustoiminnan etenemisestä ja Suomeen lähetetyistä rahamääräistä. Lehti kirjoitti lähes päivittäin myös Yhdysvaltain entisen presidentin Herbert Hooverin käynnistämästä keräyksestä Suomen avustamiseksi.¹²⁷ Eteenpäin pyrki vakuuttamaan lukijoilleen, että ”Terijoen hallitus” nautti suurta kannatusta sekä Suomessa että ulkomailla. Kantansa tueksi lehti julkaisi näyttävästi ”suomalalaisten sotavankien”, ”norjalaisten työläisten” ja amerikansuomalaisten järjestöjen tervehdyksiä ”kansanhallitukselle”. Vastaavasti Eteenpäin kyseenalaisti Rytin hallituksen kansanvaltaisuuden.

Pääkirjoituksessaan "Italian fasistiset ylioppilaat ja Suomen tilanne" lehti totesi italialaisten löytäneen "hengenheimolaisia" Suomen hallitsevista piireistä.¹²⁸ Kansainliiton päätöstä erottaa Neuvostoliitto jäsenyydestään Eteenpäin piti johdonmukaisena jatkona "Englannin imperialistien" harjoittamalle politiikalle. Lehden mukaan järjestö oli antanut valjastaa itsensä osaksi "neuvostovastaista hyökkäystä".¹²⁹ Eteenpäin ei suoraan arvostellut Yhdysvaltain harjoittamaa ulkopoliittikkaa. Se siteerasi kuitenkin näyttävästi Detroit Labour Newsin artikkelia, jossa vaadittiin rakentamaan koteja amerikkalaisille, eikä miekkoja eurooppalaisille.¹³⁰ Suhtautuminen Suomen avustustoimintaan tuotti Eteenpäille vaikeuksia. Lehti hyväksyi siviiliväestön avuntarpeen helpottamisen, mutta pelkäsi sitä samalla käytettävän "Neuvostoliiton vastaiseen propagandaan". Tämän vuoksi se tuomitsi Hooverin komitean toiminnan ja kehotti lukijoitaan jättäytymään sen ulkopuolelle.¹³¹

Utiset varsinaisista sotatapahtumista olivat alkuvaiheessa melko lyhyitä ja yleisluonteisia. Raivaaja kirjoitti näyttävästi neuvostoilmavoimien suorittamista siviilikohteiden pommituksista. Lehden mukaan uhrit olivat olleet etupäässä naisia, lapsia ja työläisiä.¹³² Raivaaja totesi venäläisten edenneen Petsamossa, Sallassa ja Karjalan kannaksella. Lehti saattoi kuitenkin kertoa Suomen vastarinnan olevan sitkeää. Raivaaja leimasi Eteenpäin julkaisemat tiedot tyytymättömyydestä Suomen armeijan keskuudessa täysin perättömiksi. "Armeijan ja kotirintaman taistelutahto oli murtumaton".¹³³ Eteenpäin kirjoitti neuvostojoukkojen edenneen nopeasti Suomessa. Terijoella päivätyissä uutisissa kerrottiin pakenevien "valkokaartilaiden" polttavan rakennukset ja pakottavan asukkaat lähtemään kotiseuduiltaan. Lehti kertoi "kansanhallituksen" kannatuksen kasvavan suomalaisten sotilaiden ja siviilien keskuudessa.¹³⁴ Kutsumalla Suomen armeijaa valkokaartiksi Eteenpäin halusi ilmeisesti luoda vaikutelman siitä, että käytävä sota olisi eräänlainen jatke vuoden 1918 kansalaissodalle. Tiedot siviilien pommituksista lehti leimasi täysin perättömiksi. Se syytti amerikkalaista lehdistöä "valhekampanjasta" ja yrityksestä kiihottaa neuvostovastaista mielialaa. Kantansa tueksi Eteenpäin siteerasi englantilaista The Week-lehteä, joka oli hämmästeltyt "länsivaltain propagandan ristiriitaisuutta Suomen kysymyksessä".¹³⁵

Raivaajan mielestä Neuvostoliitto oli yksin syyllinen sodan syttymiseen. Suomi ei olisi voinut neuvottelemalla välttää kovaa kohtaloaan. Lehden mukaan neuvostohallituksen päämäärät olivat puhtaasti imperialistiset, eivätkä välttämättä rajoittuisi Suomeen. Talvisodan alkuvaiheessa Raivaaja suhtautui jossain määrin pessimistisesti Suomen mahdollisuuksiin selviytyä. Lehti piti maan poliittista asemaa vaikeana. Maailman yleisestä myötätunnosta huolimatta konkreettista apua oli vähän näköpiirissä. Suomi saattoi luottaa vain omiin voimiinsa. Raivaaja piti tilannetta vakavana, mutta totesi suomalaisten olevan yhtenäisempiä kuin koskaan. Neuvostoliiton hyökkäys näytti yllättäneen Eteenpäin, ja sillä oli vaikeuksia asennoitua uuteen tilanteeseen. Lehti vieritti syyn sodan syttymisestä Suomen hallitukselle, jonka takana se näki "länsimaisen imperialismin". Sodan alkupäivinä se näytti kuitenkin toivovan Suomen hallituksen vaihdoksen mahdollistavan aselevon ja neuvottelujen jatkamisen. Tämä olisi samalla vapauttanut lehden tukalasta asemastaan. "Alkukahmäännöksen" jälkeen Eteenpäin löysi kuitenkin linjansa. Se asettui tukemaan "kansanhallitusta" ja vakuutti lukijoilleen Neuvostoliiton tavoitteiden olevan "puhtaasti strategisia". Lehti uskoi puna-armeijan ylivoiman takaavan sille nopean voiton.

Ei salamasotaa

Molemmat lehdet kiinnittivät joulukuun jälkimmäisellä puoliskolla suurimman huomion taistelutapahtumien kuvaamiseen. Kertoessaan Laatokan pohjoispuolisista taisteluista, joista oli tullut hieman yllättäen Suomen kriittisimmät rintamaosat, Raivaaja piti tilannetta vaikeana. Lehti arveli venäläisten yrittävän läpimurtoa Suomen kapeimmalla kohdalla, jolloin maa voitaisiin katkaista kahtia. Tämä uhkaisi Suomelle elintärkeitä rautatieyhteyksiä. "Suomalaisten asema miesvahuudeltaan ja aseistukseltaan ylivoimaista vihollista vastaan näytti kriittiseltä".¹³⁶ Joulukuun 15. ja 16. päivänä Raivaaja saattoi kuitenkin kertoa näyttävästi etusivullaan, suomalaisten saavuttamista voitoista Suomussalmella ja Tolvajärvellä. "Suomi oli ainakin toistaiseksi pelastunut sitä uhanneelta katkaisuyritykseltä". Lehden mielestä suomalaisten uskomattomat voitot olivat sammuttaneet Neuvostoliiton salamasodan alkuunsa. New York Timesia siteeraten Raivaaja saattoikin todeta, "Stalinin syyllistyneen pahoihin virhelaskelmiin aliarvioidessaan Suomen kansan puolustuskyvyn ja -tahdon".¹³⁷ Eteenpäin kertoi joulukuun 14. päivänä puna-armeijan etenevän ripeästi kohti Oulua. Lehti arveli Neuvostoliiton pyrkivän jakamaan Suomen kahtia.

“Onnistuessaan tämä toimenpide katkaisisi suomalaisten huollolle elintärkeän rautatieyhteyden etelästä pohjoiseen”. Seuraavana päivänä Eteenpäin kirjoitti neuvostoarmeijan jatkavan etenemistään kohti Pohjanlahden rannikkoa. Lehti myönsi hyökkäyksen kuitenkin hidastuneen. “Tämä johtui vaikeista ilmasto- ja maasto-olosuhteista. Vaikein osuus oli kuitenkin takana, ja edessä oli helpompaa maastoa”.¹³⁸

Uutiset Suomen armeijan voitoista Suomussalmella ja Tolvajärvellä aiheuttivat epäuskoa Eteenpäin toimituksessa. Tukeutuen Leningradin sotilaspiirin tiedonantoihin lehti leimasi joulukuun 19. päivänä tiedot suomalaisten menestyksestä “mielikuvituksellisiksi”. Eteenpäin vakuutti puna-armeijan jatkuvasti etenevän kaikilla suunnilla. “Edes englantilaisten asiantuntijoiden rakentama linnoituslinja ei ollut kyennyt estämään Neuvostoliittoa jatkamasta Suomen vapautustehtäväänsä”.¹³⁹ Tämän jälkeen uutiset “vaivattomasta” hyökkäyksestä vähitellen kuitenkin loppuivat. Seuraavina päivinä lehti kertoi rintamalla tapahtuneen vain vähäistä tiedustelu- ja ilmailutoimintaa.¹⁴⁰ Tämä “hiljaisuus” vastasi myös neuvostolehdistön kirjoittelua. Joulukuun lopulla se kohdisti “kaiken huomion” neuvostojen vaaleihin ja pari vuotta napajäissä ajalehtineen jäänmurtaja Sedovin miehistöön. Suomea vastaan käyty taistelu “unohdettiin”.¹⁴¹

Kun Suomi osoitti pystyvänsä estämään salamasodan toteutumisen, Englannissa ja Ranskassa huomattiin, että tilannetta oli mahdollista käyttää hyväksi niiden omassa sodankäynnissä. Nyt jos koskaan niillä oli tilaisuus ottaa aloite käsiinsä, taivuttaa maailman yleinen mielipide puolelleen ja saartaa vihollinen. Liittoutuneiden ylin sotaneuvosto käsitteli Suomen avustuskysymystä ensimmäisen kerran joulukuun 19. päivänä. Ranskan ehdotus avustusretkikunnan lähettämisestä Suomeen kilpistyi vielä tässä vaiheessa Englannin haluttomuuteen. Neuvosto päätti kuitenkin toimittaa Suomelle kaikkea mahdollista materiaaliapua.¹⁴² Joulukuun 22. päivänä Raivaaja kirjoitti koko sivun otsikolla Ranskan antavan todellista apua Suomelle. Uutinen kertoi pääministeri Daladier’n aikomuksesta avustaa Suomea sotilaallisesti. Pääkirjoituksessaan “Sotapäämäärät” lehti kuitenkin piti liittoutuneiden joukkojen lähettämistä Suomeen epätodennäköisenä. “Se ei olisi mahdollista ilman sodanjulistusta Venäjälle, ja siihen Englanti ja Ranska eivät vielä olisi valmiita”.¹⁴³ Raivaaja kirjoitti runsaasti myös Pohjoismaiden antamasta avusta ja erityisesti ruotsalaisten vapaaehtoisten lähettämisestä Suomeen. Lehti käyttikin hyväksi muiden maiden antamaa apua mielipiteen muokkaamiseksi Yhdysvalloissa. Suomalainen valtuuskunta neuvotteli samaan aikaan sotatarvikkeiden hankkimisesta Yhdysvalloista, eivätkä nämä neuvottelut edistyneet Raivaajan mielestä “niin nopeasti kuin olisi ollut suotavaa”.¹⁴⁴

Eteenpäin kertoi liittoutuneiden päätöksestä avustaa Suomea joulukuun 21. päivänä. Lehden mielestä ratkaisu mahdollisti Englannin ja Ranskan avoimen sotilaallisen hyökkäyksen Neuvostoliittoa vastaan. “Suomen avustaminen muodostuisi tässä tapauksessa vain välikappaleeksi”. Eteenpäin rinnasti ruotsalaiset vapaaehtoiset Espanjan sisällissodassa taistelleisiin italialaisiin fasisteihin. Lehti kertoi vapaaehtoisten olevan entisiä vakinaisen armeijan sotilaita. Eteenpäin mukaan Ruotsin sekaantuminen Suomessa käytäviin taisteluihin uhkasi laajentaa sodan kansainväliseksi konfliktiksi.¹⁴⁵

Työväenlehtenä Raivaajalle oli tärkeää osoittaa lukijoilleen, että myös suomalaiset työläiset taistelivat yksimielisinä puna-armeijaa vastaan. Joulukuun 19. päivänä lehti julkaisi näyttävästi etusivullaan “Suomen järjestyneen työväen lausunnon Venäjän hyökkäyksestä”. Suomen Sosialidemokraattisen puolueen ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton allekirjoittamassa julistuksessa todettiin, “ettei Suomen työväenluokalle ollut jäänyt muuta mahdollisuutta, kuin ase kädessä puolustaa demokratiaa ja maan itsemääräämisoikeutta”. Vastaavasti Raivaaja parjasi johdonmukaisesti “Terijoen hallitusta”. Joulukuun 26. päivänä se “tiesi” kertoa venäläisten suunnattomien tappioiden ja Suomen kansan yksimielisen vastarinnan johtaneen “hallituksen” vangitsemiseen ja Kuusisen itsemurhaan. Seuraavana päivänä myös lehden pakinoitsija pohti Kuusisen “kovaa” kohtaloa.¹⁴⁶ Eteenpäin puolestaan pyrki vakuuttamaan lukijoilleen, ettei “Mannerheimin, Rytin ja Tannerin ryhmä” nauttinut Suomen kansan luottamusta. Lehti kirjoitti erimielisyyksien armeijan keskuudessa lisääntyneen ja johtaneen “tyytymättömien” sotilaiden teloituksiin.¹⁴⁷ Eteenpäin kertoi myös Suomen Sosialidemokraattisessa puolueessa esiintyvän vakavia mielipide-eroja. Pääkirjoituksessaan lehti käsitteli tunnetun vasemmistososialistin, kansanedustaja Yrjö Räisäsen puolueesta erottamisen syitä ja seurauksia. Eteenpäin mielestä teko osoitti “taantumuksellisten ainesten” saavuttaneen lopullisesti vallan sosialidemokraattisessa puolueessa.¹⁴⁸ Lehti jatkoi myös Suomen “kansanhallitukselle” osoitettujen tervehdysähkeiden julkaisemista. Tällä se pyrki osoittamaan, “hallituksen” nauttivan yhä suurempaa kannatusta.¹⁴⁹

Joulukuun lopulla Raivaaja teki yhteenvedon kuluneen kuukauden taisteluista. Lehti totesi suomalaisten kyenneen torjumaan venäläisten hyökkäykset kaikilla rintamilla. Raivaajan mukaan Neuvostoliitto oli menettänyt satatuhatta miestä ensimmäisen sotakuukauden aikana. Suomalaisten tappioista lehti ei maininnut mitään.¹⁵⁰ Raivaajan mielestä pääsotänäyttämö oli kuitenkin Karjalan kannas. Lehti kertoi venäläisten keskittävän huomattavia joukkoja Mannerheim-linjaa vastaan. Raivaaja uskoi puna-armeijan päättäneen ”voittaa” sodan juuri Karjalan kannaksella.¹⁵¹ Vuoden vaihteessa Eteenpäin vakuutti lukijoilleen, ettei Neuvostoliitto ollut missään vaiheessa suunnitellut salamasotaa Suomea vastaan. Lehti julkaisi etusivullaan puna-armeijan virallisen tiedonannon, jossa venäläiset selittivät menestystään. Sen mukaan puna-armeija oli edennyt huomattavasti kaikilla rintamilla ja murtautunut Suomen armeijan pääpuolustuslinjan useasta kohdista. Suomalaisten tappioiden väitettiin olevan suurempia kuin venäläisten. Samalla Eteenpäin varoitti lukijoitaan Raivaajan ja muiden amerikansuomalaisten lehtien syöttämistä ”tolkuttomista valheista”. Sen mukaan tiedot suomalaisten suurista voitoista olivat ”naurettavia” ja tarkoitettu ainoastaan lukijoiden harhaanjohtamiseen.¹⁵²

Raivaaja kiinnitti joulukuun jälkimmäisellä puoliskolla suurimman huomion taistelutapahtumista kertomiseen. Lehden kirjoitukset Laatokan pohjoispuolen taisteluista olivat aluksi huolestuneita ja osittain jopa pessimistisiäkin. Suomalaisten ensimmäisten voittojen jälkeen Raivaaja saattoi kuitenkin todeta Suomen armeijan olevan taidoiltaan ja taistelutahdoltaan ylivoimainen puna-armeijaan verrattuna. Vaikka sotilaallinen tilanne olikin suomalaisten kannalta vuoden vaihteessa hyvä, lehti ymmärsi, ettei Suomi kykenisi yksin pidemmän päälle puolustautumaan ylivoimaista vihollista vastaan. Mahdolliseen ulkopuoliseen apuun Raivaaja suhtautui kuitenkin realistisesti. Suomi saattaisi saada huomattavaakin aineellista ja humanitääristä apua, mutta varsinaisten apujoukkojen lähettämiseen lehti ei uskonut. Eteenpäin näytti uskovan Neuvostoliiton helppoon voittoon. Aluksi lehti saattoikin kertoa puna-armeijan menestyksestä ja ripeästä etenemisestä. Suomen armeijan saavuttamat yllättävät voitot aiheuttivat sille kuitenkin ongelmia. Suomalaisten sitkeä vastarinta ei sopinut Eteenpäin luomaan kuvaan talvisodasta eräänlaisena vuoden 1918 kansalaissodan jatkeena. Lehti leimasikin tiedot Suomen armeijan menestyksestä ”mielikuvituksellisiksi”. Se joutui kuitenkin selittelemään lukijoilleen Neuvostoliiton hidasta etenemistä. Eteenpäin vakuutti tämän olevan aivan tarkoituksellista. Puna-armeija ei ollut koskaan aikonut käydä salamasotaa Suomea vastaan, vaan halusi säästää sekä omia joukkojaan että suomalaisia siviilejä turhilta menetyksiltä. Sodan pitkittyminen muodostui lehdelle kuitenkin ongelmalliseksi. Se joutui uhraamaan yhä enemmän huomiotaan lukijoidensa vakuuttamiseksi Neuvostoliiton toimien hyväksyttävyydestä.

Taistelut ”kotirintamalla” – Suomen laina-anomus ja avustustoiminta

Raivaaja kirjoitti laajasti suomalaisten saavuttamista torjuntavoitoista tammikuun alussa. Se kertoi Raatteen tiellä tuhosta puna-armeijan 44. divisioonasta koko sivun otsikolla. Lehti piti taistelua suomalaisten suurimpana siihenastisena voittona. Suomussalmen ja Raatteen taisteluiden tulos merkitsi Raivaajan mukaan sitä, että venäläisten oli ainakin talven ajaksi luovuttava etenemisestä kohti Pohjanlahtea. Lehti kertoi näyttävästi suomalaisilla olleen menestystä myös Pohjois-Suomessa. Laajassa toimittussivun artikkelissa ”Suo siellä, vetelä täällä” Raivaaja pohti Suomen armeijan puolustusmahdollisuuksia talven jälkeen. Lehti piti Karjalan kannasta sodan kannalta ratkaisevana paikkana. Sen sijaan lukuisten järvien ja soiden rikkomat Laatokan pohjoispuoliset alueet olivat kevään tullen helpommin puolustettavissa. ”Jos Karjalan kannas kestäisi, myös muu Suomi kestäisi”.¹⁵³ Eteenpäin leimasi uutiset puna-armeijan divisioonien tuhoutumisesta ”naurettaviksi valheiksi”, joiden tarkoituksena oli vain pettää lukijoita ja herättää Neuvostoliiton vastaista mielialaa. Kantansa tueksi lehti julkaisi etusivullaan Leningradin sotilaspiirin tiedonantoja, joissa todettiin rintamilla tapahtuneen ”vain vähäistä laukaustenvaihtoa ja tiedustelutoimintaa”. Sen sijaan Suomen armeijan menetyksistä Eteenpäin kirjoitti näyttävästi. Se ”tiesi” mm. kertoa kokonaisen suomalaisen tiedustelukomppanian tuhoutuneen partiomatkallaan. Lehden mielestä ”tällaiset tiedot kuvastivat paremmin sitä tilannetta, joka rintamilla vallitsi”.¹⁵⁴

Michiganin senaattori Prentiss Brown teki tammikuun kahdeksantena päivänä kongressissa aloitteen 60 miljoonan dollarin luoton myöntämisestä Suomelle. Yhdysvalloissa vallitsi vielä talvisodan aikana voimakas isolationistinen ajattelutapa. Kansalaiset muistivat, että maa oli luisunut ensimmäiseen

maailmansotaan aluksi lainoja myöntäen. Koska lainapäätös olisi ollut ennakkotapaus puolueetto-
muudesta poikkeamisena, presidentti Roosevelt jätti ratkaisun kokonaan kongressin tehtäväksi. Laki-
esitys kohtasikin alusta alkaen voimakasta vastarintaa isolationistien taholta.¹⁵⁵ Tuskin missään muualla
paitsi Ruotsissa puna-armeijan hyökkäys Suomeen synnytti niin voimakasta suuttumusta kuin Yhdys-
valloissa. Vaikka tavallinen kansa asennoituikin venäläisiin kielteisesti, hallitus noudatti varovaista
politiikkaa. Pelko Stalinin ja Hitlerin lisääntyvästä yhteistyöstä esti Yhdysvaltoja katkaisemasta diplo-
maattisuhteita ja julistamasta Neuvostoliittoa sotaakäyväksi maaksi. Presidentti Rooseveltin amerikkalaiselle teollisuudelle esittämästä moraaliseen vetoamuksesta huolimatta, kauppa Neuvostoliiton
kanssa jatkui edelleen vilkkaana. Vähäisistä rajoitusyrityksistä huolimatta maiden välinen kaupankäynti
itse asiassa lisääntyi vuoden 1940 aikana.¹⁵⁶

Raivaaja ei ottanut kantaa Yhdysvaltojen puolueettomuuslakien vastaisten lainojen myöntämiseen
ennen tammikuuta. Kun Suomen lainakysymys kohtasi ankaraa vastarintaa, lehti esitti vetoamuksen
suomalaisille yksityishenkilöille ja yhdistyksille, jotta nämä painostaisivat kongressimiehiä ja senaat-
toreja myöntämään luoton ilman ehtoja.¹⁵⁷ Kun presidentti Roosevelt siirsi vastuun asian ratkaisemisesta
kokonaan kongressin kannettavaksi, Raivaaja kirjoitti lainan saannin vaikeutuneen. Lehti arvosteli
kongressia ja hallitusta tekopyhyydestä ja vitkastelusta. “Suomi tarvitsi lentokoneita ja tykkejä, eikä
ihailua”. Kantansa tueksi se siteerasi arvovaltaisia yhdysvaltalaisia sanomalehtiä, joissa tuomittiin
kongressin menettely.¹⁵⁸ Osoittamalla runsaasti huomiota yhdysvaltalaisen valtalehtien Suomen kan-
nalta myönteisille kirjoituksille Raivaaja halusi todistaa lukijoilleen, että myös muut kuin amerikkalaiset
suomalaiset kannattivat Suomen avustamista. Vaatiessaan tehokasta apua lehti korosti myös itse esiin-
tyvänsä nimenomaan amerikkalaisten, eikä suomalaisten edustajana. Raivaajan mielestä Suomen talvisota
oli osa laajempaa demokraattisten ja totalitaaristen maiden taistelua. Tämän vuoksi myös Yhdysvaltojen
oli tehtävä oma osuutensa. Lehden mielestä amerikkalaisten yleinen mielipide olikin muuttumassa
suomalaisten kannalta suotuisammaksi. “Enään ei tyydytty pelkkään myötätunnon osoitukseen, vaan
vaadittiin Suomen sotilaallista avustamista”.¹⁵⁹ Raivaaja oli erittäin katkera kaupankäynnin jatkumisesta
Neuvostoliiton kanssa. Lehti syytti yhdysvaltalaisia liikemiehiä kaksinaismoraalista. Amerikkalaisten
myötätunto oli suomalaisten puolella, mutta samalla myytiin Venäjälle tuotteita, jota ilman se ei kykenisi
käymään sotaa Suomea vastaan. “Toisaalta surkuteltiin suomalaisten kohtaloa ja toisaalta annettiin aseita
heidän vihollisilleen”. Raivaaja vaatikin lainan myöntämistä Suomelle ja vientikieltoa Neuvostoliittoon.¹⁶⁰

Eteenpäin asettui jyrkästi vastustamaan lainanantoa Suomelle. Lehti kirjoitti asian uhkaavan muodos-
tua vaaraksi Amerikan kansalle. Sen mielestä Suomen laina-aloitteella pohjustettiin Yhdysvaltojen osal-
listumista “toiseen imperialistiseen sotaan”. Eteenpäin palautti lukijoidensa mieliin, että maa oli vedetty
sotaan samalla tavalla vuonna 1917. Lehti myös muistutti satojen tuhansien amerikkalaisten perheiden
elävän jatkuvasti puutteessa ja kurjuudessa. Sen mielestä hallituksen pitäisi huolehtia omista köyhistä,
eikä syytää kansan yhteisiä varoja “taantumuksellisen sodan jatkamiseen Euroopassa”. Eteenpäin vaati-
kin populistisesti “ruokkimaan Amerikan ensiksi”.¹⁶¹ Eteenpäin julkaisi näyttävästi tunnettujen isolation-
nistien lausuntoja, joissa suhtauduttiin kielteisesti lainan antamiseen Suomelle. Se kertoi myös lukuisten
ammattijärjestöjen ja rauhanliikkeiden asettuneen vastustamaan laina-aloitetta.¹⁶² Lehden mielestä
“amerikan yleinen mielipide reagoi voimakkaasti sotalainojen myöntämistä vastaan”. Pian se saattoikin
kertoa lakiesityksen joutuneen kongressissa vastatuuleen ja sen käsittelyn pitkittyneen. Eteenpäin
piti tätä merkittävänä voittona “rauhan puolesta”.¹⁶³

Raivaaja ymmärsi, että Suomi tarvitsi kipeästi ulkopuolista tukea selviytyäkseen ylivoimaista vihollis-
taan vastaan. Lehti kirjoitti, etteivät amerikkansuomalaiset voineet hankkia aseita ja miehiä, mutta sen
sijaan he saattoivat kerätä rahaa ja muuta apua. Raivaajan mielestä Suomi tulisi tarvitsemaan muiden
tukea vielä kauan sodan jälkeenkin. Lehti vetosikin lukijoihinsa, jotta nämä suomalaisina osallistuisivat
kaikella tarmolla avustustoimintaan. Raivaaja julkaisi runsaasti tietoja keräystoiminnan etenemisestä.
Vaikka lehti joutuikin välillä kyselemään tilitysten viipymisestä, saattoi se kuitenkin kertoa Suomen
avustamisen saavuttaneen valtavat mittasuhteet.¹⁶⁴ Eteenpäin kirjoitti, ettei “Mannerheimin avustus”
edennyt “toivotulla” tavalla. Lehti ei pitänyt tätä mitenkään yllättävänä. Sen mukaan “amerikkansuoma-
laisten valtava enemmistö ei ollut unohtanut niitä haavoja, joita Mannerheim oli iskenyt Suomen
työväenluokkaan vuonna 1918”. Eteenpäin kertoi myös amerikkalaisten “työläisten” suhtautuvan

epäluuloisesti avustustoimintaan. Lehden mielestä heidän oli vaikea hyväksyä ”Mannerheimin komennon” tukemista, kun saman aikaisesti ”miljoonat työttömien perheet” elivät puutteessa kotimaassa. Eteenpäin ”pelkäsi”, että Suomen kansaa kohtaan tunnettua myötätuntoa käytettäisiin keinona Yhdysvaltojen vetämiseksi mukaan sotaan.¹⁶⁵

Tammikuun lopulla Raivaaja julkaisi uutisia sotatapahtumista lähes päivittäin. Lehti kertoi suomalaisten torjuneen puna-armeijan hyökkäykset kaikilla rintamilla. Se kirjoitti myös näyttävästi Neuvostoliiton suorittamista ilmahyökkäyksistä. Raivaajan mukaan ”häikäilemättömillä” pommituksilla pyrittiin ”harkitusti terrorisoimaan” siviiliväestöä. Lehti kertoi hyökkäysten kohteina olleen asutuskeskukset ja sairaalat, ja niiden vaatineen lukuisia uhreja.¹⁶⁶ Eteenpäin puolestaan ”tiesi” kertoa ”kapinallisen mielialan levinneen Mannerheimin armeijassa”. Lehden mukaan tyytymättömyys ja sodanvastaisuus olivat lisääntyneet Suomen ”valkokaartissa”. Kantansa tueksi se siteerasi neuvostoliittolaisia sanomalehtiä, joissa väitettiin suomalaisten sotilaiden karanteen joukoittain puna-armeijan puolelle. Varsinaisista sotatapahtumista Eteenpäin kertoi suppeasti. Lehden mukaan rintamilla oli tapahtunut vain vähäisiä tykistö- ja ilmataisteluita. Eteenpäin kumosi muiden lehtien esittämät ”julkeat valheet”, joiden mukaan puna-armeija olisi pommittanut siviilikohteita. Lehti piti ilmahyökkäysten uhrien määrää ”jopa uskomattoman alhaisena”.¹⁶⁷

Sotilaallinen tilanne kiirehtii ratkaisua

Väistämätön ratkaisu Kannaksella

Puna-armeijan hyökkäys Karjalan kannaksella alkoi huolellisten valmistelujen jälkeen 1.2.1940 harhauttamis- ja uuvutusvaiheella, jonka kuluessa puolustaja pyrittiin väsyttämään ja sen reservit sitomaan jo ennen varsinaisen suurhyökkäyksen aloittamista. Venäläisten yleisoffensiivi Kannaksella alkoi helmikuun 11. päivänä ja se johti nopeasti murtoon Summan lohkolle. Suomen armeijan vastahyökkäykset kilpistyivät neuvostoliittolaisten kiivaaseen torjuntatuleen. Helmikuun 15. päivänä puna-armeija jatkoi hyökkäystään ja murtautui suomalaisten puolustuksen läpi kohti Viipuria. Koska reservejä ei ollut käytettävissä hyökkäyksen lyömiseen, Mannerheim antoi vielä samana päivänä Kannaksen armeijalle luvan väliasemaan vetäytymiseen. Joukkojen irtautuminen pääpuolustusasemasta saatiin viedyksi loppuun kahden päivän kuluessa.¹⁶⁸ Helmikuun alussa molemmat lehdet keskittyivät jälleen seuraamaan uudelleen kiihtyneitä taistelutapahtumia. Raivaaja kirjoitti näyttävästi koko sivun otsikolla kiihvaista taisteluista Karjalan kannaksella. Lehti piti puna-armeijan hyökkäystä kaikkein ankarimpana ja vakavimpana sitten sodan syttymisen. Se kertoi suomalaisten kuitenkin onnistuneen torjumaan venäläisten iskut kaikilla rintamilla.¹⁶⁹ Helmikuun yhdeksäntenä päivänä Raivaaja kirjoitti neuvostojoukkojen pystyneen valloittamaan eräitä Mannerheim-linjan etuvarustuksia. Lehti kuitenkin kumosi uutistoimisto Tassin julkaiseman tiedon Suomen pääpuolustusaseman murtumisesta.¹⁷⁰

Helmikuun puolivälissä Raivaaja vakuutti Suomen armeijan puolustustahdon olevan yhä lujan. Lehti myönsi puna-armeijan onnistuneen iskemään kiiloja suomalaisten aseisiin. Sen mielestä niiden strateginen merkitys oli kuitenkin vähäinen, ja Mannerheim-linja oli edelleen ehjä ja vankka. Raivaaja vertasi käynnissä olevaa taistelua ankaruudeltaan Sommen ja Verdunin taisteluihin, mutta ymmärsi samalla, ettei Suomi venäläisten ”suunnattomista” tappioista huolimatta selviytyisi ilman ulkopuolista apua. Vielä helmikuun 17. päivänä lehti kirjoitti suomalaisten torjuneen vihollisen hyökkäykset ja Mannerheim-linjan olevan yhä Suomen armeijan hallussa. Kahta päivää myöhemmin se kuitenkin kertoi suomalaisten joutuneen luopumaan linjan ”etuvarustuksista”.¹⁷¹ Eteenpäin puolestaan kirjoitti helmikuun puolivälissä puna-armeijan saavuttaneen Karjalan kannaksella käydyissä taisteluissa sodan tärkeimmät voitot. Lehti kertoi neuvostojoukkojen valloittaneen kymmeniä linnoituksia ja suomalaisten kärsineen raskaita tappioita.¹⁷² Helsingissä päivättyyn uutissähkeeseen nojautuen Eteenpäin arveli puna-armeijan yrittävän murtautua Mannerheim-linjan lävitse, jolloin sille avautuisi tie koko Etelä-Suomeen. ”Tämä puolestaan ratkaisisi koko Suomen taistelun”. Lehden mielestä ”Mannerheimin armeija” taisteli nyt ”selkä seinää vasten”, ja vain huomattava ulkomainen apu saattaisi pelastaa sen ”täydelliseltä romahdukselta”. Tällaista apua ei kuitenkaan ollut näköpiirissä.¹⁷³

Helmikuun 17. päivänä Eteenpäin kirjoitti suomalaisten joutuneen perääntymään pääpuolustusasemastaan. Lehti korosti puna-armeijan saavutuksia rinnastamalla Mannerheim-linjan Ranskan

Maginot- ja Saksan Sigfried-linjaan. Kolme päivää myöhemmin se kertoi “Mannerheimin armeijan hajalle lyötyjen joukkojen perääntyvän suuria tappioita kärsien, ja neuvostojoukkojen jatkavan menestyksellistä etenemistään kohti Viipuria”.¹⁷⁴ Raivaaja oli vakuuttunut, ettei Suomi jaksaisi loputtomiin puolustautua ylivoimaista vihollista vastaan, ellei se saisi huomattavaa tukea ulkomailta. Lehti vaatikin jatkuvasti entistä nopeampaa ja tehokkaampaa apua Suomelle. Se kirjoitti suuren yleisön myötätunnon olevan voimakkaasti suomalaisten puolella. Raivaajan mielestä Yhdysvaltain yleinen mielipide oli alkanut kannattaa Suomen avustamista myös sotilaallisesti. Osoituksena tästä oli lehden mukaan erityisen taistelurahaston perustaminen vapaaehtoisien avun keräämiseksi. Poliitikkoja ja talouselämän johtajia Raivaaja sen sijaan syytti hurskastelusta ja viivyttelystä. “Samaan aikaan kun suomalaiset taistelivat elämästä ja kuolemasta, poliittisilla valtopaikoilla olevat henkilöt jatkoivat jaarittelua ja kinastelua Yhdysvaltain puolueettomuudesta ja sen säilyttämisestä”.¹⁷⁵ Lehden mielestä amerikkalaiset olivat kuitenkin tehneet varsin vähän. “Jopa pienet valtiot, kuten Ruotsi ja Tanska olivat antaneet Suomelle enemmän konkreettista apua kuin Yhdysvallat”.¹⁷⁶ Helmikuun 19. päivänä Raivaaja julkaisi näyttävästi toimitussivullaan Chicago Daily Newsin Suomen kirjeenvaihtajan Leland Stowen laatiman laajan artikkelin sotilaallisesta tilanteesta. Kirjoittajan mukaan talvisota oli tullut tienhaaraan. Stowe arvioi, että ilman ulkopuolisia apujoukkoja sota päättyisi viimeistään maaliskuun lopulla Suomen tappioon. “Tällainen sotilaallinen apu saattaisi puolestaan johtaa konfliktin laajenemiseen”.¹⁷⁷

Vaikka pienen lehden ja yleensä amerikansuomalaisten mahdollisuudet vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon Yhdysvalloissa olivat vähäiset, Raivaajan toimitus ponnisteli aktiivisesti sekä lehtensä välityksellä, että muita kanavia käyttäen Suomen avustamisen tehostamiseksi. Sen toimittajilla oli pitkäaikaiset yhteydet Yhdysvaltain ammatilliseen ja poliittiseen työväenliikkeeseen. Näiden suhteiden kautta Raivaajan vaikutus ulottui amerikansuomalaisia huomattavasti laajempiin väestönsosiin. Suomen Washingtonin-lähettiläs Hjalmar J. Procope korostikin yksityiskirjeessään pääministeri Risto Rytille Oskari Tokoin huomattavaa merkitystä avustustoiminnan järjestämisessä ja erityisesti suhteiden hoidossa amerikkalaiseen ammattiyhdistysliikkeeseen.¹⁷⁸ Eteenpäin puolestaan vetosi koko sivun otsikolla lukijoihinsa, jotta nämä pyrkisivät omalta osaltaan estämään lainan myöntämisen Suomelle. Lehden mielestä Suomen avustaminen vain mahdollistaisi “Mannerheimin sotilaskoplan” jatkavan “veristä sotaansa”. “Sen sijaan taisteluiden nopea päättyminen säästäisi molempien maiden keskuudessa suuria uhrauksia”. Eteenpäin piti “Mannerheimin avustamista” rikoksena kansainvälistä työväenluokkaa ja Amerikan työtätekevää kansaa vastaan.¹⁷⁹ Eteenpäin kirjoitti Yhdysvaltain yleisen mielipiteen vastustavan lainan antoa Suomelle. Lehden mielestä vastarinta “työväestön ja kansan” keskuudessa oli kasvanut niin voimakkaaksi, etteivät poliitikot uskaltaisi sitä vaalivuonna sivuuttaa. Eteenpäin kuitenkin pelkäsi, että päätöksentekijät etsisivät sopivan “takaportin”, ja lainakysymys “ajettaisiin läpi muodossa tai toisessa”.¹⁸⁰

Helmikuun 23. päivänä Raivaaja kirjoitti Karjalan kannaksella olevan käynnissä sodan kiivaimmat taistelut.¹⁸¹ Tämä pitikin paikkansa, sillä väliaseman puolustus alkoi epäsuotuisissa merkeissä. Venäläiset saapuivat sen edustalle lähes samanaikaisesti väsyneiden suomalaisjoukkojen kanssa. Puna-armeija onnistui nopeasti tekemään murtoja puolustajien aseisiin, eivätkä suomalaisten vastahyökkäykset tuottaneet toivottua tulosta. Rintamatilanteen paheneminen pakotti Mannerheimin antamaan helmikuun 27. päivänä käskyn väliasemasta luopumisesta ja siirtymisestä keskeneräisesti linnoitettuun takasemaan Viipurin-Vuoksen tasalle.¹⁸² Raivaaja kirjoitti venäläisten pyrkivän Viipuriin “hinnalla millä hyvänsä”. Helmikuun 24. päivänä lehti kuitenkin rauhoitteli pääkirjoituksessaan lukijoitaan ja vakuutti, ettei vielä ollut mitään syytä epätoivoon. Se myönsi suomalaisten kärsineen tappioita, mutta uskoi näiden olevan “tilapäisiä vastoinkäymisiä”.¹⁸³ Vielä helmikuun 27. päivänä Raivaaja kirjoitti Suomen armeijan torjuneen venäläisten hyökkäykset kaikilla rintamilla ja aiheuttaneen näille suuria menetyksiä. Kahta päivää myöhemmin lehti joutui kuitenkin kertomaan puna-armeijan voimakkaan hyökkäyksen pakottaneen suomalaiset perääntymään Mannerheim-linjan “toiselta puolustusvyöhykkeeltä” uusiin aseisiin. Raivaaja uskoi venäläisten seuraavana tavoitteena olevan Viipurin. Lehden mielestä kaupungin menettäminen laajentaisi rintamaa ja sallisi suurempien joukkojen hyökkäyksen kohti Helsinkiä.¹⁸⁴ Helmikuun lopulla Eteenpäin puolestaan julkaisi lähes päivittäin näyttäviä uutisia puna-armeijan saavuttamista voitoista ja suomalaisten kärsimistä tappioista. Lehti kertoi neuvostojoukkojen lujittavan asemiaan Karjalan kannaksella. Sen tietojen mukaan venäläiset olivat edenneet jo neljän mailin päähän

Viipurista ja puhdistivat kaupungin ympäristöä "valkokaartilaisista".¹⁸⁵ Helmikuun 28. päivänä Eteenpäin kirjoitti puna-armeijan lyöneen takaisin suomalaisten vastahyökkäykset ja jatkavan Mannerheimlinjan hävitystä. Lehti kertoi taisteluiden edenneen Viipurin edustalle ja oletti kaupungin joutuvan pian antautumaan. Eteenpäin arveli Suomen armeijan joukkojen yrittävän muodostaa uusia puolustusasemia Viipurin ulkopuolelle.¹⁸⁶

Tammikuun aikana Englannin hallitus oli Ranskan painostuksesta alkanut kallistua toiminnan kannalle. Liittoutuneiden ylin sotaneuvosto hyväksyi 5.2.1940 yhteisen interventiosuunnitelman Skandinaavia varten. Sen mukaan noin 100 000 miehen siirtoarmeijasta tuli pääosan jäädä suojelemaan Norjan rannikkoa ja Ruotsin malmikenttien kautta kulkevaa rautatieyhteyttä. Suomeen olisi riittänyt enintään 15 000 kevyesti aseistettua miestä, jotka olisivat ehtineet perille aikaisintaan huhtikuussa. Liittoutuneiden päätös merkitsi sitä, että Ranska luopui siihen asti ajamastaan, suoranaisemmin Suomen avustamiseen tähdänneestä Petsamon retkestä.¹⁸⁷ Länsivaltojen avustushalun kypsyminen konkreettiseksi sotasuunnitelmaksi uhkasi Ruotsin ja Norjan puolueettomuutta. Operaation toteuttaminen edellytti aseavun läpikulkua näiden maiden kautta. Ne eivät kuitenkaan suostuneet liittoutuneiden esittämiin kauttakulkupyntöihin. Tämän vuoksi länsivaltojen sotilasjohto joutui pohtimaan intervention toteuttamista Ruotsin ja Norjan vastustuksesta huolimatta.¹⁸⁸ Suomen hallitus yritti liittoutuneiden avuntarjouksella painostaa Ruotsia osallistumaan talvisotaan joukkoja lähettämällä. Tämä hanke kääntyi kuitenkin vaikutukseltaan päinvastaiseksi. Katkaistakseen interventiohuhulta siivet pääministeri Hansson ilmoitti helmikuun 16. päivänä julkisesti, ettei Ruotsi voinut laajentaa apuaan eikä sallia liittoutuneiden kauttakulkua Suomeen. Tämä merkitsi suoranaista diplomaattista voittoa Neuvostoliitolle.¹⁸⁹

Helmikuun 17. päivänä Raivaaja siteerasi näyttävästi etusivullaan Suomen Sosialidemokraattia, joka toivoi, ettei Ruotsin päätös kieltäytyä välittömän avun antamisesta olisi lopullinen. "Muuten Suomen täytyisi hakea tukea muualta". Raivaaja tulkitsi tämän varoituksen viittaavan viralliseen avunpyyntöön Englannille ja Ranskalle.¹⁹⁰ Suomen aseman muuttuessa entistä vaikeammaksi, lehti alkoi vakavasti spekuloida länsimaiden avun mahdollisuudella. Helmikuun 22. päivänä se kirjoitti liittoutuneiden joukkojen keskityksistä Lähi-Idässä. Raivaajan mielestä länsimaat saattoivat suunnitella hyökkäystä Venäjälle lievittääkseen Suomeen kohdistuvaa painetta ja hävittääkseen Kaspian meren rannalla olevat öljykentät. Helmikuun 28. päivänä lehti kertoi liittoutuneiden sotalaivojen ilmestyneen Petsamon edustalle. Raivaajan mielestä tämä saattoi merkitä uutta käännettä sodassa. "Jos länsimaat päättäisivät lähettää joukkoja Suomeen, tämä tapahtuisi juuri Petsamon kautta." Lehden mukaan siellä olevan venäläisen laivaston ja rannikkopuolustuksen tuhoamiseen ei edes tarvittaisi suuria merivoimia.¹⁹¹ Eteenpäin kirjoitti helmikuun 20. päivänä näyttävästi etusivullaan Ruotsin päätöksestä kieltäytyä lähettämästä vakinaisen armeijan osastoja ja sallimasta vieraiden joukkojen läpikulkua Suomeen. Lehti kertoi pääministeri Rytin ja ulkoministeri Tannerin matkustaneen tämän johdosta välittömästi Lontooseen neuvottelemaan sotilaallisesta avusta. Eteenpäin mielestä Ruotsin tekemä päätös merkitsi kuitenkin ankaraa iskua "anglo-ranskalaisten imperialistien" pyrkimyksille saada Skandinavian maat vedetyksi mukaan sotaan.¹⁹²

Sota vai rauha?

Maaliskuun alussa 1940 puna-armeija aloitti hyökkäyksen taka-asemaa vastaan Viipurinlahdella, Talin ja Ihantalan alueella sekä Vuosalmella. Paria päivää myöhemmin neuvostojoukot onnistuivat muodostamaan Viipurinlahden länsirannalle pysyvän sillanpään parin divisioonan voimin. Suomalaisten onnistui kuitenkin eri tahoilta irroitetuilla joukoilla estää venäläisiä kehittämään hyökkäystään ratkaisevaksi menestykseksi. Viipurin koillispuolella Talissa Suomen armeijan puolustus notkui pahasti. Syntyneistä sisäänmurroista huolimatta Mannerheim ei antanut perääntymislupaa ulkopoliittisista syistä johtuen. Rauhanneuvottelut olivat juuri ratkaisuvaiheessa. Puna-armeija hyökkäsi voimakkaasti myös Vuosalmella. Neuvostojoukkojen ylitettyä Vuoksen, kävi puolustajien asema erittäin vaikeaksi. Vetäytymisen valmistelut aloitettiinkin 12.3.1940, mutta talvisodan päättymisen maaliskuun 13. päivänä tuli suomalaisten kannalta "yhdenläätoista hetkellä".¹⁹³

Maaliskuun alussa Raivaaja kertoi näyttävästi ankarista taisteluista Viipurin edustalla. Lehden mukaan kaupungin puolustajat seisoivat edelleen "horjumatta" paikoillaan. Raivaaja kuitenkin pelkäsi puna-armeijan yrittävän saarrosta Viipurin, ja taistelun muuttuvan piiritystaisteluksi.¹⁹⁴ Maaliskuun

viidentenä päivänä lehti kirjoitti Suomen armeijan torjuneen venäläisten mairinnoisuyrityksen kaupungin länsipuolella. Samassa numerossa se kuitenkin kertoi suomalaisten ryhtyneen toimenpiteisiin Viipurin luovuttamisen varalta. Seuraavana päivänä Raivaaja kertoi puna-armeijan onnistuneen hankkimaan sillanpääaseman Viipurinlahden länsirannalta. Lehti kuitenkin korosti kaupungin olevan yhä suomalaisten hallussa.¹⁹⁵ Vaikka tiedot rauhanneuvotteluista valtasivatkin seuraavina päivinä päähuomion, Raivaaja seurasi sotatapahtumia loppuun asti. Maaliskuun 12. päivänä lehti kertoi venäläisten onnistuneen piirittämään Viipurin. Seuraavana päivänä Raivaaja vielä kertoi puna-armeijan murtautuneen suomalaisten puolustusasemien läpi Talissa.¹⁹⁶ Maaliskuun viidentenä päivänä Eteenpäin kertoi puna-armeijan aloittaneen Viipurin ”valtauksen”. Lehden mukaan neuvostojoukot olivat jo ottaneet ”loistavalla saartoliikkeellä” kaupungin eteläiset osat haltuunsa.¹⁹⁷ Maaliskuun yhdeksäntenä päivänä Eteenpäin kirjoitti venäläisten nousseen maihin Viipurinlahden länsipuolella. Lehden mielestä suomalaisten asema oli käymässä yhä epätoivoisemmaksi. Eteenpäin ”tiesikin” kertoa Mannerheimin uhanneen erota, ellei Suomi välittömästi saisi sotilaallista apua.¹⁹⁸ Vielä maaliskuun 13. päivänä lehti kirjoitti taisteluiden ”riehuvan” kaikilla rintamilla. Eteenpäin väitti puna-armeijan onnistuneen muodostamaan ”täydellisen teräsketjun” Viipurin ympärille. Lehden mielestä tällä toimenpiteellä tuli olemaan tärkeä strateginen merkitys.¹⁹⁹

Suomen lainakysymyksen venyminen oli muodostunut Yhdysvalloille kasvavaksi poliittiseksi ongelmaksi. Vasta helmikuun 13. päivänä 1940 senaatti hyväksyi lakiesityksen äänin 49–27. Suomelle myönnettiin oikeus lainata liittovaltion viinti-tuontipankilta 20 miljoonaa dollaria siviilitarkoituksiin. Käytännössä lainalla ei ollut suurta merkitystä.²⁰⁰ Raivaaja ilmaisi kiitollisuutensa lainan myöntämisestä, mutta pelkäsi avun tulevan liian myöhään. Lehden mielestä päätöksen käytännön merkitys oli kuitenkin kyseenalainen. Kantansa tueksi se lainasi arvovaltaista New York Timesia, jonka mielestä lainan käsittelyä oli venytetty aivan liian kauan ja lopulta se oli myönnetty kokonaan toisiin tarkoituksiin, kuin suomalaiset anoivat. Raivaaja kehottikin amerikkalaisia entistä tuntuvampaan yksityiseen avustamiseen. Lehden mielestä Yhdysvallat oli ”suuresta melusta” huolimatta tehnyt ”hävettävän vähän” Suomen tukemiseksi.²⁰¹ Eteenpäin mielestä amerikkalaisilla ei ollut mitään syytä ylpeillä lainan myöntämisellä ”Helsingin hallitukselle”. Lehti kirjoitti, että päätös merkitsi ”fasistisen hallinnon” tukemista Suomessa. Eteenpäin mukaan laina ei kuitenkaan pystyisi kääntämään sodan kulkua, sillä ”Mannerheimin komento” kävi jo ”kuolinkamppailuaan”, eikä se kykenisi kovin pitkään vastustamaan ”kansan hallitustavallan” koittamista. ”Tämän jälkeen moni amerikkalainenkin joutuisi tunnustamaan Yhdysvaltojen nousseen väärän hevosen varaan”.²⁰²

Ensimmäiset epäviralliset yhteydenotot rauhanneuvotteluiden aloittamiseksi tapahtuivat Tukholmassa kirjailija Hella Wuolijoen ja Neuvostoliiton Tukholman-lähettilään Aleksandra Kollontain välillä jo tammikuun alkupuolella 1940. Näiden yhteydenottojen tuloksena saatiin Moskovasta tammikuun 29. päivänä käännteentekevä tieto. Neuvostohallitus ilmoitti, ettei se enää periaatteessa vastustanut rauhan solmimista ”Rytin-Tannerin hallituksen” kanssa. Luopuessaan ”Terijoen hallituksesta” Neuvostoliitto oli luonut edellytykset neuvottelurauhalle ja tehnyt selväksi, että sen tavoitteet olivat rajallisia. Neuvostoliitto ei kuitenkaan tyytynyt enää niihin vaatimuksiin, jotka se oli esittänyt ennen sodan puhkeamista.²⁰³ Toisaalta vielä helmikuun alussa Suomen sotilaallinen tilanne vaikutti hyvältä. Koska rintamatilanne ei vaatinut vihollisuuksien välitöntä lopettamista, hallitus saattoi harkita myös muita ulkopoliittisia vaihtoehtoja kuin rauhaa. Tärkeimpiä näistä olivat Ruotsin saaminen jollain tavalla mukaan Suomen puolustukseen ja länsivaltojen tarjoama sotilaallinen apu. Rintaman joutuminen helmikuun jälkimmäisellä puoliskolla lähes jatkuvaan liikkeeseen pakotti hallituksen kuitenkin kiirehtimään poliittista ratkaisua. Toisaalta Neuvostoliiton esittämät ankarat ehdot eivät olleet omiaan innostamaan suomalaisia rauhaan. Venäläiset vaativat Pietari Suuren rajaa, sekä Hankoniemen ja Kalastajasaarenon lisäksi alueita Kuusamosta ja Sallasta. Nämä vaatimukset saivat liittoutuneiden avun näyttämään yhä houkuttelevammalta vaihtoehdolta. Ongelmana oli kuitenkin avuntarjousten epämääräisyys. Suomen hallituksen ”jaakopinpääni” länsivaltojen sotilaallisen tuen ja Moskovan tarjoamien rauhanehtoien ”kiirastulessa” päättyi Molotovin kutsuun lähettää neuvottelijat Moskovaan, jonne he lensivät maaliskuun seitsemäntenä päivänä. Pakkorauha jäi suomalaisten ainoaksi vaihtoehdoksi sen jälkeen, kun Mannerheim oli kaksi päivää myöhemmin raportoinut hallitukselle

Kannaksen rintamaa uhkaavasta romahduksesta. Rauhansopimus allekirjoitettiin maaliskuun 13. päivänä, jonka jälkeen tuli taukosi rintamilla.²⁰⁴

Raivaaja kirjoitti rauhanhuhuista ensimmäisen kerran heti maaliskuun alussa. Kööpenhaminassa ja Lontoossa päivättyjen uutissähkeiden perusteella lehti arveli sodan saattavan päättyä Viipurin valloituksen jälkeen.²⁰⁵ Maaliskuun seitsemäntenä päivänä Raivaaja kertoi huhuista, joiden mukaan rauhanneuvottelut olisivat alkaneet Tukholmassa. Lehden mielestä sota oli tullut käännekohtaan, ja jonkinlainen ratkaisu oli odotettavissa lähimmän kahden viikon kuluessa. Seuraavina päivinä Raivaaja seurasi intensiivisesti sekä rauhanprosessin etenemistä että liittoutuneiden suunnitelmia avustaa Suomea. Lehti uskoi sekä Neuvostoliiton että Pohjoismaiden pelkäävän sodan laajentumista, ja tämän omalta osaltaan kiirehtivän rauhan solmimista. Raivaajan tiedot neuvotteluiden etenemisestä olivat osittain ristiriitaisia ja lehden käsitykset mm. rauhanehdoista vaihtelivat lähes päivittäin.²⁰⁶ Maaliskuun 11. päivänä Raivaaja ”tiesi” kertoa rauhansopimuksen syntyneen. Lehti julkaisi näyttävästi etusivullaan Tukholmassa päivätyyn uutissähkeeseen, jonka mukaan uusi ”rajalinja” Karjalan kannaksella kulkisi Taipaleelta Summaan, Viipurin jäädessä Suomelle. Tämän lisäksi suomalaiset joutuisivat luovuttamaan Suomenlahden ulkosaaret. Sen sijaan Hanko ja Petsamo jäisivät Suomelle. Seuraavana päivänä lehti täsmensi, että yhteisymmärrys rauhasta oli saavutettu, mutta sopimusta ei vielä ollut allekirjoitettu. Raivaaja kirjoitti Neuvostoliiton tiukentaneen ehtojaan, muttei uskonut Suomen alistuvan pakko-rauhaan. Lehden mielestä suomalaisten keskuudessa oli eriäviä mielipiteitä sodan jatkamisen mielekkyydestä, mutta silti vain harvat voisivat hyväksyä ”epäkunniallisen rauhan”. Maaliskuun 13. päivänä Raivaaja kertoi talvisodan päättymisestä koko sivun otsikolla. Lehden mielestä Suomi oli pakotettu hyväksymään pakkorauha, jonka ehdot olivat ankarammat kuin ennen sotaa esitetyt. Raivaaja kuitenkin myönsi, ettei suomalaisilla ollut valinnan varaa.²⁰⁷

Eteenpäin kertoi rauhantunnusteluista ensimmäisen kerran vasta maaliskuun yhdeksäntenä päivänä. Lehden julkaisemassa lyhyessä uutisessa ei esitetty mitään arvioita neuvostohallituksen asettamista ehdoista. Eteenpäin kannalta Suomen ja Neuvostoliiton väliset rauhanneuvottelut muodostivat ongelmallisen tilanteen. Lehti piti vielä tässä vaiheessa tiukasti kiinni ”kansanhallituksesta” ja sen ”oikeudesta” edustaa suomalaisia. Tämän kantansa mukaisesti lehti julkaisi toimitussivullaan O.V. Kuusisen laatiman laajan artikkelin Suomen kysymyksestä.²⁰⁸ Eteenpäin osasi kuitenkin nopeasti sopeutua muuttuneeseen tilanteeseen. Maaliskuun 12. päivänä lehti kertoi rauhanneuvotteluiden alkaneen Moskovassa. Se ei kuitenkaan vielä tässäkään vaiheessa esittänyt mitään arviota rauhanehdoista. Seuraavana päivänä Eteenpäin kirjoitti laajassa toimitussivun artikkelissa Suomen tilanteen olevan ratkaisevassa vaiheessa. Lehden mielestä rauhan solmiminen merkitsisi ankaraa iskua ”liittolais-imperialistien” pyrkimyksille laajentaa sotaa. Se syyttikin näitä voimia yrityksistä vahingoittaa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä neuvotteluja. Eteenpäin mukaan länsivaltoja ei kiinnostanut suomalaisten kohtalo, vaan heidän omat ”imperialistiset riistoetunsa”. Lehti uskoi seuraavien päivien osoittavan, ”onnistuisivatko liittolais-imperialistit laajentamaan sotaa”. Ratkaisu riippui sen mielestä suurella määrin Helsingin hallituksen ottamasta kannasta.²⁰⁹ Maaliskuun 14. päivänä Eteenpäin saattoi kertoa talvisodan päättymisestä koko sivun otsikolla. Lehti tervehti rauhansopimusta ilolla ja piti sitä voittona Suomen kansalle ja ankarana iskuna ”Britannian imperialismille”.²¹⁰

Myös Eteenpäin mielestä sota oli tullut maaliskuun alussa ratkaisuvaiheeseen. Lehti uskoi Suomen puolustuksen nopeaan murtumiseen ja puna-armeijan pikaiseen voittoon. Se kuitenkin pelkäsi liittoutuneiden sotilaallisen avun saattavan johtaa konfliktin laajenemiseen ja pitkittymiseen. Eteenpäin mielestä länsivallat eivät olleet kiinnostuneita Suomen itsenäisyydestä, vaan halusivat toimillaan vahingoittaa Neuvostoliittoa. Lehti näytti uskovan sodan johtavan vallanvaihdokseen Suomessa. Se pitikin vielä maaliskuun alkupuolella tiukasti kiinni ns. ”kansanhallituksesta”. Tämän vuoksi Suomen ja Neuvostoliiton väliset rauhanneuvottelut näyttävätkin yllättäneen Eteenpäin. Lehti kertoi niiden alkamisesta varsin myöhäisessä vaiheessa. Hetkellisen hämmennyksen jälkeen se kuitenkin omaksui muuttuneen tilanteen nopeasti.

“Hirvittävä pakkorauha” vai uuden luottamuksen alku?

Moskovan rauhassa Suomi joutui luovuttamaan Neuvostoliitolle Itä-Suomesta Kannaksen ja Laatokan Karjalan, Sallan ja Suomenlahden ulkosaaret. Hankoniemi vuokrattiin 30 vuodeksi. Luovutetun alueen laajuus oli yhteensä noin 35 000 neliökilometriä ja sen myötä kotinsa menetti lähes 430 000 ihmistä, joka oli noin 12% maan kokonaisväkiluvusta. Suomalaiset menettivät kaatuneina hieman yli 23 000 miestä ja haavoittuneina kotiinsa palasi noin 44 000 sotilasta.²¹¹ Tiedot rauhan solmimisesta valtasivat Raivaajan päähuomion muutaman päivän ajaksi. Lehti julkaisi rauhanehdot kokonaisuudessaan sekä karttakuvan Suomen kärsimistä aluemenetyksistä näyttävästi etusivullaan. Moskovan rauha ei tullut Raivaajalle täydellisenä yllätyksenä. Lehti oli jo pitkään tiennyt, ettei Suomi jaksaisi loputtomiin puolustautua ilman huomattavaa ulkopuolista tukea. Sen sijaan rauhanehtojen ankaruus järkytti Raivaajan. Lehti kirjoitti Suomen joutuneen alistumaan “hirvittävään pakkorauhaan”.²¹² Raivaaja totesi, ettei Suomen armeijan puolustuskyky ollut missään vaiheessa murtunut. Lehden mielestä venäläisten jatkuvat ilmahyökkäykset olivat lopulta murtaneet suomalaisten vastustuskyvyn. Raivaaja kirjoitti, että asiat saattaisivat olla toisin, jos Euroopan suurvallat ja Yhdysvallat olisivat ajoissa lähettäneet apua Suomelle. Lehti uskoi hieman epärealistisesti, ettei suomalaisten pelastamiseksi olisi tarvittu suurta armeijaa, vaan riittävästi lentokoneita ja ilmatorjuntakalustoa. Raivaaja totesi katkerana Suomen kuitenkin saaneen suurvalloilta osakseen vain “teeskenneltyä sympatiaa” ja kärsineen näin Tsekkoslovakian kohtalon. Hieman revanssihenkisesti lehti kuitenkin lohdutti lukijoitaan sillä, etteivät Suomen rajat olisi pysyviä. Raivaajan mielestä “väkivallalla piirustetut kartat eivät olleet koskaan kestäneet”.²¹³

Rauhan solmiminen oli tärkein uutinen myös Eteenpäin palstoilla usean päivän ajan. Lehti julkaisi sopimustekstin kokonaisuudessaan etusivullaan.²¹⁴ Arvioidessaan rauhaan johtanutta kehitystä Eteenpäin kirjoitti puna-armeijan sotilaallisen menestyksen ja Suomen talouden kurjistumisen synnyttäneen “kapinahenkeä” suomalaisten keskuudessa. Tämä oli puolestaan pakottanut vallassaolijat huomioimaan Neuvostoliiton rauhantarjouksen. Tarkastellessaan rauhanehtoja lehti vakuutti, ettei Neuvostoliitto halunnut orjuuttaa tai sortaa suomalaisia. Eteenpäin mielestä oli kuitenkin ymmärrettävää, että Neuvostoliitto halusi saada itselleen riittävät turvallisuustakuut, “niin kauan kuin porvaristo piti Suomessa valtaa”. Ottaen huomioon Suomen strategisen aseman lehti ei pitänyt rauhanehtoja ankarina. Eteenpäin mielestä suomalaisten tekemillä aluemyönnytyksillä oli suurempi vaikutus Neuvostoliiton turvallisuudelle kuin Suomen taloudelle.²¹⁵

Raivaaja näki rauhansopimuksen aiheuttavan Suomelle vakavia taloudellisia ja yhteiskunnallisia ongelmia. Maaliskuun 15. päivänä lehti kirjoitti kansanvaelluksen alkaneen Suomessa. Raivaajan mielestä hallituksen tärkein tehtävä oli järjestää jonkinlainen koti ja toimeentulo näille sadoilletuhansille pakolaisille. Tämän ohella sen edessä oli mittava jälleenrakennustyö.²¹⁶ Tehdessään yhteenvedoa Suomen kärsimistä vahingoista lehti piti lopputulosta järkyttävänä. Suunnattomien inhimillisten kärsimysten ohella suomalaiset olivat kokeneet myös huomattavia aineellisia menetyksiä. Raivaaja kirjoitti Suomen koko maa- ja vesiliikenteen joutuneen epäjärjestykseen. Tämän lisäksi noin seitsemäs osa Suomen teollisuudesta ja 50–60% paperi- ja selluloosatehtaista oli joutunut venäläisten haltuun. Tässä yhteydessä lehti syytti katkerana Neuvostoliittoa “rauhansopimuksen peukaloimisesta ja lisämyönnytysten kiristämisestä”. Raivaaja uskoi venäläisten pyrkivän näin heikentämään Suomea sekä taloudellisesti että sotilaallisesti. Lehti kuitenkin vakuutti, etteivät suomalaiset olleet näistä hirvittävästä menetyksistä huolimatta pessimistisiä, “sillä he eivät pitäneet sovittelua lopullisena”.²¹⁷ Raivaaja ymmärsi, että sodan seurauksena Suomen taloudelliset resurssit hädänalaisten kansalaisten avustamiseen olivat vähäiset. Lehden mielestä avuntarve oli “huutava”, ja amerikansuomalaisten velvollisuutena oli yrittää omalta osaltaan lievittää tätä hätää ja puutetta. Raivaaja vetosikin kaikkiin avustuskomiteoihin, jotta nämä jatkaisivat toimintaansa. Lehti kehotti myös kaikkia lukijoitaan työskentelemään sen puolesta, että avunanto Yhdysvalloista jatkuisi laajamittaisena.²¹⁸ Myös Eteenpäin näki rauhansopimuksen aiheuttavan Suomelle vakavia taloudellisia ja yhteiskunnallisia ongelmia. Näistä polttavimpana lehti piti luovutetuilta alueilta evakuoitujen ihmisten uudelleen asuttamista. Maaliskuun 16. päivänä Eteenpäin julkaisi etusivullaan Helsingissä päivätyn uutisen, jossa kerrottiin poikkeuksellisen avoimesti neuvostoilma-voimien aiheuttamista tuhoista. Lehden mukaan suurin osa Suomen rautateistä oli tuhoutunut, ja useat satamat ja tehtaat olivat kuin “maanjärjestyksen hävittämät”.²¹⁹ Maaliskuun 26. päivänä Eteenpäin

kuitenkin syytti Suomen hallitusta väestön pakkosiirroista. Käkisalmen päivätysssä uutisessa väitettiin, etteivät kaupungin työläiset olisi halunneet tulla evakoiduiksi. Samassa yhteydessä lehti kertoi varsin aisten sotatoimien aiheuttaneen vain vähäisiä tuhoja luovutetuilla alueilla. Eteenpäin syytti sen sijaan ”valkokaartilaisia” siitä, että nämä olivat järjestelmällisesti polttaneet kaupunkia ennen vetäytymistään.²²⁰

Eteenpäin oli vakuuttunut siitä, että Neuvostoliitto tulisi kaikin tavoin avustamaan Suomen jälleenrakennusta. Lehti toivoi suomalaisten solmivan kiinteät taloudelliset suhteet ”suuren naapurinsa” kanssa. Eteenpäin uskoi, että tämä kohentaisi nopeasti Suomen taloutta ja hyödyttäisi kaikin tavoin suomalaisia. Kantansa tueksi se siteerasi pääkirjoituksessaan virolaista Päivälehteä, joka korosti Suomen talouselämän uudelleenjärjestelyn välttämättömyyttä, ja ulkomaankaupan orientoimista Neuvostoliiton suuntaan. Eteenpäin totesi virolaisten puhuvan omasta kokemuksesta, ja Viron esimerkin osoittautuneen menestykselliseksi. Lehti uskoikin Neuvostoliiton olevan valmis kiinteään vuorovaikutukseen myös Suomen kanssa. ”Tällöin suomalaisille tarjoutuisi mahdollisuus tuotteidensa vientiin neuvostomaahan ja toisaalta tuoda sieltä kipeästi tarvitsemiaan raaka-aineita.”²²¹

Sodan päätyttyä jälkeen Raivaaja arveli ankarien rauhanehtojen heijastuvan myös Suomen sisäpoliittiseen tilanteeseen. Lehti pelkäsi taloudellisen sekasorron synnyttävän sisäisiä erimielisyyksiä ja ristiriitoja, joita Neuvostoliitto pyrki käyttämään hyväkseen. Tämän vuoksi Raivaaja kehottikin suomalaisia välttämään keskinäistä syytelyä ja riitelyä.²²² Maaliskuun 19. päivänä lehti kirjoitti huolestuneena amerikkalaisten kirjeenvaihtajien esittämistä spekulatioista sotilasdiktatuurin mahdollisuudesta. Raivaaja oli pannut levottomana merkille Svinhufvudin, tämän ”suomalaisen fasismin vanhan miehen”, paluun julkisuuteen. Lehti muistutti lukijoilleen entisen presidentin olevan ”saksalaismielinen ja suosineen aikanaan lapuanliikettä kansanvallan kustannuksella”. Raivaaja kuitenkin toivoi näiden huhujen olevan perättömiä, sillä ”diktatuurista koituisi Suomen kansalle pelkästään onnettomuutta”.²²³ Huhtikuun alussa Raivaaja saattoi kuitenkin helpottuneena kertoa Suomen hallituksen vaihdoksesta. Lehden mielestä uuden ministeristön kokoonpano poisti kaikki epäilyt siitä, että Suomi olisi siirtymässä diktatuuriin. Erityisen iloinen lehti oli sosialidemokraattisten ministereiden lukumäärän lisääntymisestä.²²⁴ Työväenlehtenä Raivaaja oli kiinnostunut suomalaisten työläisten asennoitumisesta pakkorauhan synnyttämään tilanteeseen. Huhtikuun viidentenä päivänä lehti julkaisi etusivullaan SAK:n äänenkannattajan Palkkatyöläisen artikkelin työväestön mielialoista. Kirjoituksen mukaan ”suomalaiset työläiset olivat rauhallisia ja valmiita jatkamaan työtään kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän lujittamiseksi”. Raivaaja saattoikin tämän johdosta todeta ”Suomen kansan olevan sankari sodassa ja suuri rauhassa”.²²⁵ Myös Eteenpäin oli huolestunut oikeistodiktatuurin mahdollisuudesta Suomessa. Maaliskuun 21. päivänä lehti kertoi Uuden Suomen vaatineen ”kenraali” Mannerheimille aktiivisempaa roolia myös poliittisessa päätöksenteossa. Eteenpäin mielestä tämän ”pyövelikenraalin” asettaminen Suomen hallituksen johtoon olisi ”suurin mahdollinen onnettomuus” Suomen kansalle. Lehti piti juuri Mannerheimia suurimpana syyllisenä vasta päättyneeseen ”mielettömään ja rikolliseen” sotaan.²²⁶ Eteenpäin toivoikin hartaasti, että Suomessa pääsisivät valtaan sellaiset poliittiset voimat, jotka kykenisivät ”ottamaan opikseen” viimeaikaisista kokemuksista. Tämän lehti puolestaan toivoi aloittavan sisäpoliittisen kehityksen, joka lopulta johtaisi ”demokratian ja parlamentarismien verhoon puetun diktatuurin” väistymiseen.²²⁷ Mitä nämä Eteenpäin mainitsevat uudet poliittiset voimat sitten olisivat olleet, ei käy lehdestä ilmi. ”Kansanhallituksen” vaikutusmahdollisuuksiin se ei enää kuitenkaan uskonut, ja tämä katosikin Eteenpäin sivuilta yhtä nopeasti ja yllättävästi, kuin oli aikanaan niille ilmestynyt.

Moskovan rauhan jälkeen Suomen ulkopoliittinen asema oli kaikkea muuta kuin kadehdittava. Suhteita Neuvostoliittoon sävyttivät edelleenkin molemmipuoliset epäluulot. Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto uskoi vakavissaan siihen, että Neuvostoliitto oli tehnyt vain välirauhan odottaakseen kansainvälis-poliittisesti suotuisampaa hetkeä Suomen lopulliseen valtaamiseen. Toisaalta Neuvostoliitto oli saanut sodan seurauksena länsirajalleen katkeroituneen, jopa vihamielisenkin naapurin, jonka voitiin pelätä tilaisuuden tullen hakevan hyvitystä. Suomessa tunnettiin katkeruutta myös Ruotsin ja Saksan talvisodan aikaista politiikkaa kohtaan. Näissä olosuhteissa Suomen ulkopoliittikan ensisijaisena tavoitteena oli maan turvallisuuspoliittisen aseman vahvistaminen. Tämä taas edellytti suhteiden parantamista kaikkiin edellämäinittuihin valtioihin. Vilpittömä pyrkimystä hyviin suhteisiin ilmensivät mm. Suomen ulkopoliittisessa johdossa tehdyt muutokset.²²⁸

Raivaaja näki Moskovan rauhalla olevan kauaskantoisia ulkopoliittisia vaikutuksia. Maaliskuun 18. päivänä lehti kirjoitti laajassa toimitussivun artikkelissa Neuvostoliiton halventaneen itsensä maailman silmissä. Raivaajan mielestä Venäjä oli voitostaan huolimatta menettänyt moraalisen ja poliittisen arvovaltansa erityisesti kansainvälisen työväenliikkeen piirissä. Tämän lisäksi talvisota oli osoittanut puna-armeijan sotilaallisen heikkouden. Lehti saattoikin todeta, ettei Neuvostoliitto kykenisi käymään menestyksellisesti sotaa mitään suurvaltaa vastaan.²²⁹ Kahta päivää myöhemmin Elis Sulkanen pohti toimitussivulla rauhansopimuksen vaikutusta liittoutuneiden ja puolueettomien maiden asemaan. Kirjoittajan mielestä länsivallat kärsivät Suomen tappion johdosta arvaamattoman diplomaattisen ja poliittisen takaiskun. ”Englanti ja Ranska olivat jälleen kerran osoittaneet sen, kuinka huonoja pienten kansojen itsenäisyyden turvaajia ne olivat”. Sulkanen totesi Moskovan rauhan heikentäneen kaikkien demokraattisten maiden asemaa ja antaneen uuden voiton totalitaaristen maiden diplomatialle.²³⁰ Rauhan solmimisen jälkeen Raivaaja arveli Neuvostoliiton pyrkivän painostamaan Suomea sekä poliittisesti että taloudellisesti ja muodostamaan maasta eräänlaisen ”epäitsenäisen vasallivaltion”. Raivaaja ei kuitenkaan uskonut rauhan kestävyYTEEN. Lehden mielestä vallitseva tilanne oli ”korkeintaan levoton aselepo, jossa odotettiin uusia tilanteita”.²³¹ Raivaajan asennoitumista vallinneeseen tilanteeseen leimasikin eräänlainen revanssihenkisyyS. Lehti kirjoitti Suomen kohtalon olevan voimakkaasti sidoksissa liittoutuneiden sotamenestykseen. Raivaaja näytti uskovan länsivaltojen sotilaallisen voiton tarjoavan suomalaisille mahdollisuuden palauttaa menettämänsä alueet. Lehti julkaisi näyttävästi etusivullaan Englannin ulkoministeri Halifaxin lausunnon, jossa tämä lupasi Suomen pääsevän osalliseksi hyödyistä, jos liittoutuneet voittaisivat sodan.²³²

Eteenpäin puolestaan piti Moskovan rauhaa ”ankarana takaiskuna imperialistisille sodanlietosjille”. Lehti kirjoitti Neuvostoliiton ”taitavan diplomatian” aiheuttaneen Englannille ja Ranskalle vakavan moraalisen ja psykologisen kolauksen. Se arvioi rauhan solmimisen ”vahvistaneen kansainvälisiä rauhanvoimia ja vaikeuttaneen sodanlaajentajien rikollisia pyrkimyksiä vetää yhä uusia puolueettomia maita imperialistisen sodan piiriin”. Lehden mielestä nämä pienet valtiot saattoivatkin nyt tuntea puolueettomuutensa paljon turvatumaksi. Eteenpäin kertoi Suomen ja Neuvostoliiton välisen rauhansopimuksen synnyttäneen ”nopeasti leviävän rauhanaallon myös liittolais-imperialistien omien kansojen keskuudessa”. Lehti kysyikin, että jos oli mahdollista lopettaa sota Suomessa ja estää sen leviäminen Skandinavian maihin, niin miksi ei olisi mahdollista lopettaa koko yleiseurooppalaista sotaa?²³³

Arvioidessaan Suomen ulkopoliittista asemaa Eteenpäin totesi rauhansopimuksen muodostavan hyvän perustan sekä rauhanomaisille suhteille että molempien maiden turvallisuudelle. Lehden mielestä rauhanehdot vahvistivat myös Suomen turvallisuutta, sillä maata ei voitaisi enää käyttää ”länsimaisten imperialistien tukikohtana”.²³⁴ Eteenpäin hyökkäsi voimakkaasti Raivaajaa vastaan, tämän leimattua rauhansopimuksen vain ”levottomaksi aselevoksi”. Lehden mielestä ”tällainen revanssihenkinen ajattelu oli sulaa mielettömyyttä ja rikollista leikkittelyä Suomen kansan kovalla kohtalolla”. Eteenpäin vakuutti lukijoilleen, ettei suomalaisia uhkaisi Neuvostoliiton taholta minkäänlainen vaara, jos he solmisivat ystävälliset suhteet tämän kanssa. ”Päin vastoin, jos Suomi joutuisi hyökkäyksen kohteeksi lännestä, puna-armeija olisi valmis puolustamaan sitä”. Lehden mielestä suomalaisten kannalta ainoa kestävä tie olikin solmia luottamukselliset poliittiset ja taloudelliset suhteet Neuvostoliiton kanssa.²³⁵

Mannerheim-linjan vastakkaisilla puolilla

– taistelu amerikansuomalaisten työläisten sieluista

Elokuussa 1939 maailmaa järkyttänyt Saksan ja Neuvostoliiton välinen hyökkäämättömyyssopimus tarjosi Raivaajalle mahdollisuuden käydä ideologiseen hyökkäykseen amerikansuomalaisia kommunisteja vastaan. Lehti kirjoitti, että ”vaikka inhimillisellä kataluudellakin oli rajansa, niin kommunistien keinottelu ei näyttänyt saavuttavan halpamaisuutensa määränpäättä lainkaan”. Raivaajan mielestä ”Stalinin ja Hitlerin veljesliitto” osoitti sen, ettei diktatuurilla ollut ”väristä huolimatta” mitään eroa. Lehti vetosi amerikkalaisiin työläisiin, jotta nämä jättäisivät kommunistisen liikkeen. Raivaaja kirjoitti, että siinä mukana oleminen merkitsi ”fasistien kansanvallan vastaisen taistelun tukemista”.²³⁶ Lehti antoi kuitenkin ”tunnustusta” Eteenpäille siitä nopeudesta, jolla tämä oli ”jälleen kerran” muuttanut linjaansa. Raivaaja oli pannut merkille, että fasismin vastaiset kirjoitukset olivat kadonneet lehden

palstoilta ”yhdessä yössä”. Ironisesti se toivottikin menestystä ”uudelle liitolle ja uusille vuodekumppaneille”.²³⁷ Eteenpäin mielestä Saksan ja Neuvostoliiton välinen hyökkäämättömyyssopimus oli ”ajanut kaikki rotat ulos koloistaan”. Se kirjoitti, ”ettei olisi mahdollista löytää toista sellaista lehteä, joka olisi yrittänyt vääristellä syntynyttä sopimusta niin törkeästi kuin Raivaaja”. Eteenpäin vakuutti lukijoilleen, ettei hyökkäämättömyyssopimukseen liittynyt mitään ideologista ulottuvuutta, vaan kyse oli ainoastaan turvallisuuspolitiikasta.²³⁸

Neuvostoliiton Suomelle esittämien vaatimusten jälkeen Raivaaja syytti Eteenpäitä siitä, että tämä hyväksyi kaikki Stalinin suomalaisiin kohdistamat toimet täysin kritiikittömästi. Lehden mielestä tämä osoitti sen, että ”Suomalaista Työväen Järjestöä ja sen lehdistöä johdettiin ja rahoitettiin Moskovasta käsin”. Raivaaja kirjoittikin amerikansuomalaisten kommunistien ”valinneen paikkansa isäntänsä joukoissa ja asettuneen näin synnyinmaatansa vastaan”. Lehden mielestä kommunistista liikettä ei voitu pitää enää työväenliikkeenä ja se kehottikin amerikansuomalaisia ”sanomaan hyvästit Stalinin Suomalaiselle Työväen Järjestölle”.²³⁹ Pääkirjoituksessaan ”Ja Juudas meni ja hirtti itsensä” Raivaaja väittikin amerikansuomalaisten ”alkaneen inhota Eteenpäitä, joka oli myynyt itsensä heidän syntymämaansa pahimman vihollisen palvelukseen”. Lehden mielestä tämä ”inho” kuvastui Eteenpäin koon ”jatkuvaassa supistumisessa”.²⁴⁰ Eteenpäin vastasi Raivaajan esittämiin syytöksiin vaatimalla tätä pysymään totuudessa. Lehti vakuutti, ettei se ollut koskaan edellyttänyt Suomen hyväksyvän kaikkia Neuvostoliiton tekemiä esityksiä. Se kuitenkin uskoi, että maiden väliset kysymykset voitaisiin ratkaista rauhanomaisesti, molempien kansojen eduksi.²⁴¹ Eteenpäin leimasi Raivaajan kirjoitukset ”lapualaiseksi kiihotukseksi, jolla pyrittiin lietsomaan punakauhua ja kääntämään amerikansuomalaisia Neuvostoliittoa vastaan”.²⁴²

Talvisodan syytyttyä Raivaaja syytti amerikansuomalaisia kommunisteja siitä, että nämä avustivat Neuvostoliittoa Suomen itsenäisyyden hävittämisessä. Lehti vaatikin lukijoitaan ryhtymään ”tilintekoon” kommunistisen liikkeen kanssa. Sen mielestä tämä oli vähintäänkin, mitä he saattoivat tehdä synnyinmaansa puolesta. Värikkästä kieltä käyttäen Raivaaja kehottikin amerikansuomalaisia kavahtamaan ”näitä Stalinin diktatuurihallituksen käytyreiksi antautuneita suomalaisia kuin ruttotautisia ja saastaista spitaalia sairastavia”.²⁴³ Joulukuussa lehti saattoikin tyytyväisenä panna merkille Eteenpäin, ”tämän Venäjän hallituksen äänenkannattajan”, joutuneen vähentämään ilmestymiskertojaan. Raivaajan mielestä tämä vain osoitti sen, ”etteivät amerikansuomalaiset halunneet enää olla missään tekemisissä kommunistisen liikkeen kanssa”.²⁴⁴ Eteenpäin puolestaan väitti Suomen hallituksen onnistuneen ”vieraiden voimien tukemana provosoimaan sodan Neuvostoliittoa vastaan”. Lehti mielsi talvisodan osaksi laajempaa ideologista taistelua, jossa ”taantumukselliset voimat pyrkivät luomaan maailmanlaajuisen rintaman edistysmielisen työväenliikkeen murskaamiseksi”. Tähän liittyen se syytti Skandinavian maiden sosialidemokraatteja siitä, että nämä olivat ”yllyttäneet suomalaisia hylkäämään sopimuksen Neuvostoliiton kanssa”. Eteenpäin mukaan tämä osoitti ”sosialistien luopuneen työväenluokan asiasta ja antautuneen imperialistien käskyläisiksi”. Lehti kirjoitti myös Raivaajan muuttuneen ”ehtavalkoiseksi sodanlietsojen äänitorveksi”. Sen mielestä Raivaajan ”petokellinen rooli velvoittikin kaikkia Suomen kansan ja työväenluokan asialle uskollisia ihmisiä tekemään täydellisen pesäeron lehden kanssa”.²⁴⁵ Vaikka Eteenpäin vakuuttikin luottavansa amerikansuomalaisten harkintakykyyn, se kuitenkin syytti katkerana Raivaajaa mainostajiensa ja tilaajiensa painostamisesta. Lehti väitti ”tällaisten katalien keinojen käytön todistavan sen, että sosialistit olivat menettäneet oikeutensa edustaa työväenliikettä”.²⁴⁶

Eteenpäin halusi nähdä talvisodan myös eräänlaisena jatkeena vuoden 1918 kansalaissodalle. Lehti pyrki elvyttämään vanhaa luokkavastakohtaisuutta palauttamalla lukijoidensa mieliin verisen valkoterrorin Suomessa. Se muistutti, että Suomen armeijan ylipäällikkönä oli jälleen ”parooni-kenraali” Mannerheim. Eteenpäin yritti kaikin tavoin hyötyä Mannerheimin kieltämättä huonosta maineesta amerikansuomalaisten työläisten keskuudessa. Lehti mm. julkaisi näyttävästi etusivullaan valokuvan Mannerheimista, jossa tätä nimitettiin ”Suomen kansan viholliseksi” ja ”työväen teloittajaksi”. Se myös leimasi ”surutta” Suomen hallituksen ”mannerheimiläiseksi pyövelikomennoksi”.²⁴⁷ Eteenpäin syytti Raivaajaa siitä, että tämä oli ”mannerheimiläisten kanssa liittoutumalla pettänyt lopullisesti luokkataistelun ja työväen asian”. Lehden mielestä tämä merkitsi ”täydellistä antautumista taantumukselle ja kannatuksen antamista imperialistiselle sodalle”. Tämän vuoksi se vaatikin Raivaajaa ”lopettamaan sosialismin häpäisemisen ja irtisanoutumaan julkisesti työväenliikkeestä”.²⁴⁸

Vanhasta vastakkainasettelusta luopuminen ei ollut Raivaajalle helppoa. Kansalaissodan aiheuttamat haavat olivat yhä monen amerikansuomalaisen työläisen tuoreessa muistissa. Tämän vuoksi lehti vakuuttikin lukijoilleen, ettei talvisota ollut missään mielessä jatkoa vuoden 1918 “vapautustaistelulle”. Sen mielestä “valkoisten Suomen sisällissodasta kirjoittama propaganda oli luonut väärinkäsityksiä, joiden oikomiseen eivät amerikansuomalaisten voimat riittäneet”. Raivaaja kehottikin lukijoitaan “toistaiseksi unohtamaan tuon luvun Suomen historiassa”.²⁴⁹ Raivaaja vakuuttikin lukijoilleen, ettei Suomessa ollut minkäänlaista sotilasdiktatuuria. “Maata hallitsivat edelleen eduskunta ja presidentti, eikä mitään Mannerheimin hallitusta ollut olemassakaan”.²⁵⁰ Talvisodan päätyttyä Raivaaja vakuutti, ettei Suomen kansa tulisi koskaan unohtamaan amerikansuomalaisten kommunistien toimintaa. Lehden mielestä “nämä pysyisivät kansan kiroamana joukkona aina kolmanteen ja neljanteen polveen saakka”. Eteenpäin luovuttua toimituksensa muuton yhteydessä omasta kirjapainosta, Raivaaja väitti tämän vain osoittavan sen, “ettei ryssän ääni käynyt enää kaupaksi amerikansuomalaisten keskuudessa”.²⁵¹ Lehti syyttikin Eteenpäitä ilmoittajiin kohdistuvasta uhkailusta. Sen mielestä kommunistit olivat joutuneet turvautumaan “gangstereiden menettelytapoihin” kyetäkseen edelleen hankkimaan mainoksia lehteensä.²⁵² Eteenpäin puolestaan vakuutti rauhan ehtojen jättävän Suomen itsenäisyyden täysin koskemattomaksi. Lehti saattoikin todeta “Neuvostoliiton pysyneen uskollisena pienten kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteelle”. Sen mielestä “tämä vei päävaltin mannerheimiläisen propagandan käsistä, ja Raivaajakin joutuisi syömään oman oksennuksensa amerikansuomalaisen yleisön edessä”.²⁵³ Eteenpäin syytti Raivaajaa revanssihenkisyydestä ja uuden sodan lietsomisesta. Lehti kirjoitti, ettei tällainen mieliala auttaisi Suomen kansaa ja tämän vuoksi se kehottikin amerikansuomalaisia “tekemään pesäeron sotahulluista ja kaikista Mannerheim rintaman ryhmistä”.²⁵⁴ Eteenpäin vastasi Raivaajan esittämiin syytöksiin ilmoittajien uhkailemisesta syyttämällä puolestaan tätä itseään “alhaisesta kätyröinnistä”. Lehden mielestä tämä oli vain osoitus siitä, “etteivät sosialistit pärjänneet rehellisillä poliittisilla argumenteilla”.²⁵⁵

Talvisodan kuluessa Raivaajan asema avustustoiminnan järjestämisessä muodostui keskeiseksi. Auttamishaluun liittyi myös osin itsekkeitä tavoitteita. Raivaaja pyrki esiintymään amerikansuomalaisten keskuudessa eräänlaisena “puolivirallisena Suomen hallituksen edustajana”. Lehden yhteydet Suomen Washingtonin- lähetystöön olivatkin varsin kiinteät ja säännölliset. Suurlähettiläs Procope luovutti myös varoja Raivaajan käyttöön avustustoiminnan järjestämistä varten.²⁵⁶ Eteenpäin sen sijaan jättäytyi kokonaan avustustoiminnan ulkopuolelle, eikä sillä myöskään näyttänyt olevan missään vaiheessa minkäänlaisia yhteyksiä Suomen virallisiin edustajiin. Talvisota merkitsikin mitä ilmeisemmin lehdelle ja sen kannattajille yhä selkeämpää eristäytymistä muusta amerikansuomalaisesta yhteisöstä.

Raivaajan pyrkimys käyttää hyväkseen Suomen talvisotaa ja siihen liittyvää avustustoimintaa taistelussa amerikansuomalaisia kommunisteja vastaan näytti tuottavan tulosta. Lehden levikki, joka oli ollut koko 1930-luvun ajan tasaisessa laskussa, kääntyi vuonna 1940 uuteen nousuun. Myönteinen kehitys jatkui koko toisen maailmansodan ajan saavuttaen huippunsa vuonna 1945. Tämän viisivuotiskauden aikana Raivaajan tilaajamäärä kasvoi vuoden 1940 7 000:sta vuoden 1945 8 250:en tilaajaan.²⁵⁷ Eteenpäin kohdalla ei sen sijaan ole tältä ajalta tarkkoja levikkietietoja käytettävissä. Ilmeistä kuitenkin on, että lehti omista päinvastaisista vakuutteluistaan huolimatta menetti talvisodan seurauksena tilaajiaan. Tätä käsitystä tukee Eteenpäin silloisen toimittajan John Wiidan muistelmat, jossa hän kertoo monien rivijäsenten ja jopa vanhojen aktiivien hylänneen Suomalaisen Työväen Järjestön ja Eteenpäin Neuvostoliiton Suomeen kohdistamien toimien johdosta.²⁵⁸

Amerikansuomalaiset työväenlehdet ja Suomen talvisota

Määrällisesti lehtien Suomi-kirjoittelussa ei ole havaittavissa huomattavia eroja. Eteenpäin hieman suuremmat luvut selittyvät ainakin osittain Suomen kysymyksen problemaattisuudella sen kannalta. Merkitsihän talvisota lehdelle sen kannattaman ideologian ja suomalaiskansallisen sympatian suoranaista yhteentörmäystä. Eteenpäin joutui perustelevaan lukijoilleen Neuvostoliiton Suomeen kohdistamien toimien “hyväksyttävyyttä” ja “välttämättömyyttä”. Lisäksi lehden täytyi puolustaa omia kannanottojaan ja linjavalintojaan Raivaajan hyökkäyksiä vastaan. Ideologista työtä varten se sai taustajärjestöjensä kautta myös runsaasti Kominternin tuottamia kirjoituksia, jotka omalta osaltaan “valaisivat” aatteellisia ja kansainvälisiä kysymyksiä.

Suomi oli molempien lehtien herpaantumattoman mielenkiinnon kohteena koko tutkimusjakson ajan. Määrälliset erot eri ajanjaksojen välillä eivät ole kovin suuria. Sekä Eteenpäin että Raivaaja julkaisivat kuitenkin sekä määrällisesti että suhteellisesti eniten Suomea käsitteleviä kirjoituksia joulun ja tammikuussa. Tämä ajanjaksohan käsitti sodan syttymisen ja suomalaisten menestykselliset torjuntavoitot. Vähiten molempia lehtiä kiinnosti ajanjakso, joka alkoi Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisesta ja päättyi puna-armeijan hyökkäykseen. Kolmannes Eteenpäin Suomea käsitelleistä uutissähkeistä oli peräisin Moskovasta. Ne olivat pääosin venäläisten itsensä lähettämiä ja vastasivat pitkälle Neuvostoliiton näkemyksiä Suomen tapahtumista. Niissä arvosteltiin suomalaisia poliitikkoja, syytettiin ulkovaltoja asioihin sekaantumisesta ja nostettiin esiin Suomessa vallitseva ”luokkavastakohtaisuus”. Vastaavasti talvisodan syttyä korostettiin puna-armeijan saavutuksia ja vähäteltiin suomalaisten menestystä. Uutissähkeistä vain neljännes oli peräisin Helsingistä. Tämä selittyy osittain sillä, ettei lehdellä ollut omia kirjeenvaihtajia, eikä talvisodan aikana Suomessa toimineista kirjeenvaihtajista kukaan edustanut kommunistilehteä. Tämän vuoksi Eteenpäin saattoi mieltää Helsingistä lähetetyt uutiset omalta kannaltaan epäluotettaviksi ja jopa propagandistisiksi. Myöskään Raivaajalla ei ollut omia kirjeenvaihtajia, mutta se käytti United Press -uutistoimiston palveluja. Lisäksi lehdellä oli läheiset suhteet Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen ja sen lehdistöön. Raivaajan osalta Suomea käsitelleistä uutissähkeistä 41% olikin peräisin Helsingistä. Muita merkittäviä uutisaineiston alkuperäpaikkoja lehden kohdalla olivat Kööpenhamina ja Tukholma. Sen sijaan Moskovan sähkeiden osuus oli vain 7%. Nämä luvut vastaavatkin pitkälle Raivaajan omaksumaa linjaa. Lehti asettui epäroimättä tukemaan suomalaisia, eivätkä Neuvostoliiton toimet saaneet osakseen ymmärrystä.

Lehtien Suomi-kirjoittelua tarkasteltaessa on muistettava, että kansalaissodan jälkeen amerikkansuomalaiset työläiset suhtautuivat vieroksuvasti ns. ”valkoiseen Suomeen”. Maailmansotien välisenä aikana yhteydet entiseen kotimaahan olivatkin vähäisiä. Suhteiden kohentuminen alkoi vasta 1930-luvun lopulla. Suomessa alkanut punamultayhteistyö lievensi varsinkin sosialistien kriittisyyttä vanhan kotimaan oloja kohtaan. Virallinen Suomi puolestaan löysi siirtolaisensa Pohjois-Amerikasta vuonna 1938 vietetyn Delaware-siirtokunnan kolmesataavuotisjuhlan yhteydessä. Vielä talvisodan syttyä tietyt ennakkoluulot olivat kuitenkin voimakkaita ja amerikkansuomalaisten omaksuma Suomi-kuva osittain vanhentunut. Lehtien väliseen kirjoitteluun vaikutti puolestaan amerikkansuomalaisten työläisten keskinäisten suhteiden tulehtuneisuus. Lukuisat hajaannukset ja suuntaristiriidat olivat johtaneet kuluttavaan valtataisteluun, jossa kaikki keinot olivat sallittuja. Sanomalehdillä oli tässä kamppailussa keskeinen rooli.

Välittömästi Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisen jälkeen Raivaaja suhtautui optimistisesti Suomen asemaan. Lehti uskoi, että kun Neuvostoliiton ei enää tarvinnut pelätä Saksan hyökkäystä, myös Suomi saisi jäädä suurvaltapolitiikan ulkopuolelle. Se ei kuitenkaan tiennyt sopimukseen liittyvästä salaisesta lisäpöytäkirjasta, jossa Suomi määriteltiin Neuvostoliiton etupiiriin kuuluvaksi. Kun spekulatiot tällaisen salaisen sopimuksen olemassaolosta lisääntyivät, myös Raivaajan elokuinen optimismi muuttui syksyn kuluessa yhä kasvavaksi pessimismiksi Suomen tulevaisuuden suhteen. Raivaajan pahat aavistukset vain lisääntyivät Suomen ja Neuvostoliiton välisten neuvottelujen alettua. Lehti suhtautui epäluuloisesti venäläisten perimmäisiin päämääriin ja tavoitteisiin. Se leimasi Neuvostoliiton vaatimukset puhtaasti imperialistisiksi, joiden toteutuminen tekisi Suomesta eräänlaisen ”vasallivaltion”. Raivaaja saattoi kuitenkin todeta suomalaisten päättäneen taistella itsenäisyytensä puolesta. Lehti uskoi myös Neuvostoliittoon kohdistuneen kansainvälisen painostuksen helpottavan Suomen asemaa. Tässä suhteessa se kuitenkin tulkitsi liian optimistisesti suomalaisten osakseen saamaa myötätuntoa ja sen konkreettista merkitystä. Raivaaja uskoi, että Suomen olisi taivuttava jonkinlaiseen neuvotteluratkaisuun. Lehti ei pitänyt suomalaisten mahdollisuuksia vastustaa sotilaallisesti Neuvostoliittoa realistisina.

Neuvottelujen päätyttyä tuloksettomina Raivaaja ei uskonut Neuvostoliiton hyökkäävän Suomeen. Lehti tulkitsi suomalaisten saavuttaneen ”torjuntavoiton diplomaattisella rintamalla”. Se oletti venäläisten aloittaneen ”hermosodan” ja pyrkivän taloudellisesti ”näännyttämällä” pakottamaan Suomen sopimukseen. Tässä uskossa Raivaaja pysyi Marraskuun loppuun saakka. Lehteä ei voi kuitenkaan syyttää poikkeuksellisesta hyväuskoisuudesta, sillä sen omaksuma käsitys oli hyvin yleinen myös Suomen hallituksessa. Vasta Mainilan laukaukset ja niitä seuranneet keskinäisten sopimusten irtisanomiset

herättivät Raivaajan karuun todellisuuteen. Niinpä päivää ennen sodan syttymistä lehti piti sitä väistämättömänä. Eteenpäin puolestaan ei kokenut Saksan ja Neuvostoliiton välistä hyökkäämättömyyssopimusta millään tavalla Suomen kannalta ongelmallisena. Lehden mielestä kansainvälisen tilanteen vakiintuminen vain lisäsi maan turvallisuutta. Se kokikin sopimuksen enemmän ongelmallisena ideologiselta kannalta. “Vanhan perivihollisen” muuttuminen yhteistyökumppaniksi ei ollut helposti “nieltävissä”. Eteenpäin pyrkikin selittämään hyökkäämättömyyssopimuksen puhtaasti turvallisuuspoliittiseksi ratkaisuksi, joka ei sisältänyt mitään ideologisia ulottuvuuksia.

Suomen ja Neuvostoliiton välisten neuvottelujen alettua Eteenpäin uskoi vakaasti myönteiseen lopputulokseen. Lehti vakuutti, että Neuvostoliiton esitykset olivat kohtuullisia, eivätkä mitenkään uhanneet Suomen itsenäisyyttä. Sen mielestä poliittisen yhteisymmärryksen saavuttaminen palvelisi molempien kansojen etua. Eteenpäin kannalta tämä tulkinta olikin ymmärrettävä, sillä sehän toivoi jo ideologisista syistä Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvua Suomeen nähden. Lehti jaksoi uskoa myönteiseen lopputulokseen aina neuvottelujen päättymiseen saakka. Niiden pitkittyminen johtui sen mielestä ulkovaltojen asioihin sekaantumisesta. Neuvottelujen katkeaminen oli Eteenpäille pettymys, vaikeut-tihan tilanteen kärjistyminen myös sen omaa asemaa. Lehti syytti asiasta jälleen kerran ulkopuolisia voimia. Se uskoi taloudellisten tekijöiden kuitenkin pakottavan Suomen takaisin neuvottelupöytänsä. Neuvostopropagandan kiihtyminen marraskuun lopulla heijastui myös Eteenpäin kirjoituksiin. Lehti ei silti näyttänyt uskovan sodan mahdollisuuteen, vaan se piti loppuun saakka kiinni neuvotteluratkaisusta. On vaikea arvioida, missä määrin Eteenpäin käsitykset perustuivat vilpittömään uskoon Neuvostoliiton vakuutuksiin Suomen itsenäisyyden kunnioittamisesta ja toisaalta pelkkään ideologiseen liturgiaan. Sodan syttyminen oli kuitenkin lehden itsensä kannalta huonoin vaihtoehto, joten on ymmärrettävää, että se toivoi loppuun saakka rauhanomaista ratkaisua.

Talvisodan syttyminen ei tullut täysin yllätyksenä Raivaajalle. Vaikka lehti olikin elättänyt toiveita rauhanomaisesta ratkaisusta, oli se kuitenkin varautunut pahimpaan. Raivaaja piti Neuvostoliittoa yksin syyllisenä sodan syttymiseen. Lehden mielestä “Kuusisen hallituksen” perustaminen osoitti sen, etteivät venäläiset olleet vakavissaan edes pyrkineet neuvotteluratkaisuun. Tällä tavoin se halusi ilmeisesti vakuuttaa lukijoilleen, ettei suomalaisilla ollut mitään mahdollisuutta välttää kohtaloaan. Tilanne oli vakava, mutta onneksi Suomen kansa oli yhtenäisempi kuin koskaan. Raivaajan talvisodan alun pessimismi vaihtui suomalaisten ensimmäisten torjuntavoittojen jälkeen varovaiseksi optimismiksi. Lehti saattoi todeta Suomen armeijan olevan taidoiltaan ja taistelutahdoltaan ylivertainen puna-armeijaan nähden. Lehti ymmärsi, etteivät suomalaiset jaksaisi pidemmän päälle yksin puolustautua ylivoimaista vihollista vastaan. Tämän vuoksi se kannatti vilpittömästi kaikkia Suomen avustamiseen tähtäviä hankkeita. Suoranaiseen sotilaalliseen tukeen Raivaaja suhtautui vielä epäillen. Lehden mielestä Suomi saattaisi saada huomattavaakin aineellista ja humanitaarista apua, mutta varsinaisten apujoukkojen lähettämistä se piti epätodennäköisenä. Toisaalta sotilaallinen tilanne oli suomalaisten kannalta niin hyvä, ettei Raivaaja pitänyt sitä edes välttämättömänä.

Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua Raivaaja piti tilannetta Suomen kannalta vakavana, muttei toivottomana. Vaikka suomalaisten puolustus olikin alkanut horjua, armeijan moraalitilanne oli lehden mielestä yhä korkea. Raivaaja kuitenkin ymmärsi, ettei Suomi kykenisi ilman ulkopuolista apua kääntämään sodan suuntaa. Tämän vuoksi lehti tarttui lähes epätoivoisesti kaikkiin mahdollisuuksiin, jotka saattoivat helpottaa suomalaisten asemaa. Niinpä se uhrasi helmikuun lopulla runsaasti huomiota liittoutuneiden pyrkimyksille avustaa Suomea. Raivaajan spekulatioihin länsivaltojen suunnitelmista ja niiden perimmäisistä tavoitteista sisältyi kuitenkin runsaasti hyväuskoista toiveajattelua. Lehti tarkasteli tilannetta niin tiukasti suomalaisten näkökulmasta, että sen oli ehkä vaikea havaita Englannin ja Ranskan “vähemmän pyyteettömiä” motiiveja tukea Suomea. Myös Raivaajan odotukset avun määrän ja aikataulun suhteen olivat epärealistisia.

Maaliskuun alussa Raivaaja ymmärsi, että sota oli tullut tienhaaraan. Varsin kaukonäköisesti lehti oletti ratkaisun tapahtuvan seuraavien kahden viikon kuluessa. Sen mielestä Suomen oli valittava joko rauha tai liittoutuneiden sotilaallinen apu. Raivaaja ei enää suhtautunut jälkimmäiseen vaihtoehtoon yhtä varauksettomasti kuin aikaisemmin. Lehti ymmärsi, että länsivaltojen välitön tuki saattaisi johtaa konfliktin laajenemiseen. Toisaalta Raivaaja arveli tämän mahdollisuuden painostavan Neuvostoliittoa

solmimaan rauhan Suomen kannalta edullisemmin ehdoin. Ehkä pitkän välimatkan aiheuttaman puutteellisen informaation vuoksi lehti piti suomalaisten sotilaallista asemaa niin hyvänä, ettei se uskonut Suomen joutuvan solmimaan pakkorauhaa. Tämän vuoksi rauhansopimus yllättikin Raivaajan ennen kaikkea ankaruudellaan.

Talvisodan syttyminen näytti puolestaan yllättäneen Eteenpäin. Lehti oli toivonut loppuun saakka, että avoin konflikti voitaisiin välttää. Sillä olikin selviä vaikeuksia asennoitua syntyneeseen tilanteeseen. Neuvostoliiton hyökkäystä ei ollut helppo perustella amerikansuomalaiselle yleisölle. Eteenpäin vieritti syyn sodan syttymisestä kokonaan Suomen hallitukselle, jonka takana se näki "laajemmat imperialistiset voimat". Sodan alkupäivinä lehti ei näyttänyt olevan täysin selvillä Moskovan lopullisista päämääristä. Se toivoi Suomen hallituksen vaihdoksen riittävän Neuvostoliitolle ja mahdollistavan neuvottelujen jatkamisen. Tämä olisi samalla vapauttanut Eteenpäin tukalasta asemastaan. "Alkuhämmänyksensä" jälkeen lehti löysi kuitenkin linjansa. Se asettui varauksettomasti tukemaan Neuvostoliittoa ja uutta "kansanhallitusta". Ymmärrettyään, että neuvottelutie oli kuljettu loppuun, Eteenpäin uskoi ylivoimaisen puna-armeijan "marssivan" helppoon voittoon.

Eteenpäin tulkitsi talvisodan eräänlaiseksi jatkeeksi vuoden 1918 kansalaissodalle. Lehti uhrasi runsaasti huomiota "Suomessa riehuvan valkoterrorin" kuvaamiseen. On vaikea määritellä sitä, missä määrin Eteenpäin käsitykset perustuivat aitoon uskoon suomalaisten tukahdutetusta vallankumouksellisuudesta ja kuinka paljon ne perustuivat alastomaan propagandaan, jolla haluttiin vain vakuuttaa lukijoille puna-armeijan "vapautustehtävän" oikeudenmukaisuutta. Maailmansotien välisenä aikana amerikansuomalaiset kommunistit kokivat Suomen itselleen vieraaksi. Kansalaissodan haavat olivat yhä tuoreessa muistissa, eikä suomalaisten aatetoverien kohtelu lisännyt heidän luottamustaan vanhaa kotimaata kohtaan. Yhteydenpidon vähäisyys piti vanhentuneita ennakkoluuloja osaltaan yllä. Suomen armeijan yllättävät torjuntavoitot synnyttivätkin epäluuloa lehdessä. Suomalaisten sitkeä vastarinta ei sopinut Eteenpäin luomaan kuvaan talvisodasta eräänlaisena uutena kansalaissotana. Lehti pyrkiikin leimaamaan tiedot Suomen armeijan voitoista "tietoisiksi valheiksi".

Sodan pitkittyminen muodostui Eteenpäille ongelmalliseksi. Lehti joutui uhraamaan yhä enemmän huomiotaan lukijoidensa vakuuttamiseksi Neuvostoliiton toimien hyväksyttävyydestä. Helmikuussa se saattoi vihdoin kertoa puna-armeijan voitoista. Mannerheim-linjan murtumisen jälkeen Eteenpäin uskoi sodan pikaiseen päättymiseen. Tämän vuoksi lehti suhtautuikin kielteisesti Suomen avustustoimintaan. Tätä kantaansa se perusteli huolellaan Yhdysvaltojen omista vähävaraisista, sekä maan vetämisestä mukaan suursotaan. Näitä syitä enemmän painoi todennäköisesti pelko siitä, että suomalaisten tukeminen saataisi pitkittää Neuvostoliitolle vaikeaksi muodostunutta sota. Myös Eteenpäin ymmärsi, että sota oli tullut maaliskuun alussa ratkaisuvaiheeseen. Lehti uskoi Suomen vastarinnan nopeaan murtumiseen ja puna-armeijan ripeään voittoon. Se kuitenkin pelkäsi liittoutuneiden väliintulon saattavan vielä johtaa konfliktin laajenemiseen ja pitkittymiseen. Eteenpäin uskoi Neuvostoliiton voiton johtavan vallankumoukseen Suomessa. Lehti piti maaliskuun alkuun saakka tiukasti kiinni "kansanhallituksesta". Tämä on yllättävää, sillä olihan Neuvostoliitto luopunut Kuusisesta jo tammikuussa. "Kansanhallituksen" sivuuttaminen ja rauhanneuvottelujen aloittaminen Helsingin hallituksen kanssa näyttääkin yllättäneen Eteenpäin. Lehti kertoi niiden alkamisesta varsin myöhäisessä vaiheessa. Eteenpäin ei mitenkään perustellut Kuusisesta luopumista. Hetkellisen hämmennyksen jälkeen se omaksui uuden tilanteen kuitenkin nopeasti. "Kansanhallitus" katosi lehden sivuilta yhtä yllättävästi, kuin oli niille aikanaan ilmestynyt.

Moskovan rauhan jälkeen Raivaaja pelkäsi rauhanehtojen aiheuttavan maalle sekä sisä- että ulkopolitiittisia vaikeuksia. Erityisen huolestunut se oli oikeistolaisuuden lisääntymisestä ja diktatuurin mahdollisuudesta. Talvisodan aikana Raivaaja oli pyrkinyt välttämään poliittista vastakkainasettelua ja korostanut kansallista yhtenäisyyttä, mutta rauhan tultua se palasi vanhaan luokka-ajatteluun hyvin vaivattomasti. Erityisen voimakkaasti lehti hyökkäsi kokoomuspuoluetta vastaan, jonka se samaisti voimakkaasti fasismiin. Sen mielestä nämä "taantumukselliset voimat" muodostivat vakavan uhan demokratialle. Aidon Suomea kohtaan tunnetun huolen ohella Raivaajan korostunut oikeistovastaisuus selittynee myös tarpeella vastata Eteenpäin syytöksiin työväenliikkeen pettämisestä. Raivaaja ei uskonut rauhan kestävyys. Lehti piti sitä vain eräänlaisena "levottomana" aselepona. Sen mielestä suursodan

asetelmat eivät olleet vielä lopullisia ja pysyviä. Raivaajan asennoitumiselle olikin ominaista eräänlainen revanssihenkisyys. Lehti elätteli toiveita siitä, että liittoutuneiden sotilaallinen voitto tarjoaisi suomalaisille mahdollisuuden palauttaa menettämänsä alueet. Raivaajan revanssimieliala heijastelee osaltaan amerikkansuomalaisten katkeruutta rauhannehtoja kohtaan. Toisaalta lehti halusi valaa tulevaisuudenuskoa vakuuttamalla, ettei vallitseva tilanne olisi välttämättä lopullinen. Eteenpäin puolestaan suhtautui myönteisemmin rauhansopimukseen ja sen vaikutuksiin. Lehti oli kuitenkin ilmeisen pettynyt siitä, ettei sota ollut johtanut ”todelliseen” vallanvaihtoon Suomessa. Myös Eteenpäin oli huolestunut oikeistodiktatuurin mahdollisuudesta. Vaikka lehti olikin hylännyt ”kansanhallituksen”, sen oli vaikea hyväksyä Suomen ”vanhoja” vallanpitäjiä. Eteenpäin ei luottanut näiden vilpittömyyteen suhteiden uudelleenjärjestämisessä Neuvostoliittoon. Sisäpolitiikan osalta sodan lopputulos ei siten vastannutkaan lehden odotuksia.

Eteenpäin uskoi, että Moskovan rauha oli pelastanut suomalaiset joutumasta mukaan suursotaan. Lehden mielestä rauhan ehdot takasivat sen, ettei Suomea voitaisi enää käyttää ”astinlautana” Neuvostoliittoon. Se vakuutti lukijoilleen, ettei suomalaisilla olisi mitään syytä pelätä naapuriaan. Rauhansopimus osoitti sen, että Neuvostoliitto halusi kunnioittaa Suomen itsenäisyyttä. Eteenpäin toivoikin maiden lähentyvän toisiaan sekä poliittisesti että taloudellisesti. Vaikka rauhan ehdot eivät kaikilta osin vastanneetkaan lehden toiveita, oli jo sodan päättymisen sen kannalta myönteinen asia. Eteenpäinhän oli joutunut olemaan ”puun ja kuoren välissä” puolustaessaan Neuvostoliiton toimia.

Talvisota tarjosi Raivaajalle kauan kaivatun mahdollisuuden käydä avoimeen hyökkäykseen Eteenpäitä vastaan. Lehti pyrki käyttämään hyväkseen yleistä kommunismin vastaisuutta sekä amerikkansuomalaisten keskuudessa virinnyttä kansallismielisyyden aaltoa. Se samaistikin suoraviivaisesti Neuvostoliiton Suomeen kohdistamat toimet ja Suomalaisen Työväen Järjestön toiminnan. Tämä Raivaajan pyrkimys käyttää talvisotaa hyväkseen taistelussa amerikkansuomalaisia kommunisteja vastaan näytti ainakin levikkilukujen perusteella tuottaneen tulosta. Lehden laskussa ollut tilaajamäärä kääntyi sodan seurauksena selvään nousuun. Myönteinen kehitys ei kuitenkaan pelkästään selity Eteenpäin kärsimillä menetyksillä. Se on myös osoitus amerikkansuomalaisten kasvaneesta kiinnostuksesta vanhan kotimaan oloja kohtaan. Raivaaja puolestaan miellettiin lehdeksi, joka pystyi välittämään totuudenmukaisen kuvan Suomen tilanteesta.

Eteenpäin puolestaan joutui esiintymään koko talvisodan ajan altavastajaan roolissa. Lehti yritti nostaa kansallisen näkökulman tilalle ideologisen ulottuvuuden. Tältä pohjalta se vastasikin Raivaajan hyökkäyksiin syyttämällä tätä sosialismin ja työväenluokan pettämisestä. Eteenpäin tehtävä ei ollut kadehdittava, sillä talvisota synnytti amerikkansuomalaisten keskuudessa voimakkaan kansallismielisyyden aallon. Päävastaisista vakuutteluistaan huolimatta lehti ilmeisesti menettikin sodan seurauksena tilaajiaan. Sen sijaan mitään järjestöllistä hajaannusta ei amerikkansuomalaisten kommunistien keskuudessa tapahtunut. Suomalainen Työväen Järjestö oli ilmeisesti niin paljon koeteltu, että se kesti siihen kohdistuneen paineen. Talvisodan seurauksena Eteenpäin ja sen kannattajat joutuivat kuitenkin yhä selkeämmin eristyksiin muusta amerikkansuomalaisesta yhteisöstä.

Raivaaja tuki johdonmukaisesti suomalaisia ja heidän ponnistelujaan. Vilpittömään Suomea kohtaan tunnettuun myötätuntoon liittyi kuitenkin myös itsekkäitä tavoitteita. Lehti käytti menestyksellisesti hyväkseen talvisodan amerikkansuomalaisissa synnyttämää kansallismielisyyttä oman asemansa vahvistamisessa. Eteenpäin kohdalla ideologinen vakaumus puolestaan voitti kansallisen sympatian. Tämän mukaisesti lehti hyväksyi kaikki Neuvostoliiton Suomeen kohdistamat toimet. Se joutui kuitenkin maksamaan tästä Moskovaa kohtaan tuntemastaan uskollisuudesta ankaran hinnan amerikkansuomalaisten keskuudessa.

"Me . . . mistään välittämättä, murramme kaikki päämäärämme tiellä olevat esteet", julistaa hallituksen äänenkannattaja Pravda

SUOMEA SYYTETÄÄN SODAN VALMISTELUSTA.

Englamin, Ranskan ja Ruotsin väitetään yllyttävän Suomea vastustamaan Venäjän "esityksiä"

Raivaaja 3.11.1939

Roosevelt pyytää edustajainhuoneelta

7 milj. dollarin määrärahaa

"Jukeakseen demokratioiden sankarillista vastarintaa".

Suunnitelma sisältää suuria sotatarvikehankintoja.

Hallituspula!

Tänään joutuu eduskunnassa lähekköskusteluun tasavallan presidentin viime lauantaina ennottavaksi päätämä esitys lakiksi pika-asutusalain muuttamisesta. Lakiesityksen takana eivät tietävästi ole kaikki ministerit, joten tämpänpäiväisessä keskustelussa voi ilmetä sellaistaakin erimielisyyttä, josta saattaa olla seurauksena eräiden ministerien ero.

Erimielisyyden aiheena on ns. vastikemaakysymys. Uuden lakiesityksen mukaan olisi hallituksen mielestä osalle luovutusvelvoillisia maanomistajia myönnettävä tämän vuoden syyskuun 1 päivään aikaa sellais-

PRESIDENTTI ROOSEVELT.

Kansan Lehti 13.3.1941

VIITTEET

- ¹ Suomi, 368.
- ² Julkunen (1989b), 88-89.
- ³ Julkunen (1989b), 90-91; Myllyniemi, 26-29.
- ⁴ Jacobs, Travis, Beal, America and the Winter War 1939-1940, New York 1981, 16-18; Jakobson, Max, Diplomaattien talvisota, Porvoo 1955, 194-198; Myllyniemi, 53-54.
- ⁵ Jacobs, 19, 25; Jakobson, 211-213; Myllyniemi, 55.
- ⁶ Jacobs, 29; Jakobson, 214-218; Julkunen (1989b), 103; Myllyniemi, 56-58; Sobel, 72-73.
- ⁷ Jacobs, 40, 42-43, 48-50; Jakobson, 219-259; Julkunen (1989b), 105-106; Myllyniemi, 58-70; Sobel, 79-87.
- ⁸ Jakobson, 270-277; Julkunen (1989b), 114; Myllyniemi, 71-73; Sobel, 91-95.
- ⁹ Myllyniemi, 100-134; Vuorenmaa (1989a), 138-146.
- ¹⁰ Myllyniemi, 144-155, 176-180; Vuorenmaa (1989b), 180-191.
- ¹¹ Jakobson, 388-393; Myllyniemi, 181-188.
- ¹² Eskola, 20-21; Paasivirta, 108-110.
- ¹³ Hummasti 1979, 298; Ross, 174.
- ¹⁴ Sulkanen, 84-85.
- ¹⁵ Kero (1975b), 129-130.
- ¹⁶ Hummasti (1977), 172-173.
- ¹⁷ Kero (1975b), 135; Sulkanen, 187.
- ¹⁸ Hummasti (1977), 181-183; Kero 1975b, 134-135.
- ¹⁹ Ross, 161; Kero 1975b, 138.
- ²⁰ Hummasti (1977), 190; Hummasti (1979), 155.
- ²¹ Ross, 163; Sulkanen, 229.
- ²² Hummasti (1979), 146-147; Kero 1975b, 138; Kolehmainen (1977), 203; Sulkanen, 237.
- ²³ Hummasti (1979), 158; Kero 1975b, 139; Ross, 164.
- ²⁴ Kero (1975b), 139; Kostiaainen, 113; Ross, 164; Sariola, 251.
- ²⁵ Sulkanen, 245.
- ²⁶ Kero (1975b), 157; Kolehmainen (1955), 65-66; Sulkanen, 243.
- ²⁷ Hummasti (1977), 191; Hummasti 1979, 182.
- ²⁸ Hummasti (1979), 175-176; Ross, 184-185; Sulkanen, 269-270.
- ²⁹ Kostiaainen, 112; Sulkanen, 249-251.
- ³⁰ Jokinen, 183; Kolehmainen (1977), 240; Pilli, 109.
- ³¹ Julkunen (1975), 58.
- ³² Koivukangas, 133-134; Kolehmainen 1955, 88-89; Sulkanen, 271, 323; Who's Who among Finnish-Americans, 103, 151, 160.
- ³³ Kero (1975b), 160-161; Sulkanen, 265.
- ³⁴ Sulkanen, 265-278; ks. myös Wiita.
- ³⁵ Jokinen, 1; Ross, 164; Sulkanen, 20.
- ³⁶ Kero (1975b), 158.
- ³⁷ Kero (1975b), 158; Ross, 164.
- ³⁸ Kero (1975b), 160; Korkiasaari, 110; Kostiaainen, 108.
- ³⁹ Jokinen, 185; Kolehmainen 1955, 115.
- ⁴⁰ Lehtien lisäksi lähteenä käytetään Suomen Washingtonin-lähettilään Hjalmar J. Procopen arkistoa sen selvittämiseksi, seuraisiko Suomen Washingtonin-lähetystö amerikkansuomalaisten lehtien kirjoittelua ja pyrkikö se vaikuttamaan sen sisältöön. Tutkimuskirjallisuutta ja muistelmia käytetään lähinnä yleisesityksen luomiseen amerikkansuomalaisesta työväenliikkeestä ja lehtien kirjoittelun vertaamiseen todelliseen tapahtumakulkuun. Amerikkansuomalaisista lehdistöä on ylipäänsä tutkittu varsin vähän. Parhaimmillaan se muodosti määrällisesti ja poliittisesti hyvin kirjavan joukon. Amerikkansuomalaisten työväenlehtien suhtautumista Suomen talvisotaan on tähän mennessä käsitellyt Olavi Koivukangas yleisen historian pro gradu-tutkielmassaan "Amerikkansuomalaisen Raivaaja-lehden suhtautuminen Suomeen toisen maailmansodan aikana" (Turun yliopisto 1967). Tämänkin työn pääpaino on selkeästi jatkosodassa. Kommunistilehtiä ei ole tutkittu lainkaan.
- ⁴¹ Isserman, 18-21.
- ⁴² Hummasti (1979), 236; Kero (1975), 221; Kero (1975b), 140; Korkiasaari, 13; Kostiaainen, 114-115.
- ⁴³ Kostiaainen, 112; Sulkanen, 249-251.
- ⁴⁴ Hummasti (1979), 164; Kero (1975b), 139; Ross, 160.
- ⁴⁵ Koivukangas, 140; Kolehmainen 1955, 74-75; Tokoi, 5-7; Virtanen, 229.
- ⁴⁶ Koivukangas, 142; Paasivirta, 113-114; Tokoi, 10-11; Virtanen, 229.
- ⁴⁷ Koivukangas, 144; Kolehmainen (1955), 75; Paasivirta, 114; Suomi, 67-72.
- ⁴⁸ Eskola, 178. Sillä tarkoitetaan saman otsikon alle sijoitettua artikkelia, uutista tms. Ratkaisevana tekijänä oli yläotsikon muodostama kokonaisuus. Uutistoimintaa ja niiden jakautumaa tutkittaessa kukin sähke on kuitenkin luettu omaksi yksikökseen.
- ⁴⁹ Eskola, 179. Suomea käsittelevät kirjoitukset olivat siis osa Suomea koskevista. Tutkimuksessa suoritettut laskelmat perustuvat Suomea käsitteleviin kirjoituksiin.
- ⁵⁰ Eteenpäin numerot 12.11-18.11.1939 ja 4.2-12.2.1940 puuttuvat.
- ⁵¹ Julkunen 1975, 56.
- ⁵² Julkunen 1975, 64-65.
- ⁵³ Raivaaja, 24.8.1939, etusivu.
- ⁵⁴ Oskari Tokoin kirje 22.8.1939 Hjalmar J. Procopelle. Procopen kokoelma kansio 77. Kansallisarkisto.
- ⁵⁵ Jacobs, 16-18; Jakobson, 194; Julkunen, Suomi kevästä 1938 talvisotaan, 103; Myllyniemi, 53; Sobel, 70-71.
- ⁵⁶ Jacobs, 18; Jakobson, 196-197; Julkunen, Suomi kevästä 1938 talvisotaan, 105; Myllyniemi, 54.
- ⁵⁷ Raivaaja, 29.8.1939, Se on täytetty; 30.8.1939, Jutustelua.
- ⁵⁸ Eteenpäin, 23.8.1939, etusivu.
- ⁵⁹ Eteenpäin, 25.8.1939, etusivu, Yritys johtaa harhaan lukijoitaan, pk; Soviettien Unio ja hyökkäämättömyys.
- ⁶⁰ Eteenpäin, 31.8.1939, Suomen ja Neuvostoliiton suhteista, pk. Suomen ulkoministeri Erkkö Saksan ja Suomen suhteista, pk.
- ⁶¹ Jakobson, 59; Myllyniemi, 26; Raivaaja, 2.9.1939, etusivu.
- ⁶² Raivaaja, 8.9.1939, Pienten maiden puolueettomuus, pk.
- ⁶³ Raivaaja, 19.9.1939, etusivu.
- ⁶⁴ Raivaaja, 21.9.1939, Itämeren maiden kohtalo puntarissa, pk; 22.9.1939, Itämeren pulma, pk.
- ⁶⁵ Raivaaja, 23.9.1939, Jännitys ja pelko Suomessa lisääntyvät, pk.
- ⁶⁶ Eteenpäin, 7.9.1939, Älkää antako provokatsioonin vaikuttaa itseenne, pk.
- ⁶⁷ Eteenpäin, 13.9.1939, Neuvostoliiton-Saksan hyökkäämättömyyssopimus ja Suomi, pk.
- ⁶⁸ Eteenpäin, 21.9.1939, Suomen itsenäisyys ja Neuvostoliitto, pk.
- ⁶⁹ Eteenpäin, 23.9.1939, Suomen asema, pk.
- ⁷⁰ Raivaaja, 27.9.1939, etusivu; 28.9.1939, etusivu; 29.9.1939, etusivu.
- ⁷¹ Raivaaja, 3.10.1939, etusivu; 5.10.1939, etusivu; 6.10.1939, Suomen kohtalo, pk.
- ⁷² Eteenpäin, 4.10.1939, etusivu; 5.10.1939, Siitä Karjalan kannaksen linnoitusasiasta.
- ⁷³ Raivaaja, 7.10.1939, etusivu; 9.10.1939, etusivu.
- ⁷⁴ Raivaaja, 11.10.1939, etusivu.
- ⁷⁵ Jacobs, 35-37; Jakobson, 226-227; Myllyniemi, 61; Sobel, 135-136.
- ⁷⁶ Raivaaja, 13.10.1939, etusivu; 14.10.1939, Kiitollisuuden tunteet Yhdysvaltain hallitukselle, pk.
- ⁷⁷ Raivaaja, 17.10.1939, Suomen puolesta; 19.10.1939, Suomella on ystäviä, pk.
- ⁷⁸ Eteenpäin, 8.10.1939, etusivu, Suomen lehtien kanta muuttunut, pk.
- ⁷⁹ Eteenpäin, 10.10.1939, etusivu.
- ⁸⁰ Eteenpäin, 15.10.1939, Suomen kysymys ja imperialistinen sotakiikhotus-propaganda; 17.10.1939, Mistä uhkaa vaara Suomea?
- ⁸¹ Raivaaja, 16.10.1939, etusivu.
- ⁸² Jacobs, 41; Jakobson, 226, 238; Julkunen (1989b), 108; Myllyniemi, 63-64.
- ⁸³ Raivaaja, 18.10.1939, etusivu; 19.10.1939, etusivu; 20.10.1939, etusivu.
- ⁸⁴ Eteenpäin, 17.10.1939, etusivu; 18.10.1939, etusivu.
- ⁸⁵ Eteenpäin, 19.10.1939, Onko Suomen itsenäisyys todellakin vaarassa.
- ⁸⁶ Raivaaja, 25.10.1939, etusivu.
- ⁸⁷ Raivaaja, 26.10.1939, etusivu; 27.10.1939, etusivu.
- ⁸⁸ Raivaaja, 30.10.1939, etusivu.
- ⁸⁹ Raivaaja, 31.10.1939, Mihin Venäjä pyrkii? pk.
- ⁹⁰ Eteenpäin, 26.10.1939, etusivu; 27.10.1939, etusivu.
- ⁹¹ Eteenpäin, 29.10.1939, etusivu; 31.10.1939, etusivu.
- ⁹² Eteenpäin, 31.10.1939, Pysytään totuudessa, pk.
- ⁹³ Jacobs, 45; Jakobson, 250-253; Julkunen (1989b), 106; Myllyniemi, 68-69; Sobel, 83-84.
- ⁹⁴ Raivaaja, 1.11.1939, etusivu, Kansanedustajat eikä hallitus päättävät Suomen kohtaloista, pk.
- ⁹⁵ Raivaaja, 2.11.1939, etusivu; 3.11.1939, etusivu.
- ⁹⁶ Raivaaja, 3.11.1939, Pitäkö tehdä sopimus voidakseen auttaa toista, pk.
- ⁹⁷ Raivaaja, 7.11.1939, etusivu; 10.11.1939, etusivu.
- ⁹⁸ Eteenpäin, 2.11.1939, etusivu; 3.11.1939, etusivu.
- ⁹⁹ Eteenpäin, 4.11.1939, etusivu; 5.11.1939, etusivu.
- ¹⁰⁰ Eteenpäin, 8.11.1939, etusivu; Vehkeily Suomen kohtalolla, pk.
- ¹⁰¹ Eteenpäin, 11.11.1939, etusivu.
- ¹⁰² Raivaaja, 13.11.1939, etusivu; 14.11.1939, etusivu; 15.11.1939, etusivu; 20.11.1939, Voiko Venäjä näännyttää Suomen? pk.
- ¹⁰³ Raivaaja, 16.11.1939, Venäjä koetuksella, pk; 22.11.1939, Suomen esiintyminen herättää kunnioitusta.
- ¹⁰⁴ Raivaaja, 18.11.1939, Millä tavoin voimme parhaiten auttaa Suomea? pk; 24.11.1939, Vetoamus amerikkansuomalaisille.
- ¹⁰⁵ Eteenpäin, 19.11.1939, Viron neuvo Suomelle, pk.
- ¹⁰⁶ Vihavainen, 352.
- ¹⁰⁷ Eteenpäin, 21.11.1939, Silminnäkijä kertoo Suomen sotilaskliin valmistavan sotaa Neuvostoliittoa vastaan; 22.11.1939, Kutka yllyttävät Suomea? pk.
- ¹⁰⁸ Eteenpäin, 26.11.1939, etusivu; 28.11.1939, Sekin ääni vaimennettiin, pk.
- ¹⁰⁹ Jacobs, 55-60; Jakobson, 270-276; Julkunen (1989b), 114; Myllyniemi, 71-73; Sobel, 91-95.
- ¹¹⁰ Raivaaja, 27.11.1939, etusivu; 28.11.1939, etusivu; 29.11.1939, etusivu, Kuka oli provokaattori? pk.
- ¹¹¹ Eteenpäin, 28.11.1939, etusivu; 29.11.1939, etusivu.
- ¹¹² Eteenpäin, 30.11.1939, etusivu, Tahallista sotaprovakatsioonia, Veljellinen ääni, pk.
- ¹¹³ Jakobson, 278-279; Julkunen (1989c), 124; Myllyniemi, 78.
- ¹¹⁴ Raivaaja, 1.12.1939, etusivu.
- ¹¹⁵ Raivaaja, 2.12.1939, Vainolainen hyökännyt Suomeen, pk; 4.12.1939, Suomen kansan edessä pelottava kohtalo, pk.
- ¹¹⁶ Eteenpäin, 1.12.1939, etusivu.
- ¹¹⁷ Eteenpäin, 2.12.1939, etusivu, Suomen hallitukselle lankeaa vastuu nykyisestä tilanteesta; 5.12.1939, etusivu.
- ¹¹⁸ Jacobs, 94; Jakobson, 279-282; Julkunen (1989c), 126; Myllyniemi, 81-83; Sobel, 98.
- ¹¹⁹ Jacobs, 95; Jakobson, 286-287; Julkunen (1989c), 126; Jussila, 20-23; Myllyniemi, 83-84; Sobel, 99-101.
- ¹²⁰ Raivaaja, 1.12.1939, etusivu.
- ¹²¹ Raivaaja, 6.12.1939, etusivu.
- ¹²² Raivaaja, 6.12.1939, Tulevaisuuden kuvia, pk.
- ¹²³ Eteenpäin, 2.12.1939, etusivu.

- ¹²⁴ Eteenpäin, 5.12.1939, etusivu, Neuvostohallitus antanut uuden vakuuden Suomen itsenäisyydestä.
- ¹²⁵ Raivaaja, 1.12.1939, etusivu; 5.12.1939, etusivu, Venäjän menettelyä vastaan on protesteerattava, pk.
- ¹²⁶ Jacobs, 101-102; Jakobson, 294-297; Julkunen (1989a), 159; Myllyniemi, 87; Sobel, 114-116; Raivaaja, 8.12.1939, Kuolleen henkiinherättämisrytys, pk; 14.12.1939, Suomen puolustaminen, pk.
- ¹²⁷ Raivaaja, 1.12.1939, Yhden päivän palkka hädänalaisten avustamiseksi Suomessa, pk; 6.12.1939, etusivu; 7.12.1939, etusivu; 8.12.1939, etusivu; 9.12.1939, etusivu; 12.12.1939, etusivu.
- ¹²⁸ Eteenpäin, 6.12.1939, etusivu; 7.12.1939, Italian fasistiset ylioppilaat ja Suomen tilanne, pk; 8.12.1939, etusivu; 16.12.1939, etusivu.
- ¹²⁹ Eteenpäin, 16.12.1939, etusivu.
- ¹³⁰ Eteenpäin, 8.12.1939, rakentakaamme koteja amerikkalaisille eikä miekkoja eurooppalaisille.
- ¹³¹ Eteenpäin, 14.12.1939, Hyväsydämiset pankkiirit, pk.
- ¹³² Raivaaja, 1.12.1939, etusivu; 2.12.1939, etusivu.
- ¹³³ Raivaaja, 4.12.1939, etusivu; 5.12.1939, etusivu; 6.12.1939, etusivu; 8.12.1939, Suomen kansa on yksimielistä.
- ¹³⁴ Eteenpäin, 6.12.1939, etusivu; 7.12.1939, etusivu.
- ¹³⁵ Eteenpäin, 7.12.1939, etusivu; 12.12.1939, etusivu; 13.12.1939, Väärennettyjä kuvia Helsingin pommituksesta, pk.
- ¹³⁶ Raivaaja, 13.12.1939, etusivu.
- ¹³⁷ Raivaaja, 15.12.1939, etusivu; 16.12.1939, etusivu, Stalinin "salamasota" sammui alkuunsa, pk; 22.12.1939, Stalin Hitlerin asialla, pk.
- ¹³⁸ Eteenpäin, 14.12.1939, etusivu; 15.12.1939, etusivu.
- ¹³⁹ Eteenpäin, 19.12.1939, etusivu.
- ¹⁴⁰ Eteenpäin, 21.12.1939, etusivu.
- ¹⁴¹ Vihavainen, 354.
- ¹⁴² Jacobs, 205; Jakobson, 331; Nevakivi, 99, 106-107.
- ¹⁴³ Raivaaja, 22.12.1939, etusivu; 26.12.1939, Sotapäämäärät, pk.
- ¹⁴⁴ Raivaaja, 21.12.1939, etusivu; 27.12.1939, etusivu; 28.12.1939, etusivu.
- ¹⁴⁵ Eteenpäin, 21.12.1939, etusivu; 22.12.1939, etusivu; 29.12.1939, etusivu.
- ¹⁴⁶ Raivaaja, 19.12.1939, etusivu; 26.12.1939, etusivu; 27.12.1939, Ovato ryssätkin heittäneet Kuusisen hallituksen pelolle?
- ¹⁴⁷ Eteenpäin, 19.12.1939, etusivu.
- ¹⁴⁸ Eteenpäin, 22.12.1939, Erimielisyydet Suomen Sosialidemokraattien leirissä, pk; Ns. kuutosten piirissä esiintyi jo talvisodan aikana Neuvostoliittoa ymmärtävää mielialaa. Yleisesti ottaen puolueen kannattajakunnan keskuudessa vallitsi kuitenkin yksimielisyys noudatetusta politiikasta. Yrjö Räisänen erotettiin Suomen Sosialidemokratian toimituskunnasta jo ennen sodan syttymistä, mutta puolueesta yhdessä muiden kuutosten kanssa vasta elokuussa 1940. Soikkanen, 149-150, 306-310.
- ¹⁴⁹ Eteenpäin, 20.12.1939, etusivu; 21.12.1939, etusivu.
- ¹⁵⁰ Raivaaja, 30.12.1939, etusivu; Suomalaisen arvioit neuvostojoukkojen henkilötappioista talvisodassa ovat vaihdelleet 200 000:sta useaan sataan tuhanteen. Myllyniemi, 187; Vuorenmaa (1989b), 191.
- ¹⁵¹ Raivaaja, 28.12.1939, etusivu; 29.12.1939, etusivu.
- ¹⁵² Eteenpäin, 27.12.1939, etusivu, Miten Suomen uutisia vääristellään ja salataan, pk; 29.12.1939, etusivu.
- ¹⁵³ Raivaaja, 8.1.1940, etusivu, Suo siellä, vetelä taällä; 9.1.1940, etusivu.
- ¹⁵⁴ Eteenpäin, 10.1.1940, etusivu; 12.1.1940, etusivu.
- ¹⁵⁵ Jacobs, 131-132, 146-148; Jakobson, 318-319; Sobel, 222-224, 227-230.
- ¹⁵⁶ Jacobs, 91-93, 98-100; Jakobson, 313-314; Sobel, 159-166.
- ¹⁵⁷ Raivaaja, 10.1.1940, etusivu.
- ¹⁵⁸ Raivaaja, 20.1.1940, Suomen lainansaanti- mahdollisuudet näyttävät tällä kertaa heikoita, pk; 22.1.1940, Vieläkin Suomen lainakysymyksestä, pk; 27.1.1940, Suomen lainakysymys poliittisena potkupalloa, pk.
- ¹⁵⁹ Raivaaja, 24.1.1940, Suomen avustaminen, pk; 29.1.1940, Miten yleinen mielipide Suomea kohtaan Amerikassa muuttuu, pk.
- ¹⁶⁰ Raivaaja, 24.1.1940, Suomen avustaminen, pk.
- ¹⁶¹ Eteenpäin, 10.1.1940, Taantumus puuhaa lainaa Mannerheimin komennolle, pk; 12.1.1940, etusivu; 19.1.1940, Huolehtikaamme omista köyhistä, pk.
- ¹⁶² Eteenpäin, 16.1.1940, etusivu; 18.1.1940, Rauhanjärjestöt vastustavat lainaa Suomelle, pk.
- ¹⁶³ Eteenpäin, 18.1.1940, etusivu; 23.1.1940, Amerikassa muodostuu voimakas vastarinta Mannerheimin lainalle.
- ¹⁶⁴ Raivaaja, 11.1.1940, Olemmeko jo täyttäneet velvollisuutemme? pk; 13.1.1940, etusivu; 17.1.1940, Suomelle kerääntyy avustusta; 26.1.1940, Yli aksituhatta laatikkoa vaatteita Suomeen, pk.
- ¹⁶⁵ Eteenpäin, 6.1.1940, Hooverin avustuspuuha alkaa paljastua oikeassa valossaan, pk; 24.1.1940, Mannerheimin avustus ei kuulu edistävän toivotulla vauhdilla.
- ¹⁶⁶ Raivaaja, 19.1.1940, etusivu; 23.1.1940, etusivu; 24.1.1940, etusivu; 30.1.1940, etusivu.
- ¹⁶⁷ Eteenpäin, 19.1.1940, etusivu; 23.1.1940, etusivu; 24.1.1940, etusivu; 25.1.1940, etusivu.
- ¹⁶⁸ Myllyniemi, 144-152; Vuorenmaa, Neuvostoliiton suurhyökkäys Kannaksella, 184-186.
- ¹⁶⁹ Raivaaja, 5.2.1940, etusivu; 6.2.1940, etusivu.
- ¹⁷⁰ Raivaaja, 9.2.1940, etusivu; 10.2.1940, etusivu.
- ¹⁷¹ Raivaaja, 14.2.1940, etusivu; 17.2.1940, etusivu; 19.2.1940, etusivu.
- ¹⁷² Eteenpäin, 13.2.1940, etusivu; 14.2.1940, etusivu.
- ¹⁷³ Eteenpäin, 15.2.1940, etusivu.
- ¹⁷⁴ Eteenpäin, 17.2.1940, etusivu; 20.2.1940, etusivu.
- ¹⁷⁵ Raivaaja, 5.2.1940, Taistelurahasto Suomen avustamiseksi, pk; 13.2.1940, Meille aplooteja, muille aseita, pk.
- ¹⁷⁶ Raivaaja, 14.2.1940, Suomen vaaranalainen asema tunnustetaan, mutta mitään ei tehdä, pk; 15.2.1940, Suomen avustus, pk.
- ¹⁷⁷ Raivaaja, 19.2.1940, Aika on Suomea vastaan.
- ¹⁷⁸ Hjalmar Procopen kirje 23.2.1940 Risto Ryttille. Procopen kokoelma kansio 21. Kansallisarkisto.
- ¹⁷⁹ Eteenpäin, 3.2.1940, etusivu, Mannerheimin avustuksella ei ruokita työttömiä, pk.
- ¹⁸⁰ Eteenpäin, 2.2.1940, Kiertävät kuin kissa kuumaa puurokuppia, pk; 13.2.1940, Amerikan yleinen mielipide vastustaa sotalinjaa Helsingin hallitukselle, pk.
- ¹⁸¹ Raivaaja, 23.2.1940, etusivu.
- ¹⁸² Myllyniemi, 152-155; Vuorenmaa (1989b), 189.
- ¹⁸³ Raivaaja, 23.2.1940, etusivu; 24.2.1940, Epätoivon syytä ei ole, pk.
- ¹⁸⁴ Raivaaja, 27.2.1940, etusivu; 29.2.1940, etusivu.
- ¹⁸⁵ Eteenpäin, 22.2.1940, etusivu; 24.2.1940, etusivu.
- ¹⁸⁶ Eteenpäin, 28.2.1940, etusivu.
- ¹⁸⁷ Jakobson, 334; Julkunen, Suomi jää yksin, 163; Myllyniemi, 157-158; Nevakivi, 151-155.
- ¹⁸⁸ Julkunen, Suomi jää yksin, 163; Nevakivi, 161-165.
- ¹⁸⁹ Jakobson, 357-363; Julkunen (1989a), Suomi jää yksin, 169; Myllyniemi, 156-162; Nevakivi, 158-161.
- ¹⁹⁰ Raivaaja, 17.2.1940, etusivu.
- ¹⁹¹ Raivaaja, 22.2.1940, Selittämättömiä liikkeitä eurooppalaisella sakkilaudalla, pk; 28.2.1940, Sodan alkajat eivät aina ole sodan päättäjiä, pk.
- ¹⁹² Eteenpäin, 20.2.1940, etusivu; 22.2.1940, Isku sodan laajentamisen lietojille, pk.
- ¹⁹³ Myllyniemi, 176-180; Vuorenmaa (1989b), 189-191.
- ¹⁹⁴ Raivaaja, 1.3.1940, etusivu; 2.3.1940, etusivu.
- ¹⁹⁵ Raivaaja, 5.3.1940, etusivu; 6.3.1940, etusivu.
- ¹⁹⁶ Raivaaja, 12.3.1940, etusivu; 13.3.1940, etusivu.
- ¹⁹⁷ Eteenpäin, 5.3.1940, etusivu.
- ¹⁹⁸ Eteenpäin, 9.3.1940, etusivu.
- ¹⁹⁹ Eteenpäin, 13.3.1940, etusivu.
- ²⁰⁰ Jacobs, 184-185, 195-196; Jakobson, 318-319; Sobel, 246-247, 253-254.
- ²⁰¹ Raivaaja, 2.3.1940, Laina Suomelle vihdoinkin myönnetty, pk.
- ²⁰² Eteenpäin, 5.3.1940, Ei ole syytä ylpeillä, pk.
- ²⁰³ Jakobson, 335-338, 343; Myllyniemi, 140-141; Turtola (1989b), 194.
- ²⁰⁴ Jakobson, 338-342, 350-352, 368-393; Myllyniemi, 156-170, 171-176, 181-187; Nevakivi, 158-161, 220-227, 231-235, 248-249, 260-261; Turtola (1989b), 195-198.
- ²⁰⁵ Raivaaja, 1.3.1940, etusivu; 2.3.1940, etusivu.
- ²⁰⁶ Raivaaja, 7.3.1940, etusivu; 8.3.1940, etusivu; 9.3.1940, etusivu.
- ²⁰⁷ Raivaaja, 11.3.1940, etusivu; 12.3.1940, etusivu; 13.3.1940, etusivu.
- ²⁰⁸ Eteenpäin, 9.3.1940, etusivu, Suomen valkokaartilaisien toiveet pettivät.
- ²⁰⁹ Eteenpäin, 12.3.1940, etusivu; 13.3.1940, Suomen tilanne ratkaisevassa vaiheessa.
- ²¹⁰ Eteenpäin, 14.3.1940, etusivu.
- ²¹¹ Hietanen, 219; Myllyniemi, 182, 187; Turtola (1989b), 196-197.
- ²¹² Raivaaja, 13.3.1940, etusivu, Hirvittävä rauha, pk; 14.3.1940, etusivu.
- ²¹³ Raivaaja, 13.3.1940, Hirvittävä rauha, pk; 15.3.1940, Jäikö ryssäin voitto sittenkin puolitiehen? pk; 16.3.1940, Kaupungit, kylät ja tehtaat tuhoittiin, mutta kansan moraali säilyi, pk.
- ²¹⁴ Eteenpäin, 14.3.1940, etusivu.
- ²¹⁵ Eteenpäin, 15.3.1940, Rauha on voitto Suomen kansalle; 19.3.1940, Suomen rauha isku sodanlietojille ja voitto rauhanvoimille.
- ²¹⁶ Raivaaja, 15.3.1940, etusivu.
- ²¹⁷ Raivaaja, 21.3.1940, etusivu; 23.3.1940, etusivu; 30.3.1940, etusivu.
- ²¹⁸ Raivaaja, 14.3.1940, Suomen avustusta on jatkettava, pk; 20.3.1940, Työskennelkäämme Suomen kansanvaltaisen järjestelmän hyväksi, pk.
- ²¹⁹ Eteenpäin, 16.3.1940, etusivu.
- ²²⁰ Eteenpäin, 26.3.1940, etusivu.
- ²²¹ Eteenpäin, 15.3.1940, Rauha on voitto Suomen kansalle; 23.3.1940, Suomen rauha ratifioitu, pk; 4.4.1940, Viron neutro Suomelle, pk.
- ²²² Raivaaja, 13.3.1940, Hirvittävä rauha, pk.
- ²²³ Raivaaja, 19.3.1940, Toivottavasti huhu on perätön, pk.
- ²²⁴ Raivaaja, 3.4.1940, Suomen uusi hallitus ja sen ohjelma, pk.
- ²²⁵ Raivaaja, 5.4.1940, etusivu.
- ²²⁶ Eteenpäin, 21.3.1940, Se olisi uusi onnettomuus Suomen kansalle, pk.
- ²²⁷ Eteenpäin, 23.3.1940, Suomen rauha ratifioitu, pk.
- ²²⁸ Myllyniemi, 201; Turtola (1989a), 208-210.
- ²²⁹ Raivaaja, 18.3.1940, Ryssän rauha Suomelle.
- ²³⁰ Raivaaja, 20.3.1940, Ryöstörauhan merkitys liittoutuneille.
- ²³¹ Raivaaja, 28.3.1940, Suomen avustus.
- ²³² Raivaaja, 25.3.1940, etusivu; 27.3.1940, Ryssän saneleman rauhan tuloksien arviointia.
- ²³³ Eteenpäin, 15.3.1940, Rauha on voitto Suomen kansalle; 19.3.1940, Suomen rauha isku sodanlietojille ja voitto rauhan voimille; 3.4.1940, Suomen rauhan vaikutus joukkoihin saa sodanlietojat pelon valtaan.
- ²³⁴ Eteenpäin, 15.3.1940, Rauha on voitto Suomen kansalle; 19.3.1940, Suomen rauha isku sodanlietojille ja voitto rauhan voimille.
- ²³⁵ Eteenpäin, 4.4.1940, Väärä neutro; 6.4.1940, Huonoja Suomi ystäviä.
- ²³⁶ Raivaaja, 31.8.1939, Herodes ja Pilatus veljesliitossa.
- ²³⁷ Raivaaja, 25.8.1939, Kommunisti joutui taas uusille linjoille.
- ²³⁸ Eteenpäin, 25.8.1939, Yritys johtaa harhaan lukijoitaan, pk; 31.8.1939, Sotahullujen unelmat.
- ²³⁹ Raivaaja, 6.10.1939, Suomen kohtalo, pk; 1.11.1939, Missä on suomalaisten kommunistien miehuus? pk; 24.11.1939, etusivu.
- ²⁴⁰ Raivaaja, 10.11.1939, Ja Juudas meni ja hirtti itsensä, pk.
- ²⁴¹ Eteenpäin, 31.10.1939, Pysytään totuudessa, pk.
- ²⁴² Eteenpäin, 18.10.1939, Lapualaista kiihotusta; 29.11.1939, Pulli pantiin pullittamaan.
- ²⁴³ Raivaaja, 2.12.1939, Vainolainen hyökkänyt Suomeen, pk; 4.12.1939, Tilintekoon kommunistisen liikkeen kanssa päättäväisesti ja tinkimättömästi.
- ²⁴⁴ Raivaaja, 5.12.1939, "Viisipäiväinen päivälehti"

²⁴⁵ Eteenpäin, 15.12.1939, Minkä asian puolesta Raivaaja kiivailee?; 23.12.1939, Sosialidemokratia muodostunut imperialismin aseenkantajaksi.

²⁴⁶ Eteenpäin, 3.1.1940, Mannerheimin asianajat turvautuvat mitä inhoitavimpiin keinoihin.

²⁴⁷ Eteenpäin, 9.12.1939, Historia paljastaa Mannerheimin teot ja vehkeilyt imperialistien kanssa; 13.12.1939, Huono asia-huonot keinot; 19.1.1940, etusivu.

²⁴⁸ Eteenpäin, 5.1.1940, Raivaaja riisunut pois "sosialistisen" naamarinsa.

²⁴⁹ Raivaaja, 6.2.1940, Suomi: 1918-1940, pk; 26.2.1940, Varokaamme hiusten halkomista, pk.

²⁵⁰ Raivaaja, 8.2.1940, "Mannerheimin hallitus".

²⁵¹ Raivaaja, 16.3.1940, Sinäkin Hugo!; 4.4.1940, Ryssän molotuksen kannattajilla hätä.

²⁵² Raivaaja, 26.3.1940, Mikä se on se "pimeä ilmoitus"?

²⁵³ Eteenpäin, 21.3.1940, Kuin puulla päähän lyödyt.

²⁵⁴ Eteenpäin, 27.3.1940, Tahtovat uutta sotaa Suomeen.

²⁵⁵ Eteenpäin, 30.3.1940, Raivaajan liikemies-etiketti.

²⁵⁶ Hjalmar.J.Procopen päiväkirjat 1-7. Päiväkirjamerkinnot 2.10.1939, 5.11.1939,

6.11.1939, 10.4.1940. Procopen kokoelma kansio 24. Kansallisarkisto.

²⁵⁷ Jokinen, 185; Kolehmainen 1955, 115.

²⁵⁸ Wiita, 96.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

A ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto

Hjalmar.J.Procopen kokoelma.

B PAINETUT LÄHTEET

Eteenpäin, New York, 23.8.1939-9.4.1940, mikrofilmi. Helsingin yliopiston kirjasto.

Raivaaja, Fitchburg, 23.8.1939-9.4.1940, mikrofilmi. Tampereen yliopiston sanomalehtikokoelma.

C KIRJALLISUUS

Eskola, Seikko, Yhdysvaltain lehdistö ja Suomen kriisi kevästä 1941 Pearl Harbouriin. Helsinki 1973.

Hietanen, Silvo, "Jälleenrakennushallitus ja keskittyvä valta". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989.

Hummasti, George, "The Workingman's Daily Bread". Finnish-American Working Class Newspapers 1900-1921. Teoksessa For the Common Good, toimittanut Michael.G. Karni ja Douglas.J.Ollila. Superior 1977.

Hummasti, George, Finnish Radicals in Astoria, Oregon, 1904-1940. New York 1979.

Isserman, Maurice, Which Side Were You on? American communist Party during the Second World War. Middletown 1985.

Jacobs, Travis B., America and the Winter War 1939-1940. New York 1981.

Jakobson, Max, Diplomaattien talvisota. Porvoo 1955.

Jokinen, Walfried, The Finns in the United States. Ann Arbor 1955.

Julkunen, Martti, Talvisodan kuva. Ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat Suomessa v. 1939-1940. Turku 1975.

Julkunen, Martti, "Suomi jää yksin". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989a.

Julkunen, Martti, "Suomi kevästä 1938 talvisotaan - pyrkimys turvaan Saksan ja Neuvostoliiton etupiiristä". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989b.

Julkunen, Martti, "Tuhon partaalla- ensimmäiset reaktiot talvisodan syyntymiseen". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989c.

Jussila, Osmo, Terijoen hallitus 1939-1940. Juva 1985.

Kero, Reino, "Emigration of Finns from North-America to Soviet Karelia in the early 1930's". Teoksessa: M.G.Karni, M.E.Kaupps & D.J.Ollila (toim), *The Finnish Experience in the Western Great Lakes Region*. Vammala 1975a.

Kero, Reino, Suuren lännen suomalaiset. Helsinki 1975b.

Koivukangas, Olavi, Amerikansuomalaisen Raivaaja-lehden suhtautuminen Suomeen toisen maailmansodan aikana. Eripainos julkaisusta Turun historiallinen arkisto 20.

Kolehmainen, John, Sow the Golden Seed: A History of the Fitchburg Finnish-American Newspaper Raivaaja 1905-1955. Fitchburg 1955.

Kolehmainen, John, A History of the Finns in Ohio, Western Pennsylvania and West Virginia. New York Mills 1977.

Korkiasaari, Jouni, Suomalaiset maailmalla: Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään. Turku 1989.

Kostiainen, Auvo, "Suomalaiset siirtolaiset ja politiikka". Teoksessa: A.Kostiainen & A. Pilli (toim), *Suomen siirtolaisuuden historia*, osa 2. Turku 1983.

Mylyniemi, Seppo, Suomi sodassa 1939-1945. Keuruu 1982.

Nevakivi, Jukka, Apu jota ei pyydetty: liittoutuneet ja Suomen talvisota 1939-1940. Helsinki 1972.

Paasivirta, Juhani, Suomen kuva Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1960-luvulle. Porvoo 1962.

Pilli, Arja "Suomalainen lehdistö Pohjois-Amerikassa: silta vanhasta kotimaasta uuteen". Teoksessa: A.Kostiainen, A. Pilli & K. Virtanen (toim), *Suomen siirtolaisuuden historia*, osa 3. Turku 1986.

Ross, Carl, The Finn Factor in American Labour, Culture and Society. New York Mills 1977.

Sariola, Sakari, Amerikan kultalaan: amerikansuomalaisten sosiaalishistoriaa. Helsinki 1982.

Sobel, Robert, The United States and the Russo-Finnish War of 1939-1940. Ann Arbor 1984.

Soikkanen, Hannu, Kohti Kansanvaltaa, osa 2. Joensuu 1987.

Sulkunen, Elis, Amerikan Suomalaisen Työväenliikkeen historia. Fitchburg 1951.

Suomi, Juhani, Talvisodan tausta: Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikassa 1937-1939. Helsinki 1973.

Tokoi, Oskari, Amerikan Suomalaisia. Tampere 1949.

Turtola, Martti, "Muutokset Suomen kansainvälisessä asemassa keväällä 1940". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989a.

Turtola, Martti, "Tie rauhaan". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989b.

Vihavainen, Timo, "Leningradin turvaaminen stalinismin näkökulmasta". *Kanava*, 6/1989.

Virtanen, Keijo, Pohjois-Amerikassa olevien suomalaisten siirtolaisten ja kotimaan yhteydet. Teoksessa: A.Kostiainen, A. Pilli & K. Virtanen (toim), *Suomen siirtolaisuuden historia*, osa 3. Turku 1986.

Vuorenmaa, Anssi, "Ensimmäinen sotakuukausi". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989a.

Vuorenmaa, Anssi, "Neuvostoliiton suurhyökkäys Kannaksella". Teoksessa: S. Hietanen (toim), *Kansakunta sodassa*, osa 1. Helsinki 1989b.

Who's Who among Finnish-Americans. Fitchburg 1949.

Wiita, John, Amerikan Suomalaisen työväenliikkeen taistelujen pyörteissä. Painamaton muistelmien käsikirjoitus vuodelta 1974. Turun yliopiston yleisen historian laitos sekä Ossi Wiita.

Jussi Maijala

Kansakokonaisuuden puolesta

"Maalis- ja huhtikuussa vihollisemme saavat nähdä mi- nin olemme valmistautuneet".

Der Führer pelottelee englantilaisia.

ADOLF HITLER.

Berlin, 24. 2. (STT) Tänään klo 17 kokoontuivat kansallisois-
luksen puolueen veteraanit ja suu-
ri joukko puolueen-jäseniä Mün-
chenissä samaan ailiin, missä Hit-
ler 21 vuotta sitten helmikuun 24
päivä esitti puolueen ohjelman. Puo-
lueen veteraanit olivat keräänty-
neet puoleen veriltaan ympärille,
jota värtti kunniaavartia.

Tasan klo 17 saapui johtaja vä-
hijoukon huhtaessa hänelle "Heil,
Hitler", ja suuren torvisoitokunnan
kajuttuessa marsain sävelii. Joh-
tajan tervehtien lähimpä mie-
hään nousi piirinjohtaja Wagner
puhujakorokkeelle ja tervehti joh-
tajan huomauttaen päivän merki-
tyksestä ja antaen puheenvuoron
johtajalle, joka piti huomattavan
puheen.

Vahakunnankarakterit Hitler kiitti
hänestä, että se oli sitonut pit-
kästä ajasta Englannin sotavoinin
välimerellä. Vastapoollella on todel-
laista ratkaisua edessä. Lähtö-
suhteissa toiset Saksan uudet la-

vat ja eritoten sen mukeluveneet
ryhtymään ratkaisemaan taisteluun.
Juuri tällä hetkellä, lausui johtaja,
olen saanut tiedon siitä, että kahden
viime päivän kuluessa Saksan laivoi-
to on upottanut 215.000 tonnia maali-
sien laivoja. Mutta vasta maali-
kuussa ja huhtikuussa vihollisemme
saavat nähdä, milin olemme valmi-
sautuneet ja milin olemme odotus-
kaamme käyttäneet. Nyt on ratkai-
sun hetki käsillä. Olemme jo alkoja
sitten oppineet odottamisen taidon,
mutta odottaessamme emme ole lai-
kotteleet.

Me emme ole koskaan asettaneet
päämääräksemme, että sen tai tuon
päivän olla suoritettu maaliskuun 1
päivä tai kesäkuun 15 p:nä tai syys-
kuun 17 p:nä. Sen tietävät vain me-
idän vastustajamme sanomalehtimie-
het.

Lopuksi puhuja lausui loppuun siitä,
että hänen oli suotu nousta pöytä-
mään nimensä historiaan: Minä olen
käsitellyksellä kiitollinen siitä, että
tänään talutella, kun sitä ei kerran voi-
tu väittää, puhkesi minun elinikä-
ni ja aikana, jolloin minä tuusin

itseni terveeksi ja viikkokai. Ja juu-
ri nyt minä tunnen olevani jälleen ai-
van terve. Eivät saapuu, jota mi-
nän kaikki tervehdimme. Tuloo taas al-
ka, jolloin voidaan mitellä voimia.
Meillä on takanaamme vuosi, joka oli
tyynä tavattomia menestyksiä, on
myösikin rakentama, mutta kuitenkin
suutena katkottuna, mutta Tuntumattomana
yksiyksikköinä. Tuntumattomana
miehenä astuin kansain eteen 21. v. sit-
ten, puhuja löpötti ja näiden 21 vuo-
den aikana on loutu uusi maailma.
Tse nykyhetkestä toivomukseen on
oleva helpompi kuin He helmikuun
24 päivästä 1920 tähän päivään. Ko-
ka karsa on nyt liittynyt yhteen.
Tiedän, että hetkellä, jolloin komento
kajastaa, on koko kansa marssiva.

IKL – ei luokkia tai yksilöitä vaan kansakokonaisuus

Tausta

Isänmaallinen kansanliike, IKL, oli vuosina 1932–1944 toiminut oikeistoradikaali järjestö. Suurimmillaan IKL sai eduskuntavaaleissa vuonna 1936 äänistä 8,3 % ja järjestöön kuului 80 000 jäsentä. IKL olikin aikansa äärioikeiston suurin ja merkittävin ryhmä Suomessa.

Kansakokonaisuus oli tärkeä osa IKL:n ideologiaa. Käsite kansakokonaisuus tarkoittaa, että kansakuntaa verrattiin elävään olentoon, jossa yksilö oli vain yksi osa ja oli olemassa vain osana kansakuntaa.¹ Kansan sisällä ei saanut olla eri ryhmiä, joita olisivat yhdistäneet taloudelliset edut tai luokkasolidaarisuus vaan koko kansaa yhdistivät kansalliset arvot ja etniset siteet. Kansakokonaisuus oli kaiken muun yläpuolella. Taloudellinen hyöty ja poliittinen järjestelmä saivat väistyä, jos kansakokonaisuuden etu niin vaati. Liberalismin tarjoaman yksilöllisyyden sijasta kansakokonaisuus oli korkeampi arvo, jolle yksilön oli alistuttava.² IKL:n tunnuslause oli ”kaikki kokonaisuuden hyväksi” ja järjestön toimintaperiaate oli, että yksilön velvollisuudet ovat suuremmat kuin hänen oikeutensa, jotka ehdottomasti ovat alistettavat kokonaisuuden etua ja tarpeita palvelevaksi.³

Ajatus kansakokonaisuudesta oli IKL:ää tutkineiden mielestä olennainen osa IKL:n ideologiaa. He selittivät käsitteen ilmenemisen yksinkertaisesti sillä, että vastaava käsite löytyy suoraa kansallissosialistien ideologiasta, jossa oli ilmaus Volksgemeinschaft ja tästä IKL olisi ottanut mallia.⁴ Rintalan mukaan IKL toi tämän uuden käsitteen suomalaisen politiikkaan. Syyksi tähän hänen toteaa perustelematta, että sen toteuttaminen Suomessa oli eräs IKL:n keino toteuttaa Suur-Suomi.⁵ Mikko Uolan mukaan IKL:n kaltaista kokonaisuuden korostamista löytyy jo vanhasuomalaisen ideologiasta. Hänen mukaansa IKL sai lisäksi runsaasti ideoita AKS:ltä, jonka aatteissa oli vahva annos Yrjö Ruudun 1920-luvulla kehrittelemää valtiotalismia, jossa vaadittiin Uolan mukaan yhteiskunnallisen ylivallan siirtämistä kansan kokonaisuudelle.⁶

Kansakokonaisuuksien ajatuksen ilmeneminen on siis pyritty kuittaamaan ulkopuolisilla vaikutteilla. Markku Hyrkkänen kutsuu tällaista tutkimusta vaikuteanalyysiksi, jossa aate pyritään selvittämään etsimällä vaikutteita. Hän toteaa, että tällä menetelmällä ei pystytä aatteita selittämään. Vaikuteanalyysissä on useita ongelmia. Erilaisten vaikutteiden etsiminen ei sinänsä todista tutkittavasta aatteesta mitään. Se vain osoittaa tutkijan tietomäärän, että hän tietää paljon alastaan ja pystyy osoittamaan saman ilmiön olemassaolon muuallakin. Suurin ongelma on kuitenkin se, että vaikuteanalyysi voi vain osoittaa vaikutteita, ei mitään selitystä aatteen olemassaololle. Hyrkkäsen mielestä aatteita tutkittaessa pitäisi selvittää aatteen syntyprosessia ja mihin ongelmaan se oli ratkaisu. Aatteet olisi ymmärrettävä vastaukseksi ongelmiin, jotka tutkijan on selvitettävä.⁷ Tässä työssäni osoitan vääräksi aikaisemmin vallinneet käsitykset siitä, että käsite kansakokonaisuus olisi vain ulkomaiselta esikuvulta, natsi-Saksalta, kopioitu ajatus ja myös sen että IKL:n kansakokonaisuus ajatus olisi samanlainen kuin Yrjö Ruudun esittämä ajatus kansasta.

Tämän perusteella selvitan tutkimuksessani miksi kansakokonaisuusajatus oli olennainen osa IKL:n ideologiaa, mitä ongelmaa kansakokonaisuuden avulla pyrittiin ratkaisemaan ja miten kansakokonaisuus tuli luoda. Lähtökohtanani kansakokonaisuuden merkitystä pohtiessani on intentionaalinen selitys, jossa ihminen ei ole kausaalisten voimien tahdoton kohde vaan tietoinen olento, joka voi valita käyttäytymisensä tavoitteidensa mukaan.⁸ Metodini on tavoite-keino-analyysi, jossa periaatteena on muodostaa tavoitteiden hierarkioita.⁹ IKL:ää koskevana lähteinäni olen käyttänyt mahdollisimman monipuolisesti pitkältä ajalta liikkeen eri johtajien ja kansanedustajien puheita, haastatteluja, muistelmia, pää-äänenkannattajan pääkirjoituksia, kokousten pöytäkirjoja sekä erilaisia ohjelma-julistuksia. Olen säilyttänyt mahdollisimman paljon alkuperäisiä sanontoja ja termejä, koska ne antavat lukijalle kuvaa ajan ja liikkeen hengestä.

Kansakokonaisuusajattelun synty ja kehitys

Tärkein kansakuntaa koskevaa ajattelua kehitellyt filosofi oli Hegel. Hegelin ajattelussa kansakunta oli orgaaninen kokonaisuus, jolla oli oma kansallishenkensä, jonka selvin ilmaus oli kansan oma kieli.¹⁰ Kansallishenki pääsi toteutumaan vain kansan omassa valtiossa, hengen korkeimmassa toteutumassa.¹¹ Kansakunnan muodostama valtio oli Hegelin mukaan elävä kokonaisuus, joka kehittyi koko ajan. Elävinä

ja kasvavina kokonaisuuksina valtiot Hegelin mielestä taistelivat keskenään. Valtiot ja niitä johtavat sankarit, suurmiehet, jotka ajoivat kansakunnan parasta ja johtivat sitä taisteluissa, olivat vapaita yksilöä sitovista moraalisäännöistä. Valtion osasten, kansalaisten, piti hänen mielestään sopeutua tähän kokonaisuuteen ja tajuta, että suurmiesten toiminta, joka ajoi valtion etua, ajoi myös heidän etujaan. Tätä korkeinta kokonaisuutta koskevat muutosvaatimukset, kuten vaatimukset yleisestä äänioikeudesta, osoittivat Hegelin mielestä, ettei niitä haluava tajunnut kokonaisuuden etua ja oli näin kelvoton valtion jäseneksi. Yksilön korkein tehtävä olikin toimia tämän yhteisön ykseyden puolesta. Kokonaisuuden hyvinvointi oli tärkeää myös yksilölle, koska yksilön vapaus oli mahdollista vain valtiossa, sillä valtion sääntöjä ja instituutioita tarvittiin, jotta yksilö olisi voinut toteuttaa vapautensa.¹²

Konservatismista muodostui Ranskan vallankumouksen jälkeen vastapaino nopeita muutoksia vaatineille aatteille, liberalismille ja etenkin sosialismille.¹³ Konservatiiveille kansakunta ei jakautunut luokkiin tai ollut joukko keskenään taistelevia yksilöitä, vaan he omaksuivat hegeliläisen kannan kansakunnasta. Heille kansakunta oli eräänlainen kasvi, joka kasvoi ja muodosti omaleimaisen jatkuvasti kehittyvän kokonaisuuden. Jokaisella kansalla oli elävänä olentona oma henkensä. Yksilölle kansa oli tärkeä, sillä kuuluminen omaan kansaan antoi ihmiselle tarpeellisen identiteetin. Kansakunnan kokonaisuuden palveleminen oli yksilön velvollisuus ja yksilö oli heidän mielestään olemassa vain osana kansakuntaa.¹⁴ Vallinnutta tilanne ei saanut muuttua ja kansakunnan kokonaisuutta hajottaa. He pitivät kansakuntaa Jumalan luomana pyramidimaisena kokonaisuutena, jossa jokaisella oli oma paikkansa, kuninkaalla sen huipulla ja talonpojalla alhaalla. Kansakunnan johdossa tuli olla konservatiivien mielestä pieni kyvykäs vähemmistö.¹⁵

Keisarillisessa Saksassa oli vallalla hegeliläinen käsitys kaikkivoivasta valtiosta yksilön ja puolueiden yläpuolella. Yksilön piti olla valmis uhraamaan itsensä kokonaisuuden puolesta eikä hän saanut vastustaa valtion toimia, vaikka ne olisivat olleet moraalittomia. Vähemmistöjen ja etenkin juutalaisten nähtiin uhkaavan ja hajottavan tätä kansakunnan kokonaisuutta.¹⁶ Ajatukset muita kansoja paremmasta saksalaisesta herrakansasta olivat tuttuja saksalaisille 1800-luvulta.¹⁷ Rotuoppiin liittyi myös voimakas antisemitismi.¹⁸ Kaikki saksalaisten epäonnistumiset selitettiin sillä, että juutalaiset ovat saastuttaneet arjalaisen veren.¹⁹

Kolmas aate, joka kehittyi jo 1800-luvulla, oli sosiaalidarwinismi, jossa Darwinin teoriat vääristeltiin koskemaan kansakuntia. Tämän mukaan kansojen taistelussa selvisivät vain vahvimmat ja ne, jotka olivat rodullisesti puhtaita. Arjalainen rotu olisi noussut voittoon, koska se oli rodullisilta ominaisuuksiltaan ylivoimainen muihin verrattuna. Tämän kehityksen edellytys oli arjalaisen rodun pysyminen puhdasverisenä. Tämän vuoksi oli estettävä alemman slaavilaisen tai juutalaisen veren sekoittumista siihen.²⁰ Tältä pohjalta kehittyi 1900-luvun alussa ajatus saksalaisesta Volksgemeinschaftista, kansakokonaisuudesta. Sen sisältönä oli, että myyttisessä menneisyydessä sankarilliset ja rodullisesti puhtaat saksalaiset olivat asuneet yhdessä ilman luokkavihaa tai sortoa, jotka olivat myöhemmin tulleet turmelemaan paratiisia.²¹

Kansakokonaisuus osana fasismia ja kansallissosialismia

NSDAP:n ohjelma vuodelta 1920, joka oli sen ohjelma koko liikkeen toiminnan ajan, oli antisemitistisine, suursaksalaisine ja antikapitalistisine vaatimuksineen sekoitus ajatuksia, jotka olivat jo 1800-luvulla kiinnostaneet saksalaista oikeistoa. Kansallissosialismi olikin huipentuma 150-vuotta jatkuneelle vastaliikkeelle, joka oli syntynyt vastustamaan valistusta ja Ranskan vallankumousta sekä sen jälkeläisiä liberaalia demokratiaa ja sosialismia. Tämän vastustuksen aikaisempia toteuttajia olivat olleet konservatismi, nationalismi ja saksalainen kansallisradikalismi.²² Fasistien ja kansallissosialistien ideologinen perusta verrattuna oikeistoon oli samanlainen, mutta he veivät nämä ajatukset, kuten nationalismin korostamisen ja vasemmiston vihaamisen, äärimmäisyyksiin.²³ Ero ilmenee esim. vasemmistolaisten kohtelussa. Keisarikunnan aikana Saksassa taisteltiin sosialismia vastaan kieltämällä heidän toimintansa sosialistilakien avulla ja käyttämällä propagandaa. Kolmannessa valtakunnassa heidät suljettiin keskitysleiriin ja tapettiin.²⁴ Näiden kahden ryhmän samanlaisia piirteitä olivat myös epäilykset vapaan markkinatalouden aiheuttamista ongelmista kansakokonaisuudelle, koska molempien mielestään kapitalismin aiheuttama työläisten riisto olisi aiheuttanut kaaoksen, jonka avulla marxilaiset olisivat

päässeet valtaan. Lisäksi kummassakaan ryhmässä ei arvostettu puoluedemokratiaa. Ruotsissa konservatiivien ja fasististen järjestöjen aatteita verrannut Lindström onkin väittänyt fasismin olevan ideologia, jonka juuret ovat konservatiivisessa maailmankatsomuksessa. Hänen mielestään konservatiiviset puolueet eivät tuominneet fasismin perusideoita vaan tapaa, jolla nämä sen halusivat toteuttaa.²⁵

Kansallissosialistien tavoitteena oli kansallinen vallankumous Ranskan vallankumouksen jälkeläisiä liberalismia, demokratiaa ja kansainvälistä sosialismia vastaan. Tämä vallankumous olisi luonut kansakokonaisuuden.²⁶ Kansallissosialistit katsoivat olevansa ainutlaatuinen liike, joka toteutti tämän vallankumouksen ja vallankumouksessa luodun natsi-Saksan olevan ainutlaatuinen luokaton yhteiskunta vaihtoehtona kansainväliselle sosialismille ja porvarilliselle kapitalismille.²⁷ Kansakunnan ongelmat olisi voitu ratkaista vain yhdistämällä koko Saksan kansa työläiset mukaan lukien suureksi, yhtenäiseksi ja voimakkaaksi kansakokonaisuudeksi.²⁸ Kansallissosialistit vastustivat liberalismia, kommunismia, sosiaalidemokraatteja ja yleensä kaikkia niitä ajatuksia ja ryhmiä, jotka katsoivat, että yhteiskunnassa voi olla eri ryhmiä ja konflikteja. Lopullisena tavoitteena oli rodullisesti puhdas kansakokonaisuus, josta olisi hävitetty kaikki vieraat vaikutteet.²⁹

Kansallissosialisteilla oli ohjelmassaan kapitalismin vastaisia kohtia, kuten suurpääoman kuriin paneminen, ylimääräisten voittojen kerääminen pois kapitalisteilta ja työläisten palkkojen nostaminen, koska he halusivat saada työläiset uskomaan uuteen kansakokonaisuuteen. Samasta syystä kansallissosialistit lupasivat maanviljelijöille verohelpotuksia ja pienyrityksille suurten kauppojen kansallistamista. NSDAP oli edelläkävijä ulkoparlamentaarisien keinojen käytössä. Kaikki keinot, psykologiset, organisatoriset ja propagandistiset, joiden avulla pystyttiin vaikuttamaan kansanjoukkoihin, kiinnostivat Hitleriä ja hän kehitteli niitä edelleen.³⁰

Puolue halusi olla koko kansan puolue ja saada kaikki puhdasveriset saksalaiset mukaan liikkeeseen. Muun rotuiset, kuten juutalaiset, eivät puolueelle kelvanneet. Hitler omistautui vuonna 1925 vankilasta vapauduttuaan puolueen organisaation luomiseen. NSDAP:stä muodostui uudentyyppinen puolue, jolla oli kaiken kattava organisaatio. Vuonna 1928 siinä oli 100 000 jäsentä, jotka tottelivat Johtajaansa. Organisaatio muistutti tiukasti organisoituja sosialistipuolueita ja näin se erosi perinteisistä oikeistopuolueista, joilla oli heikot puolueorganisaatiot ja jotka olivat keskittyneet ajamaan yhtä tiettyä asiaa. Vuoden 1925 jälkeen puolueen organisaatiota alettiin rakentaa kattamaan jokaisen yhteiskunnan alan. Erillisiä osastoja oli ulkopolitiikkaa, lehdistöä, maataloutta, talouselämän suhteita, sisäpolitiikkaa, oikeutta, taloutta ja työvoimaa varten. Näin puolueen organisaatio muodosti valtiokoneiston pienoismallin. Jokaiselle kansanryhmälle, kuten nuorisolle, opiskelijoille, akateemisesti koulutetuille, työläisille ja naisille, oli varattu oma ryhmänsä puolueessa. Tarkoitus oli luoda järjestö, joka olisi ollut siemen tulevaisuuden kansallissosialistiselle valtiolle ja joka olisi kyennyt ottamaan vallan käsiinsä. Liikkeellä oli myös omat iskujoukot, SA, jonka tehtävä oli suojella puolueen tilaisuuksia ja terrorisoida muita ryhmiä ja etenkin taistella vasemmistolaisten kanssa kadulla ja näin aiheuttaa tasavaltaa horjuttavaa rauhattomuutta. SA:lla oli oma univormunsa ja puolueen paraatit, julisteet ja liput näkyivät katukuvassa. Oma tärkeä osansa oli suurilla puhetilaisuuksilla.³¹

NSDAP:n tavoitteena oli NSDAP:n ja valtion toiminnan yhdistäminen. Puolueen johtajat otettiin hallitukseen ja puolueen jäsenet valtasivat hallinnon avainpaikat. Puolueen piti muodostaa uusi eliittiluokka, joka olisi opettanut uutta maailmankatsomusta kansalle ja välittänyt sille Johtajan tahdon. Tarkoituksena oli luoda valtio, jossa erehtymätön Johtaja olisi johtanut ja epäroimättä Johtajan käskyjä noudattavan puolueen vallassa olisi ollut kaikki yhteiskunnan osat ja hallintokoneisto. Laki alistettiin palvelemaan kansakokonaisuuden luomista ja taistelemaan sitä vastustavia vähemmistöjä ja ulkopuolisia vastaan.³² Syyskuussa 1935 natsi-Saksassa hyväksyttiin radikaalit rotulait.³³ Äärimmäiset keinot olivat käytössä niitä vastaan, jotka eivät halunneet tai voineet kuulua kansakokonaisuuteen. Tätä sisäistä vihollista vastaan julistettiin sota ja keinoina sodassa oli salaisen poliisin, Gestapon, harjoittama vaino ja vastustajien sulkeminen keskitysleiriin.³⁴ Juutalaisten vainoamista perusteltiin kansakunnan menestymisellä. Koko maailmanhistoria oli Hitlerille eri rotujen välistä kamppailua.³⁵

Kolmannessa valtakunnassa mikään ei saanut kilpailla uuden maailmankatsomuksen kanssa. NSDAP:n kanssa kilpailevat ryhmät tuhottiin lakkauttamalla kaikki puolueet ja ammattiyhdistykset. Ammattiliittojen tilalle tuli NSDAP:n alaisuuteen uusi järjestö, DAF, johon kuuluivat työläiset ja

työnantajat. DAF johti neuvostoja, jotka yrittivät ratkaista yritysten ongelmat ja näin luoda ja vahvistaa utopiaa yhteiskunnasta ilman luokkia ja ammattiyhdistyksiä. Työläisiä yritettiin myös lepytellä valtion järjestämällä lomamatkoilla.³⁶ Kansalaisia yritettiin tehokkaan propagandakoneiston ja massiivisten joukkokokouksineen avulla saada hyväksymään ajatus kansakokonaisuuden tärkeydestä ja unohtamaan uudelle järjestelmälle vaaralliset ajatukset yhden ihmisen tai luokan oikeuksista.³⁷

Taloudellinen toiminta oli valtiollisen suunnittelun alla, vaikka yritykset olivat yksityisessä omistuksessa. Vuodesta 1936 alkaen taloudessa oli voimassa nelivuotissuunnitelma. Valtio määräsi hinnat ja palkat sekä sen mitä tuotettiin, miten ja millä hinnalla. Tarkoituksena oli näin varmistaa varustelu tulevaa sotaa varten.³⁸ Valvonta ulotettiin uskontoon asti. Tuhansia pappeja ja maallikoita katolisesta ja protestanttisista kirkkoista pidätettiin. Natsit perustivat luterilaiseen kirkkoon oman liikkeensä "saksalaiset kristityt", jotka vaativat luopumista Vanhasta testamentista ja Raamatun opetusten muuttamista niin, että ne olisivat vastanneet täydellisesti kansallissosialismin vaatimuksia. Vastarinta kukistettiin vuoteen 1938 mennessä, jolloin suurin osa protestanttisen kirkon papeista vannoi kuuliaisuudenvalan Johtajalle.³⁹

Lopullisena tavoitteena oli Saksan laajeneminen. Sisäpoliittisen toiminnan tavoitteena oli luoda Johtajaa seuraava kansakokonaisuus, joka olisi kyennyt valtaamaan elintilaa, Lebensraumia, idästä.⁴⁰ Lopullisen tavoitteena oli arjalaisen rodun maailmanherrsus, tuhatvuotinen valtakunta, Suur-Saksa, jossa alemmat rodut, kuten slaavit, olisivat palvelleet herrakansaa.⁴¹

Fasistisessa Italiassa kaikki yksilöt ja yhteisöt, kuten perheet, olivat kansakunnan osasia ja voineet kehittyä vain osana sitä. Valtio taas oli kansakunnan ruumiillistuma.⁴² Kansallissosialismista poiketen italialaisessa fasismissa ei pidetty muita rotuja kansakunnan kokonaisuutta kalvavina loisina. Tämä johtui siitä, että fasismissa ei ollut rotuoppia, ajatusta rodullisesta paremmuudesta, ennen kuin Italia sitoutui yhteistyöhön Saksan kanssa 1930-luvun lopulla. Tällöinkään rotuoppia ei pidetty olennaisena asiana edes puolueen sisällä.⁴³

Kuten natsi-Saksassa fasistisessa Italiassakin haluttiin kansasta luoda kansakokonaisuus.⁴⁴ Fasisti-puolueella oli omalta osaltaan tärkeä tehtävä herättää kansa tajuamaan, että he kuuluvat tiettyyn kokonaisuuteen.⁴⁵ Vain tämä pieni pätevä eliitti tiesi mikä oli kokonaisuuden etu ja vain tämä eliitti pystyi opastamaan kansakunnan moderniksi ja menestyväksi valtioksi.⁴⁶ Kansan opettamista varten fasistit valvoivat kaikkea toimintaa.⁴⁷ Tämän vuoksi halua kansalliseen yhtenäisyyteen kasvatettiin erilaisissa puoluejärjestöissä, joita oli naisille, lapsille, nuorille, maanviljelijöille, työläisille ja opiskelijoille.⁴⁸ Puolue järjesti joukkokokouksia, käytti seremonioita ja erilaisia tunnuksia, kuten mustaa paitaa, jotta tunne luokkaeroista olisi vähentynyt ja tunne kuulumisesta yhtenäiseen kokonaisuuteen olisi kasvanut.⁴⁹

Italiassa tehtiin sosiaalisia uudistuksia, jotta työläiset olisivat hyväksyneet uuden hallinnon ja sen päämäärät ja olleet tuottavia kansakunnan jäseniä. Näitä uudistuksia olivat 8-tuntinen työpäivä, avustukset äideille ja lapsille, koulutuksen uudistaminen ja työkyvyttömyys- ja vanhuuseläkkeet. Kuten natsi-Saksassakin toiminta meni pidemmälle kuin vain pinnallisiin muutoksiin. Tehoton parlamentarismi ei fasistien mielestä kyennyt kehittämään maata vaan tilalle tarvittiin vallankumouksen avulla uusi ja vahva valtio, joka olisi saanut maan resurssit käyttöön, maksimoitu teollinen tuottavuus ja näin palveltu kansakunnan tietä suuruuteen muiden modernien kansakuntien joukossa.⁵⁰ Vuoteen 1934 mennessä fasistit loivat Italiaan korporatistisen järjestelmän, jossa kaikki tietyn alan henkilöt kuuluivat yhteen liittoon, näiden yläpuolella olivat maakuntatason liitot ja koko maan tiettyä alaa edustavat korporaatiot. Näitä korporaatioita valvoivat ministeriö, korporaatiodien keskuskomitea ja korporaatiodien neuvosto.⁵¹

Korporatistien juuret löytyvät jo 1800-luvulta, jolloin konservatiivit halusivat sitoa työväestön kansakunnan kokonaisuuteen ja kehittää vaihtoehdon sosialismille ja liberalistiselle kapitalismille.⁵² Konservatiivit syyttivät kapitalismia kansakunnan hajottamisesta kilpaileviin ryhmiin. Korporatistien tavoitteena oli lopettaa kapitalistinen riisto ja taistelu työntekijöiden ja työnantajien välillä. Ihanteena oli näiden yhteistyö kansakokonaisuuden hyväksi. Tämä olisi toteutunut, kun samalla alalla toimivat työntekijät ja työnantajat olisivat liittyneet samaan korporatioon päättämään asioista. Korporaatiot valjastettiin Italiassa palvelemaan kaiken muun yläpuolella olevaa valtiota. Käskyt tulivat Mussolinilta ja fasistipuolueelta.⁵³ Korporatistien tarkoitus oli koota kansakunnan voimavarat ja luoda yhtenäinen

kansa, jotta se olisi kyennyt toteuttamaan fasistien haluamat ulkopoliittiset päämäärät.⁵⁴ Natsi-Saksa ei ollut korporatistinen valtio, sillä se ei sopinut kansallissosialistien maailmankuvaan; korporaatiodien olemassaolo olisi tarkoittanut, että ei ollut olemassa vain yhtä kansakokonaisuutta vaan oli olemassa erilaisia ryhmiä, joilla oli erilaiset intressit.⁵⁵

Fasistisessa Italiassa pyrkimykset luoda kansakokonaisuus johtuivat halusta parantaa kansakunnan ulkoista menestystä. Kansakunnasta piti saada yhtenäinen kokonaisuus ja sitä olisi edustanut voimakas valtio, koska näin kansa olisi menestynyt valtioiden keskinäisissä taisteluissa. Fasistien lopullisena tarkoituksena oli nostaa Italia Rooman valtakunnan veroiseksi voimatekijäksi vallinneen toisen luokan valtion sijaan.⁵⁶ Kansakunnan piti laajeta kaikin keinoin, jopa sodan avulla. Sota ja valloitusten tekeminen oli itse asiassa merkki kansakunnan terveydestä ja niissä näkyi kansakunnan voima. Halu rauhaan oli osoitus kansakunnan rappiosta.⁵⁷

Kansakokonaisuusajattelun juuret Suomessa

Suomessa huomioitiin Saksassa 1800-luvulla tapahtunut aatteellinen kehitys. Erityisesti Hegelin ajatukset valtiosta ja kansasta tulivat Suomessa olennaiseksi osaksi poliittista keskustelua ja ne vaikuttivat etenkin suomalaisuusliikkeen edustajien, Snellmanin, fennomaanien ja vanhasuomalaisen ideologioihin.⁵⁸ Snellmanista alkaen suomalaisuusliikkeessä korostui hegeliläinen näkemys, että yksilön oli palveltava kokonaisuutta ja yksilö voi olla olemassa vain osana kokonaisuutta.⁵⁹ Halulle etsiä aatteita juuri Saksassa voi löytää selityksen siitä, että ennen vuotta 1870 hajanainen saksalainen kansakunta etsi yhteistä kansallista ilmenemismuotoa itselleen. Suomessa oli vastaavanlaisia ongelmia ja siksi saksalainen hengenelämä kiinnosti suomalaisuusliikettä.⁶⁰

Snellmanin käsitys kansakunnasta oli hegeliläinen. Jokaisella kansakunnalla, myös Suomen kansalla, oli Snellmanin mukaan oma kansallishenkensä, joka ilmeni oman kielen kautta ja yhteinen kieli oli välttämätön kansallisen yhtenäisyyden ehtona.⁶¹ Tästä syystä suomenkielisen sivistyksen luomisella oli omat tavoitteensa. Se oli tärkeää, sillä se oli ainoa keino säilyttää Suomen kansan olemassaolo. Ruotsinkielisen sivistyksen avulla ei Suomen kansa olisi säilynyt, koska se ei heijastanut kansallishenkeä. Koska ruotsin kieli ei ollut kansan valtakieli, olisi tilanne lopulta johtanut venäläistymiseen ja tältä kohtalolta Suomen kansan pystyi pelastamaan vain kansan enemmistön korkeakulttuurin luominen.⁶²

Jokaisella kansalla oli oikeus olemassa oloon vain, jos se muodosti oman kokonaisuutensa ja suoritti oman tehtävänsä maailmanhistoriassa muiden kansakuntien joukossa. Suomenkin tuli saada sijansa maailmanhistoriassa kansakuntien joukossa ja se saavutti sen, mikäli maan kansallinen kulttuuri olisi ollut elävää. Tätä varten oli luotava kansan oma kansallissivistys ja vahva kansallistietoisuus. Tämä vaati kansan sivistyneistön muuttamista suomenkieliseksi.⁶³ Jokaisella kansakunnalla oli kyky ohjata itseään ja määrätä omasta kohtalostaan. Jokaisen kansan kehityksen huippu oli oma valtio, jonka saavuttaminen oli Snellmanin mielestä tärkeää, koska omassa valtiossaan kansakunta olisi toteuttanut korkeampaa tajuntaansa kohti omaa tarkoitustaan. Tämän vuoksi Snellmanille oli tärkeintä kansan herättäminen tiedostamaan tehtävänsä, joka oli pyrkiä kansakunta kohti vapautta ja omaa valtiota. Tämä oli tärkeää jokaiselle yksilöllekin, koska vain omassa valtiossaan yksilö olisi ollut todella vapaa ja oppinut oikean moraalin.⁶⁴ Snellman alkoi ensimmäisenä ajaa määrätietoisesti näitä tavoitteitaan kansallisaatteellisella ja yhteiskuntapoliittisella ohjelmalla.⁶⁵ Näiden muutosten tuli tapahtua rauhallisesti ja julkisen keskustelun jälkeen.⁶⁶ Äkillisten muutosten pelko johtui Snellmanin kansakuntakäsityksestä. Snellman piti kansakuntaa harmonisena kokonaisuutena, jossa yksilö oli vain osa. Tämän kokonaisuuden yhtenäisyyden säilyttämisestä oli pidettävä huolta. Radikaalit muutokset olisivat hävittäneet kokonaisuuden.⁶⁷

Snellmanin työtä jatkamaan syntyi fennomaaninen liike.⁶⁸ Fennomaanien ideologia oli suora sovellutus hegeliläis-snellmannilaisen kansallisuusaatteen teoriasta. Siinä oli käsitys kansakuntien taistelusta, jossa monikansalliset valtiot joko hajosivat tai niiden sisällä olevat heikommat kansallisuudet sulauttamispolitiikan takia sulautuivat voimakkaampaan. Tässä taistelussa kansakunnan voimakkuuden mitta oli sen kyky luoda kulttuuria. Kansallinen kulttuuri oli voimavarana kansallisen identiteetin luomisessa ja sen ehdoton edellytys oli oman kansallisen kielen hyvinvointi. Tällä tavoin oman sivistyksen luominen oli keino pelastaa Suomen kansakunta venäläistämiseltä, koska Venäjä olisi resurssiltaan voimakkaampana

pystynyt hävittämään Suomen valtiokoneiston, mutta tämän poliittisen koneiston menettäminen ei olisi ollut lopullinen kuolinisku kansakunnalle, jos kansallinen olemassaolo olisi turvattu oman sivistyksen avulla.⁶⁹ Koska kieli määräsi kulttuurin ja koko ajattelun ja näin kansan selviämisen, niin suomen kieltä alistavan ruotsinkielisyyden asema oli Suomessa fennomaanien mielestään murrettava.⁷⁰ Tämän perusteella he ilmoittivat olevansa Suomen kansan edustajia, joiden päävastustajana olivat “epäkansalliset” ruotsinkieliset.⁷¹ Toiminta tavoitteiden saavuttamiseksi piti olla rauhallista. Tavoitteiden ajamiseksi ei haluttu suoraa toimintaa tai mielenosoituksia vaan työskentelyä valtiopäivillä. Tässä toiminnassaan fennomaanien ei tullut olla koko kansan massaliike, vaan sen piti olla kansaa holhoava iskujoukko tiellä kohti kansakunnan nousua.⁷²

Suomalaisuusliike jakautui kahteen osaan 1890-luvulla. Syntynyt vanhasuomalainen puolue ei ollut ainutlaatuinen ilmiö. Vanhasuomalaista puoluetta tutkineen Seikko Eskolan mukaan muodostuneessa puolueessa oli piirteitä vuosina 1870–1914 vaikuttaneesta eurooppalaisesta konservatismista, jolle oli tyypillistä kansallisuusaatteen ja kansakokonaisuuden korostaminen sekä antikapitalistiset piirteet. Kuten aateveljensä Euroopassa, ei vanhasuomalainenkaan puolue katsonut olevansa minkään ryhmän edustaja vaan sanoi olevansa kokonaisuuden etua ajava koko kansan puolue. Koska vanhasuomalaiset katsoivat näin ajavansa kokonaisuuden etua, niin heidän mielestään muut ajoivat ryhmäetuja kuten ruotsinkieliset yläluokan etuja ja luokkapuolue sosiaalidemokraatit yhden luokan etua.⁷³ Toiminnassaan vanhasuomalaiset jatkoivat Snellmanin linjaa. Tärkeimpänä tavoitteena puolueella oli luoda suomalainen kansallisvaltio, jossa suomen kielellä olisi ollut määräävä asema ja se olisi nostettu sille luonnollisesti kuuluvaan asemaan maan enemmistön valtakielenä.⁷⁴ Vanhasuomalaisten haluamia sosiaalisia uudistuksia olivat mm. sairausvakuutuksen kehittäminen ja valtion toimet työttömyyden vähentämiseksi. Tällaisen sosiaalipoliittisen uudistusohjelman avulla olisi torjuttu marxilaisuuden vakaalle yhteiskuntakehitykselle aiheuttamia vaaroja estämällä sosiaalidemokraattien pääsy valtaan. Näin toimien työväestö olisi myös saatu mukaan yhteisen Suomen rakentamiseen ja lujitettu kansakunnan lujuttua vahvistamalla sen kansallishenkeä. Tätä tarvittiin, sillä kansakuntaa uhkasi venäläistäminen.⁷⁵

Juuri itsenäistyneessä ja kansalaissodan läpikäyneessä Suomessa vaikutti suomalaisuusideologian kehittymisessä merkittävästi kalterijääkäri ja aktivisti Yrjö Ruutu, jota Klinge on kutsunut suomalaisen kansallisuusideologian ainoaksi teoreetikoksi.⁷⁶ Ruudun elämäkerran kirjoittaneen Timo Soikkasen mukaan juuri Ruutu käytti Suomessa ensimmäisen kerran ilmaisua kansan kokonaisuus Suunta-lehden palstoilla keväällä 1919.⁷⁷ Ruudun mukaan valtioiden synty oli oma kehitysprosessinsa. Valtioita oli syntynyt ja hävinnyt sotien kautta. Jos ne olivat elinvoimaisia, ne kohosivat johtoasemaan kansojen joukossa, jos ne olivat vailla terveitä elinehtoja, ne tuhoutuvat. Tärkeä tekijä kansan säilymiselle oli se, että kansakunta tajusi olevansa yksi yhtenäinen kansa.⁷⁸ Terveen kansan täytyi tuntea itsensä kokonaisuudeksi, jolla on omat tehtävänsä ja päämääränsä.⁷⁹ Suomen kansallisen kokonaisuuden olemassaolon oli Ruudun mukaan vuonna 1918 pelastanut kansallisesti valpas ja herännyt nuorisio. Heidän ansiosta suomalainen kansan kokonaisuus muodosti oman valtionsa. Tämä kehitys oli ollut välttämätöntä, koska Ruudun mukaan Suomi muodosti kansallisesti ja sivistyksellisesti Venäjältä eroavan kokonaisuuden. Kuten kaikilla kansakunnilla, myös Suomella oli Ruudun mukaan oma tehtävänsä maailmanhistoriassa. Suomi oli skandinaavisen kulttuurin ja maailmankäsityksen etuvartija itää vastaan ja toimi muurina idän ja lännen välissä. Vuonna 1918 Suomi esti Ruudun mukaan bolshevistisen barbarian leviämisen Pohjoismaihin ja sitä kautta länsimaihin. Tämä oli tärkeä kansainvälinen teko, joka todisti Suomen tarpeellisuuden. Tehtävänsä vuoksi Suomea oli vielä vahvistettava. Tämä vaati suur-Suomen luomista, jossa Suomeen olisi kuulunut Kuola, Itä-Karjala ja Aunus. Näiden avulla Suomesta olisi muodostunut toimiva maantieteellinen ja kansallinen kokonaisuus, jota olisi ollut helppo puolustaa. Ilman tätä kehitystä Suomella ei ollut mahdollisuuksia säilyä itsenäisenä.⁸⁰

Sen lisäksi, että kansakunnan oli hoidettava etuvartiotehtävänsä itää vastaan, oli sen myös kyettävä säilyttämään saavutettu itsenäisyys. Tämä oli mahdollista vain, jos kansan kaikki voimat olisi koottu maata puolustamaan. Ongelmana oli kansan jakautuminen kahteen toisilleen vihamieliseen leiriin. Tämän oli aiheuttanut liberalistinen järjestelmä, jossa ihmiset olivat keskittyneet voittojen keräämiseen. Tällainen taloudellinen järjestelmä oli aiheuttanut suurelle osalle kansaa toimeentulovaiveuksia. Tästä syystä maahan oli muodostunut kaksi rintamaa, jotka olivat työväenliike vastaan pääoman omistajat.⁸¹

Maantieteellisen asemansa takia luokkataistelu oli erityisen vaarallista Suomelle. Ruudun mukaan maa kuului Euroopan ja Venäjän väliseen rajavyöhykkeeseen, jolla tulevaisuudessa olisi käyty taistelu idän ja lännen välillä. Taistelun maailmanherruudesta alkaessa olisi kommunismi yrittänyt käyttää tilaisuutta hyväkseen ja hyökännyt Suomeen. Porvarillinen Suomi ei olisi kyennyt puolustautumaan, koska osa yhteiskuntaa oli marxilaisen luokkataistelun kannalla. Ruutu vaatikin sellaista toimintaa, että sodan sattuessa vihollinen olisi kohdannut Suomessa yksimielisen kansan, joka olisi tajunnut kansan yhteisen edun, eikä se olisi ollut pakolla yhdistetty.⁸²

Ruudun ratkaisu kansan kahtiajakoon oli sosialisointi, jota hän kutsui valtiososialismiksi. Perusteluna hänellä oli se, että taloudellinen valta oli siirrettävä valtiolle, koska se edusti yhteishyvää. Tällainen taloudellisen vallan siirto koko kansan etua ajavalle valtiolle olisi katkaissut luokkataistelun kärjen.⁸³ Ruudun valtiososialismissa olisi valtiollistettu taloudellinen toiminta, josta koko kansa olemassaolo ja valtion toiminta oli riippuvainen. Näitä kansallistettavia laitoksia olisivat olleet mm. koko suurtuotanto ja pankit. Tämä toiminta olisi ”koonnut kansan voimat suunnitelmalliseen työhön” ja tämä olisi taannut maan itsenäisyyden, kansan tulevaisuuden ja kehityksen. Valtiososialistinen valtio olisi myös kyennyt vahvistamaan kansakuntaa poistamalla siitä hajottavat valtiolliset ja yhteiskunnalliset vaikutteet. Näitä hajottajia olivat ruotsinkieliset, suurpääoma ja marxilaiset.⁸⁴ Ruudun mukaan kansakuntien sisällä oli voimakas pakottava vaisto, joka vaati kansoja ajattelemaan omaa tulevaisuuttaan ja olemassaolonsa turvaamista. Ruutu uskoi kansan lopulta huomaavan, että on olemassa ristiriita yhteiskunnallisten ryhmien riitelyn ja kansan kokonaisuuden edun välillä ja kansan tajuavan, että vallassa olevan ryhmän itsekkäät edut voivat viedä kansakunnan olemassaolon suureen vaaraan. Tällöin Ruudun mielestä elpyvät kansan kokonaisuuden itsensäilytysvaistot.⁸⁵ Kansojen itsensäilytysvaisto oli Ruudun mukaan johtanut siihen, että oli syntynyt kansallinen politiikka luokkataisteluasenteen tilalle. Näin oli käynyt Italiassa ja Saksassa. Nämä liikkeet, fasismi ja kansallissosialismi, olivat syntyneet torjumaan yhteiskuntaa tuhoavat vallankumoukset. Näissä maissa oli tapahtunut kehitys kohti kansan yhteishyvän, sosialismin, voittoa kuten Ruutu vielä 1932 toiveikkaana ajatteli. Suomeen oli saatava samanlainen liike kuin Eurooppaan oli syntynyt, jotta Suomi olisi säilynyt itsenäisenä. Liike olisi toteuttanut valtiososialismin kansallistamalla tärkeimmät yritykset ja näin murtautunut luokkavastakohtaisuudet ja kansan jakautumisen puolueisiin. Tämä kehitys oli kuitenkin eri asia kuin Lapuan liike, joka oli Ruudun mukaan porvarillista luokkapolitiikkaa, joka yritti pakkokeinoin kitkeä pois marxilaisuutta.⁸⁶

Ruutu vaati kielellisen eheyttämisen nimissä aitosuomalaisuutta ja kansallisen eheyttämisen nimissä sosiaalisia uudistuksia valkoisten ja punaisten välisen kuilun umpeen luomiseksi.⁸⁷ Näiden yhteiskunnallisten uudistusten toteuttaminen olisi Ruudun mielestä mahdollistanut hänen haaveilemansa Suur-Suomen toteutumisen.⁸⁸ Vaatimustaan aitosuomalaisuudesta Ruutu perusteli kansakunnan menestyksellä. Valtio, jonka kansa olisi ollut sivistynyttä, olisi hallinnut ympäristöään, vaikka olisi ollut väkiluvultaan pieni. Korkean sivistyksellisen tason omaavasta valtiosta olisi tullut henkisesti terve, kansainvälisesti voimakas ja itsenäisesti kehityskelpoinen.⁸⁹ Suomen kansan olemassaololle oli olemassa suuri sivistyksellinen ongelma, sillä Ruudun mielestä Suomen ruotsinkielinen yläluokka oli vieraskielistä ja siksi samalla vierasmielistä.⁹⁰ Kielikysymyksessä Ruutu ajoikin tiukan aitosuomalaisista linjaa, sillä hänen mielestään Suomessa oli kaksi kansaa, joista ruotsinkieliset eivät tunteneet Suomen kansaa eivätkä olleet kiinnostuneet sen sivistyksen kehittämisestä. Tästä syystä hän vaati oman suomenkielisen sivistyksen ja sivistyneistön luomista, koska se olisi tajunnut kansan tarpeet.⁹¹ Valtion oli ryhdyttävä asiassa toimenpiteisiin, koska se oli ainoa tarpeeksi voimakas toimija luomaan koko kansalle kansan kokonaisuutta hyödyntävän sivistyksen.⁹² Ruotsinkielisten aiheuttaman ongelman ratkaisuna hän piti ruotsinkielisten eristämistä, koska se olisi ajan kuluessa hävittänyt suomenruotsalaisuuden.⁹³

Kokoomuksen, AKS:n ja Lapuan liikkeen kansakäsitys

Vanhasuomalaisesta liikkeestä oikeistolaiseksi puolueeksi

Vuonna 1918 perustettiin Kansallinen kokoomuspuolue. Perustajiin kuului pääasiassa vanhasuomalaisia piirejä ja kokoomus oli pääasiassa vanhasuomalaisen puolueen toiminnan jatkaja.⁹⁴ Kokoomuksen ohjelma oli synteesi nuor- ja vanhasuomalaisen pyrkimyksistä. Vanhasuomalaiselta puolueelta kokoomus sai runsaasti konservatiivisia piirteitä.⁹⁵ Puolueen perustamisasiakirjassa vuodelta 1918

kiinnitetään huomattavasti enemmän huomiota yhteiskuntaan kokonaisuudessaan kuin ryhmiin tai yksilöihin.⁹⁶ Kokonaisuuden korostaminen näkyy myös puolueen nimessä, sillä siinä haluttiin näkyvän pyrkimys kansan yhdistämiseen ja kokonaisuuden edun vaalimiseen. Kokonaisuutta hajottava luokkataistelu on kokoomuksessa tuomittu. Kokoomuksessa ei ole kuitenkaan vaadittu yksilön ehdotonta alistumista kansakunnan kokonaisuudelle.⁹⁷ Toimintamuodoissaan kokoomus jatkoi vanhasuomalaisia linjoja. Kokoomus oli tyyppillinen konservatiivipuolue, jossa muutama vaikutusvaltainen ja aktiivinen henkilö toimi ja päätti asioista. Järjestöorganisaatio oli kokoomuksella heikko ja se toimi, jos toimi, vain vaalien aikana.⁹⁸

Aluksi kokoomuksessa jatkettiin vanhasuomalaista linjaa, jossa oli vaadittu sosiaalisia uudistuksia. Puolueen ensimmäisessä ohjelmassa, joka hyväksyttiin perustavassa kokouksessa 9.12.1918, vaadittiin tehokasta uudistuslainsäädäntöä, jolla olisi tuettu vähäväkisten asemaa. Tällaisia uudistuksia olisivat olleet mm. uudistilojen perustaminen valtion varoin maattomille, valtion rakentamat asunnot asunnottomille ja yleinen sairaus-, työkyvyttömyys- ja vanhuusvakuutus.⁹⁹ Yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamispyrkimys tähtäsi yhteiskunnan vahvistumiseen ja sitä jakavien voimien heikentymiseen, ts. luokkasotaa ajavien sosialistien vallan vähentämiseen työväestön keskuudessa. Tärkeämpiä toimenpiteitä olivat kuitenkin kasvatusta ja opetustyö, jolla olisi lain kunnioitus saatu yhteiskunnassa kasvamaan ja hallitsevaksi asenteeksi velvollisuudentunto kansaa kohtaan.¹⁰⁰ Kasvatus, valistus ja lainkäyttö olivatkin pääasialliset keinot, joilla kokoomuksen ohjelmissa vuosina 1918–1939 haluttiin saada aikaan yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen ja kansallishengen eli kansallisen yhtenäisyyden luominen.¹⁰¹ Kasvatuksella piti parantaa Suomen kansa ja sen ”yhteiskuntaruumin, joka oli saanut vieraan tartunnan ja langennut sisällissodassa taistelemaan vanhan verivihollisen puolella omaa kansaansa vastaan”. Tätä varten tarvittiin ylhäältä päin holhoamista, johon vain kokoomuksen kaltainen koulutettu ja asiantunteva ryhmä kykeni.¹⁰² Kasvatuksen lisäksi yhteiskuntajärjestyksen takaamiseksi ohjelmissa vaadittiin tiukempia lakeja kommunistien ja sosialidemokraattien sekä vuoden 1936 jälkeen IKL:n toiminnan estämiseksi.¹⁰³

Vuonna 1922 kokoomus hylkäsi aikaisemman suomalaisen puolueen aatteellis-poliittisen perinnön. Kokoomuksen arvomaailmaa alkoivat sävyttää liiketaloudellisten intressien ja yksilön vapauden korostaminen. Näin kokoomus muuttui suomettarilaisesta puolueesta konservatiiviseksi oikeistopuolueeksi. Teollisuuspiirit halusivat itselleen tällaista sopivaa politiikkaa, rahapulassa oleva puolue rahoitusta itselleen ja toisaalta nuorsuomalaisista kokoomukseen siirtyneiden liike-elämän piirien painoarvo oli lisääntynyt puolueessa.¹⁰⁴ Vuonna 1922 hyväksytyissä yleisissä periaatteissa, jotka olivat voimassa sotien välisenä aikana, mainittiin ”kansan korkeasta tehtävästä, joka oli yhteistoimin kartuttaa pyhää perintöä, jotta kansakunta olisi täyttänyt sille annetun tehtävän ja tuonut oman lisänsä ihmiskuntaan”. Tämän lisäksi viitattiin kokonaisuuden etuun, mutta ei enää vaadittu sosiaalisia uudistuksia.¹⁰⁵ Sosiaaliset uudistukset, kuten sairaus-, työttömyys- ja vanhuusvakuutusten kehittäminen ja maan pakkolunastus, olivatkin Uinon mukaan kokoomukselle vuoden 1922 muutoksen jälkeen liian kalliita.¹⁰⁶ Myöhemmissäkin ohjelmissa, vuosilta 1933–1939, löytyy maininta kansallisen yhteisyyden tunteesta, mutta sosiaaliset uudistukset oli niiden mukaan hoidettava maan taloudellinen kunto huomioon ottaen. Samalla ohjelmissa haluttiin poistaa etuisuuksien väärinkäytökset ja kehittää vapaaehtoistyötä ja oma-aloitteisuutta.¹⁰⁷

Suhtautuminen aitosuomalaisuuteen jakoi puoluetta 1920-luvulla. Molemmat ryhmät perustelivat kantaansa kansan säilymisellä eheänä kokonaisuutena. Aitosuomalaiset korostivat suomenkielen asemaa ja vaativat suomenkielisen sivistyksen luomista, jotta kansallistunne olisi maassa noussut, kansa eheytyntä ja voinut nousta kansalliseen suuruuteen. Suomenruotsalaisia he pitivät aidon suomalaisen kulttuurin esteenä ja siksi he vaativat kansallisen elämän eri alojen suomalaistamista. Aitosuomalaisuuden vastustajien mielestä aitosuomalaisuus jakoi kansaa ja ajoi ruotsinkielisiä yhteistyöhön sosialistien kanssa. Kokoomus kärsi tappion vuoden 1927 eduskuntavaaleissa ja tällöin puolueessa katsottiin tappion johtuneen liian väisusta kannasta aitosuomalaisuuteen. Aitosuomalaisuus pääsikin puolueessa voitolle. Kokoomuksen uuden kansallisuusohjelman tavoitteeksi tuli luoda suomalaiskansallinen valtio, jossa ruotsinkielellä olisi ollut vähemmistön asema.¹⁰⁸

Toiminnassaan kokoomus ajoi vain sisäpoliittisia tavoitteita. Kokoomuksessa vaatimukset Suur-Suomesta vähenivät jo 1921.¹⁰⁹ Vuoden 1918 valtiollisessa ohjelmassa kannatettiin Itä-Karjalan liittämistä Suomeen, vuoden 1922 ulkopoliittisessa ohjelmassa vaadittiin Suomea tukemaan Itä-Karjalan

itseäänämisoikeuspyrkimyksiä. Vuonna 1933 samassa ohjelmassa vaadittiin Suomen tukea sille, että Venäjä täyttää heimolaisillemme antamansa sitoumukset. Vuosien 1936 ja 1939 ohjelmissa ei tällaisia vaatimuksia enää löydy.¹¹⁰

Kokoomuksesta Lapuan liike oli kansakunnan nousu sitä heikentäviä voimia vastaan. Näitä olivat kommunismin lisäksi puoluepolitiikkaa ja isänmaan etua uhkaavat lehmänkaupat. Näitä valvomaan oli syntynyt isänmaallinen henki, jollaiseksi kokoomus Lapuan liikkeen näki. Kokoomuksessa ei kuitenkaan tuettu vallankaappaushankkeita tai haluttu suurta muutosta vallitsevaan tilanteeseen. Syynä tähän oli pelko suomalaisten auktoriteetin ja lainkunnioituksen romahtamisesta kaappauksen jälkeen ja vallankaappauksen aiheuttaman kielteisen julkisuuden tuottamat ongelmat talouselämälle.¹¹¹

Lapuan liikkeen seuraaja, IKL, sai aluksi kokoomuksen tuen kommunisminvastaisena liikkeenä. Tämä johti aluksi niiden väliseen yhteistyöhön. Vuoden 1933 eduskuntavaaleissa IKL ja kokoomus olivat vaaliliitossa.¹¹² Tämä näkyi myös kokoomuksen ohjelmassa vuodelta 1933, sillä siinä oli samanlaisia kohtia kuin IKL:n ohjelmissa. Tällaisia piirteitä olivat mm. parlamentarismien arvostelu, lujemman hallitusvallan vaatimus ja kiihkeä sosialismin vastaisuus.¹¹³ Kuitenkin jo 1933 tappiollisten vaalien jälkeen maltilliset kokoomuslaiset alkoivat vaatia erottautumista IKL:stä. Tämä johtui vaalitappiosta ja IKL:n kapitalismin vastaisesta talouspolitiikasta.¹¹⁴ Kokoomuksen historiikin kirjoittaneen Routavaaran mukaan puolueiden suhde katkesi jo, kun IKL muodosti oman edustakuntaryhmänsä 1933 vaalien jälkeen. Tällöin kokoomuksen edustakuntaryhmä totesi, että IKL muodostaa oman puolueensa kokoomuksesta poikkeavine ohjelmineen ja toimintatapoineen.¹¹⁵

Kansallissosialistien valtaannousu Saksassa ja demokraattisen järjestelmän tuhoutuminen siellä alkoivat pelottaa kokoomusta. IKL alkoi näyttää tämän kehityksen toimeenpanijalta Suomessa.¹¹⁶ Halu erottua IKL:stä korostui kokoomuksessa edelleen kesäkuusta 1934 alkaen, kun Saksassa tapahtui Euroopan oikeistopiirejä järkyttänyt pitkien puukkojen yö.¹¹⁷ Maltillinen siipi sai kokoomuksen puheenjohtajaksi Paasikiven, joka piti päätehtäväänään rajanvetoa IKL:ään. Hänen mielestään IKL:n ideologia oli suomalaiselle yhteiskunnalle vieras ja vaarallinen vallankumousoppi, jonka hän rinnasti marxilaisuuteen. Puoluekokous päättikin vuonna 1935, että yhteistyölle IKL:n kanssa ei ole edellytyksiä. Puolue lähestyi vuoden 1936 vaaleja erillään IKL:stä ja korosti yhteisiä piirteitä muiden suomenkielisten porvaripuolueiden kanssa. Viimeistään vuodesta 1936 alkaen kokoomus kieltäytyi yhteistyöstä IKL:n kanssa. Tästä alkaen kokoomuksen toimintalinjana oli pyrkiä yhteistyöhön muiden porvaripuolueiden kanssa. Kokoomuksen vaatimuksena oli, että porvarien olisi pitänyt tehdä yhteistyötä porvarillisen maailmankatsomuksen varassa ja luoda porvarillinen rintama.¹¹⁸ Saman kehityksen huomaa kokoomuksen ohjelmista, joissa vuonna 1936 varoitettiin isiltä perityille katsomuksille ja yhteiskunnalliselle vapaudelle aiheutuneista vaaroista, jotka johtuivat fasistisista pyrkimyksistä. Ne eivät ohjelman mukaan eheyttäneet kansaa vaan hajottivat yhteiskuntaa säilyttävää kansanosaa. Vuonna 1939 ohjelmassa oli sama vaatimus, samat perustelut ja nyt IKL mainittiin myös nimeltä.¹¹⁹

Konservatiivien ja fasistien välisten suhteiden kehitys oli samanlainen muissakin Pohjoismaissa. Aluksi fasistiset ajatukset kiinnostivat konservatiivista leiriä, sitten fasismi alkoi eristäytyä ja sitä alettiin ääri-ilmionä eristää, kunnes se oli äärimmäisyysilmionä suljettu kaikkien muiden puolueiden ulkopuolelle. Konservatiiviset johtajat perustelivat tätä pesäeroa fasistisiin liikkeisiin sanomalla, että ne vain heikensivät sosialismin vastaista toimintaa ja näin auttoivat sosialisteja saamaan valtaa. Toinen perustelu oli se, että vaikka konservatiivit halusivat vahvaa valtiota ja johtajaa, niin sen toteuttaminen Saksasta ja Italiasta otetuilla malleilla olisi tuhonnut kaikki puolueet, mukaan lukien konservatiivipuolueet, ja lopettanut vapaan poliittisen toiminnan.¹²⁰

Ylioppilasnuoriso Suur-Suomea luomassa

AKS oli ylioppilasnuorison liike, joka jatkoi samoilla kansallisuuslinjoilla kuin suomalaisuusate Snellmanista alkaen oli tehnyt ja istutti ylioppilasnuorisoon tämän hegeliläiseen kansallisuusoppiin rakentuvan maailmankatsomuksen.¹²¹ Aikaisempaan verrattuna AKS:n tavoitteet olivat kuitenkin suuremmat. AKS:ää tutkineen Klengen mielestä näissä piireissä nähtiin kansakunta elävänä olentona, jolla oli tietty päämäärä. Tämä päämäärä oli Suomen kohdalla Suur-Suomen luominen. AKS on nähtävä näiden henkilöiden yrityksenä luoda Suomelle eliittijoukko, joka olisi sisäistänyt tämän päämäärän ja

selittänyt sen muulle kansalle. AKS:n kansallisuusajatteluun, puheisiin aitosuomalaisesta kansan kokonaisuudesta, vaikutti voimakkaasti Yrjö Ruutu.¹²² AKS koulutti jäsenistöään tehokkaasti ja loi toimintaansa varten vahvan organisaation. Jokainen jäsen koulutettiin alokas- ja kokelaskursseilla, jossa käsiteltiin mm. suomalaisuus- ja heimoasioita.¹²³ Eliittijoukon julistettavaksi AKS halusi luoda kansallisen ideologian, joka olisi saanut Suomen kansa yhteiseen työhön valtakunnan vahvistamiseksi ja Suur-Suomen saavuttamiseksi. Ideologiaan kuului kansan eheyttäminen ja tämä oli eri muodoissaan AKS:n päätehtävä koko sen olemassaolon ajan.¹²⁴

Vuonna 1924 AKS:n puheenjohtaja Niilo Kärki esitti Yrjö Ruudulta saamansa ajatuksen, että Suomen suuren tulevaisuuden ehtona oli kansan eheytyminen. Eheyden saavuttamiseksi ja luokkataistelun torjumiseksi oli Kärjen mukaan pyrittävä kehittämään yhteiskuntaa, jossa kaikki kokisivat itsenäisyyden olevan säilyttämisen arvoista. Tämä eheyttäminen vaati vilpittömiä tekoja, joita olivat sosiaaliset uudistukset. Näitä tekoja saattoi Kärjen mukaan tehdä vain nuori sivistyneistö, jolle luokka-edut olivat vieraita.¹²⁵ Seuran toiminta oli kuitenkin enemmän puheita kuin toimintaa eikä työväenliike ollut kiinnostunut AKS:n houkutteluista.¹²⁶ Ruudulta AKS sai eheyttämisen lisäksi myös aitosuomalaisen kielipolitiikan. Seura vaati suomalaista kansallissivistystä ja suomalaista sivistyneistöä, joka ei olisi ollut vieras suomalaiselle kansalle kuten ruotsinkielinen sivistyneistö.¹²⁷ Vieraan sivistyneistön AKS katsoi johtaneen siihen, että kansalta puuttui käsitys siitä, että se on kokonaisuus, jolla on oma tehtävänsä maailmanhistoriassa. Tämä puute oli aiheuttanut sisällissodan.¹²⁸

Vaatimukset sosiaalisista uudistuksista häipyivät AKS:n puheista ja kirjoituksista vuoteen 1928 mennessä. Tilalle tuli vaatimus voimakkaammasta Suur-Suomesta ja kansallisesta yksimielisyydestä, jotka oli tarkoitus toteuttaa kasvattamisella ja isänmaan rakkauden juurruttamisella.¹²⁹ Samanlainen linja kansallisen yksimielisyyden luomisesta kasvattamalla oli kokoomuksella. Linjan muuttumisen taustalla oli pettyminen sosiaalidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen, joka ei ollut kiinnostunut kieli-kysymyksestä ja joka oli toiminut yhteistyössä ruotsinkielisten kanssa.¹³⁰

Vuonna 1930 linja muuttui radikaalimmaksi. Lapuan liikkeeseen AKS:ssä suhtauduttiin myönteisesti, sillä siinä nähtiin talonpoikaisen kansan nousu kommunismia ja politiikan mädännäisyyttä vastaan, mutta toisaalta Lapuan liikkeen toimintaa arvosteltiin sen neutraalin kielipolitiikan takia. Lisäksi Lapuan liikkeen eräät toimintatavat ja päämäärät aiheuttivat AKS:ssä sisäisiä ristiriitoja.¹³¹ Radikaalin toiminnan huippunsa AKS saavutti vuosina 1933–1939. AKS:ää tutkinut Alapuro on sitä mieltä, että nämä yhteistyövuodet IKL:n kanssa, 1933–1939, olivat AKS:lle fasistista kautta. Tällöin nuori älymystö omaksui uuden ajattelun, jossa tavoitteet olivat samat kuin ennenkin, mutta joka erosi ilmaisutavoiltaan kansallisen nationalismin perinteestä. Syynä fasismien suosioon ylioppilasliikkeessä Alapuro pitää pettymyksiä AKS:n tavoitteiden toteutumisessa, jolloin fasismien menestys Saksassa ja Italiassa herättivät toiveita ja näiden eurooppalaisten aatekumppaneiden rinnalla katsottiin Suur-Suomen toteutuvan osana kommunismin vastaista rintamaa. AKS:hän oli epäonnistunut yrityksissään toimia aitosuomalaisuuden ja kansallisen eheytyksen puolesta. Näissä asioissa AKS oli yrittänyt yhteistyötä 1920-luvulta alkaen sosialidemokraattien, maalaisliiton ja kokoomuksen kanssa.¹³²

Lapuan liikkeen seuraajan, IKL:n, toiminnassa AKS oli mukana alusta alkaen, koska IKL ajoi kielikysymyksessä AKS:n haluamaa linjaa. AKS:n kieli- ja kansallisuusohjelmat vaikuttivat ratkaisevasti IKL:n ohjelmiin ja IKL:n johto, mm. sen pääsihteeri Reino Ala-Kulju, pää-äänenkannattajan Ajan Suunnan päätoimittaja vuosina 1935–1939 toiminut R.G.Kallia ja nuorisjärjestön johtaja Elias Simojoki, olivat AKS:n jäseniä. Vaalivyössä AKS auttoi IKL:ää kaikin voimin vuosina 1933 ja 1936.¹³³

Fasistisella kaudella AKS:n ideologiassa oli olennainen osa käsite kansakokonaisuus, jonka luomista seurassa vaadittiin suureen ääneen. AKS:ssä korostui tällöin käsitys, että kansan olisi pitänyt olla harmoninen ja niveltynyt kokonaisuus, johon myös työväestö olisi kuulunut. Kansakokonaisuuden nimissä AKS vaati kaikkia yksilöitä ja ryhmiä palvelemaan kokonaisuutta. AKS:n mukaan vain kansakokonaisuuden vahvistama kansallisvaltio olisi kyennyt toteuttamaan kansakunnan suuren tehtävän, Suur-Suomen. Vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ja sen toimijoita arvosteltiin voimakkaasti, koska se ei ollut kyennyt luomaan kansakokonaisuutta. Kokonaisuusajattelun pohjalta AKS tuomitsi luokkataistelun ja päiväihollinen oli marxilaisuus, johon luettiin kommunismi ja sosiaalidemokratia. Porvarillisia puolueita moitittiin luokkaetujen ajamisesta kansakokonaisuuden edun vastaisesti.

Yhteiskuntajärjestelmänä itseks liberalismi tuomittiin kansakokonaisuuden vastaisena ja sen vastakohtana nähtiin uusi kansakokonaisuuden maailmankatsomus. Kansakokonaisuuden luomiseksi oli työväestö voitettava isänmaalle. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut yhteistyötä vasemmistolaisen työväenliikkeen kanssa, vaan AKS:ssä vaadittiin eduskuntaan valkoisia edustajia, jotka olisivat työskennelleet työväestön hyväksi isänmaalliselta ja kansalliselta pohjalta.¹³⁴

Lapuan liikkeen suora toiminta valkoisen Suomen luomiseksi

Lapuan liikettä tutkineiden Siltalan ja Talikan mielestä Lapuan liikkeessä oli kyse valkoisen Suomen edustajien ja marxilaisten maailmankatsomuksen ja niille perustuvien yhteiskuntaihanteiden yhteenotosta, jossa valkoisen Suomen ydinjoukko yritti ”valkaista” Suomen ja toteuttaa lopullisesti vapausodan tavoitteet. Liikkeen tarkoitus oli omalla tavallaan luoda sille sopiva luja ja yksimielinen kansallisvaltio.¹³⁵ Lapuan liikkeen tavoitteet olivat siis sisäpoliittisia toisin kuin Suur-Suomea haluavan AKS:n.¹³⁶ Lapuan liikkeen yhteiskunnalliset vaatimukset lähtivät orgaanisesta ja konservatiivisesta valtio- ja yhteiskuntakäsityksestä, jossa yhteisölliset siteet kiinnittivät jokaisen omalle paikalleen. Näitä yhteiskunnallisia voimansuhteita vastaan kapinoinnin nähtiin vaarantavan koko yhteiskunnan kehityksen. Tämä orgaaninen valtio- ja yhteiskuntakäsitys kielsi konfliktin kokonaisuuden ja yksilön välillä, koska yksilö saavutti sen mukaan oman parhaansa vain harmonisen kokonaisuuden yhteydessä ja ilman kokonaisuutta yksilön toiminta ja olemassaolo oli mahdotonta. Lapuan päiväkäsky julisti syksyllä 1931 ”Lapualaisten kymmenen käskyä”. Niissä esiintyi käsitys isänmaasta elävänä olentona, jonka menestymisestä riippui yksilönkin onni. Käskyt kehottivat yksilöä uhrautuvaan työhön yhteiseksi hyväksi ja seisomaan ja kaatumaan yhteisen ja koskemattoman isänmaan puolesta. Käskyt vaativat rangaistusta isänmaata tuhoaville oman edun tavoittelijoille.¹³⁷

Lapuan liikkeen kansakokonaisuuteen eivät kuuluneet marxilaiset, koska marxilaiset olivat heidän mukaansa isänmaanpettureita, jotka ajoivat Lapuan liikkeen kokonaisuusajatteluun vastaisesti itsekkäästi tietyn ryhmän etuja.¹³⁸ Kommunismin kukistaminen Suomessa olikin liikkeen tärkein tehtävä.¹³⁹ Liikkeen päämäärä oli, kuten liikkeen historioitsija asian tiivistä, ”koota kansalaiset torjumaan kommunismin myrkkyä yhteiskunta- ja valtiourumiista”.¹⁴⁰ Jos kommunismi olisi voittanut, niin lapualaisten mielestä kokonaisuus olisi hajonnut materiaalisista eduista taisteleviksi yksilöiksi ja ryhmiksi.¹⁴¹ Lapuan liike piti itseään kansaa ohjaavana eliittijoukkona. He omaksuivat isänmaallisen omantunnon roolin, ja pitivät itseään ainoana, joka ajoi kokonaisuuden etua, kun muut ajoivat ryhmäetuja.¹⁴² Kuten liikkeen historioitsija Arvid Kajan asian ilmaisi, Lapuan liikkeeseen kuuluivat ”kansakunnan elinvoimaisimmat ainekset” ja ”kansakunnan terve ydin”.¹⁴³

Mikään vallitsevassa järjestelmässä ei ollut pyhää, jos se oli Lapuan liikkeen kansakokonaisuusajattelun vastainen. Kansanvaltainen järjestelmä oli käskyjen mukaan arvokas vain, jos se ajoi kokonaisuuden etua. Lapuan liikkeelle kansallisen yhtenäisyyden esteenä olleen kommunismin tuhoaminen olikin vain ensimmäinen askel, kun ihanteena oli parlamentaarisen riitelyn sijasta luoda lapualaisten ehdoilla ja lapualaisten sopivaksi katsoma kansallinen yhtenäisyys.¹⁴⁴

Itsestään selvää ei ollut kapitalisminkaan tarpeellisuus vaan pääoman ja vapaan kilpailun oli palveltava kokonaisuuden etua ja siitä piittaamaton voitontavoittelu tuomittiin.¹⁴⁵ Yhtenäisen kansan haluaminen ei kuitenkaan tarkoittanut sosiaalisten uudistusten vaatimista sen luomiseksi, vaan Lapuan liikkeen ohjelmissa, mm. ns. Tampereen ohjelmassa vuodelta 1931, vaadittiin ”tarpeettoman ja vahingollisen sosiaalilainsäädännön” ja turhan oppi- ja valistusrasituksen rajoittamista.¹⁴⁶ Kansakuntaa jakavaan kielikysymykseen Lapuan liike suhtautui sovittelvasti eikä ajanut aitosuomalaisia tavoitteita. Tätä perusteltiin sillä, että liikkeen tavoite oli koota jakamaton, yksimielinen kansa taisteluun kommunismia vastaan. Tämän vuoksi liike asettui muiden kysymysten kuten kansallisuusriidan yläpuolelle.¹⁴⁷

Lapuan liike katsoi, että laki saa väistyä, jos isänmaan etu niin vaatii ja tilalle tuli tällöin Lapuan laki ja suora toiminta.¹⁴⁸ Lapuan liike painosti valtiovaltaa talonpoikaismarssilla, hajotti kommunistien lehden kirjapainon, teki vaaliterroria, jolla pyrki pakottamaan äänestäjät äänestämään tietyllä tavalla, pakotti marxilaisina pidettyjä henkilöitä eroamaan kunnallisista luottamustoimistaan ja kyyditsi lapualaisten sopimattomaksi katsomia henkilöitä itärajalta.¹⁴⁹ Näitä kyydityksiä Siltala piti Lapuan liikkeen keinona puhdistaa ”valtiokoneisto punaisista osasista”.¹⁵⁰ Suora toiminta huipentui Mäntsälässä kapinayritykseen.

Talonpoikien suoran toiminnan liikkeenä Lapuan liikkeellä ei ollut mitään yhtenäistä kirjoitettua ohjelmaa eikä organisaatiota.¹⁵¹

Isänmaallinen kansanliike – kaikki kokonaisuuden puolesta

Kansakunta elävänä kokonaisuutena

IKL:n maailmankatsomuksessa kansakunta oli yhtenäinen ja elävä kokonaisuus, johon kaikki kansalaiset kuuluivat. Kansakuntaa verrattiin yhteiskuntaruumiiseen, joka muodosti elimellisen kokonaisuuden.¹⁵² Tässä kansakunnan muodostamassa kansallisessa kokonaisuudessa oli jokaisella oma paikkansa.¹⁵³ Jokaisen oli tajuttava kuuluvansa kansakokonaisuuteen, tunnustettava kuuluvansa “kansaan yhteisen veri-, kohtalo- ja kulttuurisitein” eikä kansaan kuulumista voinut muuttaa.¹⁵⁴ Kenenkään etu ei saanut loukata kokonaisuuden etua. Kaikkien ryhmien ja yksilöiden oli alistuttava tämän kokonaisuuden etujen alle.¹⁵⁵ IKL:n toimintaperusteissa todettiin, että “yksilön velvollisuudet ovat suuremmat kuin hänen oikeutensa, jotka ehdottomasti ovat alistettavat kokonaisuuden etua ja tarpeita palveleviksi: Isänmaan yhteinen etu ryhmätietojen ja yksityisetujen yläpuolelle”. Liikkeen tunnuslauseena oli “kaikki kokonaisuuden hyväksi”.¹⁵⁶ Yksilöllä ei IKL:n ideologiassa ollut arvoa. Yksilöä verrattiin osaksi kansakunnan suurta koneistoa ja soluksi yhteiskuntaruumiissa.¹⁵⁷ Yksin hän oli kuin “juureton puu ilman elinvoimaa”.¹⁵⁸ Yksilö ei voinut tämän mukaan toimia ilman kokonaisuutta ja hänellä oli merkitys vain osana kokonaisuutta. Hänen arvonsa määräytyi sen mukaan kuinka hän kykeni palvelemaan tätä itseään korkeampaa kokonaisuutta.¹⁵⁹ Kansakunnan kokonaisuuteen verrattuna mitättömän arvoisen yksilön tehtävänä oli uhrautua kansakunnan puolesta ilman korvausta.¹⁶⁰

Kansakokonaisuuden luominen oli IKL:n pyhä tehtävä. Kaikki IKL:n toiminta ja ohjelmat tähtäsi sen luomiseen.¹⁶¹ Kuten Ajan Suunnan entinen päätoimittaja Somersalo asian ilmaisi, IKL oli “uusi joukko, joka viittoo tietä itsensä uhraamiseen kansakokonaisuuden luomiseksi”.¹⁶² IKL katsoi olevansa ainut liike, joka pystyi luomaan tämän kansakokonaisuuden ja itsensä olevan ainoa kansakokonaisuuden oppia ajava järjestö.¹⁶³ Lopullisena tavoitteena oli kansallinen vallankumous. Siinä olisi syntynyt kansakunta, jossa jokainen olisi elänyt omalla paikallaan, mutta samalla tuntenut velvollisuutensa kansakunnan kokonaisuutta kohtaan.¹⁶⁴ IKL:n piti olla kansallinen herätysliike, joka olisi “rikkonut raja-aidat”, herättänyt kansan ja opettanut sille uuden kansakokonaisuuden maailmankatsomuksen ja saanut kaikki osallistumaan sen luomiseen.¹⁶⁵ Lopulta kaikki yhteiskuntaryhmät, talonpojat, työläiset ja virkamiehet, olisivat irtaantuneet vanhasta, kokeneet uudelleen syntymisen, tunnustaneet olevansa yhtä tärkeitä osia kansan suuressa koneistossa ja asettaneet kansakokonaisuuden edun luokka- ja yksilötietojen yläpuolelle.¹⁶⁶ Ajatus kansakokonaisuudesta ja sen luomisen välttämättömyydestä johti siihen, että IKL ei katsonut olevansa minkään tietyn ryhmän etuja ajava liike. IKL:n oli oltava “kansakokonaisuuden tähtäävä rintama”, johon kaikki yhteiskuntaluokat olisivat kuuluneet”.¹⁶⁷ Joukkoon kelpasivat kaikki, jotka olivat omaksuneet IKL:n maailmankatsomuksen ja luopuneet entisistä opeistaan. Tämän takia mukaan saivat tulla myös entiset marxilaiset.¹⁶⁸

Kansakokonaisuuden luominen kansakunnan selviämisen ja menestymisen elinehtona
Perustelut IKL:n vaatimuksille kansakokonaisuuden luomisesta löytyvät sen kansakunnan olemusta koskevista käsityksistä. IKL:n näkemyksen mukaan kansakunnat olivat eläviä kokonaisuuksia. Jokaisella kansakunnalla oli oma luonteensa, joka johtui sen sijainnista, kansan rodusta ja kansallisuudesta.¹⁶⁹ Jokaisella kansakunnalla oli omat tähtihetkensä, ja kuten ihmiset nekin syntyivät, kasvoivat ja kuolivat. Kansakunnan elämä ei ollut siis varmaa, vaan elävänä olentona kansakunta voisi myös kuolla.¹⁷⁰ Kansakunnan toimiessa oikein se olisi saavuttanut elävän kansakokonaisuuden korkeimman ilmenemismuodon, oman itsenäisen valtion, ja saanut suoritettua oman tehtävänsä ihmiskunnan historiassa.¹⁷¹ Kansakunnat ajoivat omia etujaan, taistelivat olemassaolosta ja vain linkelpoiset kansat selvisivät hengissä. Tätä taistelua kansakuntien välillä oli aina käyty ja tultiin käymään tulevaisuudessaakin.¹⁷²

Kansojen taistelussa olisi Suomelle voinut käydä huonosti. IKL:n tehtävä oli huolehtia, että Suomen kansalle ei näin kävisi vaan Suomi olisi suorittanut oman tehtävänsä kansakuntana eikä “tullut kuolleeksi puuksi kansojen joukossa”.¹⁷³ Kansallinen kuolema uhkasi niitä kansoja, jotka eivät olleet linkelpoisia tai kansakunnan muodostamia eheitä kokonaisuuksia. Tämän mukaan olemassaolon oikeutta ei ollut

Tshekkoslovakian kaltaisella sekakansalla, josta saksalaiset ja unkarilaiset liittyivät omiin kansallisiin valtioihinsa.¹⁷⁴ Kansansirpaleen yhdistämistä takaisin kansakokonaisuuteen oli myös Itävallan liittyminen Saksaan.¹⁷⁵ Elinkelvottomiksi Tshekkoslovakian ohella olivat osoittautuneet Baltian maat, jotka olivat taipuneet Neuvostoliiton painostukseen.¹⁷⁶ Ruotsikin oli passiivisuudessaan kuolemaan tuomittu, koska se oli saanut olla liian pitkään rauhassa eikä ollut enää aktiivinen kansa.¹⁷⁷

Suomen itsenäisyyden ja olemassaolon suurin uhka oli Neuvostoliitto. Sen nähtiin olevan venäläisen imperialismin jatkaja bolshevismien muodossa.¹⁷⁸ Venäläiset olivat vieras kansa, joka oli aina uhannut Suomea ja jota vastaan Suomi oli aina joutunut taistelemaan. Tilanne oli vain jatkoa 700 vuotta kestäneelle vihanpidolle. “Uhka on aina tullut idästä” kuten Annala asian ilmaisi.¹⁷⁹ Suomen paikka oli uhanalainen Neuvostoliiton vieressä ja siksi hajanaisen Suomen kansan ei katsottu selviävän uhkaavasta maailmansodasta.¹⁸⁰

Kansakunnan olemassaoloa uhkaavista tapahtumista löytyy paras selitys IKL:n halulle luoda kansakokonaisuus. Kansakokonaisuuden luominen oli sen mielestä ainoa keino turvata maan itsenäisyys. Tätä perusteltiin sillä, että eripurainen kansa olisi sodassa tuhoutunut, mutta luja kansakokonaisuuden muodostama kansa olisi selvinnyt.¹⁸¹ Sisäisesti rikkinäinen kansa olisi tuhlaannut voimansa sisäisiin riitoihin, jotka olisivat hajottaneet elimellisen kokonaisuuden ja tehneet “yhteiskuntaruumiin” sairaaksi. Suomenkin kansaa oli kohdannut tämä ongelma.¹⁸²

Jokaisella kansakunnalla oli katsomuksen mukaan myös omat tehtävänsä. IKL:n katsomuksessa Suomella oli kaksi tehtävää. Ensimmäinen oli toimia lännen etuvartiona itää, Neuvostoliittoa vastaan.¹⁸³ Tämä tehtävä länsimaiden ja niiden kulttuurin suojelijana oli Suomella ollut jo vuosisatoja. Tätä länsimaista sivistystä uhkasi nyt venäläisen imperialismin uusin muoto, bolshevismi.¹⁸⁴ Toinen tehtävä oli luoda Suur-Suomi. IKL:n kirjoituksista selviää mitä Suomen kansaan katsottiin kuuluvan ja mitkä olivat ehtoina Suur-Suomen luomiselle. Sen voi lukea jo IKL:n perusohjelmassa, jossa vaadittiin, että “Kaikki Suomen heimot on liitettävä yhdeksi suureksi Suomeksi”.¹⁸⁵ Suur-Suomen luominen oli “itsenäisen Suomen kansan historiallinen suurtehtävä”, jotta “Kalevan kansa” olisi kokonaisuudessaan vapautunut.¹⁸⁶ Tavoite oli vapauttaa Suomen kansan osat, jotka olivat Venäjän kahlitsemia ja “jääneet kahlitukseksi idän saastaiseen rumilukseen” kuten asia ilmaistiin.¹⁸⁷ Ongelmana näillä alueilla oli se, että ne olivat tuhoutumassa Venäjän yhteydessä, “hukummassa venäläiseen kansojen mereen”.¹⁸⁸ Neuvostoliiton sortoa, jota nämä kansat olivat joutuneet kokemaan, pää-äänenkannattaja vertasi jäsenen repimiseen ihmiskunnan suuresta yhteisöstä.¹⁸⁹

Suur-Suomen toteutumisen ehtona oli kansakokonaisuuden luominen. Vain se olisi luonut voimakkaan yhteiskunnan, joka olisi pystynyt toteuttamaan kaikkien Suomen heimojen yhteen liittämisen.¹⁹⁰ Suomalaisilla ei siis ollut oikeutta olla heikko kansakunta, vaan suomalaisten oli tehtävä velvollisuutensa ja sitä varten muodostettava sisäisesti eheä ja voimakas Suomen kansa, jotta se olisi voinut auttaa Venäjän sorron alla olevia heimokansoja.¹⁹¹ Vain tällaisen kansakokonaisuuden vahvistaman Suomen kansan katsottiin voivan suojella ulkopuolelle jääneitä “kansansirpaleita”, joita olivat karjalaiset ja inkeriläiset.¹⁹²

Kansakokonaisuus olisi vahvistanut muutenkin Suomen asemaa kansakuntien keskuudessa. Suomesta olisi lopulta tullut Pohjolan johtava valtio.¹⁹³ Tämän johtoaseman olisi heikko ja degeneroitunut Ruotsi joutunut luovuttamaan voimistuneelle Suomelle.¹⁹⁴

Tehtävänä toimia kansakokonaisuutta heikentäviä voimia vastaan

IKL:n vastusti vallinnutta liberalistista yhteiskuntajärjestystä, jossa sen mukaan puolueet olivat hajottaneet kansan kilpaillessaan keskenään huolehtimatta kokonaisuuden eduista ja näin vallitseva järjestelmä luokkataisteluineen ja omaa etua ajavineen yksilöineen ja ryhmineen oli tehnyt maasta heikon ja rikkinäisen.¹⁹⁵ Tämä johtui siitä, että puolueiden toiminta perustui periaatteelle, että kansa oli jaettava toisiaan vastaan taisteleviin osiin, ajettava kansa “puoluekarsinoin” ja päästävä hyötymään kokonaisuuden kustannuksella välittämättä kansakokonaisuuden edusta.¹⁹⁶ Tämä kokonaisuuden unohtaminen olikin johtanut kaikkien sotaan kaikkia vastaan ja Suomen sekasortoon.¹⁹⁷

Porvarillistenkaan puolueiden toiminta ei IKL:lle kelvannut vaan niitä pidettiin ryhmäetujen ajajina. Pää-äänenkannattajan mukaan ne olivat menettäneet käsityksen kansakunnasta kokonaisuutena ja ajoivat vain ryhmä- ja luokkapyyteitä.¹⁹⁸ Tämä heijastui myös käsityksiin porvarillisista puolueista.

Keskustapuolueet, maalaisliitto ja edistys, ajoivat vain omaa etuaan ja halusivat siksi yhteistyötä marxilaisten kanssa.¹⁹⁹ Kokoomus oli ryhmäetujen, pääomapiirien, asiaa ajava herrapuolue.²⁰⁰ RKP oli epäkansallisen vähemmistön etuja ajava rappeutunut herrapuolue.²⁰¹

Pahin esimerkki kokonaisuuden ja itsenäisen Suomen etujen pettämisestä olivat keskustapuolueet, jotka tekivät yhteistyötä marxilaisten kanssa. Niitä pidettiin pettureina, koska ne olivat hylänneet valkoisen Suomen, ajatuksen vahvasta kansallisvaltiosta ilman hajottavia tekijöitä kuten marxilaisia, ja ryhtyneet tukemaan marxilaisia välittämättä kokonaisuuden eduista.²⁰² Yhteistyön nähtiin johtavan kansanrintamaan, josta olisi seurannut sisällissota ja lopulta kommunistien tulo valtaan. Näin olisi toteutunut punainen vallankumous, joka oli 1918 jäänyt marxilaisilta kesken.²⁰³ Tällainen kehitys olisi uhannut IKL:lle kaikkein pyhintä, vapaussodan talonpoikaisarmeijan aikaansaamaa itsenäistä Suomea.²⁰⁴

IKL:n ja sen tavoitteiden suurin vihollinen oli kuitenkin marxilaisuus. Siihen nähtiin kuuluvan sekä sosialidemokratia että kommunismi, jotka toteuttivat samaa maailmankatsomusta eri keinoilla. Sosiaalidemokraatit toteuttivat tavoitteensa hitaasti levittämällä "tautiaan" puolue toiminnan ja kansanrintaman avulla, kun taas kommunistit yrittivät suoraan tehdä vallankumousta. Kansakuntaa uhkaavaa marxilaisuutta verrattiin yhteiskuntaelimistöä tuhoavaan myrkkyyn ja kansakunnan henkiseen ruttoon, joka lopulta tuhoaisi kansan sielun ja näin johtaisi kansakunnan tuhoon.²⁰⁵

Marxilaisuuden suurin synty oli luokkaviha, johon se työläisiä kiihotti ja näin hajotti kansakokonaisuutta. Luokkavihaan kiihotetut työläiset eivät enää tunteneet olevansa osa kansaa, "samaa lihaa ja verta muiden kanssa".²⁰⁶ Luokkavihan aikaansaannoksia olivat IKL:n mukaan kansoja repineet sodat kuten kapina Suomessa ja Espanjan sisällissota.²⁰⁷ Luokkavihan lietsominen vaaransi kansakunnan tulevaisuuden ja itsenäisyyden. Tämä johtui siitä, että vihan lietsominen eri ryhmien välille heikensi kansakunnan voimia ja siksi luokkaviha oli turmiollista kansan kehitykselle ja menestykselle, ja pahimmillaan se olisi aiheuttanut kansakunnan kuolemaan.²⁰⁸ Marxilaiset olivat heikentäneet kansakuntaa jo vuonna 1918, jolloin kansa olisi voinut toteuttaa IKL:n haaveileman kansallisen tehtävän luomalla Suur-Suomen, Suomen heimojen yhteisen kodin, liittämällä Itä-Karjalan ja Inkerin Suomeen.²⁰⁹

Näillä kansakuntaa hävittäväillä voimilla ei ollut oikeutta olla olemassa. IKL:n mielestä marxilaisten vihankylvö oli lopetettava ja tämän tuli tapahtua valtiiovallan toimin siten, että olisi kielletty "kansan vapauden ja kansallisten etujen" takia sosialidemokraattien toiminta.²¹⁰ IKL ei käyttänyt väkivaltaa poliittisessa toiminnassa kuten NSDAP teki. IKL:ssä ei ajettu järjestelmän muuttamista väkivalloin eikä käytetty väkivaltaa poliittisia vastustajia kohtaan.²¹¹ Ulkomaisen esimerkin mukaista vastustajia sulkemista keskitysleiriin suosittelivat vain IKL:n kuumapäisimmät edustajat, Susitaival ja Simojoki.²¹²

Ainoa vaihtoehto kansakuntaa tuhoavalle liberalismille ja marxilaisuudelle oli IKL. IKL oli omasta mielestään kansan isänmaallinen nousu, joka nousi torjumaan sitä kansalliseen tuhoon vieviä voimia.²¹³ Tällaisena kansallisena herätysliikkeenä IKL:n piti herättää ja koota kansa toimimaan näitä kansakunnan voimia vaarantavia voimia vastaan.²¹⁴ Toiminta oli välttämätöntä, sillä marxilainen luokkataistelu ja itsekäs liberalismi olisivat vieneet kansakunnan tuhoon.²¹⁵ IKL:n tehtävänä olikin hävittää kansakuntaa uhkaavat tuholaiset kuten puolueet kansakunnan kasvaimina, niitä johtavat puoluepukarit ja marxilaiset.²¹⁶ Kansakunnan voimia eniten vaarantavien marxilaisten ainoa tehokas vastustaja oli IKL, koska se oli marxilaisuutta vastustava, vihan sijasta kansakokonaisuutta korostava vastaliike.²¹⁷ Vanhaa ajattelutapaa edustavista puolueista ei tähän toimintaan ollut, koska ne olisivat joutuneet luopumaan puolue-etujen ajamisesta kokonaisuuden hyväksi.²¹⁸

Keskustapuolueiden tekemä yhteistyö sosialistien kanssa ei IKL:lle kelvannut. Kansanrintaman avulla, puoluejohtajien sopimusten ja kompromissien avulla, saavutetun kansakunnan eheyden IKL katsoi hajoavan samalla kun hallituskin.²¹⁹ Tilalle IKL tarjosi tietä kansalliseen eheyteen korostamalla kansakokonaisuutta ja sen luomiseksi yhteiskunnallisia uudistuksia.²²⁰

Yhteiskunnan ongelmat olivat ratkaistavissa vain uuden maailmankatsomuksen avulla. Liberalismi ja marxilaisuus olivat aiheuttaneet ongelmia, joita ne eivät enää kyenneet ratkaisemaan. Tämä johtui siitä, että liberalismilla ja marxilaisuudella oli molemmilla pohjimmiltaan sama itsekäs materialistinen ajattelu ja tämän takia marxilaisuus ei kyennyt ratkaisemaan liberalismiin aiheuttamia ongelmia. Tilalle tarvittiin uusi maailmankatsomus, joka oli vaihtoehto liberalismille ja sosialismille. Siinä yhteiskuntaa pidettiin "elävänä kokonaisuutena, jossa jokaisella oli oma paikkansa, kaikki olivat riippuvaisia toisistaan

ja joka olisi voinut kehittyä vain, jos jokainen osa olisi voinut hyvin ja jossa olisi tajuttu velvollisuuksien kansakokonaisuutta kohtaan olevan suuremmat kuin yksilön oikeudet”.²²¹

Tällaiset kokonaisuuden etua ajavat järjestöt olivat saaneet valtaa IKL:n mukaan vuonna 1936 Saksassa, Italiassa ja Espanjassa. Fasismi oli näiden yleisnimike ja sen perusajatus kansakokonaisuus. Uuden maailmankatsomuksen avulla näissä maissa oli noustu kansallisesta alennustilasta.²²² Eurooppaan olikin syntynyt kaksi kilpailevaa maailmankatsomusta, uusi ja vanha. Vastakkain olivat täysin erilaiset järjestelmät. Toisella puolella olivat fasisitiset kansalliset valtiot, Italia ja Saksa, joiden periaatteena oli kansakokonaisuus, ja toisella puolella liberalistiset, “ns. demokraattisesti” hallitut maat puolueineen ja repivine luokkariitoinen. Näitä maita olivat mm. Englanti, Ranska ja Skandinavian maat.²²³

Valtioiden välisessä kamppailussa voittajasta ei IKL:llä ollut epäilystä. Liberalistiset maat olivat sisäisesti rikkinäisiä ja heikkoja. Tämä johtui siitä, että parlamentarismi oli sallinut kansakunnan osien kiistellä keskenään. Tästä syystä niistä oli tullut eripuraisia, puolueisiin ja ryhmiin pirstottuja kansakuntia. Kansakokonaisuutta korostaneet valtiot, Saksa ja Italia, jossa vallitsi uusi kansakokonaisuuden henki olivat luoneet itselleen valtavan voimavaraston ja kansalliset voimavarat olivat nousseet uuteen suuruuteen. Ne olivat edelläkävijöitä, joissa kansakunnan voimat oli koottu eheäksi kokonaisuudeksi. Tämä johtui siitä, että niissä yksilö oli laitettu omalle paikalleen, niissä ei ollut ryhmäkuntia vetämässä eri suuntiin eikä kansakunnan asioissa tehty kompromisseja. Tämän uuden maailmankatsomuksen tuottaman voiman takia ne voittivat parlamentarismien heikentävät valtiot.²²⁴

IKL kansakokonaisuutta ajaneiden aatteiden työn jatkajana

Mistä IKL sai ajatuksensa siitä, että kansakunnan oli oltava kansakokonaisuus? Rintala väittää, että ajatus oli kopio natsi-Saksasta.²²⁵ IKL kielsi olevansa suora kopio ulkomaisista aatteista. Sodan jälkeen tehdyssä haastattelussa järjestötoiminnan johtaja Salmiala väitti IKL:n koko ajan toimineen suomalaisilla linjoilla.²²⁶ Syytökset siitä, että IKL kopioi mallia suoraan ulkomailta, Saksasta tai Italiasta, kiistettiin. Ulkomaisia esimerkkejä sanottiin Suomen oloihin sopimattomiksi.²²⁷ Rotuopissa nähtiin ylimielinen arjalainen herrahenki kuten Susitaival asian ilmaisi.²²⁸ Ajan Suunta ilmaisi asian varovaisemmin ja kirjoitti, että rotuajattelu ei ole kiinnostavaa, koska siitä puuttuu varma tieteellinen näyttö.²²⁹

Vaikutteiden saanti ulkomailta myönnettiin. Salmiala myönsi, että aatteet leviävät rajojen yli, mutta tämän sanottiin tapahtuvan ilman ulkomaisten vaikutteiden suoraa kopiointia.²³⁰ IKL:n sanottiin suomalaistaneen nämä ulkomaalaiset vaikutteet. Samalla korostettiin, että Suomeen oli saatu Saksasta muitakin aatteita kuten kansallisuusaaite, luterilaisuus ja marxilaisuus.²³¹ IKL:n ei kuitenkaan halunnut olla liian riippuvainen ulkomaisista vaikutteista. Tästä on paras todiste se, että IKL kieltäytyi Uolan mukaan 1930-luvun puolessa välissä saksalaisten tarjoamasta huomattavasta rahasummasta, kolmesta miljoonasta markasta, jonka se olisi saanut muuttaessaan poliittista linjaansa lähemmäs kansallissosialismia. IKL:n johto kieltäytyi tarjouksesta, koska he eivät halunneet IKL:n olevan liian riippuvainen ulkomaisista. Rahalla olisi ollut kyllä käyttöä, ja pelko rahan saannin ehtymisessä vaikutti muulloin IKL:n politiikkaan, sillä IKL ei Uolan mukaan tehnyt lakiehdotusta vapaamuurareiden toiminnan kieltämisestä 1935, koska IKL:n johto epäili rahoituksen loppuvan. Vuonna 1939 IKL:n kansanedustajaa Susitaivalta uhattiin ryhmästä erottamisella, kun hän teki asiasta eduskunta-aloitteen. Toisaalta saksalaisetkaan eivät olleet aina innostuneita IKL:n toiminnasta. Vuoden 1936 vaalien jälkeen saksalaisissa lehdissä moitittiin IKL:ää porvarilliseksi ja taantumukselliseksi liikkeeksi, joka ei ollut kyennyt voittamaan työväestön suosiota eikä siksi kyennyt kukistamaan marxilaista luokkataistelua.²³² Samanlaisia kommentteja IKL:stä antoi suomalainen saksalaisen kansallissosialismin uskollinen matkija Arvi Kalsta, jonka mukaan IKL:llä ei ollut yhteiskunnallista uudistusohjelmaa ja se ajoi vain suurkapitalismin etuja.²³³ Toinen suomalainen kansallissosialisti Teo Snellman moitti IKL:ää osallistumisesta parlamentaariseen työskentelyyn ja liian pienestä mielenkiinnosta juutalaiskysymykseen.²³⁴

Jos ulkomailta ei suoraan kopioitu aatteita, niin IKL:n mielestä fasismi ja kansallissosialismi olivat hyvänä esimerkkinä suomalaisille. Kansakokonaisuuden aatteen tarpeellisuuden ensimmäiseksi tajunneet kansakunnat, Saksa ja Italia, olivat kohottaneet sen avulla kansalliset voimansa ennen näkemättömään määrään. Ne olivat koonneet yhteiskunnan voimat eheäksi kokonaisuudeksi ja saaneet kaikki puhaltamaan yhteen hiileen. Tämän avulla ne olivat kykeneviä alistamaan muut kansat kansojen

välisessä olemassaolontaistelussa ja siksi niistä oli tullut Euroopan johtavia valtioita.²³⁵ Samanlainen kehitys oli pakollinen jokaiselle elinvoimaiselle kansalle. Italia ja Saksa olivat edelläkävijöitä, joita muiden elinkelpoiseksi haluavien maiden oli seurattava. Siksi Kosolan mielestä Suomenkin tuli liittyä niiden rinnalle.²³⁶ Näissä maissa kansakokonaisuuden luomisen voimalla saavutettu menestys oli saanut suomalaisetkin tajuamaan, että samanlainen kansakokonaisuus oli luotava Suomeenkin, jotta se olisi kyennyt vastaamaan menestykseen kuin Euroopan uudet voimatekijät ja kyennyt liittämään Suomeen kaikki Suomen heimot ja näin luomaan IKL:n haluaman Suur-Suomen.²³⁷

Fasismia ja kansallissosialismia pidettiinkin samalta pohjalta lähtevinä ja samaan päämäärään pyrkivinä liikkeinä kuin Suomessa oli IKL. Fasistit ja kansallissosialistit edustivat samaa uutta maailmankatsomusta, ajoivat kansakokonaisuuden etua ja toimivat tässä samalla lailla kuin IKL Suomessa.²³⁸ He olivat kansallisia herätysliikkeitä kuten IKL ja taistelivat kansakokonaisuuden puolesta.²³⁹ Myös päämäärä oli kaikilla liikkeillä sama. Salmiala totesikin, että ne kaikki olivat saman kehityksen tuotteita, koska ne kaikki halusivat luoda yhtenäisen vahvan valtion toteuttamaan kansakunnalle annettua tehtävää.²⁴⁰

Eri maiden kansallisten järjestöjen piirteet muotoutuivat kansallisten erikoispiirteiden mukaan, mutta niiden yleisnimike oli fasismi ja perusajatus ja päämäärä kansakokonaisuus. Jokaiseen maahan oli syntyvä näillä periaatteilla maan oloihin sopiva järjestelmä.²⁴¹ IKL katsoi olevansa tämän uuden Euroopassa vallitsevan maailmankatsomuksen sanansaattaja Suomessa.²⁴²

Suomessa IKL löysi toiminnalleen esikuvaksi ja kaiken ajattelunsa perustaksi suomalaisuusideologian perustajan Hegelin oppilaan Snellmanin.²⁴³ IKL:lle Snellman oli IKL:n kansakokonaisuusaatteen edeltäjä, jonka tavoite oli ollut voimakas kansallinen valtio, jossa kansakokonaisuuden aate olisi voittanut ja sen avulla pystytty saavuttamaan kansalliset päämäärät.²⁴⁴ Jo Snellmanin huolena oli, että Suomen kansa tukehtuisi eikä toteuttaisi kansallista tehtäväänsä. IKL:n näkökulmasta Snellman korosti, että oli ajateltava vain omaa kokonaisuutta, omien ehtojen turvaamista ja oman kansallisen tehtävän toteuttamista.²⁴⁵ Tätä Snellmanin aloittamaa kansallista herätystyötä ei oltu vielä saatettu päätökseen, mutta IKL oli mielestään Snellmanin linjan jatkaja kansallisen hengen herättäjänä ja kansakokonaisuuden luoja.²⁴⁶

Toisena kotimaisena ihanteena IKL:llä olivat vapaussoturit, jotka olivat luoneet itsenäisen kansakunnan. IKL katsoi olevansa vapaussodan sankareiden aatteiden loppuunsaattaja, koska hekin olivat olleet isänmaan pelastajia, joiden tavoitteena oli ollut luoda sisään ja ulospäin voimakas Suomi.²⁴⁷ IKL jatkoi mielestään toiminnassaan vapaussodan perinnettä, että kaikki voimat oli koottava luomaan kansallista voimakasta suurta Suomea ja yksilön on siksi uhrattava itsensä.²⁴⁸ Tämänlainen henki, joka vaati yksilön uhrautumista kansakunnan puolesta, oli vapaussotureista siirtynyt AKS:n kautta IKL:ään.²⁴⁹

Kotimaassa IKL:n poliittinen linja ei ollut alusta asti selvä, vaan se selveni vuoden 1933 aikana. Aluksi osa uuden järjestön aatteen muotoilijoista halusi jatkaa Lapuan liikkeen linjaa. He halusivat kehittää yhteistyötä porvaripuolueiden välillä sekä tukea ja tehdä oikeistopolitiikkaa.²⁵⁰ Toisaalta jo vuonna 1933 korostettiin, että IKL ei ole oikeistupuolue eikä suurteollisuuden etujen ajaja.²⁵¹ Lapuan liikkeestä eroavaa suuntaa todisti se, että IKL:n johto hylkäsi vuoden 1933 alussa Martti Pihkalan suurteollisuuden puolesta tarjoamat neljä miljoonaa markkaa, jotka IKL olisi saanut muuttaessaan suuntaansa selvästi oikeistolaiseksi.²⁵²

Yhteistyö kokoomuksen kanssa näyttää johtuneen pitkälti taktisista syistä. Uolan mukaan IKL:n tarkoitus oli alusta alkaen muodostaa oma eduskuntaryhmänsä ja käyttää yhteistyötä vaaleissa kokoomuksen kanssa hyväkseen saadakseen eduskuntaryhmästään mahdollisimman suuren.²⁵³ Alusta alkaen IKL muodostikin oman eduskuntaryhmänsä eikä uusien aatteiden huumassa kerjätty kokoomukselta tukea.²⁵⁴ Keskustelua aiheutti vain yhteistyön laajuus ja kiinteys. Osa eduskuntaryhmän jäsenistä vaati aluksi yhteistyötä kokoomuksen kanssa eikä välejä sen kanssa haluttu rikkoa.²⁵⁵ Toiset halusivat, että erimielisyydet on voitava näyttää alusta alkaen.²⁵⁶ Lopulta hyväksyttiin kanta, että IKL ei ole kokoomuksen osa ja porvareitakin saa arvostella.²⁵⁷ Arvostelu jyrkentyi jo vuoden 1933 lopulla, jolloin todettiin, että kokoomus taistelee IKL:ää vastaan.²⁵⁸ Lopullinen pesäero tapahtui kokoomuksen 1935 puoluekokouksen jälkeen, jossa kokoomus otti IKL:ää vastustavan kannan. Tällöin kokoomus IKL:n mielestä siirtyi IKL:ää tukevilta kansakokonaisuuden linjoilta ahtaille oikeistolinjoille.²⁵⁹

Viimeistään vuodesta 1935 alkaen kokoomusta käsiteltiin samalla tavalla kuin muitakin puolueita, ja sitä syytettiin ryhmätujen ajamisesta. Kokoomus oli hylännyt kansakokonaisuuden ajatuksen, joka sillä aluksi oli ollut. Tämä tarkoitti kokoomuksella aluksi ollutta kokoomusaatetta siitä, että kaikki

kansalaiset täytyy saada mukaan kansakuntaa rakentavaan toimintaa.²⁶⁰ Kokoomus oli tämän mukaan muuttunut isänmaallista kansankokoamisatetta ajavasta järjestöstä pelkäksi oikeistopuolueeksi ja suurpääoman edun ajajaksi.²⁶¹ Tätä muutosta todisti se, että kokoomus oli unohtanut työväestön aseman parantamisen ja yhteiskunnan tervehdyttämisen, jotka aluksi olivat olleet osa sen ohjelmaa ja näin se oli hylännyt työmiehen marxilaisille.²⁶² Ajan Suunta totesikin, että kokoomuksen muutoksen jälkeen kokoomuslaiset voivat löytää IKL:stä kokoomuksen parhaat aatteet, kuten kansakokonaisuuden, jotka kokoomus etupyyteiden vanhoillisena vartijana oli nyt hylännyt.²⁶³ Tätä IKL uudistusluonnetta kokoomukseen verrattuna ovat vanhat IKL:n jäsenet myöhemmin korostaneet.²⁶⁴

Lapuan liikkeen toiminta oli IKL:n mielestä päämääriltään oikeaa, mutta keinoiltaan väärää. Lapuan liikkeen IKL katsoi olleen spontaani kansannousu kansan olemassaolon puolesta kommunismia vastaan. "Kokonaisuutta repivää myrkyntyä vastaan" kuten Salmiala asian ilmaisi. Tämä oli ollut tarpeen, sillä parlamentarismi ei ollut pystynyt estämään kommunismin leviämistä.²⁶⁵ Lapuan liike oli ollut IKL:n edeltäjä, sen uuden suunnan esitaistelija, jota IKL halusi toteuttaa ja oli luonut omalla tavallaan lujaa yhtenäistä Suomea.²⁶⁶ IKL katsoikin olevansa Lapuan liikkeen toiminnan jatkaja.²⁶⁷

Toisaalta Lapuan liikkeen toiminnassa oli piirteitä, joita IKL ei hyväksynyt. Liike oli käyttänyt väkivaltaisia keinoja, joita IKL ei hyväksynyt.²⁶⁸ Se ei ollut toiminut koko kansan liikkeenä ja sen yhdistäjänä. Vaikka Lapuan liikkeellä oli haave kokonaisesta kansakunnasta, josta olisi punaiset osaset poistettu, niin se oli tässä pyrkimyksessään erilainen kuin IKL, koska sitä puuttui IKL:n peruseriaate eli kansakokonaisuuden korostaminen, niin kuin IKL sen halusi. Lapuan liike ei puuttunut yhteiskunnallisiin ongelmiin, joihin IKL kiinnitti huomiota.²⁶⁹ Tässä olikin selvä ero Lapuan liikkeen ja IKL:n välillä: IKL halusi sosiaalisia uudistuksia, Lapuan liike ei.²⁷⁰ Sodan jälkeen tehdyissä haastatteluissa juuri Lapuan liikkeen konservatiivisuus, joka ilmeni työväen vastaisuutena, oli seikka, joka ei miellyttänyt IKL:n jäseniä.²⁷¹ Toinen asia, missä IKL:n mukaan Lapuan liike oli ollut väärässä, oli sen maltillinen kielikanta.²⁷²

Selitys eroille, joita voi havaita kokoomuksen, Lapuan liikkeen ja IKL:n välillä löytyy osittain sukupolvi-teoriasta. Teorian mukaan nuorempien ihmisten poliittiset mielipiteet eroavat vanhempien mielipiteistä ja ovat usein niille vastakkaisia. Tämä johtuu siitä, että jokaisella sukupolvella on taipumus hylätä vanhan polven poliittiset ajatukset ja luoda omat uudet aatteensa. Tietty sukupolvi on samanikäinen väestöryhmä, jolla on samanlaiset kokemukset, omat uskomuksensa ja toiveensa, jotka eroavat vanhemmista ja nuoremmista sukupolvista. Eri sukupolvilla on taipumus muodostaa omia ryhmiään, koska heillä on samanlaiset käsitykset asioista. Tämä johtui siitä, että he kokevat samanlaiset tapahtumat nuoruudessaan, jolloin ihmisten käsitykset asioista muodostuvat. Tämä ikä, jolloin käsityksiin vaikuttava tapahtumat tapahtuvat, on ikävuosien 20–30 välissä. Näitä tuleviin ajatuksiin vaikuttavia tapahtumia ovat ympäristön tapahtumat kuten sota, rauha, maan sisäiset levottomuudet ja poliittiset tapahtumat kuten erilaiset reformit ja lakot, vallankumoukset ja sisällissodat. Muodostuneiden ryhmien johtajat ovat yleensä vanhempia kuin ryhmän jäsenet.²⁷³

Vain Rintala on pohtinut suomalaista äärioikeistolaisuutta tämän teorian pohjalta. Rintalan mielestä suomalainen äärioikeisto ei ollut yksi yhtenäinen liike, vaan hän löysi siitä eri sukupolvia, joiden tavat olivat erilaisten kokemusten vuoksi erilaisia. Hän katsoi sen kehittyneen löysästä organisaatiosta, yksittäisistä henkilöistä ja parlamentarismista tiukkaan organisaatioon, IKL:ään, jolla oli oma kaiken kattava maailmankatsomus. Äärioikeiston ensimmäiseen sukupolveen kuuluivat kaikki sosialistien ulkopuolella olevat, jotka halusivat ennen Lokakuun vallankumousta aseellista toimintaa Venäjää vastaan ja vuonna 1919 sekaantumista Venäjän sisällissotaan. Tiukempaa organisaatiota ja yhtenäistä maailmankatsomusta edusti äärioikeiston toinen sukupolvi, IKL.²⁷⁴

Vertailuryhmikseni olen valinnut IKL:n ja kokoomuksen eduskuntaryhmät ja niiden ikärakenteen. Vertailuvuoteni on vuosi 1918, jolloin maailmansota oli vielä käynnissä, Suomi juuri itsenäistynyt ja maassa käytiin sisällissotaa, joka jakoi kansan kahtia. Kaikki siis tapahtumia, joiden luulisi vaikuttavan nuorisoon. Vuosina 1933–44 IKL:n kansanedustajina toimi 21 henkilöä. Vuonna 1918 nuorisoa, 16–29-vuotiaita, oli IKL:n tulevista kansanedustajista 15 eli 71%. Tilanne korostui vuonna 1939 valituissa IKL:n kansanedustajissa, sillä kahdeksasta kansanedustajasta 7 eli 87,5 % oli 1918 16–29 vuotiaita. Kansanedustajista 62 % oli syntynyt vuosina 1890–1910. IKL:n kansanedustajien keski-ikä oli 1933 42 vuotta, 1936 45 vuotta ja 1939 48 vuotta. Keskiarvoa nostaa vuonna 1873 syntynyt kirkkoherra K.R. Kares, joka oli

ollut jo vanhasuomalaisten kansanedustaja.²⁷⁵ Lapuan liikkeen johtajat olivat vanhempaa polvea. Sen keskeiset henkilöt olivat vanhoja talonpoikaisjohtajia ja aktivisteja, jotka olivat toimineet jo vuosina 1905 ja 1918.²⁷⁶ Lapuan liikettä voi kuvata vanhojen aktivistien, etappimiehien ja suojeluskunnan organisoijien yritykseksi hoitaa vapaussota loppuun.²⁷⁷

Vuosina 1933–44 kokoomuksen kansanedustajina toimi 35 henkilöä. Heistä 17 eli 49 % oli 20–30-vuotiaita vuonna 1918. Kansanedustajista oli vuosina 1890–1910 syntynyt 28 %. Kokoomuksen kansanedustajien keski-ikä oli 1933 49 vuotta, 1936 50 vuotta ja 1939 52 vuotta.²⁷⁸ IKL:n vaikutuksesta nuorempaan sukupolveen todistaa myös se, että IKL:n irtautuminen yhteistyöstä kokoomuksen kanssa lamautti kokoomuksen nuorisotoiminnan vuoteen 1937 asti.²⁷⁹ Teoriaa tukevat eurooppalaisesta fasismista tehdyt havainnot. Euroopassa fasistiset liikkeet olivat nuorisoliikkeitä, jotka vaativat vanhoja väistymään uuden tieltä. Fasististen liikkeiden johtajista yli puolet oli syntynyt 1890–1910 ja NSDAP:n jäsenistä 70 % oli alle 38-vuotiaita 1933.²⁸⁰ Kotimaassa toinen suomalainen äärioikeiston nuoremman polven järjestö, ylioppilasnuorison AKS:n, keskitti toimintansa IKL:n tukemiseen.²⁸¹

IKL:n Lapuan liikkeeseen verrattuna erilaisen linjan muotoutumiseen vaikuttikin juuri AKS. Sen lehdessä Suomen Heimossa oli maaliskuun lopussa 1932 todettu, että Lapuan liikkeen kommunistinvastaista työtä oli jatkettava uusien johtajien ja tunnuksin. Erityisen tyytymättömiä AKS:n piirissä oltiin Lapuan liikkeen valitsemaan neutraaliin kantaan kielikysymyksessä. Seinäjoella pidettiin 10.4.1932 kokous, jonka tarkoitus oli pohtia miten jatkaa Lapuan liikkeen aloittamaa toimintaa. Kokouksessa asetettiin väliaikainen toimikunta, jonka tarkoitus oli pohtia tulevan liikkeen ohjelmaa ja toimintamuotoja. AKS:n vahva mies Martti Kantele oli toimikunnassa jäsen, ja toinen AKS:n mies Reino Ala-Kulju oli toimikunnan sihteeri. Uolan mukaan IKL:n perustavassa kokouksessa Hämeenlinnassa 5.6.1932 AKS pystyi valtaamaan uuden liikkeen ja vaikuttamaan siihen. IKL:stä tuli näin liike, joka levitti AKS:n aatteita kansan keskuuteen. Toimintaan vaikuttivat myös uudenlaiset johtajat. Heitä olivat aikaisemmin Lapuan liikkeeseen kuulumattomat sivistyneistön edustajat kuten professori Bruno Salmiala ja filosofian tohtori Vilho Annala. Heistä tuli liikkeen merkittävimmät hahmot. Lapuan liikkeen johtaja Vihtori Kosola ei ollut uudessa liikkeessä enää johtaja vaan keulakuva. Liikkeen puheenjohtajan paikalta Kosola syrjäytettiin juuri ennen kuolemaansa marraskuussa 1936.²⁸²

Kuten AKS:ää tutkiessani totesin, IKL:n ja AKS:n suhteet olivat kiinteät etenkin vuoden 1936 vaali- taistelussa. IKL:lle AKS:n tuen saaminen oli tärkeää, koska sen avulla se sai AKS:n opiskelevilta ja jo valmistuneilta jäseniltä tukea oman organisaationsa muodostamiseen. Tämän vuoksi se ottikin aate- maailmaansa AKS:n ajaman Suur-Suomi- aatteen ja aitosuomalaisuuden.²⁸³ Halu toteuttaa näitä aatteita ajoi Ajan Suunnan mukaan IKL:n ja AKS:n yhteen.²⁸⁴ Vaaliryhmän lisäksi AKS vaikutti myös IKL:n ohjelmien sisältöön. AKS:n jäsen Heikki Peltola teki luonnoksen maatalousohjelmaan ja R.G.Kallia suunnitteli IKL:n työväenohjelmaa.²⁸⁵ Lopullisen version IKL:n työväenohjelmasta tekivät AKS:ään kuuluneet Helanen, Kallia, Ala-Kulju ja Peltola.²⁸⁶

IKL:ssä toimineille AKS:n jäsenille IKL oli Suomen kansan keino taata maan itsenäisyys ja nousta kohti kansallista suuruutta. Heidän mielestään molemmat liikkeet olivat syntyneet samanlaisesta huolesta Suomen kansan kohtalosta. IKL edusti tässä taistelussa uutta kansallista nousua ja herätystä kohti parempaa tulevaisuutta.²⁸⁷ AKS:n piti tukea IKL:ää, koska IKL taisteli juuri niiden aatteiden puolesta, joita AKS halusi. Näitä olivat uuden kansallisen Suomen luominen, jotta Suomi olisi ollut tarpeeksi vahva toteuttamaan Suur-Suomen ja kestävämmän Venäjän uhkaa vastaan.²⁸⁸

IKL:n kannatus AKS:n jäsenten joukossa oli vahva. Vuonna 1941 jäsenkortistoa varten kerätyssä aineistossa AKS:n jäsenistä ilmoitti 32 % olevansa IKL:n jäseniä. Muista 14 % ilmoitti puoluekannakseen kokoomuksen, 14 % AKS:n ja 40 %:lla ei ollut puoluekantaan tai siitä ei ollut tietoa. Maalaisliitto, jota lähinnä AKS oli ollut 1920-luvulla, ei saanut tässä kyselyssä yhtään kannattajaa.²⁸⁹

IKL:lle AKS oli alunperin herättänyt Suomessa ”oikeanlaisen” isänmaallisuuden ja heimorakkauden, elävän kansallistunnon, joka nyt vaikutti IKL:ssä. Toiminta olisi tullut jatkumaan niin kauan, kunnes AKS:n ja IKL:n yhteinen näkemys kansallisesti eheytyneestä, luokka- ja puolueriidat unohtaneesta Suur-Suomesta olisi toteutunut.²⁹⁰

Voisi pitää todennäköisenä, että IKL olisi tehnyt yhteistyötä AKS:n henkisen oppi-isän, Yrjö Ruudun, kanssa, koska Ruudulla oli IKL:n kanssa samanlaisia haaveita Suur-Suomesta. Tämä ei kuitenkaan

pidä paikkaansa. Erimielisyyttä osapuolten välillä oli jo keinoissa kansakokonaisuuden luomiseksi. Ruutu halusi kansakokonaisuuden luomiseksi kansallistamista, kun taas IKL kannatti yksityisyritteliäisyyttä ja yksityisomistusta.²⁹¹ Ruudun valtiososialismista vastustettiin kuten sosialismia ja sosialisointia yleensäkin.²⁹² Marxilaiset periaatteet, joihin myös valtiososialismin katsottiin kuuluvan, olivat IKL:n katsannossa vanhentuneita.²⁹³ Toisaalta Ruutukin piti IKL:ää Lapuan liikkeen kaltaisena todellisen kansallissosialismin vastustajana, joka ajoi omistavien luokkien etuja.²⁹⁴

IKL:n ja Ruudun yhteistyön esteenä oli myös mielipide erot etenkin suhteessa Saksaan ja Neuvostoliittoon. Hitleriä ja tämän ajamaa linjaa Ruutu moitti ja totesi, ettei kansallinen sosialismi, jota hän kannatti, ollut toteutumassa Saksassa. Saksassa oli hänen mukaansa vallalla luokkavalta ja työläiset olivat tiukan holhouksen alla. Lopullinen pesäero tapahtui ”pitkien puukkojen yön” jälkeen, kun kansallissosialistisen puolueen vasemmistosiipi tuhottiin. Ruudulle nämä tapahtumat olivat porvarillisen luokkadiktatuurin lujittamista ja valtaan olivat päässet todellisen kansallissosialismin petturit Hitler ja Göring.²⁹⁵ Toisen eron muodosti Ruudun IKL:n kannasta poikkeava käsitys Neuvostoliitosta, sillä hän esitti sen kehityksessä myönteisiä näkemyksiä. Kolmas seikka oli ero suhtautumisessa sosialidemokraatteihin. Ruutu ei halunnut enää keväällä 1934 toimia sosialidemokraatteja vastaan, koska he toimivat hänen mielestään oikean suuntaisesti. Ruutu solmi myös suhteita Akateemiseen sosialistiseuraan ja Tulenkantajiin. Kehitys huipentui 1937 alussa, jolloin Ruudun johtamat suomalaissosialistit päättivät liittyä sosialidemokraattiseen puolueeseen. Tämä oli Ruudun mukaan mahdollista, koska sosialidemokraatit olivat hänen mielestään tinkineet luokkataisteluideologiastaan ja olivat toimineet yhteiskunnan kiinteätyminen puolesta.²⁹⁶

IKL:n keinot kansakokonaisuuden luomiseksi

Uuden kansakokonaisuuden maailmankatsomuksen vuoksi IKL:ssä vaadittiin myös uutta yhteiskuntamuotoa. Elävinä ja kasvavina kokonaisuuksina kansakuntien nähtiin kulkevan kohti korkeampia yhteiskuntamuotoja eikä mikään aikaansaatu poliittinen järjestelmä ollut ikuinen. Tämän takia ei liberalismi ollut päätepiste yhteiskunnallisessa kehityksessä, vaan sen piti kadota kansakunnan oloja paremmin vastaavan järjestelmän tieltä.²⁹⁷ Vanhentuneen parlamentarismen tilalle IKL tarjosi korporatismia. Tässä uudessa puolueet korvaavassa järjestelmässä kaikki tiettyyn toimialaan kuuluvat henkilöt, työläiset ja työnantajat, olisivat kuuluneet samaan järjestöön. Järjestössä alimpana olisi toiminut paikallistason organisaatio, jossa työnantajat ja työläiset olisivat yhdessä ratkaisseet ongelmia. Väliporttana olisi ollut maakuntatason organisaatio, joka olisi ratkaissut ongelmallisia palkkakysymyksiä. Ylimpänä olisi toiminut koko maata koskeva yleisjohto. Näiden rinnalla olisi ollut kansaneduskunta, johon kukin korporaatio olisi valinnut tietyn määrän edustajia.²⁹⁸ Korporatismissa kansakunnan parhaat voimat, eri ammattialojen asiantuntijat, olisivat kokoontuneet palvelemaan kansakunnan kokonaisuutta mielesään kansakunnan etu. Tämä järjestelmä ei olisi liberalismiin tavoin erottanut kansalaisia toisistaan, vaan sen avulla kansakunta olisi muodostanut elimellisen kokonaisuuden ja kansalaisten keskuudessa olisi ollut tietoisuus kohtalonyhteydestä toisiinsa.²⁹⁹ Kokonaisuuden tajuaminen olisi johtunut siitä, että korporaatioista olisivat puuttuneet kansakuntaa repivät ja jakavat puolueet sekä luokkataistelu.³⁰⁰ Niiden tilalle olisi tullut jakautuminen ammattitaitain eri ryhmiin. Tämä olisi ollut jakautumista luonnollisiin ryhmiin, taannut eri alojen asiantunteumuksen eikä siksi olisi tarvittu kansan elinettä tajuamattomia puolueita.³⁰¹ Tällä perusteella voi ymmärtää näkemyksen, että korporatismi olisi ollut edellytys kansakokonaisuuden luomiselle.³⁰²

Korporatismi auttoi kansakuntaa menestymään kansakuntien välisessä taistelussa. Tämä johtui siitä, että se loi kansakunnasta kokonaisuuden ja näin se lisäsi kansakunnan lujuuksi ja siten sen itsesäilytysvoimaa.³⁰³ Korporatismi olisi lisännyt maan voimavaroja myös taloudellisella puolella, kun maata vaivaavat puolueiden ja marxilaisen kiihotuksen aiheuttamat ongelmat, kuten työtaistelut, olisivat loppuneet.³⁰⁴ Näiden sijasta olisi luotu turvallisuuden tunne jokaiselle yksilölle ja samalla kansalle kokonaisuudessaankin. Tämän avulla kansasta olisi tullut ehjä.³⁰⁵

Kansat olivat siirtymässä uutta maailmankatsomusta vastaavaan ja kansakunnan elinvoimaa lisäävään korporatismiin. Korporatismi oli Annalan mukaan uusi kehitysvaihe ihmiskunnan historiassa ja se oli paljon korkeammalla tasolla kuin vanha puoluejärjestelmä.³⁰⁶ Meneillään olikin siirtyminen yksilön

etua ajavasta järjestelmästä, liberalismista, kansakunnan suuremman kokonaisuuden etua ajavaan järjestelmään korporatismiin.³⁰⁷ Yhteiskuntajärjestelmä vaihtui uuden maailmankatsomuksen mukana. Vanhentuneeseen liberalismiin kuului parlamentarismi ja kapitalismi, kun taas uuteen fasistiseen kansakokonaisuuden oppiin kuului korporatismi.³⁰⁸ Jos kansakunta ei saanut aikaan siirtymistä kohti uutta kehitysvaihetta, korporatismia, oli sen elinvoima ehtynyt ja se kulki kohti tuhoaan.³⁰⁹ Kaikissa elinvoimaisissa kansakunnissa kehitys olikin menossa kohti korporatismia.³¹⁰ Esikuvana tässä oli Italia, josta tullut uusi voimatekijä Euroopassa, koska se oli korporatismiin avulla lisännyt kansan itsesäilytysvoimaa kokoamalla kansan ja luonut siitä kansakokonaisuuden.³¹¹

Työväestö oli IKL:n kansakokonaisuusajattelun mukaisesti osa kansaa. Tämä ilmeni jo IKL:n taloudellisesta ohjelmasta ja työväenohjelmasta, joissa korostettiin, että työväestö on elimellinen osa kansaa.³¹² Työväestö on “veren ja kohtalon sitein sidottu muuhun kansaan” kuten Helanen asian runollisesti ilmaisi.³¹³ Pohjimmiltaan työläiset olivat isänmaallisia, mutta työläisten verenytkeyden muuhun kansaan olivat marxilaiset johtajat saaneet petoksella rikkoutumaan ja tämä oli vuonna 1918 johtanut kapinaan.³¹⁴ Tämän vuoksi vapaussoturit olivat joutuneet taistelemaan oman kansansa hulluuntunutta osaa vastaan.³¹⁵ Sosialistien pelättiin kiihottavan kansan uuteen entistä verisempään sotaan, koska he eivät olleet muuttaneet mielipiteitään.³¹⁶

IKL:n aatteen mukaan kaikki kansakunnan osat oli saatava koottua kansakokonaisuudeksi. Tästä syystä oli “harhaan johdettu” työväestökin vapautettava marxilaisuudesta, “hajotettava muurit, jotka marxilaiset porvareiden avustamana ovat pystyttäneet erottaakseen työläiset kansakokonaisuudesta”.³¹⁷ Työläisten herättäminen tajuamaan, että he ovat osa kansaa, olisi taannut voimakkaan ja elävän kansakunnan.³¹⁸ Vanhaa maailmankatsomusta edustavat ryhmät eivät tähän pystyneet, koska ne eivät osanneet tai halunneet parantaa työläisten asemaa ja tuoda heidät osaksi kansakokonaisuutta. Porvarit olivat unohtaneet, että kansakunnan kokonaisuuden kannalta oli tärkeää, että työläinen voi hyvin eikä ole marxilaisten vallassa. Tästä todisti se, että porvareilla ei ollut ohjelmaa työväestön aseman parantamiseksi, heidän julistuksensa sosiaalista uudistuksista olivat olleet pelkkää puhetta ja he olivat sallineet marxilaisten vihankylvön, sosialidemokraattien toiminnan, kansakunnan keskuudessa. Näin toimiessaan he olivat käytännössä hylänneet työläiset marxilaisten valtaan.³¹⁹

Kansakokonaisuuden luominen ei tietenkään tarkoittanut yhteistyötä marxilaisten kanssa. Työläiset oli saatava yhteen rintamaan rakentamaan kansakokonaisuutta ilman marxilaisjohtajia.³²⁰ Sosiaalidemokraattien ei katsottu kykenevän parantamaan työväestön asemaa, koska he halusivat vain lietsoa luokkavihaa, joka taas heikensi kokonaisuutta ja näin huononsi työväestön asemaa.³²¹ Toisaalta marxilaiset eivät halunneetkaan parantaa työväestön asemaa, koska he halusivat toteuttaa vallankumouksen. Ihmiset eivät olisi ryhtyneet vallankumoukseen, jos olisivat olleet tyytyväisiä vallitseviin oloihin.³²² IKL oli mielestään ainoa vaihtoehto työväenkysymyksen ratkaisemiseksi. Tämä johtui siitä, että IKL edusti uutta maailmankatsomusta, joka oli ainoa vaihtoehto luokkataistelun vihankylvölle ja porvarilliselle itsekkyydelle.³²³ Tällaisena liikkeenä IKL oli ainoa, joka edusti kaikkia yhteiskuntapiirejä eikä vain luokkaita tai ryhmäetuja kuten puolueet.³²⁴ Toiveikkaana IKL:n toiminnan alussa Ajan Suunnassa kirjoitettiinkin “uuden kansallisen kokonaisuuden tunnuksen kulkevan läpi koko maan herättäen kansan ja jo tuhansien työläisten luopuneet marxilaisten valheellisesta luokkavihasta”.³²⁵ Tämän herätyksen myötä työmies olisi siirtynyt yhdessä muiden kanssa IKL:ään voimistamaan kansallista kokonaisuutta.³²⁶

Kansakokonaisuuden luominen vaati muutakin kuin puheita. Ainoa keino saada työläiset lopullisesti osaksi kansakokonaisuutta oli yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus.³²⁷ Yhteiskunnassa ei vallinnut tällainen oikeudenmukaisuus vaan työväen asemassa oli paljon sellaista, joka aiheutti sairauksia yhteiskuntaruumiiseen. Kokonaisuuden onnen kannalta olikin tärkeää poistaa nämä epäkohdat.³²⁸ Tätä vaati jo kansakunnan etu, sillä koko kansakokonaisuus olisi ollut sairas, jos sen yksi osa, työläiset, olisivat voineet huonosti, mutta sen voidessa hyvin olisi kansakokonaisuuskin voinut hyvin.³²⁹ Kansakokonaisuuden tila olikin huono, koska työläisten olojen parantaminen oli unohtunut ja tämä oli syy sille, että kansakokonaisuutta pirstova marxilaisuus oli päässyt leviämään.³³⁰ Vain toteuttamalla työläisten oikeudet vaatimukset, heidät tämän mukaan voitiin voittaa isänmaalle ja kansa koota IKL:n vaatimaksi voimakkaaksi kokonaisuudeksi.³³¹ Uudistukset olisivat osoittaneet työväestölle, että koko kansa oli kiinnostunut työväen asemasta ja tällöin työväestön luottamus kansakokonaisuuteen

olisi palannut, se olisi luopunut marxilaisuudesta ja astunut IKL:n riveihin.³³² Ilman näitä sosiaalisia uudistuksia kansakunnan olisi ollut turha odottaa, että kaikki sen osat olisivat sitä rakastaneet.³³³ Tässä on selvä ero Lapuan liikkeeseen verrattuna. Kommunistien parantamiseksi eivät enää riittäneet Lapuan liikkeen kyyditykset tai julistukset vaan todelliset uudistukset.³³⁴

IKL:n työväenpolitiikkaa muotoilleen Viljo Castrenin mukaan osa jäsenistä lausui Lapuan liikkeen tyyliä kommentteja voimassa olleen sosiaalipolitiikan kalleudesta.³³⁵ Suomen sosiaalilainsäädäntöä Lapuan liikkeen entinen johtaja Kosola moitti Lapuan liikkeen aatteiden mukaisesti liian mahtavaksi.³³⁶ Sosiaalimenojen aiheuttamien verojen katsottiin vahingoittavan kansakunnan elävää organismia.³³⁷ Tähän kehitykseen syytäivät olivat varoja tuhlaavasti käyttävät marxilaiset ja keskustapuolueet.³³⁸ Kritiikki loppui 1933 aikana eikä sen jälkeen enää esitetty sosiaalimenojen supistamista kuten Lapuan liike oli tehnyt. Eron voisi nähdä johtuneen IKL:n aatteiden lopullisesta muotoutumisesta AKS:n vaikuttaessa niihin mm. työväenohjelmaan, joka tuli voimaan heinäkuussa 1934 ja toisaalta lopullisen pesäeron tekemiseen kokoomukseen nähden.³³⁹ Vuonna 1935 Kosolakin sanoi, että kansakunta yhtyy suureksi kokonaisuudeksi vain sosiaalisten uudistusten avulla.³⁴⁰

Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja kansakokonaisuuden luominen vaati yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemista. Suurin ongelma oli liberalistisen yhteiskunnan sallima riisto. Kansa oli ehytettävä poistamalla nämä kapitalismin aiheuttamat sosiaaliset epäkohdat. Tämä tarkoitti palkkatason parantamista, sillä työnantajat olivat laman varjolla maksaneet alhaisia palkkoja. Tämä aiheutti katkeruutta työläisissä ja lisäsi marxilaisuuden kannatusta.³⁴¹ Tästä syystä valtion olikin taattava, että työläisillä olisi ollut riittävän hyvä palkka, joka olisi vastannut toimeentuloa.³⁴² IKL:n työväenohjelmassa asia ilmaistiin niin, että "vaikka yksityinen omistus ja yritteliäisyys ovat talouselämän oikea perusta, niin toiminnassaan yritykset pyrkivät ajamaan omaa etuaan. Näin ne aiheuttavat häiriöitä ja yleistä epävarmuutta ja heikentävät työväen asemaa. Siksi kansakokonaisuuden etu vaati, että talouselämä alistetaan tarpeellisessa määrin valtion ohjauksen alaiseksi".³⁴³ Muita tarvittavia uudistuksia olivat työläisten asunto-olojen parantaminen ja tapaturma-, sairaus- ja vanhuusvakuutusten aikaansaaminen.³⁴⁴

Esikuvana työläisten kohtelulle olivat Italia ja Saksa. Näissä maissa tapahtunut kehitys oli kansallinen vallankumous, jossa oli toteutettu uusi yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus.³⁴⁵ Näin niissä oli IKL:n mukaan muodostunut oma kansallinen kansakokonaisuudenaatteeseen perustuva työväenaate kansainvälisen marxilaisuuden tilalle.³⁴⁶ Kansalliseen työväenaatteeseen liittyivät sosiaaliset uudistukset ja ne toteuttamalla oli työläiset molemmissa maissa saatu hylkäämään väärät marxilaiset aatteensa ja johtajansa ja liittymään kansakokonaisuuteen.³⁴⁷

IKL:ssä ei oltu aluksi yksimielisiä siitä, pitäisikö IKL:n kanta kielikysymyksestä olla aitosuomalainen vai neutraali kuten Lapuan liikkeellä oli ollut. IKL:n ohjelmaa pohtinut ylimääräinen toimikunta oli sitä mieltä, että kansallisen yksimielisyyden vuoksi olisi pitänyt pysyä pois kielikysymyksestä.³⁴⁸ Lapuan liikkeen johtajana toiminut Kosola moitti ehdotettua aitosuomalaista asennetta kielikysymykseen liian jyrkäksi ja sanoi ruotsinkielisten puolelta löytyvän tukea IKL:n vaatimuksille.³⁴⁹ Osittain taktisista syistä IKL:ssä kuitenkin otettiin aitosuomalainen kanta kielikysymykseen Hämeenlinnan kokouksessa 5.6.1932. IKL:ssä katsottiin, että tehokasta tukea voitiin saada vain AKS:n kaltaiselta voimakkaalta suomalaiskansalliselta liikkeeltä. Tätä pidettiin tärkeämpänä kuin muutaman ruotsinkielisen aktivistin tukea uudelle liikkeelle. Lisäksi katsottiin, että RKP oli aikaisemmin osoittanut haluttomuutta tukea yhteiskunnallisia uudistusliikkeitä. Tällä viitattiin siihen, että RKP oli ollut osa laillisuusrintamaa, joka oli vastustanut Lapuan liikettä.³⁵⁰

IKL:n aitosuomalaista kielikantaa perusteltiin Suomen kansan olemassaolon turvaamisella ja kansakunnan oman tehtävän toteuttamisella. Itsenäisellä kansakunnalla kuului olla oma sivistys. Suomi oli ainoa valtio, joka edusti Suomen kansaa ja kulttuuria ja siksi itsenäisessä Suomessa tuli suomen kielen olla johtavassa asemassa.³⁵¹ Oman yliopiston kautta Suomen kansa olisi saanut oman suomalaisen sivistyksensä. Sen avulla kansa olisi tajunnut, että se on oma kokonaisuutensa, jolla on oma tehtävänsä kansakuntien joukossa.³⁵²

Voimakas oma suomalaiskansallinen kulttuuri oli tärkeä osa kansakunnan selviämistä, sillä jos kansalla oli oma kulttuuri ja kansallinen tietoisuus, niin sitä ei olisi voinut tuhota mikään ulkoinen uhka, vaikka muut puolustusvoimat olisivat pettäneet. Oma kansallinen kulttuuri olikin vahvin turva ulkoista

vihollista vastaan, koska ainoatakaan aitoa elinvoimaista kulttuuria ei ollut IKL:n näkemyksen mukaan hävinnyt.³⁵³ Tämän lisäksi kansallinen sivistys olisi nostanut kansan tietoutta itsestään todistamalla, että se on omanlaisensa kokonaisuus ja näin parantanut sen itsesäilytysvaistoa. Epäkansallinen sivistys olisi päinvastoin heikentänyt kansan voimaa.³⁵⁴ Tästä syystä oli “Suomi vain kansallisvaltiona kyllin voimakas kestämaan myrskyisällä vartiopaikallaan”.³⁵⁵ IKL ajoi mielestään tässäkin asiassa kansakokonaisuuden etua toisin kuin ryhmäetuja ajavat puolueet. IKL katsoi olevansa yksin oikealla tiellä ja ainoana oikealla tavalla hoitavan asian.³⁵⁶ Puolueet eivät olisi asiaa voineet hoitaa kunnolla, sillä aitosuomalainen ratkaisu kielikysymykseen ei olisi vaatinut minkään ryhmän vaan kokonaisuuden edun huomioon ottamista ja siksi ainoastaan kansakokonaisuutta ajava IKL olisi sen pystynyt ratkaisemaan.³⁵⁷ Luonteensa mukaisesti ryhmäetuja ajaville puolueille asia oli vain kompromissien, lehmänkauppojen, kohde.³⁵⁸

Vallinnut tilanne ei ollut IKL:n kansakokonaisuusihanteen mukainen. Ryhmittäminen kieliryhmien mukaan ei ollut kansakokonaisuuden edun mukaista, vaan se jakoi kansan luonnottomiin ryhmiin.³⁵⁹ Ruotsinkielisiin ei sinänsä haluttu suhtautua vihamielisesti vaan kansakokonaisuusaatteen mukaan heidätkin tuli saada tuntemaan kohtalonyhteyttä suomalaiseen kansanosaan.³⁶⁰ Ruotsinkielisille luvattiin taata heille kuuluvat oikeudet kansan osana ja turvata heille oikeudenmukaiset edut paikalliskielinä.³⁶¹ Vallinnut tilanne, jossa ruotsinkielisillä oli erityisasema, kuitenkin vain korosti heidän eristäytymistään muusta kokonaisuudesta.³⁶² Ongelma oli ratkaistava IKL:n haluamalla tavalla eikä sallimalla ruotsinkielisten kielellisiä etuoikeuksia, sillä muuten kansa olisi jakautunut lopullisesti kielellisesti kahtia.³⁶³

Kansakokonaisuuden luominen vaati muutosta ruotsinkielisten asenteissa. Hehän olivat ajaneet IKL:n mukaan kielietuoikeuksiaan kokonaisuuden etujen kustannuksella. Tämä oli kokonaisuuden edun vastaista ryhmäedun ajamista.³⁶⁴ Kansakokonaisuusajattelun mukaisesti ruotsinkielisten, kuten muidenkin pienien ryhmien, oli alistuttava kokonaisuuden etujen vaatimuksiin.³⁶⁵ Tämän vuoksi ruotsinkielisiltä vaadittiin uudestisyntymistä palvelemaan kokonaisuutta.³⁶⁶ Kuten IKL:n toimintaperusteissa sanottiin, “Suomen kansalainen voi olla vain se kansakunnan jäsen, joka tunnustaa kuuluvansa kansaamme yhteisen veri-, kohtalo- ja kulttuurisitein”.³⁶⁷

Ruotsinkieliset eivät olleet tunnustaneet kuuluvansa suomalaiseen kansakokonaisuuteen. Tätä vähemmistön erillaisuutta korosti IKL:n mielestä ruotsinkielisten käyttämät *finländare* ja *östsvenska*-ilmaissut, joiden katsottiin esittävän ruotsinkielisten halua olla erillään suomalaisesta kansasta, johon he näin sanoivat vain valtiollisten olosuhteiden luoman pakon takia kuuluvansa.³⁶⁸ He olivat julistaneet, että ruotsinkieliset olivat osa Ruotsin kansaa ja kielsivät historiallisen ja kohtalonyhteyden Suomen kansan kanssa. Tästä kärsi koko kansakokonaisuus, josta sen osa, ruotsinkieliset, olivat tällä tavoin eronneet.³⁶⁹ Tätä käsitystä kahdesta eri kansasta oli levittänyt etenkin ruotsinkielinen sivistyneistö.³⁷⁰ Tällä perusteella ruotsinkielistä sivistyneistöä moitittiin kielellisesti ja henkisesti eristäytyneeksi yläluokaksi, joka loisen tavoin heikensi kansan elinvoimaa ja vaaransi sen luonnollisen kehityksen.³⁷¹ Ruotsinkielisistä löytyi myös niitä, jotka halusivat kuulua suomalaiseen kansakokonaisuuteen. Heitä löytyi maltilliselta ruotsinkieliseltä taholta, etenkin maalaisväestöstä.³⁷² Näille suomalaisten kanssa kansan- ja kohtalonyhteyden tunnustautuvia ruotsinkielisiä IKL:kin piti suomalaisina, Suomen kansaan kuuluvina kansakokonaisuuden osina.³⁷³

Kielikysymyksen lopettaminen IKL:n vaatimalla tavalla olisi lopulta eheyttänyt kansaa. Jakautuminen olisi loppunut, kun Suomen kieli olisi saanut ehdottoman johtoaseman maassa, koska tällöin suomenkielinen sivistys olisi voittanut, epäkansallinen ruotsinkielinen sivistys hävinnyt ja sen mukana jako kahteen kansaan.³⁷⁴ Seuraava sukupolvi ruotsinkielisiä olisi jo tajunnut, että maassa ei ollut kahta kansaa vaan suomea ja ruotsia puhuvia suomalaisia.³⁷⁵

Kansakokonaisuusajattelu näkyi myös IKL:n suhtautumisessa maatalousväestöön. Kansakokonaisuuden osana, sen peruselinkeinona ja kansakunnan selkärankana oli maatalousväestön asemasta pidettävä huolta. Tämä oli erityisen tärkeää, koska terve ja elinvoimainen maatalousväestö nähtiin suurimpana esteenä kansakuntaa tuhoavan marxilaisen vallankumouksen syttymiselle. Tässäkin siis perustelut toiminnalle löytyvät halusta turvata kansakunnan olemassaolo. Kuten IKL:n maatalousohjelmassa todettiin, voimakas kansakokonaisuus olisi voinut toteutua vain, jos maatalouden asemaa olisi parannettu.³⁷⁶ Olihan maatalous maan ykköselinkeino, “kansakokonaisuuden peruselinkeino”, jota oli jo kokonaisuuden edun pohjalta tuettava.³⁷⁷ Maatalousväestö puolestaan oli olennainen osa

Suomen kansaa. Tämän vuoksi maatalousväestöä tarvittiin muun väestön kanssa luomaan kansakokonaisuuden pohjalta suomalaiskansallista valtiota.³⁷⁸ Maatalouden olojen parantaminen noudatti siis IKL:n periaatetta, että kaikki kysymykset oli hoidettava kansakokonaisuuden edun mukaan. Jokainen osa liittyi kansakokonaisuuteen, niin myös maatalous, ja siksi maatalouskysymys oli hoidettavana kokonaisuuden osakysymyksenä.³⁷⁹

Puolueet eivät IKL:n mukaan osanneet hoitaa tätäkään kysymystä kokonaisuuden etujen mukaan. Maatalouden epäkohtien poistaminen ei ollut mahdollista puoluemielen, puolueiden välisen kilpailun, vallitessa kokonaisuuden etujen tarvitsemalla tavalla.³⁸⁰ Tähän ei kyennyt maanviljelijöiden etua ajanut maalaisliitto, koska siltä puuttui asian ratkaisuun tarvittava kokonaisnäkemys, sillä se ei nähnyt asioita kokonaisuutena vaan hoiti asioita luokkahengessä muita vastaan taistellen.³⁸¹ Vallinnut itsenkäs ja voitontyytinen liberalistinen järjestelmä olikin päinvastoin ajanut maanviljelijät vaikeuksiin, ja siksi he olivat vaarassa myöntyä marxilaisten houkutusiksi.³⁸²

Maatalousväestö oli IKL:n ideologian mukaan itsenäisenä ja hyvinvoivana yhteiskunnan säilyttävien voimien runko, joka ei ollut altis marxilaisuudelle.³⁸³ Tällaisena se oli marxilaisuuden suurin vastustaja ja suurin este vallankumoukselle.³⁸⁴ Kansakunnan selkärangan, viljelijöiden, murtuessa olisi murtunut koko yhteiskunta.³⁸⁵ Tämän vuoksi itsenäinen talonpoikaisväestö oli jokaiselle kansalle välttämätön ja ilman sitä ei Suomi olisi pärjännyt kansakuntien välisessä kilpailussa. Näistä syistä olikin tehtävä maataloutta vahvistavia uudistuksia.³⁸⁶

Maatalouden aseman huononemista piti estää valtion toimin. Keinoina tähän IKL esitti tilojen pirstoutumisen ja pakkohuutokauppojen estämisen sekä halpojen luottojen antamisen talonpojille.³⁸⁷ Halpoja luottoja varten oli perustettava oma maatalousluottolaitoksensa.³⁸⁸ Valtion oli myös tuettava asutustilojen muodostamista, koska se olisi vähentänyt työttömyyttä.³⁸⁹

Toiminta eduskunnassa oli IKL:n eräs keino kansakokonaisuuden luomiseksi. Eduskunnassa IKL teki aloitteita, joiden se ilmoitti olevan kokonaisedun mukaisia ja edellytyksiä eri kansanosien menestykselle.³⁹⁰ Käytännössä IKL:n toiminta eduskunnassa ei onnistunut. IKL:n kansakokonaisuutta koskevat aloitteet eivät menneet läpi.³⁹¹ Uolan mukaan tämä oli IKL:n ehdotuksille tyypillistä. Tämä johtui siitä, että IKL oli koko ajan ehdottomasti omalla linjallaan vastustaen hallitusta.³⁹² Muiden puolueiden tukea IKL ei saanut, koska sitä pidettiin diktatuurin ihailijana, joka toimi vain ulkomaisten mallien mukaan ja oli kansanvaltaa uhkaavan diktatuurin siemen, joka oli tukahdutettava alkuunsa.³⁹³ Toiminnan tuloksettomuus johti siihen, että vuonna 1937 ryhmässä mietittiin kannattiko toimintaa enää jatkaa eduskunnassa. Osa ryhmästä halusi keskittyä harjoittamaan ulkoparlamentaarista toimintaa joukkokoukousineen ulkomaisen esikuvan, NSDAP:n, mallin mukaan. Kuitenkin suurin osa ryhmästä, mm. Annala, halusi osallistua eduskuntatyöskentelyyn, jotta voisi sen avulla "ajaa asioita, jotka olivat kokonaisuuden kannalta tärkeitä". Eduskuntaryhmä päätti, että toiminnan kannalta oli tehokkainta pysyä eduskunnassa.³⁹⁴ Lopulta vuonna 1939 ryhmä päätti kuitenkin yhä enemmän sulkeutua omiin oloihinsa.³⁹⁵

Kielikysymyksessä IKL teki useita aitosuomalaisia aloitteita, joita toistettiin eri vuosina. Suomesta vaadittiin maan kansalliskieltä ja ruotsille paikalliskielen asemaa.³⁹⁶ Yliopistoa IKL vaati suomalaistettavaksi. Tämä tarkoitti opetuksen antamista vain suomen kielellä. Suomenkielisen yliopiston kautta Suomen kansa olisi saanut suomalaisen sivistyksensä. Sen avulla kansa olisi tajunnut, että se on tietty kokonaisuus, jolla on oma tehtävänsä kansakuntien joukossa. Näin oma sivistys olisi auttanut kansaa suorittamaan tehtävänsä, joista tärkein oli toimia lännen etuvartiona itää vastaan.³⁹⁷

Marxilaisia vastaan haluttiin toimia kieltämällä sosialidemokraattien toiminta. Perustelu tälle oli, että he eivät toimineet kansalliselta pohjalta vaan saivat ohjeet ulkomailta Kominternilta. Tällainen riippuvuus häytti valtakunnan elinehtoja ja tervettä kansallista kehitystä, koska ulkomailta tehdyt päätökset olivat ristiriidassa kansallisten etujen kanssa.³⁹⁸

Lakien avulla piti myös työläisten asemaa parantaa. Valtion varatoissa ja yksityisten metsätöissä piti maksaa kunnon palkka, harjaantuneelle työläiselle oli taattava toimeentuloon riittävä palkka ja vanhuus- ja työttömyysvakuutuksia oli kehitettävä.³⁹⁹ Näitä aloitteita perusteltiin sillä, että heikot palkat aiheuttivat tyytymättömyyttä yhteiskuntaa kohtaan ja asettivat työläiset alttiiksi kumouksellisille marxilaisille opeille. Ilman valtion sekaantumista asiaan eivät kysyntä ja tarjonta olisi hoitaneet työsuhteita niin kuin yhteiskunnan kokonaisuus vaati. Aloitteet olivat siten keino "nostaa työväestö

sille kuuluvaan asemaan kansanyhteisössä” ja näin auttoivat kansallista eheyttä. Toisaalta ei aloitteiden mukaan valtio saanut ryhtyä kokonaan säätelemään taloutta, koska se olisi vahingoittanut taloudellista toimintaa ja kansakokonaisuutta.⁴⁰⁰

Kansakokonaisuuden hyvinvoinnin vuoksi piti maataloudenkin ongelmat ratkaista. Maatilojen pakko-myynnit piti keskeyttää ja ulosottolakia muuttaa niin, että viljelijä ei menettänyt toimeentuloaan.⁴⁰¹ Tilojen pirstoutuminen piti estää, jotta tilat olisivat olleet elinkelpoisia.⁴⁰² Halpoja luottoja varten oli maataloudelle luotava oma luottolaitos.⁴⁰³ Aloitteiden tavoitteena oli, että talonpojat, jotka muodostivat yhteiskunnan parhaan ja säilyttävän aineksen, olisivat menestyneet eivätkä olisi joutuneet alttiiksi marxilaisten kiihotukselle. Marxilaisuuden kannatuksen lisääntyminen maalaisväestön keskuudessa olisi johtanut yhteiskuntarauhan järkkymiseen ja näin uhannut kansakunnan kehitystä.⁴⁰⁴

IKL:n uudenlainen toiminta näkyi myös sen pyrkimyksessä luoda erilainen järjestöorganisaatio. Lapuan liikkeeltä IKL ei saanut perinnöksi järjestöorganisaatiota, sillä sellaista Lapuan liikkeellä ei ollut.⁴⁰⁵ IKL loi tehokkaan organisaation, joka heijasti sen uutta maailmankatsomusta. IKL:n tarkoitus oli luoda sen piirissä tapahtuvan kasvatus- ja valmennustyön tuloksena poliittiseen taisteluun pystyvä järjestö, joka olisi kyennyt levittämään IKL:n aatteita kansan keskuuteen. Tätä kautta olisi luotu IKL:n haluama sisäisesti ja ulkoisesti voimakas kansakokonaisuus.⁴⁰⁶ Tavoite oli, että “levitettäköön kansakokonaisuuden suurta yhdistävää aatetta kaikille erämaan kaukaisimpaan sopukkaan asti”.⁴⁰⁷ Luotu organisaatio olisi ollut valistusorganisaatio, joka olisi saanut kansan luopumaan turmiollisista vanhoista aatteista kuten marxilaisuudesta ja puoluemielestä. Valistustoiminnan onnistuminen halutulla tavalla olisi herättänyt kansan tajuamaan, että se muodosti kansakokonaisuuden ja luonut kansasta eheän, voimakkaan ja elinvoimaisen. Tämän avulla kansa olisi säilyttänyt itsenäisyytensä.⁴⁰⁸ Tehokas organisaatio oli välttämätön “kansakunnan elinvoimaa heikentäviä vastustajia” vastaan taistellessa. Sosialidemokraatit olivatkin ainoa puolue ennen IKL:ää, jolla oli tehokas puolueorganisaatio ja joka harjoitti järjestelmällistä poliittista kasvatustyötä.⁴⁰⁹ Järjestötoiminnan johtaja Salmiala pitikin IKL:n omaa tehokasta organisaatiota välttämättömänä, jotta olisi kyetty vastaamaan näiden vannoutuneimpien vastustajien hyvin organisoituun toimintaan.⁴¹⁰

Tehokkaan organisaation avulla sen suunnittelija, Paavo Susitaival, katsoi IKL:n kaltaisen kansallisen liikkeen voittavan puoluejärjestelmän ja organisoivan kannattajajoukot uudella tehokkaalla tavalla. Susitaival pelkäsi, että jos näin ei saisi tehtyä isänmaallinen herätys uupuisi ja järjestö menettäisi jäsenensä puolueille.⁴¹¹ IKL tarvitsi tiukkaa organisaatiota myös sisäisistä syistä, pitääkseen jäsenensä kurissa, etteivät nämä olisi ryhtyneet voimatoimiin, jotka olivat antaneet IKL:n edeltäjälle Lapuan liikkeelle epämääräisen maineen.⁴¹² IKL:ää pidettiin Lapuan liikkeen toiminnan jatkajana ja tämän vuoksi IKL:n lakkauttamista vaadittiin toistuvasti. Väkivaltainen toiminta olisi antanut syyntä IKL:n lakkauttamiselle.

Vaaleissa IKL:n järjestökoneiston olisi pitänyt näyttää voimansa. Ne olivat järjestölle koetinkivi, sillä niissä se olisi suorittanut varsinaisen poliittisen taistelunsa ja näyttänyt mihin se pystyy.⁴¹³ Toiminta olisi ollut tuloksellista, jos kansan keskuuteen olisi saatu levitettyä IKL:n aatteet kansakokonaisuudesta ja kansa olisi sen osoittanut vaaliurnilla äänestämällä uutta maailmankatsomusta edustavaa IKL:ää.⁴¹⁴

IKL:n järjestöorganisaatiosta muodostuikin Suomessa oloissa ennen näkemätön. Järjestöjohtaja Salmiala arvioi, että vuonna 1936 IKL:n organisaatio oli Suomen suurin.⁴¹⁵ Samaa mieltä on IKL:ää tutkinut Lauri Karvonen, jonka mukaan IKL:n puolueorganisaatio oli modernein ja tehokkain 1930-luvun Suomessa. Jäseniä siinä oli 80 000, joka oli kaksi kertaa enemmän kuin toiseksi suurimmalla puolueella.⁴¹⁶ Järjestön toiminnan kukoistusta estivät sen keskustoimiston johtajan Susitaipaleen mukaan puserolaki, joka kielsi järjestön omat puvut, IKL:n väliaikainen lakkauttaminen ja liian säyseä ja akateeminen kokous- ja kirjoitustyyli. Susitaipaleen ihanteena oli räväkämpi ja suurempi toiminta NSDAP:n malliin. Susitaipaleen mielestä NSDAP:n valtaannousu oli osoitus sen organisaation ja toiminnan ylivoimaisuudesta.⁴¹⁷

Mallia uuteen organisaatioon etsittiin menestyneestä esikuvamaasta Saksasta. Luodakseen tehokkaan organisaation IKL:n johto otti aluksi yhteyden Arvi Kalstaan, joka esitteli suoraan natseilta kopioidun organisaation. Sen todettiin olevan sellaisenaan Suomen oloihin sopimaton, mutta siinä olevan kohtia, joita voitiin käyttää hyväksi.⁴¹⁸ Organisaation lopulliseksi suunnittelijaksi valittiin Paavo Susitaival.⁴¹⁹ Susitaival lainasi Kalstalta saksalaiset organisaatio-ohjeet.⁴²⁰

Järjestöorganisaation rakenteesta muodostuikin porvarillisiin puolueisiin verrattuna erilainen. Järjestön perusyksikkö oli ryhmä, jonka taisteluvoiman katsottiin ratkaisevan koko järjestön taisteluvoiman.⁴²¹ IKL:n jäseniltä vaadittiin paljon. Jokaisen jäsenen oli tunnettava IKL:n ohjelma ja tehtävä valistus-toimintaa kansan keskuudessa. Toiminnan pohjana olisi pitänyt olla IKL:n kansakokonaisuudenaate.⁴²² Kaikkien IKL:n jäsenien piti levittää aatetta. Jäsenet oli kuitenkin jaettu osanoton mukaan kahteen ryhmään. Toimivien jäsenten piti osallistua aktiivisesti toimintaan ja heistä piti luoda varsinainen iskujoukko. Kannattavia jäseniä olivat ne, jotka eivät iän tai sairauden takia kyenneet osallistumaan yhtä tehokkaasti toimintaan.⁴²³ Ryhmään kuului myös valistus- ja propagandaryhmiä. Paikallisosaston muodostivat saman kunnan alueella toimineet ryhmät. Tietyn alueen paikallisosastot muodostivat alueen ja nämä taas piiriin. Jokaisella tasolla oli oma johtajansa. Järjestötoimintaa johti järjestötoiminnan johtaja.⁴²⁴

Organisaatio oli selkeä kopio NSDAP:n organisaatiosta. Erojakin oli, sillä IKL ei Suomen lainsäädännöstä johtuen saanut luoda SA:n kaltaista satojen tuhansien miehen joukkoa taistelemaan kaduille. Myös muissa organisaatiota koskevissa periaatteissa IKL pyrki seuraamaan esikuvaansa. Johtajaperiaate oli IKL:n puhutuimpia periaatteita ja mallia siihen oli otettu ihailluista esikuvamaista, Italiasta ja Saksasta. Käytännössä johtajaperiaatetta ei sovellettu kuin kerran, IKL:n toiminnan alussa, jolloin Kosola nimitti liikkeen johdon. Kosola itse oli kuitenkin IKL:lle vain keulakuva, ei todellinen johtaja, ja järjestöä johdettiin sen koko olemassaolon ajan kollektiivisesti. Aluksi liikkeen johto oli kuusimiehinen ja vuodesta 1936 alkaen kolmimiehinen. Vuonna 1936 johdon valinta oli johtajaperiaatetta korostavalle liikkeelle tyyliin sopimaton, sillä päätös tehtiin äänestämällä.⁴²⁵ Uutena piirteenä suomalaisen politiikkaan IKL toi ulkomaisen mallin mukaan ulkoisen esiintymisen, kuten marssit, taidokkaasti lavastetut joukkokokoukset, lippuseremoniat ja mainosplakaatit. IKL:n kannattajilla oli omat yhtenäiset puvut, jotka puserolain yhteydessä kiellettiin.⁴²⁶ IKL:ssä pyrittiin luomaan eri kansanosille omia järjestöjä kuten NSDAP:kin oli tehnyt. Omat järjestöt olivat nuorisolla, työväestöllä ja naisilla.⁴²⁷

Vaikka IKL:n suhtautuminen vasemmistoon oli kielteinen, niin silti työläisillä oli oikeus kansakunnan osana ajaa omia etujaan ja parantaa asemaansa. Tämän tuli tapahtua kansallisella pohjalla, maan sisäisenä asiana, ilman kansainvälisen marxilaisuuden ja sen organisaatioiden sotkeutumista asiaan.⁴²⁸ Tämän vuoksi vaadittiin luotavaksi marxilaisen työväenliikkeen vastapainoksi isänmaallinen työväenjärjestö, joka omalla tavallaan luonut kansakokonaisuutta.⁴²⁹ Aluksi IKL:ssä mietittiin onko oikeistolainen Vapaa Työväenliitto, VTL, tässä asiassa sopiva yhteistyökumppani IKL:lle. Suhteen VTL:ään teki ongelmalliseksi se, että VTL oli työnantajien ohjaama järjestö ja siksi sen ei katsottu pystyvän voittamaan työläisten luottamusta.⁴³⁰ Vuoden 1934 alussa IKL:n johdon kokouksessa keskusteltiin oman työnantajista riippumattoman kansallisen työväenjärjestön perustamisesta.⁴³¹ Asiaa pohtimaan asetettiin toimikunta, joka tuli siihen johtopäätökseen, että VTL ei ollut työnantajien ohjaamana järjestönä sopiva ja siksi IKL:n oli perustettava oma työväenjärjestönsä.⁴³² Huhtikuussa 1935 IKL perusti oman työväenjärjestönsä, jonka nimi oli SKA, Suomen Kansallinen Ammattikuntajärjestö. SKA oli IKL:n ohjaama, sillä SKA:n varapuheenjohtajana oli Ajan Suunnan päätoimittaja Kallia ja hallitukseen kuuluivat Kallia, Annala ja Tuomi-vaara.⁴³³ SKA:n tavoite oli sama kuin IKL:llä, sillä sen tuli toimia kansakokonaisuuden luomiseksi. SKA:n johtaja sanoikin, että SKA:n tehtävä on omalla alallaan ajaa IKL:n periaatteita, etenkin kansakokonaisuuden luomista.⁴³⁴ Tämän huomaa järjestön tunnuksestakin, joka oli "kokonaisuuden etu ennen ryhmä- ja yksityisiä etuja."⁴³⁵

SKA halusi työväestön aseman parantamista, jotta kansakokonaisuus olisi saatu toteutettua. SKA:n keinona olivat työväen etujen ajaminen ammatillisen järjestäytymisen avulla ja vaikuttaminen siihen, että lainsäädäntö olisi muuttunut työväestön aseman parantamiseksi.⁴³⁶ SKA:n tehtävä oli auttaa IKL:ää kokoamalla työläiset ja työnantajat ammattikunnittain yhteistyöhön ja näin saada heidät tasavertaisena yhteen ratkaisemaan asioita kansakokonaisuuden pohjalta.⁴³⁷ SKA tuki IKL:n päämääriä myös korporatistien luomisessa. Toiminta SKA:ssa olisi rauhallisesti ja pienestä alkaen valmistanut tietä järjestelmälle, jossa asioiden ratkaisu olisi kuulunut korporaatioille eikä ammattipoliitikoille. Tällaisena se olisi ollut suomalaisen korporatistien siemen.⁴³⁸

Uutta maailmankatsomusta edustavana järjestönä SKA:n pääviholliset olivat vanhoja aatteita ajavat järjestöt. Vastapuolina SKA:lla olivat VTL, joka oli työnantajista riippuvainen ja SAK, joka ajoi vierasta luokkataisteluoppia. Molemmat olivat kansakokonaisuuden aatteelle vieraita.⁴³⁹ Eriytyisen vaarallinen

oli SAK:n ajama luokkaviha, joka oli saanut kansanryhmät taistelemaan keskenään ja työläiset uskomaan, että heidän asiansa voidaan parantaa vain vallankumouksen avulla.⁴⁴⁰

Kansakokonaisuus sodassa

Talvisodassa toteutui IKL:n mielestä sen haluama kansakokonaisuus. Ennen talvisotaa Ajan Suunta totesi, että IKL:n ajama kansakokonaisuus oli lähestymässä ja kansankerrokset olivat alkaneet osoittaa IKL:n haluamaa yhteenkuuluvuutta ja yksimielisyyttä.⁴⁴¹ Talvisodan syttyttyä kansasta muodostuikin IKL:n odottama kansakokonaisuus.⁴⁴² Sota oli Annalan mukaan sulattanut kansan eheämmäksi kokonaisuudeksi ja luonut umpeen kansalaissodassa syntyneen kuilun.⁴⁴³ Talvisota oli IKL:n mielestä näyttänyt Suomen kansan elinvoimaisuuden kansojen välisessä taistelussa. Kansa oli toteuttanut sille kuuluvaa tehtävää toimimalla jälleen omalta vartiopaikallaan idän barbariaa vastaan.⁴⁴⁴ Selviäminen ylivoimaa vastaan oli osoittanut sen, että kansa oli terve, kykeni menestymään kansojen taistelussa ja kuului näin elinkelpoiseihin kansoihin. Tämän vuoksi Suomelle kuului erikoisasema uudessa, maailmansodan jälkeen syntyvässä Euroopassa.⁴⁴⁵ Talvisodasta selviämällä ovat IKL:n jäsenet 1950-luvulla selittäneet IKL:n toiminnan ja halun luoda kansakokonaisuus. Salmiala on todennut, että koko IKL:n toiminnan tarkoitus oli koota kansa ja valmentaa se tätä kohtalon hetkeään varten. Salmialan mielestä IKL:llä oli oma osuutensa uhrautuvan yhtenäisyyden hengen syntymiseen, jonka pohjalta sota käytiin.⁴⁴⁶ IKL:n keskustuomiston johtaja Susitaival kommentoi, että tärkeintä mitä IKL oli saanut aikaan toiminnallaan, oli se, että talvisodassa tajuttiin kansakokonaisuuden tarpeellisuus. Wainio meni niin pitkälle, että sanoi talvisodan kansakokonaisuuden hengen olleen mahdollista vain IKL:n työn ansiosta.⁴⁴⁷

Välirauhan aikana korostettiin saavutetun yhtenäisyyden säilyttämisen tärkeyttä, jotta kansa olisi säilynyt. Käyty sota oli vain korostanut kansakokonaisuuden merkitystä kansan itsenäisyyden säilyttämisessä ja kansan historiallisen tehtävän toteuttamisessa.⁴⁴⁸ IKL:n kanta oli, että talvisodassa uhanut ulkoinen vaara oli yhdistänyt kansan ja toteuttanut IKL:n haaveileman kansakokonaisuuden. Tämä yksimielisyys oli sodan jälkeen katoamassa, koska ulkoinen uhka ei enää yhdistänyt kansaa. Tämä vaaransi kansakunnan itsenäisyyden aikana, jolloin kansat kamppailivat elämästä ja kuolemasta.⁴⁴⁹ Talvisodan yksimielisyys oli siis IKL:n mielestä ulkoisen uhan aiheuttamaa eikä ”ihme” tai punamultahallituksen toiminnan aikaansaannos kuten Soikkanen kirjassaan väittää äärioikeistossa ajatellun talvisodan jälkeen.⁴⁵⁰

Jatkosota Saksan rinnalla vanhaa vihollista vastaan oli IKL:lle tärkeä, koska se toteutti kaiken mitä IKL halusi. IKL:lle syttynyt sota oli Euroopan kansakuntien yhteinen sota idän barbariaa vastaan, jossa Suomi jälleen kerran täytti omaa tehtävänsä ikuisella vartiopaikallaan itää vastaan. Tavoitteena tällä ristiretkellä oli luoda uusi Eurooppa.⁴⁵¹ Sotaa kuvattiin IKL:n odottamaksi kahden maailmankatso- muksen väliseksi taisteluksi, joka olisi ratkaissut Euroopan tulevaisuuden.⁴⁵² Taistelussa uuden Euroopan puolesta Suomen liittolaisina olivat Saksa ja Italia.⁴⁵³ Etenkin Saksa oli jälleen kerran Suomen kohtalotoveri, samanlainen kansakunta, koska se oli toinen lännen etuvartio itää vastaan. Tämän vuoksi sen kanssa oli lähdettävä tälle ristiretkelle.⁴⁵⁴

Voitto jatkosodassa olisi lopullisesti taannut Suomen kansan olemassaolon. Salmialan mielestä jatko- sota oli IKL:lle kolmas ja lopullinen vapaussota, joka olisi täydentänyt vapaus- ja talvisodan työn.⁴⁵⁵ Sota olisi lopullisesti poistanut Venäjän uhan ja näin takaisi tuleville polville turvallisen Suomen.⁴⁵⁶ Neuvos- toliiton voitto merkitsi yksinkertaisesti Suomen kansan häviötä ja Suomen kansan tuhoutumista slaavi- laiseen kansojenmereen.⁴⁵⁷ Idän vainosta vapautumisen lisäksi olisi luotu Suur-Suomi. Voittoisassa so- dassa olisi palautettu Karjala kokonaisuuden yhteyteen, vapautettu Suomen kansan osat ja näin estetty niiden tuhoutuminen venäläiseen kansojenmereen. Kaikki tämä olisi luonut Suomelle kuuluva elintilan.⁴⁵⁸

Uusi sota oli IKL:n mielestä jo osoittanut, että Suomen kansa oli juuriltaan terve ja elinvoimainen ja siksi sille kuului oma elinalue ja asema uudessa Euroopassa. Tätä perusteltiin sillä, että Suomi oli estäessään Pohjolan rusementumisen idän jalkoihin osoittanut elinvoimansa ja siksi sille kuului Saksan tuella johtoasema tulevaisuuden Pohjolassa. Ruotsi tuli tämän johtoaseman menettämään, koska sillä ei ollut enää sitä elinvoimaa, jota johtava valtio tarvitsi.⁴⁵⁹

Jatkosodan aikana alkoivat vanhat puheet nousta pintaan. Vaikka työväestön mukaan tulosta yhteis- seen rintamaan iloittiin, niin enää ei katsottu voitavan tehdä yhteistyötä sosialistien kanssa kuten vielä vuonna 1940 oli harkittu. Pää-äänenkannattajan mukaan sosialistien johtajat eivät olleet tulleet järkiinsä vaan he olivat säilyttäneet luokkapuoluekantansa ja siksi heidän kanssaan ei voinut tehdä yhteistyötä.⁴⁶⁰

Välirauhan ja jatkosodan aikana myös natsi-Saksaan kohdistunut ihailu vain lisääntyi. Saksan kansa oli löytänyt uuden kehitysmuodon, jossa oli poistettu liberalismi ja luotu tilalle koko kansan parasta ajava järjestelmä. Tällöin kansa oli uudestisyntynyt ja siitä oli tullut saumattoman yksimielinen. Tällaisena se oli ylivoimainen sisäisesti heikkoihin liberaaleihin valtioihin nähden ja tuli näiden sisäisten voimavarojensa avulla voittamaan sodan. Saksan kansaa odotti valoisa tulevaisuus.⁴⁶¹

Kansakokonaisuuden luominen Suomen kansan olemassaolon ja itsenäisyyden edellytyksenä

Perustavana syynä IKL:n halulle luoda Suomen kansasta kansakokonaisuus oli sen halu taata Suomen kansan olemassaolo ja itsenäisyys. Nämä olivat uhattuina, koska 30-luvun lopulla maailmanpoliittinen tilanne oli kireä, pelättiin kansoja tuhoavan maailmansodan syttyvän ja “vanhan vainoojan”, venäläisen imperialismin bolshevismien muodossa, tuhoavan Suomen. IKL:n perusajatus oli, että kansakunnat olivat eläviä kokonaisuuksia. Tämän vuoksi ne olisivat kuten muutkin elävät olennot joko eläneet ja menestyneet tai kuolleet. Kuolema odotti heikkoja ja hajanaisia kansoja, joiden joukkoon IKL ei halunnut Suomen kuuluvan. Pienenä kansana Suomea olisi tulevassa maailmansodassa voinut kuitenkin kohdata lopullinen tuho. Mieliä pidettä korostivat Euroopan tapahtumat, joissa Tšhekkoslovakian, Itävallan ja Baltian kansoja oli kohdannut liian heikkoina ja elinkelvottomina tuho.

Kuten jokaisella kansakunnalla, elävänä kokonaisuutena myös Suomen kansalla oli omat tehtävänsä. Näitä tehtäviä Suomen kohdalla oli kaksi. Ensimmäinen oli toimiminen lännen etuvartiona sitä idästä uhkaavaa bolshevismia vastaan. Toinen tehtävä oli Suur-Suomen luominen ja Suomen kansaan kuuluvien kansakokonaisuuden “sirpaleiden” pelastaminen venäläisten harjoittamasta sorrosta. Nämä historialliset tehtävänsä suorittaakseen Suomen kansan oli oltava vahva. Tehtävien suorittaminen ja kansan säilyminen olisi onnistunut vain, jos Suomen kansa olisi ollut eheä kansakokonaisuus, jossa eri osat olisivat toimineet yhteistyössä eivätkä olisi taistelleet keskenään. Tämä olisi yhdistänyt kansakunnan voimavarat kukoistukseen. Kansakokonaisuutena kansakunta olisi noussut tautivuoteeltaan, heikkouden-tilasta, sisäisesti ehjäksi ja voimakkaaksi. Tämän vuoksi kaikkien yksilöiden ja ryhmien oli tajuttava kuuluvansa kansakokonaisuuteen ja alistuttava sille. Tämän kansallisen vallankumouksen ja kansan herättämisen pystyi suorittamaan vain kansakokonaisuuden aatteen tajunnut edelläkävijä, IKL. Muut ryhmät ajoivat vain ryhmien ja yksilöiden etua.

Suomessa ei ollut 1930-luvulla IKL:n haluamaa kansakokonaisuutta vaan maa oli IKL:n mielestä vajonnut kansakunnan voimaa vähentävään eripuraisuuteen. Syynä tähän oli vallitseva itsekäs liberalismi, jossa käytiin kaikkien sota kaikkia vastaan eikä ajettu kansakokonaisuuden vaan ryhmien etua. Se oli politiikassa saanut aikaan puoluejärjestelmän, jossa eri puolueet jakoivat kansan ryhmiin, puoluekarsinoin, välittämättä kokonaisuuden edusta. Taloudessa se oli saanut aikaan työväestön riiston. Tämä tuhosi kansakokonaisuuden, heikensi näin kansaa ja siksi kansa ei kyennyt sodassa taistelemaan olemassaolonsa puolesta. Toinen kansakokonaisuutta uhkaava tekijä oli marxilaisuus. Se sai voimansa itsekkään liberalistisen talouden aiheuttamista ongelmista kuten työväestön huonosta asemasta. Sosialismin suurin synty oli luokkaviha, johon se oli osan kansaa, työläiset, kiihottanut. Tämän vuoksi he eivät tunteneet kuuluvansa kansakokonaisuuteen, joten kansakokonaisuus heikkeni ja kansakunta uhkasi tuhoutua. Nämä molemmat ideologiat ajoivat kansakuntaa tuhoon, koska ne hajottivat kokonaisuuden ja näin vähensivät kansakunnan voimaa. Tämän vuoksi IKL halusi korvata nämä ideologiat uudella maailmankatsomuksella, jossa kansakunta oli kansakokonaisuus ja yksilöt ja ryhmät alistettu osaksi kokonaisuutta palvelemaan kansakuntaa.

Talvisodan ulkoinen uhka loi kansakunnasta IKL:n haluaman kansakokonaisuuden. Liikkeen johtajien mielestä osaltaan IKL:n ansiota kansa tajusi sodan aikana olemassaolonsa kannalta välttämättömän kansakokonaisuuden merkityksen. Talvisota- ja jatkosota olivat myös todistaneet, että Suomen kansa oli elinkelvoinen, siksi sen piti saada ansaitsemansa asema uudessa sodan jälkeisessä Euroopassa ja johtoasema Pohjolassa. Jatkosodassa piti myös ristiretkellä Saksan kanssa kommunismia vastaan toteuttaa kaikki IKL:n haaveet, sillä sodassa piti tuhota lopullisesti kansakuntaa uhkaava Venäjä ja luoda Suur-Suomi, johon kansakunnan kokonaisuuden sirpaleetkin olisivat liittyneet.

IKL oli mielestään osa uutta kansakokonaisuutta korostavaa maailmankatsomusta, joka oli noussut eri puolilla Eurooppaa. IKL, kuten sen eurooppalaiset esikuvat, uskoi olevansa eliittiryhmä, joka opastaisi kansan tähän uuteen maailmankatsomukseen. Erityisiä esikuvia IKL:lle olivat Saksa ja Italia, jotka olivat molemmat nousseet Euroopan johtaviksi valtioiksi kootessaan kansallisessa vallankumouksessa kansakunnan voimat kansakokonaisuuden ideologian avulla. Tämä oli onnistunut, koska näissä maissa oli hävitetty kansakokonaisuutta hajottavat puolueet ja marxilaisuus ja korvattu nämä vanhat maailmankatsomukset uudella kansakokonaisuuden maailmankatsomuksella. Näiden kansakokonaisuuden valtioiden IKL uskoi voittavan liberalistisen puoluedemokratian jakamat ja heikentämät valtiot. Tämän vuoksi näiden maiden esimerkkiä tuli Suomen seurata.

IKL:n kansakokonaisuusajatus ei ollut suora kopio natsi-Saksasta, sillä IKL:n kansakokonaisuuden luomisen tuli tapahtua sosiaalisin ja yhteiskunnallisin uudistuksin. IKL:n kansakokonaisuuteen eivät kuuluneet natsi-Saksan rotuoppi, keskitysleirit eikä vastustajien ahdistelu ja tappaminen. Siihen ei myöskään kuulunut kaiken, myös talouden ja uskonnon, alistaminen tottelemaan kansakokonaisuuden etua ajavaa johtajaa ja puoluetta. Aatteiden eroavaisuutta korosti IKL:n kieltäytyminen rahoista, jotka se olisi saanut muuttaessaan linjaansa kansallissosialistiseksi ja järjestöön natsien taholta kohdistunut kritiikki, joka moitti IKL:ää liian porvarilliseksi. Italian fasismi oli lähempänä IKL:n aatemaailmaa, koska siinä ei ollut rotuoppia. IKL:ssä ei kuitenkaan valtion rooli ollut niin kaiken kattava kuin fasismissa, jossa totalitaarinen valtio yksin edusti kansakunnan kokonaisuutta ja jonka alle yksilön ja ryhmien oli alistuttava, jotta kansakunnan voimat olisivat lisääntyneet ja teollinen tuotanto noussut.

Italiassa ja Saksassa eräs perusajatus oli johtajaperiaate, jonka toteuttamisesta IKL:ssä puhuttiin, mutta joka jäi kuolleeksi kirjaimiksi sopivan johtajan puuttumisen takia. Näistä kahdesta maasta poiketen IKL:llä ei ollut eikä vaadittu johtajaa, joka olisi ollut kansakokonaisuuden ruumiillistuma ja jota kansan olisi pitänyt epäroimättä seurata.

Suomessa IKL sanoi jatkavansa niiden työtä, joiden se katsoi halunneen luoda kansasta kansakokonaisuuden ja sen avulla toteuttavan kansakunnan tehtävät. Näitä malleja olivat kansallinen herättäjä Snellman, kansakunnan itsenäisyyden puolesta taistelleet vapaussoturit ja IKL:n taistelutoverina aatteiden ja tavoitteiden toteuttamisessa toiminut AKS.

Uolan näkemystä, että IKL otti AKS:ltä Ruudun kehittelemän kansan kokonaisuus ideologian, johon kuului valtiososialismi, ei voi pitää oikeana. IKL kannatti yksityisomistusta ja yksityisyrityksiä ja valtion rooli oli vain ohjata taloutta. Tämän vuoksi Ruudun valtiososialismi, jossa olisi kansallistettu yrityksiä, oli IKL:lle sopimaton. Mielipiteiltään Neuvostoliittoa ja sosialidemokraatteja ymmärtävä Ruutu oli IKL:lle liian vasemmistolainen. Nähtävästi myös Ruudun keinot kansakokonaisuuden luomiseksi olivat IKL:lle vanhentuneet, kun tarjolla oli uudet ja menestyvät aatteet ja esikuvat Italiasta ja Saksasta.

Käsitys kansakunnasta kokonaisuutena ei olekaan Suomessa uusi. Snellmanista lähtien suomalaisuusliikkeessä ja suomalaisessa konservatismissa on vallinnut käsitys kansakunnasta elävänä kokonaisuutena, jonka säilymisestä on pidettävä huolta. Olennaisena osana kansakunnan säilymistä on alusta asti pidetty oman sivistyksen luomista, sillä voimakkaan sivistyksen omaava kansa olisi menestynyt, vaikka vieras kansa, venäläiset, olisivat sitä yrittäneet tuhota. Periaatteessa IKL:n käsitys kansasta kokonaisuutena oli samanlainen kuin kokoomuksella ja Lapuan liikkeellä. Erona olivat keinot kansakokonaisuuden toteuttamiseksi ja kokoomukseen verrattuna IKL:n ehdottomuus yksilön alistumisesta kansakokonaisuudelle. Tämä tukisi muualla tehtyä havaintoa, että fasistiset ja konservatiiviset liikkeet olivat kansaa koskevissa ajatuksissaan samanlaisia, mutta fasistiset liikkeet veivät nämä aatteet äärimmäisyyksiin ja lisäksi toimintatavat kansakokonaisuuden saavuttamiseksi olivat erilaisia.

Oikeistoradikaali IKL moitti kokoomusta ja Lapuan liikettä siitä, että ne eivät ajaneet kansakokonaisuuden etua eivätkä ottaneet koko kansaa huomioon. Erityisesti ne olivat unohtaneet työväestön aseman. Kokoomus oli IKL:n mielestä pelkkä pääomapiirien etujen ajaja, joka oli unohtanut alkuperäisen kansan kokoamisajatuksensa. Lapuan liike oli IKL:lle konservatiivinen, työväestöön kielteisesti suhtautuva liike, jonka perusajatuksia kansan kokoamisesta ja kommunismin vastustamisesta olivat oikeat, mutta konservatiivisena liikkeenä sen keinot olivat väärät.

Juuri kansakokonaisuuden luomisen keinoissa oli eroa. Kokoomus luotti kansakokonaisuuden luomisessa kieltoihin ja kasvatukseen. Kokonaisuuden edun korostaminen jäikin kokoomuksella puolueen

nimeen ja puheisiin, sillä kokoomus oli 1920-luvun alusta alkaen liike-elämän ja virkamiesten etua ajava puolue, joka halusi turvata porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen ja jolle sosiaaliset uudistukset olivat liian kalliita. Lapuan liike käytti suoraa toimintaa, kuten kyydityksiä, sosialistien toiminnan estämistä ja aseellista kapinaa, tavoitteensa saavuttamiseksi. Tämä tavoite oli toteuttaa vapaussodassa kesken jäänyt tehtävä luomalla yhtenäisen ihanneyhteiskunta, valkoinen Suomi, ja siksi piti poistaa maasta ja estää toimimasta kokonaisuutta heikentävät osaset kuten sosialistit.

IKL taas ajoi kokonaan uutta yhteiskuntaa ja maailmankatsomusta. Keinojen erilaisuuteen vaikutti sekin, että IKL:n jäsenenä oli sivistyneistöä ja sitä johti sivistyneistöön kuuluvat henkilöt toisin kuin talonpoikien Lapuan liikettä. Tämän vuoksi IKL kykeni luomaan oman organisaationsa toteuttamaan suurta yhteiskunnallista muutosta ja pystyi kehittämään uuden ideologian eikä vain vaatimaan paluuta vanhaan. Toisaalta IKL:n poliittinen ura olisi ollut lyhyt, jos se olisi Mäntsälän kapinan jälkeen ryhtynyt samoihin poliittisiin väkivaltaisuuksiin kuin Lapuan liike.

Myös organisaatioiden rakenteessa oli eroja. Kokoomus oli perinteinen konservatiivipuolue, jolla ei ollut tehokasta puolueorganisaatiota vaan jossa muutama henkilö toimi ja johti. Lapuan liike oli talonpoikaisten aktivistien suoran toiminnan liike, jolla ei ollut organisaatiota. IKL otti uuden maailmankatsomuksen suomalaisena edustajana mallia esikuvamaan, Saksan, NSDAP:n organisaatiosta ja loi Suomen suurimman puolueorganisaation. Eroa oli myös siinä mitä Suomen kansaan katsottiin kuuluvan. Kokoomuksen ja Lapuan liikkeen toiminta ja tavoitteet olivat sisäpoliittisia. IKL:n tavoitteet olivat suuremmat. IKL halusi liittää suomalaiseen kansakokonaisuuteen Neuvostoliiton vallan alla kituvat heimokansat ja luoda Suur-Suomen. Sen toteutumisen uskottiin varmistuvan, kun seurattiin Euroopassa ulkopoliittisesta menestyneitä, kansakokonaisuuden avulla voimistuneita, uusia kansallisia liikkeitä.

IKL oli kokoomukseen ja Lapuan liikkeeseen verrattuna nuoremman polven liike, jonka jäsenet olivat kokeneet kansakunnan itsenäistymisen riemun ja kansalaissodan aiheuttaman hajaannuksen herkkässä nuoruudessaan. Samanlainen nuoremman polven ratkaisu kansakunnan ongelmiin olivat fasismi ja kansallissosialismi Euroopassa. IKL:ää voi pitää suomalaisen äärioikeiston nuoremman polven toiminnan huipentumana, jossa vanhaa, suomalaisuusliikkeeseen ja suomalaiseen konservatismiin alusta alkaen kuulunutta, ideaa kansasta elävänä ja muiden kansojen kanssa taistelevana kokonaisuutena haluttiin toteuttaa uusien ja radikaalien, osin ulkomailta kopioitujen, toimintamallien avulla.

Keinot kansakokonaisuuden luomiseksi erosivat aikaisemmasta. Vanhemman sukupolven keinot, työskentely eduskunnassa, kasvatusta, kiellot ja suora toiminta eivät uudelle polvelle enää riittäneet. Samanlainen ihailu Italiaa ja Saksaa, näitä uusia voimakkaita kansakokonaisuuksia kohtaan, oli toisessa nuoren polven järjestössä AKS:ssä. Samalla tavalla kuin IKL, AKS:kin vaati uutta ajattelua ja moraalialueita. Kummallekaan liikkeelle eivät enää riittäneet pienet uudistukset yhteiskunnassa.

AKS:llä oli koko olemassaolonsa ajan käsitys kansakunnasta kokonaisuutena. Suomen kansasta oli saatava ehjä kokonaisuus, jotta se olisi pystynyt toteuttamaan AKS:n tavoitteen, Suur-Suomen. Yhtenäisen Suomen luomista oli AKS:ssä yritetty eri keinoin ja pyrkimällä yhteistyöhön eri tahojen kanssa. IKL oli viimeinen ja äärimmäisin yhteistyökumppani. Alusta asti AKS vaikutti IKL:n toimintaan ja ohjelmiin. Juuri AKS:n vaikutuksen IKL:n toimintaan ja aatteisiin voi katsoa johtaneen siihen, että IKL:stä tuli erilainen kuin kokoomus ja Lapuan liike. Aluksihan IKL:nkin piirissä esitettiin Lapuan liikkeen tyylisiä kannanottoja neutraalista kielipolitiikasta, kielteisestä suhtautumisesta sosiaalisiin uudistuksiin ja halun tehdä oikeistolaista politiikkaa. Tällaiset puheet loppuivat vuoden 1933 aikana ja IKL omaksui aitosuomalaisuuden, vaatimukset sosiaalisista uudistuksista ja halun toteuttaa uusi maailmankatsomus.

IKL:n kaikki toiminta perusteltiin kansakokonaisuuden luomisella. Uuden maailmankatsomuksen, kansakokonaisuuden, mukainen uusi yhteiskuntamuoto ei olisi ollut kansaa ryhmiin jakava liberalistinen puoluejärjestelmä vaan korporatismi. Tässä uudessa yhteiskuntamuodossa päätökset olisi tehty työntekijä- ja työntekijöiden muodostamissa korporaatioissa. Siksi siinä ei olisi ollut kansakuntaa jakavia puolueita, vaan eri alojen edustajat olisivat asiantuntijoina päättäneet asioista ja ratkaisseet kansakunnan ongelmat. Tällainen yhteistyö ja ongelmien ratkominen olisi luonut kansasta kansakokonaisuuden, koska kansakuntaa vaivaavat sosiaaliset ongelmat olisi ratkaistu ja eri osapuolet tajunneet, että uusi kansakokonaisuuden maailmankatsomus on parempi kuin liberalistinen riistokapitalismi tai marxilainen

luokkataistelu. Näin siirtyminen uuteen järjestelmään olisi lisännyt kansan itsesäilytysvoimaa. Esimerkkinä tälle kehitykselle toimi fasistinen Italia.

Kansakokonaisuuden osakysymyksinä piti IKL:n mielestä käsitellä kaikkien yhteiskuntaryhmien asioita. IKL oli mielestään ainoa liike, joka pystyi kansasta luomaan kansakokonaisuuden ja ajamaan kansakokonaisuuden asiaa välittämättä ryhmäeduista kuten muut ryhmät ja puolueet. Ryhmien etuja ajavat puolueet eivät olisi saaneet minkään ryhmän asemaa todella parannettua, sillä niiden riitely etuisuuksista ja kompromissit kansakunnan elinehdoista olivat vahingoittaneet kansakokonaisuutta. Kansakokonaisuuden menestys taas oli edellytys jokaisen ryhmän todelliselle menestykselle ja jokaisen kansaryhmän etuja pystyi aidosti ajamaan vain kansakokonaisuuden edusta kiinnostunut IKL. Kansakokonaisuuskään ei voinut hyvin, jos joku sen osista olisi voinut huonosti, siksi jokaisen osan hyvinvoinnista oli huolehdittava. Kansakokonaisuuteen kuuluvia ryhmiä, joiden asiaa oli hoidettava osana kansakokonaisuutta, olivat työläiset, sivistyneistö ja maanviljelijät.

Työväestö oli IKL:n mukaan osa kansakokonaisuutta, mutta marxilaiset johtajat olivat saaneet pohjimmiltaan isänmaalliset työläiset uskomaan luokkataisteluun ja unohtamaan olevansa osa kansakokonaisuutta. Työväestön voittamiseksi takaisin isänmaalle ja kansakokonaisuuden luomiseksi IKL vaati sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamista. Tämä tarkoitti liberalistisen yhteiskunnan aiheuttamien sosiaalisten ongelmien, kuten alhaisten palkkojen, ratkaisemista. Tämän onnistuessa Suomesta olisi tullut kansakokonaisuus ja vahva kansakunta. Tätä ei mikään muu liike kuin IKL olisi pystynyt toteuttamaan, sillä porvareita työläisten asiat eivät kiinnostaneet ja sosialistit halusivat huonossa asemassa olevien työläisten tuen vallankumoushankkeilleen. Esimerkin omalle toiminnalleen IKL löysi Saksasta ja Italiasta. Samanlaista ajattelua työläisten yhdistämisestä kansakokonaisuuteen sosiaalisten uudistusten avulla ja kansakunnan selviytymisen varmistamisesta sen avulla löytyy jo vanhasuomalaisen ja Ruudun ajatuksista.

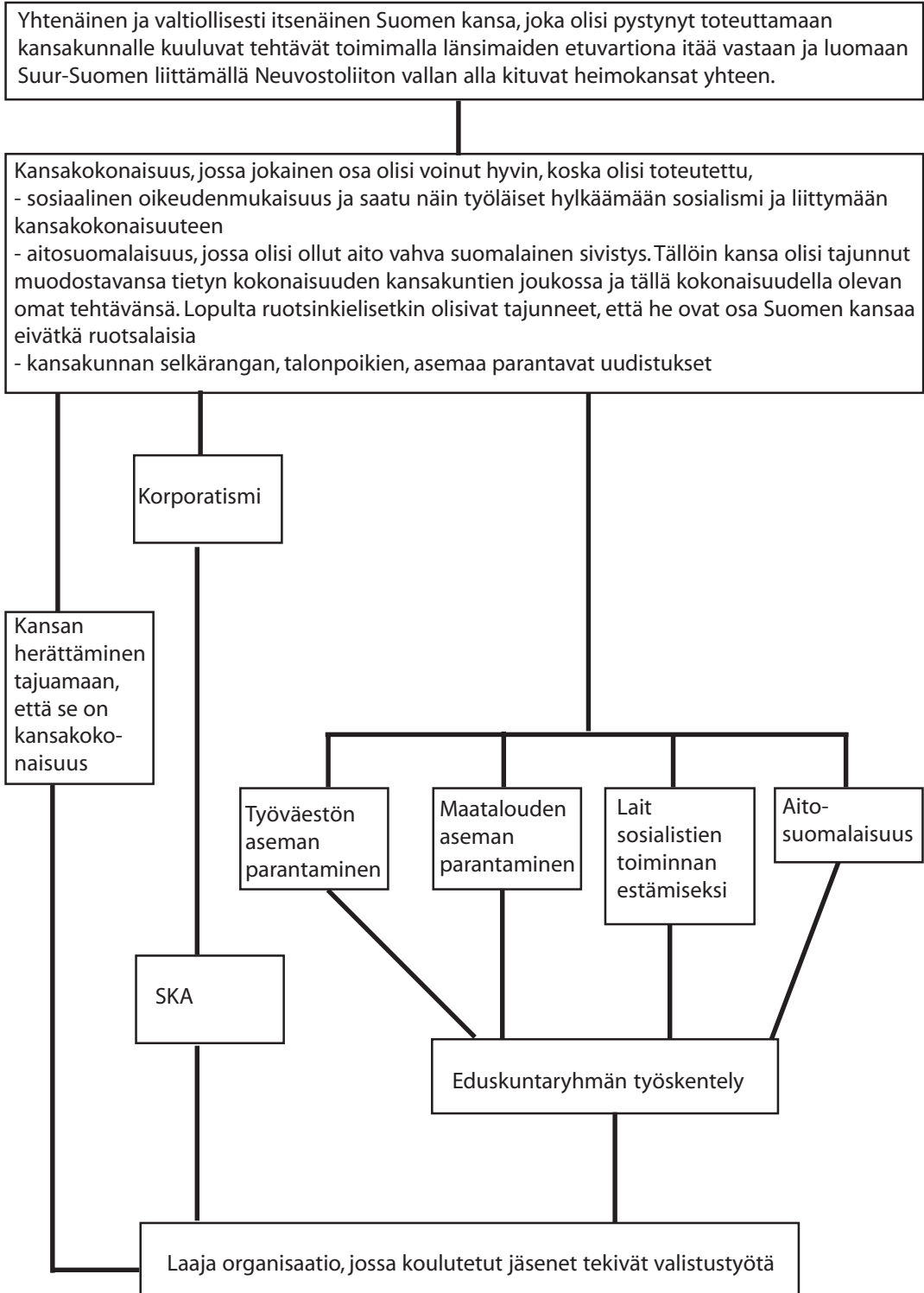
Aitosuomalaisuuden ajamista voi pitää osana kansakokonaisuuden luomista, koska sivistyneistön asemasta osana kansakokonaisuutta tuli pitää huolta. Kielikantaan liittyi toisaalta kansakuntaa koskevia periaatteellisia kysymyksiä. Suomesta oli luotava aitosuomalainen valtio, jossa suomen kielellä olisi ollut isännän asema, koska sitä vaati Suomen asema itsenäisenä valtiona. Oma kulttuuri olisi herättänyt kansan tajuamaan, että se on oma kokonaisuutensa, jolla on omat tehtävänsä. Vahvan suomenkielisen kulttuurin luominen olisi ollut samalla keino taata kansan säilyminen kaiken muun puolustuksen murtuessa, koska ainoakaan kansaa, jolla oli oma vahva kulttuurinsa ei ollut hävinnyt.

En pidä uskottavana, että halu parantaa eri ryhmien hyvinvointia osana kansakokonaisuutta ja luoda siten kansakokonaisuus, olisi ollut vain pelkkä keino saada henkilökohtaista valtaa. Rikosoikeuden professori, filosofian tohtori ja ylioppilasnuorison toimintaa johtaneet henkilöt olisivat varsin todennäköisesti kohonneet muissakin puolueissa korkeaan asemaan ilman, että heidän olisi tarvinnut perustaa omaa ääriryhmäänsä, joka joutui muiden eristämäksi.

Kansakokonaisuutta IKL yritti toteuttaa monella eri tavalla. Organisaatiostaan se halusi luoda tehokkaan valistusorganisaation, joka olisi valistuksen avulla saanut kansan heräämään kansakokonaisuuteen ja äänestämään kansakokonaisuusaatteen edustajaa IKL:ää. Organisaatorakenne ja toimintaideat, mm. joukkokokoukset ja järjestöpuvut, kopioitiin natsi-Saksasta. IKL:n eduskuntaryhmä teki aloitteita, jotka ajoivat sen mielestä kansakokonaisuuden etuja. Näitä olivat aitosuomalainen kielipolitiikka, johon kuului mm. vaatimus yliopiston suomalaistamisesta, ehdotukset sosiaalisista uudistuksista, jotka olisivat parantaneet työväestön asemaa, vaatimukset ulkomailta ohjeita saavan ja näin vastoin kansakunnan elinehtoja toimivan marxilaisuuden kieltämisestä ja maatalousväestön asemaa koskevat parannukset, jotka olisivat parantaneet kansakunnan selkärangan elinmahdollisuuksia. Toiminnassa IKL:llä oli apuna oma ammattijärjestönsä, SKA, jonka piti toimia korporatistien alkuna, jossa työläiset ja työnantajat olisivat voineet harjoitella aluksi paikallisella tasolla uutta yhteiskuntajärjestelmää.

Sota vaikutti vain vähän IKL:n ideologiaan. Syyksi tähän voisi katsoa natsi-Saksan menestyksen, joka näytti osoittavan sen, että IKL:n vaalima maailmankatsomus oli oikea. Natsi-Saksa säilyi ihailun kohteena, koska Saksassa oli luotu vahva kansa luopumalla liberalistisesta yhteiskuntajärjestelmästä ja tämän vuoksi Saksaa odotti valoisa tulevaisuus. Puoluejärjestelmän muuttamista korporatistisiin vaadittiin koko ajan.

TAVOITE-KEINO-HIERARKIA

VIITTEET

- ¹ Rintala, 223-224.
² Karvonen, 12.
³ Borg 1965, 211, 223; Rintala, 223, 229.
⁴ kts. Nygård, 101; Rintala, 223.
⁵ Rintala, 223, 229.
⁶ Uola, 102.
⁷ Hyrkkänen, ii, 1, 7, 8, 11, 12.
⁸ Uusitalo Hannu, 104.
⁹ Uusitalo Paavo, 138-42, 228.
¹⁰ Ketonen, 123-124.
¹¹ Kauppinen, 152.
¹² Hayes, 46; Shirer, 118; Suvanto, 74-75; Gerholm-Magnusson, 501-502.
¹³ Eskelinen, 3157.
¹⁴ Suvanto, 68-70; Rantala, 110.
¹⁵ Eccleshall, 87, 90.
¹⁶ Bracher, 12, 18-19, 28, 46.
¹⁷ Hayes, 21.
¹⁸ Bracher, 39; Wilford, 223.
¹⁹ Hayes, 28-29.
²⁰ Wilford, 223-224.
²¹ Nicholls, 68.
²² Bracher, 85, 247, 252, 493.
²³ Blinkhorn, 6.
²⁴ Eley, 51.
²⁵ Lindström, 21-23.
²⁶ Bracher, 9-10; Payne, 99.
²⁷ Bracher, 86, 337-340.
²⁸ Bracher, 85.
²⁹ Eley, 52-53.
³⁰ Bracher, 129, 145, 155.
³¹ Bracher, 98-99, 133, 138, 139, 148, 212, 332.
³² Bracher, 210, 231, 233, 363, 366.
³³ Hentilä, 53.
³⁴ Bracher, 360.
³⁵ Wilford, 232; Shirer, 106-108.
³⁶ Bracher, 210, 216, 332.
³⁷ Weiss, 164.
³⁸ Bracher, 333; Shirer, 305-306.
³⁹ Shirer, 273-280.
⁴⁰ Bracher, 289, 307.
⁴¹ Hentilä, 51.
⁴² Gregor 1969, 152, 158, 197, 219.
⁴³ Hayes, 17, 20.
⁴⁴ Gregor 1969, 238.
⁴⁵ Gregor 1969, 174.
⁴⁶ Gregor 1969, 222; Gregor 1979, 110.
⁴⁷ Gregor 1979, 116.
⁴⁸ Gregor 1979, 234-235; Sarti, 26.
⁴⁹ Gregor 1969, 235.
⁵⁰ Gregor 1979, 131, 193, 195, 197, 200, 204, 256-261.
⁵¹ Forman, 68.
⁵² Forman, 30; Wilford, 231.
⁵³ Kedward, 212-214.
⁵⁴ Wilford, 231.
⁵⁵ Payne, 92.
⁵⁶ Wilford, 221, 229.
⁵⁷ Wilford, 231.
⁵⁸ Pulkkinen, 55.
⁵⁹ Klinge 1972, 164.
⁶⁰ Paasivirta, 176-177.
⁶¹ Ketonen, 124-125; Tommila, 62.
⁶² Rommi-Pohls, 70.
⁶³ Tommila, 62.
⁶⁴ Suvanto, 100-101; Kauppinen, 160.
⁶⁵ Tommila, 58.
⁶⁶ Tommila, 62.
⁶⁷ Palonen, 29-30.
⁶⁸ Borg 1965, 8.
⁶⁹ Rommi-Pohls, 117.
⁷⁰ Pulkkinen, 56.
⁷¹ Alapuro-Stenius, 18.
⁷² Rommi-Pohls, 75, 79.
⁷³ Eskola, 395, 439, 433.
⁷⁴ Eskola, 394; Leino-Kaukiainen, 77.
⁷⁵ Leino-Kaukiainen 34, 70, 89-90; Uino, 274.
⁷⁶ Klinge 1968, 51.
⁷⁷ Soikkanen 1991, 29, 139.
⁷⁸ Ruutu 1918, 5-6, 156.
⁷⁹ Ruutu 1920, 49-51.
⁸⁰ Ruutu 1918, 117-119, 159-160.
⁸¹ Ruutu 1920, 1-4, 47.
⁸² Ruutu 1932, 1, 8, 13.
⁸³ Ruutu 1920, 7, 53-54, 95-96, 152.
⁸⁴ Ruutu 1920, 106, 132-135, 181.
⁸⁵ Ruutu 1920, 48.
⁸⁶ Ruutu 1932, 2, 5-7, 9, 23-27.
⁸⁷ Palonen, 95.
⁸⁸ Soikkanen 1991, 173.
⁸⁹ Ruutu 1918, 124; Ruutu 1920, 18-19, 49-51, 82.
⁹⁰ Ruutu 1920, 174.
⁹¹ Soikkanen 1991, 233.
⁹² Ruutu 1920, 81.
⁹³ Soikkanen 1991, 251.
⁹⁴ Borg 1964, 88; Uino, 271.
⁹⁵ Rantala, 15.
⁹⁶ Borg 1964, 93.
⁹⁷ Rantala, 113-114.
⁹⁸ Uino, 278, 458.
⁹⁹ Borg 1965, 142-144.
¹⁰⁰ Uino, 274-275.
¹⁰¹ Borg 1965, 142, 178, 241, 249.
¹⁰² Uino, 268-269.
¹⁰³ Borg 1965, 143, 178, 243, 250.
¹⁰⁴ Uino, 381-385.
¹⁰⁵ Borg 1965, 177-186.
¹⁰⁶ Uino, 383.
¹⁰⁷ Borg 1965, 246, 254, 262.
¹⁰⁸ Hämäläinen, 102, 105, 129-133.
¹⁰⁹ Uino, 348, 357, 366.
¹¹⁰ Borg 1965, 130, 180, 240.
¹¹¹ Siltala, 192-193.
¹¹² Suvanto, 230.
¹¹³ Borg 1965, 224.
¹¹⁴ Soikkanen 1984, 54-56.
¹¹⁵ Routavaara, 38.
¹¹⁶ Karvonen, 36.
¹¹⁷ Suvanto, 231.
¹¹⁸ Soikkanen 1984, 54-56, 136, 245, 309, 389.
¹¹⁹ Borg 1965, 250, 258.
¹²⁰ Larsen 1990, 250-251, 260-261.
¹²¹ Klinge 1964, 137.
¹²² Klinge 1968, 50-51.
¹²³ Nygård, 110-112.
¹²⁴ Klinge 1968, 50.
¹²⁵ Alapuro, 109, 110, 113.
¹²⁶ Klinge 1972, 125-126.
¹²⁷ Klinge 1972, 122.
¹²⁸ Alapuro, 114, 119, 142.
¹²⁹ Alapuro, 111, 130.
¹³⁰ Klinge 1964, 126-127.
¹³¹ Alapuro, 126-129, 136.
¹³² Alapuro, 146; Uola, 44.
¹³³ Alapuro, 140-141.
¹³⁴ Alapuro, 143-148, 151-152.
¹³⁵ ks. Siltala, 32; Talikka, 102.
¹³⁶ Nygård, 72.
¹³⁷ Siltala, 126, 443, 450-452.
¹³⁸ Siltala, 452, 456.
¹³⁹ Talikka 50, 87.
¹⁴⁰ Kajan, 151.
¹⁴¹ Siltala, 448.
¹⁴² Siltala, 145, 475.
¹⁴³ Kajan, 160-161.
¹⁴⁴ Siltala, 126, 443, 450-452.
¹⁴⁵ Siltala, 452.
¹⁴⁶ Talikka, 87-88.
¹⁴⁷ Kajan, 135.
¹⁴⁸ Siltala, 463-464.
¹⁴⁹ Nygård, 116, 124-126.
¹⁵⁰ Siltala, 459.
¹⁵¹ Borg 1965, 208; Nygård, 96.
¹⁵² IKL 1/1937, 6.
¹⁵³ AS 16.4.1934, IKL:n johdon lisäjäsänen Vilho Helasen puhe.
¹⁵⁴ AS 18.2.1936, pk; Borg 1965, 21 I, toimintaperusteet; valtiopäivät 1935, ptk II, 1430, IKL:n kansanedustaja K.R.Kares.
¹⁵⁵ IKL:n kansanedustajan ja johdon jäsenen Vilho Annalan puhe 26.1.1936, Annala 1, Suomen 1920-1940-luvun historian säätö, SuHS, Kansallisarkisto, KA.
¹⁵⁶ Borg 1965, 210-211, 223, työvänohjelma.
¹⁵⁷ AS 30.5.1933, 2; AS 19.11.1934 piirijohdaja Sepän kirjoitus.
¹⁵⁸ AS 8.10.1938, Annalan puhe.
¹⁵⁹ AS 2.12.1937, Annalan kirjoitus.
¹⁶⁰ AS 12.9.1941, IKL:n kansanedustajan Hilja Riipisen kirjoitus.
¹⁶¹ IKL 3/1936, 57; AS 20.2.1934, pk.
¹⁶² AS 3.5.1937, pk.
¹⁶³ AS 30.6.1933, pk; AS 3.5.1937, IKL:n kansanedustajan ja järjestötoiminnan johtajan Bruno Salmialan puhe.
¹⁶⁴ AS 28.8.1933, Vihtori Kosolan puhe.
¹⁶⁵ AS 30.4.1933, pk; IKL 1/1936, 41; IKL 3/1936, 59; toimintaohje vuoden 1934 vaaleja varten, säätö 39, SuHS, KA.
¹⁶⁶ AS 27.11.1933, Somersalon puhe; AS 4.2.1933, IKL:n kansanedustajan Reino Ala-Kuljun esitelmä.
¹⁶⁷ AS 3.5.1939, Ajan Suunnan päätoimittajan ja IKL:n kansanedustajan R.G.Kallian esitelmä.
¹⁶⁸ Valtiopäivät 1934, ptk I, 977, Salmiala.

- 169 Annalan puhe 9.11.1943, Annala 1, SuHS, KA.
 170 AS 30.11.1933, pk; AS 19.9.1933, pk.
 171 AS 29.9.1937, pk; IKL:n joulou 1935, 63, Tuomivaaran kirjoitus.
 172 Ajan Sana 7.9.1932, pk; IKL 1/1936, 41; AS 8.10.1938, Annalan puhe.
 173 AS 6.7.1938, Helasen puhe.
 174 Annalan puhe 30.1.1938, Annala 1, SuHS, KA.; AS 25.10.1939, pk.
 175 AS 24.3.1938, pk.
 176 AS 13.10.1939, pk.
 177 AS 30.11.1933, pk; AS 7.4.1934, pk.
 178 Valtioapäivät 1936, ptk I, 423, Kares.
 179 AS 30.1.1937, Helasen kirjoitus; AS 18.8.1939, pk; valtiopäivät 1941, ptk II, 1322, Salmiala; IKL:n Joulou 1941, 8, Annalan kirjoitus.
 180 AS 15.8.1936, pk.
 181 AS 24.1.1936, johdon julistus; Annalan puhe kesäkuussa 1939, Annala 1, SuHS, KA.
 182 IKL 1/1936, 41; Annalan puhe 30.1.1938, Annala 1, SuHS, KA.
 183 IKL 6-7/1938, 3, Annalan puhe.
 184 AS 16.3.1936, Salmialan kirjoitus; AS 5.6.1938, Annalan kirjoitus.
 185 Borg 1965, 211, perusohjelma.
 186 AS 28.2.1935, pk.
 187 AS 18.11.1933, pk.
 188 AS 27.11.1933, Somersalon puhe.
 189 AS 1.2.1936, pk.
 190 AS 6.2.1933, Annalan kirjoitus.
 191 AS 17.10.1936, pk.
 192 AS 8.1.1939, Helasen puhe.
 193 AS 22.5.1939, Annalan puhe; AS 3.5.1938 Annalan puhe.
 194 AS 27.11.1933, Somersalon puhe.
 195 IKL 6-7/1938, 3, Annalan puhe; AS 7.2.1942, pk; AS 28.8.1933, Kosolan puhe.
 196 AS 7.10.1937, pk; AS 6.3.1933, Helasen kirjoitus; Annalan puhe 26.1.1936, Annala 1, SuHS, KA.
 197 AS 10.4.1933, Helasen puhe.
 198 AS 27.7.1936, pk.
 199 Toimintaohjeet vuoden 1934 vaaleja varten, säätiö 39, SuHS, KA; AS 14.8.1938, pk.
 200 AS 16.3.1936, Annalan kirjoitus; toimintaohjeet vuoden 1934 vaaleja varten, säätiö 39, SuHS, KA.
 201 Toimintaohjeet vuoden 1934 vaaleja varten, säätiö 39, SuHS, KA.
 202 AS 1.2.1934, pk; AS 28.8.1933, Ala-Kuljun puhe; AS 22.5.1939, Annalan puhe.
 203 AS 6.10.1936, pk; valtiopäivät 1936, ptk I, 394, Annala; AS 22.5.1939, Annalan puhe; AS 3.5.1937, Salmialan puhe.
 204 AS 7.7.1933, 1.
 205 IKL 5-6/1937, 127; AS 18.5.1937, Tapani Tarkan pakina; AS 6.3.1933, pk; AS 3.5.1937, Kareksen kirjoitus; AS 3.7.1933, Annalan puhe.
 206 Valtioapäivät 1934, ptk I, 971, Annala.
 207 Valtioapäivät 1934, ptk I, 971, Somersalo; AS 29.6.1939, Riipisen kirjoitus.
 208 IKL:n Joulou 1934, 44, Annalan kirjoitus; AS 21.4.1936, pk; AS 30.12.1932, Ala-Kuljun puhe.
 209 Valtioapäivät 1935, ptk II, 2090, Kares.
 210 AS 24.1.36, IKL:n johdon julistus; AS 6.2.1933, edustajakokouksen päätös.
 211 Uola, 127.
 212 Uola, 192, 303.
 213 AS 19.12.1932, Ala-Kuljun puhe.
 214 Valtioapäivät 1934, ptk III, 2603, Ala-Kulju; valtiopäivät 1941, ptk I, 378-379, Salmiala.
 215 AS 1.4.1936, pk.
 216 AS 9.8.1933, Kosolan puhe; AS 28.6.1933, 1.
 217 Valtioapäivät 1934, ptk I, 971, Annala.
 218 AS 12.5.1935, pk.
 219 Annalan puhe 30.1.1938, Annala 1, SuHS, KA; AS 13.2.1938, pk.
 220 AS 4.3.1939, pk.
 221 IKL 1/1937, 6-9; IKL 4/1938, 12, Castrenin kirjoitus; AS 28.3.1933, pk; AS 28.9.1937, pk.
 222 AS 7.11.1936, Susitaipaleen puhe.
 223 AS 2.12.1937, Salmialan kirjoitus; AS 19.6.1938, Kareksen kirjoitus; AS 14.4.1937, pk.
 224 IKL 6-7/1938, 3, Annalan puhe; IKL 10/1938, 6, Annalan puhe; AS 13.1.1937, pk; AS 8.10.1938, Annalan puhe.
 225 Rintala, 223.
 226 Salmialan haastattelu, Salmiala 1, SuHS, KA.
 227 Wainion haastattelu, säätiö 47 numero 44, SuHS, KA.
 228 Susitaipaleen haastattelu, säätiö 47, haastattelu 72, SuHS, KA.
 229 AS 18.5.1939, pk.
 230 Valtioapäivät 1934, ptk I, 966.
 231 Valtioapäivät 1937, ptk I, 237, Kares.
 232 Uola, 97, 136, 333.
 233 Ekberg, 300.
 234 Ekberg, 302; Uola, 413.
 235 AS 8.10.1938, Annalan puhe; AS 8.6.1938, pk.
 236 kts. AS 8.6.1935, Kallian kirjoitus; AS 9.5.1936, pk; AS 8.6.1935, Kosolan kirjoitus.
 237 IKL 8-9/1938, 20, Ajan Suunnan tulevan päätoimittajan Niilo Vapaasalon kirjoitus.
 238 AS 2.9.1933, pk; AS 20.6.1936, Kareksen kirjoitus.
 239 Keskustoimiston julkaisu sarja 3 numero 3, säätiö 40, SuHS, KA; AS 15.8.1933, Somersalon puhe Mussolinille ja Hessille; AS 27.11.1933, Somersalon puhe; AS 6.9.1933, 1.
 240 AS 20.3.1941, Salmialan kirjoitus.
 241 Valtioapäivät 1934, ptk 3, 2465, Kares; AS 7.11.1936, IKL:n keskuustoimiston johtaja Paavo Susitaipaleen puhe
 242 IKL:n Joulou 1933, 12, Tuomivaaran kirjoitus
 243 AS 11.7.1934, pk
 244 AS 12.5.1942, pk; AS 29.12.1942, pk
 245 AS 12.5.1938, pk
 246 AS 3.1.1944, pk; AS 13.5.1936, Kallian puhe.
 247 IKL:n Joulou 1933, 16, Annalan kirjoitus; AS 29.1.1934, Annalan kirjoitus.
 248 AS 5.2.1937, 2.
 249 AS 25.2.1936, pk.
 250 Isänmaallisen neuvottelukokouksen ptk, 10.4.1932, säätiö 38, SuHS, KA; AS 15.8.1932, pk; johdon ja piirin johtajien neuvottelukokouksen ptk, 20.3.1933, Salmiala, säätiö 38, SuHS, KA.
 251 Eduskuntaryhmän ptk, 10.8.1933, Kares, säätiö 38 SuHS, KA; eduskuntaryhmän ptk 31.8.1933, Salmiala, säätiö 38, SuHS, KA.
 252 Neuvottelukunnan kokouksen ptk, 27.3.1933, säätiö 38, SuHS, KA.
 253 Uola, 151.
 254 Uola, 167.
 255 Eduskuntaryhmän kokouksen ptk, 10.8.1933, Annala, säätiö 38, SuHS, KA; eduskuntaryhmän kokouksen ptk, 31.8.1933, Salmiala ja Riipinen, säätiö 38, SuHS, KA.
 256 Eduskuntaryhmän kokouksen ptk, 31.8.1933, Tapaninen ja Tuomivaara, säätiö 38, SuHS, KA.
 257 Piirin johtajien ja johdon kokouksen ptk, 14.10.1933, säätiö 38, SuHS, KA.
 258 Neuvottelukunnan kokouksen ptk, 22.11.33, säätiö 38, SuHS, KA.
 259 AS 3.2.1936, pk.
 260 Ylimääräisen edustajakokouksen ptk, 13.8.1936, Kares, säätiö 38, SuHS, KA; AS 28.12.1935, pk.
 261 AS 23.11.1935, pk; AS 2.4.1936, pk.
 262 AS 27.11.1935, pk; AS 2.5.1935, Kareksen puhe.
 263 AS 30.6.1936, pk.
 264 Tuomivaaran haastattelu, säätiö 47, haastattelu 57; Rautalan haastattelu, säätiö 47, haastattelu 57, SuHS, KA.
 265 Valtioapäivät 1934, ptk I, 11, Annala; valtiopäivät 1934, ptk I, 184-185, Salmiala.
 266 AS 3.12.1942, pk.
 267 Borg 1965, 210.
 268 AS 22.2.1935, pk.
 269 AS 29.10.1935, pk.
 270 AS 31.5.1934, Salmialan kirjoitus; valtiopäivät 1938, ptk II, 1398, Kares; valtiopäivät 1935, ptk III, 2565, Salmiala.
 271 Annala, säätiö 47, haastattelu 49; Castren, säätiö 47, haastattelu 64; Susitaival, säätiö 47, haastattelu 62, SuHS, KA
 272 Valtioapäivät 1935, ptk III, 2565, Salmiala.
 273 Heberle, 118-123.
 274 Rintala, 4.
 275 Tiedot IKL:n kansanedustajien iästä Uola, 165, 228, 387.
 276 Nygård, 96.
 277 Vares, 89.
 278 Suomen valtionkalenterit 1936, 1939, 31-34 ja 1940, 25-28; Suomen kansanedustajat 1982, 1907-1982.
 279 Routavaara, 52.
 280 Merkl 1980, 769-771.
 281 Alapuro, 140-141.
 282 Uola, 23-30, 41-44, 59, 237.
 283 AKS:n entisen johtajan Vuorjoen haastattelu, säätiö 47, haastattelu 53, SuHS, KA; AS 6.11.1933, Vuorjoen kirjoitus.
 284 AS 21.3.1942, pk.
 285 Ala-Kuljun haastattelu, säätiö 47, haastattelu 7; Castrenin haastattelu, säätiö 47, haastattelu 64, SuHS, KA.
 286 Edustajakokouksen ptk, 7.7.1934, säätiö 38, SuHS, KA.
 287 AS 24.2.1933 ja AS 7.12.1933, Simojoen puheet AKS-juhliissa; valtiopäivät 1933, ptk II, 2118, AKS:n jäsen Reino Ala-Kulju.
 288 AS 20.10.1933, Helasen puhe AKS-veljesliissa; AS 24.2.1933 ja AS 7.12.1933, Simojoen puheet AKS-juhliissa.
 289 Alapuro, 142.
 290 AS 1.11.1933, pk.
 291 Borg 1965, 215.
 292 AS 12.4.1935, Salmialan kirjoitus.
 293 AS 25.11.1935, pk.
 294 Ekberg, 56.
 295 Soikkanen 1991, 299-309.
 296 Soikkanen 1991, 299-309.
 297 Valtioapäivät 1934, ptk I, 888, Annala.
 298 IKL 6-7/1938, 3, Annalan puhe; IKL 10/ 1938, 7, Annalan puhe.
 299 IKL 6-7/1938, 3, Annalan puhe.
 300 AS 3.5.1937, pk; AS 16.2.1942, Salmialan kirjoitus.
 301 Valtioapäivät 1935, ptk II, 1393, Annala.
 302 AS 16.2.1942, Salmialan kirjoitus; AS 28.9.1937, pk.
 303 IKL 10/1938, 6, Annalan puhe; AS 17.6.1935, pk.
 304 AS 30.4.1937, pk; valtiopäivät 1938, ptk III, 2359, Simojoki.
 305 AS 3.9.1937, pk.
 306 IKL 6-7/1938, 3, Annalan puhe.
 307 IKL 10/1938, 14; AS 28.6.1937, pk.
 308 AS 6.1.1938, Tapani Tarkan pakina.
 309 IKL 12/1938, 3-4, Annalan kirjoitus.
 310 AS 28.6.1937, pk.
 311 AS 17.6.1935, pk.
 312 Borg 1965, 212, 214.

- ³¹³ AS 1.2.1934.
- ³¹⁴ AS 29.1.1934, pk; valtiopäivät 1936, ptk I, 844, Simojoki; AS 24.1.1936, johdon julistus.
- ³¹⁵ AS 29.11.1937, pk.
- ³¹⁶ Valtiopäivät 1935, ptk III, 2567, Salmiala.
- ³¹⁷ AS 25.9.1936, Salmialan puhe.
- ³¹⁸ AS 21.11.1933, Annalan puhe.
- ³¹⁹ AS 21.11.1933, Annalan puhe; AS 8.1.1935, pk; valtiopäivät 1935, ptk IV, 3986, Salmiala.
- ³²⁰ AS 26.2.1934, Kares.
- ³²¹ AS 1.12.1933, 1; AS 23.3.1933, pk.
- ³²² Ryhmä 2/1934, 23.
- ³²³ AS 25.9.1936, Salmiala puhe; IKL:n Joulu 1934, 59, Somersalon kirjoitus.
- ³²⁴ Vaalijulistte vuoden vaaleista 1936, säätiö 23, SuHS, KA.
- ³²⁵ AS 29.6.1933, 1.
- ³²⁶ AS 2.5.1935, Annalan puhe.
- ³²⁷ AS 25.9.1936, Salmialan puhe.
- ³²⁸ Borg 1965, 214, työväenohjelma.
- ³²⁹ IKL:n keskustuomiston julkaisuja, sarja 2 numero 2 1935, säätiö 23, SuHS, KA.
- ³³⁰ Valtiopäivät 1935, ptk III, 2565, Salmiala.
- ³³¹ AS 9.4.1934, Annalan puhe.
- ³³² AS 24.4.1936, pk.
- ³³³ AS 27.9.1942, pk.
- ³³⁴ AS 31.10.1933, pk.
- ³³⁵ Castrenin haastattelu, säätiö 47, haastattelu 64, SuHS, KA.
- ³³⁶ AS 24.1.1933.
- ³³⁷ AS 15.6.1933, pk.
- ³³⁸ AS 4.7.1933, pk.
- ³³⁹ Uola, 322.
- ³⁴⁰ AS 11.6.1935.
- ³⁴¹ AS 4.10.1933, pk; valtiopäivät 1934, ptk I, 966, Salmiala; AS 21.2.1934, pk.
- ³⁴² ks. AS 8.3.1937, Salmialan kirjoitus; AS 10.7.1934, Annalan puhe.
- ³⁴³ Borg 1965, 216.
- ³⁴⁴ Borg 1965, 222, IKL:n työväenohjelma.
- ³⁴⁵ AS 4.3.1940, pk.
- ³⁴⁶ AS 9.6.1936, pk.
- ³⁴⁷ Valtiopäivät 1935, ptk III, 2566, Salmiala; Annalan haastattelu, säätiö 47, haastattelu 49, SuHS, KA; AS 7.2.1934, pk; AS 29.6.1933, 1.
- ³⁴⁸ Ylimääräisen toimikunnan kokouksen ptk, 24.4.1932, säätiö 38, SuHS, KA.
- ³⁴⁹ Neuvottelukokouksen ptk, 19.10.1933, säätiö 38, SuHS, KA.
- ³⁵⁰ Neuvottelukokouksen jäsenen Paavo Rautalan haastattelu, säätiö 47, haastattelu 65, SuHS, KA; neuvottelukunnan kokouksen ptk, 19.10.1933, Salmiala, säätiö 38, SuHS, KA.
- ³⁵¹ Valtiopäivät 1937, ptk I, 208, Ala-Kulju; valtiopäivät 1935, ptk I, 473, Kares.
- ³⁵² Ylimääräiset valtiopäivät 1935, asia- ja pöytäkirjat, 260, 633, Annala.
- ³⁵³ Ylimääräiset valtiopäivät 1935, asia- ja pöytäkirjat, 260, Annala; AS 12.5.1937, pk; AS 20.12.1939, pk.
- ³⁵⁴ AS 30.12.1932, Ala-Kuljun puhe.
- ³⁵⁵ IKL:n Joulu 1935, 18, Helasen kirjoitus.
- ³⁵⁶ AS 5.2.1936, pk.
- ³⁵⁷ AS 10.6.1936, pk.
- ³⁵⁸ AS 17.4.1936, pk.
- ³⁵⁹ Valtiopäivät 1935, ptk II, 1802, Salmiala; AS 7.5.1935, Kallian kirjoitus.
- ³⁶⁰ Valtiopäivät 1937, ptk I, 785, Annala.
- ³⁶¹ Valtiopäivät 1935, ptk I, 473, Kares; valtiopäivät 1935, ptk II, 1802, Salmiala.
- ³⁶² Valtiopäivät 1936, ptk I, 206, Ala-Kulju.
- ³⁶³ Valtiopäivät 1933, ptk I, 776, Salmiala.
- ³⁶⁴ kts. AS 8.7.1935, Ala-Kuljun puhe; AS 31.5.1933, Helasen kirjoitus.
- ³⁶⁵ AS 6.3.1933, Helasen kirjoitus.
- ³⁶⁶ AS 29.3.1934, pk.
- ³⁶⁷ Borg 1965, 211.
- ³⁶⁸ Valtiopäivät 1936, ptk I, 206-207, Ala-Kulju; valtiopäivät 1937, ptk I, 784, Annala.
- ³⁶⁹ AS 24.11.1937, pk.
- ³⁷⁰ Valtiopäivät 1937, ptk I, 972, Salmiala.
- ³⁷¹ AS 15.1.1936, pk.
- ³⁷² Valtiopäivät 1935, ptk III, 2750, Salmiala; valtiopäivät 1937, ptk I, 972, Salmiala.
- ³⁷³ AS 13.10.1933, pk; AS 24.2.1936, Tapani Tarkan pakina.
- ³⁷⁴ Valtiopäivät 1933, ptk I, 564, Salmiala; AS 15.1.1936, pk.
- ³⁷⁵ AS 21.11.1933, Annalan puhe.
- ³⁷⁶ Eduskuntaryhmän kokouksen ptk, 8.3.1934, ote lopullisesta ehdotuksesta maatalousohjelmaksi, säätiö 38, SuHS, KA.
- ³⁷⁷ Toimintaperusteet 8, IKL:n taskukirja; IKL 3/1937, 46.
- ³⁷⁸ AS 10.7.1934, Tuomivaaran puhe.
- ³⁷⁹ Maatalouskysymyksen suuntaviivoja B 34, säätiö 39, SuHS, KA.
- ³⁸⁰ Maatalouskysymyksen suuntaviivoja B 34, säätiö 39, SuHS, KA.
- ³⁸¹ AS 19.11.1934, pk; valtiopäivät 1935, ptk II, 1425, Tuomivaara.
- ³⁸² AS 10.7.1934, Tuomivaaran puhe.
- ³⁸³ Maatalouskysymyksen suuntaviivoja B 34, säätiö 39, SuHS, KA.
- ³⁸⁴ Valtiopäivät 1935, ptk II, 1926-27, Salmiala.
- ³⁸⁵ Valtiopäivät 1933, ptk I, 224, Annala.
- ³⁸⁶ IKL:n Joulu 1934, 64, Tuomivaara; maatalouskysymyksen suuntaviivoja B 34, säätiö 39, SuHS, KA; valtiopäivät 1935, ptk II, 1926-27, Salmiala.
- ³⁸⁷ Maatalouskysymyksen suuntaviivoja B 34, säätiö 39, SuHS, KA.
- ³⁸⁸ IKL:n Joulu 1938, 30, Nikkolan haastattelu.
- ³⁸⁹ Borg 1965, 219, työväenohjelma.
- ³⁹⁰ Lehtinen IKL:n aloitteista eduskunnassa 1933, säätiö 23, SuHS, KA.
- ³⁹¹ Annalan haastattelu, säätiö 47, haastattelu 49, SuHS, KA.
- ³⁹² Uola, 168.
- ³⁹³ Uola, 168, 242-243, 480-481.
- ³⁹⁴ Eduskuntaryhmän kokouksen ptk, 5.5.1937, säätiö 38, SuHS, KA; Annalan haastattelu, säätiö 47, haastattelu 49, SuHS, KA.
- ³⁹⁵ Eduskuntaryhmän kokouksen ptk, 2.2.39, säätiö 38, SuHS, KA.
- ³⁹⁶ Valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, lakialoite 2/33; valtiopäivät 1936, liitteet I-XIII, lakialoite 2/36.
- ³⁹⁷ Valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, lakialoite 7/33; valtiopäivät 1936, liitteet I-XIII, lakialoite 9/36; ylimääräiset valtiopäivät 1935, asia- ja pöytäkirjat, 260, 633, Annala.
- ³⁹⁸ Valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, lakialoite 4/33; valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, lakialoite 17/33; valtiopäivät 1938, liitteet I-XII, lakialoite 6/38.
- ³⁹⁹ Valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, toivomusaloinne 79/33; valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, toivomusaloinne 80/33; valtiopäivät 1938, liitteet I-XII, toivomusaloinne 104/38; valtiopäivät 1935, liitteet I-XIII, toivomusaloinne 95/35.
- ⁴⁰⁰ AS 14.10.1933, pk; AS 21.11.1933, Annalan puhe.
- ⁴⁰¹ Valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, lakialoite 21/33; valtiopäivät 1936, liitteet I-XIII, toivomusaloinne 11/36; valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, lakialoite 22/33; valtiopäivät 1935, liitteet I-XIII, toivomusaloinne 5/35; valtiopäivät 1935, liitteet I-XIII, toivomusaloinne 88/35.
- ⁴⁰² Valtiopäivät 1933, liitteet I-XIV, toivomusaloinne 47/33; valtiopäivät 1937, liitteet I-XIV, toivomusaloinne 49/37.
- ⁴⁰³ Valtiopäivät 1936, liitteet I-XIII, toivomusaloinne 27/36.
- ⁴⁰⁴ Valtiopäivät 1935, liitteet I-XIII, raha-aloite 94/35.
- ⁴⁰⁵ Uola, 120.
- ⁴⁰⁶ IKL:n taskukirja, yleinen ohjesääntö 2.
- ⁴⁰⁷ IKL:n Joulu 1935, 40, Salmiala.
- ⁴⁰⁸ AS 17.2.1934, pk; IKL:n Joulu 1935, 40, Salmiala; IKL 5-6/1937, 76.
- ⁴⁰⁹ Nousiainen 1985, 59.
- ⁴¹⁰ IKL:n Joulu 1933, 16.
- ⁴¹¹ Susitaipaleen haastattelu, säätiö 47, haastattelu 72, SuHS, KA; Susitaival, 127.
- ⁴¹² Uola, 126.
- ⁴¹³ IKL:n taskukirja, järjestön ohjesääntö; IKL 1/1936, 2, Salmialan kirjoitus, toimintaohje 1.
- ⁴¹⁴ IKL:n taskukirja, yleinen ohjesääntö 2.
- ⁴¹⁵ IKL 1/1936, 2, toimintaohje 1 1936.
- ⁴¹⁶ Karvonen, 26.
- ⁴¹⁷ Susitaival, 135, 142, 153.
- ⁴¹⁸ Neuvottelukokouksen ptk, 19.12.1932, säätiö 38, SuHS, KA.
- ⁴¹⁹ Neuvottelukunnan kokouksen ptk, 20.2.1933, säätiö 38, SuHS, KA.
- ⁴²⁰ Susitaipaleen haastattelu, säätiö 47, haastattelu 72, SuHS, KA.
- ⁴²¹ IKL:n taskukirja, järjestöohjesääntö.
- ⁴²² Ryhmä 2/1934, 15; IKL:n Joulu 1935, 40, Salmialan kirjoitus; IKL 3/1937, 46.
- ⁴²³ IKL:n taskukirja, ohjesääntö 9, 10; AS 30.10.1936, pk.
- ⁴²⁴ IKL:n taskukirja, järjestöohjesääntö.
- ⁴²⁵ Uola, 109, 237.
- ⁴²⁶ Susitaival, 132-133.
- ⁴²⁷ Uola, 310, 314, 320, 326; Susitaival, 137.
- ⁴²⁸ Valtiopäivät 1933, ptk III, 2357, Salmiala; Borg 1965, 215, työväenohjelma.
- ⁴²⁹ AS 28.10.1933, pk.
- ⁴³⁰ Edustajakokouksen ptk, 7.7.1934, Salmiala, säätiö 38, SuHS, KA.
- ⁴³¹ Johdon kokouksen ptk, 4.2.1934, säätiö 38, SuHS, KA.
- ⁴³² Johdon kokouksen ptk, 17.1.1935, Kallia, komitean puheenjohtaja, säätiö 38, SuHS, KA.
- ⁴³³ AS 26.4.1935, 1.
- ⁴³⁴ AS 2.5.1935, Kavenin puhe.
- ⁴³⁵ SKA:n säännöt, säätiö 41, SuHS, KA.
- ⁴³⁶ SKA:n säännöt, säätiö 41, SuHS, KA.
- ⁴³⁷ AS 8.3.1937, Salmialan kirjoitus.
- ⁴³⁸ ks. edustajakokouksen ptk, 7.7.1934, Salmiala; AS 14.10.1935, 2; AS 23.4.1935, SKA:n sihteeri Sulo Laine.
- ⁴³⁹ AS 23.4.1935, Laineen kirjoitus.
- ⁴⁴⁰ AS 24.4.1935, SKA:n keskushallituksen lausunto.
- ⁴⁴¹ AS 19.9.1939, pk; AS 24.9.1939, pk.
- ⁴⁴² AS 19.7.1940, neuvottelukunnan julkilausuma.
- ⁴⁴³ AS 23.10.1940, Annalan puhe.
- ⁴⁴⁴ AS 20.12.1939, pk.
- ⁴⁴⁵ IKL:n Joulu 1940, 10, Annalan kirjoitus; AS 10.2.1941, Annalan puhe; AS 31.12.1940, johdon julkilausuma.
- ⁴⁴⁶ Salmialan haastattelu, Salmiala 1, SuHS, KA.
- ⁴⁴⁷ Susitaipaleen kommentti Wainion haastattelussa, säätiö 47, haastattelu 44, SuHS, KA.
- ⁴⁴⁸ AS 20.3.1941, Salmialan kirjoitus.
- ⁴⁴⁹ AS 19.7.1940, neuvottelukunnan julkilausuma; valtiopäivät 1941, ptk I, 36, Salmiala.
- ⁴⁵⁰ Soikkanen 1984, 390.
- ⁴⁵¹ AS 11.8.1941, pk; Annalan puhe 6.12.1942, Annala 1, SuHS, KA.
- ⁴⁵² AS 8.9.1941, pk.
- ⁴⁵³ Valtiopäivät 1942, ptk II, 1027, Salmiala.
- ⁴⁵⁴ AS 25.5.1941, pk; AS 28.6.1941, pk.
- ⁴⁵⁵ Valtiopäivät 1941, ptk II, 1322-23.
- ⁴⁵⁶ AS 27.6.1941, pk.
- ⁴⁵⁷ IKL:n Joulu 1942, 5, Salmialan kirjoitus; Annalan puhe 9.11.1943, Annala 1, SuHS, KA.
- ⁴⁵⁸ AS 11.7.1941, pk; AS 14.8.1941, pk; AS 27.6.1942, pk; Valtiopäivät 1941, ptk II, 1323, Salmiala.

⁴⁵⁹ AS 29.7.1941, pk; AS 8.8.1941, pk; AS 3.12.1941, pk; AS 17.4.1942, IKL:n kansanedustajan ja johdon jäsenen lisäksi Nikkolan kirjoitus; AS 25.6.1942, pk; IKL:n Joulu 1941, 3, Annalan kirjoitus.

⁴⁶⁰ AS 6.6.1941, pk; AS 27.7.1942, pk.

⁴⁶¹ AS 20.5.1942, pk; AS 25.7.1942, pk; 30.1.1942, pk; AS 4.9.1940, pk.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto

- Suomen 1920-40-lukujen historian säätöön arkisto

PAINETUT LÄHTEET

IKL:n Taskukirja. Sarja II B. Porvoo 1935

Suomen valtiokalenteri 1936. Helsinki 1935.

Suomen valtiokalenteri 1939. Helsinki 1938.

Suomen valtiokalenteri 1940. Helsinki 1940.

Valtiopäivät, pöytäkirjat, asiakirjat ja liitteet 1933-1944

LEHDET

Ajan Sana 1932

Ajan Suunta

IKL

IKL:n Joulu

Ryhmä

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisusarja politiikan tutkimuksia 14. Helsinki 1973.

Alapuro, Risto - Stenius, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Helsinki 1989.

Blinkhorn, Martin, Introduction: Allies, Rivals or Antagonists? Fascists and Conservatives in Modern Europe teoksessa Fascists and Conservatives. The Radical Right and the Establishment in Twentieth-century Europe. Edited by Martin Blinkhorn. London 1990.

Borg, Olavi, Suomen puolueideologiat. Periaateohjelmien sisältöanalyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisusarja politiikan tutkimuksia 5. Helsinki 1964.

Borg, Olavi, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964. Porvoo 1965.

Bracher, Karl Dietrich, The German Dictatorship. The Origins, Structure and Effects of National Socialism. New York 1970.

Eccleshall, Robert, Conservatism teoksessa Political Ideologies. An introduction. Edited by Robert Eccleshall. London 1984.

Ekberg, Henrik, Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932-1944. Ekenäs 1991.

Eley, Geoff, Conservatives and Radical Nationalists in Germany: the Production of Fascists Potentials, 1912-28 teoksessa Fascists and Conservatives. The Radical Right and Establishment in Twentieth-century Europe. Edited by Martin Blinkhorn. London 1990.

Eskelinen, Heikki, Konservatismi teoksessa Otavan suuri ensyklopedia 4. Helsinki 1978.

Eskola, Seikko, Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa v. 1906. Studia historica Jyväskyläläisiä I. Toimittanut Mauno Jokipii. Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu ja Jyväskylän yliopistoyhdistyksen kustantama. Jyväskylä 1962.

Forman, James D., Fascism. The Meaning and Experience of Reactionary Revolution. New York 1974.

Gerholm, T.R - Magnusson, S, Ajatus, aate ja yhteiskunta. Länsimaisten aatteiden ja tieteitten, poliittisten ja yhteiskunnallisten järjestelmien vuorovaikutus antiikista nykyaikaan. Porvoo 1983.

Gregor, James A., The Ideology of Fascism. The Rationale of Totalitarianism. New York 1969.

Gregor, James A., Italian Fascism and Developmental Dictatorship. Princeton 1979.

Haataja, Lauri, Sotavaltion etulinjaan teoksessa Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899-1952). Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Jyväskylä 1997.

Hayes, Paul M., Fascism. London 1973.

Heberle, Rudolf, Social Movements. An Introduction to Political Sociology. New York 1951.

Hentilä, Seppo, Kansakunta historian kahleissa teoksessa Saksa voima Euroopan keskellä. Helsinki 1993.

Hyvämäki, Lauri, Lapuanliike, fasismi, historiantutkimus. Kanava 9/1978, 528-537.

Hyrkkänen, Markku, Aatehistoriallisesta metodista. Vaikuteanalyysistä kysymyksen ja vastauksen logiikkaan. Filosofian sivulaudaturtutkielma. Tampereen yliopisto 1983.

Hämäläinen, Pekka Kalevi, Kielitaistelu Suomessa 1917-1939. Porvoo 1968.

Jussila, Osmo, Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890-1917 teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989.

Kajan, Arvid, Lapuan nousu. Jyväskylä 1930.

Karvonen, Lauri, From White to Blue-and-black. Finnish Fascism in the Inter-War Era. Commentationes Scientiarum Socialium 36 1988. Helsinki 1988.

Kauppinen, Paavo E, Suomen valtiosääntöjen aate- ja käsittehistoriallisesta taustasta. Yleiskatsaus perinteiden alkuperään ja kehitykseen. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 337. Tampere 1992.

Kedward, H.R, Fascism in Western Europe 1900-45. New York 1971.

Ketonen, Oiva, Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomus. Juva 1981.

Kjellen, Rudolf, Valtio elinmuotona. (Staten som livsform). Hämeenlinna 1919.

Klinge, Matti, Ruotsalaisten eristäytymisliike ja aitosuomalaisuus 1920-luvulla teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919-1939. Toimittaneet Matti J. Castren, Eino Jutikkala ja Päiviö Tommila. Porvoo 1964.

Klinge, Matti, Ylioppilaskunnan historia neljäs osa 1918-1960. Porvoo 1968.

Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilla. Juva 1972.

- Larsen**, Stein U., Conservatives and Fascists in the Nordic Countries: Norway, Sweden, Denmark and Finland, 1918-45 teoksessa Fascists and Conservatives. The Radical Right and Establishment in Twentieth-century Europe. Edited by Martin Blinkhorn. London 1990.
- Leino-Kaukiainen**, Pirkko, Suomalainen puolue 1905-1918 teoksessa Suomalais-kansallinen kokoomus. Suomalaisen puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Vammala 1994.
- Lindström**, Ulf, Fascism in Scandinavia 1920-1940. Stockholm 1985.
- Merkel**, Peter H., Comparing Fascists Movements kirjasta Who Were The Fascists. Social Roots of European Fascism. Bergen 1980.
- Nicholls**, A.J., Germany teoksessa European Fascism. Edited by S.J. Woolf. London 1968.
- Noakes**, Jeremy, German Conservatives and the Third Reich: an ambiguous relationship teoksessa Fascists and Conservatives. The Radical Right and Establishment in Twentieth-century Europe. Edited by Martin Blinkhorn. London 1990.
- Nousiainen**, Jaakko, Suomen poliittinen järjestelmä. Juva 1985.
- Nygård**, Toivo, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. Studia historica Jyväskylälänsä 25. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1982.
- Paasivirta**, Juhani, Suomi jäsenyyty Eurooppaan teoksessa Suomi Euroopassa. Talous- ja kulttuurisuhteiden historia. Jyväskylä 1991
- Palonen**, Kari, Aatevirtauksia Suomessa Snellmanista nykyaikaan. Opintotoiminnan keskusliiton julkaisuja. Loimaa 1975.
- Payne**, Stanley G., Fascism. Comparison and Definition. London 1980.
- Pulkkinen**, Tuija, Kansalaisyhteiskunta ja valtio teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Helsinki 1989.
- Rantala**, Onni, Konservatismi ja sen kannattajat. Helsinki 1960.
- Rintala**, Marvin, Three Generations. The Extreme Right Wing in Finnish Politics. Indiana University Publications Russian and East Europe Series vol. 22. Indiana 1962.
- Rommi**, Pirkko-Pohls, Maritta, Poliittisen fennomanian synty ja nousu teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989.
- Routavaara**, Akseli, Kolme vuosikymmentä Kansallisen Kokoomuspuolueen vaiheita 1918-1948. Helsinki 1949.
- Ruutu**, Yrjö, Itsenäisyyspolitiikan edellytykset ja alkuvaiheet. Jyväskylä 1918
- Ruutu**, Yrjö, Uusi suunta suomalaisen yhteiskuntaohjelman ääriivioja. Jyväskylä 1920
- Ruutu**, Yrjö, Ajan vaatimus. Helsinki 1932.
- Sarti**, Roland, Italian Fascism. Radical Politics and Conservative Goals teoksessa Fascists and Conservatives. The Radical Right and the Establishment in Twentieth-century Europe. Edited by Martin Blinkhorn. London 1990.
- Shirer**, William L., Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho 1. Kansallisosialistisen Saksan historia. Jyväskylä 1962.
- Siltala**, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset. Helsinki 1985.
- Soikkanen**, Timo, Kansallinen eheytyminen - myytti vai todellisuus?. Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933-1939. Juva 1984.
- Soikkanen**, Timo, Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopolitiikan juurilla. Juva 1991.
- Suomen kansanedustajat 1905-1982**. Finlands riksdagsledamöter 1905-1982. Helsinki 1982.
- Susitaival**, Paavo, Aktivistit ei hellitä. Tapahtumia, muistelmia, mielipiteitä 1917-1939. Hämeenlinna 1981.
- Suvanto**, Pekka, Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle. Suomen Historiallinen Seura. Tampere 1994.
- Talikkala**, Anneli, Lapuan Liikkeen tavoitteista ja toiminnasta tavoitteiden saavuttamiseksi. Historian pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto 1965.
- Tommila**, Päiviö, Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989.
- Uino**, Ari, Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1918-1929 teoksessa Suomalais-kansallinen kokoomus. Suomalaisen puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Vammala 1994.
- Uola**, Mikko, Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932-1944. Helsinki 1982.
- Uusitalo**, Hannu, Tiede, tutkimus, tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Juva 1991
- Uusitalo**, Paavo, Suunnittelun keinot ja tavoitteet. Tammi, Helsinki 1974.
- Vares**, Vesa, Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos. Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkajohdattaiseen demokratiaan (1919-1933). Turun yliopisto poliittinen historia c:35. Turku 1991.
- Weiss**, John, Conservatism in Europe 1770-1945. Traditionalism, Reaction and Counter-revolution. Norwich 1977.
- Wilford**, Rick, Fascism teoksessa Political Ideologies. An introduction. Edited by Robert Eccleshall. London 1984.

Ulla Aatsinki

Vaihtuvat puolueet, pysyvät arvot - Poliittisia valintoja 1930-luvun Sallassa

Kansan Lehti 8.12.1941

Kansan Lehti 2.1.1941

Agraarista moderniin – arvot puntarissa

Sallan kunta sijaitsee Suomen itärajalla, Etelä-Lapissa. Tutkimusajanjaksolla kunta, jonka nimi vuoteen 1936 asti oli Kuolajärvi, oli yksi Suomen suurimmista. Rajojen sulkeutuminen 1920-luvulla vaikutti jonkin verran kunnan taloudellisiin ja sosiaalisiin suhteisiin, mutta ennen kaikkea se muutti rajaseutukunnan syrjäseuduksi, katkaisi kauttakulun ja luontevat kontaktit itään.¹ Syrjäisestä sijainnistaan huolimatta kunta ei jäänyt poliittiseen paitsioon: vanhasuomalaisen kannatus taittui talonpoikaisluokan oman puolueen, maalaisliiton, vahvistuessa ja poliittisen modernisaation radikaalein suuntaus, kommunismi, tunki sinne voimalla kansalaissodan jälkeen. Miten tämä oli mahdollista? Historiantutkimuksessa vuosisadan vaihteen ja itsenäistymisen ajan Pohjois-Suomi² on tulkittu taloudelliseksi ja poliittiseksi periferiaksi, joka muun Suomen teollistuessa jatkoi vanhaa maataloutteen pohjautuvaa elämäntapaansa eikä reagoinut yhteiskunnallisiin tai poliittisiin murroksiin. Tulkinnan mukaan modernisaatio tavoitti Lapin vasta II maailmansodan jälkeen, jolloin alue valjastettiin rahan, aluepolitiikan ja siirtotyöläisten avulla nopeasti teollisuus-Suomen raaka-aineen ja sähköntuottajaksi. Kaiken tämän seurauksena alueen asukkaiden poliittinen käytös muuttui radikaalisti, miltei hallitsemattomasti – korpikommunismin aika oli alkanut.³

Kommunismin kannatus oli voimakasta Pohjois-Suomessa II maailmansodan jälkeen, mutta niin se oli ollut sitä ennenkin. Ensimmäisissä vaaleissa vuonna 1907 poliittinen valta Lapissa jakaantui vanhasuomalaisen ja SDP:N kesken, mutta itsenäistymisestä lähtien se on ollut maalaisliiton ja kommunistien sekä näiden perillisten hallussa, näin myös Sallassa.⁴ Eduskuntavaalien tulosten perusteella kummankin poliittisen ryhmän valtakunnallinen kannatusmediaani ylittyi Sallassa vuosina 1907-1958, kuitenkin niin, että kommunistit olivat suosituimpia.⁵ Tulos on huikea, kun ottaa huomioon, että 1930-luvulla kommunisteilla ei ollut puoluetta eikä vaaliliittoa, jota äänestää. Miksi ja ketkä Sallassa kannattivat ja äänestivät kommunisteja? Entä maalaisliittoa? Miksi yleensä pohjoisen vähäväkinen kansa kääntyi politiikassa niin jyrkästi eri linjoille? 1930-luvun laman aiheuttama taloudellisen turvattomuus oli sietämätöntä, mutta Lapuan liike ja oikeistoradikalismi tarjosivat tavan hallita sitä: syyllinen kaivettiin esiin kansalaissodan haudoista, punainen kapinallinen, isänmaaton vasemmistolainen, sai kantaa vastuun isänmaallisen ja valkoisen keskiluokan taloudellisesta ja sosiaalisesta kriisistä. Lapuan liike vahvisti juopaa, sillä se pyrki luomaan kansallisiin 'perusarvoihin' rakentuvan moraalisen ykseyden, joka huipentui 'valkoisessa' ihanneisänmaassa. Perusarvojen kiistäjät jäivät isänmaan ulkopuolelle.⁶ Artikkelissani selvitän Sallan poliittisen asetelman, maalaisliitto-kommunistit, syntyyn ja pysyvyyteen vaikuttaneita tekijöitä sekä tarkastelen, miten 1930-luvun poikkeukselliset olot vaikuttivat kuntalaisten poliittiseen käyttäytymiseen. Sallan esimerkin kautta luon myös katsauksen suomalaisen demokratiaan 1930-luvulla, kuinka se toimi ja toteutui. Tutkimuksessani peilaan yksityisen suhdetta yleiseen, poliittista mikrohistoriaa Suomen poliittisen historian kokonaistulkintoihin, ja tuoda esille näkökulmista johtuvat eroavaisuudet. Aiemmissä tulkinnoissa Suomen poliittista menneisyyttä tarkasteltiin Etelä-Suomen, keskustan, näkökulmasta. Tässä artikkelissa näkökulma on pohjoinen, sanoisinko jopa perifeerinen.

Lähteiden saatavuus on rajannut tutkimusta. Kunnan ja paikallisten järjestöjen asiakirjat sekä muu yksityisluontoinen aineisto tuhoutui 1920-luvun ja sitä vanhemman ajan osalta osittain tai kokonaan sotavuosina. Olen rakentanut kokonaiskuvaa säilyneen kunnallisen aineiston, eri viranomaisten (mm. Etsivä Keskuspoliisi) dokumenttien, puolueasiakirjojen, aikalaislehtien, haastattelujen ja muistelmien avulla. Historiantutkimusta Lapista, varsinkin sen poliittisesta menneisyydestä on niukasti. Viime vuosina Lapista on tehty sekä yleisesityksiä että alueen taloutta ja sosiaalisia oloja sivuavia akateemisia tutkimuksia. Ne ovat olleet hyvä apu taustoituksessa, mutta itse sallalaisten poliittista käyttäytymistä tutkiessani ja sitä selittäessäni olen uurtanut uraa ja verrannut Sallan tilannetta Suomen 1930-luvun poliittiseen historiaan.⁷

Tutkimukseni yhtenä lähtökohtana on olettamus elinympäristön vaikutuksesta ihmisen poliittiseen käyttäytymiseen. Se nojaa löyhästi Heberlen hypoteesin, jonka mukaan tietyn alueen maantieteelliset piirteet, mm. ilmasto, maaperä ja luonnonvarat, määräävät alueen taloudellisen kehityksen, elinkeinot ja liikenteen, laadun ja suhteellisen merkityksen. Talous määrää puolestaan taloudellisen luokkarakenteen, jonka pohjalta määräytyvät alueen sosiaalisten ja poliittisten kysymysten luonne sekä reaktiot

kansallisiin kysymyksiin. Näistä taas johtuvat sosiaalisten liikkeiden ja poliittisten ryhmittymien syntyminen, kehitys ja pysyvyys alueella.⁸ Sallalaisten osalta taustoitin tilannetta esittelemällä lyhyesti kunnan taloudellisen ja sosiaalisen rakenteen: kunnan elinkeinot, sosiaalisten yhteisöt ja verkostot. Nämä tekijät eivät kuitenkaan yksinään selitä valintoja vaan niihin vaikuttavat myös kulttuuriset ja kokemukselliset tekijät, kuten uskonto, poliittinen traditio ja valistus. Lisäksi esittelen tutkittavan alueen poliittisen ekologian eli maalaisliiton ja sosialistien kannatuksen äänestysalueittain ennen vuotta 1930.

Tutkimusajankohtana koko Suomen, myös Sallan, väestökehitys oli nousujohteista. Sallassa asukasmäärä oli vuosisadan alussa 3382, mutta se kaksinkertaistui (6609) vuoteen 1930 mennessä ja oli tutkimusajankohdan lopulla vielä kolmanneksen suurempi eli 8886. Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna Salla lukeutui pohjoisen kasvukeskusten joukkoon Oulun, Kemin ja Rovaniemen ohella. Väestönkasvun tekee ymmärrettäväksi metsäteollisuuden ekspansio ja sen nostattama muuttoliike pohjoisessa 1900-luvun alusta alkaen. Työmaasavotat vaativat työvoimaa niin paljon, että sitä oli palkattava myös muualta Suomesta.⁹ Näitä työmiehiä, joita myös 'etelän variksiksi' kutsuttiin, saapui Sallaan Itä- ja Etelä-Suomesta. He asettuivat eri puolille kuntaa, mutta lähinnä kirkonkylään, Sallansuuhun. Kunnassa oli 22 kylää, joista suurimmat olivat pohjoisessa Saija, lännessä Kursu, idässä Kairala-Alakurtti ja etelässä Hautajärvi.¹⁰

Elinkeinorakenteessa muuttoliike näkyi ensisijaisesti maa- ja metsätalouden alalla työskennelleiden määrän kasvuna, sillä metsäteollisuuden raaka-ainehankinnasta vastaavat metsä- ja uiittotyömiehet kategorisoitiin teollisuuden sijaan peruselinkeinon puolelle. Hyvä esimerkki tästä on Sallan vuosien 1900 ja 1910 ammatissa toimivan väestön tilastot maa- ja metsätalouden osalta. Kun vuonna 1910 ko. kategorian alle laskettiin 399 sallalaista, oli heitä 10 vuotta myöhemmin 2601. Heidän osuutensa ammatissa toimivista asukkaista nousi 50%:sta 80%:iin ollen siellä vielä tutkimusajanjakson lopullakin (3369). Vuonna 1910 maa- ja metsätaloussektori imaisi sisäänsä myös sekatyömiehet, mutta 1920-luvulta lähtien he olivat jälleen oma kategoriansa, tosin heidän määränsä jäi vain puoleen vuosisadan alun luvusta.¹¹

Tilastot antavat mahdollisuuden tulkita elinkeinorakenteen kehitystä myös niin, että maatalous olisi ollut kasvava ala. Näin ei kuitenkaan ollut. Pohjois Suomen maatalous oli pientilavaltaista karjataloutta. Vielä vuonna 1940 pientilojen eli alle 5 hehtaarin suuruisten tilojen osuus oli 74%. Kuitenkin 3–5 ha ja 5–10 ha suuruisten tilojen määrä kasvoi Pohjois-Suomen alueella.¹² Sallassa tilanne oli päin vastainen. Tilojen määrä kasvoi vuosien 1910–1930 välisenä aikana 75:llä kappaleella eli 17,8%:lla, mutta käytännössä kaikki uudet tilat olivat alle kahden hehtaarin tiloja. Vuonna 1910 niiden osuus oli 43% kaikista tiloista ja vuonna 1930 jo 60%, kun 3–5 hehtaarin tilojen osuus pieneni 21%:sta 6%:iin. Tilakoossa tapahtuneet laadulliset muutokset merkitsivät kääpiötilakehityksen voimistumisesta. Kääpiötilat jakaantuivat epätasaisesti kunnan alueelle. Niitä oli määrällisesti eniten Saijan ja Tuutijärven kylissä ja vähiten Etelä Sallan, Märkäjärven ja Kuolajärven kylissä. Vuokraviljelmien osalta on syytä todeta, että niiden osuus oli kaikista tiloista oli vielä 1930-luvulle tultaessa 16%, kun se 1910-luvulla oli 27%.¹³

Yksi selitys kuvatulle kehitykselle oli vuosien 1922 ja 1925 asutuslait, jotka suuntasivat maatalouden kohti pientilavaltaista viljelyä, varsinkin Itä ja Pohjois Suomessa. Monet uusista tiloista olivat maatalouden kannalta elinkelvottomia ja tilallisten oli pakko hankkia tulonsa metsätoista. Tämä oli tietoista politiikkaa, jonka tarkoituksena oli sitoa tilalliset ts. metsäteollisuuden työvoima maan avulla raaka-ainehankinta-alueelle.¹⁴ Näin oli myös Sallassa, sillä samalla kun vuokratilojen osuus väheni eli tiloja lunastettiin asutuslakien nojalla vapaiksi, viljelmien koko pieneni. Merkitystä on saattanut olla myös isojaolla, joka käynnistyi Sallassa vasta v. 1906 knihtikonrahtisopimuksen takia ja päättyi v. 1936.¹⁵ Koska isojako oli saatu loppuun vasta muutamassa kylässä, käytettävissä ei ole myöskään tilastoja tilojen metsämaiden suuruudesta tai siitä, miten yksityisten metsänomistus jakaantui eri puolille kuntaa. Joka tapauksessa isojaon keskeneräisyys hankaloitti talollisten metsänmyyntiä (metsänmyyntikielto) ja toisaalta metsätyömiesten työllistymistä kunnan alueella 1930-luvulla.¹⁶ Sitä ennen puutavara-yhtiöiden raaka-aine- ja maanhankinta olivat kohdistuneet muun Lapin ohella myös Sallaan. Vaikka se toi paikallisille rahaa ja työtä, oli yhtiöiden keinot markkinataloutta tuntemattomille paikkakuntalaisille usein kohtalokkaita. Yhtiöt käyttivät hyväkseen ihmisten taloudellisia vaikeuksia ostaessaan maita ja kiersivät v.1915 voimaantullutta asetusta, joka kielsi yhtiöitä hankkimasta tiloja viljelysmaineen. Asutushallituksen tilaston mukaan yhtiöt hankkivat lainvastaisesti maita 31 499 ha edestä Oulun läänissä, mikä vastaa runsasta 40% kaikista yhtiöiden tällä tavoin hankituista maista Suomessa.¹⁷ Sallassa

yhtiöt ”kaappasivat kunnasta 33 taloa, mm. miltei koko Korjan kylän ja puolet Märkäjärvestä.” ja Kemi yhtiö osti tiloja Kuolajärven kylästä¹⁸. Puutarayhtiöiden maanosto pilkkoi tiloja pienemmiksi, mikä osaltaan vaikutti kääpiötilojen lisääntymiseen.

Maatalous säilyi Sallassa vanhojen talonpoikaissukujen pääelinkeinona. Se oli karjatalousvaltaista ja perustui ihmistyövoimaan; vuoden 1930 tilastojen mukaan pelloilla raksutti 13 niitto- ja 20 puimakonetta. Kukaan ei omistanut traktoreita. Luontaiselinkeinoista mainittakoon poronhoito. Salla oli yksi pororikkaimmista kunnista Pohjois-Suomessa, sillä kunnan mailla kuljeksi 5 522 poroa v. 1930 ja seitsemän vuotta myöhemmin poroluku ylitti 12 000 rajan.¹⁹

Sallassa oli yksi Suomen laajimmista, yhtenäisistä kuusimetsäalueista. Kunnan alueella oli myös männytimetsiä, jotka sijaitsivat Kemijoen vesistöalueen, kuljetusreittien, lähetyvillä. Metsäyhtiöiden kiinnostus ja ryntäys kuntaan vuosisadan vaihteessa oli ymmärrettävää. Sallaisten metsätyömiesten kannalta tärkeimmät savotat sijaitsivat Sallan pohjoisosissa tai Savukosken puolella lähellä oman kunnan rajaa. Talvella 1927-1928, ns. Repola talvena, Repola yhtiöt hakkauttivat 200 000 puunrunkoa ja kymmenen vuotta myöhemmin Veitsiluoto Oy ja Kemi Oy masinoivat yhdessä ns. autosavotat, joissa hakattujen puunrunkojen määrä ylitti miljoonan (1 009 000). Metsäyhtiöt pyrkivät pitämään raaka-aineen hankintakustannukset mahdollisimman pieninä, mikä näkyi metsätyömiesten puutteellisina asuin- ja työskentelyolosuhteina sekä joustavina palkkoina.²⁰ Palkat kohosivat huippuunsa 1920-luvun loppupuoliskolla, jolloin päiväpalkan keskiarvo oli noin 70 markkaa, laskeakseen miltei puoleen eli 37 markkaan pahimpana lamavuonna 1932. Vielä vuonna 1939 metsätyömiehen palkkatasoa jäi lamavuosia edeltänyttä tasoa alhaisemmaksi eli lama jatkui yhä työmiehen kukkarossa.²¹

Palkkatulojen pienuutta pohdittiin myös yleensä työnantajaa ymmärtävässä Etsivässä Keskuspoliisissa. EK:n Kemin edustaja totesi pääosastolleen lähettämässään tiedonannossa savotoilla olevan paljon perheellisiä, joiden tileistä ei jäänyt yhtään rahaa kotiin lähetettäväksi, sillä he jäivät yhtiölle velkaa kalliin savottaruokailun takia.²² EK:n huolen takana ei niinkään ollut työntekijöiden ja heidän perheidensä kurjuus kuin työntekijöiden alttius poliittiselle ts. kommunistiselle ”kiihotukselle”. Teollistumisen mukanaan tuomat uudet ilmiöt, kuten oikeuksiaan puolustava palkkatyöväki tuli tutuiksi myös Lapissa. Vuonna 1906 alkaneeseen Peräpohjolan tukkityöläisten lakkoon osallistui yksistään Sallasta 1 500 metsätyömiestä ja 500 hevosiä.²³ Metsätyömiehiä, joilla oli jo kollektiivinen kokemus lakkoilusta taloudellisten ja sosiaalisten olojen parantamiseksi, pidettiin poliittisesti radikaalina. Koko Suomen metsäteollisuutta hätkähdytti mm. vuoden 1922 läskikapina, Sallan savotoilta liikkeelle lähtenyt kapina ja mielenilmaus, jonka yhtenä tekijänä oli ollut juuri savottojen sosiaalisten olojen kurjuus ja alhaiset palkat. Kapina johti viranomaisvalvonnan ulottamiseen työmaille. Työnantajat noudattivat mielellään Etsivän keskuspoliisin ohjeita ja kehotuksia karkottaa työmailta ”kiihotustyötä” harjoittavat työmiehet ja kieltää kaikenlaiset kokoukset.²⁴

Sallan hengellistä elämää väritti 1870-luvulla kuntaan juurtunut herätysliike, lestadiolaisuus. Kaikissa vuosien 1876–1939 piispantarkastuspöytäkirjoissa moitittiin sallalaisten innottomuutta käydä kirkossa.²⁵ Syynä pidettiin milloin kunnan sisäisiä, pitkiä matkoja, milloin kirkon huonoa kuntoa, mutta nähtävästi syitä löytyi myös uskonnollisista ja poliittisista tekijöistä. Kirkon virallisen kannan mukaan lestadiolaisuus oli lahkolaisuutta. Sallassa suuntaus tuli kuitenkin tunnetuksi nimenomaan kirkon-edustajan, väliaikaisen kirkkoherran kautta. Näin se sai laajan kuulijakunnan, mutta kun kirkkoherraksi tuli hiippakunta- ja kirkolliskokousten päätöksiä noudattava pappi, riita seurakuntalaisten ja kirkon välillä kärjistyi välirikoksi. Lestadiolaisuus oli kuitenkin niin voimakasta koko Lapin alueella, että kirkko joutui taipumaan: ensin seurakuntien, sitten hiippakuntien tasolla. Sallassakin 1880-luvun lopulla kirkkoherraksi tullut Krogerius suostui jo vuosisadan vaihteessa näkemään lestadiolaisuuden osana kristinuskoa. Vuosikymmen myöhemmin kirkon edustajat katsoivat sen ”hedelmöittäneen kansan kirkkoa”²⁶ ja lestadiolaisten ”olleen herättäjiä eivätkä ole kirkon yhteydestä eronneet”.²⁷ Sekä paikallisella kirkolla että lestadiolaisuuntauksen kannattajilla oli yhteinen arvomaailma ja elämäntapa, jota he puolustivat ja joita uskonto pönkitti. Lestadiolaisuus oli kiinteästi sidoksissa suomalaiseen talonpoikaistoon, sen sanoma kohdistui ko. ryhmälle, niinpä sen kannatus oli voimakkainta maaseudulla.²⁸ Lestadiolaisuus näytti Sallassakin juurtuvan syvimmin niihin kyliin, joissa vallitsi perinteinen talonpoikaistyhteisö eli asukkaat olivat kautta aikojen saaneet elantonsa maanviljelystä ja karjanhoidosta.²⁹

Lestadiolaisuuden sanotaan olevan kollektiivinen uskonto eli se joko hyväksytään tai hylätään suurella joukolla. Esimerkiksi Pohjois Sallassa sijaitsevan Saijan kylän asukkaat torjuivat lestadiolaisuuden yksissä mielin.³⁰

Vaikka valtaosa kuntalaisista lukeutui kuuliaisiiin seurakuntalaisiin, oli piispantarkastupöytäkirjoissa mainintoja toisenlaisestakin käytöksestä sekä kuvauksia sallalaisten huonoista luonteenpiirteistä. Kirkkoherra Krogerius moitti alaisiaan sellaisista paheista kuin pahansuopuus, valehtelu, panettelu ja lasten kurittomuus. Hän raportoi ”armottomasta palkan ja hinnankiskomisesta” ja palkollisten tottelemattomuudesta, koska nämä : “ [...]vaihtelevat paikkaa mielivaltaisesti välipuheesta ja pestauksesta huolimatta.”³¹ Vuosisadan vaihteessa meno tuntui jopa pahentuvan Krogeriuksen mukaan, nuoret ”tuhlasivat rahaa komeuteen”, nuoret naiset juoksentelivat ”tukkijätkäin” perässä ja lisäksi nuorisolla oli taipumusta juopotteluun.³² Viimeistään nämä ”tukkiliikkeen” luomat uhat yhdistivät kirkon ja herätysliikkeen yhteiseen rintamaan puolustamaan perinteitään ja arvojaan. Tukki-liike, joka oli itse asiassa teollistuvan ja modernisoituvan yhteiskunnan näkyvä tunnusmerkki maaseudulla, leimattiin syntipukiksi yhteiskunnan muutokseen. Eikä sen taakkaa vähentänyt lainkaan se, että työväenliikkeen, sosialismin paikalliset edustajat, olivat usein tukki-liikkeen jäseniä. Kirkolla ja herätysliikkeellä oli syytä huoleen, minkä uusi aika osoitti; kirkon auktoriteetti kyseenalaistettiin eroamalla kirkosta. Vuonna 1927 kirkosta erosi 40 sallalaisia ja vuoteen 1939 mennessä heidän määrässä oli kaksinkertaistunut³³

Kuntalaisten kulttuuri- ja sivistystoiminta oli 1920-luvulle asti paljolti omaehtoista. Luku- ja kirjoitustaidosta huolehti rippi- tai kiertävä kansakoulu. Vasta kansakoululain myötä koulujen ja koululaisten lukumäärä alkoi nousta ripeässä tahdissa myös Sallassa.³⁴ Jatkokoulutus oli edelleen harvinaista, sillä se maksoi, ja toisekseen nuoria tarvittiin avustamaan perheen elannon hankinnassa. Kaikki lapset eivät saaneet vielä 1920-luvullakaan opetusta vaan heitä lähetettiin äärimmäisen köyhyyden vuoksi ”huuto-laislapsiksi” jo alle 10-vuotiaina.³⁵ Sivistystyötä 1930-luvulla tukivat neljä eri puolilla kunnassa olevaa kirjastoa. Tieto yhteiskunnallisista tapahtumista kulki pääasiassa sanomalehtien välityksellä. Talonpoikaistaloon tilattiin vuosisadan alussa Liitto, myöhemmin Lapin Kansa -lehti. Työväestö tilasi sosialistisia lehtiä, kuten Pohjan Voimaa, Savon Työmiestä, Työläisnaista tai Jätkää. Radioita kunnassa oli vuonna 1940 alle 50 kappaletta.³⁶

Kunnan vanhin aatteellinen yhdistys, Perä Pohjolan maamiesseuran Kuolajärven haaraosasto, perustettiin 19.2.1901. Joillakin paikkakunnilla maamiesseurat saivat jo toimintansa alkuaikoina poliittista väriä, niissä vastustettiin mm. varta vasten sosialismia. Kuolajärven haaraosaston toiminta suuntautui 1900-luvun alussa osuuskauppa aatteen levittämiseen omalla paikkakunnalla eikä lähteistä löydy mainintaa seuran poliittisuudesta tuohon aikaan.³⁷ Huhtikuussa 1904 perustettiin Kuolajärven työväenyhdistys, joka merkittiin yhdistyskirjoihin 26.3.1905. Seuraavan vuoden loppuun mennessä yhdistyksessä oli 676 jäsentä, joista 38 oli naisia. Kirkonkylän yhdistyksen lisäksi ainakin Kursuun, Salmivaaraan, Saijalle ja Kurtille perustettiin omat paikallisosastot.³⁸ Toiminta oli verrattain vilkasta, työväentalolla pidettiin mm. näytelmällisiä iltamia, vaalitulaisuuksia, joissa puhujina oli tunnettuja, pohjoissuomalaisia kommunisteja, kuten kansanedustaja Tabell, H. Timonen, O. Iivonen sekä työmies Kalle Salo. Lisäksi kokoonnuttiin osastojen ja yhdistysten kokouksiin sekä ”vallankumouksellisiin” juhlatilaisuuksiin, kuten vappujuhliin. Myöhemmin kuntaan perustettiin lisää työväenjärjestöjä, kuten urheiluseura Sallan Jymy, Suomen Puuteollisuusliiton Sallan paikallisosasto, Puuteollisuusneuvosto, Sallan Opintoyhdistys ja Valtiollisten vankien huoltoyhdistys.³⁹

Maalaisliiton paikallisosastoja perustettiin Sallaan 1920- ja 30-lukujen vaihteessa, jolloin perustettiin myös maalaisliiton Lapin ja Peräpohjolan piirijärjestö sekä sanomalehti Lapin Kansa. Niiden avulla maalaisliitto organisoitui Koillis Lapin alueellakin. Vuosina 1929–1939 Sallassa oli kuusi toiminnassa olevaa maalaisliiton paikallisosastoa. Maalaisliiton poliittinen toiminta keskittyi vaalien alle, jolloin paikkakunnalla kiersi puolueen ehdokkaita puheita pitämässä, muutoin oli hiljaista.⁴⁰ Suojeluskuntaosasto perustettiin kansalaissodan tapahtumiin liittyen 17. helmikuuta 1918. Varsinainen toiminta alkoi vasta 1920-luvun puolivälissä, jolloin Vuorijärvelle perustettiin ensimmäinen kyläosasto. Kyläosastoja perustettiin myös Kuolajärvelle, Kurtille, Hautajärvelle ja Kursuun. Järjestön jäsenmäärä kasvoi ripeää tahtia ollen 100 vuonna 1927 ja neljä vuotta myöhemmin 253. Suojeluskunnan jäsenistö muodostui paljolti maalaisliittolaisista, jotka pitivät järjestöä maanpuolustushenkisenä, isänmaallisena ja näin

itselleen sopivana.⁴¹ Erityisesti paikkakunnan virkamiehet olivat aktiivisia, sillä paikalliseen johtoon kuuluivat mm. ylikonstaapeli Hannu Törmänen, poliisipäällikkö A. Ahola, kauppias Matti Alapeteri, opettajat Heimo Parviainen, Lauri ja Arvi Kolehmainen.⁴² Kokoomuksen toiminnasta ei ole jäänyt jälkeen lähdeaineistoa. IKL perusti joitakin paikallisosastoja Sallaan 1930-luvulla pitäen vaalitalaisuuksia, mm. Kurtin koululla.⁴³

Vaalit ja valta

Sallan kunta kuului Oulun läänin pohjoiseen vaalipiiriin vuosina 1907–1936. Vuosikymmenen viimeiset vaalit pidettiin v. 1939 ja silloin otettiin käyttöön uusi vaalipiirijako: Oulun läänin eteläinen ja pohjoinen vaalipiiri lakkautettiin ja tilalle tuli Oulun vaalipiiri ja Lapin vaalipiiri, johon Sallakin kuului.⁴⁴ Alkuun vaalipiirissä äänestettiin suomalaista puoluetta (parhaimmillaan 38,5%) ja SDP:tta (25,1%). Muutaman vuoden kuluttua maalaisliitosta tuli suosituin puolue, eikä sen kannatus laskenut 1920-luvulla alle 50%:n. Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri oli yksi maalaisliiton ydinkannatusalueista,⁴⁵ ja puolueella oli monessa kunnassa ehdoton enemmistö. Kansalaissodasta lähtien se edusti porvaristoa vaalipiirissään. Suomalaiset puolueet perillisineen (kokoomus ja edistyspuolue) menettivät aatteellisen asemansa tyystin eikä niiden kannatus noussut kuin satunnaisesti 20% tuntumaan. SDP:n kannatus vaihteli 25%:n kummallakin puolella ennen vuotta 1920. Tuolloin työväenliikkeen sisäinen taistelu synnytti kaksi suuntausta, reformistisen ja vallankumouksellisen, joista edellistä edusti SDP ja jälkimäistä vuodesta 1920 alkaen Suomen Sosialistinen Työväenpuolue. Vuonna 1918 perustettu Suomen Kommunistinen Puolue oli vallankumouksellisten aatteellinen johtaja, mutta sen toiminta Suomessa oli illegaalia. Niinpä SSTP oli kommunistien julkisen toiminnan kanava. Varsinkin Pohjois-Suomessa työväenliike oli kokonaisuudessaan varsin radikaali.⁴⁶ SSTP:n ja vasemmistolaisten vaaliliittojen⁴⁷ kannatus 1920-luvulla vastasi vanhan SDP:n kannatusta. Vaalipiiriin muodostui näin myös kommunismin ydinalue. Oulun läänin pohjoisosassa poliittinen valta jakaantui käytännössä maalaisliiton ja kommunistien kesken.⁴⁸

Sallalaisten⁴⁹ äänestysprosentti nousi ensimmäisten vaalien 41,5%:sta vuoden 1929 vaalien 77,6%:iin. Äänestysaktiivisuus saavutti vaalipiirin keskitason vuonna 1917 ja ylitti sekä sen että valtakunnallisen tason siitä eteenpäin. Esimerkiksi vuoden 1927 vaalien äänestysprosentti Sallassa oli 74,5%, kun se koko maassa oli noin parikymmentä prosenttia alhaisempi. SDP sai ensimmäisistä vaaleista lähtien noin puolet annetuista äänistä aina itsenäisyyden alkuun asti. Työväenliikkeen hajoamisen jälkeen työväestö äänesti SSTP:tta, joka sai jo vuonna 1922 liki puolet (49,8%) annetuista äänistä SDP:n jäädessä vajaaseen kolmeen prosenttiin. äänimääriä katsottaessa menetys konkretisoituu: vuonna 1919 SDP sai Sallassa 664 ääntä, kolme vuotta myöhemmin vain 28 ääntä. Äänet siirtyivät suoraan SSTP:lle, jota kannatti 648 sallalaista. Sama linja jatkui koko 1920-luvun, ainoastaan v. 1924 vasemmiston kannatus romahti, jolloin se sai ainoastaan kolmanneksen annetuista äänistä. Taustalla oli SSTP:n lakkauttaminen ja toimihenkilöiden pidätykset edellisvuonna, mikä vaikutti valtakunnallisesti SSTP:n vaalityöhön – ja kannatukseen. Seuraavissa vaaleissa Sallan vasemmiston kannatus palautui normaaleihin kannatuslukemiin. Maalaisliitosta tuli varteenotettava haastaja vuonna 1917, jolloin sai 30,0% ääniosuuden ja kaksinkertaisti kannatuksensa. Maalaisliitosta lujitti asemansa sekä Sallan että koko Pohjois-Suomen porvarillinen vaihtoehtona. Maalaisliiton lukeutuminen oikeistoon kansalaissodan jälkeen selkeytti Sallan porvariston valintoja, puolue sai nyt lopullisesti taakseen ne äänestäjät, jotka olivat suosineet suomalaista puoluetta edellisellä vuosikymmenellä. Ainoastaan vuoden 1922 vaaleissa maalaisliitto ei menestynyt, sillä kokoomus keräsi huomattavan osan porvaristolle annetuista äänistä (212 ääntä). Kokoomuksen saalis edellisissä vaaleissa oli ollut 80 ääntä. Maalaisliiton kannattajakunta hupeni 576 henkilöstä aina 401:een. Puolueen oikeistosiipi näytti tuolloin luottavan enemmän kokoomukseen. Käytännössä Sallasta muodostui 1920-luvulla kommunistien ja maalaisliiton toiminta- ja kannatusalue, jossa muut puolueet saivat jalansijaa poikkeusoloissa.

Suomessa pidettiin neljät eduskuntavaalit 1930-luvulla. Heinäkuussa 1929 valittu eduskunta joutui keskeyttämään toimintansa, kun Svinhufvudin hallitus päätti hajottaa eduskunnan kesällä 1930 ja pitää uudet vaalit 1. ja 2. lokakuuta.⁵⁰ Hajotuksen taustalla oli kommunisminvastainen taistelu, jonka johdossa toimi julkisesti Lapuan liike. Lapuan liike vaati kommunistien eduskuntaryhmän, lehdistön ja järjestöjen lakkauttamista maanpetoksellisena toimintana. Enemmistö porvarikansanedustajista

hyväksyi kommunistien julkisen toiminnan kieltämisen, mm. maalaisliiton edustaja Kalle Lohi (Ranua) katsoi “[...] kansan mielialan olevan sen, ettei kommunistien paikka ole eduskunnassa”.⁵¹ Kommunistien toiminta oli tarkoitus lakkauttaa säätämällä eduskunnassa ns. kommunistilait, joita olivat mm. tasaval-
lan suojelulaki, eräin muutoksin valtiopäiväjärjestys, vaalilaki, kunnallinen vaalilaki ja rikoslaki. Lait takasivat mm. presidentille oikeuden rajoittaa asetuksella perustuslaillisia kansalaisoikeuksia “[...] milloin valtakuntaa uhkaa vaara tai milloin yleinen järjestys ja turvallisuus ovat vakavasti uhattuna” sekä vaali-
kelpoisuuden kieltämisen henkilöiltä, jotka valmistelivat maanpetoksellista toimintaa tai suosivat sitä.⁵² Koska v. 1929 valitun eduskunnan sosialidemokraatit äänestivät lait lepäämään yli vaalien, ja koska porvaristo halusi ne voimaan mahdollisimman pian, oli edessä em. eduskunnan hajotus ja uudet vaalit.⁵³

Syksyn eduskuntavaalien tarkoituksena oli saada 2/3 enemmistö kommunistilakien taakse. Tämän varmistamiseksi kommunistien osallistuminen vaaleihin pyrittiin estämään järjestelmällisesti. Valtio-
neuvoston luvalla maaherrat olivat oikeutettuja sulkemaan kommunistien talot ja kokoushuoneet sekä kieltämään heidän kokouksensa ja julkiset esiintymiset. **Lapuanliike** tehosti kampanjaa jatkamalla koko kesän laittomuuksia eri puolilla Suomea ja vaatimalla elokuussa 1930 myös sosialidemokraattien poistamista eduskunnasta ja kunnanvaltuustoista. Porvaristo tiivistä yhteistyötään muodostamalla “isänmaallisia vaaliliittoja”, joiden tavoitteena oli keskittää kommunismia vastustavien äänet ja näin turvata vaalivoitto. Porvaristo saavutti tavoitteensa eli eduskunnan määräänemmistön, jonka turvin se hyväksyi kiistellyt kommunistilait lokakuun loppupuolella.⁵⁴

Oulun läänin pohjoisessa vaalipiirissä osanotto vuoden 1930 vaaleihin oli 2% vilkkaampaa kuin edellisenä vuonna. Vaalivoiton korjasi maalaisliitto saaden 59% annetuista äänistä. “Isänmaallista vaaliliittoa” äänesti 15,2% vaaliurnilla käyneistä. Perinteinen oikeisto miltei kaksinkertaisti kannatuksensa. SDP kasvatti äänimääräänsä 14,2%:iin. Se selittyy kommunistien ehdokasasettelun estämisellä, minkä johdosta osa kommunisteista päätti lopulta äänestää SDP:tta. Sosialistinen työväen- ja pienviljelijäin vaaliliitto sai vain 3,2% kannatuksen sen ollessa vuotta aiemmin 30,2%.⁵⁵ Pohjoissuomalaiset näyttivät edelleen luottavan maalaisliittoon. Yllättävintä on, että äänestysinnon kasvu koitui porvariston ei vasemmiston hyväksi. Vaalitulokset säilyivät suurin piirtein samanlaisina Oulun läänin pohjoisessa vaalipiirissä vuosina 1933–1936; maalaisliitto ja SDP saivat 70% äänistä, loput jakaantuivat kokoomuksen ja IKL:n sekä Suomen Pienviljelijäin Puolueen (SPP)⁵⁶ kesken. Vaaliosanotto oli laimeaa vuosikymmenen alkupuolella, mutta kipusi vuonna 1936 jo 60%:iin.⁵⁷ Vuosikymmenen viimeisissä vaaleissa Lapin lääni muodosti oman vaalipiirinsä, mutta sielläkin puolueiden kannatusjakauma muistuttu Oulun läänin pohjoista vaalipiiriä. Vahvin puolue oli maalaisliitto kokoomuksen ja IKL:n kannatuksen hipoessa 15%. SDP:n tulos ylty miltei kolmannekseen annetuista äänistä. Lappilaisten äänestysinto oli hyvää keskitasoa eli 62,3%.⁵⁸

Miten uusi poliittinen tilanne vaikutti sallalaisten äänestyskäyttäytymiseen? Aiemmin maalaisliittoa ja kommunisteja äänestäneillä oli edessään uudenlainen tilanne. Edelliset joutuivat miettimään suhdettaan oikeistopolitiikkaan ja sen tarjoamaan vaihtoehtoihin (lähinnä kommunisminvastaisuuteen), kun taas jälkimmäiset joutuivat miettimään äänestyskäyttäytymisensä kokonaan uudestaan, eihän heillä ollut omaa julkista puoluetta. Ohessa on taulukko, jossa on tiedot sallalaisten äänestyskäyttäytymisestä 1930-luvulla. Vertailun vuoksi siinä on mukana myös normaalin vaalivuoden, vuoden 1929, tulokset.

Taulukko 1 Sallan eduskuntavaalitulokset 1929–1939

* Kokoomus ja IKL olivat vaaliliitossa v. 1933 vaaleissa.

Lähde: SVT XXIX vaalilasto 14 ja A eduskuntavaalit v. 1929-1939.

PUOLUE	1929	1930	1933	1936	1939
SDP	5,6%	26,3%	23,3%	20,9%	35,7%
Kommunistit	52,6%	9,2%	–	–	–
Maalaisliitto	39,4%	52,6%	50,8%	53,9%	55,7%
Kokoomus	1,4%	1,4%	12,4%*	1,9%	3,4%
Isänmaal. vl.	–	7,2%	–	–	–
IKL	–	–	–	16,4%	6,8%
Edistyspuolue	0,4%	0,8%	1,6%	0,9%	0,2%
SPP	–	2,4%	11,1%	3,8%	1,2%
Äänestysprosentti	77,%	60,8%	52,9%	68,4%	70,9%

Ensinnäkin sallalaiset passivoituivat. Vuoden 1929 äänestysprosenttia 77,6%, joka ylitti selvästi niin vaalipiirin (60,1%) kuin valtakunnallisenkin (55,6%) tason⁵⁹, ei saavutettu enää sotaa edeltävällä ajalla. Alhaisimmillaan äänestysintona oli vuonna 1933, jolloin vain puolet äänestäjistä vaivautui uurnille. Vuosikymmenen lopulla äänestäneitä oli jo 70%. Toiseksi työväenpuolueet menettivät suosiotaan ja niiden kesken tapahtui vallan uusijako. Kun vuonna 1929 sosialidemokraattien ja kommunistien yhteinen kannatus oli 58,5%, oli se kymmenen vuotta myöhemmin vain 35%. Käväisipä se vieläkin alempana vuonna 1936. Muuten työväenliikkeen äänestäjät, silloin kun sattui äänestämään, näyttivät antavan äänensä SDP:n listoille, mutta myös toisenlaista liikettä tapahtui, kuten myöhemmin tulee ilmi. Sosialidemokraattien suosio oli suurimmillaan vuoden 1939 vaaleissa. Äänestysaktiivisuuden ja SDP:n kannatuksen nousulla oli selvä yhteys toisiinsa, sillä on todennäköisempää, että SDP keräsi äännet uusilta äänestäjiltä kuin edellisissä vaaleissa oikeistoa äänestäneiltä ja siihen pettyneiltä sallalaisilta.⁶⁰ Kuitenkin Sallassa kommunistien saama äänimäärä oli vuoden 1930 vaaleissa korkeampi kuin Kemissä⁶¹ ja vuoden 1939 vaaleissa SDP sai Sallasta toiseksi eniten ääniä koko vaalipiirin alueella⁶². Kolmanneksi maalaisliiton voittokulku vahvistui. Sitä äänesti yli puolet äänioikeutetuista. Neljänneksi kokoomus ja IKL tunkivat porvariäänten markkinoille. Oikeistopuolueiden kannatuspiikki, 12%:n kannatus vuonna 1933, kuvaa Suomen ja Sallan poliittista ilmapiiriä erittäin konkreettisesti. Sallan osalta mielenkiintoista on se, että IKL:n äänestäjät eivät olleet alun perin kokoomuslaisia vaan kuuluivat maalaisliiton oikeistosiipeen. Siitä todisteena kokoomuksen äänimäärän – ja osuuden kehitys. Vuoden 1933 vaalien jälkeen IKL muodosti oman eduskuntaryhmän ja aloitti kokoomuksen kritisoinnin, minkä johdosta kokoomus sanoutui virallisesti irti IKL:sta v. 1935⁶³. Sallassa tämä näkyi vuoden 1933 isänmaallisen vaaliliiton äänimäärän suuntautumisena IKL:lle, ei kokoomukselle.⁶⁴ Sallan erityispiirteenä voidaan pitää oikeiston ja nimenomaan IKL:n kannatusta. Vuoden 1936 vaaleissa IKL:n kannatus vaalipiirissä oli suurin Kemissä ja toiseksi paras Sallassa.⁶⁵ Viidenneksi muut puoluetta, kuten edistyspuolue, olivat lähinnä statistteja kunnan vaalitulastoissa. Ainoastaan SPP sai ratsastaa aallonharjalla 11% suosiollaan, mutta sekin vain yhden vaalikauden ajan.⁶⁶

Yhteenvedon voidaan todeta, että 1930-luvun tapahtumat pakottivat vakiintuneemman alueen äänestäjät pohtimaan valintojaan. Muutoksista ja äänestysaktiivisuuden laskusta huolimatta ne, jotka äänestivät, pyrkivät pitämään yllä totuttua poliittista asetelmaa maalaisliiton ja sosialistien kesken. Heilahdukset vasemmalta keskikentälle ja keskikentältä oikealle, osoittivat kuitenkin, ettei se välttämättä ollut helppoa ja yksinkertaista. Varsinkin porvaripuolueiden kannattajien uho koitui hetken oikeistolaisten eduksi, mutta vain hetken, sillä maalaisliitto säilytti ja vahvisti johtoasemansa, mutta siihen oli myös kommunisteilla osuutensa. Kun vertaa sallalaisten ja yleensä pohjoissuomalaisten äänestyskäyttäytymistä toisiinsa, voi todeta niiden noudattaneen samoja peruslinjoja myös 1930-luvulla. Maalaisliitto oli ollut Oulun läänin pohjoisosan suosituin puolue jo vuosia, nyt se sai saman aseman myös Sallassa. Vaikka vasemmiston kannatus romahti kunnassa, oli se silti huomattavasti korkeampi kuin vaalipiirissä keskimäärin.

Sallan poliittiset vyöhykkeet

Aikaisemmassa tutkimuksessa Sallan punaisuutta ei ole kyetty selittämään kommunismin kannatuksen yleensä vaikuttavilla tekijöillä, kuten maattomuudella, taloudellisella turvattomuudella jne. Ongelmia on syntynyt, kun esimerkiksi Sallan varallisuutta koskevista tilastoista on selvitetty sallalaisten varallisuus, mutta ei sitä, kuinka se jakaantui kunnan alueella. Tulkintaa vääristää myös vaalitulosten tulkinta, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa pienin vaaliyksikkö on ollut kunta, ei kunnan sisäiset äänestysalueet. Näin ei ole huomioitu mm. sitä, että kunnassa saattoi olla erilaisia poliittisia vyöhykkeitä.⁶⁷ Sallassa oli kyliä, jotka joko yksin tai kulkuyhteyksistä riippuen yhdessä muiden kylien kanssa muodostivat äänestysalueita. Vuosina 1929–1932 äänestysalueita oli kahdeksan ja vuosina 1936–1939 kymmenen⁶⁸. Käyttämällä tutkimusyksikkönä kunnan sisäisiä äänestysalueita voidaan sallalaisten äänestyskäyttäytymistä ja puolueiden eri puolilla kuntaa hankkimia kannatuslukuja tutkia tarkemmin. Vertaamalla niitä alueiden sosio-ekonomisiin ja kulttuurisiin taustoihin voidaan esittää karkeitä selityksiä kuntalaisten poliittisille valinnoille. Tarkastelen ensin 1920-luvulla muodostuneita poliittisia vyöhykkeitä Sallassa ja tutkin sitten, kuinka syksyn 1930 vaalitulokset poikkesivat totutusta. Sen jälkeen luon katsauksen puolueiden kannatusalueisiin 1930-luvulla ja niissä mahdollisesti tapahtuneisiin muutoksiin.

Vuoden 1929 vaaleissa liki 80% kuntalaisista osallistui vaaleihin. Saijalla äänestysprosentti kipusi peräti 92%:iin ollen yksi maan korkeimmista. Kummallakin valtapuolueella, maalaisliitolla ja kommunisteilla, oli omat vahvat kannatusalueensa, jotka olivat muotoutuneet jo 1920-luvulla.⁶⁹ Maalaisliiton kannatus keskittyi kunnan eteläosaan sekä joihinkin itärajan kyliin, mm. Kurtti, Vuorijärvi. Kommunistien kannatus oli voimakkainta kunnan pohjoisosassa, Saijan ja Korjan kylissä, sekä osissa itärajan kyliä, mm. Tuutijärven äänestysalueella. Välille jäi alue, jossa kommunisteilla oli voimakas kannatus, mutta myös maalaisliitto oli saanut jalansijan siellä. Kommunistivaaleissa v.1930 äänestysprosentti laski roimasti. Äänestäjien aktiivisuus heikkeni eniten kunnan itäosissa Vuorijärven, Tuutijärven ja Märkäjärven äänestysalueilla ja vähiten lännessä Kursussa ja pohjoisessa Saijalla. Maalaisliitto vahvisti kannatustaan ydinalueillaan ja laajensi kannatusaluettaan kunnan länsiosaan, Kursuun (36%). Kommunistien vahvoilla alueilla Saijan ja Tuutijärven äänestysalueilla maalaisliitto lisäsi äänimääräänsä, mutta jäi alle 30% kannatuksen. Vaalien luonteen ja tavoitteen takia oli yllättävää, että kommunistien vaaliliitto ylsi noin 30% kannatukseen Saijalla. Se sai ääniä myös Tuutijärvellä ja kirkonkylällä. Työväenliikkeen jäsenet äänestivät poikkeuksellisesti myös SDP:tta: Kursussa SDP sai 57.8%, Saijalla 38.0% ja Tuutijärvellä 55.2% äänistä, mutta kirkonkylällä vain 28.7% samoin kuin Märkäjärvellä 25.9%. Vuorijärven, Kallunki-Niemelän ja Hirvasvaaran äänestysalueilla vasemmisto ei menestynyt. Vuorijärvellä kommunistien äänisaldo näytti puhdasta nollaa, vaikka miltein puolet äänestäjistä oli kannattanut kommunisteja edellisissä vaaleissa. Kallunki-Niemelän alueella vain yksi edellisten vaalien 42:sta kommunisteja äänestäneistä läpäisi paikallisen "vaaliseulan". Vaalien kommunisminvastainen luonne toi joitakin ääniä lapualaisuuden periaatteita kannattavalle "isänmaalliselle vaaliliitolle". Suurin osa oikeiston saamasta kannatuksesta tuli kirkonkylän ja, yllättävää kyllä, Tuutijärven äänestysalueilta. Saijan ja Hirvasvaaran äänestäjiltä ko. vaaliliitto ei saanut kuin yhden äänen.⁷⁰ Vuoden 1930 vaalit antoivat suuntaviivat tulevan vuosikymmenen vaalikäyttäytymiselle. Kommunismin kannattajat pyrkivät osallistumaan julkiseen toimintaan mahdollisuuksien mukaan, ja kommunismin ydinalueilla kunnan pohjoisosissa ja kirkonkylällä se onnistui kohtalaisesti. Sen sijaan Vuorijärven ja kunnan eteläosien äänestysalueilla viranomaisten ja äänestyslautakuntien kontrolli oli niin tiukka, että se seuloi potentiaaliset kommunistiäänestäjät pois jo ennen vaaleja, viimeistään vaalihuoneessa.

Seuraavia, vuoden 1933 vaaleja leimasi passiivisuus. Tämä näkyi mm. maalaisliiton äänimäärän laskuna kaikilla muilla äänestysalueilla paitsi Saijalla ja Kursussa. Kommunistien alakulo heijastui SDP:n äänimäärän romahtamisena, vaikka se suhteellisen kannatuksensa puolesta olikin mm. Saijan, Kursun ja Tuutijärven äänestysalueilla valtapuolue rinnan maalaisliiton kanssa. Sallan kirkonkylässä puolue onnistui jopa kasvattamaan suosiotaan edellisiin vaaleihin verrattuna. Sen sijaan oikeiston vaaliliitto, joka muodostui kokoomuksesta ja IKL:sta, vahvisti asemiaan. Sen kannatusalueet olivat edelleen kirkonkylä ja Tuutijärvi, mutta se sai ääniä myös Hirvasvaaran ja Märkäjärven äänestysalueilta. Tuutijärvellä edellisissä vaaleissa maalaisliittoa äänestäneet näyttivät siirtyneet yksimielisesti IKL:n ja kokoomuksen taakse.⁷¹

Vuonna 1936 äänioikeutettujen määrä kasvoi jokaisella äänestysalueella edellisistä vaaleista, mikä näkyi osin äänestysaktiivisuuden nousuna lähelle 70%:ia. Suurimman hyödyn tästä korjasivat maalaisliitto ja itsenäisesti vaaleihin lähtenyt IKL, jotka kumpikin kasvattivat sekä äänimääräänsä että suhteellista osuuttaan annetuista äänistä. Maalaisliitto jäi vain kirkonkylän, Tuutijärven ja Kursun äänestysalueilla alle 50% kannatuksen. Se sai jopa Saijan äänestysalueella yli 60% kannatuksen nostaen äänimääränsä 60:stä 100:aan. Vaalien vahvimmat voittokahvit keitti IKL, jonka kokonaisäänimäärä kaksinkertaistui edellisiin vaaleihin verrattuna. Nyt IKL:n kannattajat levittäytyivät laajemmalle alueelle kuin koskaan aikaisemmin; kirkonkylän ja Tuutijärven rinnalle oikeistokeskuksiksi nousivat Vuorijärvi ja Oulanka. Lukumääräisesti eniten ääniä, 81 kappaletta, IKL sai kirkonkylältä. Vasemmiston passiivisuus näytti jatkuvan, vaikka SDP:n äänimäärä jopa kasvoi kaikilla kommunismin ydinalueilla. Ongelmana oli vaaliurnilla kävivät vain työväenliikkeen aktiivit ei koko kannattajakunta.⁷²

Vuoden 1939 vaaleissa koko 30-luvun rakennettu poliittinen asetelma pirstoutui, ja äänestäjät palasivat vanhoihin tuttuihin kuvioihin. Ensinnäkin maalaisliiton hankki aiemmin IKL:n riveihin karanneet äänestäjensä takaisin Etelä-Sallan alueella. Oulangan porvaristo hylkäsi IKL:n kokonaan, sillä se sai vain 2 ääntä vuoden 1939 vaaleissa vastaavan luvun ollessa kolme vuotta aiemmin 65. Myös Vuorijärvellä tapahtui samanlainen ääntensiiro maalaisliiton hyväksi. Kuolajärvi ja Kurtti olivat puolestaan alusta

alkaen tukeneet selkeästi maalaisliittoa. IKL onnistui sinnittelemään ainoastaan Tuutijärven ja kirkonkylän äänestysalueilla säilyttäen osan kannattajistaan. Kirkonkylällä IKL oli ollut sitä äänestäneiden tietoinen, aatteellinen valinta, sillä suurin osa puolueen jättäneistä siirtyi kokoomuksen, ei suinkaan maalaisliiton, taakse. Toinen merkki paluusta vanhaan oli maalaisliiton kannatuksen romahtaminen kommunistin ydinalueilla. Siellä äänestäjät siirtyivät SDP:n puolelle. Esimerkiksi Saijan äänestysalueella SDP nousi suurimmaksi puolueeksi, kun taas maalaisliitto menetti kolmanneksen äänistään. Tämä puhuisi sen puolesta, että Saijalla kommunistit olisivat äänestäneet aiemmin 1930-luvulla SDP:n sijaan maalaisliittoa. Saijan lisäksi SDP sai poliittisen hegemonian kirkonkylän, Tuutijärven ja Kursun äänestysalueilla.⁷³ Karkeasti ottaen kuntaa halkoi vuonna 1939 jälleen poliittinen rajalinja, joka jakoi sen maalaisliittolaiseen etelään ja sosialistiseen pohjoiseen – aivan niin kuin 1920-luvullakin.

Marxismi tai alkiolaisuus, aate kestää, mutta miksi?

Pohjois-Suomen ei-sosialistisista puolueista maalaisliitto oli suosituin. Sen ideologia, joka perustui yksityisomistukseen, laillisuuteen ja suomalaisuuteen sekä suhtautui myönteisesti uskontoon⁷⁴, puhutteli maaseudun talollisia, joiden taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen tausta oli hyvin yhteneväinen, olennainen osa agraariyhteisöä. Työväenliikkeen ideologia perustui tuotantovälineiden yhteiskunnalliseen omistukseen, kansainvälisyyteen sekä tasa-arvoon. SDP:n keskeisiä tavoitteita olivat mm. 8-tuntinen työpäivä, minimipalkka, työväen suojelulain säädäntö ja aivan alkuaikoina äänioikeus.⁷⁵ Ristiriitoja puolueen sisällä aiheuttivat kolme kiistanalaista osa-aluetta, maatalous, kansallisuusaate ja uskonto - kaikki tärkeitä kysymyksiä Pohjois-Suomessa.

Sekä työväenliike että maalaisliitto puhuivat asioista, joille löytyi kuuntelijoita Sallassa. Päällisin puolin tarkasteltuna Salla näytti olevan olosuhteidensa puolesta otollisempaa maalaisliiton kuin SDP:n propagandalle, näyttiväthän kunnan elinkeinorakenne sekä kulttuurinen ja sosiaalinen ilmasto perinteisiltä. Lisäksi kuntaa ympäröi maalaisliiton ydinalue, johon kuuluivat mm. Kuusamo, Savukoski ja Kemijärvi.⁷⁶ Kaikesta huolimatta Salla oli vasemmistoenemmistöinen vuodesta 1907 aina vuoteen 1929 asti, ja pystyi 1930-luvullakin ylläpitämään vasemmistolaista politiikkaa. Salla oli jakaantunut tuona aikana kolmeen poliittiseen vyöhykkeeseen, jotka olivat maalaisliiton hallitsema Oulanka-Savina-Vuorikylän alue, vasemmiston ydinalue Kursun, Saijan ja Tuutijärven seuduilla sekä näiden kahden välille jäänyt kirkonkylän ja Märkäjärven muodostama seka-alue, joissa kommunistit olivat enemmistönä. Miten poliittiset vyöhykkeet muodostuivat Sallassa ja mitkä tekijät vaikuttivat niiden säilymiseen? Lähden purkamaan kysymystä perinteisestä näkökulmasta, tarkastelemalla kunnan taloudellista rakennetta. Miten elinkeinorakenne ja varallisuus jakautuivat kunnan eri alueille?

Sallalaisista 42% omisti maata jo 1910-luvulla, mikä oli läänin keskiarvoa korkeampi,⁷⁷ mutta omistus jakaantui epätasaisesti. Pienet tilat keskittyivät tietyille alueille, esimerkiksi Tuutijärvellä ja Saijalla oli paljon kääpiötiloja, kun taas keskisuuret tilat sijaitsivat kunnan etelä- ja itäosissa. Sallan maanomistusoiloista puhuttaessa on syytä mainita puutavarayhtiöiden maanomistus. Kylät, jotka joutuivat osittain tai kokonaan yhtiöiden haltuun sijaitsivat Pohjois-Sallassa. Samalla suunnalla sijaitsivat myös tuottavimmat metsäalueet, joita yhtiöt havittelivat ja saivatkin omistukseensa.⁷⁸ Puutavarayhtiöiden toiminnan uhreiksi joutuneita jäyti katkeruus, jota eräs Kemi Oy:n vuokralainen purki maataloustiedustelun kyselyssä kohtaan, jossa kysyttiin tilan omistajaa, vastaamalla: ”Koroilla eläjät”.⁷⁹ Kunnan voi jakaa tilakoon ja omistuksen suhteen erilaisiin vyöhykkeisiin, joille on ominaista tiettytyyppinen kehitys. Pohjoisessa ja Tuutijärvellä maatilat olivat pieniä ja siellä sijaitsi myös suurin osa kunnan vuokratiljelmistä. Vanhimmat ja parhaimmat maanviljelysalueet keskittyivät Oulangon, Hautakylän ja Kemijärven tien kylien sekä Vuorijärven maille. Siellä myös vuokratiljelijöiden lukumäärä oli alhainen, ainoana poikkeuksena Vuorijärvi, ja tilojen yhteyteen kuului usein laajat niitty- ja metsämaat sekä jossain tapauksissa poroja.⁸⁰

Nousiaisen mukaan kääpiöviljelmien suuri lukumäärä korreloitui kommunistin voimakkaaseen kannatukseen Pohjois-Karjalassa. Toisaalta puutavarayhtiöiden vuokraus- ja ostotoiminta ts. markkinatalouden mekanismien käyttöönotto alueilla lisäsi alueen työväenhenkisyttä. Toisaalta paras ja vanhin maanviljelysmaa oli usein porvariston kannatusaluetta.⁸¹ Erilaisten vyöhykkeiden vertailu Sallan osalta osoittaa, että siellä, missä kääpiö- ja vuokratiljoja oli eniten ts. Saijan, kirkonkylän ja Tuutijärven alueella, oli myös työväenliikkeen kannatus voimakasta ja toisaalta siellä, missä viljelijät olivat itsenäisiä ja hiukan

varakkaampia, kuten Oulangan, Kurtin, Savinan ja Vuorijärven alueilla, sai maalaisliitto tai jokin muu porvarillinen ryhmittymä suurimman äänimäärän.

Kaikki kääpiötilalliset joutuivat turvaamaan toimentulonsa talvisilla metsätöillä, sillä alle hehtaarin kokoisesta maatilkusta ei saanut viljaa koko vuoden tarpeiksi eikä heistä moni omistanut metsää tai poroja. Itse asiassa he eivät olleet sosiaaliselta statukseltaan lainkaan tilallisia vaan palkkatyöläisiä. Heidän tilansa olivat jo alun perin elinkelvottomia maataloudennäkökulmasta. Samaan palkkatyöläisten joukkoon liittyivät muutkin varattomat pienviljelijät kausiluonteisesti riippumatta siitä, omistivatko he tilansa vai eivät. Savottojen työntekijät lienevätkin pääosin kotoisin Saijalta, Korjalta, Tuutijärveltä ja kirkonkylältä, eli kylistä, joissa maanviljelys ei ollut asukkaiden päätoimeentulo.⁸² Osa ”jätkeistä” oli siis ammattilaisia, palkkatyöläisiä, eli he tekivät metsätöitä ympäri vuoden.

Osa talollisista sai elantonsa tilaltaan, joka käsitti kohtuullisen määrän peltoa ja niittyä, ehkä metsää ja porojakin, eikä heidän tarvinnut tehdä säännöllisesti pitkiä savottamatkoja talvisin. Tilat olivat elinkelpoisia ja kehittyviä ja jotkut niistä pystyivät työllistämään ulkopuolisia työntekijöitä. Nousiainen toteaa viljelijöiden, jotka saivat toimeentulonsa omalta tilaltaan joutumatta turvautumaan metsätöihin, olleen tavallisesti immuuneja kommunismille, sen sijaan siirtotyöläisyys oli sitä ruokkiva tekijä.⁸³ Sallassa liikkuva työvoima oli käytännössä sama kuin metsätyöläiset, jotka siirtyivät hakkuu- ja uittotyömaiden mukana paikkakunnalta toiselle, vaikka he ja heidän perheensä olivatkin kirjoilla kunnassa. Perinteisten talonpoikaiskylien taloudellisesti vakaammat olot vähensivät niiden asukkaiden tarvetta vaihtaa asuinpaikkaa työn takia. Myös ammatittomuuden ja työttömyyden on osoitettu korreloituneen sosialismin kannatukseen kanssa.⁸⁴ Sallassa ammatittomien määrä lähti nousuun 1920-luvulla ja työttömien määrä kaksinkertaistui 1930-luvun alussa. Laman vuoksi työttömiksi jääneet eivät saaneet alueelta korvaavaa työtä.⁸⁵ Sallan pohjoisosissa ja Tuutijärven lähetyillä asui ihmisiä, jotka olosuhteidensa puolesta saattoi lukea työväenluokkaan. He olivat palkkatyöläisiä, joiden toimeentulo vaihteli taloudellisten suhdanteiden mukaan.

Sallan maatalouden kehto oli Oulanka-Savinan alueella, sillä miltei kaikki kyläläiset ansaitsivat elantonsa maanviljelystä.⁸⁶ Alueen ihmisiä yhdisti suhde omistamiseen, sillä vuokraviljelijä oli harvinaisuus (n. 10%). Sen lisäksi, että talonpojat omistivat tilansa, siihen kuului keskimääräistä enemmän muitakin tiluslajeja kuin peltoa. Vuorijärveläisten, samoin kuin kurttilaisten, arvokkain omaisuus oli porot ja karjan kannalta tärkeät luonnonniityt. Märkäjärven talollisten vauraus perustui puolestaan laajoille metsämaalle.⁸⁷ Vaikka suurin osa sallalaisista kuului pientilallisten ryhmään, ei se merkinnyt sitä, että heistä kaikki olisivat hankkineet lisäansionsa palkkatyöstä, sillä osalle oli kertynyt huomattava omaisuus, joka toi heille taloudellista turvaa. Modernin yhteiskunnan elementti, yksityisomistus, kytketty luontevasti talonpoikaiseen elämäntapaan, ja niinpä yksi tärkeimmistä talollisten poliittista kantaa määrittelevistä kriteereistä oli omaisuuden suoja, jota porvarilliset puolueet kannattivat. Alkuun Sallan talolliset äänestivät suomalaista puoluetta, itsenäistymisen jälkeen pääosin maalaisliittoa ja jotkut poikkeuksellisesti IKL:oa 1930-luvulla.

Lestadiolaista politiikkaa

Suomea ravisteli 1800-luvun jälkipuoliskolla herätysliikkeiden aalto. Lapissa ilmeni Pohjois-Ruotsista levinneenä lestadiolaisuutena, joka omaksuttiin nopeasti ja intensiivisesti eri puolilla maakuntaa. Mikä oli uskonnon vaikutus ihmisten poliittisiin valintoihin? Pohjois-Suomessa lestadiolaisuus oli 1860–1880-luvuilla osoittanut yhteiskunnallista radikaalisuuttaan kirkkoa ja tapauskovaisuutta kritisoina liikkeenä. Lestadiolaisuuden ja sosialismin välisestä kytköksestä on esitetty monenlaisia teorioita, joista tunnetuin Sven Rydenfeltin Pohjois-Ruotsin oloja käsitellyt tutkimus, jossa lestadiolaisuuden väitetään kanavoituneen sosialismiksi vuosisadan vaihteessa.⁸⁸ Myös suomalaiset tutkijat ovat soveltaneet Rydenfeltin teoriaa Lapin, erityisesti Sallan, kommunismin selityksenä,⁸⁹ mutta uudempi tutkimus on todennut lestadiolaisuuden poliittisuuden ilmentyneen porvaripuolueiden, ensisijaisesti maalaisliiton, kannatukseksi.⁹⁰ Lestadiolaisuudella ja maalaisliittolaisuudella oli sama kannattajakunta, talonpoikaisto. Kun herätysliike pyrki uskonnon avulla tuomaan esille talonpoikien yhteiskunnallista merkitystä ja näin muokkasi heitä henkisesti vahvemmiksi, niin maalaisliitto pyrki politiikan keinoin parantamaan heidän elinolojaan. Osa lestadiolaissaarnaajista ryhtyikin maalaisliiton kansanedustajiksi. Lisäksi liikkeiden

arvomaailma oli ratkaisevilta osin yhteneväinen; ahkeruus, uskonto ja tasa-arvo. Vanhoillislestadiolaiset tekivät poliittisen valinnan Oulun vuosikokouksessa v. 1906, jolloin he ottivat sosialismiin kielteisen kannan sen uskon- ja esivallanvastaisuuden vuoksi.⁹¹

Sallaan lestadiolaisuus levisi 1870-luvulla ja sitä esiintyi Etelä-Sallassa ja kirkonkylän itäpuolella sijaitsevilla kylissä. Sen sijaan esimerkiksi sajalaiset torjuivat herätysliikkeen kollektiivisesti.⁹² Lestadiolaisuuden alkuaikoina Sallan kirkkoherran virkaa hoitanut pappi hyväksyi uuden uskonliikkeen sanoman ja antoi seurakuntalaisille tavallaan luvan harjoittaa lestadiolaisuutta. Ristiriitoja ilmeni vastan seuraavan kirkkoherran, J.G.Sipilän, aikana, joka pyrki hiippakuntakokouksen päätösten mukaisesti kitkemään lestadiolaisuuden pois sallalaisten mielistä. Riita johti kirkon vaikutusvallan heikkenemiseen. Piispantarkastuksen yhteydessä v. 1876 piispan tiedustellessa kirkossa kävijöiden määrää paljastui, että: ”[...]niin kutsutut uskovaiset vielä kieltävätkin kansaa kirkossa käymästä ja pakottavat siinä käyneitä pyytämään sitä uskovaisten seurakunnalta anteeksi.”⁹³ J.G.Sipilän virka Kuolajärven kirkkoherrana sattui aikaan, jolloin lestadiolaisuus uutena uskontona haki paikkaansa seurakuntalaisten keskuudessa. Puolustaes- saan omaa kantaansa sekä kirkko että herätysliike syyllistyivät ylilyönteihin. Ajan myötä tilanne rauhoittui ja lestadiolaisuus hyväksyttiin osaksi Sallan henkistä elämää, ja lestadiolaiset hyväksyivät puolestaan kirkon. Yhteiselön merkkejä oli näkyvillä jo Krogeriuksen aikana (1889–1908), sillä hän pyrki suhtautumaan herätysliikkeeseen suvaitsevammin kuin edeltäjänsä, vaikka pitikin uskoa vielä ”epäkirkkollisena”.⁹⁴ Kirkon ja lestadiolaisten välit lämpenivät lopullisesti kirkkoherran vaihtuessa vuonna 1909, jolloin virkaa tuli hoitamaan Aukusti Hakkarainen. Hakkaraisen aikana kirkko ja herätysliike pitivät yhteisiä hartaustilaisuuksia, joissa sekä papit että lestadiolaiset saarnamiehet olivat sanajulistajina.

Lestadiolaisten radikaalisuus keskittyi kirkon ja sen harjoittaman uskon arvosteluun ja uskonnollisen tasa-arvon vaatimuksiin. Erityisen kärkevää kritiikkiä oli herätysliikkeen alkuvaiheissa, mutta vuosisadan vaihteessa se laantui. Uskonnollisen liikkeen kautta talonpojat saivat mahdollisuuden vaikuttaa yhteiskunnalliseen asemaansa⁹⁵, ja saavutettuaan tavoitteensa lestadiolaisuus muuttui Sallassa yhteiskunnallista järjestystä tukevaksi, ei hajottavaksi voimaksi. Uskonnollinen radikalismi, lestadiolaisuus, ei siis muuttunut poliittiseksi radikalismiksi, sosialismiksi. Ensinnäkin lestadiolaisten arvomaailma ja yhteiskunnallinen näkemys olivat monessa kohdin ristiriidassa sosialistisen käsityksen kanssa, mm. suhtautuminen esivaltaan ja uskontoon. Toiseksi lestadiolaisliikkeen hajoaminen vanhoillisiin ja uusherännisiin säilytti yhteiset lestadiolaisuuden perusihanteet. Sallassa lestadiolaiset pyrkivät lujittamaan talonpoikaista elämäntapaa liittoutumalla kirkon kanssa ja löytämällä sovun eri suuntausten välille.⁹⁶ Lestadiolaisuuden ja kirkon liittoutumista edisti uusi, yhteinen uhka – tukkiliike. Sen pelättiin levittävän paikkakunnalle moraalityttömyyttä ja sosialismia sekä samalla murtavan vanhan arvomaailman.

Lestadiolaisuuden ja kommunismin kannattajat kuuluivat monessa suhteessa ”eri leireihin” Sallassa. Siinä missä lestadiolaisuuden tarkoituksena oli ruokkia ihmisten uskonnollisia tarpeita, taisteli työväenliike vähävaraisten kansalaisten oikeuksien puolesta. Lestadiolaisuuden oli aikoinaan murentanut perinteistä säätyajattelua ja ylempien säätyjen valtaa kohottaen näin suomalaisen talonpojan omanarvontuntoa ja vaikutusvaltaa. Saavutettuaan tavoitteensa lestadiolaisuus muuttui protestiliikkeestä vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä tukevaksi liikkeeksi. Lestadiolaisuus oli vanhemman sukupolven tapa toimia, kun taas nuorempi sukupolvi, josta vuosisadan vaihteessa tuli osa modernisoituvaa yhteiskuntaa ja jonka oma elämä muuttui yhteiskunnallisen murroksen myötä perusteellisesti, omaksui toisenlaisen tavan ratkaista ajan tuomat ongelmat.

Sallan vasemmistolaisuus ei kummunnut lestadiolaisuudesta, vaan sen kannatukseen vaikuttaneet tekijät olivat uuden, teollistuvan yhteiskunnan synnyttämiä aivan kuin muuallakin Suomessa. Uskonnollinen radikalismi ei vaihtunut poliittiseksi radikalismiksi, sillä lestadiolaisuus oli aikoinaan saavuttanut tavoitteensa ja laantunut, kun taas sosialismi oli vasta tiensä alussa. Lestadiolaisuus ei myöskään hävinnyt Sallasta työväen aatteen voimistuessa vaan päin vastoin, se lujitti asemiaan kannattajiensa keskuudessa ja kääntyi kirkon suuntaan säilyttääkseen saavuttamansa aseman yhteisössä.

Vaikuttiko lestadiolaisuus sitten mitenkään sallalaisten poliittiseen käyttäytymiseen? Kun tarkastelee Sallan poliittista karttaa vuodelta 1929 ja lestadiolaisuuden levinneisyysalueita, voi todeta, että niillä alueilla, joissa uskonto oli merkittävä tekijä, kuten Oulanka-Savinan, Kurtin ja Kuolajärven kylissä, oli myös maalaisliiton kannatus poikkeuksellisen voimakasta. Ja toisaalta Sajalla, jonne usko ei ollut

levinnyt, maalaisliiton menestys oli vuoden 1936 poikkeusta lukuun ottamatta heikkoa sosialismin ollessa erittäin suosittua. Maalaisliittolaisuuden ja lestadiolaisuuden välinen yhteys korreloitiui yleensäkin erittäin voimakkaasti Pohjois-Suomessa, ei ainoastaan Sallassa Lestadiolaisuus oli siis maalaisliittolaisuuden, ei sosialismin kannatusta lisäävä tekijä Sallassa.

Yhteiset kokemukset ja poliittinen vakaumus

Traditio eli perinne on emotionaalinen tekijä, joka vahvistaa ryhmän jäsenten yhteenkuuluvuutta. Se muovautuu yhdessä koettujen, ankarienkin koitosten seurauksena. Poliittinen traditio joko vahvistaa tai heikentää jäsenten tuntemuksia tiettyjä poliittisia ja yhteiskunnallisia toimijoita tai ilmiöitä kohtaan. Tradition vaikutus poliittiseen käyttäytymiseen saattaa kestää vuosikymmeniä. Käytännössä se tarkoittaa poliittisten aatteiden siirtymistä sukupolvelta toiselle sellaisenaan, vaikka yksilön taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa saattaisi tapahtua merkittäviäkin muutoksia.⁹⁷ Sallassa 1930-luvun poliittiseen traditioon vaikuttivat ensisijaisesti vuosisadan alun työtaistelut, kansalaissota jälkiseurauksineen ja läskikapina.

Perä-Pohjolan tukkityöläisten lakossa (1906) metsätyömiesten vaatimukset murskasi metsätyönjohtaja Sandberg lähettämällä 50–60 miehen ryhmiä lopettamaan lakon kettein ja haulikoin.⁹⁸ Kansalaissota ja läskikapina vahvistivat puolensa valinneiden vakaumusta. Maalaisliitto asettui valkoisten puolelle tehden omalta osaltaan eron sosialisteihin.⁹⁹ Kansalaissodan vuoksi Neuvosto-Venäjälle paenneista sallalaisista osa liittyi Muurmannin legioonan osa puna-armeijaan jatkaen taistelua vallankumouksen puolesta.¹⁰⁰ Porvariston kokemukset liittyivät suojeluskuntalaisuuteen ja taisteluihin jääkäriluutnantti Oiva Willamon johtamissa Peräpohjolan piirin joukoissa. Taistelut kohdistuivat rajan takaisia punaisia joukkoja vastaan, mutta samalla operaatio oli osa Itä-Karjalan valtaushankkeita omine paikallisine tavoitteineen.¹⁰¹ Willamon joukoissa mukana ollut Heimo Parviainen oli 1930-luvulla IKL:n johtajia Sallassa. Hän oli jo itsenäisyyden alkuaikoina propagoinnut nationalismin ja heimoaateen puolesta ollen mukana rajavartio-organisaatio perustamishankkeissa ja Vienan-Karjalan heimoretkillä.¹⁰² Valkoisten suunnitelmat Neuvosto-Venäjän puoleisten alueiden valtaamisesta eivät onnistuneet, ja tilanne rauhoittui joksikin aikaa. Helmikuussa 1922 punaupseeri Jahvetti Moilasen johtama pataljoona tuli Värriön savotalle julistaen taistelun ”lahtareita” vastaan, jotka yhä operoivat Karjalan kommuunissa.¹⁰³ Läskikapina säikäytti paitsi Sallan, myös muun Suomen porvariston. Vuoden 1924 vaaleissa se näkyi oikeistopuolueiden kannatuspiikkinä. Sallassa luotiin myös oikeistolaista perinnettä, jonka vaikutukset heijastuivat koko maahan.

Kummallakin ryhmällä oli keinonsa vahvistaa ja ylläpitää traditiota päivän politiikan ohessa. Työväenliikkeen valistustyö ja agitaatio olivat hyvin organisoituja ja koko Suomen kattavaa. Sallassa käyneiden puhujien ja puoluetoimitsijoiden määrä oli kunnan sijaintiin nähden suuri. Paikallinen työväestö arvosti puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen propagandatyötä todeten sillä olevan vakaumusta vahvistava vaikutus työväenliikkeen jäseniin.¹⁰⁴ Kansalaissodan jälkeen SDP:n erimielisyydet vallankumouksellisten ja maltillisten kesken syvenivät puoluekokouksessa joulukuussa 1919.¹⁰⁵ Pohjois-Suomen edustajat jäivät vähemmistöön ehdotuksellaan, jossa haluttiin yhdistää kumouksellinen ja parlamentaarinen toiminta, ja myöhemmin sekä SDP:n Oulun läänin eteläinen että pohjoinen piirijärjestö liittyivät Suomen Sosialistiseen Työväenpuolueeseen katkoen siteensä maltilliseen sosialidemokratiaan.¹⁰⁶ Vakaumusta vahvisti myös itärajan taakse levittäytynyt kommunistiverkosto. Osa vuonna 1918 Neuvosto-Venäjälle paenneista oli kouluttautunut ammattisotilaiksi tai SKP:n puoluetöntekijöiksi ja olivat näissä rooleissa vuorovaikutuksessa sukulaistensa, tuttujensa sekä työväenliikettä ja kommunismia kannattavien sallaisten kanssa. Yhteydenpito tovereihin oli vilkasta; 1920-luvulla rajan yli kulkivat niin ihmiset, raha, kirjallisuus kuin asetkin.¹⁰⁷

Toisaalta rajan läheisyys konkretisoi Sallan porvaristolle uhkakuvan sisäisestä ja ulkoisesta vihollisesta. Työväestön toiminta ja bolshevismien leviämisen pelko yhdistivät Suomen viranomaisia, mikä näkyi rajavartiostojen perustamisina itärajalle, myös Sallaan.¹⁰⁸ Rajavartioston pääpaikka, kasarmialue, sijaitsi neljän kilometrin päässä kirkonkylästä ja kenttävartiot oli sijoitettu Korjan, Kurtin, Vuorijärven ja Siemingin kyliin.¹⁰⁹ Rajavartioston tulo kylään vaikutti kaikkien muiden kylien, paitsi Korjan, poliittiseen ilmastoon. Raja konkretisoi kahta erilaista arvomaailmaa ja yhteiskuntajärjestelmää samalla kun se

rajavartiosto symboloi ”valkoista Suomea”. Siitä muodostui selkänöjä Sallan porvaristolle ja kriisiaikoina rajan läheisyys jopa lietsoi oikeistolaistumista. Porvarillinen propaganda levisi kuntaan myös muita virallisia kanavia myöten – kouluopetuksen, uskonnon ja viranomaistoiminnan kautta. Porvarilliset puolueet eivät juurikaan harjoittaneet puhujakiertueita maakuntiin muuta kuin vaalien alla. Puoluepolitiikka levitettiin lehtien välityksellä. Pohjoissuomalaisena erikoisuutena oli kuitenkin lestadiolaisuuden valjastaminen maalaisliiton vaalivankkurien vetäjäksi, siinä poliittinen traditio yhdistyivät uskonnollisiin ja talonpoikaisiin perinteisiin.¹¹⁰

Poliittinen vastakkainasettelu kärjistyy

Porvaristo organisoitui puolueiden sijaan maanpuolustustyössä. Miltei kaikki maalaisliiton miespuoliset kannattajat hakeutuivat mukaan suojeluskuntatoimintaan.¹¹¹ Sallan suojeluskunnan toiminta virkosi aikana, jolloin Suomen oikeiston kritiikki valtiojärjestelmää kohtaan alkoi kärjistyä. Myös Sallassa kokoomus oli menestynyt vuoden 1924 vaaleissa yllättävän hyvin. Ensimmäinen kyläosasto perustettiin Vuorikylään, mikä selittyy kylässä sijainneella kenttävartiostolla ja kyläläisten mahdollisilla havainnoilla rajanylityksistä, mutta myös sillä, että Vuorikylällä oli maanpuolustuksellisia perinteitä sen ollessa yksi Willamon tukikohdista vuonna 1918.¹¹² Kommunisminvastainen taistelu oli ensisijainen peruste toiminnalle, mikä käy ilmi vuorikyläläisten kirjeestä kirkonkyläläisille. Siinä he perustelivat suojeluskunnan tärkeyttä seuraavasti: ”[...] olemme me täällä pienessä Vuorijärvellä perustaneet suojeluskunnan valvomaan ja tukemaan kodin, omaisuuden, vaimojemme, lapsiemme loukkaamattomuutta kaikkea idän raakalaiskansaa ja oman maamme huliganismia vastaan [...]”¹¹³. Vihollisina pidettiin siis Neuvostoliittoa ja sitä aatteellisesti kannattaneita, suomalaisia kommunisteja. Mitään ei jätetty sattumaan varaan, sillä vuorikyläläiset järjestäytyivät mahdollista liikekannallepanoa varten ja jakoivat miehet joukkoihin, joilla jokaisella oli oma ryhmäpäällikkönsä.¹¹⁴ Lisäksi jäsenet veloitettiin tarkkailemaan ympäristöä ja ilmoittamaan kyläpäällikölle heti, jos oli huomannut jotain epäilyttävää.¹¹⁵

Vuorikyläläisten alkutaipale suojeluskunnassa alkoi varsin kiihkeissä tunnelmissa, epäilyt niin kotikylän kuin naapurivaltionkin kommunisteja kohtaan olivat syvät ja halu puhdistaa paikkakunta ”huliganismista” oli suuri. Oliko vaara todellinen vai oliko se vain sen ajan ilmapiirin tuottama tunne? EK oli pidättänyt kommunistien johtohenkilöitä v. 1923 ja hallitus oli lakkauttanut SSTP:n toiminnan. Sallassa kommunistien vaalimenestys vuoden 1924 vaaleissa oli kaikkien aikojen heikoin. Suurin osa työväenliikkeen aktiiveista oli vangittuna tai he olivat paenneet läskikapinan jälkeen rajan taakse. Valkoiset olivat ottaneet haltuunsa Sallan työväentalon ja lakkauttaneet kommunistien järjestöjä. Vasemmiston toiminta oli lamaanutunut aikana, jolloin suojeluskuntatoiminta käynnistettiin uudelleen.¹¹⁶ Todennäköistä onkin, että kommunistien toiminnan lamaanutumisen myötä Sallaan muodostui poliittinen tyhjiö, jonka porvaristo pyrki täyttämään. Samalla sillä oli oiva tilaisuus vakiinnuttaa valtansa tilanteessa, jossa työväenliike oli kyvytön tekemään vastarintaa. Tilannetta edesauttoi myös meneillään oleva oikeistolaiskeskustelu Suomessa, mikä heijastui myös vuorikyläläisten kirjeessä. Sen retoriikka ja perustelut eivät kuitenkaan olleet kovin omaperäisiä vaan heijastumia oikeiston aikalaispropagandasta. Porvaristo tavoitteli poliittista hegemoniaa suojeluskunnan avulla. Vasemmistoenemmistöisellä paikkakunnalla se oli helpompi saavuttaa aikana, jolloin yleinen mielipide suhteutui torjuvammin kommunisteihin.

Myös työväestön toiminta aktivoitui uudelleen 1920-luvun lopulla näyttäen ainakin ulospäin ”kaikinpuolin laillisesti ja sosialidemokraattiseen suuntaan”¹¹⁷. Todellisuudessa suunta oli selkeästi kommunistinen. Kuolajärven (Sallan) sosialidemokraattinen työväenyhdistys oli lakkautettu 1920-luvun alussa, mutta vuosikymmenen lopulla paikkakunnalle perustettiin uusi yhdistys, Sallankylän työväenyhdistys.¹¹⁸ Uuden työväenyhdistyksen taustavoimana oli kommunistinen liike, jonka neuvojen mukaan yhdistyksen toimintaa lisättiin ja siitä tehtiin entistä näkyvämpää. Yhdistys järjesti suurimman osan tilaisuuksista kirkonkylällä sijaitsevalla työväentalolla, joka oli edelleen sosialidemokraattisen yhdistyksen nimissä¹¹⁹ ja joka oli otettu uudelleen käyttöön tammikuussa 1927¹²⁰. Tilaisuudet vaihtelivat opintopiireistä näytelmäkerhoihin, ammattiyhdistysliikkeen luontopäivistä vappujuhliin¹²¹, mutta yhteistä näille kaikille oli se, että ne näkyivät ja kuuluivat kirkonkylän raitilla. Talolla pidetyt puheet ”kapitalistisen hallituksen kukistamisesta ja köyhälistön parempien olojen turvaamisesta”¹²² kauhistuttivat porvaristoa, ja se katsoi niiden olevan ”kiihotusta valtionpetokseen”¹²³. Muutoksen takana oli SKP

maanalaisine verkostoineen. Viimeistään vuonna 1927 Sallaan oli muodostettu puolueen paikallinen keskuselin, pakki, jonka ympärillä oli eri puolille kuntaa levinnyt verkosto, joka muodostui pienemmistä jäsenjoukoista eli pikeistä. Keskuspakki hoiti yhteydet Kemlin piirijärjestöön välittäen tietoja toiminnasta; organisoitumisesta tiedotettiin: ”Olemme pakittaneet ja pikittäneet koko Sallan kunnan.”¹²⁴ Porvariston levottomuus tiivistyi peloksi uudesta läskikapinasta, josta tunnetut kommunistit olivat kuuleman mukaan vihjailleetkin.¹²⁵ Kommunistit löivät löylyä lisää järjestämällä joulukuussa 1929 fasisminvastaisen tilaisuuden, jossa oli pidetty puheita, kaupiteltu Liekki-nimistä lehteä ja illan päätteeksi laulettu ”Kansainvälinen” ja ”Vapaa Venäjä”.¹²⁶

Mikä oli totta, mikä ei? Suunnittelivatko kommunistit uutta kapinaa Sallaan ja olisiko heillä ollut siihen mahdollisuuksia? Saijan maanalaisen muistelivat, kuinka poliisit 1930-luvun alussa olivat levittäneet julkisuuteen huhun, jonka mukaan kommunistit olisivat kätkeneet 50 kivääriä läheiselle ojalle. Saijalaisten mukaan kyseessä oli provokaatio, jolla muokattiin kommunisminvastaista maaperää. He puolustautuivat toteamalla, etteivät kommunistit kuvitelleet tekevänsä vallankumousta muutaman kymmenen kiväärin voimin.¹²⁷ Saijalaiset olivat oikeassa, sillä mikäli asekatkō olisi ollut olemassa, olisi siitä noussut suuri häly kuulusteluineen ja pidätyksineen. Virallisten kuulustelupöytäkirjoissa ja tutkimuksissa salakuljetetuista ja piilotetuista aseista ei ollut mitään mainintaa.

Kasvava kuilu kuntalaisten välillä näkyi vuoden 1929 eduskunta- ja kunnallisvaaleissa. Eduskuntavaalit pidettiin ennen aikojaan¹²⁸, joten valmistautumisaika eduskuntavaaleihin jäi lyhyeksi. Kemlin työväen vaalikomitea lähetti osastoilleen tiedotteen, jossa käsiteltiin tärkeimmät vaaliteemat. Yllättävää kyllä, ne eivät olleet lama ja työttömyys vaan mahdolliset lausunto-, paino- ja kokoontumisvapautta koskevat rajoitukset, joista oli keskusteltu eduskunnassa¹²⁹ ja joiden katsottiin vaikeuttavan kommunistien julkista toimintaa. Tiedotteessa todettiin ehdotuksen olevan ehkä alku laajemmalle, työläisiä vastaan suunnatulle kampanjalle ja vaadittiin työläisiä taistelemaan sitä vastaan ja paljastamaan maalaisliiton kanta asiassa. Tiedotteessa kehoitettiin muodostamaan myös fasisminvastainen rintama, mutta ei kerrottu keiden kanssa.¹³⁰ Työväestö osallistui vaaleihin vilkkaasti, Sallassa äänestysprosentti oli maan korkeimpia ja kommunistien vaalilista sai joka toisen annetun äänen. Työväenliike oli voimansa tunnossa; edellisvuosien aktiviteetin lisäksi sallalaiset uittotyöntekijät olivat voittaneet Einiäjoen työtaistelun kesällä. Yksimielisen työntekijäpuolen esimerkki lisäsi työväestön järjestäytymisintoa, jota kommunistien maanalaisen verkoston jäsenet lietsoivat tahollaan.¹³¹ Työväenliikkeen lamakausi näytti olevan Sallassa ohi.

Samana vuonna, pari kuukautta myöhemmin pidettiin kunnallisvaalit, joiden tulos Sallassa oli samansuuntainen. Myös näitä vaaleja varten Kemlin työväen vaalikomiteassa laadittiin alustus siitä, mitkä seikat oli kommunistien otettava huomioon niin vaalikampanjassa kuin myöhemmin tapahtuvassa valtuustotyöskentelyssä. Vaalikomitea varoitteli sosialidemokraateista, ”noskelaisista”, ja mahdollisesta yhteistyöstä heidän kanssaan. Vaalikomitean tiedotteessa yksiselitteisesti kiellettiin vaaliliittojen solmiminen samoin kuin ryhmätyön harjoittaminen ”noskelaisten” kanssa sekä työläisedustajien ja sosialidemokraattien asettuminen toistensa listoille. Lisäksi komitea vaati kommunisteja, ennen kaikkea valtuutettuja, paljastamaan ”noskelaisten” petturuus ja täten näyttämään esimerkkiä joukoille.¹³² Ohjeet tiedotteeseen tulivat SKP:lta, jonka politiikka perustui Kominternin hahmottelemaan ”kolmannen vaiheen taktiikkaan”. Sen ydin oli padota fasismin eteneminen torjumalla porvareiden kanssa yhteistyötä tekevä reformistinen sosialidemokratia.¹³³ Oulun läänin pohjoisessa vaalipiirissä ja varsinkin Sallassa kehoitus oli tarpeeton ja huvittava, sillä sosialidemokratialla ei ollut kannatusta alueella. Paikalliset työväenliikkeen jäsenet eivät välttämättä edes tunteneet yhtään sosialidemokraattia, jonka kanssa olisi voinut tehdä yhteistyötä. Silti ajatus sosialidemokraatista luokkavihollisena tuli tunnetuksi myös pohjoisessa.¹³⁴

Enemmän kuin SKP:n ohjeet Sallan työväestön äänestyskäyttäytymiseen vaikutti lama. Se koetteli erityisesti metsä- ja sekatyömiehiä perheineen, jotka joutuivat taloudellisiin vaikeuksiin palkanalennusten tai työttömyyden vuoksi. Sallaa koetteli vuosikymmeniin pahin kato, joka kavensi pientilallisten leipää. Pitkään jatkunut isojako huononsi sekin kunnan taloudellisia oloja. Äärimmäistä hätää ja kurjuutta kärsimään joutuneet sallalaiset huolestuttivat sekä lehdistöä että virkamiehistöä; Lapin Kansa julkaisi useita artikkeleita Sallan tilanteesta ja Oulun läänin maaherra Pehkonen vieraili Sallassa.¹³⁵ Kuntalaisten eivät kuitenkaan lannistuneet köyhyyden edessä, päinvastoin. Heidän uskonsa mahdollisuuteen vaikuttaa asioihin äänestämällä oli luja. Äänestysprosentti nousi ennätysmäisen korkeaksi,

kirkonkylällä se oli 80% ja Saijalla 92%.¹³⁶ Kunnallisvaalien tuloksen perusteella Sallaan muodostettiin kommunistienemmistöinen kunnanvaltuusto¹³⁷, jonka puheenjohtajaksi valittiin Kalle Selkälä (komm.) ja varapuheenjohtajaksi Aapo Halla (komm.). Joillekin porvarivaltuutetuille yhteistyö ja yleensä toimiminen punaisessa valtuustossa oli liian nöyryyttävää. Maalaisliiton valtuutettu, kauppias Matti Alapeteri anoi vapautusta valtuuston jäsenyydestä sen järjestäytymiskokouksessa. Nimismies Kaarlo Kaitera ja metsänhoitaja Yrjö Piispanen valittivat valinnoistaan kunnan tilintarkastajiksi, jolloin valtuusto myönsi heillekin eron.¹³⁸ Kunnan poliittinen ilmapiiri oli pahoin tulehtunut, kommunistien ja porvariston tuntema epäluottamus toisiaan kohtaan kasvoivat päivä päivältä.

Taistelu vallasta

Joulukuussa 1929 voimaan tullut yhdistyslaki antoi viranomaisille mahdollisuuden rajoittaa kommunistien julkista toimintaa. Paikallistasolla lain valvominen ja sen toteutuminen kuuluivat lähinnä poliisiviranomaisten ja nimismiehen tehtäviin. Sallassa asian eteneminen ei ollut kiinni viranomaisista, sillä kaksi poliisia, Hannu Törmänen ja Adolf Ahola, kuten myös nimismies Kaitera toimivat aktiivisesti suojeluskunnassa. Ei siis ihme, että niinkin punaisessa kunnassa kuin Sallassa, kommunistien toiminta saatiin suitsittua lyhyessä ajassa. Heti tammikuussa 1930 Sallan nimismies sai Oulun läänin poliisipäälliköltä sisäasiainministeriön kiertokirjeen, jossa todettiin Sallankylän työväenyhdistyksen ja Saijan opintoyhdistyksen olevan kommunistisia ja näin lakkautettavien yhdistysten joukkoon kuuluvia.¹³⁹ Ensiksi mainitun yhdistyksen toiminta kiellettiin maaherran päätöksellä 8.4.1930¹⁴⁰ ja jälkimmäisen osalta asia jäi kesken, koska yhdistyksen jäsenet asuivat kaukana ja kulkuyhteydet olivat huonot¹⁴¹. Parin vuoden sisällä lakkautettavien yhdistysten listalle joutuivat myös opinto- ja vapaa-ajattelijain yhdistykset sekä järjestönuorten yhdistys siinä missä raittiososastot ja jopa sosialidemokraattiset työväenyhdistykset.¹⁴²

Kun kommunistien julkinen järjestö, Sallankylän työväenyhdistys, lakkautettiin, siirtyi julkisen toiminnan organisointi Suomen Puuteollisuus Liiton (S.P.T) paikallisosaston harteille. Siirto oli ennakoitavissa, sillä osasto oli kommunistijohtoisen SAJ:n jäsen, ja sen toimikunnan jäsenet olivat kuuluneet lakkautetun työväenyhdistyksen hallintoelimiin.¹⁴³ Kuolajärven teollisuusneuvoston aloitteesta järjestettiin vuoden 1930 vappujuhlat kirkonkylän työväentalolla.¹⁴⁴ Kommunistien mukaan kyseessä oli fasisminvastainen mielenosoitus¹⁴⁵, kun vastapuoli lienee pitänyt tapahtumaa lainvastaisena, kumouksellisena tilaisuutena, jonka pitäminen oli estettävä. Vapunpäivänä työväentalon pihalle oli ylikonstaapeli Törmäsen mukaan kerääntynyt noin 400 kommunistia,¹⁴⁶ jotka järjestäytyivät punalipuun vappukulkuetta varten. Myös porvaristo oli liikkeellä; poliisi, rajavartiosto ja suojeluskunta olivat estämässä kommunistien etenemistä. Ennen kuin kulkue ehti lähteä liikkeelle, nimismies Kaitera kehotti ihmisiä siirtymään sisätiloihin, mutta väkijoukko ei totellut. Väen paljouden vuoksi se oli mahdotonta ja toiseksi ihmisten tarkoitus oli marssia, protestoida vallitsevia käytäntöjä ja paikallisia viranomaisia vastaan, ei totella. Kulkueen lähdettyä liikkeelle Kaitera käski sitä lain nimessä pysähtymään ja hajaantumaa. Tehostaakseen käskyään nimismies ampui muutaman varoituslaukauksen. Törmänen lähti riistämään punalippuja kantajien käsistä siinä kuitenkin onnistumatta. Rajavartiosto ja suojeluskuntalaiset hajottivat lopulta kulkueen väkivalloin.¹⁴⁷ Viimeistään tämän yhteenoton jälkeen tilanne kärjistyi äärimmilleen ja ihmiset alkoivat suhtautua mustavalkoisesti kommunistikysymykseen.

Työväenliikkeen johtohenkilöihin kohdistuneet syytökset, uhkailu ja kuulustelut olivat alkaneet jo vuodenvaihteessa 1929–1930, jolloin nimismies Kaitera oli pyytänyt EK:n Kemin edustustolta apua asiassa ja lähettänyt sinne kuulustelupöytäkirjoja.¹⁴⁸ Hannu Törmäsen mukaan osaa johtohenkilöistä syytettiin valtionpetoksesta, mutta tuomioiden viivästyessä syytetyt ehtivät karata Neuvostoliittoon tai Ruotsiin.¹⁴⁹ Kommunistien pako ajoittui heinäkuulle.¹⁵⁰ Paenneiden joukossa oli mm. kommunistien kunnanvaltuutettuja. Jotkut heistä saivat uhkauskirjeitä, joissa asianomaisia kehoitettiin lähtemään pois Sallasta ennen kuin tapahtuisi pahempaa.¹⁵¹ Elokuun 8. päivänä vuonna 1930 kokoontuneen kunnanvaltuuston kokouksessa oli läsnä kolme kommunistia kymmenestä valitusta, Emil Kauttonen, Santeri Mustonen ja Antti Pennanen. Hekin joutuivat poistumaan kokouksesta kesken kaiken “isänmaallisten kuntalaisten” toivomuksesta, kuten Herman Ahola asian ilmaisi. Syyksi mainittiin se, että valtuutetut edustivat “[...]puoluetta, joka on ryhtynyt harjoittamaan valtakunnan ja isänmaan laillisten perusteiden horjuttamista tarkoittavia toimenpiteitä.” Mustonen, Pennanen ja Kauttonen vaativat

pöytäkirjaan merkittäväksi, että “[...]jeroaminen tapahtuu saamiemme nimettömien kehotuskirjeiden perusteella”, jonka jälkeen he poistuivat kokouksesta.¹⁵² Sallassa oli käynnissä kunnanvaltuustojen puhdistaminen aivan niin kuin muuallakin Suomessa, ei edes vasemmistoenemmistöinen valtuusto voinut estää tapahtumia. Huomionarvoista on se, että kunnanvaltuusto teki päätöksen vajaalukuisena, eli sillä ei itse asiassa ollut päätäntävaltaa.¹⁵³ Laillisuus näytti olevan venyvä käsite riippuen siitä kuka sitä sovelsi ja mihin tarkoitukseen. Tapaus ei ollut ainutlaatuinen tuon ajan Suomessa; “isänmaallisten” yllyttämänä porvaristo oli sekä valtakunnan että paikallistasolla valmis turvautumaan laittomuuksiin, jos se vain edisti kommunisminvastaista taistelua¹⁵⁴.

Miten tapahtumat vaikuttivat työväenliikkeen jäsenkuntaan Sallassa? Kommunistien keskuudessa keskusteltiin siitä, oliko pako Venäjälle välttämätön. Kotimaahan jääneiden kommunistien mielestä pako oli osoitus pelkkuruudesta eikä se edistänyt vallankumouksen toteutumista Suomessa.¹⁵⁵ Ilmeisesti paenneet pitivät Sallan tilannetta niin arvaamattomana ja toisaalta pelkäsivät jopa henkensä edestä, että katsoivat parhaaksi lähteä rajan taakse niin kauaksi aikaa, kun tilanne rauhoittuisi. Työväenliikkeen sallalaisista aktiiveista ei kukaan palannut kotiin, suurin osa katosi Stalinin puhdistuksissa 1930-luvulla.¹⁵⁶

Kunnanvaltuustojen jälkeen käynnistettiin eduskuntavaalien vaaliluetteloiden puhdistus. Vaalilistoilta poistettiin n. 20 000 vasemmistolaisen nimet ja joissain paikoin heidän pääsyinsä vaalihuoneistoihin estettiin.¹⁵⁷ Eduskuntavaalien tulosten tarkastelu osoittaa myös Sallassa käytetyn vilpillisiä keinoja, jotta poliittiset voimasuhteet olisi saatu kommunisminvastustajille edullisiksi. Huomio kiinnittyy alhaiseen äänestysprosenttiin, joka oli vaalipiirin lukua alhaisemmaksi. Ilmeisesti tunnetuimmat kommunistit karsittiin vaalilistoilta tai vasemmistolaisiksi tiedettyjen henkilöiden pääsy äänestyskoppiin estettiin. Esimerkiksi maalaisliiton vahvoilla alueilla, kuten Kallunki-Niemelän ja Hirvasvaaran äänestysalueilla, vasemmiston kannatus suorastaan romahti. Vuoden 1929 vaaleissa Kallunki-Niemelän ympäristössä oli 42 kommunisteja äänestänyttä ja vuotta myöhemmin vain yksi, samalla kun 39 jätti äänestämättä. Porvariston hallitsemilla alueilla lapualaisuuden kannattajat yhdessä vaalitoimitsijoiden kanssa estivät työväenliikkeen ihmisiä osallistumasta vaaleihin. On erittäin epätodennäköistä, että he olisivat vapaaehtoisesti jättäneet osallistumatta “kohtalon vaaleihin”. Näillä alueilla myös äänestysprosentti oli alhaisempi edellisvuoden vaaleihin verrattuna. Vaalilautakunnat myös hylkäsivät kommunistien ehdokkaille annettuja ääniä. Väinö Isojärvi kertoo äänestäneensä kolmen toverinsa kanssa muhoslaista ehdokasta, joka ei lopullisten vaalitulosten mukaan saanut kuitenkaan yhtään ääntä Sallasta¹⁵⁸.

Viranomaisten ja lapualaismielisten resurssit eivät riittäneet täysinmittaiseen kommunisminvastaiseen taisteluun. Kursun, Saijan ja Tuutijärven äänestysalueilla vaalitoimikunnat sallivat alueen asukkaiden äänestää vapaasti, koska äänestäneiden määrä pysyi mm. Kursussa ja Saijalla lähes samana kuin vuoden 1929 vaaleissa. Tuloksena oli mm. se että näillä alueilla vasemmiston kannatus oli 60%. Ilmeisesti äänestysalueilla, jotka olivat kommunismin vahvoja kannatusalueita, ei ollut niin vahvaa lapualaismielistä rintamaa, että se olisi pystynyt pelottelemaan äänestäjiä ja estämään heidän äänestysaikeensa.¹⁵⁹ Yllättävää oli myös SDP:n vaalivoitto. SDP:n kannatus Sallassa oli ollut vuoden 1919 vaalien jälkeen 2–5% luokkaa, mutta vuonna 1930 SDP:n moninkertaisti kannatuksensa. SDP:n menestys pohjautui suurelta osin kommunistien uuteen vaalikäyttäytymiseen, heidän oli pakko äänestää “noskelaisia” siinä toivossa, että eduskuntaan olisi saatu kommunistilakeja vastustava määrävähemmistö. Jos SDP olisi saanut 67 kansanedustajaa valtiopäiville, olisi se voinut kaataa hallituksen esitykset. Osa sallalaisista kommunisteista toivoi äänten keskittämisen SDP:lle tuottavan toivotun tuloksen eikä taktisista syistä antanut ääntään kommunistien vaaliliitolle. Vaalitulosten perusteella näin tapahtui Tuutijärvellä ja Kursussa.¹⁶⁰ Toisaalta sosialidemokraattien menestystä voidaan selittää myös sillä, että kommunistit pelkäsivät omalle vaaliliitolle annettujen äänien tulevan hylätyksi eli he äänestivät ns. varman päälle.

Lapualaisuus voimistuu

Vuonna 1930 oikeistoporvaristo suunnitteli kommunismia vastustavien yhteistyötä ns. isänmaallisen vaaliliiton muodossa.¹⁶¹ Ajatus sai kannatusta Pohjois-Suomen maalaisliittolaisten keskuudessa ja päätös osallistumisesta vaaliliittoon tuli piirijärjestöön käsiteltäväksi. Vaaliliiton jyrkkäsanaiseksi vastustajaksi asetui kansanedustaja, Pohjolan Sanomien päätoimittaja Uno Hannula., ja niin yhteistyöhanke kariutui. Päätökseen tyytymättömät oikeistomaalaisliittolaiset hakeutuivat vaaliliittoon omin toimin.¹⁶²

Vaaliliiton keskuspaikaksi tuli Rovaniemi, jossa ilmestyi maalaisliiton toinen maakuntalehti, Lapin Kansa. Toisin kuin Hannulan johtama Pohjolan Sanomat, Lapin Kansa suhtautui hyvinkin suopeasti lapuanliikkeeseen. Siinä missä Hannula kehotti maalaisliittolaisia säilyttämään laillisuuden kommunistinvastaisessa taistelussa ja muistutti lukijoitaan fasismin vaaroista¹⁶³, hyökkäsi Lapin Kansa railakkaasti kommunisteja ja heidän toimiaan vastaan neuvoen heitä joko muuttumaan “kunniallisiksi kansalaisiksi” tai lähtemään itärajan taakse¹⁶⁴.

Sallassa oikeistolainen ajattelutapa oli piilevä perinne, joka aktualisoitui, kun joko lähialueilla tai yleensä Suomessa oli havaittavissa epävakautta poliittisessa ilmapiirissä. Perinne realisoitui vaaleissa, Sallan porvariston äänestyskäyttäytymisessä. Vuonna 1930 Isänmaallinen vaaliliitto, joka keräsi lähinnä lapualaisuuden periaatteita kannattavat kokoomuslaiset ja oikeistomaalaisliittolaiset yhteen, sai liki 9% kannatuksen Sallassa. Tieto lapualaisuudesta tuli lehtien kautta. Maalaisliittolaiset lukivat Lapin Kansansa tarkoin, ja lehden myönteiset kirjoitukset lapuanliikkeestä ja isänmaallisesta vaaliliitosta argumentoivat oikeiston menestyksen puolesta. Yhteiskunnan ja yleisen mielipiteen tuki takanaan porvaristo pystyi haastamaan kommunistit Sallassakin. Apua se sai Sallan virkamiehiltä. Esimerkiksi Hannu Törmänen, poliisi ja innokas kommunistin vastustaja jo vuodesta 1919 alkaen¹⁶⁵, tunnusti jo vuonna 1929 suhtautuvansa myönteisesti lapuanliikkeeseen ja sen saamiin muutoksiin Sallan poliittisessä ilmastossa.¹⁶⁶ Isohookana-Asunmaan mukaan Pohjois-Suomen maalaisliittolaisiin vetosi lapuanliikkeen ideologia, joka ensinnäkin vastusti kommunismia, mutta toisaalta nosti uskonnollisuuden ja isänmaallisuuden uudella tavalla esiin. Raja-alueiden lestadiolaisväestö, joka oli ennen äänestänyt maalaisliittoa, ei pystynyt vetämään selvää rajaa oikeiston ja keskustan välille.¹⁶⁷ Sallassa kommunisteihin kohdistunut vaino ei ilmiselvästikään ollut pelkästään lapuanliikkeen aktiivien kontolla vaan maalaisliittolaiset olivat mukana taistelussa.

Suurin osa Sallan porvaristosta äänesti kuitenkin maalaisliittoa. Haastateltavien keskustalaisten mukaan sallalaiset olivat omaksuneet alkioalaisen ideologian, johon kuului laillisuus, suomalaisuus ja kansanvaltaisuus. He eivät hyväksyneet “hihhuhihommia”, vaan luottivat rauhalliseen ja vakaaseen politiikan tekoon.¹⁶⁸ Aikalaisten mukaan ne maalaisliittolaiset, jotka lähtivät lapuanliikkeen toimintaan mukaan, mm. talonpoikaismarssille, eivät täysin käsittäneet mitä olivat tekemässä. Kuolajärvellä tällaisia miehiä oli puoli kymmentä, joista jotkut pukeutuivat lapualaisittain mustaan paitaan.¹⁶⁹ Jostain Sallan oikeisto kuitenkin sai äänensä, mitä ilmeisimmin maalaisliiton kannattajilta. Muistivatko haastateltavat väärin vai tuliko jälkiviisaus mukaan kuvioihin? Todennäköisesti ei kumpikaan, sillä haastateltavat ovat kotoisin Kurtilta ja Kuolajärveltä, alueilta, joissa oikeiston äänimäärä jäi vähäiseksi. Se, että lapualaisia pidettiin ennen pitkään “hihhuleina”, ei merkinnyt sitä, etteivätkö maalaisliittolaiset olisi aikanaan hyväksyneet liikkeen asettamia päämääriä. Isohookana-Asunmaan mukaan Pohjois-Suomen maalaisliittolaiset suhtautuivat myönteisesti lapuanliikkeeseen ja sen asettamiin tavoitteisiin ainakin kesään 1930 asti. Olihan maalaisliittokin korostanut kommunismin vaaraa 1920-luvun politiikassaan.¹⁷⁰ Sallassa “ryssäviha”, joka ajan hengen mukaisesti liitettiin kommunismiin, oli yleistä.¹⁷¹

Maalaisliittolaisten keskuudessa tunnettiin epäilyjä lapuanliikettä kohtaan, niin ne eivät kohdistuneet liikkeen tavoitteisiin vaan toimintatapoihin, sillä maalaisliittolaiset hyväksyivät kommunistien sulkemisen parlamentaarisen toiminnan ulkopuolelle. Jotkut maalaisliiton lähellä olevat tahot arvostelivat lapualaisten tapaa hoitaa asioita laittomin keinoin ja näkivät liikkeessä fasismin siemenen.¹⁷² Kuitenkin lapuanliikkeen toimintatavat hyväksyttiin maalaisliiton johdossa melko kauan, aina marraskuuhun 1930 asti. Kenttäväen keskuudessa myönteinen suhtautuminen kesti vielä kauemmin.¹⁷³ Sallassa oikeistopuolueiden vaalimenestys oli v. 1930 vasta alkua. Sitä esiintyi tuolloin vasemmistoenemmistöisillä kirkonkylän, Märkäjärven ja Tuutijärven äänestysalueilla, ilmeisesti rajuna vastareaktionä kommunistille. Oikeistolaisuus levisi maalaisliiton vahvoille kannatusalueille myöhemmin 1930-luvulla.

Kommunismien uhka?

Sallan kommunistien julkinen toiminta oli siirtynyt metsätyöntekijöiden ammattiyhdistyksen vasemmalle, kun Sallankylän työväenyhdistys oli lakkautettu kommunistisena. Mutta kommunistijohtaisen SAJ:n toiminta kiellettiin myös, jolloin kommunistien julkinen toiminta tyrehtyi miltei tyystin Sallassa. Puolueen aktiivijäsenet olivat paenneet Neuvostoliittoon, valtuustossa heillä ei ollut enää yhtään omaa edustajaa, kunnan virkakoneisto oli porvariston hallussa ja kaikenlainen joukkotoiminta oli kiellettyä

puhumattakaan lehtien julkaisemisesta. Kaikesta tästä huolimatta työväenliikkeellä oli vielä linnakkeensa, joiden suojissa toimia ja vaikuttaa, nimittäin Osuusliike Salla ja sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen nimissä oleva työväentalo. Koska kommunistilakien pykälillä ei voitu kieltää kaikkea sitä toimintaa, missä julkikommunistit olivat mukana, säästyivät em. kaltaiset epäpoliittiset tai sosialidemokraattiset järjestöt ja talot sulkemisilta, toistaiseksi.

Ol. Salla oli ainoa, kommunistien käsissä ollut julkinen liike Sallassa syksyllä 1930. Tämän takia porvaristo käynnisti valtausyhtymisen, jonka tavoitteena oli vaihtaa Ol. Sallan hallintoneuvosto porvarienemmistöiseksi ja liittää se samalla SOK:n¹⁷⁴ alaisuuteen.¹⁷⁵ Ol. Sallan valtaamisen oli tapahduttava laillisesti, mikä edellytti enemmistöä liikkeen tulevassa vuosikokouksessa. Niin työväen kuin porvaristonkin junttamiehet halusivat turvata enemmistön itselleen ja siitä lähti käyntiin jäsenhankintakilpailu, jossa ei keinoja säästely. Porvaristo hankki jäseniä suojeluskuntalaisten ja nimismiehen avulla, kun taas Ol. Sallaa puolustavat valmistautuivat tulevaan taistoon KK:n¹⁷⁶ lähettämän toimitsijan, Yrjö Kallisen, johdolla. Kokous oli vappumarssin hajotukseen verrattava tapahtuma. Kaukaisimmat edustajat tarpoivat jalan 60 kilometrin matkan päästäkseen puolustamaan omaa kantaansa.¹⁷⁷ Paikallinen suojeluskunta ja rajavartiosto järjestäneet leiripäivät kirkonkylän läheisyyteen kokouksen ajaksi¹⁷⁸, mikä aiheutti levottomuutta ja tilanteen kiristymistä¹⁷⁹. Ol. Sallan valtausyhtymys ei onnistunut, sillä vasemmistolla oli selkeä enemmistö puolellaan¹⁸⁰ ja näin kommunisteille jäi yksi julkisen toiminnan muoto jäljelle.

Vaikka kommunisteilla ei ollut enää omaa puoluejärjestöä eivätkä he saaneet kokoontua yhteen, oli heillä olemassa teoreettinen mahdollisuus järjestää omia tilaisuuksia sosialidemokraattisen yhdistyksen nimissä olevassa työväentalossa. Kokoustilat ja työväentalot, joissa oli harjoitettu "kommunistista kiihotusta", voitiin kuitenkin sulkea¹⁸¹, joten nimismies Käitera aloitti selvitystyön, jonka tarkoituksena oli osoittaa Kuolajärven työväentalon olevan kommunistien, ei sosialidemokraattien hallussa.¹⁸² Poliisiviranomaiset järjestivät asian osalta kuulustelut syyskuun lopussa, joissa oli kuultavana työväenliikkeen edustajina Veikko Salla, Aapo Halla ja Ruben Savolainen¹⁸³ sekä viranomaisten puolesta ylikonstaapeli Hannu Törmänen ja rajavartija Aleksanteri Tarvainen¹⁸⁴. Nimismies Käitera ilmoitti Oulun läänin maaherralle tulleen kuulustelujen ja työväenyhdistykseltä takavarikoidun aineiston nojalla siihen tulokseen, että: "Mainittua taloa on todellakin käytetty, huolimatta siitä, että se nimellisesti kuului sos. dem. yhdistykselle, kommunististen tarkoituksien mukaisesti [...]". Perusteluina hän mainitsi talossa toimineen kommunistisia yhdistyksiä, käyneen tunnettuja kommunisteja puhumassa, järjestetyn kommunistisia tilaisuuksia, ja että osa talon käyttäjistä oli syytettyinä yllytyksestä valtionpetokseen.¹⁸⁵ Nimismiehen ehdotuksen mukaisesti työväentalo suljettiin loppuvuodesta 1930.¹⁸⁶

Kommunisminvastaista taistelua oli perusteltu radikaalivasemmiston voimannousulla ja sen yhteiskuntajärjestelmää murentavalla toiminnalla. Sallassa kommunistien toiminta näytti virkoavan aivan 1920-luvun lopussa vuosien hiljaiselon jälkeen, mutta se ajautui viranomaisten toimenpiteiden takia vaikeuksiin jo ennen Lapuan liikkeen syntyä. Tähän liittyi samanaikainen porvariston toiminnan aktivoituminen suojeluskuntajärjestön puitteissa. Tapahtumat etenivät yhä kiihtyvällä vauhdilla ja milloin tahansa oli odotettavissa kahden, poliittisesti toisilleen vastakkaisen suuntauksen yhteentörmäys. Porvariston keskuudessa pelättiin uutta läskikapinaa ja huhuttiin kommunistien vaativan Sallan liittämistä Neuvostoliittoon¹⁸⁷. Kommunistien turvallisuutta kavensi puolestaan lapualaisten taholta tulleet uhkaukset ja kehotukset lopettaa toiminta tai lähteä pois paikkakunnalta.

Kun kommunisminvastainen taistelu keväällä 1930 pyörähti todenteolla käyntiin Sallassa, se osoitti, kuinka suojaton ja voimaton työväenliike todellisuudessa oli. Ainoa valta, joka kommunisteilla oli ollut, oli poliittinen valta, ja sekin mitätöitiin hyvin nopeasti ja helposti. Vaikka puolet sallalaisista kuului työväenliikkeeseen, tehtiin heidän julkinen poliittinen toiminta mahdottomaksi runsaassa vuodessa. Porvaristo toimi tehokkaasti koko kampanjan ajan maan eduskunnan ja hallituksen tuki takanaan. Lisäksi sillä oli hallussaan koko Sallan virkakoneisto ja toinen puolisko äänestäjäkunnasta. Kommunistien yritys hidastaa saati vastustaa prosessia mielenosoituksineen ei tehonnut. Sillä oli vastassa porvaririntama, joka uskoi päämääriensä oikeutukseen ja moraalisuuteen, ja jolla oli takanaan taloudellinen, hallinnollinen ja juridinen valta. Sallassakin tämän porvaririntaman moottorina oli oikeisto, lähinnä kokoomuksen ja maalaisliiton oikeistosiiven edustajat, mutta vahvuutta rintamalle antoi maalaisliittolaisten hiljainen enemmistö.

Puolueiden tavat sopeutua poliittiseen muutokseen

Miten kommunistilakien tuoma muutos poliittiseen elämään otettiin vastaan sallalaisten keskuudessa? Porvariston mielestä kommunistilakien voimaantulo muutti paikallista väestöä suuresti, sillä esimerkiksi Hannu Törmäsen tietojen mukaan Sallaan olisi jäänyt vain kymmenkunta kommunistia.¹⁸⁸ Arviot kommunistilakien vaikutuksesta olivat kuitenkin väärä, sillä kommunistit olivat siirtäneet koko toimintansa maan alle. Maanalainen toiminta oli ollut koko SKP:n olemassaolon ajan yksi sen keskeisimmistä toimintamuodoista, mutta se oli jäänyt 1920-luvulla vähemmälle huomiolle julkisen toiminnan (SSSTP, ay-liike) kustannuksella.¹⁸⁹ Pohjois-Suomessa kommunistien maanalainen verkosto muotoutui pitkälti 1920-luvulla käytettyjen, niin länteen kuin itään suuntautuvien kirjallisuus- ja henkilöetappien pohjalta. SKP:n Kemin piirijärjestö osallistui Ruotsiin ja Neuvostoliittoon suuntautuvan yhteydenpidon ylläpitämiseen. Piiriorganisaattori Eino Tainio kierteli eri puolilla maakuntaa auttamassa paikallisosastoja asiassa.¹⁹⁰ Sallassa Tainio vieraili vuonna 1928 tehtäväänään järjestellä etappiverkostoa ja auttaa SKP:n paikallisosasto salaisen toiminnan alkuun.¹⁹¹ Luultavasti tuolloin perustettiin Sallan paikalliskomitea.¹⁹² Vaikka kommunistien salaisen toiminnan pohjana oli etappiverkoston avulla luodut henkilö- ja kulkuyhteydet, pitää niiden välille tehdä silti selvä ero.¹⁹³ SKP:n maanalaiseen toimintaan pääseminen oli rajoitettua, yhteydenpito hoitui vain tunnussanan tietävien kesken ja jäseneksi pääsi henkilö, jonka tiedettiin olevan työväenliikkeen kannattaja. Silti SKP:een kuulumattomat, mutta työväenliikkeeseen myönteisesti suhtautuvat henkilöt, osallistuivat tuntemattomien toverien majoittamiseen ja ruokkimiseen.¹⁹⁴

Kommunistivainojen ollessa kuumimmillaan kesällä 1930, joutuivat Sallan pakin jäsenet pakenemaan rajan taakse.¹⁹⁵ Saman vuoden syksyllä kolme pakin jäsentä tuli salaa kunnan itärajalla sijaitsevaan Vuosnakylään välittäen viestin, jonka mukaan Sallaan jääneiden kommunistien oli otettava yhteyttä SKP:n Kemin piirikomitean jäseneseen, jotta salainen toiminta olisi saatu uudelleen käyntiin. Vuosnakylässä asuva Ilmari Ylipeteri, joka oli tuohon aikaan salaisen toiminnan ”sielu” Sallassa, lähetti Väinö Sainion ja Veikko Sallan Kemiin hoitamaan tehtävää. Pian Sallassa oli uusi pakki, jonka jäseniä olivat Reino ja Ilmari Ylipeteri, Ruuben Savolainen, Ruuben Honkanen, Alpo Niemelä, Vihtori Iivari, Veikko Salla ja Väinö Sainio. Pakin ensimmäinen tehtävä oli ottaa yhteyttä syrjäkylien, luotettaviksi tunnettuihin henkilöihin, jotta Sallaan saataisiin luotua mahdollisimman laaja, salainen verkosto. Sallan SKP:n organisaatio muodostui Sallan paikalliskomiteasta ja kymmenestä, eri puolilla Sallaa toimivasta soluista eli kyläosastoista. Solujen sijainnin suhteen on huomionarvoista se, että ne sijaitsivat joko Pohjois- tai Itä-Sallassa, yksikään niistä ei ollut Kallunki-Paloperän suunnalla, ja läntisin solu sijaitsi Salmivaarassa.¹⁹⁶ Kommunistien salainen toiminta levisi sellaisille alueille, joissa työväenliikkeellä oli jo ennestään vankka kannatus ja näin myös parhaat edellytykset onnistua toiminnassaan.

Puoluetyössään kommunistit pitivät kiinni ns. demokraattisen sentralismin periaatteesta eli kaikkien puolueen jäsenten oli noudatettava enemmistön tekemiä päätöksiä ja toisaalta puoluekoneistossa alemmalla tasolla työskentelevät ja toimivat olivat ylempien puolue-elinten ja jäsenten alaisuudessa ja käskyvallassa.¹⁹⁷ Sallassa tämä toteutui niin, että jokaisella solulla oli oma yhteyshenkilö, tavallaan jonkinlainen aluejohtaja, joka oli yhteydessä Sallan paikalliskomiteaan, pakkiin, ja välitti sen antamat käskyt solunsa jäsenille. Sallan pakki sijaitsi kirkonkylällä, ja sen johtaja oli koko kunnan kommunistisen liikkeen johtaja, jonka alaisuudessa kaikki Sallan kommunistit olivat. Aluksi tätä virkaa hoiti Ilmari Ylipeteri ja myöhemmin hänen rinnalleen astui Väinö Sainio. Maanalaiseen toimintaan osallistuneiden henkilöiden määrästä ei voi sanoa mitään varmaa, sillä vaikka solujen yhteyshenkilöt tiesivät oman alueensa kommunistit, ei heillä ollut tietoa muiden solujen jäsenistä. Saijalaisten mukaan kussakin solussa olisi ollut viisi henkilöä, jolloin aktiivisesti kommunistien salaisessa toiminnassa olisi ollut noin 55–60 henkilöä.¹⁹⁸ Alunperin pakin piti kokoontua kerran kuukaudessa, mutta suunnitelma ei toteutunut osan pakin jäsenistä joutuessa viettämään viikkoja, jopa kuukausia syrjäisillä metsätyömailla. Samasta syystä myös solujen toiminta kangerteli.¹⁹⁹ Salaisten osastojen kokouksissa käsiteltiin mm. puolueelta saadut tiedonannot, valtakunnan poliittinen yleistilanne, Suomen ja Neuvostoliiton työväenliikkeen yhteistyö, illegaalisten lehtien jakelu ja etappiteiden valvonta.²⁰⁰

Sallan paikalliskomitea kuului Rovaniemen alapiirikomiteaan, joka puolestaan toimi Kemin piirikomitean alaisuudessa. Sallasta pidettiin suoria yhteyksiä kummallekin tasolle. Alusta alkaen Väinö

Sainio hoiti tiedonvälitystä Sallan ja Kemin välillä ollen yhteydessä mm. piirikomitean organisaattoriin, Okiin eli Vihtori Heikkiseen ja myöhemmin myös Eino Virsuseen, joka oli alapiirikomitean edustaja. Muutaman kerran vuodessa Kemistä lähetettiin puolueen edustaja Sallaan. Lähetin tehtävänä oli tuoda kirjallisuutta puolueosastolle, noutaa osaston kuukausiraportit, ohjata puoluettyötä ja selvittää paikkakunnan työoloja. Sallassa käyneitä lähettejä olivat mm. Nestor Nurminen (v. 1931), Olavi Pulkka (v. 1932) ja Hannes Pulkka (v. 1933). Lähetit viipyivät yleensä useita päiviä paikkakunnalla ja he selvittivät yhdessä paikallisten jäsenten kanssa mahdollisuuksia järjestää jonkinlaista, näkyvää toimintaa, kuten palkkataisteluja uittotyömailla.²⁰¹

Tuutijärven ja Vuosnajarven soluilla oli erityisasema Sallan SKP:n organisaatiossa. Niiden kautta kuljivat etappitiet Neuvostoliittoon. Tuutijärven kautta hoidettiin illegaalisen kirjallisuuden, ja Vuosnajarven kautta henkilöiden, kuljetus. Kirjallisuus oli tarkoitettu toimitettavaksi eteenpäin mm. Kemin piirijärjestön käyttöön. Kirjallisuus ja henkilöt saatiin kuljetettua Sallasta Rovaniemelle Ol.Sallan autokuskin, Arvo Jaakkosen avustuksella. Yleensä joku puolueen aktiivijäsen välitti rajan takaa tulleen lähettyksen Jaakkoselle, joka puolestaan vei sen huomiota herättämättä muiden pakettien joukossa määränpäähän.²⁰² Jaakkonen myönsi EK:n kuulusteluissa kuljettaneensa myös henkilöitä. Esimerkiksi talvella 1933 hän oli ottanut Väinö Sainion kehotuksesta kaksi punaupseeria kyytiinsä ja vienyt heidät Rovaniemelle.²⁰³ Sallan etappitiet olivat ahkerassa käytössä. Haastatteluissa viitataan ”kulukusmiehiin”, joiden lähtöpaikkaa ja määränpäättä ei tiennyt kukaan, mutta joille tarjottiin tarpeen vaatiessa yösiä ja ruokaa.²⁰⁴ Ilmeisesti osa näistä satunnaisista kulkijoista oli puolueen asioilla, sillä he hakeutuivat usein punaisiksi tunnettuihin tupiin²⁰⁵.

Siinä missä kommunistit yrittivät salata maanalaisen toiminnan, pyrki EK kaikin tavoin paljastamaan sen. EK:lla oli monenlaisia keinoja kommunistien liikehdinnän selville saamiseksi. He värväsivät paikkakunnan toisinajattelijoita tiedustelijoiksi, houkuttelivat vasemmistolaisia yhteistyöhön eli ”vasikoimaan” tai lähettivät omia miehiä ottamaan asioista selvää. EK suunnitteli Sallankin omaa tietokanavaansa. Se oli palkannut Ossian Ollinpoika Hautalan Vuorikylästä ja Ville Hukkasen kirkonkylästä tiedustelijoiksi vuonna 1929 luvaten maksaa tehdyn työn mukaan. Ville Hukkanen oli entinen legioonalainen ja EK:n mukaan häntä pidettiin tovereiden keskuudessa luotettavana. Tiedustelijat raportoivat näkemästään ja kuulemastaan Hannu Törmäselle, joka välitti tiedot edelleen EK:lle.²⁰⁶

Lähteiden perusteella ensimmäiset tiedot kommunistien salaisesta toiminnasta ja yhteyshenkilöistä Sallassa saatiin talvella 1933. Tiedot eivät kuitenkaan tulleet suoraan EK:n kanavan kautta. Kirkkoherran vaimo, rouva Kivekäs, oli matkustanut Ol.Sallan kuljetusautolla asioille Rovaniemelle ja kiinnittänyt huomion kahteen, Kivelän majatalon kohdalla nousseeseen mieheen, jotka rouva Kivekkään mukaan ”haisivat ryssille”.²⁰⁷ Tämän vihjeen perusteella EK:n miehet hakivat Arvo Jaakkosen kuulusteltavaksi epäiltynä osallisuudesta maanpetoksen valmisteluun. Arvo Jaakkonen oli Ol.Sallan autonkuljettaja ajaen säännöllisesti Salla-Rovaniemi-Salla -reittiä mukanaan niin tavaralähetyksiä kuin matkustajakin. Kuulusteluissa Jaakkonen myönsi kuljettaneensa usein paketteja, joiden epäili sisältävän SKP:n kirjallisuutta. Paketit toimittanut Väinö Sainio oli pyytänyt häntä viemään ne matkan varrelle milloin Aura Remekselle tai Ines Hämäläiselle, milloin Taimi Niemelälle, jotka kaikki olivat mukana SKP:n toiminnassa. Jaakkonen myönsi kyydinneensä Neuvostoliitosta tulleita, salaisilla asioilla liikkuneita henkilöitä Sallasta Rovaniemelle, jollaisia rouva Kivekkään mainitsemat matkustajatkin olivat olleet. Samalla hän kiisti koskaan olleensa puolueen jäsen, vaikka auttoikin kommunisteja. Jaakkonen ei omien sanojensa mukaan ollut uskaltanut kieltäytyä yhteistyöstä, koska hän pelkäsi menettävänsä työpaikkansa, sillä Väinö Sainio istui Ol.Sallan hallintoneuvostossa.²⁰⁸ Väinö Sainio väitti Jaakkosen olleen mukana SKP:n toiminnassa aatteen vuoksi²⁰⁹ eikä toisetkaan kommunistit epäilleet Jaakkosen vakaumusta.²¹⁰ Arvo Jaakkonen kertoi kuitenkin auliisti Sallan kommunistien salaisesta toiminnasta EK:n miehille. Hän paljasti Väinö Sainion lisäksi Helga Kivelän ja Väinö Isojärven osuuden maanalaisessa toiminnassa. Jaakkonen piti Sainiota häikäilemättömänä ja pelkäsi hänen kostoaan, jos Jaakkosen kuulustelu tulisi ilmi. Niinpä Jaakkonen pyysi, ettei kuulusteluista ja sen aikana tehdyistä paljastuksista mainittaisi mitään Väinö Sainiolle. EK päästi Jaakkosen vapaaksi, koska se ei voinut sitovasti todistaa miehen osallisuutta maanpetoksen valmisteluun.²¹¹ Viisi kuukautta myöhemmin, viikko sen jälkeen kun EK oli pidättänyt Väinö Sainion, Arvo Jaakkonen teki itsemurhan hirttäytymällä.²¹² Tiedot Jaakkosen kuulusteluista ja sen aikana tehdyistä

paljastuksista eivät kuitenkaan kantautuneet muiden kommunistien, ei edes pakin jäsenten, korviin ja niinpä he ihmettelivätkin suuresti Jaakkosen itsemurhaa, jo senkin takia, että häntä oli pidetty elämänmyönteisenä ihmisenä. Niinpä kommunistit päättelivät ”ohranan” murhanneen miehen.²¹³

EK aloitti Sallan tilanteen tarkastelun Jaakkosen antamien tietojen pohjalta syksyllä 1933. Tammi-kuussa 1934 tehtyjen SKP:n Kemin piirin jäsenten pidätysten ja heidän kuulustelujensa tuloksena EK sai vahvistukset niille tiedoille, että Väinö Sainio oli Sallan SKP:n yhdysmies.²¹⁴ Näiden paljastusten perusteella EK:n Kemin edustus lähetti tiedustelijan Sallaan tehtävänä selvittää Väinö Sainion osuus valtionpetokselliseen toimintaan. Tieto joidenkin piirin jäsenten paloista ei ollut vielä sallalaisten kommunistien tiedossa, joten Sainio ei osannut epäillä mitään, kun EK:n mies puolueen yhdysmiestä näytellen kertoi ”Jaskan”²¹⁵ lähettäneen terveisiä. Sainion vähäiset epäilyt haihtuivat ja hän ehdotti vieraalle juttutuokiota Kivelän tuvalla kertoen samalla puolueen heikkouksista Sallassa. Etsivän kysyessä oliko Sallaan tullut postia ja mainitessa tuloreittinsä Sainio alkoi epäillä tulokasta uudelleen. Sainio kieltäytyi menemästä Kivelään eikä vastannut etsivän tekemiin kysymyksiin. Kun EK:n mies lopulta paljasti kuka oli ja millä asioilla liikkui, yritti Väinö Sainio pakoa. Etsivä huusi Sainiota pysähtymään ja ampui hänen peräänsä kaksi laukausta, joista toinen teki Sainion poskeen pintanaarmun. Dramaattinen tilanne päättyi Sainion pidätykseen ympärille kerääntyneen väkijoukon solvatessa EK:n miehiä.²¹⁶ Koska Sainio vaikenä eikä suostunut yhteistyöhön EK:n kanssa, kirjoitti Kemin EK:n edustaja Harry Broms pääosastolle kuulusteltavasta seuraavaa:

”Sainio, Väinö. Pirullinen kommunisti,
Tammisaareen.”²¹⁷

Hovioikeuden päätöksellä Sainio tuomittiin kahdeksi vuodeksi kuritushuoneeseen ja viideksi vuodeksi vaille kansalaisluottamusta.²¹⁸ Kun SKP:n Sallan pakin päämies oli saatu pidätettyä, oli seuraavana vuorossa pakin muut jäsenet. Kaiken kaikkiaan EK pidätti 16 sallalaista, työväenliikkeen jäsentä, joista osa vapautettiin ja osa tuomittiin vankeuteen kommunistilakien nojalla.²¹⁹ EK:n ratsiassa jäi kiinni lähinnä kirkonkylän alueen kommunisteja. Esimerkiksi Saijan solun jäsenistä ei pidätetty yhtäkään, koska Sallan pakin yhdysmies ei paljastanut yhteyksiään saijalaisiin.²²⁰ Pidätysten seurauksena kommunistien toiminta paikkakunnalla lamaantui.²²¹

Vaikka kommunistien julkinen toiminta kiellettiin laeilla, ei se estänyt Sallaan muodostumasta kommunistien maanalaista verkostoa, jonka tarkoituksena oli jatkaa SKP:n työtä. Puolue sai nopeasti rekrytoitua uudet jäsenet Neuvostoliittoon paenneiden tilalle. Vain runsas kuukausi Sallan pakin hajoamisesta oli muodostettu uusi pakki, jonka jäsenet olivat nuoria, vanhempien sisarusten toimintaa SKP:ssa seuranneita ja tällä tavoin tuntuman työväenliikkeeseen jo aikaisemmin saaneita sallalaisia. Poliittinen perintö velvoitti ja innosti nuoria taistelemaan, vaikka joitakin epäilytti lähteä mukaan maanalaiseen toimintaan niillä vähäisillä tiedoilla ja kokemuksilla, mitä siihen ikään asti oli kertynyt.²²² Toiminta oli innostuksesta ja yrityksestä huolimatta haravoivaa ja päämäärätöntä. Toiminnan laittomuuden ja paljastumispelon vuoksi kommunistit olivat omissa oloissaan, joukko jäi pieneksi. Pakin jäsenet olivat nuoria ja kokemattomia, joten he olivat riippuvaisia ylemmältä taholta tulleista ohjeista. SKP:n linjaukset ja ohjeet perustuivat vielä tuolloin ”kolmannen vaiheen” -taktiikkaan, joka ei ollut käyttökelpoinen sen hetkessä yhteiskunnassa, eikä varsinkaan Sallassa.²²³ Vaikutti siltä, kuin puolueen kenttäväki ei olisi tiennyt itsekään kommunistisen liikkeen tavoitteita 1930-luvun Suomessa.

Porvarillista isänmaallisuutta

Vuosisadan alusta alkaen Sallassa voimakkaana vaikuttanut työväenliike tavoitteineen ja tekoineen loukkasi ja pelotti niitä kuntalaisia, jotka eivät hyväksyneet auktoriteetteja ja vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä kritisoivaa politiikkaa. Heidän vastakkainen mielipiteensä kanavoitui ensisijaisesti suojeluskuntatoimintaan. Suojeluskunnassa porvaristo pystyi puoluekantaan katsomatta työskentelemään yhteisen päämäärän, isänmaallisuuden ja vapaussodan arvojen, puolesta sekä vastustamaan kommunismia. Kommunisminvastaista toimintaa helpotti virkavallan valkoisuus. Sallassa niin poliisikunta kuin nimismieskin olivat suojeluskuntalaisuuden ja lapualaisuuden kannattajia.

Suojeluskunnan jäsenmäärä kasvoi rajusti vuosikymmenen vaihteessa ja sen jäsenistö edusti miltei kaikkia ammattiryhmiä mitä Sallassa tuona aikana oli, alkaen kirkkoherrasta päätyen sekatyömieheen.²²⁴

Sallassa järjestön tavoitteeksi oli alunperin asetettu omaisuuden ja hengen suojaaminen sekä ulko- että sisältäpäin uhkaavalta viholliselta, kommunismilta²²⁵, suojautuminen. Viisi vuotta myöhemmin se oli saavuttanut niistä toisen, kun kommunistien julkinen toiminta oli kielletty, mistä syystä suojeluskunnalla ei ollut enää selvästi osoitettavaa vihollista Suomessa. Niinpä se suuntasi toimintaa yhä enemmän maanpuolustustyöhön ulkopuolisen vihollisen varalta.²²⁶ Sallassa suojeluskuntatoiminta oli suosittua niillä alueilla, joissa äänestäjät olivat enimmäkseen maalaisliiton takana, kuten Kuolajärvellä, Kurtilla, Etelä-Sallassa ja Vuorikylässä. Pohjois-Sallan aktiivisin kylä suojeluskuntatoiminnan suhteen oli Kellosekä.²²⁷ Kylä kuului kirkonkylän äänestysalueeseen, joka oli kommunistien kannatusaluetta, mutta todennäköisesti sen alueen maalaisliitolle kertyneet äänet tulivatkin juuri Kellosestä. Sen sijaan kommunistien vahvoilla kannatusalueilla suojeluskunnan suosio oli heikko. Esimerkiksi Saijan ja Korjan kylässä oli jäseniä, mutta ei osastoja.²²⁸ Sallan punaisimmassa kolkassa, Tuutijärvellä, oli suojeluskuntaosasto. Järjestön kantava voima kylässä oli opettaja Heimo Parviainen, joka sai houkuteltua tuutikyläläiset suojeluskuntaan lupaamalla heille taloudellisia avustuksia.²²⁹ Vihtori Ivarin mukaan he eivät kuitenkaan osallistuneet varsinaiseen suojeluskuntatoimintaan vaan käyttivät osastoa kommunistisen toiminnan kulissina pitämällä mm. työväenlauluiltoja.²³⁰ Yrjö Ulkuniemi puolestaan kertoo tuutikyläläisten käyneen muiden tavoin suojeluskuntatalolla harjoituksissa.²³¹

Tuutijärven kylä oli vaalitulosten perusteella tarkastelujakson alussa, vuonna 1929, yli 90-prosenttisesti kommunistinen. Seitsemän vuotta myöhemmin 73% äänesti porvarillisia puolueita.²³² Porvarillisten puolueiden, maalaisliiton ja IKL:n, kannatus kasvoi selkeästi sekä määrällisesti että suhteellisesti vuoden 1936 vaaleissa, Tuutijärven äänestysalue oli Sallan oikeistolaisimpia. Osa selitys oli äänestäneiden määrän lasku, mutta myös Heimo Parviaisen aatteellinen työ alkoi kantaa hedelmää ja hän sai kääntettyä tuutikyläläisiä puolelleen. Osan, alunperin kommunisteja äänestäneistä, on täytynyt vaihtaa ideologiaansa, muutoin Tuutijärven alueen äänestyskäyttäytyminen ei ole selitettävissä. Kun kommunistien toiminta oli kiellettyä eikä sillä ollut ehdokkaita vaaleissa, jäi Tuutijärven äänestysalueelle poliittinen tyhjiö, jonka Heimo Parviainen melko nopeasti täytti vanhan heimoateaktivistin kokemuksella. Kyläkoulun opettaja oli paitsi suojeluskuntalainen, niin myös IKL:nen. Hänen lupaamansa taloudelliset edut ja esittämänsä IKL:n tavoitteet turvata jokaiselle suomalaiselle ”kohtuullisia elämänvaatimuksia vastaava toimeentulo”²³³ vakuutti äänestäjät. On kuitenkin huomattava, että noin puolet tuutikyläläisistä äänesti SDP:tta tai jätti äänestämättä, ja että vuoden 1939 vaaleissa Tuutijärvi oli jälleen Sallan punaisin kolikka. Haastateltavien mukaan tuutikyläläisillä oli erikoinen luonne, joka poikkesi spontaaniudellaan ja alkuperäisyydellään siitä, mihin Sallassa oli yleensä totuttu.²³⁴ Oliko siinä selitys kyläläisten poukkoilulle puolueesta toiseen? Siihen tämä tutkimus ei pysty vastaamaan.

Suojeluskuntatoiminta oli alkanut aktivoitua aikana, jolloin kommunistien toiminta oli hiljaista Sallassa. Se pystyi luomaan organisaation, joka oli toimintavalmis vuosikymmenen vaihteessa, aikana, jolloin tarvittiin porvariston yhteistyötä kommunisminvastaisessa taistelussa. Kommunistien, siis ”keltovottomien huligaanien ja roskaväen” sekä ”isänmaan petteurien” uhkailu, passittaminen rajan taakse tai vankilaan oli sallalaiseinkin porvariston näkökulmasta isänmaallisuutta ja oikeudenmukaista.²³⁵ Sallan suojeluskunta oli osaltaan kärjistämässä selkkauksia uhkaaviksi tuomalla asein varustetut joukkonsa ”valvomaan” kommunismivainoon liittyviä tilanteita, kuten vuoden 1930 vappua ja Ol.Sallan vuosikokousta. Suojeluskuntatoiminnan laajetessa se menetti alkuaikojen radikaalia luonnettaan. Työn tulokset eivät enää vakuuttaneet järjestön kaikkia jäseniä; esimerkiksi nimismies Kaarlo Käitera erosi järjestöstä protestiksi sen toimintalinjalle. Ensimmäiset merkit olivat ilmassa, kun Sallan suojeluskunnan esikunta pohti huhtikuussa 1931 kummalle antaisi suojeluskuntatalon käyttöön seuraavana lauantaina, Mannerheimin Lastensuojeluliiton vai Lotta Svärdin paikallisosastolle. Kaarlo Käiteran mielestä: “[...]suojeluskunnan esikunnalle kuuluu suuremmat asiat kuin naisten juoksupoikana oleminen.”²³⁶ Suojeluskuntatoiminta säilytti poliittisen ärhäkkyytensä vielä 1930-luvun puolivälissä. Suojeluskunnan esikunnassa oli mm. useita IKL:n ja kokoomuksen miehiä. Vielä vuonna 1935 suojeluskunnassa korostettiin kommunismin vaaraa.²³⁷

Vuosikymmenen loppupuolella porvaripuolueiden keskinäiset riidat heijastuivat myös suojeluskuntatoimintaan. Puolueille tuli linjaerimielisyyksiä milloin sosiaalilainsäädännöstä, milloin parlamentarismista. Samalla alkoi ilmaantua merkkejä ns. laillisuusrintamasta, joka koostui IKL:a arvostelevista

eduskuntapuolueista.²³⁸ Erityisen huonoiksi tulivat maalaisliiton ja IKL:n välit, mutta myös kokoomuksessa sanouduttiin irti yhteistyöstä IKL:n kanssa marraskuussa 1935.²³⁹ Tämä kaikki heijastui myös suojeluskuntaliikkeeseen. Aika, jolloin sitä oli käytetty oikeistointerventoiden käsikassarana, oli ohi. Sallassa emopuolueiden esimerkin lisäksi myös henkilökohtaiset ja käytännön erimielisyydet vaikuttivat paikallisosaston yhtenäisyyteen. Suurimpana niistä oli Hannu Törmäsen erottaminen osasto vuonna 1933 ja osaston varojen kavallus seuraavana vuonna.²⁴⁰

Kenen joukoissa he seisoivat?

Kunnan pahentunut työttömyystilanne pakotti valtuuston perustamaan erillisen työttömyyslautakunnan syksyllä 1931.²⁴¹ Pari kuukautta myöhemmin valtuustossa käytiin vilkas keskustelu Maalaiskuntien Liiton esittämästä lausunnosta, jossa oltiin huolestuneita kunnan heikosta taloudellisesta tilasta. Keskustelun tuloksena päätettiin lähettää M. Alapeteri ja H.A. Vaarala valtiovallan edustajien luo keskustelemaan asiasta. Muutamaan kuukautta myöhemmin valtuusto pyysi valtiovallaa kiirehtiämään kunnan jättämän lainahakemuksen käsittelyä.²⁴² Keväällä 1932 se anoi Veitsiluoto Oy:ltä, Kemi Oy:ltä ja Metsähallitukselta, että nämä maksaisivat aloittamallaan tai myöhemmin aloitettavilla työmaillaan sellaista palkkaa, että “[...]perheen huoltaja voisi sillä elättää myöskin perheensä, ettei kävisi, kuten niin kuin nykyään on useassa tapauksessa käynyt, että miehen työpalkka ei ole lainkaan riittänyt perheen elatukseen, vaan on perhe jäänyt köyhäinhoidon varaan”.²⁴³ Valtuusto esitti työntantajille toivomuksen, jonka mukaan kunnan alueille oleville työmailla otettaisiin etupäässä sallalaisia.²⁴⁴ Valtuuston tekemät aloitteet eivät johtaneet työttömien kannalta katsottuna toivottuun lopputulokseen, sillä maaliskuussa 1933 kunnassa oli 237 työtöntä.²⁴⁵ Koska Sallan taloudellista tilannetta pidettiin hälyttävänä, myönsi valtio kunnalle 600 000 markan erikoislainan, jonka saamisen ehtona oli, että kunta hyväksyisi Oulun läänin maaherran määräämän talousasiain valvojan, jonka oikeuksiin ja velvollisuuksiin kuului seurata kaikin mahdollisin tavoin kunnan talouden kehitystä. Maaherra nimitti Kaarlo Kaiteran kyseiseen tehtävään.²⁴⁷

Kurjuus ja ahdinko tavoittivat yhä useamman sallalaisen kodin. Kunnan päättäjät yrittivät pitää köyhäinhoidon kustannukset kurissa erilaisin keinoin, mm. ottamalla hätäaputoihin vain sellaisten perheiden jäseniä, joiden muutoin oli turvaututtava köyhäinhoidon apuun pitkään jatkuneen työttömyyden takia.²⁴⁷ Koska tämä toimi ei vähentänyt asiakaskuntaa, valtuusto otti käyttöön uuden ankaramman määritelmän avunsaannin perusteista. Sen mukaan apua sai vain työkykyiset henkilöt työtä vastaan²⁴⁸ eli kaikkein heikoimmat, vanhukset, vammaiset ja sairaat jäivät vaille yhteiskunnan huolenpitoa. Valtuuston päätöksessä heijastui porvarillinen aikalaiskäsitys, jonka mukaan työttömyys oli työttömän oma vika, hänen laiskuuttaan.²⁴⁹ Valtuuston tiukka linja jatkui, kun se hylkäsi yksimielisesti maatalousministeriön ehdotuksen, jonka mukaan työttömien perheille olisi perustettava viljelmiä. Samassa kokouksessa valtuusto kuitenkin päätti hankkia “äärimmäisimmässä puutteessa oleville” siemenperunoita edellyttäen avunsaajien korvaavan saamansa siemenperunat syksyn perunasadosta. Tätäkin kunnan apua vastusti neljä valtuuston kahdestatoista jäsenestä.²⁵⁰

Sallassa vasemmiston mahdollisuus vaikuttaa kunnallisasioihin oli häviävän pienet 1930-luvulla. Ol. Salla, joka oli kommunistien ainoa julkisen toiminnan kanava maalaisen verkoston paljastuttua, joutui myös kokemaan porvariston vallankäytön. Ol. Sallan johtaja Grönroos toi keväällä 1935 valtuuston käsiteltäväksi liikkeenverotusta koskevan oikaisuvaatimuksen todeten taksoituslautakunnan määränneen verot väärin perustein. Valtuusto ei kuitenkaan suostunut perumaan lautakunnan päätöstä²⁵¹, ja Ol. Sallan edustajat valittivat verotuksesta Oulun läänin maaherralle, joka asiaa käsiteltyään totesi taksoituksen olleen liian korkean ja määräsi sen alennettavaksi. Kunnallislautakunta päätti puolestaan valittaa asiasta hovioikeuteen.²⁵² Yllä olevat tapaukset osoittivat, kuinka syvälle kommunisminvastainen toimintalinja oli juurtunut porvarilliseen kunnallispolitiikkaan. Vuosikymmenen puoliväliin asti porvariston vallankäyttö merkitsi kunnan vähäväkisille epäedullisia päätöksiä. Valtuutetut näkivät köyhät kuntalaiset poliittisina yksilöinä siis kommunisteina, ei juridisesti kuntalaisina. Valtaosa Sallan valtuutetuista kuului maalaisliiton maltillisiin, mutta mitä maltillisuus oli, kun maalaisliitto puolueena kävi vielä 1930-luvun puolivälissä vaaleihin kommunismin- jopa sosialidemokratianvastaisin tunnuksin²⁵³. Toisaalta maalaisliiton kenttävaen keskuudessa puoluetta arvosteltiin liukumisesta oikealle ja muuttumisesta

pienviljelijöiden puolueesta tuottajain puolueeksi²⁵⁴, mutta Sallassa ei kritisoitu. Siellä äärimmäisen oikeiston vaikutus jyrkensi myös maalaisliiton politiikkaa entisestään.

Oikeiston ote sallalaisista äänestäjistä vahvistui vuoden 1936 vaaleissa. Sallasta tuli yksi Pohjois-Suomen vahvimpia IKL:n kannatusalueita. Kun IKL:n saama kannatus Oulun läänin pohjoisessa vaalipiirissä oli suurinta Kemissä, 443 ääntä, ei Salla pienenä maalaiskuntana jäänyt kovin kauas 330:llä IKL:lle annetulla äänellään. Puolueen Sallassa saama suhteellinen osuus, 16,5%, oli kaksinkertainen verrattuna puolueen keskimääräiseen osuuteen koko vaalipiirissä. Tulosta paransi vielä se, että IKL lähti vaaleihin omillaan, ei vaaliliitossa kokoomuksen kanssa.²⁵⁵ Toisaalta myös maalaisliitto voitti vaaleissa. Se sai 300 ääntä enemmän ja yli 50% kannatuksen. Äänestysprosentin kohoaminen lähelle 70% kertoo puolestaan Sallan vasemmiston osallistuneen suurella joukolla vaaleihin. Silti SDP:n osuus annetuista äänistä pieni edellisiin vaaleihin verrattuna. Miksi SDP:tta ei äänestetty? Eikö Sallan kommunistit olleet saaneet tietoa SKP:n uudesta kansanrintamataktiikasta, jonka tarkoituksena oli koota yhteen SDP ja kansanvaltaisen porvariston kannattajat fasisminvastaiseen rintamaan. SKP kehotti jäsenistöään osallistumaan vaaleihin ja äänestämään ehdokkaita, jotka puolustivat työväenluokan etuja, lähinnä SDP:n ehdokkaita. Mutta Sallassa kommunistit kelpuuttivat fasisminvastaiseen rintamaan maalaisliiton ehdokkaitakin.²⁵⁶ Oikeaoppinen kansanrintamataktiikka näkyi Sallassa vasta vuoden 1939 vaalituloksissa, jolloin SDP:n kannatus oli 35,2%. Miksi kansanrintamataktiikkaa ei ollut sovellettu jo edellisissä, vuoden 1936 vaaleissa? Todennäköisesti työväestö sai Sallassakin vihiä uusista ohjeista, mutta sovelsi niitä omintakeisesti. Jo korkea äänestysaktiivisuus on osoitus siitä.²⁵⁷ Kommunistien aikaisempi propaganda SDP:sta sosialifasistisena puolueena saattoi osaltaan vähentää halukkuutta äänestää sosialidemokraatteja. He äänestivät enemmän itselleen tutumman maalaisliiton ehdokkaan. Voi myös olla, että vuonna 1936 maalaisliiton listoille oli poikkeuksellisen radikaali ehdokas, jota sallalaiset joukolla äänestivät.

Ääni kommunisteilta sosialidemokraateille ja porvaristolta maalaisliitolle

Sosialidemokraattien valtakunnallinen menestys vuoden 1936 vaaleissa ja Kyösti Kallion valinta presidentiksi v. 1937 avasivat tien laillisuusporvariston ja SDP:n hallitusyhteistyölle. Maaliskuussa 1937 nimitetyn ns. punamultahallituksen tärkein ideologinen tavoite oli eheyttää Suomen kansa, astua kansalaissodan aiheuttaman kuilun yli. Toinen osoitus Suomen poliittisen elämän muutoksesta oli hallituksen yritys lakkauttaa IKL. Hallitus syytti puoluetta lakkautetun Lapuan liikkeen toiminnan jatkamisesta ja hyökkäyksistä valtiopäiväjärjestystä vastaan.²⁵⁸ Raastuvanoikeus kumosi hallituksen päätöksen²⁵⁹, mutta tapaus antoi signaalin poliittisen ilmaston muutospyrkimyksistä Suomessa. Kivimäen hallituksen aikana alkanut taloudellinen elpyminen jatkui voimakkaana luoden kotimarkkinateollisuuden ja maatalouden alalle uusia työpaikkoja. Reaaliansiot nousivat samalla kun Cajanderin hallitus sääti joitain sosiaalisia uudistuksia.²⁶⁰ Nousukausi näkyi ja vaikutti Sallassakin. Metsäteollisuuden parantuneet markkinanäkymät kasvattivat raaka-aineen tarvetta ja Sallassa aloitettiin Kemi Oy:n ja Veitsiluodon yhteiset autosavotat, jotka tarjosivat työtä noin 1500 ajo- ja metsämiehelle. Isonjaon päätyminen ja uudet asutuslait piristivät nekin Sallan kaltaisen kunnan elinkeinoelämää. Aikalaiset pitivät vuosikymmenen loppupuolta vaurastumisen aikana.²⁶¹

Myös Sallan poliittisessä elämässä tapahtui dramaattisia muutoksia vuosikymmenen loppupuolella. Sallan porvariston yhteistyö alkoi rakoilla vuosikymmenen puolivälissä ja sai lopullisen iskun v. 1937, jolloin paljastui jo vuosia jatkunut kunnan varojen kavallus. Kunnansihteeri Saara Sillanpää oli hoitanut kunnan tiliasioita vuodesta 1929 lähtien nimismies Kaarlo Kaiteran toimiessa vuodesta 1932 lähtien varta vasten nimitettynä kunnan talousasian hoitajana. Kaiteralla oli mahdollisimman laajat valtuudet ja toisaalta velvollisuudet Sallan kunnan talousasioissa. Joulukuussa 1936 valtuustossa esitettiin kritiikkiä kunnansihteeriä kohtaan, koska tämä ei ollut arvostelijoiden mielestä hoitanut työtään hyvin: keskuskirjanpito vuodelta 1935 oli viimeistelemättä ja vuoden 1936 tilit päivittämättä. Seuraavassa, tammikuussa pidetyssä kokouksessa Kaarlo Kaitera puolusti kunnansihteeriä todeten pitkäaikaisen sairauden haitanneen hänen työskentelyään. Kaiteran mukaan tilit olivat melkein valmiit ja ne voitaisiin käsitellä seuraavassa kokouksessa. Valtuusto ei kuitenkaan äänestänyt ehdotuksesta vaan päätti jättää asian valtuuston puheenjohtajan Matti Alapeterin (ml) ratkaistavaksi. Samassa kokouksessa osa IKL:n valtuutetuista, mm. kunnallislautakunnan puheenjohtaja Knut Valta ja nimismies Kaarlo Kaitera, pyysi

vapautusta luottamustehtävistään. Se heille sekä vuoden 1936 kunnallisvaaleissa IKL:n listoilta kunnanvaltuutetuksi valitulle Saara Sillanpäälle myönnettiin helmikuussa 1937.²⁶²

Varsinainen kunnan tiliasioita käsittelevä kokous siirtyi maaliskuulle 1937, jolloin Saara Sillanpään tekemät kavallukset, väärennykset ja laiminlyönnit kunnan raha-asioiden suhteen saatettiin kaikkien kunnanvaltuutettujen tietoon. Valtuuston puheenjohtajana toiminut Matti Alapeteri piti oikeana, että asiassa edettäisiin lain edellyttämällä tavalla, jolloin valtuusto jättäisi Saara Sillanpään kavallustapauksen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Keskustelun ja pienen tauon jälkeen valtuusto kannatti yksimielisesti puheenjohtajan ehdotusta. Kavallus aiheutti valtuustossa eropyyntöjä puolin ja toisin; kunnallislautakunnan oikeistolaiset pyysivät eroa heihin kohdistuneen epäluottamuksen vuoksi ja asian esille nostanut Jalmari Vaarala (ml.) pyysi hankin eroa. Kesäkuussa 1937 Alapeteri uudisti läänin maaherralle Sillanpään jutun tutkintapyynnön, sillä hän oli saanut lisätietoja, joiden perusteella tapausta oli tutkittava laajemmin siinä valossa, oliko Sillanpäällä ollut rikoskumppaneita, ja jos oli ollut, missä he sillä hetkellä olivat. Heinäkuussa 1937 kihlakunnan oikeus tuomitsi Saara Sillanpään kunnan varojen kavaltamisesta (182 144.29 mk) ja sen peittämiseksi tehdyistä väärennyksistä kolmeksi vuodeksi ja kuudeksi kuukaudeksi kuritushuoneeseen.²⁶³

Kavallukseen todettiin syylliseksi ainoastaan Sillanpää, mutta teko heitti epäilyksen ja epäluottamuksen viitan kokoomuksen ja IKL:n edustajien päälle. Valtuutetut Kaarlo Kaitera, Eino Bär ja Knut Valta olivat tarkastaneet kunnan katokassojen tilejä yhdessä Sillanpään kanssa, eivätkä he olleet löytäneet niistä mitään huomautettavaa. Osa kokoomuksen ja IKL:n valtuutetuista ei käynyt valtuuston kokouksiin enää viimeisinä kahtena vuotena. IKL:n rivit harvenivat muutenkin, kun puolueen aktiivijäsenet ja valtuutetut nimismies Kaarlo Kaitera ja vääpeli Uno Laine poistuivat paikkakunnalta keväällä 1938.²⁶⁴ Kesällä 1939 pidetyissä eduskuntavaaleissa sallalaiset antoivat tuomionsa kuluneen vaalikauden aikaisista tapahtumista. IKL:n maine, kunnia ja 200 äänestäjää katosivat kavallusjutun myötä, samalla kun vasemmistoon kohdistunut kontrolli höltyi. Paras osoitus tästä oli Oulangan äänestysalueen tulokset; IKL:n kannattajat (65) palasivat kahta lukuun ottamatta takaisin maalaisliiton taakse ja vasemmisto sai ensimmäistä kerran vuoden 1929 äänimäärän ylittävän tuloksen (35/40)²⁶⁵.

Muutoksista vähemmän dramaattinen, mutta erittäin merkittävä oli kommunistien mukaantulo julkiseen toimintaan. Sallassa oli 1930-luvun lopulla jonkinlainen SKP:n maanalainen verkosto, vaikka Väinö Sainio vuonna 1941 kertoikin, ettei ollut havainnut minkäänlaista SKP:n toimintaa Sallassa v. 1936–1939 välisenä aikana. Ilmeisesti Sainio oli kuitenkin suljettu verkoston ulkopuolelle. Vapauduttuaan vuonna 1936 hän oli keskustellut puolueen yhdysmies Eino Virsunen kanssa ja yrittänyt päästä Sallaan muuttaneen, aiemmin puolueorganisaattorina toimineen Aura Remeksen juttusille, tuloksetta.²⁶⁶ Maanalaisen toiminnan puolesta puhuu tutun yhteyshenkilön, Aura Remeksen, läsnäolo paikkakunnalla ja kommunistien hiljainen hivuttautuminen takaisin julkiseen toimintaan. Jonkinlaista yhteistyötä kommunistien kesken oli ollut, sillä he onnistuivat informoimaan vuoden 1939 vaalien alla kansanrintamataktiikasta ja toisaalta he saivat muutaman vasemmistolaisen kunnallisiin luottamustoimiin v. 1939. Esimerkiksi kommunistien kunnanvaltuutettuna toiminut Santeri Mustonen valittiin varajäseneksi työvelvollisuuslautakuntaan, Leander Törmänen Saijan edustajaksi taksoituslautakuntaan²⁶⁷ ja Heino Virkkunen keskusvaalilautakunnan varajäseneksi²⁶⁸.

Joka tapauksessa Sallan poliittinen ilmasto oli vuosikymmenen lopussa palautumassa asetelmaan, joka oli ollut tavanomainen ennen kommunistilakien säätämistä – maalaisliiton ja kommunistien väliseen poliittiseen tasapainoon. Kommunistien julkisen poliittisen toiminnan mahdollisuuksia edisti valtakunnan tasolla kommunistivainon laantuminen ja paikallisella tasolla oikeistovoimien heikkeneminen. Kansallinen yhtenäisyys sai merkitystä myös Sallassa, vaikkakin paikallisten oikeistopoliitikkojen myötävaiikutuksella. IKL ja kokoomus menettivät sekä uskottavuutensa että valtaansa kavallusjutun paljastuttua. IKL:n ja kokoomuksen paikallisten johtajien vetäytyttyä syrjään kunnallispolitiikasta ja suojeleuskuntatoiminnasta, näkyvä ja johdonmukainen kommunisteihin kohdistunut syrjintä hiipui Sallassa. Toisaalta kommunistien julkinen toiminta oli yhä kiellettyä, mikä ylläpiti kommunisteihin kohdistuneita epäluuloja isänmaallishenkisen, kommunisminvastaisen asenteen omaksuneiden maalaisliittolaisten keskuudessa. Kymmenen vuotta jyrkkää kommunisminvastaista politiikkaa kannattanut sallalainen ei luopunut kannastaan satunnaisten virkamiesten hairahdusten vuoksi. Muutamalla luottamustoimella

ei myöskään sallalaisten kommunistien 1930-luvulla kasvanutta katkeruutta suhteessa paikalliseen maalaisliittoon kuitattu.

Murroskauden politiikkaa

Sallaa hallitsi vuoden 1929 eduskuntavaalien tulosten mukaan kaksi poliittista suuntausta, kommunismi ja alkiolaisuus. Vuoden 1929 vaalitulosten perusteella kunta jakaantui selvästi kolmeen poliittiseen vyöhykkeeseen: punaisten hallitsema Pohjois-Salla ja Tuutijärvi, maalaisliiton hallitsema Etelä-Salla sekä niiden välissä ollut seka-alue, jossa kommunistit olivat enemmistönä. Poliittisten alueiden muotoutumiseen vaikuttivat mm. elinkeinorakenne, maanviljelijän hallintasuhde tilaansa nähden, tilakoko, varallisuus ja lestadiolaisuus. Saijalla ja Tuutijärvellä palkkatyö, vuokra- ja kääpiötilat sekä ei-lestadiolainen ilmapiiri, olivat kommunismin kannatusta lisääviä, kun taas Savina-Oulangan äänestysalueiden perinteinen talonpoikaisyhteisö voimakkaan lestadiolaisine suuntauksineen oli maalaisliitolle otollista aluetta. 1930-luvulla ilmenneen oikeistolaisuuden ydin oli paikkakunnalla asuva virkamiehet, mutta kannattajakunta muodostui maalaisliiton paikallisesta oikeistosiivestä. Oikeistolaisuus sai muutaman vuoden ajaksi jalansijaa kirkonkylän, Tuutijärven, Oulangan ja Vuorijärven äänestysalueilla. Poliittisissa vyöhykkeissä tapahtuneet muutokset vuosina 1930–1936 vaaleissa olivat väliaikaisia.

Työväenliikkeen kannatus Sallassa perustui samoihin tekijöihin kuin muuallakin Suomessa; pienen toimeentulon varassa elävän, omistamattoman luokan halusta muuttaa omaa yhteiskunnallista ja taloudellista asemaansa sen poliittisen ideologian mukaan, jonka päämäärät näyttivät parhaiten vastaavan heidän omia etujaan. Kommunismia ruokki myös työväenaatteen poliittinen perinne. Sosialismin levisi nopeasti Sallaan vuosisadan vaihteen taloudellisen ja sosiaalisen murroksen myötä. Elinkeinorakenteen muutos, siirtyminen talonpoikaisyhteisön palkollisjärjestelmästä teollisuuden tarjoamaan palkkatyöhön, ja muuttoliike ulottuivat myös Sallaan. Savotoille tuli satoja siirtotyöläisiä, ”etelän variksia”, uusine tapoineen ja asenteineen, työväenaate takataskussaan. Juuri metsätyömaa olikin otollinen maaperä sosialismin levittämiseksi, sillä siellä työskentelevät joutuivat silmätysten taloudellisten suhdanteiden sekä ”kysynnän ja tarjonnan”-lain kanssa, kun heidän palkkoistaan neuvoteltiin. Metsätyöntekijöiden työtaistelut radikalisoivat sallalaista työväenliikettä ja lujittivat sen yhteenkuuluvuutta. Sallalaisten taipumusta kumouksellisempaan toimintaan lisäsivät rajan läheisyys eli tuntuma Venäjän kommunistiseen liikkeeseen ja sinne vuoden 1918 jälkeen paenneiden sallalaisten vaikutus. Työväenliikkeen synty ei ollut Sallassa mystinen tai irrationaalinen tapahtuma vaan se perustui yhteiskunnan modernisaatioon niin kuin muuallakin Suomessa. Taloudellisten ja sosiaalisten suhteiden muutos aiheutti paineita poliittisen järjestelmän uudistumiselle, joka näkyi Sallassa erityisen voimakkaana sosialismin kannatuksena. Vuosina 1917–1918 kärjistyivät ristiriidat myös Lapissa ja kansalaissota jätti jälkensä lappilaisten poliittiseen käyttäytymiseen. Työväenliikkeen osalta se merkitsi suuntautumista kommunismiin. Sallassa suhteet ja yhteydet Neuvosto-Venäjälle edesauttoivat kommunismin leviämistä, mutta myös yhteiskunnan sanktiot ja rajoitukset ruokkivat radikalismia.

Maalaisliiton kannatuksen pohjana oli itsellisen talonpojan usko yksityisomistukseen, vallitsevan yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen ja laillisuuteen, lestadiolaisuuteen ja suomalaisuuteen. Maalaisliittolaisten kielteisyyttä sosialismiin kasvoi 1900-luvun lakkojen, kansalaissodan ja läskikapinan myötä. Puolueen asettuminen porvariston puolelle kansalaisodassa oli selvä signaali kriittisillekin ei-sosialisteille maalaisliiton linjasta. Maalaisliiton puoluetoiminta ja valistustyö ei ollut niin aktiivista ja näkyvää kuin maalaisliiton. Siinä missä työväki järjestäytyi ammatillisesti ja poliittisesti, kokoontui työväentalolle ja vappukulkueisiin, typistyi maalaisliittolaisten toiminta vaaliosanottoon ja sitä edeltäneisiin lestadiolaisseuroihin ja puolueen puhetilaisuuksiin. Toisaalta puolueen liitto lestadiolaisuuden kanssa kypsyi vakaaksi ja pitkäkestoiseksi. Itsenäistymisen jälkeen maalaisliittolaisten aktiivisuus kanavoitui suoje-luskuntatoimintaan.

Entä 1930-luvun oikeistolaisuus Sallassa, mitä siitä voi päätellä? Itsenäisyyden ensimmäisenä vuosikymmenenä Sallassa vallitsi porvariston kannalta katsottuna kestävätilanne. He asuivat valkoisten voittamassa Suomessa, mutta kommunistien poliittisesti hallitsemassa kunnassa. Läskikapina herätti sekä Suomen että Sallan porvariston. Valkoisen Suomen isänmaalliset kansalaiset aloittivat valkaisuoperaation, mikä näkyi valtakunnallisesti SSTP:n lakkauttamisena vuonna 1923 ja oikeiston kohonneena

kannatuksena vuoden 1924 eduskuntavaaleissa. Paikallistasolla vaikutukset suuntautuivat sekä kommunisteihin, pidätykset ja kontrolli, sekä porvaristoon, kokoomuksen yli 10% kannatus vaaleissa. Sallalaiset talolliset taistelivat kommunismia vastaan myös suojeluskuntatoiminnalla. Kyläosastojen tehtävä oli kontrolloida ja tarkkailla sekä valtakunnan rajaa että puolta kunnan asukkaista. Vallantavoittelun kannalta ajankohta oli otollinen, sillä kommunistien lamaannus oli jättänyt kuntaan poliittisen tyhjiön. Yleisen kommunisminvastaisuuden voimistuessa voimistui myös maalaisliiton oikeistosiipi. Osa puolueen jäsenistä näki välttämättömäksi siirtyä "Lapuan lain" ja oikeistolaispolitiikan kannattajiksi suojellakseen perinteisiä arvojaan ja asemaansa.. Lapualaisuus ei siis rajoittunut pelkästään eteläiseen Suomeen vaan se levisi kaikkialle. Sallassa lapualaisuus tarjosi porvaristolle hyvitystä vuosia jatkuneesta kommunistihegemoniasta. Sallassa kommunistien selkäranka taittui heinäkuussa 1930, jolloin vajaalukuinen – siis ilman päättäntävaltaa kokoontunut – kunnanvaltuusto päätti erottaa loputkin kommunistienemmistöisen kunnanvaltuuston kommunistijäsenet valtuustosta. Myöhemmin syksyllä pidetyissä vaaleissa porvaristo vaikutti kunnan äänestystulokseen estämällä äänestäjien osanoton vaaleihin kontrolloimillaan äänestysalueillaan. Sallan tapaus osoittaa suomalaisen yhteiskunnan demokratia- ja kansalaisoikeuskäsitysten epämääräiset tulkinnat tuona aikana. Valtion virka- ja väkivaltakoneiston avulla yhteiskunnan poliittista ilmastoa voitiin ohjata halutulla tavalla haluttuun suuntaan – 1930-luvulla se tapahtui työväenliikkeen vasemman suunnan kannattajien kustannuksella kaikkialla Suomessa.

Oikeiston kannatus kasvoi ja voimistui Sallassa aina 1930-luvun puoliväliin asti ilmeten nimenomaan IKL:n kannatuksena. IKL:n suosio kesti Sallassa kauemmin kuin muualla Suomessa, vaalitulosten perusteella vuoteen 1936 asti, jolloin Salla oli Pohjois-Suomen oikeistolaisimpia paikkakuntia. Oikeiston suosio alkoi murtua yhtäältä silloin, kun valtakunnan politiikassa otettiin tavoitteeksi kansakunnan eheyttäminen laillisuusporvariston ja SDP:n voimin ja toisaalta silloin, kun kunnan sisäinen skandaali, johon oikeistolaiset kunnanvaltuutetut olivat osallisina, hajotti IKL:n ja kokoomuksen valtuustoryhmät ja heikensi maalaisliiton oikeistosiiven luottamusta IKL:oon.

Kommunistien äänestyskäyttäytyminen muuttui täydellisesti 1930-luvulla. Osansa siihen oli kommunistilaisilla, kommunisteilla ei ollut enää omaa julkista puoluetta, mutta myös lama. Laman-ajan kokemukset konkretisoivat paikkakunnan työväestön kielteiset mielikuvat SDP:sta revisionistisena puolueena; kynnys äänestää Kivimäen hallitusta tukevaa SDP:tta oli korkea. Vaihtoehtojen puute passivoi työväestön osanottoa vaaleihin. Myös porvariston kontrolli, varsinkin vahvoilla suojeluskunta-alueilla, kavensi vasemmistolaisiksi tiedettyjen kuntalaisten mahdollisuutta osallistua vaaleihin. Maanalaisen verkoston toiminta jatkui alueella koko 1930-luvun, viranomaiset eivät yksinkertaisesti voineet pidättää kaikkia työväenliikkeen aktiiveja. Verkosto oli ennen kaikkea keskustelu- ja tiedonvälityskanava. Sen välityksellä tieto kansanrintamataktiikastakin kulkeutui Sallaan, mutta paikallisten tapa toteuttaa sitä oli omaperäinen, alkuun he äänestivät maltillista maalaisliittolaista, vasta vuonna 1939 SDP:tta. Siihen saattoi tosin olla syy piirintasollakin, kommunistit saivat omia edustajia SDP:n listoille vasta vuoden 1939 vaaleissa Lapin vaalipiirin perustamisen myötä.

Vuoden 1939 vaaleissa kunnan äänestysaktiivisuus lähestyi normaalilukemia, vaikka se ei yltänytkään kymmenen vuoden takaiselle tasolle. Tällä kertaa äänestysaktiivisuudesta hyötyi vasemmisto, joka paransi kannatustaan eri puolilla kuntaa. Toisaalta maalaisliitto vakiinnutti asemiaan. Kokoomus lisäsi hiukan kannatusta IKL:n kustannuksella, mikä näkyi IKL:n suosion romahtamisena jokaisella äänestysalueella. Oikeiston perinteisellä kannatusalueella, kirkonkylällä, lasku oli loivempi, mutta syrjäkylillä, joissa aate oli ollut maalaisliiton oikeistosiiven varassa, puolue menetti uskottavuutensa nopeasti ja rajusti. Kommunismin ydinalueilla äänestäjät asettuivat SDP:n puolelle. Vuoden 1939 vaalitulosten perusteella Salla palasi takaisin vanhaan vyöhykejakoon, jossa pohjoisosa kunnasta oli vasemmiston ja eteläosa maalaisliiton hallussa. Muutoksena voidaan pitää sitä, että maalaisliitto pystyi laajentamaan reviiriään pohjoiseen. Oikeiston kannatus palautui 1930-lukua edeltäneisiin lukemiin ja samalla syrjäkyliltä takaisin kirkonkylään. Vaikka murroskausi vahvisti Sallassa oikeistolaisuutta, ei se silti saanut pysyvää otetta kunnan poliittisessa elämässä. IKL:oa äänestäneet maalaisliittolaiset jättivät puolueen, mutta jättivätkö he aattensa palatessaan takaisin emopuolueensa äänestäjiksi. Vuosikymmenen viimeiset vaalit osoittivat myös sen, ettei yhteiskunnan vasen laita jäänyt helposti eikä vapaaehtoisesti yhteiskunnallisen vaikuttamisen ulkopuolelle.

VIITTEET

¹ Sallan kunta esiintyi ennen v. 1936 nimen muutosta Kuolajärvi-nimisenä. Käytän selvyyden vuoksi kunnasta Salla nimitystä. Sallan kunnan kunnalliskertomus (KK) v.lta 1939, 4; Mäkinen, 5; Suomenmaa, 47.

² Pohjois-Suomi käsitetään eri tavoin, usein lukija määrittää sen synnyinpaikkansa mukaan. Monille jo Tampere, viimeistään Kajaani on Pohjois-Suomea, mutta tässä artikkelissa Pohjois-Suomi on lähes synonyymi nykyiselle Lapin läänille. Esimerkiksi poliittinen kannatus on koottu Oulun läänin pohjoisen ja Lapin vaaliipiirin alueilta niin, että nykyiseen Lapin läänin kuuluvat kunnat on laskettu mukaan.

³ Ks. esimerkiksi Haapala; Allardt.

⁴ Laulajainen, 36. Isohoo kana-Asunmaa, 232; SVT vaalilistat v. 1907–1987.

⁵ Mediaaniarvo määritellään puolueen saaman keskimääräisen eduskuntavaalikannatuksen mukaan tietyn ajanjakson puitteissa. Rantala on rajannut tutkimusajan vuosiin 1907–1958, Rantala, Alueet, 64, 39/kartta 6, 74/ kartta 8.

⁶ Henrik Ekberg, Führerns trogna följeslagare. Historisk Tidskrift för Finland. 77(1992):2, 327–331; Siltala, 33, 499.

⁷ Tutkimuksia mm.: Massa-Snellman (toim.) 2004; Kyllönen 1995; Heinänen 1993.

⁸ Varsinaista poliittista menneisyyttä tutkiessani olen turvautunut historian metodeihin, määriteltessäni kunnan poliittisia alueita yhteiskuntatieteellisiin metodeihin, mm poliittiseen ekologiaan. Sen avulla pyrin tarkastelemaan poliittisia ilmiöitä alueelliselta pohjalta sekä selittämään alueen asukkaiden äänestyskäyttäytymistä. Poliittisen ekologian lähtökohdana on oletamus, että elinympäristö antaa osaltaan vaikutteita ihmisen poliittiselle käyttäytymiselle, Rantala, Alueet, 1; Heberle, 213 214; Laulajainen, 10–12; Nousiainen, 10–11.

⁹ SVT VI Väestöläskenta 1910–1940; Suomenmaa, 118; Jarl Sundquist muisteli kirjassaan Laskikipana näin: "[...]rupesivat paikalliset yhtiöt ja ruotsalaiset puulaakit kilpailemaan maksuissa ja värväämään työväkeä sanomalehti ilmoituksilla savottoihinsa aina Etelä-Suomesta asti"; 58.

¹⁰ Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991. Alpo Niemelä (s. 13.10.1911) oli mukana työväenliikkeeseen maanalaisessa toiminnassa 1930-luvulla; Jutikkala, s. 62 63; Suomenmaa, s. 104, 117; Sallan kunnan KK v. 1939. SKA.

¹¹ SVT. Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, 300.

¹² Isohoo kana-Asunmaa, 26.

¹³ SVT III Maataloustiedustelu v. 1910, 63; SVT III 26:1 Maataloustiedustelu v. 1929–1930, 15; Maataloushallitus. Maataloustiedustelu v. 1929–30. Oulun lääni/ Kuolajärvi. HA 1092. KA. Kolmasosa Sallan vuokratiloista sijaitsi Tuutijärvellä. Peräti 23 kylän 36:sta tilasta oli vuokratiloja, etupäässä kruununtorppia, joiden peltoala oli noin 0.25 ha.

¹⁴ Haatanen, 187; Jutikkala, 209.

¹⁵ Kriihikontrahtipitaja suostui suojelemaan valtakunnan rajaa ja vastineeksi se vapautui mm. maidenmittaukselta, isojaosta ja verollepanosta "ikäisiksi ajoiksi". Sopimus tehtiin v. 1790, Onnela, 250; Hautala, s. 114.

¹⁶ Maataloushallitus. Maataloustiedustelu v. 1929–30. Oulun lääni/ Kuolajärvi. HA 1092. KA; Hautala, 114; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991. Ulkuniemi (7.5.1912) toimi 1930-luvulla aktiivisesti Suojeluskunnassa.

¹⁷ Harve, 40 taulukko 4, 70, 101, 56–57 taulukko 9.

¹⁸ Suomenmaa, 118; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.

¹⁹ Isohoo kana-Asunmaa, 30; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991; SVT III 26:2 Maataloustiedustelu v. 1929–1930, 28–29, 33; Sallan kunnan KK vuositilasta 1936 ja 1937, 9. SKA; Maataloushallitus. Maataloustiedustelu v. 1929–1930. Oulun lääni/ Kuolajärvi. HA 1092. KA. Porot olivat merkittävä tulonlähde Kurtin ja Vuorijärven kylissä, joissa joka toisella tilanomistajalla oli poroja keskimäärin 75 poroa. Moni poronomistaja asui Aholanvaaran ja Paloperän seuduilla, sillä siellä joka kolmas tilallinen omisti poroja keskimäärin 30 kpl:ta. Kallungin kylässä asuvalla Matti Kallungilla oli eniten poroja, 400 kpl:ta.

²⁰ Sundquist, 8; Hautala, 123–124; Lackman 1984, 11; Kaunokirjallisuudessa pohjoistensavottojen olosuhteita kuvasivat mm. Haanpää Pentti, Noitaympyrä; Örnulf Tigerstedt, Statspolisens slår till [...] Lehdet kuvasivat savottoja kirjoituksissaan: "[...]katoista tiikkuu yhtenään vettä, seinät ovat sisäpuolelta huurteessa. Ilma näissä asumuksissa muodostuu aivan myrkylliseksi"; Työväen Tiedonantoja 3.5.1927. EK Valpo V.C.20.c.KA.

²¹ SVT XVII Metsätilasto 29, 39; Metsätilasto 32, 36; Metsätilasto 38, 40; Palkkakustannukset Perä-Pohjolassa olivat 38 292 000 mk:aa ja työtunteja kertyi 5 113542 eli jos oletetaan, että työpäivän pituus oli 8 tuntia, niin työpäivien määrä oli silloin 639 192 kpl:ta, jolloin keskimääräinen päiväpalkka oli n. 60 mk:aa.

²² EK:n Kemini edustuston kirje EK:n PO:lle 14.10.1931. N:o 885. EK Valpo I.XIV A 2 a. Työolot Pohjois Suomessa puuttava alalla. KA.

²³ Lackman 1984, 17.

²⁴ Lackman 1984, 29.

²⁵ Piispantarkastusptk v. 1876–1915. Kuolajärven srk. Eb:13. OMA;

Piispantarkastusptk 9.11.9.1939. 1. kans. II c.d.SSrkA.

²⁶ Piispantarkastusptk 30.31.7 ja 1.8.1915. Kuolajärvi. Eb:13. OMA.

²⁷ Piispantarkastusptk 9.11.9.1939. 1. kans. II c.d.SSrkA

²⁸ Pulma, 452–453.

²⁹ Pentikäinen, 212–221. Tällaisia kyliä olivat mm. Etelä-Sallan, Kairalan ja Kurtin kylät. Kylissä lienee laaja kuulijakunta, koskapa tunnettu lestadiolaisaarnaajan, Juhani Raattaman, matkat Sallassa suuntautuivat juuri kahteen ensiksimainittuun kylään.

³⁰ Pekka Raittila, Lestadiolaisuus Lapin kristillisyyss, 277.

³¹ Kertomus Kuolajärven seurakunnan tilasta v. 1892 ja . 1903. Eb:13. OMA; Piispantarkastus ptk 16.20.10.1897. Kuolajärvi. Eb:13. OMA.

³² Kertomus Kuolajärven seurakunnan tilasta 6.10.8.1903. Kuolajärven srk. Eb:13. OMA.

³³ Piispantarkastus ptk 7.8.7.1928. Kuolajärven srk. Eb:13. OMA;

Piispantarkastus ptk 9.11.9.1939. kans. II c.d.SSrkA.

³⁴ Hautala, 196; Kuolajärven kunnan KK v.lta 1932. SKA.

³⁵ Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991; Maritta Saariniemen puhelinhaastattelu 11.12.1991; Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991. Isojärvi toimi aktiivisesti maanalaisessa kommunistisessa liikkeessä 1930-luvun Sallassa. Hänet tuomittiin v. 1935 3 vuodeksi pakkotyöläitökseen maanpetoksellisesta toiminnasta syytettynä.

³⁶ Kuolajärven kunnan KK v. 1932. SKA; Kertomus Kuolajärven seurakunnan tilasta 22.3.1909. Eb:13 Oulun tuomiokapituli. C III a:146. OMA; Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991; Vilho Iivarin haastattelu 13.11.1991. Iivari toimi sotien jälkeen aktiivisesti Sallan kunnalliselämässä SKDL:n edustajana. Hänen vanhemmat veljensä toimivat maanalaisessa kommunistisessa liikkeessä 1930-luvulla; SVT:n III Maataloustiedustelu v. 1941 osa II.

³⁷ Hautala, 142; Isohoo kana-Asunmaa, 35; Mäkinen, 12–13.

³⁸ Mäkinen, 14; Väinö Isojärven haastattelu 11.12.1991; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991.

³⁹ Vihtori Iivarin haastattelu 13.11.1991; Kuolajärven piirin nimismiehen kirje n:o 1888 Oulun läänin Maaherralle 24.11.1930. Ylikonstaapeli Hannu Törmäsen ja työmiehen Apoo Hallan kuulustelut. Oulun lääninhallitus. ALD 133 91. OMA.

⁴⁰ Isohoo kana-Asunmaa, 176–177; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991;

Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991; Vilho Iivarin haastattelu 13.11.1991.

⁴¹ Vuorijärven suojeluskunnan kirje Sallan suojeluskuntalaisille 12.10.1925; Kuolajärven suojeluskunnan vuosikertomus v. 1929–1931. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA; Hautala, 265; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991 Sallassa; Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991.

⁴² Kuolajärven suojeluskunnan VK v. 1929–34; Kuolajärven suojeluskunnan esikunnan ptk 26.1.1930. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.

⁴³ Hautala, 320; SVT XXIX A 21 28.

⁴⁴ SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 20 v. 1939, 28–29.

⁴⁵ Ydinalue on alue, jossa poliittisella puolueella on tavallista vahvempi kannatus, Rantala, 37, 57.

⁴⁶ Saarela 1996, passim.

⁴⁷ Suomen Sosialistinen Työväenpuolue lopetettiin v. 1923. Sen tilalle ei perustettu enää uutta, julkista työväenpuoluetta vaan kommunistit järjestäytyivät vaaliliiton alle.

⁴⁸ SVT XXIX vaalilistat 1–13 eduskuntavaalit v. 1907–1927.

⁴⁹ SVT XXIX vaalilistat 1–13 eduskuntavaalit v. 1907–1927.

⁵⁰ Mauno Jääskeläinen, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938, 101.

⁵¹ Jääskeläinen, 100.

⁵² Suomen työväenliikkeen historia, 171.

⁵³ Jääskeläinen, 100–101.

⁵⁴ Jääskeläinen, 217–218.

⁵⁵ SVT XXIX A eduskuntavaalit 15 v.1930, 45.

⁵⁶ SPP perustettiin 12.5. 1929 Tampereella ajamaan Suomen pienviljelijäin asemaa toisin periaattein kuin valta puolueet maalaisliitto ja SDP. Yleensä puolueet laidasta laitaa suhtautuivat uuteen puolueeseen penssesti, Lackman 1985, 286–287.

⁵⁷ SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 17 v. 1933, 28–29, 48; SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 18 v. 1936, 28–29, 47–48.

⁵⁸ SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 20 v. 1939, 28–29, 48–49.

⁵⁹ Esimerkiksi vuoden 1929 vaaleissa Sallassa oli 2290 äänioikeutettua, joista 1778 äänesti, kun v. 1930 vaaleissa äänioikeutettuja oli 2613, joista 1589 äänesti. Vuonna 1929 äänestämättä jätti 512 ja v. 1930 vaaleissa 1024 äänioikeutettua, SVT XXIX vaalilisto 14 eduskuntavaalit v. 1929; SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 15 v. 1930. SVT XXIX vaalilisto 14 eduskuntavaalit v. 1929, 28–29.

⁶⁰ Kolmen vuoden aikana (1936–39) äänioikeutettujen määrä kasvoi Sallassa 344 henkilöllä samalla kun äänestäneiden määrä kasvoi 317:llä. Sekä SDP että maalaisliitto kasvattivat absoluuttista äänimääräänsä, edellä mainittu 395 ja jälkimmäinen 135 äänellä. SDP:n voidaan katsoa hyötynneen vaaliosanoton vilkastumisesta, kun taas maalaisliitto keräsi kuituvan IKL:n kannattajia huomaansa, SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 18 v. 1936, 47–48; SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 20 v. 1939, 28–29.

⁶¹ SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 15 v. 1930, 45.

⁶² SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 20 v. 1939, 28–29.

⁶³ Uola, 167–177.

⁶⁴ Kokoomuksen ja IKL:n vaaliliitto keräsi v. 1933 yhteensä 174 ääntä, kun IKL sai v. 1936 yksistään 330 ääntä ja kokoomus vain 39, SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 17 v. 1933, 48; SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 18 v. 1936, 48–49.

⁶⁵ SVT XXIX vaalilisto A eduskuntavaalit 18 v. 1936, 28–29.

⁶⁶ SVT XXIX vaalilisto 14 eduskuntavaalit v. 1929.

⁶⁷ Kyllösen mukaan maataomistamattomien luku korreloi yleensä punaisuudella eli maattomuus on kommunismin vahvistava tekijä. Samalla hän toteaa Sallan olevan poikkeus tässä tapauksessa, sillä maataomistavien määrä on keskimääräistä korkeampi, mutta kunta on poliittiselta kannaltaan selkeästi kommunistinen, Kyllönen, 64–65.

⁶⁸ Lapin kansa 18.7.1929 ja 4.7.1939

⁶⁹ Kun kommunistit saivat koko kunnan alueella 52.9% kannatuksen, oli se mm. Tuutijärvellä 91.4% ja vastaavasti maalaisliiton saama keskimääräinen oli 39.4%, kun se Hirvasvaarassa oli 76.7%.

⁷⁰ Lapin kansa 9.10.1930.

⁷¹ Lapin kansa 4.7.1936. Huom! lehti julkaisi vuoden 1936 vaalitulosten rinnalla myös vuoden 1933 vaalitulokset.

⁷² Lapin kansa 4.7.1936.

- ⁷³ Lapin Kansa 4. ja 6.7.1939.
- ⁷⁴ Isohookana-Asunmaa, 51
- ⁷⁵ Borg, 31-35. SDP:n ohjelma. Forssan puoluekokous v. 1903.
- ⁷⁶ Rantala, Alueet, 55.
- ⁷⁷ Kyllönen, 59.
- ⁷⁸ Salla 50 vuotta sitten. Koillis-Lappi 8.12.1981.
- ⁷⁹ Maataloushallitus. Maataloustiedustelu v. 1929-30. Oulun lääni/Kuolajärvi. Ha 1029. KA.
- ⁸⁰ ibid.
- ⁸¹ Nousiainen, 131, 136.
- ⁸² Salla 50 vuotta sitten. Koillis-Lappi 8.12.1981.
- ⁸³ Nousiainen, 132 ja 73.
- ⁸⁴ Kyllönen, 59; Nousiainen, 72-73.
- ⁸⁵ Tilastollisia tiedonantoja n:o 63. Väestön elinkeino. Väestön elinkeinon mukaan kunnittain 1880-1975. Valtion Painatuskeskus; Kahra, 122-123.
- ⁸⁶ Alueella oli Lapin Kansan mukaan 119 tilaa v. 1929. Lapin Kansa 21.12.1929. Maataloustiedustelun perusaineiston mukaan Oulanka-Savinan alueella oli v. 1930 mennessä 125 maatilaa, Maataloushallitus.
- ⁸⁷ Maataloustiedustelu v. 1929-30. Oulun lääni/Kuolajärvi. Ha 1029. KA.
- ⁸⁸ esim. Sven Rydenfelt, Kommunismen i Sverige; Talonen Jouko 1988.
- ⁸⁹ "Väestön aggressiivisuus, jopa kapinallisuus, joka aiemmin oli purkautunut uskonnossa, sai uuden kaavan purkautuessaan puoluepoliittista tietä. Vanha uskonnollinen radikalismi kävi tarpeettomaksi sitä mukaa kuin sosialismi ja poliittinen "uskonto" levisi seudulle"; Kyllönen 1975, 266-267, 172; ks. myös Kyllönen 1995, jossa hän yhä väittää nimenomaan Sallan kommunismin juontuvan lestadiolaisuudesta, sen uusheränteestä suuntauksesta.
- ⁹⁰ Talonen 1988
- ⁹¹ Havas, 9, 170; Pulma, 453; Isohookana-Asunmaa, 60, 232-233.
- ⁹² Rahtila, 277.
- ⁹³ Piispantarkastusptk 23-26.3.1876. Kuolajärvi. Oulun tuomiokapitulin arkisto. EB:13. OMA.
- ⁹⁴ luku I.
- ⁹⁵ Talonen, 51-57; Isohookana-Asunmaa, 42-43.
- ⁹⁶ Jo vuoden 1906 kokouksessa vanhoillislestadiolaiset vastustivat mm. ay-liikettä, mielenosoituksia ja SDP:tta, Havas, 170. Lisäksi uuslestadiolaiset tuomitsivat kaikenlaisen kapinahengen synniksi ja asetui v. 1918 "esivallan" puolelle, Havas, 194.
- ⁹⁷ poliittinen traditio
- ⁹⁸ Kyllönen, 157.
- ⁹⁹ Isohookana-Asunmaa, 93.
- ¹⁰⁰ Vahtola, 66-68. Muurmännin legioona koostui punakaartilaisista, jotka taistelivat valkoisia suomalaisia joukkoja vastaan Vienan Karjalassa. Kesäkuussa 1918 legioona liittyi brittiläisen Maynardin joukkoihin operoiden suomalais-saksalaisia joukkoja vastaan. Maynardin ehdotuksesta Suomeen lähetettiin englantilaisista upseereista ja suomalaisista legioonalaisista kokoonpantu valtuuskunta, jonka tarkoituksena oli neuvotella Suomen hallituksen kanssa legioonalaisten kotiuttamisesta. Suomen hallitus ei hyväksynyt kommunisteja neuvottelukumppaniksi. Valtuuskuntaan kuului sällalaisista mm. Mikko Piikkuvirta, joka oli Maynardin johtamassa neuvotteluryhmässä kommunistien edustajana, Nevakivi, 258-261.
- ¹⁰¹ Vahtola, 90 ja 434.
- ¹⁰² Vahtola, 82 ja 86.
- ¹⁰³ Lääskikapinan manifesti, Sundquist, 31.
- ¹⁰⁴ S.P.T:n Kuolajärven työhuonekunnan perustava kokous 30.10.1927. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁰⁵ Rantala, Alueet 61-63.
- ¹⁰⁶ Salokangas, 624.
- ¹⁰⁷ Rajanylityksistä tarkemmin EK Kemini ja Rovaniemen edustuston tilannekatsaukset 1920-luvulta. EK-Valpo I. II B. 15. KA.
- ¹⁰⁸ Vahtola, 67-68.
- ¹⁰⁹ Avela, 6-7.
- ¹¹⁰ Isohookana-Asunmaa, 119; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991; Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991.
- ¹¹¹ Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991.
- ¹¹² Vahtola, 158-159.
- ¹¹³ Vuorikylän suojeluskunnan kirja Sallan suojeluskuntalaisille 12.10.1925. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ¹¹⁴ Vuorikylän suojeluskunnan väliaikaisen toimikunnan ptk. 12.10.1925. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ¹¹⁵ Vuorikylän suojeluskunnan ptk 25.10.1925. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ¹¹⁶ Vihtori Iivari, Työväenliikettä "lääskikapinan" maisemissa, 125.
- ¹¹⁷ ib.
- ¹¹⁸ Sisäministeriön kirje Oulun läänin poliisiapäällikölle. 2.9.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹¹⁹ Taulukko kommunististen elinten ja yhdistysten [...] Oulun lääninhallitus. Poliisitoimi 1930. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹²⁰ Iivari, 130.
- ¹²¹ Iivari, 130; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991; Vilho Iivarin haastattelu 13.11.1991.
- ¹²² Ruben Savolaisen kuulustelupkt 25.9.1929. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹²³ Hannu Törmäsen kuulustelupkt 30.9.1929. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹²⁴ Iivari, 129.
- ¹²⁵ Matkakertomus 16.-22.4.1929. N:o 196/1929. EK:n Kemini edustus. EK-Valpo. II B. 15. KA.
- ¹²⁶ Kaarlo Kaiteran laatima kuulustelupkt 10.12.1929. Kuolajärvi. Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri. EK-Valpo. II B. 15. KA.
- ¹²⁷ V. Palmgrenin tekemä haastattelu Saijan kommunisteista. 1.3.1967. Salla. Kansan Arkisto.
- ¹²⁸ Jääskeläinen, 87-89.
- ¹²⁹ Vasemmisto oli vaatinut v. 1918-1928 välisenä aikana ennako sensuuripykälän poistamista painovapauslaista. Eduskunnan enemmistö ei ollut tähän suostunut vaan ryhtyi suunnittelemaan sen tiukentamista "kommunistikihoituksen" johdosta. Hallitus antoi eduskunnalle kaksi esitystä, joiden tarkoituksena oli rajoittaa kommunististen julkaisujen ilmestymistä, Jääskeläinen, 151-152.
- ¹³⁰ Kemini Työväen Vaalikomitean tiedote osastoille. Kuolajärvi. EK-Valpo. Oulun lääninhallitus. ALD 133-91. OMA.
- ¹³¹ Iivari, 127.
- ¹³² Kemini Työväen Vaalikomitean alustus "Suhteemme sosialidemokraatteihin". Maaliskuu 1929. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹³³ Lackman 1985, 163.
- ¹³⁴ Katso 1930-luvun vaalituloksia; Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991.
- ¹³⁵ "Kuolajärvellä odotettavissa vieläkin ankarampi kato", LapinKansa 25.7.1929; Tilanne Kuolajärvellä näyttää perin synkältä: kato ja työttömyys odotettavissa", Lapin Kansa 30.7.1929; Maaheerra Pehkosen vierailu, Lapin Kansa 5.9.1929.
- ¹³⁶ "Sallassa osanotto mittavampaa kuin 10 vuoteen" Lapin Kansa 24.10.1929.
- ¹³⁷ Lehtitietojen mukaan valtuustossa istui 10 kommunistia ja 7 porvaria, Lapin Kansa 26.10.1929.
- ¹³⁸ Lapin Kansa 17.12.1929; Kuolajärven kunnanvaltuuston pöytäkirjat tuolta ajalta ovat tuhoutuneet.
- ¹³⁹ Jäljennös sisäasiainministeriön kirjelmästä 20.1.1930. N:o 567. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁴⁰ Luettelo lakkautetuista ja lakkauttamista varten tutkittavissa olleista kommunistisista yhdistyksistä. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁴¹ Kuolajärven piirin nimismiehen kirje Oulun läänin maherralle 6.5.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁴² Luettelo lakkautetuista ja lakkauttamista varten [...] Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁴³ Kummassakin yhdistyksessä toimineita olivat mm. Arvid Minkkinen, Yrjö Sainio, Lennard Ulkuniemi ja Ilpo Iivari. S.P.T Liiton Kuolajärven Teollisuusneuvoston vuosikokouksen ptk 24.3.1930; Hannu Törmäsen kuulustelupkt 30.9.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁴⁴ S.P.T liiton Kuolajärven Teollisuusneuvoston tiedote 23.4.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁴⁵ ib.; Iivari, 131.
- ¹⁴⁶ Hannu Törmäsen kuulustelupkt 30.9.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁴⁷ Iivari, 131; Uula Aapa, Sallan toinen kapina v. 1929, 38-39; Vilho Iivarin haastattelu 13.11.1991; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ¹⁴⁸ Matkakertomus n:o 86/30. EK:n Kemini edustus. Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri. II B. 15. EK-Valpo I. KA.
- ¹⁴⁹ Hannu Törmäsen kuulustelupkt 30.9.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁵⁰ Väinö Sainion kuulustelu ptk 23.12.1942-22.1.1943. N:o 64/42. Väinö Sainio hm 3356. Valpo II. KA.
- ¹⁵¹ Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991.
- ¹⁵² Kuolajärven kunnanvaltuuston ptk 15 7.8.1930. SKA.
- ¹⁵³ "Kun oli, kuten edellä mainittu, todettu, että valtuusto oli vajaalukuinen siinä määrin, ettei säädettyä ¾ vastaavaa erää valtuutettujen määrästä ollut saapuvilla [...] eikä, vaikka kokous olisi hajaantunutkin ja kokoontunut uudelleen kutsuttuna koolle, suhde olisi muuttunut [...] päätti valtuusto toimia vajaalukuisena." Kuolajärven kunnanvaltuuston ptk 15 7.8.1930. SKA.
- ¹⁵⁴ Lapuan liikkeen voimain päivinä Suomessa vallitsi nk. "Lapuan laki" eli liike otti oikeudet omiin käsiinsä kyllästyessään odottamaan hallituksen toimia kommunismin hävittämisessä. Hallitus hyväksyi lapuan liikkeen toiminnan ja painoi laittomuudet villaisella, koska se tavoitteli samaa päämäärää kuin hallituskin, eheytyntä kansakuntaa porvarillisin ehdoin, Siltala, 80, 92.
- ¹⁵⁵ Vilho Iivarin haastattelu 13.11.1991; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991; Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991; Palmgrenin tekemä haastattelu Saijan kommunisteista 1.3.1967. Salla. Kansan Arkisto.
- ¹⁵⁶ Alpo Niemelän puhelinhaastattelu 13.10.1992.
- ¹⁵⁷ Jääskeläinen, 217-218; Salokangas, 645.
- ¹⁵⁸ Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991.
- ¹⁵⁹ Lapin Kansa 18.7.1929; 19.10.1930.
- ¹⁶⁰ ibid.
- ¹⁶¹ Jääskeläinen, 217.
- ¹⁶² Isohookana-Asunmaa, 151-153.
- ¹⁶³ Isohookana-Asunmaa, 151-152.
- ¹⁶⁴ Lackman 1984, 39-40.
- ¹⁶⁵ Hannu Törmäsen todisti huhtikuussa 1919 punaisena pidettyä poliisia, Matti Lähdeä vastaan, PTK 8.4.1919. Vapausotaa ja punakaartia koskevat asiakirjat. H III:1. Sallan piirin nimismiehen arkiston luettelo vuoteen 1920. OMA.
- ¹⁶⁶ Hannu Törmäsen kuulustelupkt. 30.9.1929. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.

- ¹⁶⁷ Isohookana-Asunmaa, 151-152.
- ¹⁶⁸ Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ¹⁶⁹ Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ¹⁷⁰ Isohookana-Asunmaa, 150.
- ¹⁷¹ Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991.
- ¹⁷² Mm. Uno Hannula toimittamassaan Pohjolan Sanomat- lehdessä sekä Kainuun Sanomissa, Isohookana-Asunmaa, 151-152.
- ¹⁷³ Isohookana-Asunmaa, 153.
- ¹⁷⁴ SOK eli Suomen Osuuskappojen Keskuskunta. Perustettu v. 1904.
- ¹⁷⁵ Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991; Yrjö Kallinen/533. Osuustoiminta. Sidos L IV. Työvän Arkisto.
- ¹⁷⁶ KK eli Kulutusosuuskuntien Keskusliitto. Perustettu v. 1916. Kansalaissodan jälkeeseen osuuskappaliikkeessä käytiin ankaria taisteluja YOL-SOK:n (oik) ja OTK- KK:n (vas) välillä, Hako, 11.
- ¹⁷⁷ Yrjö Kallinen/533. Osuustoiminta. Sidos L IV. Työvän Arkisto.
- ¹⁷⁸ Yrjö Kallinen/533. Osuustoiminta. Sidos L IV. Työvän Arkisto; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ¹⁷⁹ Kallisen mukan suojeluskuntalaiset ajelivat kokousta edeltävän yön ja päivän eri puolella kylää aseitaan heilutellen ja uhaten mennä Sallan syyskokoukseen äänestämään, Yrjö Kallinen/533. Osuustoiminta. Sidos L IV. Työvän Arkisto.
- ¹⁸⁰ Vilho Iivarin haastattelu 13.11.1991; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991.
- ¹⁸¹ Jääskeläinen, 217.
- ¹⁸² Kuolajärven nimismiehen K.Kaiteran kirje Oulun läänin maaherralle 24.11.1930. N:o 1888. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁸³ Veikko Salla oli toiminut Sallankylän työväenyhdistyksen sihteerinä. Sisäministeriön kirje 20.1.1930. N:o 567. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA; Ruben Savolainen oli työväenyhdistyksen tavallinen jäsen ja Aapo Halla oli kuulunut useita vuosia yhdistyksen johtokuntaan, Kuulustelupkt 30.9.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁸⁴ Kuulustelupkt 30.9.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁸⁵ Kuolajärven nimismiehen kirje Oulun läänin maaherralle 24.11.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁸⁶ EK:n Kemin edustuston kirje Oulun läänin maaherralle 5.12.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁸⁷ Apa, 38.
- ¹⁸⁸ Hannu Törmäsen kuulustelupkt 30.9.1930. Kuolajärvi. Oulun lääninhallitus. EK-Valpo. ALD 133-91. OMA.
- ¹⁸⁹ Lackman 1985, 20; Suomen työväenliikkeen historia, 162-163.
- ¹⁹⁰ Lackman 1991, 78, 84.
- ¹⁹¹ Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991; Väinö Sainion kuulustelupkt 10.10.1942. VI AK:N alatoimisto. Väinö Sainio hm 3356. Valpo II.
- ¹⁹² Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991.
- ¹⁹³ Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991.
- ¹⁹⁴ Iivari, 128-129.
- ¹⁹⁵ Keskuspakin jäsenet, jotka joutuivat pakenemaan Neuvostoliittoon, eivätkä enää koskaan palanneet lopullisesti Suomeen: Lennard Ulkuniemi, Yrjö Sainio, Ilpo Iivari, Arvi Minkkinen ja Yrjö Kananen, Alpo Niemelän puhelinhaastattelu 13.10.1992.
- ¹⁹⁶ Yrjö Sainion kuulustelupkt 23.12.1942-22.1.1943. N:o 64/42. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ¹⁹⁷ Lackman 1985, 21.
- ¹⁹⁸ V.Palmgrenin tekemä haastattelu Saijan kommunisteista. 1.3.1967. Salla. Kansan Arkisto.
- ¹⁹⁹ Helga Kivelän kuulustelupkt 7.-25.9.1934. N:o 335/1047-34. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²⁰⁰ V.Palmgrenin tekemä haastattelu Saijan kommunisteista 1.3.1967. Salla. Kansan Arkisto; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991.
- ²⁰¹ Väinö Sainion kuulustelupkt 23.12.1942-22.1.1943. N:o 64/42. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²⁰² ibid.
- ²⁰³ Arvo Jaakkosen kuulustelupkt 9.9.1933. N:o 211/1933. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²⁰⁴ Vilho Iivarin haastattelu 13.11.1991.
- ²⁰⁵ ib.
- ²⁰⁶ Matkakertomus 16.-24.4.1929. N:o 196/1929. Kemin edustus. Oulun läänin pohj. vaalipiiri. EK-Valpo II B 15. KA.
- ²⁰⁷ Arvo Jaakkosen kuulustelupkt 9.9.1933. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²⁰⁸ ib.
- ²⁰⁹ Väinö Sainion kuulustelupkt 23.12.1942-22.1.1943. N:o 64/42. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²¹⁰ Iivari, 137; Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991; Alpo Niemelän haastattelu 13.11.1991.
- ²¹¹ Arvo Jaakkosen kuulustelupkt 9.9.1933. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²¹² EK:n Kemin edustuston kirje EK:n PO:lle 8.3.1934. N:o 392. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²¹³ Iivari, 137; Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991.
- ²¹⁴ Mm. Ines Hämäläinen, Veikko Huttunen ja Armas Ollikainen kertoivat Sainion osuudesta SKP:n toiminnassa, Väinö Sainion kuulustelupkt 9.-30.1.1934. N:o 20/1934. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²¹⁵ "Jaska" oli Eino Virsusen ja Aura Remeksen puoluetunnus. EK oli saanut sen selville saman kuun aikana tehdyissä kommunistien kuulusteluissa, Väinö Sainion kuulustelupkt 9.-30.1.1934. N:o 20/1934. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²¹⁶ ib.
- ²¹⁷ EK:n Kemin edustuston kirje EK:n PO:lle 8.3.1934. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²¹⁸ EK PO:n tiedonanto 12.7.1934 Helsinki. N:o 321. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²¹⁹ Iivari, 137; Väinö Isojärven haastattelu 12.11.1991.
- ²²⁰ V.Palmgrenin tekemä haastattelu Saijan kommunisteista 1.3.1967. Salla. Kansan Arkisto.
- ²²¹ Alpo Niemelän puhelinhaastattelu 13.10.1992; Palmgrenin tekemä haastattelu Saijan kommunisteista 1.3.1967. Salla. Kansan Arkisto.
- ²²² Esimerkiksi Helga Kivelä tuli mukaan toimintaan, kun Väinö Sainio oli puhunut hänelle veljiensä perinnöstä; ksi oli ammuttu punakapinallisena v. 1918 ja kaksi muuta joutunut pakenemaan Neuvosto-Venäjälle. Sainio oli keuhunut Kivelän veljeksiä "esimerkillisiksi puolueytöntekijöiksi", Helga Kivelän kuulustelupkt. 7.-28.9.1934. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²²³ Suomen työväenliikkeen historia, 199.
- ²²⁴ Sallan suojeluskunnanhenkilökortisto, Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ²²⁵ Vuorikylän suojeluskunnan kirje Sallan suojeluskuntalaisille 12.10.1925. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ²²⁶ Kuolajärven suojeluskunnan vuosikertomukset v. 1931-35. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ²²⁷ Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ²²⁸ Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ²²⁹ Parviainen oli järjestänyt kyläläisille jauhoja, Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991; Parviainen oli luvannut kyläläisille rajaseutuavustuksia, Iivari, 136.
- ²³⁰ Iivari, 136.
- ²³¹ Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ²³² Lapin Kansa 18.7.1929 ja 4.7.1936.
- ²³³ Uola, 63.
- ²³⁴ Iivari, 136; Martti Hautalan haastattelu 12.11.1991; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ²³⁵ Lapin Kansa 1929/1930; Kuolajärven kunnanvaltuuston ptk 15 § 7.8.1930. SKA
- ²³⁶ Kuolajärven suojeluskunnan esikunnan ptk. 10.4.1931. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ²³⁷ Esimerkiksi v. 1933 esikunnassa oli Knut Valta (kok), Arvi Törmänen (IKL), Lassi Kolehmainen (IKL) ja v. 1934-35 esikunnassa olivat Kolehmainen veljekset, Kuolajärven suojeluskunnan vuosikertomukset vuosilta 1933-35. Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ²³⁸ Jääskeläinen, 281.
- ²³⁹ Uola, 175 ja 341.
- ²⁴⁰ Kuolajärven suojeluskunnan VK v:ltä 1934-35 Sallan suojeluskunta. Laatikko 185. SA.
- ²⁴¹ Kuolajärven kunnanvaltuuston kokousptk §13 28.9.1931. SKA.
- ²⁴² Kuolajärven kunnanvaltuuston kokousptk § 21 28.1.1932. SKA.
- ²⁴³ Kuolajärven kunnanvaltuustonkokousptk §19 11.4.1932. SKA.
- ²⁴⁴ Kuolajärven kunnanvaltuuston kokousptk § 12 1.11.1932. SKA.
- ²⁴⁵ Kuolajärven kunnanvaltuuston kokousptk § 2331.3.1933. SKA.
- ²⁴⁶ Kuolajärven kunnan KK vuodelta 1932. SKA.
- ²⁴⁷ Kuolajärven kunnanvaltuuston kokousptk § 9 11.4.1932. SKA.
- ²⁴⁸ Kuolajärven kunnanvaltuuston kokousptk §22 22.6.1932. SKA.
- ²⁴⁹ Kalela, 88-90.
- ²⁵⁰ Kuolajärven kunnanvaltuuston ptk §102 8.-10.5.1933. SKA.
- ²⁵¹ Kuolajärven kunnanvaltuuston kokousptk § 154 9.-11.5.1935. SKA.
- ²⁵² Sallan kunnallislautakunnan kokousptk § 1 6.2.1937. SKA.
- ²⁵³ Maalaisliiton v. 1936 käymä vaalikampanja suunnattiin SDP:ttä vastaan, Isohookana-Asunmaa, 196-197.
- ²⁵⁴ Lackman 1985, 45.
- ²⁵⁵ SVT XXIX vaalitulosta A eduskuntavaalit 18 v. 1936, 28-29.
- ²⁵⁶ Virtanen, 24, 38.
- ²⁵⁷ Alpo Niemelän puhelinhaastattelu 13.10.1992.
- ²⁵⁸ Jääskeläinen, 308.
- ²⁵⁹ Jääskeläinen, 310.
- ²⁶⁰ Suomen työväenliikkeen historia, 213.
- ²⁶¹ Mauri Melamiehen muistelmat. Koillis-Lappi 24.3.1981; Heinänen, passim; Yrjö Ulkuniemen haastattelu 14.11.1991.
- ²⁶² Sallan kunnanvaltuuston ptk §20 7.-8.12.1936; ptk §21, §22, §25, 19.1.1937; ptk §1 8.2.1937. SKA; Tilastokeskuksen julkaisemattomia vaalituloksia. Sallan kunnallisvaalit v. 1936. Tilastokeskus.
- ²⁶³ Sallan kunnanvaltuuston kokousptk §5. 19.3.1937; ptk §5 29.4.1937. SKA; Poliisituntioptk 29.6.1937, liite 2§:1, välikäräjät 30.6.-1.7.1937. Kemijärven ja Sallan välikäräjät v. 1936 ja v. 1937; Kihlakunnan oikeuden päätös 1.7.1937. Tornion Tuomiokunta C.III.a:146. OMA.
- ²⁶⁴ Sallan kunnanvaltuuston kokousptk §1. 4.-7.4.1938. SKA.
- ²⁶⁵ Lapin Kansa 18.7.1929; 4.7.1936; 4. ja 6.7.1939.
- ²⁶⁶ Väinö Sainio sanoutui irti SKP:sta ja sen toiminnasta ja kertoi tullessaan uskoon 1940-luvun alkupuolella, Väinö Sainion kuulustelupkt 23.12.1942-22.1.1943. N:o 64/42; Ilmoitus 10.10.1942. N:o 1/VI AK 36/42; Väinö Sainion kuulustelupkt 8.6.1941. N:o 25/41. Sainio Väinö hm 3356. Valpo II. KA.
- ²⁶⁷ Sallan kunnanvaltuuston kokousptk §1 24.10.1939. SKA.
- ²⁶⁸ Sallan kunnan KK v. 1939, 51. SKA.

LÄHDELUETTELO

ARKISTOLÄHTEET

- Kansallisarkisto (KA)
 Maataloushallituksen arkisto
 Maataloustiedustelu v. 1929 30.
 EK-Valpon arkisto
 EK Valpo I II.B.14 II.B.16 Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri
 EK Valpo I XIV A IV A 3 Työolot Pohjois Suomessa puutavara alalla.
 EK Valpo III H.3.b Kuolajärven ryöstöretki v. 1922
 EK Valpo V Pohjolan uitto ja metsätyöläisten sihteeristö
 Valpo II henkilöt. Sainio Väinö
- Oulun Maakunta arkisto (OMA)
 Oulun lääninhallituksen arkisto
 EK Valpo. Yhdistysten lakkauttamispäätöksiä ja anomuksia ja niihin liittyviä asiakirjoja.
 Lestadiana 2.
 Lestadiolaisen lähetysyhdistyksen keskusliitto ry:n arkistoluettelo.
 Oulun Tuomiokapitulin arkisto.
 Kuolajärven seurakunnan piispantarkastuspöytäkirjat v. 1876-1928
 Sallan piirin nimismiehen arkiston luettelo v:een 1920
 Vapausotaa ja punakaartia koskevia asiakirjoja
 Tornion Tuomiokunnan arkisto
 Kemijärven ja Sallan välikäräjät vuonna 1936 ja vuonna 1937
- Sallan kunnanarkisto (SKA)
 Kuolajärven kunnan kunnanvaltuuston ptk:t v. 1930 35
 Kuolajärven kunnan kunnallislautakunnan ptk:t v. 1935
 Kuolajärven kunnan kunnalliskertomukset v. 1932 35
 Sallan kunnanvaltuuston ptk:t v. 1936 39
 Sallan kunnan kunnallislautakunnan ptk:t v. 1936 39
 Sallan kunnan kunnalliskertomukset v. 1936 37, 1939
- Sallan seurakunnan arkisto (SSrKA)
 Piispantarkastuksen pöytäkirja 1939
- Sota arkisto (SA)
 Sallan suojeluskunta
- Tilastokeskus
 Tilastokeskuksen julkaisemattomat vaalitulokset. Sallan kunnallisvaalit v. 1933 ja v. 1936.
- Työväen Arkisto (TA)
 Osuustoiminta. Sidos L IV

PAINETUT LÄHTEET

- SVT III Maataloustiedustelu v. 1910; 26:1, 26:2, 26:3 v. 1929 30; v. 1941 osa II
 SVT XVII Metsätalasto 29 v. 1928; 32 v. 1932; 38 v. 1939
 SVT XXIX vaalitalasto 1 14 v. 1907 1929
 SVT XXIX A eduskuntavaalit 15. 20 vuosina 1930 1939
 Tilastollisia tiedonantoja n:o 63. Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain v. 1880 1975. Toimittanut Tilastokeskus. Helsinki 1979.

LÄHDEKIRJALLISUUS

- Aapa**, Uula, Sallan toinen kapinan v. 1929. Rajaseutu.
Avela, Martti, Sallan rajakomppaniassa 30 luvulla. Rajaseutu
Hako, Matti, Näin teki osuuskappaväki.
Iivari, Vihtori, Työväenliikettä "läskikapinan" maisemissa. Punaisen esiliinan tarinat. Toim. Mikko Eränen.. Tampere 1974.
Koivisto, Erkki, Salla. Suomenmaa.
Sundquist, Jarl, Läskikapina. Pohjolan Punaisen Sissipataljoonan ryöstöretki Lapissa helmikuussa 1922. Porvoo 1963.
Suomenmaa IX,2: Maantieteellisen taloudellinen ja historiallinen tietokirja. Toim. J.E.Rosberg, Kaarlo Hilden ja Erkki Mikkola. Porvoo 1931.

HAASTATTELUT

- Maanviljelijä Martti Hautala s. 24.7.1927 Salla, 12.11.1991 Sallassa
 Pienviljelijä Vilho Iivari s. 21.1.1914 Salla, 13.11.1991 Sallassa
 Pienviljelijä Väinö Isojärvi s. 5.4.1908 Salla, 12.11.1991 Sallassa
 Hieroja Alpo Niemelä s. 13.10.1911 Salla, 13.11.1991 Salla ja puhelinhaastattelu 13.10.1992
 Emäntä Martta Saariniemi s. 21.1.1912 Salla, puhelinhaastattelu 11.12.1991
 Yrjö Ulkuniemi s. 7.5.1912 Salla, puhelinhaastattelu 14.11.1991
 V.Palmgrenin tekemä haastattelu Sajjan kommunisteista 1.3.1967. KA.

SANOMALEHDET

- Koillis Lappi
 Lapin Kansa

KARTAT

Suomen Kartasto 1925: Suomen Maantieteellinen Seura. Helsinki 1925 1928.
Suomi Finland: Yleiskartta 1:400 000. Toimittanut Maanmittaushallitus. Helsinki 1943.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Allardt, Erik**, Social Sources of Finnish Communism: Traditional and Emerging Radicalism. Helsingin Yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia n:o 28. Helsinki 1963.
- Borg, Olavi**, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880 1964. Porvoo 1964.
- Heberle, Rudolf**, Social Movements. An Introduction to Political Movements. New York 1951.
- Haapala, Pertti**, Luokkasota. Historiallinen Aikakauskirja 2/1993.
- Haatanen, Pekka**, Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Porvoo 1968.
- Harve, Paavo**, Puunjalostusteollisuus ja puutavara kauppaa harjoittavien yhtiöiden maan hankinta Suomessa. Acta Forestalia Fennica 52. Helsinki 1947.
- Hautala, Paavo**, Tuntsan kojamat. Kylähistoriallinen kyhäelmä Kuolajärven (Sallan) pitäjän Kurtin kylästä, sen synnystä ja vaiheista. Kemijärvi 1982.
- Havas, Väinö**, Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu 1927.
- Heinänen, Hannu**, Sallan historia. Sallan kunta ja Sallan seurakunta 1993.
- Isohookana-Asunmaa, Tytti**, Maalaisliitto Pohjois Suomessa. Kehitysjakso vuonna 1906-1939 Turun Yliopiston julkaisuja C:29. Turku 1980.
- Jussila, Jouko**, Uudenaikaistuminen ja poliittinen käyttäytyminen Koillis Lapissa. Laudaturtutkielma. Helsingin Yliopisto 1968.
- Jutikkala, Eino**: Omavaraiseen maatalouteen. Suomen Taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Helsinki 1982.
- Juva, Mikko**, Valtionkirkosta kansankirkoksi: Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. Helsinki 1983.
- Jääskeläinen, Mauno**, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919 1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia. VII osa. Helsinki 1973.
- Kahra, Eljas**, Työttömyys vuosina 1928-36. Työttömyysneuvoston julkaisuja. Helsinki 1938.
- Kalela, Jorma**: Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Työministeriö. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989.
- Kuusisto, Esko**, Pakkasten, valojen ja virtojen maa. Lappi 3. Hämeenlinna 1984.
- Kyllönen, Matti**, Punaisten ilmastoalueiden synty Pohjois Suomessa v. 1900 1910. Lisensiaattitutkimus. Jyväskylä 1975.
- Kyllönen, Matti**, Pohjois-Suomen varhaissozialismi. Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen synty vuosina 1900-1910. Studia Historica Jyväskyläläisiä 55. Saarijärvi 1995.
- Lackman, Matti**, Kommunistien salainen toiminta Torniojokilaaksossa 1918 1939. Scripta Historica XVI. Oulu 1991.
- Lackman, Matti**, Lapin poliittinen kehitys. Lappi 3. Hämeenlinna 1984.
- Lackman, Matti**, Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaissiikkeen 1919 1939. Oulu 1985.
- Laulajainen, Pertti**, Sosialidemokraatti vai kommunisti. Vaaliekologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaissodan jälkeen. Itä Suomen Instituutin julkaisusarja A:6. Mikkeli 1979.
- Lento, Reino**, Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878 1939. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja sarja A:5. Helsinki 1951.
- Massa, Ilmo - Snellman, Hanna** (toim.): Lappi. Maa, kansa kulttuurit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 924. Hämeenlinna 2004.
- Mäkinen, Hugo**, Osuusliike Salla 50 vuotta. Oulu 1956.
- Nevakivi, Jukka**, Muurmannin legioona. Suomalaiset ja liittoutuneiden interventio Pohjois Venäjälle 1918-1919. Helsinki 1970.
- Nousiainen, Jaakko**, Kommunismi Kuopion läänissä. Ekologinen tutkimus kommunismin joukkokannattukseen vaikuttavista tekijöistä Pohjois Savossa ja Pohjois Karjalassa. Joensuu 1956.
- Nygård, Toivo**, Rajamaa. Suomen historian pikkujättiläinen.
- Kallio, Veikko**, Porvoo 1987.
- Onnela, Samuli**, Lapin asutus ja väestöhistoria 1600 luvun asutusplakaateista alkaen. Lappi 4. Hämeenlinna 1985.
- Pohtila, Eljas**, Lapin metsätalous. Lappi 3. Hämeenlinna 1984.
- Pulma, Panu**, Henkisen murroksen vuosikymmenet. Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 1987.
- Raattila, Pekka**, Lestadiolaisuus Lapin kristillisyyttä. Lappi 4. Hämeenlinna 1985.
- Rantala, Onni**, Poliittiset alueet, niiden tausta ja tutkiminen. Oman ajan historian ja politiikan tutkiminen. Helsinki 1967.
- Rantala, Onni**, Suomen poliittiset alueet I. Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907 1958. Toinen, uudistettu painos. Turku 1970.
- Rantala, Onni**, Suomen puolueiden muuttuminen 1945 1980. Turku 1981.
- Rasila, Viljo**, Väestönkehitys ja sosiaaliset ongelmat. Suomen Taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Helsinki 1982.
- Saarela, Tauno**, Suomalaisen kommunismin synty 1918-1923. KSL. Tampere 1996.
- Salokangas, Raimo**, Suomi sodassa. Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 1987.
- Siltala, Juha**, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- Soikkanen, Hannu**, Sosialismin tulo Suomeen ensimmäisiin yksikamarisiin eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo 1961.
- Suomen työväenliikkeen historia**, Toimituskunta Haataja Hentilä Kalela Turtola. II painos. Joensuu 1977.
- Talonen, Jouko**, Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905-1929. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 144. Helsinki 1988.
- Uola, Mikko**, Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen Kansanliike 1932 1944. Keuruu 1982.
- Vahtola, Jouko**, "Suomi suureksi Viena vapaaksi" Valkoisen Suomen pyrkimykset Itä Karjalan valtaamiseksi vuonna 1918. Rovaniemi 1988.
- Valkonen, Tapani**, Poliittiset pienalueet ja puoluekannatus. Poliittikka 1-2/ 1969.
- Virtanen, Keijo**, Vaihtoehtojen niukkuus. Kommunistisen liikkeen kannattajien äänestyskäyttäytyminen Suomessa eduskuntavaaleissa 1930 luvulla. Turun Yliopiston julkaisuja sarja C:28. Turku 1980.

Elsi Maijala
Mellastavia
oppikoululaisia vai
Suur-Suomen sotureita?

Viktor Janssonin veistämä "Vapaudenpatsas" (1921) Tampereelta, mallina oli Elias Simojoki. (Kuva P. Juuti)

“Valkoisen Suomen asialla”

Tampereella sinimustien toiminta alkoi vuoden 1931 alkukevästä, jolloin kuusi Tampereen lyseon, Rellun, oppilasta lähetti Lapuan sinimustakeskusjohdolle kirjeen, joka koski isänmaallisen juhlatilaisuuden valmistelua. Miksi juuri Rellun pojat olivat liikkeellä? Miksi punaiseen kaupunkiin syntyi koko sinimustajärjestön voimassaoloajan (1931–1936) aktiivisesti toiminut osasto?

Valtakunnallisesti sinimustajärjestö oli saanut alkunsa loppuvuodesta 1930, kun kolme Lapualla opiskelevaa oppikoululaista lähettivät kaksi kiertokirjettä Suomen oppikoulujen toverikunnille. Ensimmäinen kirje julkaistiin myös Ajan Sanan, Lapuan liikkeen äänenkannattajan, palstoilla.¹ Ensimmäisessä kirjeessään, joka lähetettiin 8.11.1930, he tiedustelivat toverikuntien jäsenten suhtautumista Lapuan liikkeeseen. Toisessa kirjeessään, joka lähetettiin 17.11.1930 he kehottivat liikkeeseen myötätuntoisesti suhtautuvia vaikuttamaan sinimustakerhon syntyyn paikkakunnallaan.² Toinen kirje ilmestyi myös Ajan Sanassa otsikolla “Varttuneemmalle koulunuorisolle”. Monilla paikkakunnilla tehtiin työtä kaskettyä ja muiden muassa tamperelaiset nuoret perustivat paikallisosaston tammikuussa vuonna 1931.

Ensimmäisessä kirjeessä mainittu kokous oli Lapuan liikkeen järjestäytymiskokous, jossa Suomen Lukko sulautui liikkeeseen. Lapuan liike muuttui vakinaiseksi järjestöksi, Lapuan liike ry:ksi. Miksi sitten juuri lapualaiset koululaiset lähettivät kirjeitä ympäri Suomea? Kirjassaan Lapuan liike ja kyyditykset Juha Siltala näkee lapualaisten koululaisten panoksen Valkoisen Suomen luomiseksi liittyneen läheisesti paikkakunnalta alkunsa saaneen liikkeen nousuun.³ Selitystä Lapuan liikkeen synnylle on useimmiten haettu lamasta ja sen mukanaan tuomasta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta. Kirjassaan Kohti kansanvaltaa Hannu Soikkanen toteaa lamakauden sekä luoneen pohjaa työväenliikettä ja demokratiaa vastaan suuntautuneelle liikkeelle että nujertaneen osaltaan työväestön vastarintaa.⁴ Puolestaan Juha Siltala yhdistää tähän myös “suurten teollisuuspohattojen valmiuden rahoittaa oikeistoradikaalia liikettä sekä valkoisten puolella taistelleiden halun pelastaa vapaussodan perintönä syntynyt valkoinen Suomi”.⁵ Lapualaiset halusivat myös taata maahan lujan hallitusvallan, sillä itsenäisyyden ajan alulle olivat tyypillisiä heikot hallitukset, joilla ei ollut eduskunnan enemmistöä takanaan.⁶ Lapuan liike pyrki vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen ja muokkaamaan sitä kommunismin vastaiseksi sekä poistamaan kommunismin julkisesta elämästä.⁷ Liikkeen vaikutusvalta kulminoitui talonpoikaismarssiin vuonna 1930, jonka jälkeen se saavutti epämääräistä mainetta kyydityksillä. Kyydityksistä kielteisimmin vaikutuksen yleisöön teki entisen presidentin, Ståhlbergin, kyyditys 14.10.1930.⁸ Liike kaatui lopullisesti Mäntsälän kapinaan 1932.⁹ Liike jatkoi elämäänsä selvästi organisoidummissa ja politiikassa vaikuttamaan pyrkineessä Isänmaallisessa Kansan liikkeessä eli IKL:ssä.

Lapuan liike ja sinimustajärjestöt eivät olleet järjestöllisesti tai organisaation kautta toisistaan riippuvaisia vaan pikemminkin samantyyppisiä päämääriä ajavia, eri-ikäisille tarkoitettuja vaikuttamisen keinoja. Sinimustien keskusjohdolta Lapualta paikallisosastoille lähetetyssä kiertokirjeessä vuonna 1932 todettiin, että “Sinimusta-järjestö tulee Lapuan liikkeen rinnalla taistelemaan sosialismia vastaan”.¹⁰ Sinimustat oli vain yksi niistä järjestöistä, jotka olivat ryhmittyneet ajamaan “valkoisen Suomen” asiaa Lapuan liikkeen ohella. Kirjassaan Kokenut kaiken tietää Artturi Vuorimaa luettelee parikymmentä järjestöä, jotka ajoivat samoja asioita kuin Lapuan liike. Näihin kuuluivat Suomen Lukko, Suomen suojelusliitto, Vapaussodan Rintamamiesten liitto, Maakuntain liitto, Loimaan pulamiehet, AKS, Lalli-liitto, Siniristi, Yrjö Ruudun, Teo Snellmanin ja Arvi Kalstan kansallissosialistit, Itsenäisyyden liitto, Remonttiliike, Vientirauha, Aktiivinen komitea, Kenttäharmaat sekä Helsingin rintamamiesyhdistys.¹¹

Vaikkakin sinimustat oli koululaisten järjestö, sillä oli vakiintunut johto. Ensin keskusjohtona toimivat kiertokirjeen lähettäneet lapualaiset pojat. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Aulis Ojajärvi ja sihteerinä Jouko Sinisalo. Vuosina 1932–33 keskusjohtoon kuuluivat puheenjohtajana Elias Simojoki, sihteerinä Viljo Väättäinen Allan Virkkusen ollessa vankilassa, rahastonhoitajana Osmo Hietala ja muina jäseninä Jaakko Virkkunen, Kalervo Elomaa sekä Jorma Tevaluoto. Keskusjohto ei Lapuan liikkeen aikana ollut paikallisosastojen yläpuolelle, määräävässä asemassa paikallisosastoihin nähden, vaan paikallisosastot olivat pitkälti itsenäisiä, yhteydet keskusjohtoon satunnaisia eikä valtakunnallinen toiminta ollut keskittynyttä.¹² Tilanne muuttui radikaalisti keskitetyimmäksi ja ohjatummaksi sen jälkeen kun Sinimustista tuli IKL:n nuorisojärjestö osittain johtuen sekä IKL:n organisaatiouudistuksesta että vaalipropagandatyön vaatimuksista eduskuntavaaleissa 1933 ja 1936.

Sinimustien liittamisestä IKL:ään ilmoitettiin 28.1.1933 Ajan Sanassa.¹³ Isänmaallisen Kansanliikkeen aikana sinimustakerhojen ilmapiiri, toiminnan painopisteet sekä keskusjohto ja sen koko rakenne muuttuivat. Keskusjohto oli jo aikaisemmin siirretty Helsinkiin ja nyt siihen valittiin aikuisia miehiä koulupoikien tilalle. Sinimustapäälliköksi valittiin Elias Simojoki, kiihkoisänmaallinen pastori, IKL:n kansanedustaja ja Akateemisen Karjala-Seuran valajäsen numero yksi. Muita keskusjohdon jäseniä olivat Reino Ala-Kulju, Jorma Tevaluoto, Sakari Vapaasalo ja Jaakko Virkkunen.¹⁴ Sinimustat ja IKL olivat nyt järjestöllisesti – eivät juridisesti – toisistaan riippuvaisia.¹⁵

Miksi Tampereelle sitten syntyi aktiivisesti koko olemassaoloaikansa toiminut sinimustapaikallis-osasto? Yleinen äänestyskäyttäytyminen Tampereella suosi sosiaalidemokraatteja. Jo vuoden 1918 lopulla sosialidemokraatit saattoivat paikoin asettaa ehdokaslista kunnallisvaaleihin ja Tampereella työväen edustajat saivat enemmistön valtuustoon. Kaupunki olikin tarkasteluajanjaksona ainoita vasemmisto-enemmistöisiä kuntia Suomessa. Vuosina 1930–1936 sosiaalidemokraatit saivat keskimäärin 60 % annetuista äänistä.¹⁶ Tampereella oli kuitenkin jo Lapuan liikkeen aikana ollut liikettä kannattavia henkilöitä ja toimintaa. Kantavana hahmoina olivat olleet tehtailija Rafael Haarla ja hänen poikansa Eino Haarla. He osallistuivat kyydityksiin ja niiden kustannuksiin, vaikkakaan Tampereen iskujoukko ei ollut ollut kovin aktiivinen. Svinhufvudin aikana se teki kaksi kyyditystä ja yhden kyyditysyrittäksen ja Kallion presidenttikaudella ei yhtään. Eniten kohua herätti kunnallisormestari Hakkilan kyyditys. Puolestaan Lapuan iskujoukko teki samana aikana 37 kyyditystä ja kolme yritystä.¹⁷ Tampereen kaupungin ilmapiiri 1930-luvulla ja sen menneisyys ”punaisena kaupunkina” eli vahvana vasemmiston kannattaja-alueena eivät suosineet sinimustapaikallisosaston syntyä. Miksi vasemmistolaisena pidettyyn tehdaskaupunkiin syntyi sinimustapaikallisosasto? Mitkä olivat sen toimintamuodot ja suhteet IKL:ään, Akateemiseen Karjala-seuraan ja oppikouluissa toimineeseen Oppikoulujen Karjala-seuraan sekä lähiseutujen paikallisosastoihin? Entä vaikuttiko sukupuoli toimintaan ja aktiivisuuteen?

Eräänä selittäväenä tekijänä voisi olla se, että voimakas vasemmisto-enemmistö kaupungin johtavissa elimissä johti myös vahvan vastakkaisen organisaation syntyyn. Tällaisena näkee tilanteen Göteborgissa myös Helène Lööw. Hän toteaa Göteborgissa ja sen ympäristössä vaikuttaneen Kyrkliga Folkpartietin – äärikonservatiivinen, natseihin suuntautunut puolue – saaneen ääniä paikallisvaaleissa juuri sosiaalidemokraattien vahvimmalla vaikutusalueella.¹⁸ Tässä on nähtävissä mielenkiintoinen paralleeli Tampereen tilanteeseen. Sinimustat voidaan tavoitteidensa ja toimintatapojensa perusteella luokitella oikeistoradikaaliksi nuorisjärjestöksi. Kirjassaan Suomalainen äärioikeisto maailman sotien välisenä aikana Toivo Nygård määrittelee äärioikeiston reaktioksi bolsevismille ja kommunismille.¹⁹ Nygårdin mielestä oikeistoradikalismien juuret ovat fennomaniassa ja svekomaniassa, routavuosien aktivismissa, jääkäreissä, 1918 sodassa sekä jälkiaktivismissa. Kirjassaan Sinistä ja mustaa Lauri Hyvämäki puolestaan määrittelee oikeistoradikalismien tai äärioikeistolaisuuden seuraavasti: ”Oikeistoradikalismilla tai äärioikeistolaisuudella voidaan tarkoittaa parlamentaarisen demokratian piirissä esiintyvää protestia, joka konservatiiviselta katsomuspohjalta lähteneenä kohdistuu vallitsevaan tilanteeseen ja vallanjakoon ja jota eivät normaalit parlamentaarisen menetelmät tyydytä”. Hyvämäki ei luokittele IKL:tä enää oikeistoradikalismien piiriin, vaan näkee puolueen saaneen vaikutteita fasisistisista virtauksista. Martti Ahti puolestaan pitää sekä aktivismia että 1930-luvun oikeistoradikalismia yhtä oikeistoradikaalisesti toiminnallisina purkauksina.²⁰

IKL sai valtuustopaikkoja ja edustajansa Tampereen kaupunginhallitukseen, jossa sillä oli kolmena vuonna yksi paikka. IKL:ää edusti toimikautena 1934 kaksi valtuutettua, 1935–1936 neljä valtuutettua ja 1937–1945 kaksi valtuutettua. Toimintansa ajan IKL oli vaaliliitossa Kokoomuksen kanssa. Tarkasteluajankana IKL sai eduskuntavaaleissa Pohjois-Hämeen vaalipiirissä yhteensä 26,3% äänistä ja vuoden 1936 vaaleissa 6,4% äänistä.²¹

IKL:n päämääriin kuului se, että myös nuoriso piti saada mukaan toimintaa, mutta kurinalaisesti ja keskusjohdon alaisuudessa. Tavoitteena oli nuoriso, joka pystyisi luomaan yhtenäisenä kansankokouksena Suur-Suomen ja ”vapauttamaan Karjalan, Inkerin ja Viron heimokansat raskaan ikeen eli kommunismin alta”. IKL:n aikana keskusjohto pyrki muuttamaan sinimustien toimintaa järjestäytyneemmäksi ja muokkaamaan siitä kurinalaisemman ja julkisuudessa esittelykelpoisemman järjestön. Kurinalaisuudella pyrittiin eliminoimaan useimmat julkisuudessa pahennusta herättäneet kepposet,

kuten savupommien heittäminen: sinimustat olivat räjäyttäneet omatekoisen kyynelkaasupomoksen Vallilan työväentalossa v.1935 ja heinäkuussa 1935 häirinneet Balderin salissa Helsingissä pidettyä rauhankokousta heittämällä yleisön joukkoon parvekkeelta hajupommin.²² Keskusjohto pyrki organisaation avulla vähentämään sinimustien herättämää yleistä paheksuntaa, joka kuitenkin huipentui järjestön lakkauttamiseen vuonna 1936. Virallisena syynä lakkauttamiseen oli keskusjohtoon kuuluvien sinimustien osallistuminen ulkopoliittiseen selkkaukseen eli Viron vallankaappausyritykseen vuoden 1935 loppupuolella. Järjestön johtaja Elias Simojoki oli osallistunut mm. Artur Sirkin, vapsien johtajan ja vastavallankaappauksen yrittäjän, piilotteluun ja kuljettamiseen Ruotsiin.²³

Järjestö lakkautettiin tammikuussa 1936 ja Korkein Oikeus vahvisti päätöksen vuonna 1938. Mutta sinimustajärjestön henki eli yhä Mustapaidat-nimisen järjestön kautta, jonka johtohenkilöt, päämäärät ja kannattajakunta olivat samat kuin sinimustilla. Toimintaan osallistuivat mm. Elias Simojoki, Erkki Ervamaa, Viljo Lius, Reino Ala-Kulju ja Anna-Liisa Heikinheimo eli jokseenkin samat henkilöt, jotka toimivat myös sinimustien johdossa.²⁴ Mustapaidat oli sinimustista poiketen suoraan IKL:n organisaation alainen nuorisjärjestö. Toiminta jatkui myös Tampereella. Valtiollinen poliisi seurasi toimintaa tarkasti ja totesi mm. vuonna 1938 katsauksessa toiminnan olevan huomattavaa.²⁵

Sinimustien toiminta Lapuan liikkeen ja IKL:n aikana

“Arvoisat koulutoverit!

Jo pitkän aikaa on mielissämme liikkunut ajatus, eikö koululaistenkin olisi syytä ryhtyä tukemaan Lapuanliikettä. Emme ole kuitenkaan aikaisemmin katsoneet olleen riittävää aihetta tällaiseen toimintaan, mutta kun viime aikoina on kansamme keskuudesta noussut ääniä, että Lapuanliikkeen olisi lopetettava toimintansa ja käytävä lepäämään laakereilleen, emme enää katso voivamme mekin puolestamme olla puuttumatta tähän päivän polttavaan kysymykseen. Mielestämme on suoranainen väärä kansanliikettä kohtaan, että kaikenlaiset onnenonkijat tahtovat riistää sen voiton hedelmät, vaikkakaan eivät itse ole tehneet vähääkään tämän asian edistämiseksi. Päinvastoin ovat he koettaneet kaikin keinoin vastustaa tätä liikettä sen toiminnassa kommunismia vastaan. Ja koska meitä vielä lisäksi velvoittaa tähän toimeen vapaussodan aikuisten Junkkarien kallis muisto, olemme katsoneet välttämättömäksi yhtyä taisteluun kommunismia vastaan Lapuanliikkeen rinnalla. Tässä isänmaallemme tärkeässä asiassa käännyimme Teidänkin puoleenne, arvoisat koulutoverit, ja olemme varmat siitä, että tulette seisomaan rinnallamme tällä rakkaalle isänmaallemme vaikealla hetkellä. Pyydämme Teitä heti ilmoittamaan mielipiteenne asiasta voidaksemme tuoda julki sen täällä Lapualla pidettävässä koko maata käsittävässä kansalaiskokouksessa. Samalla pyydämme myös tietoa siitä, kuinka suuri joukko on takanamme Teidän koulusanne. Eläköön valkoinen Suomi!

Lapuan Yhteiskoulun Toverikunnan pojat

Aulis Ojajärvi

Aimo A. Kotkaniemi

Jouko Sinisalo”

Lapualta kirje lähti 8.11.1930 ja vastauksensa siihen Tampereen lyseon pojat lähettivät 22.1.1931. Lapualle lähetettyjä kirjeitä oli kaksi: toinen virallinen kirje, jossa pyydetään juhlapuhujia:

“Lapuan yhteiskoulun toverikunnalle

Arvoisat koulutoverit,

Isänmaallisen hengen kohottamiseksi Tampereen oppikoulunuorisossa olemme päättäneet toimeenpanna juhlatilaisuuden helmikuun 1 p:nä 1931, johon haluamme saada vieraaksemme rehtejä lapualaisia tovereitamme.

Pentti Aarnio Kosti Koskinen

Aapa Haapio Toivo Lehtinen

J.M. Kivelä Olavi Maijala”

ja toinen epävirallisempi, jossa mainitaan kerhon perustamisesta.²⁶ Epävirallisessa kirjeessä kerrotaan kokoontumisen olleen Eino Penttilän ansiota, sillä kirjeen mukaan hän oli koonnut yhteen Tampereen lyseon lapualaishenkiset oppilaat sinimustajärjestön sääntöjen mukaisesti. Tampereen Lyseon kuuden oppilaan Lapualle kirjoittama kirje ei ollut suora vastaus kiertokirjeisiin, vaan se oli syntynyt kokouksessa läsnä olleen luutnantti Eino Penttilän aloitteesta. Luutnantti oli kertonut lyseolaisille mahdollisuudesta saada juhlaan puhujia Lapualta. Eino Penttilä (27.8.1906–24.11.1982) oli suorittanut kadettikoulun

1929-1930 ja hän toiminut mm. nuorempana upseerina Hämeen Rakuunarykmentissä sekä Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirin aluepäällikkönä 1935-39. Luutnantti hänestä oli tullut 1931 ja myöhemmin hän yleni majuriksi.²⁷

Säännöissään sinimustat olivat määritelleet toimintaansa niin, että järjestön tarkoituksena oli toimia elvyttämässä ja lujittamassa isänmaallista henkeä ja ajattelutapaa nuorison keskuudessa ja lisäksi toimia yhdyssiteenä isänmaallisesti ajattelevan nuorison piirissä.²⁸ Sekä virallinen että epävirallinen kirje oli päivätty 22.1.1931. Miksi Rellun pojat ryhtyivät toimeen? Esikuvat olivat tärkeitä – näiden esikuvien (jääkäreiden tai vuoden 1918 sodassa kaatuneiden koulupoikien) maine saattoivat panna alulle sinimustakerhon myös Tampereella. Jo sortovuosista lähtien koulun oppilaat olivat olleet suomalaisuusaatteen kannattajia ja koulun historiaan kuului se, että oppikoululaiset olivat “valkoisen Suomen” kannattajia. Tampereen lyseon oppilaita osallistui noin 50 valkoisten puolella vuoden 1918 sotaan. Vanhemmat oppilaspolvet mukaan lukien heistä kaatui 17.²⁹

Kirjeen seurauksena Tampereella vierailivat kiertokirjeiden kirjoittajat (Aulis Ojajärvi, Aimo Kotkaniemi ja Jouko Sinisalo) helmikuun alussa.³⁰ Oletettavasti lapualaiset ohjasivat paikallisosaston toimintaa aloittelevia koululaisia, sillä ennen IKL:n perustamista ja sinimustajärjestön liittymistä siihen, keskusjohdon tehtävänä oli lähinnä lähettää paikallisosastoille puhujia, keskustelunaiheita, sinimustamerkkejä sekä “kannustaa heitä aatteessa”.³¹ Jäsenekseen sinimustat hyväksyivät tuolloin henkilön, joka oli “toverikuntaluokkalainen (5:stä luokasta ylöspäin) oppikouluista sekä poikkeustapauksissa myös muualta”.³² Tämä tarkoitti Tampereen näkökulmasta toiminnan keskittymistä oppikoulunuorison keskuuteen. Tampereen paikallisosaston kehitys vastaa sinimustajärjestön kehitystä. Teoksessaan Oppikoulu 1880-1980 Kyösti Kiuasmaa on sitä mieltä, että Tampereelle syntyi sinimustapaikallisosasto usean koulun yhteisenä kerhona.³³ Tämä pitääkin paikkaansa tarkasteltaessa sinimustapaikallisosaston myöhempiä vaiheita sekä jäsenpohjaa. Tamperelaiset toimivat yhdessä kerhossa, johon kuului sinimustia kaikista Tampereella toimivista oppikouluista, myös ruotsalaisesta oppikoulusta.

Tampereella paikallisosaston toiminta oli paikallisosaston sihteerin Kosti Koskisen mukaan alkuaikoina “passiivista, etupäässä jäsenten keruuta” sekä merkkitilausten välittämistä.³⁴ Aktiivisuutta puolestaan osoittaa se, että sinimustajärjestön oma jäsenmerkki syntyi tamperelaisen sinimustan, Pauli Aarnion, ehdotuksen pohjalta ja se otettiin käyttöön vuonna 1931.³⁵

Tampereella järjestettiin myös sinimustien valtakunnallinen kokous 12.6.1931, jossa todettiin “ettei Sinimusta-järjestö tahdo kajota missään asteessa” kielikysymykseen Lapuan liikkeen periaatteita noudattaen.³⁶ Tamperelaisilla oli edustajansa myös Helsingissä pidetyssä edustajakokouksessa, jossa tamperelaisten edustaja Pauli Aarnio toi esille, että sinimustien tulisi liittyä jonkin vankemman järjestön alaiseksi. Mielenkiintoiseksi ehdotuksen tekee se, ettei Lapuan liike ollut ainoa vaihtoehto vaan toisena vaihtoehtona Aarnio esitti Vapaussodan Rintamamiesten Liittoa.³⁷ Vapaussodan Rintamamiesten Liittoa esitettiin luultavasti siksi, että liitto oli perustettu Tampereella 1929, yhdistyksen kotipaikka oli Tampere ja sen toimintapäämäärät olivat pitkälti yhteneväiset Lapuan liikkeen kanssa. Liiton tavoitteena oli alunperin valkoisen työläisen suojeleminen työmaaterrorilta sekä isänmaallisen hengen ja uskonnollisuuden voimistaminen. Liitto vastusti kommunismia, marxilaisia luokkavastakohtaisuuksia edistävää kiihotusta sekä suhtautui puoluepolitiikkaan ja kielikysymykseen kielteisesti.³⁸ Sinimustanuoret pitivät, aikuisen esimerkin mukaisesti, kommunisteja uhkana yhteiskunnalle ja oppikoululaiset pyrkivät omalla toiminnallaan torjumaan kommunistit sekä ehkäisemään sen leviämistä.

Ennen IKL:n aikaa sinimustat oli ollut koululaisjärjestö, josta oli tullut valanvannoneiden yhteisö Mäntsälän kapinan vaikutuksesta. Alkuvaiheessa ei edes oltu pyritty saavuttamaan koko maan nuorisoa, vaan oli pysytelty tiukasti rajatun joukon kerhona. Tilanne muuttui IKL:n aikana, jolloin IKL:n omia tarkoituksia noudatellen sinimustat laajentui, ainakin paperilla, koko nuorison yhdistäväksi järjestöksi. Erityisesti sinimustien keskusjohto yhdessä IKL:n kanssa halusi pelastaa työläisnuorison “kommunismien kiroukselta” sekä tutustuttaa sinimustanuoriso suomalaisen työväestön elämään.³⁹ Virallisesti näitä tavoitteita alettiin käytännön tasolla toteuttaa järjestötiedotteen määräyksestä vuonna 1933. Tiedotteen mukaan “sinimustatosastot eivät ole oppikoulujen ym. koulujen, opistojen, seminaarien

sisäisiä laitoksia, vaikka voidaan sellaisiksikin muodostaa niissä tapauksissa, joissa tämä järjestely on käytännöllinen ja mahdollinen toteuttaa. Samassa kaupungissa voivat toimia eri kouluissa omat sinimustaosastonsa tai toimii yksi sinimustaosasto eri koulujen yhteisenä. Sääntönä on kuitenkin pidettävä, että sinimustaosastot ovat yleisiä nuorisojärjestöjä, joihin kuuluu nuoria oppilaitosten sisä- ja ulkopuolelta.”⁴⁰ Ehkä toiminnan laajentuminen vaikutti osaston aktiivisuuteen koko sinimustien toimintajakson ajan.

Sinimustien toimintaa aktivoi myös aikuisten myötämielisyys. Tampereella IKL sai paikkoja kaupunginvaltuustossa ja tuli mukaan kaupungin päättäviin elimiin. Tamperealaisen sinimustaosaston jäsenpohjan huomioon ottaen oli tärkeää, että tamperealaiset rehtorit olivat myötämielisiä sinimusta-aatteelle. Kouluneuvos Kaarlo Tiililä päiväkirjassaan toteaa: ”ainakin kaikkien suomenkielisten oppikoulujen rehtorit olivat IKL:n ymmärtäjiä”.⁴¹ Kaarlo Tiililä oli Tampereen Suomalaisen Yhteiskoulun silloinen rehtori. Rehtoreitten myötämielisyys vaikutti sinimustapaikallisosaston toimintaan aktiivisesti, ainakin se mahdollisti koululaisten toiminnan järjestössä.

Tampereella pyrittiin sinimustiin saamaan jäseneksi myös työläisiä IKL:n periaatteen mukaisesti. Kouluneuvos Tiililä noteeraa tapahtuneen Tampereella kirjoittamalla päiväkirjaansa ”työväen liikehtivän IKL:n suuntaan johdossaan Veli Antila”.⁴² Veli Antila toimi myös Tampereella ilmestyneen Työn Suunnan päätoimittajana ja lehti yleisesti pyrki lähentymään työläisiä ja julkaisemaan heidän asemaansa koskevia kirjoituksia hyökäten voimakkaasti kansainvälistä marxilaisuutta vastaan. Nimimerkillä Sinimustatyttö esiintyvä kirjoittaja totesi itse olevansa työläinen, joka oli huolestunut muiden työläisten kohtalosta:

”Eikö jokainen suomalainen haluaisi, että meidän pieni kansamme ei enään taistelisi toinen toistaan vastaan, vaan eläisi veljellisessä rakkaudessa ja sovinnossa. Me sinimustat unelmoimme yksimielisestä Suur-Suomesta, voimakkaasta Suomen valtiosta ja heimokansojemme vapaudesta[...]Meidän sinimustien tehtävänä on nämä nuoret opastaa toiselle paremmalle elämän tielle. Meidän on lietsottava heihin tulta niin, että se tuli kulkee kautta Suomen polttaen pois kaiken saastaisuuden kansastamme.”⁴³

Kirjoitus osoittaa, kuinka hyvin sinimustilla oli järjestönsä ajama asia ainakin ulkonaisesti hallussa, samoin fraseologia. Kirjoituksessa haaveillaan kansankokonaisuudesta, voimakkaasta Suomen valtiosta, jonka rajat ulottuvat Uralille. Lisäksi kommunismi nähdään sinä nimeltä mainitsemattomana saastana, joka täytyy poistaa Suomesta. Sama teema jatkuu Työn Suunnassa 12.5. 1935 olleessa työläisnuorisolle suunnatussa kirjoituksessa:

”Nuorisostamme, he (sinimustat) ojentavat veljen käden kaikille nuorille niin työläisnuorille kuin muillekin. He muuttavat työläisnuorten, jotka ovat kulkeneet elämän varjopuolella, verisen luokkavihan, jonka he jo äidinmaitoon saaneet, rakkaudeksi veljesrakkaudeksi. Luopumatta, itsensä unohtaen käyvät sinimustat taisteluun Suomen nuorison sielusta ja heidän taistelunsa ei ole jäävä hyödyttömäksi.”⁴⁴

Tamperealaiset sinimustat olivat tietoisia oman kaupunkinsa ”punaisuudesta” ja heidän oma suhtautumisensa asiaan näkyi mm. kirjoittelussa valtakunnalliseen Sinimustalehteen. Kirjoituksessaan sinimusta iskumies Aaro Salomaa hyökkäsi marxilaisia vastaan ja väitti, että Neuvostoliitossa lapset opetetaan vihaamaan isänmaan, uskonnon ja kodin pyhyttä. Suomen pelastuksena hän näki nuorison, joka kokonaisuutena rinta rinnan rakentaisi isänmaata.⁴⁵ Loppujen lopuksi työläisnuorison puolelleen voittamisessa sinimustat eivät onnistuneet, sillä sinimustat oli porvarillinen organisaatio, joka toimi porvarillisten ihanteiden ja päämäärien mukaisesti. Samanlainen kahtia jakautuneisuus oli nähtävissä myös Saksassa, Hitler Jugendin ja Bund Deutsche Mädelin kannattajissa.⁴⁶

Sinimustat näkyivät Tampereella ja lähiseudulla julkisuudessa, mm. helatorstaina 27.5.1933 sattuneen lippujupakan yhteydessä. Lippujupakan johdosta kiellettiin poliittisten tunnusten käyttäminen julkisesti. Kieltoa oli valmisteltu maaliskuusta lähtien, mutta Tampereen tapahtumat vauhdittivat lain säätämistä. Lippujupakan sai alkunsa sosialidemokraattien halusta liputtaa juhlatilaisuutensa yhteydessä Hämeenkadulla punaisilla lipuilla, joiden pystyttämiseen he olivat saaneet laillisen luvan kaupunginvaltuustolta. He liputtivat joissakin tangoissa sekä punaisilla lipuilla että siniristilipulla. Tampereen suojeluskuntalaiset taas eivät suvainneet vihaamiensa punalippujen julkista esittelyä yhdessä valtakunnan lipun kanssa, joten he ryhtyivät väkisin poistamaan lippuja ja kaatamaan lipputankoja.⁴⁷ Lippujen riisumisessa oli Kansan Lehden mukaan mukana myös koululaisia.⁴⁸ Lippujen riisumisessa mukana ollut suojeluskuntalainen koki lippujen poistamisen rauhallisena, kun taas vastapuolen

näkemyksellä oli erilainen: heidän mielestään liput riisuttiin väkivaltaisesti.⁴⁹ Sosiaalidemokraattien juhlasta oli propagoitu jo edeltä käsin, sillä toukokuun 23. oli Tampereen Teatterissa pidetty tilaisuus, jossa Aamulehti arvioi olleen 1 000 kuulijaa. Tilaisuudessa oli ”puhuttu propagandaa lipuista”. Aamulehti koki sosialistien liputtamisaiheet toisinajattelevien kansalaisten tahalliseksi ärsyttämiseksi.⁵⁰ Se, että suojeluskuntalaiset olivat riisuneet liput, oli Aamulehden mukaan johtunut sosialistien kulkueen ja puoluekokouksen aiheuttamista levottomuuksista. Pyynikin kentän levottomuuksista Aamulehti totesi sosialistien puolustautuneen kiviä heittelemällä.⁵¹ Kansan Lehden mukaan helatorstain lippujupakassa oli mukana sekä aikuisia että koulupoikia. Koulupojat olivat osallistuneet sekä lippujen alasrepimiseen että sosialistien juhlatilaisuuden häirintään. He olivat kivittäneet juhlapuhujia Pyynikin kentällä sekä huudelleet ilkeyksiä.⁵²

Tampereen sinimustapaikallisosasto sai myös myönteistä julkisuutta järjestämiensä juhlien kautta ja useissa juhlissa kunniapuhujina oli sinimustajärjestön terävintä johtoa: Elias Simojoki, Paavo Susitaival ja Viljo Lius. Työn Suunta mainitsee vuonna 1935 pidetyn ainakin kaksi taistelujuhlaa sekä myös sinimustien kevätjuhlan, jossa oli läsnä n. 600 kuulijaa. Kevätjuhlien avauspuheen piti sinimusta Risto Pohjonen, joka toivotti yleisön tervetulleeksi ”taistelemaan nuorison juhlaan”. Muita puhujia olivat Erkki Ervamaa ja sinimustapäällikkö Elias Simojoki, joka puhui työväenkysymyksestä. Keskusjohdolle lähetetyssä toimintakertomuksessa paikallisosaston vt. propagandajohtaja Veikko Lilja kommentoi juhlaa mainitsemalla ”punaiseen Tampereeseen lyötiin jälleen voimakas isku”.⁵³ Marraskuun 26. päivänä 1935 pidettiin Pohjois-Hämeen sinimustapiirin suurjuhla, jossa puhujina olivat Elias Simojoki, Paavo Susitaival ja Viljo Lius. Puhujat totesivat mm. seuraavaa: ”hyökkäysretket pitäjien syrjäkulmille, kurssit ym. ovat osoittaneet, etteivät punaisen Pohjois-Hämeenkin sinimustat nuku.” Juhlissa esiintyi Tampereen paikallisosaston lausuntakuoro.⁵⁴ Joulukuun 10. ilmestynyt Työn Suunta kommentoi edellisenä sunnuntaina Tuulensuon talossa pidettyä taistelujuhlaa. Kuulijoita oli juhlassa ollut 900. Puhujia olivat olleet Viljo Lius ja piirisihteeri Risto Pohjonen, Paavo Susitaival sekä Elias Simojoki. Viljo Lius piti Tampereen paikallisosastolle osoitetun puheen vapaussodan perinnöstä, jonka ”vapaussodan suuret sinimustat olivat heidän vaalittavakseen jättäneet”.⁵⁵ Sinimustien menestystä Tampereella kommentoitiin Työn Suunnassa 21.1.1936:

”Tampereen Sinimustapaikallisosasto on elänyt voimakasta nousukautta ja jäsenmäärä on kasvanut huomasti. Sm-usko ja -aate ovat päivä päivältä valloittaneet nuorisoa riveihimme. Punaisen Tampereenkin nuoriso alkaa herätä. Viime vuonna alkamamme Tampereen valtaus jatkuu, se jatkuu siksi, kunnes jokainen työläisnuorikin on riveissämme[...] Toimintamme, joka oli melkein lamassa viime kevääseen asti[...] keskittynyt koulutustyöhön, josta ovat parhaana osoituksena monet kurssit, iskemieskurssit ja alokaskurssit. Sinimustia on osallistunut Kuortaneen johtajaleirille ja Kangasalan alokasleirille. Kolme alajohtajaa on ollut tutustumassa kansallisen nuorison työmuotoihin kolmeviikkoisella opintomatalla Saksassa.”

Artikkelissa oltiin myös toiveikkaita jäsenmäärän nousun suhteen (tavoitteena 500 henkilöä).⁵⁶

Tamperelaiset sinimustat olivat ahkeria myös oman aatteensa levittämisessä myös ympäristökuntiin, joissa ei vielä ollut sinimustapaikallisosastoa. Näitä sotilaallisin termein hyökkäysretkiksi nimettyjä pyöräretkiä tehtiin etenkin sinimustien toiminnan aktivoitumisen kaudella vuonna 1935. Retkien kohteina olivat etupäässä sopivan matkan päässä olevat lähikunnat, kuten Nokia, Kangasala ja Ruovesi.⁵⁷ jonne päästiin näppärästi mm. polkupyörillä ja yösiija saati etukäteen sovituista paikoista. Matkakertomuksessa kuvaillaan iskujoukon polkupyörämatkasta Näsijärven ympäri. Matkallaan pojat osallistuivat taloissa pidettyihin tilaisuuksiin sinimusta-aatteen levittämiseksi.⁵⁸ Retket olivat etukäteen suunniteltuja, sillä määränpäässä oli usein valmiiksi uteliasta yleisöä ottamassa vastaan hyökkääjät”. Perillä järjestettiin uusien jäsenten värväämiseksi tai sinimustapaikallisosaston perustamiseksi juhlatilaisuuksia, jossa lausuttiin, laulettiin ja pidettiin innostavia puheita. Tamperelaiset sinimustat onnistuivat tavoitteessaan perustaa lähikuntiin uusia paikallisosastoja: Ruovedelle (8.-10.1935), Kangasalle ja Lempäälään syntyi uudet paikallisosastot.⁵⁹

Tamperelaiset sinimustat ehtivät ennen sinimustien lakkauttamista perustamaan myös Pohjois-Hämeen sinimustapiirin IKL:n esimerkin mukaisesti. Piiri oli ainoa laatuaan koko maassa. Perustava kokous pidettiin 9.10.1935 Tampereella ja piirin kotipaikaksi tuli Tampere. Perustavassa kokouksessa oli läsnä edustajia Tampereelta, Nokialta, Ruovedeltä, Orivedeltä, Lempäälästä ja Ikaalisista. Myöhemmin

liittyivät mukaan Kangasalan, Jämsän ja Toijalan sinimustapaikallisosastot. Piirin johtajaksi valittiin IKL:n puoluesihteeriksi Ensio Purasmaa, piirisihteeriksi Risto Pohjonen ja piirihuoltajaksi Aaro Salomaa. Järjestötiedotteessa kiitettiin Tampereen paikallisosastoa ripeästä toiminnasta. Aaro Salomaasta tuli piirihuoltaja 27.11.1935.⁶⁰ Sinimustapiirin toimintatavoitteena oli koota itselleen eri paikallisosastojen raportit ja laatia niistä yhtenäinen katsaus keskusjohdolle sekä välittää keskusjohdolta tulevat ohjeet edelleen paikallisosastoille. Piirin tuli antaa neuvoja ja ohjeita vastaperustetuille lähipaikallisosastoille. Piirin perustamisen syyksi mainittiin "toiminnan vilkastuminen Tampereella ja ohjaustyön aikaa-vievyys".⁶¹ Pohjois-Hämeen sinimustapiirin perustaminen liittyy IKL:n pyrkimykseen saada sinimustien toiminnasta tehokkaampi sekä vuoden 1936 vaalikampanjaan, joka oli vilkasta myös sosiaalidemokraattien toiminnan aktivoitumisen takia.⁶² Tamperelaiset sinimustat olivat muutenkin yhteydessä lähiseutujen paikallisosastoihin, sillä he järjestivät yhteisiä kerhoiltoja ja juhlia, usein tarkoituksenaan tukea aloittelevien paikallisosastojen toimintaa. Mm. lempääläiset ja tamperelaiset sinimustat tapasivat yhteisessä kerho- ja luentoillassa 6.5.1935. Luentojen aiheita olivat järjestön säännöt ja toiminta sekä organisointi jne.⁶³ Elokuussa tamperelaiset ja nokialaiset järjestivät Nokialla yhteisen suurjuhlan, jossa esiintyi puhujien lisäksi tamperelaisten lausuntakuoro.⁶⁴ Paikallisosaston aktivoituminen IKL:n aikana näkyi mm. juhlien järjestämisenä, osallistumisena lähiseutujen paikallisosastojen toimintaan sekä sinimustapiirin perustamisena. Järjestelmällisen toiminnan teki mahdolliseksi sekä aktivoitunut jäsenistö että sinimustien paikallisosaston rakenteessa IKL:n aikana tapahtunut muutos.

Vala – alokkaasta täysivaltaiseksi jäseneksi

Uudet, täsmällisemmät muodot sinimustapaikallisosastojen toiminnalle määriteltiin sinimustakeskusjohdon (jatkossa puhuttaessa keskusjohdosta sillä tarkoitetaan vuonna 1933 muodostettua keskusjohtoa, johon kuuluivat Elias Simojoen lisäksi Reino Ala-Kulju, Jorma Tevaluoto, Sakari Vapaasalo ja Jaakko Virkkunen) vuonna 1933 lähettämässä tiedotteessa. Tiedotteen mukaan 10-15-vuotiaat kuuluivat pikkusinimustiin; 15 vuotta täytettyään heillä oli mahdollisuus vannoa sinimustavala ja liittyä varsinaisiin sinimustiin sekä 17 vuotta täytettyään liittyä IKL:n paikallisosastoon. Valan jälkeen sinimusta kirjoitti nimensä paikallisosaston valakirjaan ja hänelle luovutettiin sinimustamerkki.⁶⁵ Täten alokkaasta oli tullut täysivaltainen soturi.

IKL:n aikana aloitettiin järjestelmällinen alokaskoulutus, joka tähtäsi siihen, että 15 vuotta täytettyään pikkusinimusta voisi vannoa valan ja tulla järjestön täysivaltaiseksi jäseneksi.⁶⁶ Alokaskoulutus järjestettiin pienryhmissä, joissa alokastyöt ja -pojat yhdessä tai erikseen kuuntelivat luentoja sinimustaelämän perusteista. Tampereen kohdalla maininta alokaskursseista löytyy ainakin vuoden 1935 kohdalla, jolloin kurssilla luennottiin mm. sinimustaorganisaatiosta, johtajaperiaatteesta, suomalaisuus- ja heimokysymyksestä. Osallistujia kursseilla oli noin 80.⁶⁷ Paikallisosaston toiminnan aktivoitumisen myötä järjestettiin alokaskursseja ahkerasti loppuvuodesta 1935. Kurssien järjestämisestä ja pitoajankohdasta löytyi usea maininta Työn Suunnan sinimustajärjestön kerhopalstalta.⁶⁸

Alokaskoulutus sisälsi luentoja, puheharjoituksia, sinimustille tärkeiden laulujen opettelemista sekä kirjallisuuden lukemista.⁶⁹ Luentojen avulla pyrittiin kasvattamaan sinimustien tietoisuutta järjestölle tärkeistä asioista, kuten heimoaatteesta, heimosodista sekä Karjalan ja Inkerin heimojen hädänalaisesta asemasta. Suuntautuminen juuri Inkeriin ja Karjalaan sekä heimosotien voimakas korostaminen ilmensivät sinimustille varattua tehtävää taistella Suur-Suomen puolesta ja "kärsiä marttyyrikuolema".⁷⁰ Myös myöhemmin alokaskoulutuksen päätyttyä luennot paikallisosastoissa taskuaseen ja kiväärin käytöstä,⁷¹ osoittivat paikallisosastojen valmiutta pitää konkreettisesti huolta sekä isänmaan tulevaisuudesta että heimokansojen kohtalosta. Vahvistusta kysymykselle, varustautuivatko sinimustat sisäisen tilanteen varalta, ei lähteistä ole löytynyt. Sinimusta-aloikkaille luennottiin myös tavasta, jolla sinimustat käyttäytyvät sekä sinimustien siveellisistä velvollisuuksista. Sinimustille oli tärkeää tietää oman järjestönsä syntyhistoriasta ja suhteista IKL:ään, Akateemiseen Karjala-Seuraan ja sen oppikouluissa toimivaan alajärjestöön, OKS:aan.

Opeteltavat laulut sisälsivät sinimustien oman marssin sekä Horst Wesselistä suomennetun Luo Lippujen, IKL:n kunniamarssin Mustapaitojen marssin ja näiden lisäksi perinteisiä suomalaisia marsseja, kuten Jääkäreitten marssin, Ateenalaisten laulun ja Maamme-laulun.⁷² Luettavassa kirjallisuudessa

keskityttiin järjestölle asetettuja tavoitteita tukevan materiaalin opiskeluun, joten kirjallisuus vahvisti edelleen jo luentojen perusteella muotoutunutta kuvaa sinimustajärjestön esikuvista ja sinimustille varatusta tehtävästä. Kirjallisuusohjelmaan kuului Mussolinin elämänkerta ja Italia Mussolinin johtamana, kalterijääkäreistä kertova kirja, vapaussotaa ja Aunuksen retkeä käsittelevää kirjallisuutta sekä Ewersin Horst Wesselin suomenkielinen painos. Tiedote koski mm. kirjastojen perustamista paikallisosastojen käyttöön.⁷³ Em. kirjoille on yhteistä se, että niissä ihannoitiin johtajavaltaista yhteiskuntajärjestelmää, kerrottiin vapaussodasta ja annettiin sankariesimerkkejä. Pojille suunnattu kauno-kirjallisuus sisälsi muutenkin tuohon aikaan samaistumismalleja ja elämää yleisesti ohjaavia toiminta-ohjeita, mitkä koskivat isänmaarakkautta ja yksilöllistä toimintavalmiutta. Rajatessaan kohderyhmiään kirjoittajat lukivat niihin mm. suojeluskuntien poikaosastot ja IKL-järjestöt.⁷⁴

Alokkailla valanvannomistilaisuus oli alokaskoulutuksen huipentuma. Tampereen paikallisosaston valanvannomistilaisuudesta vuodelta 1935 on säilynyt seuraavanlainen kuvaus:

“Kerho oli valaistu kynttilöin. Se jo todisti, että jotain suurta on tänä iltana. Se sai jokaisen nuoren ajattelemaan jotain vakavaa. Seisoimme kaikki rivissä. Ulkona satoi ja tuiskutti. Juhlallinen tunne vallitsi koko kerhohuoneustossa. Hiljentyneenä elämämme suurta tilaisuutta varten kannettiin siniristilippu sisään. Tämän jälkeen piti pastori Kaarlehto valasaarnan. Paikallisjohtajamme kysyi: “Oletteko täysin valmiita valaa varten. Jos joku epäroi astua taistelujen tielle hän siirtyköön rivistä pois, sillä tälle valalle täytyy olla uskollinen kuolemaan saakka. Emme me tarvitse pettureita.” Kaikki olivat valmiita. Kukaan ei väistynyt paikaltaan. Seisoimme hiljaa. Kädet ojennettuina kohti lippua vannoinne seuraavat sanat: “Minä lupaan kunniani ja omantuntoni kautta uhraavani työni ja elämäni Isänmaani ja kansani suuren tulevaisuuden luomiseksi. Sen hyväksi olen valmis tarvittaessa antamaan henkeni ja vereni. Jumala minua auttakoon olemaan iäti uskollinen tälle antamalleni lupaukselle.” Valan jälkeen p.j. Mekkonen puhui vielä, että nyt kun olette Jumalan ja kansamme silmien edessä näin vannoneet tuo tämä suuria velvollisuuksia teille. Muistakaa aina, kun vaara uhkaa, kun monet kiusaukset teitä kohtaavat elämän tiellä olla uskollinen lupauksellenne. Teidän on oltava valmiit millä hetkellä tahansa uhraamaan henkenekin Isänmaan puolesta. Tämä oli niin liikuttavaa, että monen silmäkulmassa kimmelsi kyynleet.”⁷⁵

Valatilaisuus järjestettiin usein joko IKL:n huoneistolla tai sinimustapaikallisosaston omissa tiloissa. Tampereella valatilaisuudet pidettiin tavallisesti IKL:n ja sinimustien yhteisessä ravintolassa Mustakarhussa, joka sijaitsi Läntisen kadun ja Hämeenkadun kulmassa. Valatilaisuudesta pyrittiin tekemään myös ulkonaisesti juhlava koristelemalla huoneisto, kuten Tampereella kynttilöin ja puolitangossa olevin heimolipuin.⁷⁶ Valatilaisuus aloitettiin laulamalla Kuullos pyhä vala tai käymällä kirkossa. Seuraavaksi seurasi puhe, jonka piti IKL:n paikallisosaston puheenjohtaja, pastori, sinimustapaikallisosaston puheenjohtaja tai propagandajohtaja. Puhe sisälsi muistutuksen edessä olevan valan velvoituksista ja merkityksestä. Sitten alokkaat vannoivat valan, jonka jälkeen pidettiin puhe. Puheessa puhuja korosti juuri vannotun valan merkitystä ja varoitti valapetturuudesta. Tilaisuuden lopuksi laulettiin Maamme, Vala tai Sinimustainmarssi.⁷⁷

Valatilaisuuksien yhteydessä pidettiin veljesilta, joskus ennen valatilaisuutta, joskus jälkeen. Veljesillassa laulettiin kohottavia, isänmaallisia lauluja, lausuttiin runoja tai luettiin “tilaisuuteen sopivaa, vakavahenkistä kirjallisuutta”.⁷⁸ Näin tehtiin myös Tampereella:

“Sitten siirryimme kahvipöytien ympärille viettämään veljesiltaa. Lauloimme paljon lauluja. Sm. Pohjonen puhui siitä, miten tänäkin iltana tanssitaan ja iloitaan. Niin harvat muistavat heimopäivää. Ei joudeta hiljentymään edes silloin, ei välitetä siitä, miten monet kärsivät, kun vaan itse hyvin voidaan. Me siellä rukoilimme heidän puolestaan. Ehkä Jumala kuuli rukouksemme ja auttaa heitä. Kahvia juotuaamme puhui sm. Salomaa vielä siitä teosta, jonka Suomen lähettiläs teki Moskovassa ja jonka kaikki tiedämme. Hän varoitti, ettemme kukaan Sinimusta tee sen kaltaisia tekoja. Lopuksi laulettiin ‘Oi Siunaa Herra Suomen kansaa.’”

Tilaisuudessa vannoi valan 37 sinimustaa.⁷⁹ Järjestön johtajan läsnäolo juhlisti omalta osaltaan valatilaisuutta. Sinimustapäällikkö Simojoki vieraili Tampereella eräässä tilaisuudessa. Työn Suunnassa Sinimustatytöt kuvaili iltaa seuraavasti:

“Illalla oli vala ja veljesilta kerhossamme, jolloin taasen joukko uusia tovereita liittyi taistelurintamaan. Vannoivat valan Sm-järjestölle ja Isänmaalle. Valan otti vastaan päällikkömme pitäen valasaarnan. Katetut kahvipöydät odottivat vieraitamme ja meitä. Pöydissä paloi kynttilät valaisten kerhoa. Suuri joukko olikin sinä iltana kerääntynyt sinne. Kaikki tämä todistaa, että meidän heräytyshuutomme on kuultu

täälläkin, jossa niin kauan on vihan oppia kylvetty nuorison sieluihin. Mutta oikeus voittaa yhä useamman ja useamman nuoren puolelleen. Meidän järjestömmä kasvaa päivä päivältä aina valtavammaksi. Ei ole pitkä aika siitä kun oli valatilaisuus ja nyt oli jo toinen. Joulun jälkeen täytyy järjestää kolmas ja ties kuinka monta sen jälkeen.”⁸⁰

Valatilaisuuksia järjestettiin paikallisosastoissa aina, kun valanvannovia sinimusta-alokkaita oli tarpeeksi. Ajankohdan määritteli kukin paikallisosasto itse. Sinimustavala oli tullut käyttöön Mäntsälän kapinan jälkeen 1932, jolloin kiertokirjeellä 15.9. määrättiin, että kussakin paikallisosastossa tuli olla valan vannonut sisärengas. Vain tällä sisärenkaalla oli mahdollisuus päästä käsiksi paikallisosaston salaisimpiin papereihin eli keskusjohdon paikallisosastolle lähettämiin kirjeisiin, valakirjoihin jne. Jollei paikallisosastossa ollut valaa vannonutta sisärengasta, keskusjohdolla oli mahdollisuus erottaa paikallisosasto, kunnes sen jäsenet olivat vannoneet valan ja luettelo, joka sisälsi valanvannoneen suku ja etunimen, syntymäpaikan ja -ajan sekä luokka-asteen, oli toimitettu keskusjohdolle.⁸¹ Näin pyrittiin varmistamaan, ettei sinimustajärjestö kokisi Lapuan liikkeen kohtaloa. Virallinen uusi valakaava julkaistiin järjestötiedotteessa 17. lokakuuta 1934. Tiedotteessa todettiin lisäksi, ettei uutta valaa tarvinnut vannota ja että keskusjohto lähettäisi uuden valan mukaiset valakirjat jäsenistölle. Tiedotteessa valan vastaanottajaksi määrättiin paikallisosaston puheenjohtaja, mitä käytäntöä yleisesti noudatettiinkin. Usein valan kuitenkin vastaanotti paikkakunnan pastori, jonka tärkeä rooli sinimustajärjestön tilaisuudessa johtui sekä papiston suuresta osuudesta IKL:n toiminnassa että valan luonteesta.⁸² Uudessa valakaavassa tuotiin aiempaa selvemmin esille sinimustajärjestön uudet pyrkimykset eli Suur-Suomen luominen.

Järjestötiedotteessa 6.10.1933 keskusjohto edellytti, että sinimustien paikallisosaston puheenjohtaja oli IKL:n paikallisosaston hyväksymä. Ohjeessa todettiin sinimustapaikallisosastojen olevan itsenäisiä, tasavertaisia, mutta alistettuja IKL:n piiripuheenjohtajan tai piirisihteerin valvontaan.⁸³ Paikallisosastojen oletettiin raportoitavan säännöllisesti keskusjohdolle. Puheenjohtajan vaihtamisen yhteydessä keskusjohdolle lähetetyn raportin ohien paikallisosasto liitti kirjallisen hyväksymisen IKL:n paikalliselta puheenjohtajalta. Tällä pyrittiin siihen, ettei sinimustien paikalliseen johtoon olisi tullut sellaisia henkilöitä, joita IKL ei hyväksynyt. Tiedote kuvasi IKL:n omaksumaa johtajaperiaatetta, jonka noudattaminen tuli tärkeäksi myös sinimustille Simojoen tultua järjestön johtoon.⁸⁴ Nygård kirjassaan Suomalainen äärioikeisto on sitä mieltä, että johtajaperiaate on peräisin Mussolinin johtajuuskäsitteestä.⁸⁵ Periaatteen esimerkkinä oli mitä todennäköisimmin saksalainen Hitler Jugend: Hitler Jugendin aluejohtajan tai sitä ylemmän johtajan valinta vaati kirjallisen vahvistuksen Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP:n, paikalliselta johtajalta.⁸⁶ Paikallisosaston toimintaa valvoivat siis sekä keskusjohto että IKL:n paikallisjohto. Johtajaperiaate ei kuitenkaan toteutunut IKL:n johdossa täydellisesti, toisin kuin Sinimustissa.

IKL:n johdon tarkoituksena oli laatia liikkeelle uusi rakenteellinen järjestelmä, arkkitehdiksi palkattiin Paavo Susitaival. Susitaival esitti ensimmäisen kerran ajatuksiaan vahvasta järjestöstä IKL:n johtohenkilöille kokouksessa helmikuussa 1933. Hänen mukaansa marxilaisuuden hävittäminen ja nuorison mukaan saaminen sekä Lapuan liikkeen kohtalon välttäminen vaativat järjestystä. Susitaipaleen mallista muodostui kaikesta huolimatta Saksan mallin mukainen iskujoukkoineen (Sturmabteilung des N.S.D.A.P eli SA-joukot), yhtenäisine asuineen, tervehdyksineen ja puhujakoulutuksineen.⁸⁷ Kaikki tämä järjestys oli tarpeen, sillä IKL halusi nousta vuoden 1933 vaaleissa poliittisesti vahvaksi puolueeksi.

Keskusjohdolle lähetettävän raportin tuli sisältää paikallisosaston pitämät kokoukset, juhlat ja illanvietot, muun toiminnan, luettelon uusista jäsenistä ja paikallisosaston vahvuuden. Ilmeisesti yhtään paikallisosastoa ei erotettu.⁸⁸ Kunkin paikallisosaston tuli säännöllisesti raportoida tekemisistään keskusjohdolle. Mikäli paikallisosasto ei raportoinut toiminnastaan säännöllisin väliajoin, keskusjohdolla oli mahdollisuus ryhtyä rankaisutoimenpiteisiin ja jopa erottaa paikallisosasto. Näihin toimenpiteisiin ei kuitenkaan käytännössä tarvinnut ryhtyä. Keskusjohto puolestaan hoiti yhteydenotot paikallisosastoihin jäsentiedottein ja kiertokirjein.⁸⁹ Tieto keskusjohdolta jäsenille kulki yleensä paikallisosaston kautta. Alaosastojen tai ryhmien kokouksissa luettiin keskusjohdon lähettämiä järjestötiedotteita. Vain valantehneet jäsenet saivat jäsenkirjeen.⁹⁰ Susitaival suunnitteli IKL:lle organisatoorisen rakenteen, jonka perusyksikkönä oli ryhmä. Siihen kuuluivat ryhmänjohtaja, apulainen sekä enintään 20 jäsentä. Kuusi ryhmää kuului alaosaan ja paikallisosastoon kuului kuusi alaosaan saman kunnan alueelta.

Alueeseen puolestaan kuuluivat saman kunnan sisällä toimivat alaostot. Alueet puolestaan kuuluivat piiriin, joita oli IKL:ssä 23 kappaletta.⁹¹ Keskusjohdon vuonna 1933 lähettämän tiedotteen mukaan paikallisosaston johtohenkilöitä olivat puheenjohtaja, sihteeri, propagandajohtaja sekä paikallisosaston taloudesta vastaava huoltaja. Paikallisosasto oli jaettu alaostoihin, joilla puolestaan oli oma johtajaportaan. Alaostoihin kuului noin viisikymmentä sinimustaa ja toimivuuden kannalta se oli jaettu vielä ryhmiin, johon kuului yhdeksän sinimustaa sekä ryhmänjohtaja. Yhteen alaostoon kuului viisi edellä mainittua ryhmää.⁹² Käytännössä mainittu organisaatiomalli mahdollinen vain suurissa kaupungeissa kuten Tampereella. Tampereelle muodostettiin ohjeitten mukaan seitsemän alaostoa, joille kullekin tuli oma alajohtaja.⁹³

IKL:n organisaatiouudistuksen myötä myös sinimustille alettiin järjestää organisaation pohjalla olevan ideologian mukaista koulutusta. Koulutukseen kuuluivat ohjelmalliset kerhoillat, työpalvelu (tytöille ja pojille sukupuolensa mukaisesti). Tampereen paikallisosastolle yhteisiä tilaisuuksia olivat mm. ohjelmalliset kerhoillat, joissa pidettiin puheita, laulettiin, lausuttiin, luettiin keskusjohdolta tulleita tiedotteita ja pidettiin esitelmiä sinimusta-aatteelle läheisistä aiheista, kuten järjestön organisaatiosta, vapaussodasta, Karjalasta, Liivinmaasta, järjestökurista ja aatteen levittämisestä myös työläisnuorisoon keskuuteen. Kerhoiltoja järjestettiin mm. 7.5.1935 ja 21.5.1935. Esimerkkiä tällaisen ohjelman sisältäviin kerhoiltoihin oli voitu saada mm. Hitlerin Saksasta: Stachuran mukaan Hitler Jugendin ohjelmaan kuului aatteellinen kouluttaminen, joka tapahtui koulutusleireillä, ideologisissa seminaareissa, julkisen puhumisen kurseilla, ja ”koti-illoissa” keskusteluna ideologisista asioista.⁹⁴

Tytöillä puolestaan oli oma ompeluiltaansa joka torstai säännöllisesti ainakin vuonna 1935 ja he suorittivat työpalvelua toimimalla myyjinä kerhokahvilassa ja -kaupassa. Pojat suorittivat työpalvelunsa mm. kunnostamalla kerhohuoneistoa.⁹⁵ Esimerkki työpalvelulle oli haettu Saksasta, jossa työpalvelun tarkoituksena oli ollut kasvattaa nuorisoa kansallissosialismin hengessä yhtenäisyyttä ja erityisesti aineellisen kunnioitusta silmälläpitäen,⁹⁶ Paikallisosastoa kehoitettiin myös valmentamaan iskuryhmiä, joita perustettiin yksi 50-henkistä alaostoa kohti ja iskumiehiä, jotka olisivat pääasiallisesti vastuullisia mm. ns. hyökkäysretkien tekemisestä.⁹⁷ Iskumiehet valittiin luotetuimpien sinimustapoikien joukosta. Tampereella iskumiehiä koulutettiin iskumieskurseilla ”ryhmätoimintaan, juhlien järjestämiseen, häirintään sekä puolustukseen, sinimustavelvollisuuksiin ja toimintaperusteisiin.” Kurseilla järjestettiin myös puheharjoituksia ja pidettiin lavastettu eduskunnan istunto.⁹⁸ Iskumiesten koulutuksen ajankohitaisuutta lisäsi sosiaalidemokraattien aikaisempaa määrätietoisempi valmistautuminen vaaleihin.⁹⁹

Yhtenäisyyttä lisäsi samaan aikaan käyttöön otettu univormu, joka koostui mustasta paidasta ja sinisestä solmiosta. Lapuan liikkeen johtaja, Vihtori Kosolan, mielestä sininen väri symboloi isänmaata ja musta oli fasistinen kommunismin vastainen väri. Leireillä asuna oli mustat paidat, siniset solmiot, saapashousut ja saappaat tai vaihtoehtoisesti suorat housut ja kengät, tytöillä tumma hame. Miespuolisten johtajien varustukseen kuului komentohihna.¹⁰⁰ Univormun käyttö aiheutti kohua ja sinimustat rinnastettiin natseihin. Simojoki piti sinimustapukua tärkeänä sinimustille, sillä ”nämä vakavat värit ja tämä vakava puku on, jos mikään säädylinen ja hyväksyttävä. Se on vastalause sille ulkomailta tuodulle pukeutumisrihkamille, jota täälläkin pääkaupungissa näkee niin erinomaisen paljon, ja sille säädöttömälle pukeutumiselle tai pukeutumattomuudelle, jolla tavalla n.s. liberaalinen nuoriso esiintyy esim. kesällä kylpyrannoilla.”¹⁰¹ Simojoki halusi nähdä väreissä yhteyden herännäisliikkeeseen, ei fasisteihin tai natseihin, kuten IKL:n vastustajat.¹⁰² Univormu oli tärkeä sinimustille esiinnyttäessä julkisissa tilaisuuksissa, mutta puserolaki poisti tämän tärkeän yhtenäisyyttä luoneen symbolin.

Yhtenäisen asun ansiosta sinimustat oli ollut helpompi erottaa muusta nuorisosta. Tiililä mainitsee: ”IKL:n kannattajia on koulunuorisossamme niin että vilisee. Aina Markkolallakin (suomalaisen yhteiskoulun johtajatar 1908–1925, historian, uskonnon ja suomen opettaja 1906–1943 sekä useana vuonna toverikunnan kuraattori) on sitä osoittava solmio.” Myöhemmin Tiililä kommentoi lisää: ”Nyt on puseroita alkanut ilmestyä meidänkin kouluumme. Urho Hakkarainen IX:llä oli ensin yksin. Arvaan, että hän oli pantu ikäänkuin kokeeksi. Kun en tarttunut asiaan, on ilmestynyt useita sekä tyttöjä että poikia.”¹⁰³ Puseroiden käyttämisen aiheuttama kohu kulminoitui Tampereella helatorstain sattuneeseen lippujupakkaan, jonka seurauksena eduskunta kielsi poliittisten tunnusmerkkien julkisen esillä pidon. Presidentti Svinhufvud vahvisti tämän ns. puserolain 5.4. 1934. Lain seurauksena IKL:n aatteelle

myötämielinen suomalaisen yhteiskoulun rehtori Tiililä määräsi oppilaitaan jättämään puserot pois kouluun tultaessa.¹⁰⁴ Tiililän toiminta johtui budjettiin tehdystä lisäyksestä, jonka mukaan valtion omistamia oppilaitoksia vastaan oli ryhdyttävä ”asianhaarojen vaatimiin toimenpiteisiin” ja yksityisiltä oppikouluilta oli kiellettävä valtion apu, jos ”poliittinen kiihotus” eli sinimustien toiminta kouluissa sallittaisiin.¹⁰⁵ Puseroita pidettiin kuitenkin yksityisesti. Tampereen sinimustat järjestivät Läntisen kadun ja Hämeenkadun kulmassa sijaitsevassa, IKL:n omistamassa ravintola Mustakarhussa yksityisiä tilaisuuksia, joissa käytettiin mustia paitoja.¹⁰⁶

Paimenet ja lampaat

Pastori Elias Simojoki

Nuoren Elias Simojoen heimosympatit ilmenivät konkreettisesti hänen osallistuessaan Karjalan ja Aunuksen retkiin. Retkien kokemukset vaikuttivat siihen, että hän oli perustavana jäsenenä Akateemisessa Karjala-Seurassa. Hän toimi Kiuruveden pitäjänapulaisena vuodesta 1929 saakka.¹⁰⁷ Vuonna 1933 hänet valittiin kansanedustajaksi ja samana vuonna hänestä tuli Sinimustapäällikkö. Simojoki oli sinimustajärjestölle kallisarvoinen puhuja ja johtaja, joka uskoi sanoihinsa uuden nuorison loistavasta tulevaisuudesta. Ammattimaisena esiintyjänä ja puhujana hän kasvatti järjestön suosiota merkittävästi. Omalla persoonallaan hän piti järjestön koossa.¹⁰⁸ Simojoen ja muun sinimustajohdon tavoitteena oli luoda maahan korkeat ihanteet ja päämäärät omaava uusi nuoriso. Uuden nuorison ajateltiin olevan voimakas sekä ruumiiltaan ja hengeltään terve. Simojoen mukaan ”sinimustan on opittava marssimaan, uimaan ja ampumaan, sillä lopullisessa ratkaisussa ei tarvita vain sielua, vaan myöskin ruumista.”¹⁰⁹ Kuten sinimustillakin, myös Hitler Jugendilla fyysinen puoli korostui henkisen puolen kustannuksella ja järjen tilalle tuotiin tunne.¹¹⁰

Simojoen ideologiaan kuului nuorison määrätietoinen kasvattaminen tulevaisuuden tehtäviä varten. Tehtäviin luettiin Suomen puolustaminen idän uhkaa vastaan ja Suomen heimon aseman vakiinnuttaminen. Tehtävien toteuttamiseksi sinimustat oli militarisoitava ja heistä oli muodostettava taistelujärjestö, sillä ”Suomen maata ei voi puolustaa muu kuin sotilaskansa, kansa joka on kokonaan militarisoitava”. Simojoki vaati nuorisoa olemaan valmis kuolemaan isänmaan ja kansankokonaisuuden alttarilla. Kuin tulevaisuutta ennustaen Simojoki sanoi: ”Miksei minun anneta henkisesti valmentaa nuorisoa, kun he kuitenkin tulevat läjittäin kaatumaan Karjalan Kannaksella!”¹¹¹ Simojoen sinimustanuorisolle osoittamisessaan puheissa usein esiintynyt militarismin periaate oli lähtöisin AKS:n riveistä, johon se oli periytynyt jälkiaktivismista.¹¹² Pastori Simojoki oli asettanut kristillisyyden sinimustien päämääräksi heti puheenjohtajaksi tultuaan antamallaan järjestötiedotteella. Tiedotteen mukaan ”sinimustan yksityisen ja julkisen elämän on oltava nuhteetonta, sillä koko Suomi katsoo meihin. Sinimustan on harrastettava Jumalan pelkoa ja itsensä kieltämistä”. IKL:n ja sinimustien johto suhtautui myös hyvin kielteisesti alkoholin käyttöön ja sinimustia erotettiin järjestöstä liiallisen alkoholin käytön tai siveettömän elämän takia. Keskusjohdon mukaan sinimustien tuli olla esimerkillisiä nuoria, jotka eivät polttaneet tupakkaa, kiroilleet tai juoneet alkoholia. Lapuan liike oli jo käyttänyt uskontoa kommunisteja vastaan. Lapualaisille uskonto oli nimenomaan valtionuskonto.¹¹³ Oikeistoradikaalit järjestöt mittasivat kommunismia kristillisyyden arvoilla. Kommunismi määriteltiin antikristillisyydeksi ja sen väitettiin edistävän yhteiskunnan hajaantumista. Neuvostoliitossa uskonnollinen rappion katsoneen johtaneen myös siveelliseen rappioon, erityisesti nuorison katsottiin ohjautuneen väärille urille.¹¹⁴ Simojoki herännäisenä suhtautui kielteisesti tanssimiseen ja alkoholin käyttöön. Käytännössä sinimustat toteuttivat kristillisyyttä mm. yhteisillä kirkossakäynneillä tai kerhohetken päätteeksi pidettävillä iltahartauksilla. Myös papiston suuri edustus sekä IKL:ssä että AKS:ssä vaikutti sinimustien voimakkaaseen kristillisyyden korostukseen.¹¹⁵ Kristillisyyden korostuksessaan Simojoki oli ankara, sillä hänen mielestään seurakuntaan kuulumaton ei voinut olla sinimustajärjestön jäsen.¹¹⁶

Simojoki ei ollut maltillinen ihminen, hän toimi usein ennen kuin ajatteli toimintansa seurauksia. Hänen harkitsemattomat puheensa aiheuttivat ongelmia IKL:n johdon, erityisesti rikosoikeuden professorin, Bruno Salmialan kanssa. Bruno Salmiala (vuoteen 1935 Sundström) oli rikosoikeuden professori ja IKL:n kollektiivisen johdon jäsen, vuodesta 1934 lähtien IKL:n järjestöjohtaja. Professori Salmialan rooli kansanliikkeessä oli ”vahtikoira”; hän pyrki pitämään järjestön toiminnan laillisena. Esimerkkinä

Simojoen kehotuksesta suoraan, julkiseen toimintaa olivat Kustaa Aadolfin eli ruotsalaisuuden päivänä syntyneet katutappelut aitosuomalaisten sinimustien koulupoikien ja ruotsinkielisten koululaisten välillä. Vuosina 1933 ja 1934 IKL:n Helsingin alueen, AKS:n ja Helsingin sinimustapaikallisosaston johto kielsi nuorisoa lähtemästä kaduille. Vuonna 1935 Simojoki kuitenkin kehotti koulupoikia lähtemään kaduille taistelevan suomalaisuuden etujoukkona, otsikoiden kirjoituksensa Sinimustalehdessä "Die Strasse frei – katu auki". Hän perusteli kehotustaan sillä, että "suomalainen nuoriso on oikeutettu olemaan Suomessa kadulla jokaisena vuoden päivänä eikä sillä ole oikeutta luovuttaa pääkaupungin katuja yksinomaan ruotsalaisten käytettäväksi yhdeksikään päiväksi vuodessa".¹¹⁷ Työn Suunnassa 17.11. 1935 todettiin, ettei vuonna 1935 ollut syntynyt levottomuuksia Helsingin kaduilla hakkapeliittain päivänä – yleisön odotuksista huolimatta.¹¹⁸

Järjestön johtajana Simojoella oli suuri vaikutus myös tamperelaisten sinimustien elämään. Hän kävi useita kertoja puhumassa Tampereella järjestetyissä juhlatilaisuuksissa. Tästä esimerkkinä mainittakoon puhetilaisuus, joka järjestettiin Tampereella joulukuussa 1935 Viron vallankaappaus Hankkeen epäonnistumisen jälkeen. Tilaisuus oli osanottajien mielestä vaikuttava. Työn Suunnassa nimimerkki sinimusta-tyttö kuvaili iltaa seuraavasti:

"Tämä vala ja veljesilta oli niin erikoinen, sillä ensimmäistä kertaa minun aikani sinimustissa kävi päällikkömme täällä meitä sinimustia tervehtimässä. Alussa lauloimme "Jumala ompi linnamme" ja valan jälkeen laulettiin "Kuullos pyhä vala". Illan kuluessa lauloimme paljon muita isänmaallisia lauluja. Ryhdikäs lausuntakuoromme lausui ponnekkaita runoja ja orkesterimme soitti kauniita soitto-kappaleita. Päällikkömme puhui meille velvoittavasti ja sanoi, että hän luottaa jokaiseen sinimustaan täällä Tampereellakin. Erikoisesti hän kiitti kaikkia siitä uhrautuvasta työstä, jota jokainen jäsen osaltaan tekee. Hän lausui toivomuksen, että innostuksella jatkaisimme tätä valistustyötä, joka huimaavasti meneekin eteenpäin."¹¹⁹

Kaiken kaikkiaan pastori Elias Simojoen vaikutus sinimustajärjestöön oli huomattava. Hän oli voima, joka piti koossa nuorisojoukon ollen esikuvana yksittäisille sinimustille.¹²⁰

Paikallisosaston vaikuttajahenkilöt

Paikallisosastoa perustettaessa vaikuttajan roolin sai luutnantti Eino Penttilä, joka oli läsnä lyseon poikien kokouksessa. Juuri hän suositteli kirjeen kirjoittamista lapualaisille.¹²¹ Järjestön toiminnan vakiinnuttua tuli mukaan muita vaikuttajia, kuten lehtori Osmo I. Aulamo, joka oli Klassillisen Lyseon lehtori vuosina 1934–41. Hän kuului myös Vapaussodan Rintamamiesten liiton hallitukseen sekä oli Työn Suunnan päätoimittaja 1935. Hän oli aktiivisesti mukana politiikassa ja toimi vuonna 1935 mm. Tampereen aitosuomalaisen kerhon puheenjohtajana vuonna 1935 sekä IKL:n paikallisjohtajana ja luennoi sinimustien paikallisosaston iskumieskursseilla.¹²² Käsityksiään sinimustanuorison kasvatuksen periaatteista ja järjestön tavoitteista hän esitti kirjoituksissaan Sinimustassa ja Työn Suunnassa. Sinimustassa hän ylisti isänmaata, aitosuomalaisuutta sekä kansallisuusaatetta ja oli varma Suomen nuorison puolustavan isänmaataan jopa miekalla.¹²³ Artikkelissaan Työn Suunnassa 15.5.1935 hän asetti nuorisolle esikuvaksi J.W. Snellmannin, joka vaikeuksista huolimatta jatkoi taistelua aatteensa puolesta. Samassa lehdessä kesäkuun 18. päivänä hän käsitteli kasvatusta ja koulun osuutta siinä. Hänen mukaansa kasvatuksessa oli neljä peruspilaria: uskonto, usko isänmaahan, vanhempien kunnioitus ja työkunnioitus.¹²⁴

Hänen veljensä, Rauno Aulamo, oli IKL:n Pohjois-Hämeen piirin johtaja. Artikkelissaan Sinimustaan 8.3.1935 Rauno Aulamo ihaili nuorison innostusta isänmaan asian ajamisessa ja näki sinimustissa Suomen tulevaisuuden voiman ja kansan yhdistäjän. Hän arvosti myös rehtori Tiirilän osuutta suomalaisen yhteiskoulun käyneen koulupojan isänmaallisena ja kansallisena herättäjänä.¹²⁵ Samoja ajatuksia hän toisti artikkelissaan Työn Suunnassa 19.7.1935.¹²⁶ Julkisissa kirjoituksissaan Aulamon veljekset tukivat sinimustanuorisoa pyrkimyksissä ajaa aatettaan. Varsinkin Osmo I. Aulamon rooli sekä opettajana että IKL:n paikallisosaston johtajana antoi hänen sanoilleen erityistä kantavuutta nuorison keskuudessa. Aitosuomalaisten toiminnassa oli mukana myös muita opettajia. Heidän osallistumisestaan IKL:n toimintaan puolustettiin Työn Suunnan palstoilla vuonna 1935.¹²⁷

Tampereen paikallisosastolla oli toimintansa aikana useita puheenjohtajia: Onni Oja (1933–34), Veli Antila (1934), Pentti Kallio (1935) ja Pentti Mekkonen (1935–36). Paikallisosaston johtajista ainoastaan Veli Antila ei ollut oppikoululainen, mutta opettajana lähellä koulumaailmaa. Tampereelle

koulukaupunkina oli tyypillistä se, että sinne tultiin ulkopaikkakunnilta oppikouluun, joten myös paikallisosaston johtoon oli mahdollista saada asiastaan innostuneita nuoria. Johtajatilanne oli erilainen muissa paikallisosastoissa kuten Kuortaneella, jossa ensimmäinen puheenjohtaja oli isännöitsijä.¹²⁸ Aikuisväestön ”puuttuminen” paikallisosaston johdosta aiheutti useat puheenjohtajan vaihdokset, toiminnan ajoittaisen lamaantumisen sekä jäsenkunnan muutokset. Toisaalta paikallisosastolle oli etua siitä, että puheenjohtaja oli nuori, hän saattoi paremmin innostaa liittymiseen ja toimintaan. Puheenjohtajien vaihtuvuus pienen ajan sisällä johtui siitä, että useimmat heistä ylioppilaaksi tulon jälkeen muuttivat pois paikkakunnalta.

Työn Suunnassa olleen artikkelin mukaan Tampereen paikallisosaston toiminta vilkastui ja vakiintui opettaja Veli Antilan tultua paikallisosaston johtoon.¹²⁹ Puhuttaessa niistä henkilöistä, jotka vaikuttivat Tampereen sinimustapaikallisosaston syntyyn ja kehitykseen, ei tule esille ainuttakaan naista. Paikallisosaston johtohenkilöissä ei ollut tyttöjä ja naisten osuus paikallisosaston toimintaan vaikuttamisessa ei korostu lähteissä. Vaikuttajahenkilöiden ammatteja tarkasteltaessa korostuu opettajien rooli. Kasvattajan rooli ulottui useimmilla myös nuorison vapaa-aikaan.

Rivijäsenet

Tampereen paikallisosastolla oli toimintansa aikana 196 valanvannonutta tai valamerkin saanutta jäsentä, joista tyttöjä oli 47 ja poikia 149. Näistä olen onnistunut saamaan tietoja 176 sinimustasta. Valaluetteloissa ei mainita lainkaan kymmenen tytön ja kymmenen pojan nimeä. Osa jäsenten nimistä on saatu toimintakertomuksista tai he ovat esimerkiksi osallistuneet toimintaan järjestämällä ohjelmaa paikallisosaston kokoontumisissa. Sinimustakeskusjohdon arkistossa on käsinkirjoitettu kopio valanvannoneista tai valamerkin saaneista sinimustista. Johtuen vuonna 1932 annetusta määräyksestä, jonka mukaan paikallisosastolla oli oltava valanvannonut sisärengas,¹³⁰ on myös vuosien 1932–33 Tampereen sinimustapaikallisosaston jäsenistä olemassa täydellisemmät tiedot kuin sen jälkeisistä ajoista. Vuosien 1932–33 jäsenistä on valaluetteloon merkitty valamerkin numero, nimi, syntymäpaikka ja -aika sekä luokka-aste.

Alkuvuosina 1932–33 tamperelaiset sinimustat olivat koululaisia, iältään 14–20-vuotiaita. Valanvannoneita oli 84, joista tyttöjä 14. Tuohon aikaan tytöt merkittiin poikien joukkoon valanvannoijina, mutta IKL:n aikana erikseen.¹³¹ Paikallisosaston silloinen puheenjohtaja, lapualainen Onni Oja, oli 22-vuotias. Valakirjan mukaan heistä puolet eivät olleet syntyperäisiä tamperelaisia.¹³² Paikallisosaston jäsenistä 42% oli tamperelaisia, Pirkanmaan alueelta 21% ja muualta Suomesta 19%, tietoa ei löytynyt 18%.

Tampere	Pirkanmaa:	Muualta Suomesta	Ei tietoa
75	38	34	28

Taulukko 1 Sinimustien syntymäpaikkakunnat

Ulkopaikkakuntalaisten suuri määrä johtui siitä, että Tampere tuohon aikaan oli koulukaupunki, jonne tultiin oppikouluun pitkänkin matkan päästä. Tampereella oli vuosina 1931–1936 toiminnassa seitsemän oppikoulua, joissa oli oppilaita kyseisinä vuosina keskimäärin 2388 vuodessa, yli puolet heistä tyttöjä. Tamperelaisia oppikouluja olivat (valtion kouluja) suomalainen lyseo, suomalainen klassillinen lyseo, yhteislyseo, tyttölyseo, ja (yksityisiä) suomalainen yhteiskoulu sekä Svenska Samskolan.¹³³ Tarkasteltuna ajanjaksona Tampereen sinimustista oli 87% oppikoululaisia. Suurin osa sinimustista kävi tai oli käynyt Tampereen lyseota tai Tampereen suomalaista yhteiskoulua. Tampereen lyseon poikien suuri osuus sinimustista johtui siitä, että paikallisosasto perustettiin alunperin juuri lyseolaisten aloitteesta. Voidaan sanoa, että Rellun pojat panivat sinimustapaikallisosaston alkuun, mutta tykkiläiset jatkoivat toimintaa molemmat sukupuolet mukana. Tampereen suomalaisen yhteiskoulun osuuden suuruuteen vaikuttaa yhteiskoulun opettajien ja rehtori Tiirilän myötämielinen suhtautuminen sinimustien toimintaan. Klassillisen Lyseon oppilaiden osallistumiseen saattoi vaikuttaa lehtori Osmo I. Aulamon esimerkki. Tytöistä suurin osa oli käynyt tai kävi Tampereen tyttölyseota, jossa oli oppilana vain tyttöjä. Tyttöjen osuus sinimustien toiminnasta oli selvästi alhaisempi kuin heidän osuutensa oppikoululaisista olisi antanut aiheen olettaa. Sinimustien toiminta oli ilmeisesti pojille houkuttelevampaa.

Tampereen yhteiskoulu	51	Tyttölyseo	18	Ei tietoa	73
Tampereen lyseo	49	Svenska samskolan	3		
Klassillinenlyseo	26	Yhteislyseo	2		

Taulukko 2 Tamperelaisten koulujen sinimustat

Niistä sinimustista, joista tietoa löytyi, suurin osa, 58%, oli syntynyt vuosina 1914–1919. Mukana olevat vanhimmat jäsenet olivat yleensä johtotehtävissä (Veli Antila, syntynyt 1907, puheenjohtajana 1934).

1905	1	1908	0	1911	7	1914	17	1917	25	1920	7	1923	0	1926	1
1906	0	1909	0	1912	12	1915	13	1918	22	1921	1	1924	0	ei tietoa	26
1907	1	1910	2	1913	14	1916	17	1919	9	1922	1	1925	0		

Taulukko 3 Tamperelaisten sinimustien ikäjakauma

Tampereen paikallisosastossa oli useita aktiivisia jäseniä, jotka olivat mukana toiminnassa alusta loppuun saakka ja muutamat heistä jatkoivat IKL:ssä tai AKS:ssä (Veli Antila, Jorma Humppila, Toivo Lehtiniemi, Pentti Mekkonen ja Reino Nikkilä). Toimintaansa aikuistuttuaan jatkoivat mm. Mauri Ahmavaara, joka valittiin vuonna 1944 Tampereen IKL:n puheenjohtajaksi 11.4.1944,¹³⁴ Sisaruspareja oli Tampereen paikallisosastosta kaksitoista. Vanhemman sisaren tai veljen liittyminen sinimustiin veti mukaansa myös nuoremman sisaruksen.¹³⁵ Kotitaustaltaan Tampereen sinimustat olivat etupäässä ylä- tai keskiluokkaisista kodeista lähtöisin ja erityisesti virkamiesten ja opettajien lasten osallistuminen sinimustatoimintaan oli vilkasta. Osaltaan virkamiesten lasten suureen määrään sinimustissa saattoi vaikuttaa lama, joka oli vähentänyt virkamiesten yhteiskunnallista vaikutusvaltaa. Samalla osuuteen vaikutti yleinen oppikoululaisten yhteiskunnallinen tausta: suurin osa oppikoululaisista tuli ylä- tai keskiluokkaisista perheistä.

Yläluokka (johtajat, kartanonomistajat, neuvokset)	23
Keskiluokka (tilanomistajat, ylemmät virkamiehet, kauppiat, mestarit, liikemiehet, päälliköt, opettajat)	72
Alempi keskiluokka (maanviljelijät, taiteilijat, valkokaulustyöläiset)	36
Työläiset	5
Ei tietoa	40

Taulukko 4 Tamperelaisten sinimustien tausta

Sinimustatyöt ja sinimustapojat

Vuonna 1935 tuli tamperelaisesta maisterista Anna-Liisa Heikinheimosta järjestötiedotteella se henkilö, jonka puoleen tuli erityisesti kääntyä sinimustatyttöjä koskevissa asioissa.¹³⁶ Käsityksenä sinimustatyöstä ja hänen tehtävistään maisteri Heikinheimo määritteli kirjoituksissaan Sinimustassa vuonna 1935. Artikkelin mukaan “meidän pitää näyttää, että me luopumatta naisellisista ominaisuuksistamme ja kieltämättä erikoisasemaamme ja -tehtäviämme naisina voimme silti ymmärtää asioita, innostua Isänmaasta koko sielulla ja sydämellä, - jopa tarvittaessa toimiakin julkisessa elämässä.” Käsitystään Heikinheimo perusteli sillä, että Suomen kansa on pieni ja jokaisen kansalaisen tulee olla valveutunut.¹³⁷

Samassa artikkelissaan Heikinheimo jatkoi sinimustatyttöjen roolin määrittelyä kirjoittamalla sinimustatyttöjen koulutuksesta aloksa aikana. Hänen mukaansa ohjelmaan tuli olla sama kuin pojillakin. Tyttöjen tuli alustusten, esitelmien, keskustelujen ym. avulla tutustua isänmaata koskeviin asioihin, yhteiskunnallisiin kysymyksiin, IKL:n ohjelmaan ja erikoisesti heimokysymyksiin. Heikinheimon mielestä erityisesti tytöille sopiva työmuoto oli pakolaishuolto: inkeriläis- ja karjalaisperheiden vaatettaminen sekä varojen hankkiminen pakolaisia varten myyjäisillä. Myös puolustuskysymyksen, sisältäen sekä ampumakoulutuksen että hiihtotaidon, tuli olla erottamaton osa sinimustatyttöjen ohjelmaa. Jos sota syttyisi, tytöt ja naiset vapauttaisivat miehet rintamalle ja tekisivät Lotta-työn kaltaista työtä kotirintamalla.¹³⁸

Sinimustatyöille järjestettiin ensimmäinen oma leiri Kuortaneella kesällä 1935. Artikkelissaan Sinimustassa Heikinheimo suositteli kaikille sinimustatyöille leirille osallistumista, jotta he karaistuisivat fyysisesti. Erityisesti henkistä työtä tekeville hän suositteli osallistumista mahdollisimman usein ruumiilliseen työhön, jotta he olisivat tutustuneet työläisnuorisoon ja voineet paremmin hyökätä marxilaisuutta vastaan.¹³⁹ IKL:n aikana tytöt erotettiin tiukasti omaan alaosaan, jolla oli enemmän yhteistä IKL:n naisosaston kuin sinimustien kanssa. Työille järjestön johdon taholta hyväksytyjä tapoja osallistua toimintaan olivat ompeluillat, kahvinkeitto suurissa juhlissa eli työpalvelu sekä köyhien avustaminen. Myös Tampereella vuodesta 1935 lähtien tytöillä oli oma alaosaan, jonka johdossa oli rouva Bertta Soini. Tamperealaiset sinimustatyöt järjestivät mm. myyjäisiä, joissa he myivät ilmeisesti ompeluilloissaan tekemiään neuleitä avustaan näin paikallisosaston taloutta. Järjestötiedotteessa todettiin, että ”tyttöosastot erikseen, toimittava erillisesti paitsi yhteisissä suuremmissa esiintymisissä, tärkeissä kerhoilluissa ja juhlissa”. Tiedotteen mukaan ”IKL:n paikallisosaston naistyönjohtaja valvoo sinimustatyttöosaston työtä ja toimintaa”.¹⁴⁰ Samantapaisia tehtäviä ja naisellisia arvoja arvostettiin myös mm. Ruotsissa, jossa äärioikeistolainen nuorisjärjestö Nordisk Ungdomin parissa korostettiin tyttöjen kykyä pitää huolta kodista, olla rohkea, toimintatarmoinen, arvokas, kykenevä antamaan anteeksi ja olemaan lempeä. Työille opetettiin myös sairaanhoitoa, ompelua ja ruuanlaittoa.¹⁴¹

Osa tamperelaisista sinimustatyöistä kuului myös Lotta Svärd-järjestöön, johon kuulumista keskusjohto oli suositellut. Ikänsä puolesta sinimustatyöt kuuluivat enemmänkin pikkulottatoiminnan piiriin. Pikkulottatoiminta oli valtakunnallisesti aloitettu 1931. Tampereella Lotta Svärd oli aloittanut toimintansa vuonna 1919; pikkulottatoiminta alkoi vuonna 1932.¹⁴² Pikkulottiin eli myöhemmin lottatyttöihin liittyneet tytöt olivat aluksi 12–15-vuotiaita ja 17 vuotta täytettyään heillä oli mahdollisuus liittyä lottiin. Pikkulottat olivat lähinnä juoksutyttöjä lottien kerätessä varoja järjestölle, ommellessa työilloissa mm. univormuja suojeluskunnalle sekä muonittaessa suojeluskuntalaisia.¹⁴³ Tampereen tyttöosastoon kuuluvat tytöt olivat aluksi 14–15-vuotiaita, sillä järjestön johto ei halunnut Lottatyön kilpailevan partiotoiminnan kanssa.¹⁴⁴ Kaiken kaikkiaan 15 tyttöä 37:sta kuului jossakin vaiheessa Lotta Svärd-järjestöön, useimmat heistä sodan aikana (mm. Ensie Holmström, Terttu Jäntti, Kirsti Kairi, Eeva Kuula, Leila Memssen, Toini Meriluoto, Eila Palomäki, Kaarina Parviainen, Liisa Polviander, Terttu Saarela, Rakel Salmi, Eila Santavuori, Kirsti Simola ja Eila Tulenheimo).

Ideologisesti yhteistä Lotta Svärd-järjestöllä ja sinimustilla oli isänmaallisuuden ja maanpuolustustahdon korostaminen. Leila Turtiainen artikkelissaan Sinimustassa kehotti sinimustatyttöjen liittymään lottiin, koska liittyminen oli jokaisen naisen velvollisuus ja sinimustan päämäärän saavuttamisen edellytys. Artikkelin mukaan lottakoulutus antaisi sinimustatyöille valmiudet olla hyödyksi sodan syttyessä.¹⁴⁵ Toisessa artikkelissaan hän ylisti Lotta-työtä ja Lotta Svärdin isänmaallista toimintaa sekä Suomen naisten isänmaan hyväksi antamaa uhria. Hän totesi sen olevan jokaisen suomalaisen naisen asevelvollisuus.¹⁴⁶ Sinimustajärjestön toimintamuodot tarjosivat pojille enemmän tekemistä kuin tytöille. Työille toiminta myös sinimustissa kuten muissakin järjestöissä oli ompelemista ja toimimista kerhokaupan tai -kahvilan myyjänä. Toimintamuodot olivat samanlaiset sekä Lotta Svärdissä että sinimustissa, erona oli ainoastaan se, että sinimustat oli avoimen poliittinen järjestö. Aikalaisen haastattelun mukaan pojat olivat innostuneita politiikasta, mutta tytöille politikointi ei sopinut.¹⁴⁷

Poikien koulutus alokasajan jälkeen sisälsi iskumies- ja johtajakursseja. Aseellista koulutusta ja fyysisen kunnan kohottamista varten keskusjohto suositteli sinimustapojille kuulumista suojeluskuntaan mm. kiertokirjeellä vuonna 1932.¹⁴⁸ Suositus uusittiin vuonna 1934, jolloin keskusjohto määräsi jokaisen sinimustan liittymään suojeluskuntaan tai suojeluskunnan poikaosastoihin harjaantuakseen sotilaalliseen kuriin ja aseiden käyttöön, mikä keskusjohdon mukaan oli isänmaan puolustuksen vuoksi on välttämätöntä.¹⁴⁹ Sinimustapojat kuuluivat aluksi suojeluskunnan oravavartioiden, joihin kuului poikia kolmestatoista kuuteentoista ikävuoteen.¹⁵⁰ Tampereella oli olemassa oma koululaiskomppania, jonka toiminta oli puolisolitaallista sulkeisineen ja puusta tehtyine kivääreineen.¹⁵¹ Elämäkertatietojen mukaan tamperelaisista sinimustapojista kuului seitsemän suojeluskuntaan (mm. Mauri Ahmavuori, Veli Antila, Jorma Humppila, Pentti Kallio, Reino Nikkilä, Jaakko Salmisaari ja Teppo Valanne).

Sinimustien aattellinen tausta – kotikutoisuutta ja lainaa ulkomailta

Horst Wessel ja Bobi Siven – “Rautaa rajalle ja rajat Uralille”

IKL:n järjestäytynyt tapa kouluttaa nuorisoa oli uutta suomalaisessa poliittisessa nuorisotyössä, joka oli lamassa 1930-luvulla. Sosialidemokraattinen Työläisnuorisoliitto oli toiminnassa kyseisenä ajankohtana, kuten myös Suomen Kommunistinen Nuorisoliitto, joka toimi salaisena pioneerijärjestönä. Julkinen nuorisoliike oli lakkautettu 26.4. 1930 Helsingin raastuvan oikeudessa.¹⁵² Tampereen työväenyhdistyksen Nuorisoliitto oli perustettu 30.1.1905 ja Suomen sosialidemokraattinen Nuorisoliitto 9.–10.12.1906. Vuoden 1930 tammikuussa mainitun liiton jäseniä oli ollut Tampereella yhteensä 76 ja koko Suomessa 576. Syyskuussa 15. päivänä 1932 jäsentilaston mukaan piireittäin jäseniä oli Tampereella 70 poikaa ja 12 tyttöä eli yhteensä 82. Koko maassa oli jäseniä 837 poikaa ja 270 tyttöä eli yhteensä 1107.¹⁵³ Kokoomuksen Nuorten Liiton (perustettu 1928)toiminta oli lamassa vuoteen 1937 saakka eli koko sinimustien toiminnan ajan.¹⁵⁴ Vesa Vares Kokoomuksen Nuorten Liiton historiassaan näkee yhtenä lamaantumisen aiheuttajana puolueen vakavan ja varttuneen väen puoleen maineen, ukkoutumisen ja vanhoillisuuden. Puolueen konservatiivinen maine ajoi nuoret sinimustiin.¹⁵⁵ Tampereelle Kokoomuksen Nuoret oli perustettu 1925.¹⁵⁶ Kaiken kaikkiaan Suuronen pro gradussaan arveli sinimustia olleen oppikoululaisnuorisosta noin 10%.¹⁵⁷ Koska suomalainen nuorisotyö oli lapsenkengissään IKL:n aikana, otti everstiluutnantti Susitaival mallia jo olemassaolevilta oikeistoradikaaleilta nuorisojärjestöiltä, etenkin Saksasta. Kirjassaan Niinistö näkee Susitaipaleen ensisijaiseksi plagioinnin lähteeksi Kalstan ja Suomen Kansan Järjestön ajatukset organisaatiomallista. Susitaival esitti suunnitelmansa IKL:n johdolle 21.2.1933. Hänen mielestään erityisesti nuorten kannalta organisaatio olisi tarpeellinen omavaltaisuuksien kitkemiseksi järjestöstä. Näkemyksensä hän perusti ulkomailta, erityisesti Saksasta saamiinsa kokemuksiin.¹⁵⁸ Saksassa 10–14-vuotiaat pojat kuuluivat Deutsche Jugendiin ja 14-18-vuotiaat Hitler Jugendiin, tytöille vastaavat järjestöt olivat Jungmädel ja Bund Deutsche Mädel. Tampereella aktiivisesti IKL:n toimintaan osallistunut Eino Lehtinen piti sinimustia “Hitler Nuorison jäljittelynä sovellettuna Suomeen”.¹⁵⁹ Ideologiselta kannalta katsottuna sinimustilla ja Hitler Jugendilla oli myös yhteisiä tavoitteita, joista ensisijaisempia oli laajemman elintilan valloittaminen, jonka päämääränä oli Suur-Suomen tai Gross-Deutschlandin luominen.

Sinimustat perustelivat tavoitettaan sillä, että oli tärkeätä koota suomen kieltä puhuvat kansat yhden valtion alle, pois sortajan, kuten he Neuvostoliitto kutsuivat, vallan alta. Samalla olisi otettu korvausta hävityistä Aunuksen ja Karjalan sodista ja hankittu takaisin “Tarton häpeärauhassa” menetetyt alueet. Sinimustien ideologia oli lähtöisin kansallisista tarpeista sekä Suomen menneisyydestä idän ja lännen välissä. Sinimustien Suur-Suomi-ideologiaan vaikutti se, että keskusjohtoon kuuluvat henkilöt olivat AKS:n kasvatteja. Sinimustien mielenkiinto kohdistui pääasiassa Karjalaan, Viroon sekä Inkeriin ja se oli luonteeltaan offensiivistä.

Ensisijainen vihollinen sekä saksalaisille että suomalaisille oli Neuvostoliitto ja kommunistit, jotka yhdessä edustivat kansainvälisyyttä kansallisen sijaan. Toisin kuin saksalaisille, tavalliselle sinimustalle juutalaisviha oli vierasta ja sinimustajärjestö ei pitänyt juutalaisia uhkana aitosuomalaisuudelle. Juutalaisvihan puuttuminen tai vähäinen esiintyminen Sinimustien ja IKL:n ohjelmistossa selittyy sillä, että Suomessa juutalaiset eivät olleet merkittävä vähemmistö ja että IKL:n toimintaan runsaasti osallistunut papisto piti Israelin kansaa jumalan valittuna kansana.¹⁶⁰ Suomessa herätysliikkeiden osuus sekä Lapuan liikkeessä että IKL:ssä oli hyvin voimakas, joten oli luonnollista, että kristillisyyttä korostettiin. Vapaamuurariuden IKL kuitenkin koki uhaksi Suomen kansan yhtenäisyydelle eikä hyväksynyt heitä jäsenikseen.¹⁶¹ Myös Paavo Susitaival oli kiivas vapaamuurariuden vastustaja.¹⁶²

Erona Saksan ja Suomen oikeistoradikaalien nuorisojärjestöjen välillä oli suhtautuminen uskontoon: sinimustat vaalivat uskontoa ja sen kunnioitusta, mutta Hitler-Jugendin ajatusmaailmaan perinteinen luterilainen uskonto ei sopinut, vaan sen tilalle luotiin uuspakanallinen muinaisgermaaninen uskonto. Mm. Elias Simojoki oli huolissaan Saksan tulevaisuudesta, kun “saksalaiset uhkasivat luisua saksalaisgermaanisen uskonnon helmaan, uskonnon, josta tyystin puuttuvat kristillisen uskonnon tuntomerkit.” Artikkelissaan Sinimustassa Simojoki kuvaili uutta uskontoa seuraavasti: “Uudessa uskonnossa saksalaiset suunnittelivat yhdyssiteiksi saksalaisgermaanisen kansallishengen uskonnollisen itsetunnon

tai kansallisen alkutahdon uskonnollisen tajunnan. Vanha Testamentti olisi kaavailujen mukaan uudessa uskonnossa kokonaan syrjäytetty ja Uudessa Testamentissa Jeesus-kuva olisi puhdistettu juutalais-seemiläisestä hapatuksesta arjalais-germaanisessa hengessä.¹⁶³ Saksalaisilla uuspakanuus liittyy kiinteästi rotuoppiin, jonka mukaan kaikki juutalainen on kitkettävä arjalaisesta kansasta.¹⁶⁴

Sinimustajärjestön keskusjohtoon kuuluva lehtori Reino Ala-Kulju tiivistä Sinimustassa vuonna 1935 sinimustien tavoitteet neljään eri kohtaan:

1. "Kansallisesti herännyt Suomen kansa, joka on luonut puolueiden rikkirepimästä kansasta kansakunnan, yksimielisen kansakokonaisuuden ja toteuttanut suomalaisen kansallisvaltion.
2. Luja, puolustustahtoinen ja puolustuskykyinen Suomi.
3. Suomi, jossa marxilaisuus on hävitetty ja työväki on voitettu Isänmaalle.
4. Suomi, jossa sama veri kuuluu samaan yhteen suureen Suomen valtakuntaa."¹⁶⁵

Ohjelmassa tiivistyivät sinimustien tavoitteet luoda Suomesta valtakunta, josta olisi poistettu luokkaristiriidat ja koko Suomen kansa olisi taivutettu tukemaan valkoisen Suomen periaatteita. Samalla ohjelmassa ilmeni voimakas maanpuolustustahto ja halu vaikka ase-in luoda Suur-Suomi. Lehtori Ala-Kuljun tiivistämät tavoitteet ovat samanlaiset kuin Hitler Jugendilla.¹⁶⁶

Sekä sinimustilla että Hitler Jugendilla oli omat sankarinsa, jotka järjestöjen johto oli nostanut aatteidensa henkilöitymäksi ja esimerkiksi jäsenilleen. Sinimustat sankarit luotiin AKS:n ja Hitler Jugendin antamien mallien mukaan. AKS:n suuri sankari oli Repojärven nimismies, Paavo Susitaipaleen veli Bobi Sivén, joka ampui vastalauseeksi itsensä, kun Repojärvi liitettiin takaisin Neuvosto-Venäjään. Sivénin surmannut luoti on ommeltuna AKS:n lipun kulmaan. Sivénistä tehtiin jonkinlainen messias ja kuolemanpalvonnan esikuva.¹⁶⁷ Hitlerin Saksassa kansallissosialistisille nuorisolle tarjottiin esikuvaksi Herbert Norkusia, joka kuoli 15-vuotiaana katumellakoissa. Koko kansallissosialistisen organisaation sankariksi nostettiin Horst Wessel, joka oli Berliinin SA:n johtaja ja oikeustieteen ylioppilas (1907–1930). Hän sai surmansa NSDAP:n laajentumisaikana olleissa mellakoissa. Göbbels oivalsi, että Hitler Jugend tarvitsi sankareita ja teki Norkusista sellaisen, koska 15-vuotias Norkus oli kuollessaan siihen asti nuorin kuollut jäsen. Horst Wessel sävelsi Horst Wessel-liedin, joka oli Saksan toinen kansallislaulu vuosina 1933–45. Sinimustat lauloivat suomennettua versiota "Luo lippujen", joka tuli osata ennen valalla käyntiä,¹⁶⁸ Yhteistä näille sankareille oli marttyyrius, kuolema nuorena aatteensa puolesta.

Teoreettista tietoa muiden maiden oikeistonuorista tarjottiin sinimustille Sinimustassa olleiden artikkeleiden sekä alokaskoulutuksessa ja kerhoilloissa luentojen avulla. Sinimustassa 25.1. ja 22.3.1935 olleet artikkelit käsittelivät Italian fasisia nuorisjärjestöjä. Saksaa käsiteltiin 4.12.1934 ja 8.2.1935. Käytännössä sinimustat tutustuivat heihin vierailujen välityksellä. Kesällä 1934 vierailivat Frankfurt am Mainin Hitler Jugendin 18 jäsentä Suomessa tohtori Reuterin johdolla. Vierailun seurauksena oli kirjeenvaihto ja kutsu saapua Saksaan vastavierailulle. Matkalla mukana ollut kirjoittaja kirjasi vaikutelmikseen uudesta Saksasta kurin, järjestyksen, luottamuksen johtajaan sekä Saksan kansan tulevaisuuteen. Kävijöitä olivat Pekka Lahtinen, Urho Vuonio, Unto Salokaarto ja Otso Linkova,¹⁶⁹ Saksalaiset kävivät vastavierailullaan mm. Tampereella kesäkuussa 1935. Elokuussa 1935 tamperelaiset saivat taas vieraita Saksasta. Vastaanottotilaisuus järjestettiin Mustassa Karhussa ja myöhemmin illalla vieraat vietiin tohtori Aulamon huvilalla.¹⁷⁰ Muita mahdollisuuksia suoraan kanssakäymiseen oli mm. oppilaskäyttö Saksan ja Suomen kesken. Mukaan valittiin yleensä 14-17-vuotiaita oppikoululaisia, jotka viettivät kesäkuun perhemajoituksessa Saksassa. Vastaavasti he toivat mukanaan saksalaisen Suomeen ja majoittivat hänet. Nuoria seurasivat matkoilla tšekäläisen toimikunnan valitsemat retkenjohtajat.¹⁷¹

Sinimustat Tampereella – AKS ja OKS

Elias Simojoen tullessa vuonna 1933 sinimustien johtoon alkoivat siteet Sinimustien ja AKS:n, kahden Suur-Suomea ajavan järjestön, välillä kehittyä tiiviimmiksi. AKS:n päämäärä alkuaikoina oli sääntöjen mukaan tehdä työtä karjalaisten kansallisen itsetunnon herättämiseksi. AKS:n ohjelman peruspilareita oli ajatus siitä, että Itä-Karjala ja Inkeri kuuluivat Suomeen, siksi ne oli "vapautettava". Ajatusta motivoitiin strategisista perusteluista, sillä kansallista Suomea halkova valtakunnan raja oli siirrettävä "luonnolliselle" ja parhaiten puolustettavissa olevalle linjalle: Suomenlahti-Laatokka-Syvärinjoki-Äänisjärvi-Vienan meri. Seuran edustajat kirjoittivat Suomen kiistattomasta oikeudesta Viaan,

Aunukseen ja Inkeriin. Kirjassaan Salaliiton ääriviivat Martti Ahti tiivistää aktivisti Kai Donnerin ajatuksia, joiden mukaan sisäisen vapauden ja ulkonaisen itsenäisyyden edellytykset olivat olemassa vain, jos Suomi muodostaisi kansallisen ja maantieteellisen kokonaisuuden ja jos Venäjän tai Neuvosto-Venäjän ekspansion uhkaan vastattaisiin suomalaisella ekspansiolla. Aktivistien ja myöhemmin AKS:n tavoitteena oli raja, joka tekisi mahdolliseksi puolustaa Suomea suurtakin "ryssäin" ylivaltaa vastaan.¹⁷²

Akateeminen Karjala-Seura pyrki huolehtimaan Inkerissä, Länsipohjassa Ruotsin puolella sekä Ruijassa asuvista Suomen heimokansoista pyrkien solmimaan myös Viron ja Unkarin veljeskansoihin hyvät suhteet. AKS:aan verrattuna sinimustien huolenpidon rajat olivat ahtaammat ja sisälsivät vain Viron, Inkerin ja Karjalan. Yhteistä Sinimustille ja AKS:lle oli koulutus, jonka perustui ulkopoliitikkalle.¹⁷³ Vuoden 1932 jälkeen AKS huolestui suomalaisen työläisen kohtalosta peläten kansainvälisen kommunistin olevan esteenä kansallisen yhtenäisyyden saavuttamiselle, sillä AKS piti kansallisuutta politiikan perusvoimana.¹⁷⁴ Myös IKL ja sinimustat olivat kiinnostuneet työläisten "sielujen pelastamisesta valkoisen Suomen asialle".¹⁷⁵

AKS:n kiertokirjeessä 18.6.1934 Elias Simojoki määritteli AKS:n ja sinimustien suhteet seuraavasti: "Sinimustat työskentelevät samojen päämäärien hyväksi kuin AKS ja sen alaiset oppikoulujen Karjala-seurat ja AKS saa joka vuosi täydennystä nimenomaan sinimustien keskuudesta. Sinimustajärjestön ja AKS:n yhtäläisyys ilmenee yksin sinimustavalasta." Samassa kiertokirjeessä Simojoki totesi sinimustien potevan pätevän johtajiston puutetta ja AKS:laisten velvollisuuden olevan ryhtyä kukin paikkakunnallaan johtamaan sinimustia tai kouluttamaan sinimustille johtajia sekä tukemaan jo toimivan paikallisosaston toimintaa. Simojoki sanoi myös: "aikaisemmin AKS on saanut taistella yksin, kun taas nyt IKL ja sen rinnalla Sinimustajärjestö heittävät herätyksen tulta läpi kansamme syvien rivien."¹⁷⁶ Sinimustat osallistuivat Helsingissä pidettyjen vuosikokouksiensa yhteydessä myös AKS:n valatilaisuuksiin, luultavasti oppia saadakseen.¹⁷⁷

Akateemisen Karjala-Seuran ja sinimustien alokaskoulutuksessa oli samanlaisia piirteitä. Kummassakin järjestössä oli liittyneiden ensin kuuluttava alokkaiden joukkoon, jolloin heille annettiin perustietoa järjestön ideologiasta ja suhtautumisesta muihin järjestöihin. AKS:n ja sinimustien alokkaat vannovat alokaskautensa päätteeksi valan, jonka kaava oli samantyyppinen kummallakin järjestöllä.

AKS:n vala

Lippumme alla ja lipullemme minä vannon kaiken sen nimessä, joka on minulle pyhää ja kallista, uhraavani työni ja elämäni Isänmaalleni, Suomen kansallisen herättämisen, Karjalan ja Inkerin, Suuren Suomen puolesta. Sillä niin totta kuin minä uskon yhteen suureen Jumalaan, niin minä uskon yhteen Suureen Suomeen ja sen suureen tulevaisuuteen."

Sinimustien vala

Minä lupaan kunniani ja omantuntoni kautta uhraavani työni ja elämäni Isänmaani ja kansani suuren tulevaisuuden luomiseksi. Sen hyväksi olen valmis tarvittaessa antamaan henkeni ja vereni. Jumala minua auttakoon olemaan iäti uskollinen tälle antamalleni lupaukselle.

AKS:n vala vannottiin järjestön lipulle ja sinimustat vannovat omansa jumalalle. Molemmissa valoissa painotetaan itsensä uhraamista, kaiken antamista isänmaan hyväksi sekä valan vakavuutta, sen vannomista Jumalan edessä. AKS:n valassa suuremman huomion vie Suur-Suomen osuus. Valan vannominen merkitsi sekä sinimusta- että AKS-aloikkaalle pääsyä täysvaltaiseen jäsenyyteen. Molemmille järjestöille sekä valtakunnan lippu että järjestölippu olivat kunnioitettuja ja symboloivat järjestöjen päämääriä. Kukin sinimustapaikallisosasto suunnitteli oman lippunsa.¹⁷⁸ AKS:n lippu symboloi idän ja lännen välistä ristiriitaa, siihen oli kuvattu itää vastaan kohotettu miekka, jolla tahdottiin vapauttaa Karjala.¹⁷⁹ Molemmille järjestöille isänmaa oli käsitteenä pyhä. Isänmaa käsitettiin aitosuomalaiseksi ja valkoiseksi Suomeksi, jossa marxilaisilla ei ollut tilaa. Aikuista esimerkkiä noudattivat mm. sinimusta-aatteen omaksuneet lahtelaiset koululaiset allekirjoittamalla vastauskirjeensä lapualaisille koulupojille –"Ikuisessa ryssäin vihassa"¹⁸⁰ matkien näin aikuisia esikuviaan mm. Akateemisessa Karjala-Seurassa.

IKL:n päämääränä oli laajentaa sinimustia järjestönä koulujen ulkopuoliseksi, kaikille avoimeksi nuorisjärjestöksi, jolloin OKS:n osalle olisi jäänyt huolehtia koulunuorison kasvattamisesta koulujen sisällä.¹⁸¹ Sinimustakeskusjohdon mielestä sinimustaosastojen etu OKS:iin verrattuna oli se, että niihin

otettiin jäseniä myös oppikoulujen ulkopuolelta. Sinimustakeskusjohto käytti Karjala-seuroja korvaamaan sinimustien toimintaa kouluissa, joissa se oli kielletty koulutuksen järjestäjän taholta. Oppikoulujen Karjala-seurojen ja sinimustien suhteet määriteltiin keskusjohdolta vuoden 1934 aikana tulleilla kahdella järjestötiedotteella. Huhtikuun tiedote käsitteli OKS:laisten mahdollisuutta lähettää edustajansa sinimustaleirille Kuortaneelle. Lokakuussa tulleessa tiedotteessa kehoitettiin paikallisosastoja yhteistyöhön OKS:n kanssa.¹⁸² Ainakin Hangossa sinimustapaikallisosasto osallistui OKS:n perustamiseen, jotta myös sinimustille olisi saatu hankittua kokoontumispaikka.¹⁸³ Materiaalia, jonka perusteella voisi arvioida sinimustien suhdetta OKS:aan Tampereella, ei ole löytynyt. Vuonna 1944 Tampereella oli OKS-kouluja, joihin kuuluivat Tampereen klassillinen lyseo, Tampereen suomalainen yhteiskoulu ja Tampereen tyttölyseo eli juuri ne koulut, joiden oppilaista sinimustapaikallisosasto oli suurelta osalta koostunut.¹⁸⁴

Ideologisesti ainakin osa tamperelaisista sinimustista oli samoilla linjoilla AKS:n kanssa. Ideologinen samankaltaisuus tuli näkyviin mm. tamperelaisien sinimustien kirjoittelussa Sinimustaan. Ideologisista piirteistä oli tamperelaiset sinimustat näyttävät omaksuneen voimakkaan aitosuomalaisuuden, yhtenäisen kansankokonaisuuden luomisen tarpeen sekä Suur-Suomi-ideologian.¹⁸⁵ Kirjoituksessaan Sinimustaan vuonna 1935 paikallisosaston silloinen propagandajohtaja Risto Pohjonen korosti, että sivistyselämälle olisi luotava kansallinen pohja järjestämällä yliopisto- ja oppikoulukysymys väestösuhteitten mukaan. ”Yksi mieli, yksi kieli Väinän kansaa soinnuttaa”, hän halusi. Kirjoituksessaan Pohjonen propagoi myös Värmlannin ja Länsi-Pohjan suomalaisten puolesta ruotsalaista sortovaltaa vastaan.¹⁸⁶ Omassa artikkelissaan iskumies Aaro Salomaa puolustaa suomalaistuustaistelun oikeutusta. Hän totesi myös, että sinimustille oli annettu tärkeä tehtävä Isänmaan rakentajina ja että ”sinimustien kulkema tie yhtenäisen kansan edeltäjästelijana on vaikeaa; sinimustilla on kuitenkin oikeus toimia näin, koska he edustavat tulevaisuuden lupausa kansallemme.”¹⁸⁷ Aitosuomalaisuus liittyi sinimustajärjestön johdon pyrkimykseen kasvattaa sinimustista myös aitosuomalaista nuorisoa, joka halveksisi ”ylikansallista jazzkulttuuria” eli arvostaisi kansallista kulttuuria ennen kansainvälistä ja ylikansallista.¹⁸⁸ Jo aktivisti Martti Pihkala oli vuonna 1918 manannut suomalaisia taisteluun rodullisesti puhtaan, valkoisen Suomen luomiseksi, kaiken muukalaisen, kelvottoman ja saastaisen poistamiseksi. Tämän päämäärän toteutumista hän piti vapaussodan loppuun viemisenä. Tämän puhtaan valtakunnan rajat olivat Pihkalan mielestä Suur-Suomen rajat, jotka oli asetettava ”muinaisille” paikoilleen.¹⁸⁹ Paikallisosaston sinimustista kuului AKS:ään seitsemän poikaa. Suurin osa liittyi AKS:ään mennessään opiskelemaan Helsinkiin maatalous-metsätieteelliseen tiedekuntaan, mm. Veli Antila, Jorma Humpmila, Toivo Lehtiniemi, Pentti Mekkonen ja Reino Nikkilä.

Loppupäätelmiä: aktiivinen oppikoululainen

Millainen kuva sitten muodostuu tamperelaisista sinimustista ja heidän toiminnastaan? Alkunsa toiminta sai loppuvuonna 1931, jolloin kuusi aktiivista rellulaista yhdessä luutnantti Eino Penttilän kanssa kirjoitti kirjeen lapualaisille nuorille koskien isänmaallisen juhlatilaisuuden järjestämistä. Tampere oli 1930-luvulla tyypillinen koulukaupunki, johon tultiin opiskelemaan naapurikunnista ja kauempaakin oppikouluihin. Mielenkiintoista kyllä, Tampereella sinimusta-aate levisi pääasiallisesti oppikoululaisnuorison keskuuteen eikä toiminnassa (valantehneissä jäsenissä) ollut kovinkaan monta koulumaailman ulkopuolelta. Mikä tähän sitten vaikutti? Innostuneet koululaiset, asialleen vihkiytyneet opettajat vai aatteelle suosiolliset rehtorit? Suurin osa sinimustista kävi joko Lyseon lukiota (poikakoulu) tai Suomalaista Yhteiskoulua (oppilaisissa tyttöjä ja poikia). Miksi juuri nämä koulut? Yhtenä mahdollisena selityksenä voisi miettiä esim. Rellun menneisyyttä – vuoden 1918 sodassa kaatuneita koulun oppilaita ja Suomalaisen Yhteiskoulun tapauksessa rehtorin myötämielisyyttä aatteelle. Kun jotain piti tehdä, tarttuivat aktiivisimmat tilaisuuteen ja liittyivät sinimustiin. Sinimustien kotitausta oli vahvasti ylä- ja keskiluokkainen, kuten oppikoululaisten tausta yleensäkin. Tampereen sinimustapaikallisosaston toiminnan katkonaisuus johtui siitä, että sinimustien johtajista useimmat olivat koululaisia, jotka valmistuttuaan lähtivät toiselle paikkakunnalle opiskelemaan.

Sinimustien toiminta Lapuan liikkeen aikana vuoteen 1932 asti oli kerhomaista, järjestäytymätöntä. IKL:n perustaminen toi toimintaan rutiininomaisempia muotoja, ulkoisia symboleita ja ulkoista

vaikuttavuutta, iskevyyttä. Henkeä nostatettiin keskinäisissä kerhoiltoihin, koko paikallisosaston yhteisissä jäsenilloissa ja suurelle yleisölle järjestetyissä juhlissa. Sinimustajuhlissa esiintyi oma lausuntakuoro ja järjestystä pitivät yllä iskumiehet. Kerhoilloissaan sinimustat järjestivät ohjelmaa, opiskelivat sinimusta-aatetta, kuuntelivat luentoja sekä lukivat keskusjohtoon järjestötiedotteita. Kesäisin sinimustat osallistuivat kursseille ja leireille, joita pidettiin mm. Kuortaneella ja Kangasalla. Tamperelaiset vierailivat myös Saksassa ja saivat sieltä vastavieraita.

Tärkeän osan sinimustien toimintaa muodosti alokaskoulutus, jolla tähdättiin sinimustaperiaatteiden omaksumiseen ja sisäistämiseen. Koulutuksessa oli tärkeä osa järjestön organisaation tuntemuksella. Sinimusta-aloikkaat tutustuivat myös Italian ei-parlamentaariseen järjestelmään ja omaksuivat saksalaisilta sankarikseen Horst Wesselin. He oppivat ihaillemaan myös suomalaisia sankareita, jääkäreitä ja vapaussotureita, jotka olivat olleet valmiita uhraamaan henkensä aatteensa puolesta. Tampereella sinimustat tekivät kiinteää yhteistyötä IKL:n paikallisosaston kanssa, järjestivät yhteisiä juhlia ja ylläpitivät yhdessä Mustakarhu-nimistä ravintolaa. Tamperelaisten sinimustien suhteet keskusjohtoon eivät eronneet muitten paikallisosastojen vastaavista suhteista. Järjestönsä päämäärien mukaisesti tamperelaiset sinimustat olivat tietoisia kotikaupunkinsa punaisesta leimasta ja vahvasta työläisperinteestä. He pyrkivät toiminnallaan sinimustajärjestön ja IKL:n hyväksyntään päämääriin ja pohtivat marxilaisuutta kerhoilloissaan, juhlatilaisuuksissaan sekä lehtikirjoittelussaan. Sinimustat onnistuivat saamaan vain joitakin työläisnuoria toimintansa pariin laajemman tavoitteensa sijasta.

Tamperelaiset olivat ahkeria luodessaan suhteita lähikuntiin ja niissä toimiviin sinimustapaikallisosastoihin. Tämä näkyi siinä, että tamperelaiset olivat aloitteen tekijöinä Pohjois-Hämeen sinimustapiiriä perustettaessa. Tamperelainen vahva edustus näkyi piirin johtohenkilöissä, piirisihteeri oli Tampereen paikallisosaston silloinen puheenjohtaja ja piirirahastonhoitaja aktiivinen jäsen. Osa lähiseutujen sinimustapaikallisosastoista syntyi tamperelaisten aloitteesta, sillä tuloksellisia hyökkäysretkiä tehtiin ainakin Kangasalle, Lempäälään ja Ruovedelle. Tamperelaiset järjestivät myös juhlia ja yhteisiä kerhoiltoja muiden paikkakuntien sinimustapaikallisosastojen kanssa. Valtakunnallisesti tamperelaiset sinimustat tulivat esille kirjoittelussaan äänenkannattajaansa Sinimustaan. Artikkeleissaan he käsitelivät aitosuomalaisuutta, yhtenäisen kansankokonaisuuden luomista, Suur-Suomi-ideologiaa ja uskonnollisuutta sekä arvostelivat marxilaisuutta.

Tamperelaisten sinimustien suhteet Akateemiseen Karjala-Seuraan toimivat lähinnä järjestön tasolla. Matkustaessaan Helsinkiin vuosikokoukseen tamperelaiset sinimustat osallistuivat AKS:n valtilaisuuden seuraamiseen. Tampereen paikallisosaston jäsenistöstä suurin osa oli tietoinen AKS:n tavoitteista ja päämääristä, jollei muuten, niin opettaja Veli Antilan kautta. Erityisesti vaikutuksena oli nähtävissä tamperelaisten sinimustien aitosuomalaisissa kannanotoissa. Kouluja, joissa toimi Oppikoulujen Karjala-Seura, olivat Tampereen klassillisen lyseo, Tampereen suomalainen yhteiskoulu sekä Tampereen tyttölyseo. Samoista kouluista tuli yhteensä suurin osa sinimustapaikallisosaston jäsenistöstä.

Sinimustien toimintaan vaikutti aktiivisesti myönteisesti suhtautuneet aikuiset. Tärkeimpiä vaikuttajia olivat valtakunnallisella tasolla sinimustapäällikkö Elias Simojoki ja paikallisella tasolla Tampereen Suomalaisen koulun rehtori Kaarlo Tiililä, lehtori Osmo I. Aulamo ja Rauno Aulamo sekä luutnantti Eino Penttilä, jolla oli tärkeä rooli paikallisosastoa perustettaessa. Paikallisessa sinimustanuorisossa oli monia vaikuttajajaksiloita, kuten Pauli Aarnio, joka toimi paikallisosastossa sen alkuaikoina ja edusti osastoa myös valtakunnallisissa tapaamisissa. Risto Pohjonen ja Aaro Salomaa tulivat esille myös valtakunnallisella tasolla. Onni Oja, Veli Antila ja Pentti Mekkonen vaikuttivat paljon paikallisosaston henkeen puheenjohtajakautenaan. Yleisesti sinimustapaikallisosaston aktivoitumiseen Tamperella vaikutti IKL:n tulo mukaan kaupungin johtoeleimiin ja IKL:n yleisen toiminnan aktivoituminen vuoden 1936 vaalien alla.

Sukupuoli vaikutti osallistumiseen sinimustajärjestön toimintaan. Poikien suuri enemmistö sinimustissa johtui siitä, että tytöille oli tarjolla vähemmän toimintaa kuin pojille. Tytöille kilpailevana järjestönä oli Lotta Svärd, joka ei ottanut kantaa politiikkaan siinä määrin kuin sinimustat. Tytöt eivät yleisesti osallistuneet politiikkaan ja aikalaiset eivät pitäneet sitä heille hyväksyttävänä. Yhteistä toimintaa sekä pojille että tytöille olivat aluksi paikallisosaston järjestämät kerhoillat ja leirit mm. Kuortaneella.

IKL:n aikana ja varsinkin toiminnan loppuvaiheessa vuonna 1935 tytöt pyrittiin eristämään: heille järjestettiin omaa toimintaa omissa alaosastoissa, joita ohjasi IKL:n naistyöntekijä, samoin heille järjestettiin omia leirejä erillään pojista. Lukumääräisesti tytöt osallistuivat sinimustien toimintaan poikia laimeammin ja sinimustatyöhön osallistuvat tytöt toimivat perinteisesti paikallisosaston taloudellista toimintaa tukevasti sekä harjoittivat hyväntekeväisyystyötä. Sinimustien johto harjoitti poikia johtamistyöhön järjestämällä heille iskumies- ja johtajakursseja, joilla harjoiteltiin mm. väittelyä ja ryhmätoimintaa.

Sinimustapaikallisosasto oli Tampereella järjestön elossaoloajan aktiivinen ja ahkerasti toimiva. Punaisen kaupungin nuoriso saatiin innostumaan taistelusta Suur-Suomen puolesta. Toiminta oli kaiken kaikkiaan monimuotoista ja moniulotteista, mutta loppuiko kaikki vuonna 1936 järjestön lakkauttamisen? Millaisia olivat Mustapaidat jäsenistöltään ja toiminnaltaan?

VIITTEET

- ¹ Ajan Sana, "Huomioita" 11.11.1930.
- ² Mappi C1, Sinimustakeskusjohdon arkisto (SMJKA), Kansallisarkisto (KA); pro gradu-tutkielmassaan Marjatta Suuronen, s.123, pohtii erittäin hyvin kirjeiden lähettämisen vaikutteita ja vaikuttajia.
- ³ Siltala, s. 10.
- ⁴ Soikkanen, s.491.
- ⁵ Siltala, s.31-33.
- ⁶ Soikkanen, s.492.
- ⁷ Hyvämäki, s.10.
- ⁸ Siltala, s.187-192; Hyvämäki 1971 s.225.
- ⁹ Siltala, s.197; Hyvämäki 1971, s.126.
- ¹⁰ Kiertokirje 1/11.2.1932, mappi C1, SMJKA, KA.
- ¹¹ Vuorimaa, s.230-231.
- ¹² Mappi C1, SMJKA, KA; Suuronen, s.44.
- ¹³ "Lapualaisnuoret", Ajan Sana 28.1.1933.
- ¹⁴ Järjestötiedote 18/6.10.1933, mappi C1, SMJKA, KA; ks.liite 3.
- ¹⁵ Uola 1982, s.293; Nygård 1978, s.195-196; Vuorimaa, s.236.
- ¹⁶ Kettunen, s.102.
- ¹⁷ Siltala, s.283-287, 361; Uola 1988, s.47.
- ¹⁸ Lööv 1988, s.63.
- ¹⁹ Nygård 1982, s.2.
- ²⁰ Nygård 1982, passim., Hyvämäki 1971, s.7, 10; Ahti, s.15
- ²¹ Jutikkala, s.497-499, 514.
- ²² Uola 1982, s.302.
- ²³ Suuronen s.142-150; Uola 1982 s.305-309; Nygård 1978, s.199.
- ²⁴ Uola 1982, s.310-312; Nygård 1978, s.200.
- ²⁵ Valtiolaisen poliisin katsaus IKL:n toimintaan 1938, Pohjois-Hämeen piiri, kansio 52, Valpo II, VA. IKL:n Pohjois-Hämeen piiri antoi 8.10.1937 kehoituksen paikallisosastojen nuoriso-osastojen perustamiseen, kansio 54, Valpo II, KA.
- ²⁶ Kirje Lapuan keskusjohdolle oli päivätty 22.1.1931, mappi B2, SMJKA, KA.
- ²⁷ Kadettiupseerit 1920-1985.
- ²⁸ Sinimustien säännöt 10.1.1931, mappi C1, SMJKA, KA.
- ²⁹ Rellu 100 vuotta, s.33.
- ³⁰ J.S:n kirje tamperelaisille 12.2.1931, mappi B2, SMJKA, KA. Kirjeessään Sinisalo kiittää saamaastaan kestäyksestä.
- ³¹ Mappi C1, SMJKA, KA; Suuronen s.44.
- ³² Sinimustien säännöt 10.1.1933, mappi C1, SMJKA, KA.
- ³³ Kiuasmaa, s.306.
- ³⁴ Tampereen paikallisosaston rahastonhoitajan kirjeet keskusjohdolle 24.2.1931 sekä 14.4.1931, mappi B2, SMJKA, KA.
- ³⁵ Pentti Aarnion kirje keskusjohdolle 6.2.1931 "ehdotus kerhomerkiksi", mappi B2, SMJKA, KA.
- ³⁶ Vuosikokouksen pöytäkirja, mappi C1, SMJKA, KA.
- ³⁷ Edustajakokouksen pöytäkirja 10.1.1932, mappi C1, SMJKA, KA; Nygård 1982, s.104.
- ³⁸ Uola 1988, s.30, 32-33, 37, 60.
- ³⁹ Vapaasalo, s.97-101; Sinimusta, 22.3.1935.
- ⁴⁰ Järjestötiedote 19/17.10.1933, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁴¹ Tiiliän päiväkirja 30.11.1933, KA.
- ⁴² Tiiliän päiväkirja 9.3.1934, KA.
- ⁴³ Työn Suunta 25.10.1935.
- ⁴⁴ Työn Suunta 12.4.1935. Kirjoittajana oli nimimerkki -i-o.
- ⁴⁵ Aaro Salomaa "Koko kansa valvomaan", Sinimusta, 5.4.1935.
- ⁴⁶ Gillis, s.165.
- ⁴⁷ Aamulehti 25. ja 27.5.1933; Raikkala, s.58-59; Jutikkala s.703-706.
- ⁴⁸ Kansan Lehti 26.-27.5.1933.
- ⁴⁹ Eero Kivelän ja Helmi Lammisen haastattelut, Poliittinen Tampere-haastattelunauhat, Kansanperinteen laitos, Tampereen yliopisto.
- ⁵⁰ Aamulehti 25.5.1933.
- ⁵¹ Aamulehti 27.5.1933; Eero Kivelän haastattelu.
- ⁵² Kansan Lehti 26.-27.5.1933.
- ⁵³ Toimintakertomus I/35 toukokuu, mappi C2, SMJKA, KA; Sinimusta 17.5.1935.
- ⁵⁴ Työn Suunta 16.11.1935. Lausuntakuoron 25 pojasta kaatui talvi- ja jatkosodissa 20. Anna-Liisa Heikinheimon haastattelu, Suomen 1920-1940-lukujen historian säätön arkisto (SLHS), KA.
- ⁵⁵ Työn Suunta 10.12.1935.
- ⁵⁶ Työn Suunta 21.1.1936.
- ⁵⁷ Kirjeet keskusjohdolle 12.5, 22.5, 25.6, mappi B2, SMJKA, KA.
- ⁵⁸ Esim. Työn Suunta 14.6.1935.
- ⁵⁹ Työn Suunta 15.5.1935, Kirje keskusjohdolle 28.6.1935, mappi B2, SMJKA, KA.
- ⁶⁰ Järjestötiedote 33/13.11.1935, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁶¹ Kirje keskusjohdolle 9.10.1935, mappi C2, SMJKA, KA.
- ⁶² Soikkanen, s.569.
- ⁶³ Sinimusta 16.8.1935.
- ⁶⁴ Työn Suunta 2.8.1935. Juhla järjestettiin 11.8.1935.
- ⁶⁵ Paikallisosastojen raportit, mappi B1 sekä jäsentiedote 19/17.10.1933, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁶⁶ Järjestötiedote 25/18.9.1934, mappi C1, SMJKA, KA; Suuronen, s.131; Uola 1982, s.297.
- ⁶⁷ Tamperelaisten toimintakertomus 3/35, mappi B2, SMJKA, KA.
- ⁶⁸ Mm. Työn Suunta 29.9.1935.
- ⁶⁹ Esimerkiksi Kanneljärven paikallisosaston raportti keskusjohdolle, mappi B1 sekä järjestötiedote 21/3.3.1934, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁷⁰ Elias Simojoki, "Karjalaa vapauttamaan"; Sinimusta 5.4.1935; Nygård 1978, s.196.
- ⁷¹ Esim. Salon paikallisosaston raportti, mappi B1 ja B2, SMJKA, KA.
- ⁷² Järjestötiedote 22/12.3.1934, mappi C1, SMJKA, KA; Uola 1982, s.297; Nygård 1978, s.112.
- ⁷³ Järjestötiedote 21/3.3.1934, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁷⁴ Nygård 1982, s.112; Immonen, s.263-264.
- ⁷⁵ Työn Suunta 5.11.1935, kirjoittajana valalla ollut. Valatilaisuudesta oli lyhyehkö maininta myös Sinimustassa 1.11.1935.
- ⁷⁶ Sinimusta 1.11.1935.
- ⁷⁷ Esim. Ikaalisten, Kajaanin, Kemin, Kokkolan, Lapuan, Tampereen ja Oulun paikallisosastojen raportit, mappi B1 ja B2, SMJKA, KA.
- ⁷⁸ Esim. Alavuden paikallisosaston raportti, mappi B1, sekä Pieksämäen raportti, mappi B2, SMJKA, KA; Sinimusta-lehti 31.5.1935.
- ⁷⁹ Työn Suunta 5.11.1935; Sinimusta 1.11.1935.
- ⁸⁰ Työn Suunta 28.12.1935. Kirjoittajana oli Sinimusta-tyttö.
- ⁸¹ Kiertokirje 6/15.9.1932, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁸² Järjestötiedote 19/17.10.1933, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁸³ Järjestötiedote 18/6.10.1933, mappi C1, SMJKA, KA; IKL:n keskus toimiston tiedote 16.10.1933 ja IKL:n järjestöohje 3, kansio 52, Valpo II, KA.
- ⁸⁴ Suuronen, s.90-91; Uola 1982, s.293-294; Nygård 1978, s.97.
- ⁸⁵ Nygård 1982, s.101.
- ⁸⁶ Stachura, s.27.
- ⁸⁷ Niinistö 1998 107-110.
- ⁸⁸ IKL:n järjestöohje 3, kansio 52, Valpo II, KA; Kiertokirje 12/9.3.1933, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁸⁹ Kirjeenvaihtoa keskusjohdon ja paikallisosastojen kesken, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁹⁰ Järjestötiedote 20/16.11.1933, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁹¹ Niinistö 1998, 115-116.
- ⁹² Järjestötiedote 19/17.10.1933, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁹³ Toimintakertomus I/1935, mappi B2, SMJKA, KA.
- ⁹⁴ Toimintakertomus 1/35, mappi B2, SMJKA, KA; Sinimusta 17.5.1935.
- ⁹⁵ Stachura, s.62-63.
- ⁹⁶ Toimintakertomus 3/35, mappi B2, SMJKA, KA.
- ⁹⁷ Ruutu, s.116-117.
- ⁹⁸ Järjestötiedote 21/8.2.1934 ja 22/13.3.1934, mappi C1, SMJKA, KA.
- ⁹⁹ Toimintakertomus 1/35, mappi B2, SMJKA, KA.
- ¹⁰⁰ Soikkanen, s.569.
- ¹⁰¹ Uola 1982, s.298.
- ¹⁰² Valtio päivät pöytäkirja 1933/II, s.2101.
- ¹⁰³ Virkkunen, s.103.
- ¹⁰⁴ Tiiliän päiväkirja 30.10.1933.
- ¹⁰⁵ Tiiliän päiväkirja 4.12.1933.
- ¹⁰⁶ Suomen asetuskokoelma 5.4.1934 132/1934; Valtio päivät 1933 ptk II, s.2118, 2152; Tiiliän päiväkirja 4.12.1934; Uola 1982, s.269.

- ¹⁰⁶ Työn Suunta 28.11.1935.
¹⁰⁷ Malmivaara, s.91-96.
¹⁰⁸ Virkkunen, s.121, 130; Vapaasalo, s.97-101.
¹⁰⁹ Simojoki, "Luo Lippujen", Sinimusta 17.5.1935.
¹¹⁰ Stachura, s.139.
¹¹¹ Rakel Simojoki-Terän haastattelu, kansio 22, SLHS, KA; Virkkunen, s.36.
¹¹² Ahti, s.19; Nygård 1982, s.37-38.
¹¹³ Siltala, s.444-445.
¹¹⁴ Nygård 1982, s.91-92; Virkkunen, s.68, 71.
¹¹⁵ Järjestötiedote 19/17.10.1933, mappi C1 sekä esim. Kajaanin paikallisosaston raportti, mappi B1 KA; Risto Alapuro, Akateeminen Karjala-Seura, s.53, 84-85; Suuronen, s.79.
¹¹⁶ Sinimusta 25.1.1935.
¹¹⁷ Sinimusta 15.11.1935.
¹¹⁸ Työn suunta 7.11.1935.
¹¹⁹ Työn Suunta 28.12.1935.
¹²⁰ Ks. mm. Virkkunen, s.121-122.
¹²¹ Kirje Lapuan keskusjohdolle 22.1.1931, mappi B2, SMJKA, KA.
¹²² Toimintakertomus I/1935, mappi B2, SMJKA, KA.
¹²³ Sinimusta 8.3.1935.
¹²⁴ Työn Suunta 15.5. ja 18.6.1935.
¹²⁵ Sinimusta 21.6.1935.
¹²⁶ Työn Suunta 19.7.1935.
¹²⁷ Mm. Työn Suunta 2.11.1935.
¹²⁸ Mappi B1, SMJKA, KA.
¹²⁹ Työn Suunta 15.5.1935.
¹³⁰ Kiertokirje 6/15.9.1932, mappi C1, SMJKA, KA.
¹³¹ Valakirja, mappi C2, SMJKA, KA.
¹³² Valakirja valanvannoneista paikallisosastoista vuosilta 1932-33, mappi C2, SMJKA, KA.
¹³³ Suomen Virallinen tilasto, oppikoulutilasto, osa IX.
¹³⁴ kansio 54, Valpo II, KA.
¹³⁵ Ks. liite 1.¹³⁶ Järjestötiedote 32/24.9.1935, mappi C1, SMJKA, KA.
¹³⁷ Anna-Liisa Heikinheimo, "Sm-tytön suuret tehtävät", Sinimusta 22.2.1935; "Sm-tyttöjen marssi jatkuu", Sinimusta 18.12.1935.
¹³⁸ Anna-Liisa Heikinheimo, "Sm-tytön suuret tehtävät", Sinimusta 22.2.1935.
¹³⁹ Anna-Liisa Heikinheimo, "Sm-tyttöjen kesä", Sinimusta 17.5.1935.
¹⁴⁰ Toimintakertomus 3/35 (maininta ompeluilloista), mappi B2 sekä järjestötiedote 21/8.2.1934, mappi C1, SMJKA, KA; järjestötiedote 22/13.3.1934 mappi C1, SMJKA, KA; Suuronen, s.133; Työn Suunta 12.12.1935.
¹⁴¹ Lööw, s.131; vrt. Martta-järjestö, katso tarkemmin Anne Ollila, Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939.
¹⁴² Levas, s.126.
¹⁴³ Marjatta Hietalan ja Leena Perttulan haastattelu, Poliittinen Tampere-nauhat.
¹⁴⁴ Levas, s.128.
¹⁴⁵ Leila Turtiainen, "Sinimustan tie", Sinimusta 25.1.1935.
¹⁴⁶ Leila Turtiainen, "Isänmaa ja nainen", Sinimusta 26.7.1935; Sulamaa, s.24
¹⁴⁷ Lyyli Kaidan haastattelu, Poliittinen Tampere-haastattelunauhat. Naisten roolista, sukupuoli-järjestelmästä ja Lotta Svärd-järjestöstä ks. tarkemmin Latva-Äijö passim.
- ¹⁴⁸ Kiertokirje 7/9.11.1932, mappi C1, SMJKA, KA.
¹⁴⁹ Järjestötiedote 22/13.3.1934, mappi C1, SMJKA, KA.
¹⁵⁰ Raikkala, s.265.
¹⁵¹ Ks. mm. Martti Siukosaaren haastattelu, Poliittinen Tampere-nauhat.
¹⁵² Parkkari, s.213; Suuronen s.126.
¹⁵³ Parkkari, s.18-22, s.217, 238.
¹⁵⁴ Routavaara, s.52.
¹⁵⁵ Vares, s.14, 16
¹⁵⁶ Vares, s.16
¹⁵⁷ Suuronen, s.156.
¹⁵⁸ Uola 1982, s.121.
¹⁵⁹ Eino Lehtisen haastattelu, Poliittinen Tampere-haastattelunauhat.
¹⁶⁰ Mm. Elias Simojoki oli tätä mieltä.
¹⁶¹ Virkkunen, s.107.
¹⁶² ibid.
¹⁶³ Niinistö 1998, 84-87.
¹⁶⁴ Sinimusta 17.5.1935.
¹⁶⁵ Gurian, s.41-66.
¹⁶⁶ Sinimusta 17.5.1935; vrt. Stachura, s.46-54.
¹⁶⁷ Stachura, s.48-49.
¹⁶⁸ Niinistö 2001, s.220-227.
¹⁶⁹ Stachura, s.186-187 Järjestötiedote 22/12.3.1934, mappi C1, SMJKA, KA.
¹⁷⁰ Sinimusta 26.7.1935, mappi A1, SMJKA, KA. Kävijät olivat etupäässä johtajia 20-25-vuotiaita.
¹⁷¹ Sinimusta 16.8.1935.
¹⁷² Työn Suunta 12.3.1935.
¹⁷³ Nygård 1982, s.65-66; Ahti, s.109.
¹⁷⁴ Nygård 1982, s.113.
¹⁷⁵ Hyvämäki 1937, s.24-27.
¹⁷⁶ Simojoen selostus toimikaudelta 1933-34, mappi C1, SMJKA KA; Klinge, s.53-54; Alapuro, s.145; Paavo Hämäläinen, "Työläisnuorisio ja sinimustat" ja Aaro Salomaa, "Koko kansa Valvomaan", Sinimusta 8.2. ja 5.4.1935.
¹⁷⁷ AKS:n kiertokirje 21/18.6.1934, allekirjoittajana Elias Simojoki, mappi 9, SLHS, KA.
¹⁷⁸ Järjestötiedotteet 20/16.11.1933 sekä 27/26.11.1934, mappi C1, SMJKA, KA.
¹⁷⁹ Järjestötiedote 29/14.3.1935, mappi C1, SMJKA, KA.
¹⁸⁰ Ks. mm. Nygård 1978, kuvaliite.
¹⁸¹ Esim. Lahden oppikoululaiset, mappi B1, SMJKA, KA.
¹⁸² Oppikoulujen Karjala-seurat oli perustettu vuonna 1922.
¹⁸³ Järjestötiedotteet 23/24.4.1934 sekä 26/26.10.1934, mappi C1, SMJKA, KA.
¹⁸⁴ Hangon paikallisosaston raportti keskusjohdolle, mappi B1, SMJKA, KA.
¹⁸⁵ AKS:n vuosikertomus 1944, mappi 9, SLHS, KA; taulukko 2.
¹⁸⁶ Vrt. Alapuro, s.140-151.
¹⁸⁷ Risto Pohjonen, "Yksi mieli - yksi kieli", Sinimusta 25.1.1935.
¹⁸⁸ Aaro Salomaa, "Eteenpäin!", Sinimusta 22.2.1935.
¹⁸⁹ Suuronen, s.69.
¹⁹⁰ Ahti, s.273, 277.

LÄHDELUETTELO

I ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA).

Sinimustakeskusjohdon arkisto (SMJKA). Mappi A1, A2 saapuneita ja lähteneitä kirjeitä.

B1, B2 paikallisosastojen raportteja.

C1, C2 järjestötiedotteita, sekalaisia kirjeitä.

Suomen 1920-40-luvun historian säätöön arkisto (SLHS).

mappi 22: Anna-Liisa Heikinheimon haastattelu, ei päivämäärää, haastattelija everstiluutnantti

Susitaival; Rakel Simojoki-Terän haastattelu, ei päivämäärää, haastattelija Susitaival.

Akateeminen Karjala-Seura, mappi 9, Akateemisen Karjala-Seuran kiertokirjeet.

Valtiollisen poliisin arkisto II.

kansio 52, IKL ja Lapuan liike.

kansio 54, IKL:n Pohjois-Hämeen piiri.

Kouluneuvos Kaarlo Tiillilän päiväkirjat 1930-36

II PAINETUT LÄHTEET

Valtiopäivien pöytäkirja 1933.

Suomen asetuskokoelma 1934.

Suomen virallinen tilasto (SVT), oppikoulutilasto IX 1930-1936.

III LEHDISTÖ

Aamulehti 21.5.-27.5. 1933.
 Ajan Sana 11.11.1930, 17.11.1930, 28.1.1933.
 Kansan Lehti 26.-27.5. 1933.
 Pohjois-Häme 1934.
 Sinimusta 1934-1936.
 Työn Suunta 1934-36.

IV KIRJALLISUUS

Ahti, Martti, Salaliiton ääriiviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918-1919. 2. painos. Espoo 1987.
Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Helsinki 1973.
Gillis, John R., Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770-present. New York 1974.
Gurian, Waldemar, Hitler and the Christians. New York 1936.
Hyvämäki, Lauri, Akateeminen Karjala-Seura 1922-1937. Julkaisussa AKS:n tie 1937. Helsinki 1937.
Hyvämäki, Lauri, Sinistä ja mustaa. Tutkielmia oikeistoradikalismista. Helsinki 1971.
Immonen, Kari, Ryssästä saa puhua...Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39. Keuruu 1987.
Jutikkala, Eino, Tampereen kaupungin historia III 1914-1960. Tampere 1979.
Kettunen, Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia Tutkimuksia 138. Helsinki 1986.
Kadettiupseerit 1920-1985. Kajaani 1985.
Kiuasmaa, Kyösti, Oppikoulu 1880-1980. Oulu 1982.
Klinge, Matti, Ylioppilaskunnan historia. Neljäs osa 1918-1960. Porvoo 1968.
Latva-Äijö, Annika, Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918-1928. Keuruu 2004.
Levas, Naemi, Lotta Svärd Pirkka-Hämeen Tampereen paikallisosasto 1919-1944. Tampere 1963.
Lööv, Helène, Hakkorset och Wasakarven: En studie av nationalsocialismen i Sverige 1924-1950. Avhandling från Historiska institutionen i Göteborg: nr 2. Göteborg 1990.
Lööv, Helène, The Social Structure of a Small Right-Wing Religious Party in Western Sweden: Kyrkliga
Folkpartiet in the 1930's. Julkaisussa Classes, Strata and Elites Essays on Social Stratifications in Nordic and Third World History. Edited by Magnus Mörner & Thommy Svensson. Report from the Department of History, Gothenburg University, no. 34. Göteborg 1988.
Malmivaara, Tatu, Elias Simojoki soturina ja pappina. Julkaisussa AKS:n tie 1940. Helsinki 1940.
Niinistö, L.J., Bobi Sivén. Karjalan puolesta. Hämeenlinna 2001.
Niinistö, L.J., Paavo Susitaival 1896-1993. Aktivismi elämänasenteena. Tampere 1998.
Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö Suomessa. Keuruu 1978.
Nygård, Toivo, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. Studia Historica Jyväskyläläisiä 25. Jyväskylä 1982.
Ollila, Anne, Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Tampere 1993.
Parkkari, Nestori, Väkiyllän vuodet. Helsinki 1960
Raikkala, Hannes, Suojeluskuntain historia III osa. Kampaileva kansa. Toinen painos. Vaasa 1966.
Reilu 100 vuotta. Tampereen Lyseo 1884-1984. Tampere 1984.
Routavaara, Akseli, Kolme vuosikymmentä Kansallisen Kokoomuspuolueen vaiheita 1918-1948. Helsinki 1949.
Ruutu, Yrjö, Liberalismi, fasismi ja kansallissosialismi. Helsinki 1940.
Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Otava 1985.
Simojoki, Elias, Palava pensas. Toimittanut Vilho Helanen. Porvoo 1942.
Soikkanen, Hannu, Kohti kansanvaltaa 1. 1899-1937. Vaasa 1975
Stachura, Peter D., Nazi Youth in the Weimar Republic. Santa Barbara, 1975.
Sulamaa, Kaarle, Lotta Svärd – uskonto ja isänmaa. Helsinki 1999.
Suuronen, Marjatta, Sinimusta-järjestö eli koululaiset politiikan pyörteissä. Painamaton Suomen historian pro-gradu. Helsinki 1971.
Uola, Mikko, Sinimusta veljeskunta Isänmaallinen Kansanliike 1932-1944. Keuruu 1982.
Uola, Mikko, Rintamamiesliitto 1929-1944. Rauma 1988.
Vapaasalo, Sakari, Elias Simojoki nuorisajohtajana. Julkaisussa AKS:n tie 1940. Helsinki 1940.
Vares, Vesa, Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928-96. Juva 1999.
Virkkunen, Sakari, Elias Simojoki Legenda jo eläessään. Porvoo 1974.
Vuorimaa, Artturi, Kokenut kaiken tietää...Muistelmiani seitsemältä vuosikymmeneltä. Porvoo 1967.

V MUUT LÄHTEET

Poliittinen Tampere-haastattelunauhut:
 Kivelä Eero, s. 18.6.1908, 8.5.1973, haastattelija Sirpa Koiranen.
 Lamminen Helmi, s. 25.10.1900, ei haastattelupäivämäärää, haastattelija Irmeli Niemi.
 Levas Naemi, s. 17.1.1890 Sääksmäki, 25.2.1972, haastattelija Sirpa Koiranen.
 Lehtinen Eino, s. 1.10.1908, 25.11.1973 haastattelija Sirpa Koiranen.
 Perttula Leena, s. 5.12.1908 Tampere, 3.10.1972 haastattelija Sirpa Koiranen.
 Sinisalo Uuno, s. 9.10.1904 Tampere, 3.1.1973 haastattelija Sirpa Koiranen.
 Siukosaari Martti, s. 4.4.1909 Orivesi, 9.2.1972 haastattelija Sirpa Koiranen.
 Väre Saima, s. 1903 Keikyä, ei haastattelupäivämäärää haastattelija Irmeli Lehtonen.

Petri Juuti

Politiikan draamaa
- Suomen poliittisen eliitin
käsitys presidentti Rytin
erosta

Kansan Lehti 3.1.1941

Rytin tausta: talousmies ja reaalioliitikko

Risto Heikki Ryti syntyi Huittisissa 3.2.1889 vauraaseen maanviljelijäperheeseen. Nuorena poikana hän sai tavallisen kansakoulun sijasta yksityisopetusta ja siirtyi kymmenvuotiaana suoraan Porin klassillisen lukion toiselle luokalle. Ylioppilaaksi hän tuli 17-vuotiaana vuonna 1906. Ryti suoritti ylemmän oikeustutkinnon kolmessa vuodessa. Koska hän oli vielä liian nuori istumaan käräjiä, perusti hän vanhemman juristin kanssa asianajotoimiston. Myöhemmin Ryti suoritti käräjäoikeuden ja valmistui lakitieteiden kandidaatiksi 1914. Samana vuonna hän opiskeli Englannissa merioikeutta tutustuen myös englantilaisiin talouspiireihin.¹

Rytin kouluaikoina virinnyt yhteiskunnallinen harrastus sai uutta sisältöä oikeudellisen ja taloudellisen tietämyksen karttuessa: jo 1918 hän korosti valtiollisen itsenäisyyden olevan mahdollinen vain taloudellisen itsenäisyyden pohjalta. Viimeksi mainittu toteutuisi vain saamalla kauppatase ylijäämäiseksi mm. kehittämällä maan omia raaka-aineita käyttävää ja jalostavaa teollisuutta. Kauppasopimuksia piti solmia kaikkien vähänkin merkittävien maiden kanssa. Tätä tarkoitusta varten Suomen ulkomaanedustustoihin oli saatava talouden asiantuntijoita. Ryti sai em. ajatukset edistyspuolueen, johon hän oli liittynyt heti puolueen perustamisen jälkeen 1918, taloudelliseen ohjelmaan. Eduskuntaan hänet valittiin vuonna 1919.²

Rytin poliittinen ura kehittyi vauhdikkaasti: 1919 hän toimi lakivaliokunnan ja 1922 valtiovarainvaliokunnan puheenjohtajana. Edistyspuolueen puheenjohtaja J.H. Vennola havaitsi Rytin lahjakkuuden talousasioissa ja teki hänestä valtiovarainministerin hallitukseensa 1921. Ryti jatkoi tehtävässä myös Kyösti Kallion hallituksessa vuoteen 1924 saakka, jolloin hän siirtyi Suomen pankin pääjohtajaksi. Pääjohtajana hän korosti mm. tuotantoelämän rationalisointia ja koneiden käyttöä sekä inflaation vastustamista kaikin keinoin. Rytin mielestä valtiolle ei missään olosuhteissa tule myöntää luottoa. Rytin läpiajamien verolakien ansiosta valtion talous oli vuonna 1923 ensimmäisen kerran tuloylijäämäinen. Rytin nimittäminen Suomen pankin pääjohtajaksi oli presidentti K.J. Ståhlbergin luottamuksen osoitus Rytiiä kohtaan. Ryti oli ilmoittanut presidentille halunsa vetäytyä politiikasta. Hetkeksi tämä onnistuikin. Ståhlberg esitti vuonna 1924 Rytii seuraajakseen. Ryti suostui ehdokkaaksi, mutta 1925 presidentinvaaleissa hän hävisi Lauri Kristian Relanderille. Vuonna 1925 Ryti sitoi markan kultaan pelastaakseen sen täydelliseltä romahdukselta. Toimenpide pantiin merkille maailman finanssiipiireissä ja luottamus markkaan alkoi palata. Kun Ryti 1927 oli Genevessä Kansainliiton asioilla, asetti edistyspuolue hänet suostumusta kysymättä kansanedustajaehdokkaaksi. Ryti tuli valituksi, mutta 1929 hän ei enää suostunut ehdolle. Myös usein tarjotusta pääministerin paikasta hän kieltäytyi säännöllisesti.³

Geneven 1927 ”Kansainliiton asiat” pitävät sisällään Kansainliiton pysyvän finanssikomitean kokouksen, johon suomalaisten valtuuskunta vei finanssiapua koskevaa muistiota. Finanssiavulla tarkoitettiin taloudellisen avun turvaamista pienille valtioille, jotka joutuisivat suuremman valtion hyökkäyksen tai hyökkäysuhan kohteeksi. Asiaa oli pohdittu jo edellisenä vuonna Kansainliitossa juuri Suomen esityksestä. Suomen valtuuskunnan mielestä finanssiapu saattoi olla paras rauhanturvaamiskeino, koska hyökkäysaikeissa oleva valtio joutuisi suunnitelmissaan ottamaan huomioon koko Kansainliiton finanssiavun. Vuoden 1926 kokouksen jälkeen Suomen hallitus täydensi asiaa aiemmin pohtinutta Rafael Erichin johtamaa komiteaa kahdella taloudellisella asiantuntijalla, Rytillä ja W.A. Lavoniuksella. Ryti ja Lavonius saivat kantansa komiteassa läpi ja ne sisällytettiin Kansainliitolle toimitettuun muistioon.⁴

Asiantuntijoiden mielestä finanssiapu olisi annettava seuraavaan tapaan: ensin Kansainliitto välittää alkuperäisen lyhytaikaisen lainan tarvittaessa yhdessä päivässä, ja sitten se välittää yleisen maksuohjelman mukaan muiden jäsenvaltioiden maksettavaksi siirtyvän osan. Mikäli lainanottajavaltio ei täytä sitoumuksiaan, KL avustaa perinnässä sekä pyrkii muutenkin järjestämään asiat niin, etteivät lainan takaajat joudu kärsimään. Tämän sisältöistä muistiota Genevessä 1927 olivat esittelemässä Rafael Erich, Rudolf Holsti ja Risto Ryti. Asiaa pohdittaessa finanssiapukomiteassa useita kertoja törmättiin Neuvostoliiton vastustukseen, sillä se koki suunnitelman kohdistuvan itseään vastaan. Kansainliitto kuitenkin hyväksyi suunnitelman vuonna 1930 finanssiapukomitean mukaisessa muodossa, jonka perusteella taloudellista apua voitiin antaa sekä sodan syttyessä että jo sen uhatessa. KL ei kuitenkaan itse antanut lainaa vaan sen jäsenet.⁵

Rytin merkitystä asian kehittämissä arvioineen Juhani Suomen mukaan Rytin asiantuntijapanos asiassa oli merkittävä: idean isä, Rudolf Holsti tunnusti Rytin ansiot. Lopullinen sopimus oli kuitenkin enemmän kahden englantilaisen finanssikomitean jäsenen, Sir Arthur Salterin ja Sir Henry Strakoschin, aikaansaannosta kuin Rytin. Asian kulkua seuraamalla saadaan kuitenkin paljon arvokasta tietoa Rytin talouspoliittisesta ajattelusta. Vuonna 2004 ajankohtaiseen kartelli-aiheeseen liittyen käy tästä yhdestä selville esimerkiksi Rytin vankka mielipide kartelleja vastaan: Rytin ja Lavoniuksen mukaan kartellit rajoittavat hyödykkeiden tuotantoa sekä korottavat hintoja ja siten alentavat laajojen kansanterrosten elintasoja. Ne myös suojaavat kalliilla tuotantokustannuksilla toimivia yrityksiä, estävät kehittyneempiä yrityksiä käyttämästä koko tuotantokapasiteettiaan sekä ehkäisevät raaka-aineiden ja puolivalmisteiden alueella toimiessaan muidenkin tuotantoalojen kehitystä.⁶

Maailmanlaajuisen pulan pakottaessa Suomen tärkeimmän kauppakumppanin Englannin luopumaan kultakannasta 1931, oli Suomen seurattava perässä. Ryti onnistui vakauttamaan paperimarkan tasolle, joka myös pystyttiin pitämään. Rytin talouspoliittista tietämystä hyödynnettiin edelleen myös Suomen ulkopuolella: Kansainliitossa hän toimi maailman raha- ja talouskonferenssin valmistelevalle komitealle (1932 alkaen) sen finanssiasioihin keskittyneessä alajaostossa. Suomen taloustilanteen ja kokemukset kultakannasta luopumisesta Ryti kiteytti seuraavasti:

“Kun me olimme siinä tilanteessa, että kultakantaa oli mahdotonta ylläpitää tavallisilla keinoilla, oli valittava joko kultakanta ja talouselämän tiukka säätely tai sitten luopua kultakannasta joko säännöstellä valuutta tai ilman sitä. [...] Eräs pääkysymyksistä oli se, miten parhaiten voitaisiin täyttää kansainväliset sitoumukset. Kokemus osoitti, että sitä ei saavutettu säännöstelyllä. Siis vapauden kautta [...]”⁷

Kokemukset paperimarkasta Ryti kiteytti seuraavasti:

“1. Kauppatase erittäin hyvä; 2. Korkeat korot; 3. Kasvanut taakka ulkomaisista veloista; 4. Syytökset “dumpingista” ja erikoisverot [...]”⁸

Kansainliiton kyseisen asiantuntijakomission tehtävänä oli valmistella konferenssille ohjelma tuontikieltojen, suojatullien ja valuuttasäännöstelyn purkamiseen. Vaikeimpana ongelmana pidettiin raha- ja luottopolitiikan vakaannuttamista, jonka saavuttamiseksi asiantuntijat pitivät kiireellisempänä tavoitteena sellaisen kansainvälisen rahakannan aikaansaamista, johon kultakannasta luopuneet maat voisivat turvallisesti yhtyä. Ryti korosti tässä yhteydessä valuuttasäännöstelystä luopumista, josta seuraisi lukuisia etuja, keskeisimpänä kauppataseen tervehtyminen, korkokannan nousu sekä finanssielämän yleinen elpyminen. Tälle kannalle asettui koko asiantuntijakomissio.⁹

Itse kokous saatiin kutsutuksi koolle kesäkuussa 1933. Rytin lisäksi Suomen valtuuskuntaan osallistui mm. ulkoministeri Antti Hackzell. Ryti toimi konferenssissa sen varapuheenjohtajana ja raha- ja finanssivaliokunnan jäsenenä.¹⁰ Konferenssin pyrkimykset kuitenkin kariutuivat presidentti Rooseveltin Yhdysvaltain valtuuskunnalle lähettämiin ohjeisiin, joissa kiellettiin valtuuskunnan jäseniä ottamasta osaa valuuttojen kansainvälistä tasapainottamista koskeviin neuvotteluihin. Tämä ratkaisi koko konferenssin kohtalon.¹¹ Kokouksen asiakirjoista ja niiden reunahuomautuksista piirtyy Rytin talouspoliittisesta ajattelusta kuitenkin varsin selvälinjainen kuva.

Ryti toimi myös useissa eri talousasioita käsittelevissä asiantuntijakomiteoissa aina 1939 saakka. Mainittakoon mm. Kansainliiton pysyvän talouskomitean jäsenyys vuodesta 1937 alkaen sekä 1938 perustetun taloudellisia lamakausia pohtivan valtuuskunnan jäsenyydet. Vuonna 1937 Ryti korosti, ettei tullialennuksiin pitänyt pyrkiä yleisillä kansainvälisillä sopimuksilla, koska valtiot eivät suostuisi tulliautonominansa sitomiseen pitkäksi aikaa. Parempana lähtökohtana Ryti mainitsi alueellisen yhteistyön taloudelliselta rakenteeltaan ja ajatustavaltaan samankaltaisten valtioiden välillä.¹²

Vuoden 1938 lamakausia pohtivassa valtuuskunnassa Ryti analysoi tarkkanäköisesti lamakausien luonnetta. Varsinkin sodan pelon ja varustautumisen hän näki keskeisinä esteinä hyvinvointiin paluulle. Vertaillaessa yksityisyritteliäisyyteen perustuvaa ja valtiojohtoista taloutta Ryti totesi, ettei hänellä ollut mitään valtion talouselämään sekaantumista vastaan, kunhan se tapahtuu järkevästi. Samalla hän kuitenkin korosti totalitäärisen talousjärjestelmän vaaroja: kapitalistien yritteliäisyys katoaa ja koko voiton tavoittelun periaate vääristyy. Tämän seurauksena koko taloudellinen järjestelmä kärsii.¹³ Muodostettaessa kokonaiskuvaa talousmies Risto Rytistä Kansainliiton eri komiteoiden paperit ovat sikäli hedelmällisiä, että eri asiantuntijakomiteoihin on pyydetty aikansa johtavien taloustieteilijöiden

lausumia, joihin Ryti on omine marginaalimerkintöineen ottanut kantaa. Nämä merkinnät antavat lisävalaistusta Rytin talouspoliittisiin linjauksiin, muuta antia Rytin toiminnan analysoinnissa ne eivät juuri tarjoa.

Takaisin politiikkaan

Sunilan hallituksen kaaduttua joulukuussa 1932 Ryti suostui presidentti Svinhufvudin pyynnöstä muodostamaan hallituksen. Ministerilistan ollessa valmis Ryti pyysi aikaisemminkin pääministerinä toiminutta T.M. Kivimäkeä hallituksen johtoon. Kivimäen hallitusta Ryti tuki tiukalla talouspolitiikalla. Säästäväisyyskomitean, jonka jäsen Ryti oli, esityksestä sosiaalimenoja ja armeijan hankintoja vähennettiin ankaralla kädellä. Rytin ehdotuksesta Suomi maksoi pula-ajasta huolimatta Yhdysvalloille takaisin ensimmäisen maailmansodan aikaisen elintarvikelainan korkoineen päivineen. Rytin takajatuksena oli saada Suomeen edullisia kansainvälisiä luottoja.

Kun Suomi 30.11.1939 joutui sotaan, Väinö Tanner ja presidentti Kallio pitivät Rytitä sopivimpana pääministerinä. Aluksi Ryti kieltäytyi, mutta suostui Kallion verrattua kieltäytymistä rintamakaruruuteen. Tästä alkoi vastuun kanto hyvin raskaana aikana. Mm. valtionvarainministerinä toimineesta sosiaalidemokraatista Väinö Tannerista tuli ulkoministeri Rytin hallitukseen.

Pako perikadon uhatessa?

“Valtioneuvostolle

Harkitessani maamme nykyistä vaikeata ja uhanalaista asemaa olen joutunut siihen vakaumukseen, että ylin toimeenpanovalta sekä sotilas- että siviilihallinnon alalla olisi tällä hetkellä keskitettävä samalle henkilölle. Tämän aikaansaamiseksi olen päättänyt luopua tasavallan presidentin toimesta. Päätökseni, johon myös on vaikuttanut se, että terveyteni monivuotisen raskaan vastuun ja työtaakan johdosta on käynyt horjuvaksi, ilmoitan täten kunnioittavasti Valtioneuvostolle tiedoksi ja asianomaisia toimenpiteitä varten. Helsingissä 1 päivänä elokuuta 1944. Tasavallan Presidentti Risto Ryti.

Kansliapäällikkö Bruno Kivikoski.”¹⁴

Näin kuului pääministeri Edwin Linkomiehen eduskunnalle lukema presidentti Rytin erokirje. Kuten kirjeestä käy ilmi, Ryti erosi ensimmäisenä päivänä elokuuta 1944. Valtioneuvostolle osoittamassa kirjeessään hän perustelee eroaan sotilas- ja siviilihallinnon yhdistämisen tarpeellisuudella sekä horjuvalla terveydellään, ei esimerkiksi ulkopoliittisilla syillä. Kirjallisuuden antama kuva erosyistä poikkeaa selvästi Rytin kirjeessä esitetystä virallisesta selityksestä. Olli Vehviläinen kiteyttää artikkelissaan “Saksa ja Suomen irtautuminen jatkosodasta” syyt Rytin eroon seuraavasti: “[...]Rytin oli väistyttävä, ellei muuten niin siksi, ettei neuvostohallitus ilmeisestikään hyväksyisi häntä neuvottelukumppanikseen.” Taustavaikuttimena nähdään 26.päivänä kesäkuuta 1944 solmittu Ryti–Ribbentrop-sopimus.¹⁵ Tämä Ribbentrop-sopimuksen nimellä tunnettu Rytin kirje Saksan johtajalle Adolf Hitlerille onkin suurimassa osassa asiaa sivuavaa tutkimuskirjallisuutta katsottu pääsyyksi Rytin eroon.¹⁶ J.K. Paasikivi sen sijaan pohtii päiväkirjassaan, oliko ero nähtävä pakona auttamattoman perikadon uhatessa.¹⁷ Sakari Virkkunen taasen ei suoranaisesti ota kantaa asiaan, mutta korostaa Rytin heikkoa terveyttä.¹⁸ Markku Jokisipilä toteaa, että Rytin omissa nimissään kirjoittama sopimus ei ollut edes poliittinen tai sotilaallinen välttämättömyys.¹⁹ Martti Turtola luonnehtii sopimusta Rytin epätoivoiseksi teoksi, ja herättää kysymyksen vaikuttiko sopimus Stalinin päätökseen luopua ehdottoman antautumisen vaatimuksesta. Turtola toteaa, että sopimuksesta irtautuminen edellytti Rytin eroa.²⁰ Tämä tulkinta poikkeaa myös tuoreemmista Vehviläisen tulkinnoista, jotka sisältävät myös sisäpoliittisen selitysmallin eron takana.²¹

Kaikkia näitä edellä mainittuja selityksiä on epäiltävä niiden ristiriitaisuuden takia. Presidentin ero on varsin poikkeuksellinen²² tapahtuma, Rytin osalta ero on esitetty usein näennäisen irrallisena tietona, jolloin kokonaistilanne jää osittain hahmottomatta. Melko kattavan kuvan Rytin eroon johtaneista tapahtumista saa Paavo Hirvikallion tutkimuksesta “Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919–1950” sekä pääministeri Linkomiehen ja valtiovarainministeri Väinö Tannerin poliittisista muistelmista – varsinaista Rytin eroon keskittyvää tutkimusta ei ole tehty ennen Juutin Suomen historian laudaturtutkimusta 1989.²³ Uusin tulkinta eroon liittyvistä tapahtumista on Jokisipilän, mutta hän keskittyy tämän artikkelin kannalta keskeisissä asioissa lähinnä ulkopoliitiikkaan, varsinkin Suomen ja Saksan suhteisiin. Siksi onkin aiheellista selvittää, **miksi Ryti aikalaiskäsityksen mukaan erosi ja miksi**

juuri elokuun ensimmäisenä päivänä. Mielenkiintoista on myös se, miksi valinta kohdistui marsalkka C.G.E. Mannerheimiin, vanhaan valkoiseen kenraaliin, sillä jos Rytin eron perimmäisenä tarkoituksena oli Ribbentrop-sopimuksesta irtipääsy ja sitä kautta tien avaaminen rauhanneuvotteluille, niin eikö olisi ollut tarkoituksenmukaisempaa valita joku silloisen ulkopoliittikan vastustajista – esimerkiksi Paasikivi – kuin toinen sen tukipilari toisen tilalle?²⁴

Tämän tutkimuksen kannalta on toissijaista, mitä eri ulkovaltojen edustajat todella ajattelivat Suomen ratkaisusta ja mitä niiden arkistot mahdollisesti asiasta kertovat. Suomen poliittinen eliitti, mukaan lukien varsinkin itse Ryti, joutuivat tekemään päätöksensä niiden tietojen pohjalta, jotka sillä hetkellä oli käytettävissä. Aikalaisten todistusvoima on siten suurin tutkimustehtävän kannalta. Ulkovaltojen kantoja saatiin tietoon normaaleja diplomaattisia kanavia pitkin sekä erilaisissa salaisissa neuvotteluissa. Myös ulkomaisten lehtiä, varsinkin Pravdaa, seurattiin tarkkaan. Mikäli tutkimuksen keskiössä olisi ulkovaltojen suhtautuminen Suomen poliittisiin päätöksiin ja päättäjiin, olisivat ulkovaltojen arkistot avainasemassa. Tällaista tutkimusta onkin tehty varsin runsaasti. Tässä tutkimuksessa kuitenkin näiltä osin tyydytään tutkimuskirjallisuuteen, jonka avulla työn ”punainen lanka” eli Rytin ero ja siihen joh-taneet tapahtumat kytketään laajempiin yhteyksiinsä.

Suomi suurvaltojen puristuksessa

Yhdysvaltojen ja Saksan painostamana

Suomen jouduttua sotaan marraskuun viimeisenä päivänä 1939 painosti presidentti Kyösti Kallio Suomen Pankin pääjohtajan Rytin suostumaan pääministeriksi – aikaisemmin edistyspuoluelainen Ryti oli toiminut mm. valtiovarainministerinä. Vuonna 1925 hän oli puolueensa presidenttiehdokkaana, mutta hävisi vaalin toisella kierroksella Lauri Kristian Relanderille. Maaliskuussa 1940 solmitun Moskovan rauhan jälkeen seurasi rauhantila, jonka monet suomalaiset poliitikot kokivat vain väliaikaiseksi. Ryti vertasi Suomen asemaa tulivuoren rinteellä elämiseen. Tulivuori ei kuitenkaan ollut vielä purkautunut, kun Suomeen oli saatava uusi presidentti: Kyösti Kallio halvaantui elokuun 27. päivänä, jonka jälkeen Ryti ryhtyi hoitamaan presidentin tehtäviä.²⁵

Mannerheim oli yhä ylipäällikkönä – presidentti Kallio oli talvisodan syttyessä nimittänyt hänet tähän tehtävään Suomen hallitusmuodon antaman mahdollisuuden mukaan. Kallio oli 7.12.1939 antanut erityisen määräyksen, jolla ylipäälliköstä tehtiin presidenttiin rinnastettava toimija suhteessaan hallitukseen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että ylipäälliköstä tuli hallituksesta riippumaton. Moskovan rauhan jälkeen Mannerheimin asema jäi entiselleen. Tähän vaikutti varsinkin maaliskuussa 1940 puolustusministeriksi tullut Rudolf Walden. Presidentin vallan jakamiseen perustunutta ylipäällikön asemaa ei jatkossa vain säilytetty ennallaan, vaan jopa kehitettiin Waldenin ja Mannerheimin toimesta eteenpäin. Tavoitteena heillä oli ylipäällikön vuoden 1918 kaltainen rajoittamaton toimintavalta.²⁶

Vaaleissa 19. joulukuuta 1940 valitsivat vuoden 1937 valitsijamiehet Rytin 288 äänellä (maksimi 300) presidentiksi Kallion loppukaudeksi. Poikkeuksellisen yksimielisyyden takana oli halu löytää kaikille puolueille sopiva ehdokas ja vain Ryti täytti tämän ehdon. Osasyynä oli Neuvostoliiton ulkoasiainkomissaari V.M. Molotovin ilmoitus lähettiläs J.K. Paasikivelle: “[...] jos joku sellainen kuin Tanner, Kivimäki, Mannerheim tai Svinhufvud valitaan Suomen presidentiksi, niin teemme siitä sen johtopäätöksen, ettei Suomi halua täyttää Neuvostoliiton kanssa tekemäänsä rauhansopimusta.”²⁷ Venäläiset halusivat Paasikivestä presidentin. Myös saksalaiset sanoivat sanansa asiassa: he kehottivat ottamaan Molotovin ilmoittaman venäläisten toivomuksen huomioon, mutta myös ilmoittivat, ettei Paasikivi ”miellyttänyt” heitä.²⁸ Rytin tultua presidentiksi muodosti pankinjohtaja Jukka Rangell hallituksen, jonka ulkoministerinä jatkoi Rolf Witting ja puolustusministerinä Rudolf Walden. Muiltakaan osin hallituksessa ei juuri tapahtunut muutoksia: Rytin mielestä uuden hallituksen tuli jatkaa entisellä linjalla. Uutena ryhmänä hallitukseen tuli Isänmaallinen Kansanliike, IKL, jonka edustajana oli Vilho Annala.²⁹

Kesäkuun 25.päivänä 1941 alkanut jatkosota jatkui yhä, kun tuli presidentinvaalien aika. Helmikuun 15. päivänä 1943 samat valitsijamiehet valitsivat eduskunnan säätämän lain valtuuttamina Risto Rytin kahdeksi vuodeksi, mutta rintama hänen takanaan ei ollut enää rikkumaton: etenkin Walden ja maalaisliittolaiset ajoivat Mannerheimin valintaa. Tämä ei kuitenkaan suostunut ehdokkaaksi.³⁰ Vaalissa Ryti sai 269 ääntä – Rytin kohtalo ”myrskyajan presidenttinä” oli sinetöity.³¹

Pääministeri Rangellin jätettyä hallituksensa puolesta eronpyynnön alkoivat hallitustunnustelut. Pääministeriksi tuli kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja, professori Edwin Linkomies. Hallitusta muodostettaessa jätettiin pois edellisessä kokoonpanossa mukana ollut Isänmaallinen Kansanliike. Tämä johtui lähinnä IKL:n tuntemasta vieroksunnasta sosiaalidemokraattien K. A. Fagerholmia kohtaan. Ulkoministeriksi tuli Henrik Ramsay ja valtiovarainministeriksi Väinö Tanner. Puolustusministeriksi ei Linkomiehen mukaan tullut kysymykseenkään kukaan muu kuin Rudolf Walden, jalkaväenkenraali, teollisuusmies ja ylipääällikkö Mannerheimin lähin uskottu. Linkomies katsoi Waldenin parhaaksi yhteyksien ylläpitäjäksi hallituksen ja ylipääällikön välillä. Lisäksi Walden ja Linkomies olivat vanhoja tuttuja, joten kaikki edellytykset sujuvalle yhteistyölle olivat olemassa.³² Uuden hallituksen oikeusministerinä säilyi Oskari Lehtonen. Muut ministerit olivat: sisäministeri Leo Ehrnrooth, ministeri valtiovarainministeriössä Tyko Reinikka, opetusministeri Kalle Kauppi, maatalousministeri Viljami Kalliokoski, ministeri maatalousministeriössä N.A.Osara, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Väinö V.Salovaara, ministeri kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä Toivo Ikonen, kauppa- ja teollisuusministeri Uuno Takki, sosiaaliministeri K.A.Fagerholm, kansanhuoltoministeri K.J.Ellilä sekä ministeri kansanhuoltoministeriössä Jalo Aura.

Hallitus nimitettiin maaliskuun 5. päivänä 1943 ja toimintansa se aloitti seuraavana päivänä. Ensimmäisessä istunnossa pääministeri jätti käyttämättä tilaisuuden poliittiseen ohjelmanjulistukseen. Uudesta hallituksesta toivottiin kuitenkin Suomessa melko yleisesti rauhanhallitusta. Linkomiehellä olikin jo pääministerikautensa alusta asti tavoitteena politiikan suuntaaminen kohti rauhaa – tilanne ei kuitenkaan ollut otollinen.³³ Puolustuspuheessaan Sotasyllisyysoikeudelle hän mainitsee kolme tekijää, jotka muodostivat esteen ulkoasiainjohdon rauhanpyrkimyksille. Ensinnäkin oli otettava huomioon Saksan voimakas asema: sillä oli luja ote Suomenlahden etelärannalla, huomattavat sotavoimat Pohjois-Suomessa ja Itämeren herruus. Toiseksi Suomen kansassa ja armeijan suurimmassa osassa vallitseva luottamus sotilaallisen tilanteen kestävyteen sekä kolmanneksi Suomen elintarviketilanteen riippuvuus Saksasta tapahtuvasta tuonnista.³⁴

Jatkosodan alusta lähtien Yhdysvallat oli yrittänyt irrottaa Suomea sodasta. Joistakin vastoinkäymisistä huolimatta maiden väliset poliittiset suhteet olivat säilyneet toimivina. Juuri ennen hallituksen vaihdosta tuli Yhdysvalloilta kehoitus jatkaa rauhanmahdollisuuksia käsittelevää keskustelua. Eroamassa ollut hallitus ei siihen ennättänyt puuttua, vaikka jo heti Stalingradin saksalaistappion jälkeen 3.päivänä helmikuuta päämajassa pidetyssä sotilasjohdon ja hallituksen sisärenkaan neuvonpidossa päädyttiin yksimielisesti siihen lopputulokseen, että Suomen oli aika pyrkiä irtautumaan sodasta, jonka lopputulos häämötti tappiollisena.³⁵

Syitä em. sisärenkaan muodostumiseen voidaan nähdä useita. Presidentti Kyösti Kallio ei ollut juurikaan puuttanut ulkopoliittikan hoitoon. Varsinkin talvisodan aikana tarvittiin kuitenkin voimakasta ja määrätietoista ulkopoliittikan hoitoa, joten pääministeri Ryti otti asiain hoidon käsiinsä ohi Kallion. Väli rauhaan siirryttäessä syntyi sitten Jokipiin mukaan spontaanisti sisäpiiri,³⁶ joka hoiti erityisesti ulkopoliittikan, mutta myös muut tärkeimmät asiat. Tämän syyn rinnalla voidaan kuitenkin varsinkin jatkosotaan tullessa nähdä se tekijä, että sujuva ja itsenäinen ulkopoliittinen päätöksenteko vaati tiettyjen turvallisuuspoliittisten ratkaisujen pysymistä salassa myös saksalaisilta. Niinpä asioista päätti varsin pieni ja valikoitunut joukko eli poliittinen eliitti, ns. sisäpiiri. Siitä huolimatta tietojen huomattiin usein vuotaneen.

Jo vuonna 1942 Neuvostoliitto oli useaan otteeseen tunnustellut rauhanmahdollisuuksia, mutta suomalaiset torjuivat tunnustelut, koska Suomen ja Saksan väliset suhteet eivät tehneet neuvotteluja mahdollisiksi. Myöskään Suomen mielipidekehitys ei ollut suotuisa rauhanajatukselle. Maaliskuun 20. päivänä 1943 Yhdysvaltain asiainhoitaja Robert McClintock tarjosi hallituksensa ”hyviä palveluksia” Suomen irrottamiseksi sodasta. Linkomiehen hallitus päätti tarttua tilaisuuteen ja tiedustella tarkempia yksityiskohtia Yhdysvalloilta Neuvostoliiton ehdoista rauhanneuvotteluille. Samalla päätettiin ottaa selvillä Saksan kanta asiassa.³⁷ Ulkoministeri Ramsay lähti Saksaan neuvottelemaan Saksan ulkoministerin von Ribbentropin kanssa. He tapasivat 26. päivänä maaliskuuta. von Ribbentrop vaati Suomea ehdottomasti lopettamaan ”silmäniskut” Yhdysvaltojen suuntaan sekä tyrmäsi täysin kaikki haaveet sodasta irtautumisesta vaatien Suomen ja Saksan välisen poliittisen liiton solmimista. Yhtenä kohtana sopimukseen sisältyisi sitoumus, jonka mukaan kumpikaan osapuoli ei tee rauhaa erikseen.³⁸

Matkan vaikutus oli muutenkin huono. Saksalaiset olivat panneet hallituksen vaihtumisen merkille askeleena kohti rauhanpolitiikkaa – nyt ulkoministerin vierailu vahvisti pahat aavistukset. Suomen hallitus päätti Saksan tyytymättömyydenkin uhalla odottaa vastausta rauhanneuvottelujen ehtoja koskevaan tiedusteluunsa. Samaan aikaan Saksa painosti Suomea antamaan ehdottoman kielteisen vastauksen USA:n tarjoukseen. Suomen hallituksen viivyteltä Saksan lähettiläs von Blücher kutsuttiin 8.päivänä huhtikuuta Berliiniin. Huhtikuun 10.päivänä McClintock kävi Rytin luona antamassa vastauksen, jonka mukaan Yhdysvallat oli tarjoutunut luomaan suoran yhteyden Suomen ja Neuvostoliiton hallitusten välille, ei toimimaan tietojen välittäjänä. Koska Suomen hallitus ei saanut kaipaa- maansa tietoa Neuvostoliiton neuvotteluehdoista, yhteys Yhdysvaltoihin katkaistiin. USA:n vastaus ja etenkin sen 17 vuorokauden toimitusaika viittasi siihen, että asiasta oli neuvoteltu Neuvostoliiton kanssa – näytti siltä, että neuvostohallitus ei halunnut tällaista välitystä asiassa.³⁹

Suomen katkaistua neuvotteluyhteyden von Blücher palasi Helsinkiin, mutta Saksa ei suinkaan ollut unohtanut von Ribbentropin Ramsaylle esittämiä vaatimuksia. Heti saapumistaan seuraavana päivänä 12. huhtikuuta von Blücher otti asian esille. Paktivaatimusta pohdittiin 14. päivänä hallituksen ulko- asiainvaliokunnassa. Kaikki sen jäsenet olivat sitoumusta vastaan. Asia päätettiin jättää kypsymään. Viikon valmistelun jälkeen, 21. päivänä huhtikuuta, ulkoministeri oli valmis esittämään vastauksensa Saksalle. Sitä käsiteltiin ulkoasiainvaliokunnassa. Sanaa “sopimus” ei käytetty koko paperissa, vaan sen sijaan käytettiin neutraalimpaa termiä “selitys”. Selityksessä vakuutettiin Suomella olevan vakaa aikomus jatkaa puolustustaistelua, kunnes Suomen vapaus ja itsenäisyys oli turvattu ja idästä uhkaava vaara torjuttu. Ramsay antoi vastausluonnoksen 29. huhtikuuta von Blücherille tutustumista varten. Lähettiläs vaikutti tyytyväiseltä, mutta ilmoitti vielä harkitsevansa asiaa, mikä tarkoitti päätöksen siirtymistä Berliiniin. Tähän ulkoministeri oli pyrkinytkin – virallinen keskustelu suoraan Berliinin kanssa oli vältetty.⁴⁰

Toukokuun 6. päivänä pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa Ramsay kertoi vastausluon- noksen tehneen hyvän vaikutuksen saksalaisiin, mutta joitakin muutoksia oli ehdotettu. Nämä muu- tokset raukaisivat koko hankkeen Suomen osalta. Vastaehdotuksessa oli lause: “Suomi tulee jatkamaan taistelua Saksan rinnalla, kunnes molempia maita idästä uhkaava vaara on lopullisesti torjuttu.” Ulko- asiainvaliokunnan enemmistö totesi sanonnan vaihtamisen tekevän selityksestä sopimuksen, jota ei edes Saksan elintärkeä tuonti korvaisi. Valtiovarainministeri Väinö Tanner vastusti sopimusta vedoten sisäpoliittisiin perusteisiin: sopimus tekisi yksimielisyyden maassa mahdottomaksi. Mannerheim piti vaatimusta von Ribbentropin henkilökohtaisen kunnianhimon säätelemänä temppuna. Presidentti Ryti kieltäytyikin paktista kuultuaan ylipäällikön neuvoilla ryyditettyä hallitusta.⁴¹ Saksan painostus Suomea kohtaan näkyi kieltäytymisen jälkeen, paitsi elintarvike- ja viljatoimitusten viivyttämisenä ja lähettämättä jättämisinä, myös poliittisena painostuksena. Kun Unkarin, Romanian, Slovakian ja Bul- garian valtionpäämiehet vierailivat Hitlerin luona, Rytiäkin kehoitettiin tekemään samoin. Hän kieltäytyi tästä poliittista riippuvaisuutta osoittavasta eleestä, kylläkin hyvin diplomaattisesti.⁴²

Ryti pelkää raskasta rauhaa

Suomen Berliinin-lähettiläs T.M.Kivimäki kutsuttiin kesäkuun 23. päivänä Saksan ulkoministeriöön, jossa hänelle ilmoitettiin sopimusasian olevan loppuunkäsitelty. Elintarvikkeita alettiin jälleen toimittaa normaalisti Suomeen. Von Ribbentrop ilmoitti hyväksyvänsä Linkomiehen 16.5.1943 sankarivainajien muistopäivänä pitämän puheen riittäväksi vakuudeksi. Puheessaan Linkomies vakuutti Suomen kansan taistelevan viimeiseen saakka enemmän kuin heittäytyvän itäisen naapurinsa armoille.⁴³ Kysymys oli sillä erää pois päiväjärjestyksestä – Suomi oli saanut tahtonsa läpi ja säilyttänyt toimintavapautensa.

Syyskuun 27. päivänä 1943 asetti hallitus erityisen “Ulkoasiain valmistelukunnan” selvittämään tulevia rauhanneuvotteluja koskevia poliittisia ja taloudellisia kysymyksiä. Valmistelukunnan puheenjohtajana oli Henrik Ramsay.⁴⁴ Edistystä rauhanasiassa ei kuitenkaan tapahtunut. Vuoden 1944 alussa pääminis- teri Linkomies alkoi omien sanojensa mukaan pyrkiä rauhaan. Rauhaan pyrkimisen mahdollisti rau- hallinen sisäpoliittinen tilanne sekä rintamatapahtumien vakiintuminen – kaikki siis tuntui olevan kunnossa. Linkomiehen mukaan hallituksen sisärengas ei kuitenkaan antanut kauniin ulkokuoren peittää itseään.⁴⁵ Tähän sisärenkaaseen kuuluivat Linkomiehen hallituksen aikana presidentti Ryti,

puolustusministeri Walden, ulkoministeri Ramsay, valtiovarainministeri Tanner, marsalkka Mannerheim sekä pääministeri itse.⁴⁶ Alkuvuodesta tapahtui ministerivaihdos: Maalaisliiton Toivo Ikonen, joka oli ministeri kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä, erosi ja hänen tilalleen astui 13. päivänä tammikuuta Väinö Kaasalainen. Jo ennen vuoden vaihtumista oli sosiaaliministeri K.A.Fagerholm vaihdettu Aleksii Aaltoseen.⁴⁷

Helmikuun 8. päivänä marsalkka kävi Rytin luona. Vierailunsa aikana hän totesi Saksan hävinneen sodan myös Neuvostoliittoa vastaan. Tästä Suomen olisi vedettävä johtopäätös pyrkiä rauhaan. Ryti vastasi suostuvansa rauhaan Moskovan rauhan ehdoillakin, mutta ongelmina olivat raskaampien ehtojen mahdollisuus ja saksalaisista eroonpääsy. Mannerheimista asia oli ”sen ajan murhe”. Rytin mielestä saksalaisilla oli tapana ”vielä lopun jälkeenkin pitää sitkeästi kiinni siitä mihin ovat asettuneet.” Tässä tapauksessa voisi seurauksena olla uusi sota, jossa jopa oman kansan ”kanta voisi olla hyvin kyseenalainen ja kenties viedä sisällissotaankin.” Siksi kaikkia mahdollisuuksia tuli harkita tarkkaan. Presidentti tiedusteli ylipäälliköltä, tottelisiko upseeristo kaikissa olosuhteissa ehdottomasti käskyjä. Mannerheim uskoi näin olevan. Ryti huomautti venäläisten saattavan asettaa sellaisia ehtoja, joita ei Suomessa voida hyväksyä. Siksi rauhanneuvotteluihin ryhdyttäessä oli sotilaalliset asemat pidettävä mahdollisimman vahvoina.⁴⁸ Ryti oli oikeassa ollessaan huolestunut saksalaisten joukkojen asemasta Suomessa mahdollisen erillisrauhan toteuduttua: jo syyskuusta 1943 lähtien oli Saksan sodanjohto varautunut Suomen vastarinnan romahtamiseen tai rauhantekoon. Hitlerin yleisohjeen n:o 50 mukaan tällaisessa tilanteessa tuli 20. Vuoristoarmeijan, jossa oli noin 200 000 sotilasta, vetäytyä Pohjois-Lappiin, mutta pitää Petsamon nikkeli-kaivokset hallussaan.⁴⁹

Linkomiehen ”diktatuurisuunnitelma”

Helmikuun 6. päivän yönä Helsinkiä pommitettiin rajusti. Sekä Suomessa että ulkomailla tämä tajuttiin painostuksena Suomen johtoa kohtaan rauhanneuvotteluihin ryhtymiseksi. Myös USA ja Ruotsi ajoivat Suomea neuvotteluja kohti. Valtioneuvos J.K.Paasikivi lähtikin 12.2. hallituksen valtuuttamana tiedustelemaan rauhanehdoista Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläältä madame Kollontailta. He tapasivat kolmesti: 16., 19. ja 21.päivinä. Paasikiven kerrottua Neuvostoliiton ehdoista hallitukselle alkoi saatujen tietojen puntarointi. Kontaktit pyrittiin pitämään tiukasti salassa Saksalta ja matkan todellinen tarkoitus salata, mutta tuloksetta! Rytin mukaan von Blücher sai omia teitään tietoonsa rauhanhankkeesta ja ilmoitti Suomen mahdollisen rauhateon olevan ”Glatte Verrat”, todellinen petos, josta Saksa tekisi kaikki johtopäätökset.⁵⁰

Neuvostoliitto teki 6.päivän lisäksi Helsinkiin kaksi muutakin suurpommitusta tasan kymmenen päivän välein. Pravdassa pommituksia kommentoitiin säännöllisesti 9., 18. ja 28. päivinä. Pommitusten syyksi mainittiin ”suomalaisten valtaajien pakottaminen pois neuvostomaalta.”⁵¹ Suomalaisten päähän haluttiin ilmeisesti takoa, ettei rauhanneuvotteluihin ryhtymistä tule harkita liian pitkään.

Helmikuun 25. päivänä Dagens Nyheter julkaisi uutisen Neuvostoliiton esittämistä rauhanehdoista. Seuraavana päivänä presidentti Ryti tarjosi Tamminiemessä lounaan, jolle osallistui ylipäällikkö sekä koko ulkoasiainvaliokunta. Tapaamisen aikana keskusteltiin Paasikiven Tukholman uutisista. Ylipäällikön mielestä Neuvostoliiton vaatima saksalaisten joukkojen internointi olisi mahdoton toteuttaa. Hän antoi ymmärtää vastuun asiasta kuuluvan hallitukselle. Tannerin mukaan keskustelussa ei syntynyt mitään ratkaisua, mutta heti Tamminiemestä poistuttaessa pääministeri Linkomies pyysi hänet virka-asuntoonsa keskustelemaan kahden kesken. Seuranneessa keskustelussa Linkomies oli pessimistinen rauhaan pääsemisen suhteen – hän kuitenkin pyrki siihen. Oman asemansa hän näki huonona ja pohti, olisiko mahdollista saada eduskunta ja koko maa mukaan ratkaisuun. Jos näin epäedulliset ehdot – Linkomies, kuten Mannerheimkin, piti saksalaisten internointivaatimusta vaikeimmin toteutettavana – olisi pakko hyväksyä, syntyisi riitaa ja hajaannusta, ehkä kansalaissota. Hän ei uskonut hallituksen tai oman arvovaltansa riittävän asian hoitoon. Myöskään Rytin, ”jolla ei ollut ketään takanaan ja huono maine Liittolaismaissa”, joissa hänelle oli annettu ”mainesana petturi”, nimi ei tähän riittäisi. Asia hoitamiseksi oli maahan saatava uusi Mannerheimin johtama hallitus, sillä vain marsalkka saisi sekä kansan että armeijan hyväksymään huonotkin rauhanehdot. Hänelle oli luvattava, että Ryti eroaisi presidentin virasta. Tämän jälkeen eduskunta säätäisi lain, jonka perusteella pääministeri voisi väliaikaisesti hoitaa myös presidentin tehtävät. Vain näillä ehdoilla ylipäällikkö saattaisi suostua suunnitelmaan.⁵²

Muistelmiinsa Linkomies on kirjoittanut, ettei Ryti voinut erota heti ja Mannerheimia voitu sen jälkeen valita hänen tilalleen. Jos näin olisi tehty, pääministeristä olisi tullut siinä tapauksessa hallitusmuodon mukaisesti muutamaksi välipäiväksi valtionpäämies. Tämä ei käynyt, koska silloisissa oloissa oli otettava huomioon Saksan taholta odotettavissa olevat toimenpiteet ja koska ”huomattavalle osalle kansaa” nimi ”Linkomies” oli ”punainen vaate”. Tanner ei suostunut suunnitelmaan, koska ”Linkomies esitti täydellisen diktatuurisuunnitelman”, jossa Mannerheimin käsiin olisi luovutettu presidentin, pääministerin ja ylipäällikön valtuudet. Linkomiehen mukaan Tanner kieltäytyi, koska hänestä ylimmän sotilas- ja siviilivallan yhdistäminen ei ollut sopivaa ja koska hänellä luultavasti oli ennakkoluuloja marsalkkaa kohtaan. Pääministeri ei luopunut ajatuksestaan: hän puhui siitä puolustusministeri Waldenille, joka kertoi siitä edelleen Mannerheimille. Waldenin mukaan marsalkka kuitenkin kieltäytyi jyrkästi varsinkin siksi, ettei hänen mielestään ollut mahdollisuuksia rauhan pikaiseen saavuttamiseen.⁵³

Rauhanneuvotteluista Ribbentrop-sopimukseen

Moskovan neuvottelut

Maaliskuun 26. päivänä valtioneuvos Paasikivi ja entinen ulkoministeri Carl Enckell lähtivät Tukholman kautta kohti Moskovaa – vihdoinkin päästiin suoraan kosketukseen Kremlin kanssa. Tämän tapaamisen, joka yritettiin pitää salassa saksalaisilta, teki mahdolliseksi mm. Ruotsin välitys sekä Neuvostoliiton Tukholman-lähettilään madame Alexandra Kollontain ruotsalaiselle kabinettisihteerille Bohemanille vakuuttama Moskovan hyvä asenne.⁵⁴ Paasikivi ja Enckell matkustivat Moskovaan etupäässä saamaan selvennystä Neuvostoliiton ehtoihin, mutta myös täsmentämään ehtoja toteutettavaan muotoon sekä tekemään vastaehdotuksia. Neuvotteluissa, joista vastasi Neuvostoliiton puolella pääasiassa ulkoasiainkomissaari Molotov, ei kuitenkaan Kollontain vakuutteluista huolimatta kuvastunut ”hyvä asenne”. Rauhan ehdot olivat Suomelle raskaat ja ne hylättiin 14. päivänä huhtikuuta, koska katsottiin tällaisiin ehdoin toteutettavan rauhan murskaavan itsenäisyyden. Hallitus kuuli asiassa eduskuntaa, joka antoi luottamuslauseen ehtojen torjumiselle. Linkomiehestä ehtojen olisi täytynyt olla paljon kohtuullisempia, jotta Suomen kansa olisi saatu vakuuttuneeksi siitä, että rauha oli parempi vaihtoehto kuin sodan jatkaminen. Hänestä näillä ehdoilla olisi ollut kohtalokkaat seuraukset: olisi syntynyt myytti häpeärauhasta ilman pakkoa armeijan ollessa lyömätön ja poliittisen johdon menettäessä hermonsa ja pettäessä sen asian, jonka vuoksi oli ryhdytty taisteluun.⁵⁵

Saksalaiset eivät olleet tietämättömiä Moskovassa käydyistä neuvotteluista. Hitler antoi helmikuun puolivälissä ohjeen 20. Vuoristoarmeijalle kiirehtiä em. ohjeen n:o 50 mukaisia valmisteluja sekä käskyn viipymättä miehittää Ahvenanmaa ja Suursaari, mikäli Suomi luopuisi sodasta. Saksa painosti Suomea taloudellisesti, jotta rauhanpyrkimyksestä olisi luovuttu – esimerkiksi viljatoimitukset katkaistiin huhtikuun alussa. Myös aseiden vientiä Suomeen rajoitettiin. Suomen pitämiseksi ruodussa annettiin selviä uhkauksia sotilaallisista toimista, kun Suomessa toimivan saksalaisen yhteysosaston päällikkö kenraali Waldemar Erfurth tapaisi yleisesikunnan päällikön Erik Heinrichsin 28. ja 29. päivinä maaliskuuta.⁵⁶

Huhtikuun 22. päivänä pidetyssä Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatin tiedotustilaisuudessa esitettiin Neuvostoliiton Suomen edustajille antamat välirauhan ehdot sekä todettiin, ettei ”Suomen nykyinen hallitus tahdo karkottaa saksalaisia sotajoukkoja Suomesta” eikä tahdo rauhanomaisten suhteiden palauttamista. ”Se pitää parempana jättää maansa hitleriläisen Saksan vasalliuteen.”⁵⁷ Huhtikuun 27. päivänä pääministeri puhui Tannerin kanssa hallituksen vaihdosta ja viittasi myös 26. päivänä helmikuuta 1944 esittämäänsä suunnitelmaan. Tarkkoihin yksityiskohtiin hän ei kuitenkaan tällä kertaa mennyt. Hallituksen taholta ei myöhäiskävään aikana tehty rauhanaloitteita, vaikkakin Ruotsin Helsingin-lähettiläs Hans Beck-Friis kävi Ramsayn luona korostamassa Suomen vaikeaa asemaa. Tällä Linkomiehen mukaan tahdottiin ilmeisesti viitata siihen, että hallitusta olisi vaihdettava, jotta rauhan keskustelut saataisiin käyntiin.⁵⁸

Toukokuun 13. päivänä julkaistiin Pravdassa Neuvostoliiton, Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen hallitusten osoittama vetoisuus ”hitleriläisen Saksan satelliiteille” – Unkarille, Bulgarialle, Romanian ja Suomelle. Vetoimuksessa Liittoutuneet korostivat, että irtautumalla sodasta ja lopettamalla yhteistyön Saksan kanssa ”satelliitit” voisivat vähentää uhriensa määrää. Unkarin, Romanian, Bulgarian ja Suomen

oli heti ratkaistava, “aikovatko itsepintaisesti pysyä toivottomassa ja tuhoisassa politiikassaan, vaikka niillä olisi vielä aikaa antaa osuutensa voiton saavuttamiseksi”. Mitä kauemmin ne pysyisivät yhteistoiminnassa Saksan kanssa, sitä ankarampia tulisivat olemaan niille asetettavat ehdot.⁵⁹

Valtiollisen poliisin toukokuun raportissa maan johdolle katsottiin rauhantunnustelujen loputtua kaikenlaisten odotusten ja arvailujen vallinneen. Tämä tilanne loppui kuitenkin viimeistään valtakunnallisessa sankarivainajien muistojuhlissa 21. päivänä toukokuuta pidetyn puheen jälkeen. Puheessaan kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Väinö V. Salovaara korosti Karjalan erottamattomuutta maasta ja katsoi sen säilyttämisen muun maan yhteydessä koko valtakunnan elinehdoksi.⁶⁰

Rauhantunnustelujen aikaansaama välien kiristyminen Saksan kanssa muuttui vasta Neuvostoliiton aloitettua Karjalan Kannaksella tykistövalmistelun 9. päivänä kesäkuuta ja päivää myöhemmin suurhyökkäyksen. Suomen pääpuolustusasema murtui – se ei kestänyt massiivista hyökkäystä. Päämaja kääntyi heti 11. päivänä Saksan yleisesikunnan puoleen, jotta Hitlerin määräämät vientikiellot kumotaisiin. Koska saksalaisille oli hyvin tärkeää niin poliittisesti kuin sotilaallisestikin, ettei Suomen vastarinta murtunut, kaikki toimituskiellot poistettiin heti. Saksalaisista apua Suomelle vaati tarmokkaimmin 20. Vuoristoarmeijan ylipäällikkö kenraaliversti Dietl. Saksan merivoimat Suomenlahdella sekä noin 70 koneen vahvuinen ilmavoimien osasto avusti suomalaisten maarintamaa. Suomen sodanjohto vaati kuitenkin jatkuvasti lisää apua, jolloin Saksalle tuli tilaisuus kiristää Suomelta jo pitkään haluttu poliittinen sitoumus. Puolustuspuheessaan Linkomies toteaa sotilaallisen tilanteen nopean huonontumisen vaatineen kiireellisiä poliittisia toimenpiteitä.⁶¹

Pravdan 12. päivän numero käsitteli laajasti suurhyökkäystä. Artikkeleissa tuomittiin “suomalaisten tunkeutuminen Karjalan Kannakselle” sekä kerrottiin aluevaltauksista. Myös 14.–19. päivien numeroissa kuvattiin Kannaksen sotatapahtumia.⁶²

Presidentinvaihtosuunnitelma etenee

Rintaman murtumisen jälkeiset päivät kuuluivat käytännön asioiden kuten siirtoväen evakuoinnin järjestämisessä, mutta myös uusi rauhanaloite ja hallituksen vaihtaminen tulivat jälleen ajankohtaisiksi. Kesäkuun 14. päivänä Linkomies keskusteli presidentinvaihtosuunnitelmastaan Waldenin kanssa, joka oli juuri palannut päämajasta Helsinkiin. Puolustusministeri esitti asian Mannerheimille, joka kuitenkin kieltäytyi ylipäällikön tehtäviin vedoten. Seuraavana kesäkuun 15. päivänä Linkomies pyysi Tanneria luokseen. Pääministeri kertoi Mannerheimin maininneen (Waldenille), että Suomen armeija oli lyöty. Tämän johdosta Linkomies tiedusteli Tannerilta, että eikö olisi muodostettava uusi hallitus, joka tekisi rauhan – hänen hallituksensa tuskin enää saisi sitä aikaan. Tanner epäili, ettei enää kannattanut yrittää, ainakaan ei ennen kuin Viipuri olisi vallattu. Sitä ennen ei kansa uskoisi rauhan välttämättömyyteen. Tannerista olisi ollut hyvä, jos Linkomiehen hallitus olisi voinut tehdä rauhan: silloin seuraavalle hallitukselle ei olisi jäänyt rasitteita raskaasta rauhasta. Myös Linkomiehestä aloite oli tehtävä Viipurin menettämisen jälkeen: Mannerheimista olisi tehtävä pääministeri, mikä voisi olla eduksi rauhanehtoihin nähden. Pääministerin mielestä Tanner oli oikeassa siinä, että vaikeudet olisivat etupäässä sisäpoliittisia: kansa ei ennen Viipurin menettämistä hyväksyisi raskaita rauhanehtoja. Kaikki jälkiriitojen aiheet oli poistettava rauhaa tehdessä.⁶³

Myöhemmin samana päivänä oli valtioneuvoston istunto, jonka jälkeen Linkomies pyysi Tannerin luokseen. Linkomies kertoi Waldenin heittäneen esiin ajatuksen presidentinvaihdoksesta. Waldenin mielestä presidentinvaihdoksen jälkeen Mannerheim voisi kerätä kaiken vallan käsiinsä ja näin ajaa asioita suuremmalla auktoriteetilla. Tanner kommentoi tähän: “Jos kerran pukua halutaan vaihtaa, niin kai silloin on hattukin vaihdettava.” Tanner tarkoitti tällä lausahduksellaan kannattavansa hallituksenvaihdoksen yhteydessä tapahtuvaa presidentinvaihtoa. Linkomies ja Tanner päätyivät Mannerheimin korrektisuuden tuntien siihen lopputulokseen, että Rytin itsensä olisi parasta esittää asia marsalkalle. Jos molemmat suostuisivat suunnitelmaan, voitaisiin heti laatia laki presidentinvaalista ja samoin suorittaa välittömästi vaali eduskunnassa. Illalla valtioneuvoston istunnon jälkeen presidentti Ryti tiedustelikin Mannerheimilta, suostuisiko tämä ottamaan vastuulleen pääministerin tehtävät, jolloin tarpeellinen keskitys sotilas- ja siviiliasioissa syntyisi. Mannerheim kieltäytyi suositellen kenraali Waldenia.⁶⁴ Ryti siis tarjosi pääministerin tehtäviä, ei presidentin virkaa.

Myöhemmin samana iltana kokoontuivat Ramsayn virka-asunnolle asiaa pohtimaan isännän seurassa Linkomies, Tanner ja Walden. Kaikki olivat samaa mieltä siitä, että rintamatapahtumien sietämättömyydestä johtuen olisi pyrittävä rauhaan. Istuva hallitus ei ilmeisestikään saisi rauhaa aikaan, koska Neuvostoliitto tuskin suostuisi keskustelemaan sen kanssa. Siksi hallitusta tuli vaihtaa. Ongelmaksi nousi sopivan pääministerin puute: Paasikivi “oli paniikkimieliä vallassa”, Walden kieltäytyi ja ainoa sopiva ehdokas Mannerheim tuskin suostuisi. Marsalkka saattaisi kuitenkin suostua, jos hänelle voitaisiin ilmoittaa, että hän myöhemmin voisi sijoittua presidentiksi. Kaikki kokouksen osanottajat epäilivät marsalkan ja Rytin suhtautumista suunnitelmaan. He olivat selvillä siitä, että suunnitelma toteutuessaan herättäisi suurta huomiota ulkomailla. Suomessa se olisi ehkä turhan “voimakas lääke” – marsalkkaan kuitenkin uskottaisiin ja ehkä Moskovakin neuvottelisi hänen kanssaan. Asia suunniteltiin hoidettavaksi siten, että istuvan hallituksen erottua Mannerheimin hallitus astuisi heti tilalle, jonka jälkeen Ryti eroaisi ja marsalkka pääministerinä hoitaisi myös presidentin tehtäviä. Sitten hallitus antaisi eduskunnalle lakiesityksen presidentinvaalista, mikä hoidettaisiin eduskunnassa kolmessa päivässä. Lain mukaan eduskunta valitsisi presidentin. Heti lain tultua vahvistetuksi suoritettaisiin vaali.⁶⁵ Linkomies lähetettiin Rytin luokse selostamaan tilanne. Presidentti lupasikin käydä seuraavana päivänä tarjoamassa marsalkka Mannerheimille presidentin virkaa, koska hänestä vallitsevan tilanteen vuoksi oli välttämätöntä keskittää sotilas- ja siviiliasioiden hoito yksin käsiin.⁶⁶

Pravdan 15.päivän numerossa oli normaalien sotaraporttien lisäksi P.Rysakovin kirjoittama artikkeli “Suomen hitleriläiset veivät maan katastrofin partaalle”. Siinä Rysakov toteaa Suomen eduskunnan käsitelleen lisäbudjettia kasvaneiden sotilasmienojen kattamiseen. Rysakov toteaa hallituksen kohdanneen vastustusta esityksen hyväksymisessä, mutta pysyneen kuitenkin kannallaan. Tämän johdosta “presidentti Ryti ja pääministeri Linkomies yhdessä Tannerin kanssa sekä Suomessa olevien sotilasjohtajien kanssa pitivät neuvottelun Mannerheimin päämajassa. Tämän neuvottelun välittömänä tuloksena ilmeni saksalaisten partioinnin lisääntymistä Helsingissä ja muissa kaupungeissa sekä poliisin toiminnan vahvistumista [...]”. Rysakov totesi “Suomen imperialistien johtaneen maan katastrofin partaalle sekä kantavan kaiken vastuun “tästä rikollisesta politiikasta ja hitleriläisen ryöväriblokin tukemisesta.”⁶⁷

Seuraavana kesäkuun 16. päivänä Ryti kävi Mannerheimin kanssa päämajassa kahden tunnin keskustelun. Mannerheim torjui jyrkästi ehdotetun järjestelyn: hän sanoi paikkansa olevan päämajassa. Marsalkasta jo vuonna 1919 ehdokkaaksi asettuminen oli ollut virhe. Hän ei katsonut voivansa tehdä mitään hyödyllistä poliittisella alalla. Keskustelun siirryttyä sotilaalliseen tilanteeseen Mannerheim piti Saksan apua välttämättömänä: tilanne oli kriittinen. Sopivana pääministeriehdokkaana hän mainitsi edelleen Waldenin ja toivoi Ramsaynkin säilyvän paikallaan.⁶⁸ Palattuaan 17. päivänä Helsinkiin Ryti kertoi tapaamisen tulokset Linkomiehelle ja Tannerille. Kuultuaan Rytin uutiset Linkomies soitti Waldenille, joka oli jo puhelimitse tiedustellut marsalkalta, oliko Ryti täysin varauksettomasti koettanut taivuttaa Mannerheimia presidentin virkaan. Mannerheim oli vastannut, ettei hänestä ollut tuntunut siltä. Tässä saattaa olla kyseessä jonkinlainen väärinkäsitys, sillä ennen Mikkeliin lähtöään Ryti oli antanut lainvalmistelulautakunnalle kiireelliseksi tehtäväksi laatia lakiesitys presidentinvaalista poikkeuksellisissa oloissa. Tehtävän suoritti K.J.Ståhlberg tavanomaisena lainvalmistelutyönä.⁶⁹ Seuraavina päivinä yritettiin taivuttaa Waldenia pääministeriksi, mutta hän kieltäytyi ehdottomasti huonoon terveyteensä vedoten. Umpikuja näytti ratkenneen Ramsayn suostuttua yrittämään hallituksen muodostamista. Hanke kariutui kuitenkin lähinnä Mannerheimin mielipiteeseen, jonka mukaan hallituksen vaihdos olisi voinut olla haitaksi Saksasta mahdollisesti tulevalle avulle sekä vaikuttaa kansan ja armeijan mielialaan.⁷⁰

Pravdassa 18.6. “Tarkkailija” totesi puna-armeijan menestyksekkäiden hyökkäysten romuttaneen “suomalaisten fasistien kaikki odotusspekulaatiot valloitusseikkailusta”. Nimimerkin mukaan fasistien julkea valhe, jonka mukaan puna-armeija ei ryhdy hyökkäykseen, oli nyt paljastettu: “He rauhoittivat Suomen kansaa saduilla Saksan sotilaallisesta mahdista. He uskottelivat herkkäuskoisille, että Suomi saa tukea amerikkalaisilta.” Lopuksi hän totesi vielä Hitlerin suomalaisapureiden työntävän Suomen kansan tuhoon.⁷¹

Kesäkuun 20. päivänä saatiin Saksan vastaus avunpyyntöön. Tarjottu apu katsottiin riittämättömäksi, joten oli jatkettava hallituskenvaihtosuunnitelman toteuttamista. Rytin ja Tannerin keskustellessa asiasta

puhelimessa tuli tieto Viipurin joutumisesta venäläisten käsiin. Tällöin Tanner totesi: “On tosiaankin korkea aika toimia.” Päämajan edelleen pitäessä kiinni hallituksenvaihtosuunnitelman lykkäämisestä lähtivät Ryti ja ulkoasiainvaliokunta 21. päivänä päämajaan neuvottelemaan. Tanner ei ollut mukana matkalla, vaan sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmän kokouksessa. Heti kun ulkoasiainvaliokunta ja Ryti olivat palanneet Mikkelistä, jatkui neuvottelu Ramsayn luona. Keskustelussa Linkomies korosti hallituksen vaihtamisen välttämättömyyttä Saksan lupaaman riittämättömän avun takia. Hallituksen vaihduttua voitaisiin aloittaa rauhanneuvottelut. Walden perusteli hallituksen vaihdosta lykkäävää kantaansa sanomalla uuden hallituksen epäonnistumisen rauhanneuvotteluissa aiheuttavan Suomen jäämisen täysin yksin. Tanner ja Ryti kannattivat hallituksen vaihtamista, mutta Walden ei katsonut voivansa ottaa paikkaa Ramsayn hallituksessa “näin epävarmoilla perusteilla”. Tällöin yleensä äärimmäisen hillitty Ryti suuttui ja tokaisi hänelläkin olevan oikeus erota, “kun kerran maalle ei saada hallitusta”. Ramsay ei ottanut kantaa kumpaankaan suuntaan. Tämän paikoitellen kiivassävyn keskustelun lopputuloksena tuli Ramsayn tehtäväksi ottaa yhteys Bohemaniin ilmoittaen Neuvostoliiton Tukholman-lähetystöön tiedotettavaksi Suomen olevan valmis irrottautumaan sodasta. Hallitusta ei vaihdettaisi ennen Neuvostoliiton vastauksen saapumista.⁷²

Edellä kuvatusta tapaamisesta erottuu selvästi kaksi “leiriä”: Mannerheimin leiri, eli Mannerheimin kantaa edustava kenraali Walden sekä Linkomiehen leiri, johon tämän keskustelun osalta voidaan laskea Ryti ja Tanner – Ramsayta ilmeisesti kiskoi kahtaalle lojaalisuus sekä Mannerheimia että Rytiä kohtaan. Lopputuloksen voidaan katsoa olleen jonkinlainen kompromissi eriävistä kannoista – kuitenkin on todettava Mannerheimin vetäneen pidemmän korren: pääministeriä ei vaihdettu. Viimeistään tästä tapauksesta on selkeästi huomattavissa Mannerheimin tosiasiallisen vallan ulottuneen myös presidentille ominaiselle vallankäytön alueelle, nimittäin hallituksen muodostamiseen tai muodostamatta jättämiseen. Ylipääällikkö siirtyi yhä enemmän presidentin toimivallan käyttäjäksi Rytin lipuessa hitaasti syrjään aktiivisen päätöksentekijän roolista.⁷³ Epävirallisen kokouksen loputtua jälkikeskustelussa pelättiin asian menevän vinoon, jolloin lopputuloksena olisi voinut olla esimerkiksi Paasikiven hallitus, jota pidettiin huonona vaihtoehtona.⁷⁴

Paasikiven hallituksen ilmeisesti pelättiin olevan selvä merkki Saksalle suunnan muutoksesta. Vanhaan valtiomieheen luotettiin poliittisessa eliitissä kyllä neuvottelijana, mutta hänen hermojaan ja päätöksentekokykyään tiukoissa paikoissa epäiltiin. Samassa jälkikeskustelussa pelättiin, että voisi olla tuloksena vielä Paasikivenkin hallitusta pahempia vaihtoehtoja. Näitä pelättyjä “pahempia vaihtoehtoja” tuli myöhemmin esille Kollontain ja Beck-Friisin neuvotellessa Tukholmassa heinäkuun puolivälissä.

Koko keskustelun ajan muut valtioneuvoston jäsenet olivat koolla odottamassa istuntoa, jossa hallituksen vaihdoksen oli määrä tapahtua.

Ribbentrop-sopimus

Ulkoministeri Ramsay lähetti ilmoituksen Suomen valmiudesta irrottautua sodasta Suomen Tukholman-lähettilään G.A.Gripenbergin kautta Bohemaniille kesäkuun 22. päivänä. Samana aamupäivänä Linkomies kutsui Tannerin luokseen ja ilmoitti Waldenin katuneen kantaansa, ettei voi tulla Ramsayn hallitukseen. Linkomies ja Ryti suunnittelivat hallituksenvaihdoksen voivan tapahtua jo samana päivänä. Tällä kertaa asia kariutui kuitenkin ruotsalaisen Ny Dagin juttuun, jossa oli käsitelty Suomen hallituksenvaihto-aikeita. Kirjoituksessa Ramsay oli Linkomiehen ja Tannerin ohella sijoitettu “Hitlerin kannattajien kompromettoituun ryhmään”, eräänlaisiksi pikku-Hitlereiksi. Madame Kollontai, jonka inspiroimaksi artikkelia luultiin, kielsi kuitenkin osuutensa asiaan. Ruotsalaisille hän selitti hallituksensa kannan seuraavasti:

“Vill vi förhandla så gör vi det med djävulen själv; vill vi inte, så godtar vi inte Paasikivi.” eli “Jos haluamme neuvotella, teemme sen vaikka pirun kanssa, jos emme, ei Paasikivikään ole tarpeeksi hyvä.”⁷⁵

Tästä lausahduksesta oli kuultavissa se luottamus, jota neuvostojohto ja -diplomaatit tunsivat suorasta Paasikiveä kohtaan. Poliittinen eliitti tiesi tämän vallan hyvin ja siksi Paasikivi lähetettiin aina tarpeen vaatiessa neuvottelemaan milloin Tukholmaan, milloin Moskovaan.

Samana 22. päivän iltana Ryti tapasi maahan yllättäen saapuneen Saksan ulkoministeri von Ribbentropin. Läsä tapaamisessa olivat myös Ramsay, lähettiläs von Blücher sekä von Ribbentropin seurueeseen

kuuluneita saksalaisia. Yleisen keskustelun jälkeen Saksan ulkoministeri pyysi kahdenkeskistä neuvottelua presidentti Rytin kanssa. Herrojen vetäydyttyä Rytin työhuoneeseen seurasi ulkoministerin teat-raalinen puhe Saksan varmasta voitosta ja uusista aseista. Vasta sitten päästiin von Ribbentropin vierailun todelliseen syyhyyn eli Suomen rauhankeskusteluihin.⁷⁶ von Ribbentrop korosti Suomen neuvotte-luiden Neuvostoliiton kanssa voivan johtaa vain Suomen tuhoon – Neuvostoliitto ymmärsi vain kylmää terästä ja siinä suhteessa vain Saksa pystyisi pitämään venäläiset kurissa. Etenkin Paasikivi ja hänen matkansa Moskovaan olivat von Ribbentropin silmätikkuina. Hän kritisoi voimakkaasti myös Yhdys-valtojen lähetystön toiminnan sallimista. Ryti vastasi tähän, ettei Suomella ollut varaa hankkia lisää vihollisia. Paasikiven presidentti sanoi toimineen hallituksen toimeksiannosta. Seuraavaksi ulkoministeri puuttui suomalaisten poliitikkojen esittämiin lausuntoihin Yhdysvalloista. Häntä kalvoi se, että näissä lausunnoissa ei sanottu sanaakaan Saksasta – Hitlerillä täytyisi olla varma käsitys Suomen kannasta voidakseen riskeerata avun antamista Suomeen tarvitsematta pelätä sen joutuvan venäläisten käsiin. Ryti sanoi suomalaisten taistelevan elämänsä puolesta, mikä oli paras tae saksalaisille – mitään kiinteämpiä suhteita maiden välille ei voitu ajatella yleisen mielipiteen takia. Sellaisten ajattelemisenkin veisi vain hajaannukseen. Presidentti tiedusteli lopuksi, millaista apua Saksa voisi antaa. Von Ribbentrop vastasi kysymykseen laveasti, jolloin Ryti totesi asian kuuluvan sotilaskysymyksiin, joista vain ylipääl-likkö voi lausua mielipiteensä. Mitään tarkkoja esityksiä von Ribbentrop ei tällä kerralla tehnyt. Ryti päättelikin keskustelun olleen valmistelua tuleville vaatimuksille.⁷⁷

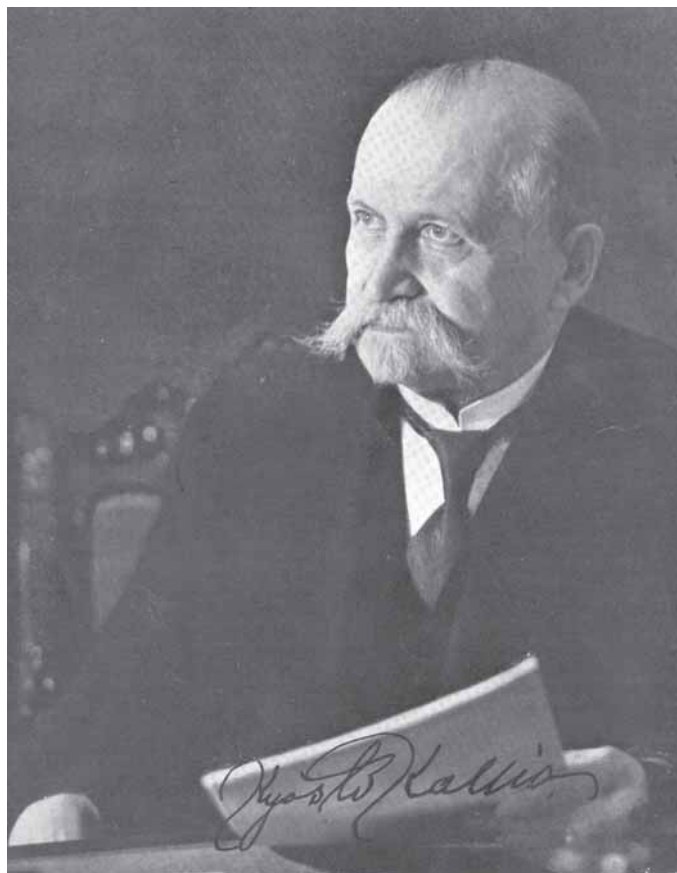
Kesäkuun 23. päivänä saapui Kremlin vastaus rauhanehtoja koskeneeseen tiedusteluun. Vastauksen mukaan Suomen hallituksen oli ilmoitettava antautuvansa ehdoista presidentin ja ulkoministerin allekirjoittamalla vakuutuksella. Sen jälkeen Suomen hallituksen edustajat voisivat kuulla Moskovassa rauhanehdot. Venäläiset antoivat myös ymmärtää, ettei hallituksen vaihtaminen ollut tarpeellista. Kun asiasta keskusteltiin ulkoasiainvaliokunnassa, päädyttiin siihen, että antautumisvaatimukseen ei voida suostua. Ilmoitus lopetti hallituskavailut. Illalla von Ribbentrop, Ryti ja Ramsay keskustelivat Rytin luona. Von Ribbentrop kiteytti vaatimuksensa siten, että Suomen tuli tehdä Saksan kanssa sopimus, jossa Suomi vakuuttaa, ettei tee erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ilman Saksan suostumusta.⁷⁸

Juhannuspäivänä 24. kesäkuuta Ryti, Ramsay ja Walden kävivät päämajassa neuvottelemassa tilan-teesta Mannerheimin kanssa, joka piti Saksan apua välttämättömänä. Marsalkka kertoi saksalaista sotamateriaalia saapuneen, mutta rintamatilanteen olevan yhä vakava. Samana päivänä kokoontuivat eduskuntaryhmien puheenjohtajat, puhemies Väinö Hakkila, Ramsay ja Tanner Linkomiehen virka-asunnolla. Linkomies ja Ramsay kuvasivat varovaisesti tilannetta mainitsematta kuitenkaan Neuvos-toliiton tai Saksan vaatimuksia. Myös Tanner piti lyhyen puheen, jonka jälkeen puheenjohtajat kommentoivat selontekoja. Niistä kävi ilmi, että noin puolet eduskunnasta kannatti Saksan apuun turvautumista toisen puolen ollessa rauhanehtojen tiedustelemisen kannalla.⁷⁹

Päämajaan lähteneiden palattua matkaltaan pidettiin ulkoasiainvaliokunnan kokous, jossa sen jäsenille kerrottiin uutiset. Vielä samana iltana pidettiin valtioneuvoston yksityinen istunto, johon myös presi-dentti osallistui. Istunnossa selvitettiin tilanteesta vielä tietämättömille edellisten päivien tapahtumat, jonka jälkeen keskusteltiin vaihtoehtoista. Sosiaalidemokraattiset jäsenet eivät olleet valmiita ilmoit-tamaan kantaansa, joten asiaa lykättiin seuraavaan päivään. Samaan aikaan von Ribbentrop halusi kes-kustella Ramsayn kanssa. Ramsay oli hieman aikaisemmin toimittanut von Ribbentropille vastaus-ehdotuksen, jossa Suomi vakuutti jatkavansa taistelua Neuvostoliittoa vastaan, mutta jossa myös vaadittiin Saksalta luvattua enemmän apua.⁸⁰

Saksan ulkoministeri vaati selvästi sanottavaksi, ettei Suomi ryhdy keskustelemaan rauhasta siitä etukäteen Saksan kanssa sopimatta. Seuraavana 25. päivänä ulkoministeri luki von Ribbentropin sopi-musluonnoksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa. Luonnoksessa Suomea vaadittiin taistelemaan loppuun saakka ja pidättäytymään rauhasta tai aselevosta neuvottelematta ensin Saksan kanssa. Asia olisi julkistettava hallituksen tiedonannossa ja presidentin puheessa. Vaatimukseen liittyviä päätöksiä ei kokouksessa tehty. Rytin keskustellessa Mannerheimin kanssa asiasta ylipäällikkö piti sopimusta Saksan kanssa välttämättömänä ja halusi myös pitää sen eduskunnan ulkopuolella – eduskunnassa tulisi ilmoittaa venäläisten ehdot, jotka siten menisivät saksalaisten tietoon. Tällai-nessa tilanteessa saksalaiset saattaisivat pakottaa Suomen mihin tahansa.⁸¹

Presidentti Kyösti Kallio

Kansan Lehti 9.1.1941

Ulkoasiainvaliokunta jatkoi asian käsittelyä Tamminiemessä, jolloin Ramsay ilmoitti päivän kuluessa tapahtuneen uuden käänteen: Hitler oli sähköttänyt von Ribbentropille ja vaatinut Suomen asenteiden julkista selvittämistä – ellei Suomen vastaus olisi jo esitettyjen vaatimusten mukainen, lakkautettaisiin jo luvatutkin lähetykset. Syntyneen keskustelun aikana Ryti ilmoitti, ettei hän allekirjoita sopimusta ilman eduskunnan suostumusta. Asia päätettiin viedä eduskuntaan tilanneselostuksena, jossa hallituksen enemmistön kantana ilmoitettaisiin, että sopimus tulisi solmia. Jos eduskunnan enemmistö vastustaisi sopimusta, tulisi hallituksen erota. Illalla hallituksen yksityisessä neuvottelussa enemmistö kannatti sopimuksen solmimista ilman eduskuntaan viemistä. Kuitenkin eduskunnalle päätettiin antaa seuraavana päivänä asiasta tilanneselostus.⁸² Julkaisemattomien muistelmiensa mukaan Ryti tahtoi viimeiseen saakka vastustaa sopimusta. Hän oli tulkinnut lakia siten, että sopimus olisi alistettava eduskunnalle – ilman saksalaisten apua ei kuitenkaan olisi pystytty torjumaan venäläisten hyökkäystä. Presidentti oli vakuuttunut, että eduskunta olisi hyväksynyt sopimuksen, jos koko tilanne olisi peittelemättä kerrottu.⁸³

“Kansainvälinen katsaus”-otsikon alla 25. päivän Pravda uhkaili Saksan liittolaisia kovalla kohtalolla: “[...] Suomen johtajat, jotka asettivat maansa Hitlerin Saksan palvelukseen, johtivat maan sotilaalliseen katastrofiin. Mannerheimin linjan murtuminen aiheutti sekasorron ja hätäännyksen maassa. [...] Suomen kohtalo antaa esimakua Saksan muiden satelliittien väistämättömästä kohtalosta [...] yhdessä kiinni otetut hirtetään yhdessä”. Saksan “satelliittimailla” oli “vain yksi selviytymismahdollisuus”: saksalaisten “valtaajien ja niiden apurien” ajaminen pois maastaan Liittoutuneiden avustuksella.⁸⁴

Seuraavana aamupäivänä Linkomies kutsui Tannerin luokseen ilmoittaen marsalkan soittaneen ja olleen sopimuksen solmimisen kannalla, koska sotilaallinen tilanne sitä vaati. Tämän vierailun jälkeen presidentti vieraili Tannerin virkahuoneessa kertoen pitävänsä sopimusta välttämättömänä. Rytistä vain Tanner voisi auttaa asian hoitamista eduskunnassa. Tanner ei luvannut mitään, kuten ei myöskään pääministerille, joka palasi asiaan uudelleen. Linkomies ilmoitti kantanaan, että jos Tanner ei voisi hoitaa asiaa siten, että se ei myöhemmin sitoisi eduskuntaa, ei hän myöskään veisi tilanneselvitystä sinne. Muistelmiensa mukaan Linkomies jopa sanoi Rytille eroavansa, ellei asiaa olosuhteiden takia jätetä eduskunnan ulkopuolelle. Eduskunta oli kutsuttu koolle kaksi kertaa kuulemaan hallituksen laatimaa tiedonantoa, jota ei kuitenkaan ollut tullut. Valtioneuvoston kokoontuessa illalla Hitlerille lähetettäväksi tarkoitettu kirjelmä esitettiin lopullisessa muodossaan. Ryti ilmoitti ottavansa sopimuksen antamisen yksin vastuulle ja olevansa valmis luopumaan paikastaan heti, kun ajankohta katsottaisiin sopivaksi ja mahdolliseksi muutoksen tekemisessä Suomen ja Saksan suhteissa. Koska asian laillisesta oikeutuksesta oli epäselvyyttä, oli hankittu kahden oikeusoppineen, Erik Castrénin ja Kaarlo Kairan, lausunnot. Lausunnoissaan asiantuntijat eivät nähneet estettä sille, että presidentti yksin allekirjoittaisi vakuutuksen. Valtioneuvoston sosiaalidemokraatit ja edistyspuolueen Kalle Kauppi (opetusministeri) vastustivat sopimusta. Heidän mielestään sitoumus oli vietävä eduskuntaan, mikäli se haluttiin antaa.⁸⁵

Heti valtioneuvoston istunnon jälkeen pidettiin virallinen presidentin istunto, jossa presidentti hyväksyi ulkoministerin esityksestä Hitlerille lähetettävän kirjelmän, jonka Ryti samana iltana allekirjoitti. Ramsay ei allekirjoittanut kirjettä, vaikka hänen lain mukaan olisi näin kuulunut tehdä. Tämä johtune luultavasti Mannerheimin tahdosta.⁸⁶ Kirjeessä presidentti von Ribbentropin kanssa käytyihin neuvotteluihin viitaten lausui tyydytyksensä siitä, että Saksa tulee täyttämään Suomen aseellista apua, sotamateriaalia ja saksalaisia joukkoja koskevan toivomuksen. Ryti vakuutti Suomen päättäneen käydä sotaa Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan, kunnes se uhka, jolle Suomi oli Neuvostoliiton taholta alttiina, oli poistettu. Huomioon ottaen Saksan antaman “aseveljen avun” Suomen vaikeassa asemassa, hän Suomen tasavallan presidenttinä selitti, ettei muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa, eikä salli, että hänen nimittämänsä hallitus tai kukaan henkilö ryhtyy aselepoa tai rauhaa koskeviin neuvotteluihin tai keskusteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan kanssa.⁸⁷

Muistiinpanoissaan Ryti katsoi sitoumuksen hätäkeinoksi, joka todennäköisesti täytyisi peruuttaa. Siksi olisi asianmukaista, että mahdollisimman harvat valtioelimet ja silloinkin vain sellaiset, jotka voitaisiin suhteellisen helposti vaihtaa, sidottaisiin sopimukseen. Eduskunta tuli jättää ulkopuolelle, jotta sen kädet olisivat vapaat toisensuuntaisiin ratkaisuihin. Ryti katsoi ratkaisun olevan sellainen,

että asettuisipa eduskunta kummalle kannalle tahansa, päätös synnyttäisi eri mielipidesuuntien välillä syvää katkeruutta. Näin olisi voinut syntyä “samanlainen kirouksenluontoinen vedenjakaja” kansan keskuuteen kuin sortovuosien aikana oli ollut perustuslaillisten ja suometarlaisten välillä.⁸⁸ Tämä vaikuttaa jälkiviisaudelta, sillä kuten aikaisemmin on jo mainittu, Ryti uskoi, että eduskunta olisi hyväksynyt sopimuksen, mikäli koko tilanne olisi selvitetty.

Madame Kollontain vaatimukset

Hallituskriisi

Saksa tyytyi sille annettuun vakuutukseen ja von Ribbentrop lensi Berliiniin. Sopimuksen merkitystä arvioidessaan ruotsalainen sotilaspoliittinen asiantuntija, eversti K.A. Bratt katsoo sen olleen välttämätön niin sotilaallisesti kuin poliittisestikin – erityisesti aloitettujen “aseleponeuvottelujen” vuoksi. Hän jatkaa sopimuksen arvostelun olevan jälkiviisautta, sillä sopimus pikemminkin paransi Suomen asevoimaa ja antoi maalle mahdollisuudet parempiin aselepoehdointeihin.⁸⁹ Jokisipilä on päätenyt tulokseen, että koko von Ribbentropin vaatimus oli bluffia.⁹⁰ Tämä on sinänsä mielenkiintoista ja todennäköistäkin, mutta aikaisten, ei edes poliittisen eliitin, keskuudessa tämä ei voinut olla varmasti tiedossa. “Sisärengas” kokikin tilanteen pakoksi. Tämä on olennaista arvioitaessa heidän motiivejaan. Ei myöskään varmasti voida tietää, mitä olisi tapahtunut jos “sopimusta” ei olisi tehty.

Sitoumuksen antamisen jälkeen Suomi sai sotilaallista apua, josta huomattavin merkitys oli saapuneella syöksypommittaja-lento-osastolla, rynnäkötykkiprikaatilla, uusilla panssarintorjunta-aseilla sekä joitakin viikkoja Viipurinlahdella viipyneellä jalkaväkidivisioonalla. Saksasta saatiin myös elintarvikkeita yms. Sotilaallinen apu ei ollut merkitykseltään ratkaiseva, suurempi merkitys oli mitä ilmeisimmin avun mielialaa kohottavalla vaikutuksella rintamalla.⁹¹ Vaikka kriisitilanne oli hetkeksi lauennut von Ribbentropin lähdettyä, eivät ongelmat suinkaan olleet ohi. Sosiaalidemokraatit eivät olleet tyytyväisiä tapaan, jolla asia oli hoidettu: seurasi sisäpoliittinen kriisi, kun he ryhtyivät pohtimaan eroa hallituksesta. Puolueen eduskuntaryhmä päätti 26. päivänä kesäkuuta yksimielisesti käsitellä erikseen lähtöä hallituksesta, jos hallituksen enemmistö päättäisi solmia sopimuksen ilman eduskuntaa.⁹²

Kun sitoumus oli päätetty tehdä valtioneuvostossa, tuli ajankohtaiseksi päättää hallituksessa pysymisestä. Linkomies pyysi seuraavana päivänä Tannerin luokseen kuultuaan tämän ilmoituksen, että sosiaalidemokraattiset ministerit olivat jättäneet eduskuntaryhmänsä päätettäväksi kysymyksen hallituksessa pysymisestä. Tanner oli myös samalla sanonut, että vaikka heidän kenties olisi pakko erota hallituksesta, hän ymmärsi, ettei uuden hallituksen muodostaminen ollut sillä hetkellä mahdollista. Pääministerin olisi siis täydennettävä hallitusta sosiaalidemokraattien ollessa “lojalissa oppositiossa”. Myöhemässä vaiheessa siirryttäisiin uuteen hallitukseen. Linkomies huomautti, että mikäli Tanner ajatteli rauhankeskustelujen aloittamista uudelleen tilaisuuden tullen, olisi tähän paremmat mahdollisuudet, mikäli he pysyisivät hallituksessa – hallituksen ulkopuolella vaikuttamismahdollisuudet olisivat paljon pienemmät. Pääministeri tarkoitti tällöin presidentinvaihdoista. Mikäli hallitusta jouduttaisiin täydentämään, tilalle otettaisiin epäpoliittisia henkilöitä. Linkomies vakuutti eron vaikuttavan ikävästi sekä kotimaassa että ulkomailla. Siksi Tannerin tuli tehdä kaikkensa, jotta sosiaalidemokraatit pysyisivät hallituksessa. Soikkasen mukaan varsinkin Linkomiehen uhkailu hallituksen täydentämisestä epäpoliittisilla henkilöillä vaikutti Tanneriin.⁹³

Kesäkuun 28. päivänä presidentti pyysi Tanneria käymään luonaan Tamminiemessä. Ryti oli vuoteen-omana: hänen henkilöäkäärinsä tohtori Soisalo oli heti von Ribbentropin lähdon jälkeen määrännyt presidentille vuodelepoon 16 vuorokaudeksi. Tannerista Ryti oli todella sairas – presidentti kärsi keltataudin aiheuttamista maksavaivoista. Rytin mukaan olisi ollut järjenvastaista olla ottamatta apua Saksalta, kun vaihtoehtona oli ehdoton antautuminen. Vaikka sitoumuksen antaminen Saksalle oli onnetonta, niin vielä sitäkin suurempi onnettomuus olisi ollut, jos sitä olisi heti ryhdytty purkamaan – Ryti pelkäsi asian vaikuttavan mielialoihin rintamalla. Hänen mukaansa erosta olisi aiheutunut ristiriitoja ja hajaannusta. Rytin pyyntö tulla Tamminiemeen oli tullut kesken puoluetoimikunnan kokousta, jossa käsiteltiin hallituksessa pysymistä. Tanner palasi takaisin Tamminiemestä neuvotteluihin kertoen lyhyesti Rytin esittämistä ajatuksista. Ratkaisusta äänestettiin erikseen valmisteluvaliokunnan ja puoluetoimikunnan jäsenten keskuudessa. Valmisteluvaliokunnassa tulos oli kahdeksan viittä vastaan

hallituksesta eroamisen puolesta kuuden jäsenen pidättyessä äänestämästä. Puoluetoimikunnan kokouksessa äänestystulos oli kuusi ääntä eron puolesta ja yksi vastaan Tannerin ja Aleksii Aaltosen pidättyessä äänestämästä.⁹⁴

Seuraavana 29. päivän aamuna Linkomies keskusteli kysymyksestä Tannerin kanssa vastustaen jyrkästi eroa. Eduskuntaryhmän kokouksessa Tanner kertoi sekä Rytin että Linkomiehen terveiset. Rytin keskeinen ajatus oli ollut, että lähtö olisi ollut pahempi asia kuin Saksalle annettu vakuutus, Linkomiehen taas se, että hän ei voisi enää jatkaa, mikäli hallitus ei säilyisi entisellään. Tanner itse ei suoraan esittänyt omaa mielipidettään. K.A.Fagerholmin vaatiessa keskustelun loppupuolella Tanneria lausumaan mielipiteensä Tanner totesi, että hallituksen jäsenet eivät halua vaikuttaa puoleen eikä toiseen. Tanner totesi vielä: “Jos haluatte meille tehdä henkilökohtaisen palveluksen, olisi meidät kutsuttava pois hallituksesta. Jos sensijaan haluatte tehdä maalle palveluksen, olisi meitä kehoitettava jäämään hallitukseen.” Äänestyksessä hallitukseen jäämisen puolesta annettiin 36 ääntä ja eron puolesta 26 ääntä.⁹⁵

Päivän Pravda totesi Suomen hallituksen lopullisesti myyneen itsensä Hitlerin Saksalle: “[...] kuten tiedetään, näinä päivinä Suomeen saapunut ulkoministeri Ribbentrop neuvotteluissa Suomen hallituksen kanssa lupasi Suomelle sotilasapua sodan jatkamiseksi Neuvostoliiton kanssa. Saksalaiset levittävät nyt tietoa siitä, että he ovat sopineet Suomen hallituksen kanssa tästä kysymyksestä [...]. Pravda leimasi Suomen hallituksen käymät neuvottelut rauhasta “naamioiksi valheiden peittämiseksi” ja katsoi nyt Suomen hallituksen “myyneen itsensä lopullisesti Hitlerin Saksalle”. Tiedot oli Pravdan mukaan saatu uutistoimisto Reuterin ilmoituksesta Lontoossa 28. päivänä kesäkuuta.⁹⁶ Saksalle alkoi ilmeisesti olla entistäkin tärkeämpää käyttää Suomen propaganda-arvoa maailmalla hyväkseen.

Kollontain viesti

Kesäkuun viimeisinä päivinä ja heinäkuun alussa taistelut Karjalan Kannaksella jatkuivat kiihkeinä. Suomalaiset kuitenkin puolustautuivat lujasti ja saivat venäläisten läpimurtojen jälkeen ns. torjuntavoittojakin eli estettyä vihollisen etenemisen. Saksan antamalla avulla oli tässä osuutensa, mutta kaikkiaan apu jäi odotettua vähäisemmäksi. Hyökkäys keskeytyi, kun Leningradin rintaman komentaja keskeytti 21. armeijan hyökkäyksen 12. päivänä heinäkuuta, koska Neuvostoliiton ylijohdon operaatiolle varaama aika oli loppunut. Kiivaat taistelut jatkuivat rintamalla aina 18. päivään saakka, jonka jälkeen neuvostojoukkojen irrottaminen Suomen rintamilta käynnistyi.⁹⁷ Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton kilpajuoksu Berliiniin oli alkanut.

Poliittisella rintamalla tilanne rauhoittui, kun Ribbentrop-sopimuksen aiheuttama hallituskriisi raukesi sosiaalidemokraattien päätettyä pysyä hallituksessa – osin Rytin, Linkomiehen, Ramsayn sekä eräiden upseerien Tanneriin suuntaaman painostuksen ansiosta. Kuitenkin oli olemassa uhka, että Yhdysvallat katkaisisi poliittiset suhteet Suomeen: sopimuksen solmimisen aattona 25. päivänä kesäkuuta USA:n asiainhoitaja Cullion kävi Ramsayn puheilla vihjaten selvästi, että maiden välillä tulisi välirikko, mikäli sopimus solmitaan. Yhdysvaltain ulkoministerin Hullin suosituksesta presidentti Roosevelt teki suomalaisten pelkäämän päätöksen aamulla 29. päivänä kesäkuuta. Seuraavana päivänä suhteet Suomeen katkaistiin virallisesti sotaan julistamatta. Gullion poistui heinäkuun alussa jättäen Yhdysvaltojen etujen valvonnan Sveitsin lähettiläälle. Jäähvyäiskäynnillä Ramsayn luona ulkoministeri valitti Cullionille USA:n päätöstä sanoen, ettei se kuitenkaan muuttaisi Suomen kansan ystävyyttä Amerikkaa kohtaan. Ramsay ennusti, että viidentoista vuoden kuluttua amerikkalaiset myöntäisivät Suomen asian oikeutuksen. Asiainhoitajan kysyessä, mitä Suomi oli voittanut sopimuksella, vastasi ulkoministeri: “Time” eli aikaa. Suhteiden katkeaminen sekä Ribbentrop-sopimus saivat aikaan ulkomaalaisten maastalähtöä.⁹⁸ Ilmeisesti Suomen katsottiin joutuneen entistä enemmän Saksan valtapiiriin. Aikaa oli kuitenkin voitettu.

Kesäkuun 29. päivänä myös rauhanoppositio toimi. Mannerheimille lähetettiin rauhanoppositio nimissä Urho Kekkosen laatima muistio, jossa korostettiin vain Mannerheimin nauttivan maan rauhaan johtamiseen tarvittavaa laajaa arvovaltaa. Vain Mannerheim kykenisi viemään maan rauhaan yhtenäisyyden säilyttäen. Heinäkuun toisena päivänä Linkomies piti von Ribbentropin vaatiman puheen radiossa. Puheessaan pääministeri totesi, että Saksa oli jatkuvasti toimittanut Suomelle välttämätöntä sotilaallista apua, joten oli luonnollista, ettei Suomi samalla, kun otti apua vastaan, ryhtynyt neuvottelemaan rauhasta

muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan hallituksen kanssa. Tästä sanamuodosta Ramsay ja von Ribbentrop olivat tarkalleen sopineet. Linkomies sanoo omasta puolestaan liittäneensä siihen takaportin. Hän sanoi Suomen antaneen tämän vakuutuksen siinä mielessä, että Suomen saama apu olisi riittävä. Linkomies muistelmissaan katsoo moraalisesti oikeutetuksi ”vapautua lupauksestamme, jos apu osoittautuisi riittämättömäksi”. Linkomies kirjoitti puheensa itse, mutta luki sen Rytille ennen puheen pitoa. Presidentillä ei ollut mitään huomauttamista puheeseen. Mannerheim taas ”ilmaisi närkästyksensä” Linkomiehen kiirehtimisestä puheen pidossa. Pääministeri huomautti marsalkalle Ramsayn luvanneen, että puhe pidettäisiin viipymättä.⁹⁹

Suomen ja USA:n diplomaattisuhteiden katkeamista uutisoitiin Pravdassa 1.7. ja seuraavan päivän numerossa käsiteltiin laajasti Ribbentrop-sopimusta. ”Kansainvälinen katsaus”-artikkelissa kerrottiin Hitlerin lisännen painostusta suomalaisia ”kumartelijoihin” kohtaan puna-armeijan hyökkäyksen jälkeen. Vaikka Suomi saisi apua ja joukkoja Hitleriltä, ei se tapahdu Suomen auttamista vaan miehittämistä varten. Kirjoittaja katsoi ”Linkomiehen-Rytin-Mannerheimin asianajajilta” lyödyn aseet käsistä: USA katkaisi suhteet Suomeen ja Suomi joutui ”täydellisesti eristetyksi”. Hän jatkaa:

”[...] Ribbentropin sopimuksen seurauksena [...] Suomen hallitus taas petti kansan, joka vaati ja janoi rauhaa. Suomen fasistiset johtajat joutuivat lopullisesti riisumaan naamionsa ”erillisodasta” ja ”omasta sodasta”, kuten Suomen johtajat koko ajan vakuuttavat hupsulle Suomen kansalle, ja osoittamaan koko maailmalle kiinteän siteensä Berliinin roistoihin.”¹⁰⁰

Kirjoituksessa nähtiin Suomen voimien olevan vähissä ja lopun lähellä:

”Ei voi olla huomaamatta myös sitä, että vakuuttaessaan suomalaisille, että Suomi mukamas seisoo dilemman edessä – joko jatkaa sotaa Saksan rinnalla tai edessä on ehdoton antautuminen Neuvostoliitolle – saksalaiset käyttävät hyväkseen pelotetta ehdottomasta antautumisesta, jolla mukamas voivat pettää Suomen kansaa sekä pelotella sitä ja ärsyttää Neuvostoliittoa vastaan. Suomen edessä todella on dilemma; joko osallistua Hitlerin Saksan puolella rosvomaiseen sotaan rauhaa rakastavia kansoja vastaan lopulliseen tappioon asti – Suomihan on jo melkein täysin lopussa – ja sen seurauksena kantaa Hitlerin Saksan kanssa kaikki seuraukset seikkailusta ja väistämättömästä häviöstä; tai antautua ja pyytää rauhaa Neuvostoliitolta. Tämä ei merkitse, että Suomelle on esitetty vaatimus ehdoitta antautumisesta. Tällaiset huhut eivät omaa minkäänlaista todellisuuspohjaa. Tällaisella tulevaisuudennäkymällä saksalaiset pelottelevat suomalaisia pitääkseen Suomen Hitlerin leirissä, pakottaakseen suomalaisia jatkamaan entistä itsemurhapoliittikkaa ja saadakseen Suomen jatkamaan sotaa Hitlerin puolella. Tämä politiikka ei lupaa Suomelle mitään hyvää.”¹⁰¹

Suomi ei suinkaan ollut ”melkein täysin lopussa”. Sotilaallinen tilanne rauhoittui heinäkuun alkuvuokoina. Martti Turtola kirjoittaa: ”Suomen armeija oli onnistunut torjuntataistelussaan, kaikista epäonnistumisistakin huolimatta. Sotilaallinen tilanne heinäkuun lopulla oli jotain aivan muuta kuin talvisodan lopulla maaliskuussa 1940, jolloin rintamien kestävyys oli hiuskarvan varassa.” Armeija ja Ribbentrop-sopimus olivat voittaneet aikaa poliittiselle johdolle.¹⁰²

Heinäkuun kolmantena päivänä Rytin pääministeriajan sihteeri ja pitkäaikainen tuttava L.A. Puntila soitti presidentille. Ryti sanoi ottaneensa yksin vastuun sopimuksesta säästääkseen eduskunnan vastaisten ratkaisujen varalta. Puntila oli jo edellisenä päivänä kertonutkin tämän komentajille. Edelleen Puntila oli kertonut, että jos Rytin ratkaisu oli ollut virhe, presidentti voitaisiin syrjäyttää.¹⁰³ Seuraavina päivinä poliittisella rintamalla ei tapahtunut mitään erityisen dramaattista – jopa Paasikivi on jättänyt päiväkirjaansa aukon välille 2.–17. heinäkuuta.¹⁰⁴ Tänäkin aikana kuitenkin tapahtui jatkuvasti: mm. Hitlerin kiitoskirje saapui Rytille 6. päivänä.¹⁰⁵ Seuraavana päivänä Linkomies korosti ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, että tilanteen kestäminen riippui rintamasta ja työväestä. Muistelmiensa mukaan Linkomiehelle oli heti von Ribbentropille annetun vakuutuksen jälkeen ollut selvää, ettei hänen hallituksensa toiminta voisi enää kauaa jatkua. Rintamatilanteen vakiinnuttaminen mahdollisimman hyvin tuli olla päämääränä, minkä jälkeen hallitusta tuli vaihtaa ja uuden hallituksen aloittaa keskustelu rauhasta Neuvostoliiton kanssa. Tämä kaikki kuitenkin edellytti myös presidentin vaihtamista, sillä Ryti ei voisi olla kunnian miehenä alullepanemassa neuvotteluja, joista juuri aikaisemmin oli luvannut pidettyä.¹⁰⁶

Pravdan 9.heinäkuuta ”Kansainvälinen katsaus”-artikkelin perusteella voidaan yhtyä Linkomiehen käsitykseen, ettei hänen hallituksensa toiminta voisi kauaa jatkua: kirjoituksessa hyökättiin rajusti häntä vastaan. Varsinkin hänen ”viimeinen esiintymisensä, jossa hän tahallaan valehteli siitä, että

neuvostohallitus muka pakotti Suomea ehdottomaan antautumiseen. On täysin selvää, että vaikka minkälaisia ehdotuksia tahansa olisi esitetty Suomen kansalle, kaikenlaiset Linkomiehet ja Rytit hylkäsivät ehdotukset toimien Berliinin käskyjen mukaan.” Osansa Pravdan kirjoituksessa sai myös “eduskunnassa oleva “oppositio”, joka riisui narrinnaamionsa”. Kirjoittaja lopettaa artikkelin pahanenteisesti: “Suomen kansaa valtaa masennus. Korkeimman johdon petturuuden vuoksi Suomella on niin huonot olosuhteet, että sen huonommiksi ne eivät enää voi tulla. Suomen seikkailun maksun aika on tullut ja nyt alkaa tämän laskun maksu.”¹⁰⁷ Linkomiehen esiintymisellä kirjoittaja tarkoittaa pääministerin radiopuhetta 2. päivänä heinäkuuta.

Heinäkuun 14. päivänä Tukholmassa madame Kollontai pyysi Ruotsin Helsingin-lähettilään Hans Beck-Friisin luokseen. Tämän tapaamisen seurauksena oli useita muita tapaamisia, joiden perusteella voidaan selvittää, mitä Kollontain ja Beck-Friisin kohdatessa todella puhuttiin. Tieto tapaamisesta ei mennyt suoria diplomaattiteitä perille – siis Suomen hallituksen tietoon.¹⁰⁸ Syynä tähän oli ilmeisesti se, että Ruotsi oli pettynyt siitä, että edellisen välitysyriytyksen aikana oli samanaikaisesti neuvoteltu von Ribbentropin kanssa.¹⁰⁹

Viestin kulku oli seuraava: Kollontain ja Beck-Friisin tapaamisen jälkeen Eljas Erkko tapasi Beck-Friisin. Seuraavana päivänä Erkko vieraili Suomen Tukholman-lähettilään Gripenbergin luona. Lähettiläs todennäköisesti kertoi tapaamisesta Ramsaylle, mutta Erkko ei suinkaan vienyt viestiä ulkoministerille, vaan rauhanoppositiolle, josta Eero A. Wuori välitti tiedon Mannerheimille, joka vihdoinkin kertoi asiasta hallitukselle. Hallitus toki tiesi asiasta jo aikaisemmin, – Eero A. Wuori kertoi asiasta myös Tannerille – mutta kuvaavaa tilanteelle oli se, että sen paremmin Beck-Friis kuin Erkkokaan eivät suoraan välittäneet tietoa ulkoministeri Ramsaylle, joka oli leimattu “pikku-Hitleriksi”.¹¹⁰

Viestin sisältö

Tavatessaan 15. päivänä heinäkuuta Gripenbergin, Erkko kertoi edellisenä päivänä tavanneensa ruotsalaisen, jonka nimeä hän ei suostunut kertomaan. Muuta kautta kävi kuitenkin pian selväksi, että tämä ruotsalainen oli ollut Beck-Friis. Gripenbergin päiväkirjan mukaan Kollontai pyysi tätä ruotsalaista, siis Beck-Friisiä, luokseen. Tapaamisen aikana Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläs oli sanonut Suomella olevan vielä pieni mahdollisuus rauhaan. Rytin ja Tannerin kuitenkin tulisi erota. Ehdot olisivat samat kuin edellisessä sodassa, mutta saksalaisten suhteen tiukemmat. Saksalaiset pitäisi ajaa pois tai internoida. Suomella olisi kolme viikkoa aikaa tulla yhteisymmärrykseen venäläisten kanssa. Hallituksen vaihtovaatimuksesta ei sen sijaan löydy mainintaa.¹¹¹

Heinäkuun 14. päivänä Kollontai tapasi Beck-Friisin lisäksi myös Ruotsin ulkoministeriön toimistopäällikön Nils Lindhin. Tapaamisen aikana keskusteltiin samasta asiasta kuin edellisessäkin keskustelussa myös sisällön pysyessä samana. Heinäkuun 19. päivänä Maalaisliiton kansanedustaja Urho Kekkonen tapasi Tukholmassa Beck-Friisin tämän pyynnöstä. Paasikiven mukaan Kekkonen oli matkustanut Tukholmaan saamatta siihen lupaa. Beck-Friisin mukaan Suomella oli mahdollisuus rauhaan, ehdot tosin Kollontain sanoman mukaan tulisivat olemaan raskaat, mutta Suomen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta ei haluttu viedä. Edellytyksenä oli, että asia hoidettaisiin nopeasti. Mihinkään sellaiseen elimeen kuin rauhanoppositioon ei asiassa kannattanut nojata. Uusi hallitus, joka ei saanut sisältää Rytin eikä Tannerin nimiä, tuli muodostaa. Saksan suhteen vaatimukset olivat samat kuin Gripenbergin päiväkirjassa oli mainittu.¹¹²

Heinrichsin papereista löytyneestä selonteosta kuvataan “erään suomalaisen valtiopäivämiehen” eli Kekkonen ja Beck-Friisin tapaamista em.päivänä. Selonteon mukaan Beck-Friis mainitsi Kollontain sanoneen: “että sen perusteella, mitä hän on lukenut, hänellä on sellainen vaikutelma, että Suomen asia ei Venäjän puolelta ole vielä lopullisesti umpeenlyöty, vaan että jäljellä on mahdollisuus saada aikaan rauha: edellyttäisi kuitenkin, että aloitteen on tultava Suomen taholta, jonka puolestaan on kirjoitettava ja pyydettyä rauhaa”. Uuden hallituksen, jossa ei ole mukana Rytin eikä Tannerin, tulisi tehdä tämä. Selonteon mukaan Kollontai oli tiedustellut Beck-Friisiltä, oliko Suomessa sellaisia virtauksia poliittisessä elämässä, jotka halusivat rauhaa Neuvostoliiton kanssa. Beck-Friis vastasi hänen tietonsa mukaan olevan useamminkin eri piireissä. Kollontai oli ollut kiinnostunut nimistä, mutta Beck-Friis ei ollut maininnut nimiä. Kollontai itse oli maininnut Wuoren ja Kilven siksi, että he olivat juuri olleet Tukholmassa

sekä Paasikiven, jolla hänen mukaansa oli ”jatkuvasti hyvä nimi Moskovassa, koska hänen vilpittömyy-
teensä luotetaan”. Kollontai oli tiedustellut, mikä oli sotamarsalkka Mannerheimin kanta ja missä määrin
hänellä oli ympäristöstään huolimatta toimintavapaus. Madame Kollontai oli maininnut samalla, että
Mannerheimhän oli jo vanha mies. Beck-Friis ei ollut antanut mitään varmaa vastausta Mannerheimin
kannasta.¹¹³

Kollontai oli useaan otteeseen maininnut asialla olevan kiire. Hän myös mainitsi, että ”Jos puna-
armeija on päässyt Helsinkiin, on tilanne jo kokonaan toinen. Suomen asia olisi hoidettava ennen kuin
Saksa on luhistunut.” Selonteon mukaan Ruotsin ulkoministeriö tiesi tästä keskustelusta, samoin kuin
siitä, että Beck-Friis oli puhunut asiasta eräille suomalaisille. Beck-Friis oli kertonut keskustelusta en-
tiselle Moskovan lähettiläälle Assarssonille, joka oli sanonut Neuvostoliiton koko ajan halunneen rauhaa
Suomen kanssa, koska Neuvostoliitto halusi antaa ulospäin hyvän kuvan suhtautumisestaan pieniin
valtioihin ja että Kollontain tietoihin voitaisiin luottaa. Beck-Friis ei itse kuitenkaan halunnut millään
tavoin vakuuttaa, puhuiko Kollontai Kremlin ohjeiden mukaan vai ei.¹¹⁴

Heinäkuun 20. päivänä Kollontai ja ruotsalainen pankinjohtaja Marcus Wallenberg tapasivat Tuk-
holmassa. Tässäkin tapaamisessa madame Kollontai korosti asian hoitamisella olevan kiire, sillä noin
neljäntoista vuorokauden kuluttua ratkaisu olisi jo tapahtunut itärintamalla, minkä jälkeen Neuvosto-
liitto ei enää olisi kiinnostunut rauhasta Suomen kanssa. Wallenberg tiedusteli Kollontailta, mistä
näkökulmasta piti tarkastella uutta hallitusta, joka oli saatava Suomeen. Lähettiläs mainitsi nimien
Helo, Räisänen, Rydberg jne. kaltaisten olevan suosittelavia. Wallenbergin mielestä oli parasta, että
madame olisi nimeä-mättä sellaisia henkilöitä ja varsinkin mainitsematta niitä Moskovassa. Kollontai
lupasikin olla teke-mättä tällaista esitystä. Tässä keskustelussa Rytin ja Tannerin erosta ei puhuttu
mitään. Madame Kollontai ilmoitti kabinettisihteerin Bohemanille 25. päivänä saaneensa edellisenä
päivänä viestin Moskovasta ulkoasiainkomissaarilta, jonka mukaan Neuvostoliitto oli valmis neuvot-
telemaan Suomen kanssa. Tämäkään viesti ei suinkaan tullut suoraan Suomen virallisen ulkopoliitiikan
hoitajien tietoon, vaan asia kulki monien välikäsien kautta. Tieto Suomeen tuli kirjelmässä Holger
Nysteniltä, joka oli Suomen Paperitehtaiden Yhdistyksen toimitusjohtaja. Nysten oli saanut asiasta
ilmoituksen ruotsalaiselta, pääasiallisesti päämajatehtävissä toimivalta eversti Curt Kempffiltä.¹¹⁵

Lyhyenä selityksenä em. Kollontain suosittelamista henkilöistä mainittakoon, että Räisänen oli Yrjö
Räisänen, tunnettu myös ”Sasu Punaisena”. Rydberg oli Kaisu-Mirjami Rydberg, entinen Suomen
Sosiaalidemokraatin toimittaja. He olivat molemmat tuomittuna kuritushuoneeseen valtiopetoksen
valmistelusta vuosina 1941–1944. Helo oli Johan Helo, fil.tri. ja varatuomari sekä entinen Helsingin
kaupungin rahatoimenjohtaja, joka oli turvasäilössä vuosina 1941–1944. Mainitut henkilöt olivat siis
mahdollisimman kaukana poliittisen eliitin suunnitelmista, sillä he eivät millään olisi sopineet pro-
pagandan antamaan kuvaan Suomen sisäpoliittisesta harmoniasta.

Tannerin muistelmien mukaan eri viestejä vertailtaessa havaittiin Kollontain puhuneen kaikille
suurin piirtein samaan suuntaan. Kun Kollontain keskustelukumppanit olivat huomauttaneet edel-
lisen kosketuksen kariutuneen Neuvostoliiton esittämään ehdottomaan antautumisehtoon, oli lähet-
tiläs valittanut suomalaisten ymmärtäneen täysin väärin hänen käyttämänsä sanamuodon. Se oli ollut
hänen valitsemansa ja tarkoittanut, että suomalaisten olisi pitänyt katkaista suhteensa Saksaan, minkä
jälkeen ehdoista olisi voitu neuvotella. Hän ei missään nimessä ollut tarkoittanut sotilaallista eikä
poliittista antautumista.¹¹⁶

Tapahtumien kulkujärjestys, esimerkiksi se, että Kollontai sai viestin Moskovasta 24. päivänä heinä-
kuuta, tuntuisi viittaavan siihen, että lähettiläs toimi oma-aloitteisesti sekä siihen, että hän Suomen
ystävänä halusi saada Suomen mahdollisimman nopeasti rauhaan Neuvostoliiton kanssa ennen kuin
tilanne sotilaallisesti olisi kääntynyt Suomen lopulliseksi tappioksi. Aikaisemminkin Kollontai oli
toiminut ainakin osittain oma-aloitteisesti, kun hän oli halunnut nopeuttaa neuvottelujen käynnis-
tymistä. Käytettävissä olevan lähdeaineiston perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä varmoja
johtopäätöksiä. Kollontaista kertovassa kirjassaan Kaare Hauge tulkitsee em. Kollontain esittämän
väärinkäsitysmallin neuvostohallituksen kasvojen säästämiseen tähdänneeksi tempuksi.¹¹⁷ Pravda ei
luonnollisestikaan Kollontain edesottamuksia kommentoinut tässä vaiheessa.

Toimintaa kulissien takana

Sopimuksen riitauttamista harkitaan

Keskustelussa 17. päivänä heinäkuuta Linkomies kertoi Tannerille hänen ja Waldenin käyneen päämajassa torstaina, siis todennäköisesti 13. päivänä. Linkomies oli ymmärtänyt marsalkan olevan sitä mieltä, että Luumäen linjalle peräytymisen jälkeen olisi aika yrittää rauhaa, koska silloin Neuvostoliitto olisi tyytyväinen. Mannerheimin mielestä silloin myös suomalaisten taisteleva mielipide tyytyisi ratkaisuun. Pääministerin mielestä hetken koittaessa presidentin olisi ilmoitettava Hitlerille, ettei apu ollut riittävä ja että Suomi ei enää jaksanut taistella.¹¹⁸

Tannerin mielestä Ryti oli niin kunniantuntoinen, ettei hän helpolla söisi sanaansa, siis rikkoisi Hitlerille antamaansa vakuutusta. Linkomiehen mielestä Saksa oli otettava huomioon, koska se voisi saada häiriöitä aikaan. Myös sodan jatkamista kannattavien mielipide oli otettava huomioon. Linkomies sanoi Mannerheimin olevan sopivan hetken tullessa valmis kirjoittamaan hallitukselle kirjeen, jossa todettaisiin, ettei Saksan antamaa apua voi katsoa riittäväksi. Tannerin muistiinpanojen mukaan keskustelussa ei kuitenkaan saavutettu ratkaisua.¹¹⁹ Edellisessä keskustelussa on havaittavissa samoja aineksia kuin vastaavissa pienen piirin luottamuksellisissa keskusteluissa aikaisemminkin. Rauhaan tuli pyrkiä aktiivisesti, mutta ensin oli varmistettava kotirintama sekä odotettava Saksan aiheuttaman vaaran pienentymistä minimiin.

Samana 17.päivänä Puntila soitti Rytille. Todettiin ”ryssän propagandan sävyn lieventyneen”. Ryti mainitsi Stalinin sairaudesta ja syrjäänvetäytymisestä taas puhuttavan. Rytin kysyessä, oliko ”teräsmies” rauhoittunut, vastasi Puntila niin olevan.¹²⁰ Tämä lyhyt keskustelu kuvastaa ajan poliittista ilmapiiriä melko osuvasti. Pieninkin huhupuhe Moskovasta toi valonpilkahduksen synkältä näyttävään tilanteeseen. Kaiken aikaa oli kuitenkin käynnissä kuumeinen toiminta kulissien takana maan johtamiseksi rauhantielle, ei ehdoilla millä hyvänsä, vaan ehdoilla, jotka Suomen kansa ja armeija ehdottoman pakon edessä ja vahvan johtajan kaitsemana voisivat hyväksyä.

Linkomies, Tanner ja Ramsay kävivät 18. päivänä pitkän keskustelun rauhanpyrkimyksistä. Linkomiehestä ja Ramsaysta ajankohta ei ollut sopiva rauhanehtojen tunnustelemiseen. Seuraavana päivänä Tanner ja Ramsay keskustelivat samasta asiasta. Ulkoministerin kannan mukaan Saksan oli ennen rauhanehtojen tunnustelemista tultava heikommaksi, jottei se pystyisi vahingoittamaan Suomea.¹²¹ Ramsayn ja Linkomiehen tavoitteena oli saada Suomen sotilaallinen tilanne mahdollisimman hyväksi ennen rauhanneuvotteluihin ryhtymistä. Tästä olisi hyötyä kahdella taholla: ensinnäkin neuvottelutilanne Neuvostoliiton kanssa olisi luonnollisesti aivan toinen Suomen armeijan ollessa hyvissä asemissa ja taistelukykyinen kuin armeijan ollessa lyöty, toiseksi oli oltava kaiken varalta valmis taistelemaan saksalaisia vastaan. Mahdolliselle taistelulle olisi tietysti edullista, jos Saksa olisi mahdollisimman heikko. Muistelmissaan Linkomies toteaa, ettei Tanner heti tahtonut käsittää sitä, että Ryti ei kunnianmiehenä voisi olla alullepanemassa neuvotteluja, joista oli luvannut pidättäytyä. Tanner vain halusi rauhaan pääsemisen nopeuttamiseksi – sekä sisäpoliittisista syistä – vaihtaa hallitusta, mikä ei pääministerin mielestä auttaisi rauhanpyrkimystä. Sitä ennen olisi marsalkka saatava suostumaan presidentiksi. Sotilaallinen tilanne oli kuitenkin saatava vakaaksi ennen toimenpiteisiin ryhtymistä.¹²²

Ryti kritisoi marsalkkaa

L.A.Puntila ja Rangell tapasivat 20. päivän ensimmäisinä tunteina. Rangell kertoi Rytin tarjonneen kesäkuun puolivälin jälkeen Mannerheimille presidentin virkaa. Ryti oli perustellut tarjoustaan sanoen, että hän ei halunnut olla Suomen menestymisen tiellä. Mannerheim oli Rangellin mukaan vastannut, että presidentinvaihdos olisi pitänyt tehdä jo edellisen vaalin yhteydessä.¹²³ Edellinen keskustelu tuntuu melko omituiselta. Varsinkin Rangellin Mannerheimin sanomaksi väittämä lausahdus ei saa mistään muusta lähteestä tukea. Mannerheimista yritettiin kyllä jo edellisten vaalien alla tehdä presidenttiä, mutta hänen puheensa ja tekonsa antavat selvästi ymmärtää, että hän oli valmis siirtymään presidentin virkaan vasta varmistettuaan sotilaallisen tilanteen kestävyuden. Mihinkään tulokseltaan epävarmaan vaaliin hän ei halunnut käydä.

Puntila kävi samana 20. päivänä lounaalla presidentin luona. Aterioinnin jälkeen Ryti ja Puntila jäivät kahden. Isäntä totesi sotilaallisen tilanteen olevan tyydyttävä – Rytihän seurasi erittäin

aktiivisesti sotilaallista tilannetta – mihin oli osaltaan auttanut myös Saksan apu. Myös oman maan mielialat olivat tyydyttävät. Ryti arvosteli Mannerheimia ankarasti. Marsalkka oli jo vanha mies: tänään suuri optimisti, huomenna täysi pessimisti. Rytin henkilöäkärin tohtori Soisalon arvailujen mukaan tämä johtui menetelmistä, joilla Mannerheimia hoidettiin. Presidentti valitti päätöksenteon vaikeutta, kun sotilaallinen neuvonantaja oli niin häilyväinen. Mannerheimin kuoleman varalta sovittiin, että Ryti ottaisi ylipäällikkyyden itselleen ja siirtyisi päämajaan. Puntila kehotti presidenttiä ottamaan sotilasasioissa hyvän asiantuntijan avukseen, esimerkiksi kenraali Talvelan. Samalla hän huomautti Talvelan siirron hullunkurisuudesta – Talvela oli siirretty Berliiniin – ja ehdotti, että Talvela vain tutustuisi tilanteeseen ja palaisi sitten rintamalle. Waldenin soitto keskeytti neuvonpidon hetkeksi. Puhelun jälkeen Ryti palasi Talvelaan ja oli asiasta samaa mieltä Puntilan kanssa. Yksimielisiä herrat olivat myös jatkuvan taistelun välttämättömyydestä. Keskustelun lopuksi Ryti sanoi kaikissa tapauksissa jäävänsä virkaan. Mitä merkitsisi, vaikka hänet surmattaisiin – kuoleehan ihminen joka tapauksessa ennemmin tai myöhemmin. Ryti oli Puntilan muistiinpanojen mukaan sanonut jo kokeneensa riittävästi – hän ei halua jättää kansaansa missään vaiheessa.¹²⁴

Tapaamiselle leimaa-antavinta oli Rytin tuntema syvä pettymys Mannerheimia kohtaan: selkeitä neuvoja sotilaallisissa asioissa ei tullut, kun niitä eniten olisi tarvittu. Marsalkka ei myöskään ollut valmis ottamaan poliittista vastuuta, jonka Ryti, Linkomies, Tanner, Walden ja rauhanoppositio katsoivat hänelle parhaiten ja jopa ainoana sopivan raskaan rauhan tullessa. Siksi presidentti oli hiljalleen totuttautumassa siihen, että hänen oli parhaansa mukaan vietävä kansa rauhaan. Hän alkoi selvästikin kyllästyä marsalkan taivuttelemiseen.

Vaikka Ryti alkoikin jo menettää toivonsa Mannerheimin suhteen, niin Linkomies ajoi yhä ajatustaan. Myös rauhanoppositio toimi: 20. päivänä se ilmoitti Tannerille Wuoren välityksellä Kollontain ja Beck-Friisin tapaamisesta Tukholmassa sekä yhteydenotosta Mannerheimiin asian merkeissä. Edellisen 19. päivän kohdalle on Gripenbergin päiväkirjaan kirjattu tietoja suunnitelmasta, jonka mukaan Mannerheimista tulisi pääministeri, minkä jälkeen Ryti eroaisi terveydellisistä syistä. Näin Mannerheimista tulisi automaattisesti presidentti. Tämän jälkeen marsalkka voisi hoitaa rauhan venäläisten kanssa. Ajatus esiintyy uudelleen heinäkuun 20. päivän kohdalla.¹²⁵

Tanner ja Walden tapasivat jälkimmäisen aloitteesta 22.päivänä Helsinkiin saapuneen Mannerheimin. Tannerin ja marsalkan keskustellessa Kollontain ja Beck-Friisin tapaamisesta syntyneistä raporteista Tanner korosti rauhan saamisen välttämättömyyttä. Mannerheim oli asiasta samaa mieltä, sillä rintama oli vakiintunut ja sitoumuksen antamisen lähin tarkoitus saavutettu. Tanner vetosi marsalkkaan, jotta tämä ryhtyisi uuden hallituksen pääksi. Mannerheim torjui ajatuksen vedoten ikäänsä ja siihen, ettei tunne hallitustekniikkaa. Hän ei myöskään osannut esittää pääministeriehdokasta. Tässä vaiheessa ulkoministeri saapui paikalle. Mannerheim toisti vakaumuksensa rauhaan pääsyn välttämättömyydestä. Hänestä suuri yleisö oli väärässä kuvitellessaan vaaran väistyneen rintaman vakiinnuttua. Walden ei esittänyt vastaväitteitä, mutta Ramsayn mielestä saksalaiset olivat yhä vaarallisia ja saattaisivat vahingoittaa Suomea. Nyt Tanner alkoi painostaa ratkaisuun: hän kertoi toivoneensa, että asia olisi hoidettu 26.päivään mennessä, jolloin eduskunta loman jälkeen kokoontuisi. Muutoin olisi mahdollista, että ratkaisuun pakotettaisiin sosiaalidemokraattien erolla hallituksesta.¹²⁶

Mannerheimin muistio

Heinäkuun 24. päivänä Suomen Berliinin lähettiläs T.M.Kivimäki lähetti Suomeen kirjeen, jossa hän ilmoitti esittäneensä Saksalle pettymyksensä sopimuksen johdosta: Suomelle luvattua prikaatia ei ollut lähetetty. Hänelle vastattiin prikaatin tulevan, kun sitä kipeimmin tarvittaisiin. Lähettiläs totesi sen voivan tulla liian myöhään.¹²⁷ Samana aamuna Tanner vieraili Rytin pyynnöstä Tamminiemessä raportoidussa puolueensa tilanteesta. Ryti vastusti Tannerin rauhanhallitussuunnitelmaa – ajankohta oli liian varhainen. Presidentin mielestä ei pitänyt menettää hermojaan, sillä saattaisi tulla uusi tilanne, jolloin havaittaisiin, että oltiin oltu liian varhain liikkeellä. Linkomies tuli paikalle ja oli samaa mieltä Rytin kanssa Tannerin ehdotuksesta.¹²⁸ Rytin ja Linkomiehen motiiveista lähtien hallituksen vaihdossa ei olisi ollut mitään mieltä, ellei Mannerheimia olisi saatu pääministeriksi. Tannerilla taasen oli muitakin, kuten puoluepoliittisia vaikuttimia: jo Ribbentrop-sopimuksen jälkeinen hallituskriisi oli koetellut

sosiaalidemokraattien rivejä, joten puoluetta ei missään nimessä saanut päästää enää enempää hajaantumaa, esim. rauhanopposition toiminnan kannattajien ja hallituksen politiikan takana olevien kesken.

Tavatessaan Tannerin 17.päivänä heinäkuuta Linkomies oli kertonut tavanneensa Mannerheimin. Keskustelun kuluessa hän oli myös uskonut luottamuksellisesti Tannerille Mannerheimin olevan valmis kirjoittamaan hallitukselle kirjeen, jossa todettaisiin Saksan avun olleen riittämättömän.¹²⁹ Motiivina tällaisen kirjeen kirjoittamiselle oli keskustelusta havaittavissa ollut halu päästä irti sopimuksesta, joka alkoi käydä raskautukseksi, vaikka sillä olikin voitettu aikaa. Kirje myös olisi helpottanut poliittisia päätöksentekijöitä hallituksenvaihtosuunnitelmissa. Riittämättömän avun perusteella olisi laillistettu rauhanneuvottelujen aloittaminen.

Rytin ja Tannerin Tamminiemessä 24.päivänä käymän keskustelun aikana saapui marsalkan Saksalta saatua apua käsittelevä kirje. Ylipäällikkö kirjoitti, ettei apu ollut riittävä – muistio oli siis saman sisältöinen kuin 17.päivän keskustelussa mainittu kirje, jollaisen Linkomies uskoi Mannerheimin tarpeen vaatiessa olevan valmis kirjoittamaan. Kirjeessään Mannerheim selitti haluavansa antaa tämän tiedon presidentin kautta poliittisten piirien tiedoksi.¹³⁰

Kuten jo edellä mainittiin, on varmaa, että Mannerheimin muistiolla tähdättiin Saksan kanssa tehdyn sitoumuksen purkamiseen. Muistio oli todennäköisesti Linkomiehen idea – hän oli jo von Ribbentropin vaatimassa puheessaan jättänyt portin Rytin vakuutuksesta irtipääsemiseksi. Muistiota saatettiin ajatella käytettävän myös sopimuksen irtisanomisessa siten, että Ryti olisi ollut yhä presidenttinä – olihan Mannerheim jatkuvasti ponnekkaasti torjunut kaikki hänen presidenttiyteensä tai pääministeriyteensä viittaavat lukuisat ehdotukset, ja Ryti sanonut jatkavansa ”kävi miten kävi” huomattuaan Mannerheimin peräänantamattomuuden tässä kysymyksessä sekä ”häilyvyyden mielipiteissä”. Tähän viittaa myös se, että Ryti kutsui Kivimäen Suomeen. Tannerille presidentti kertoi 25.päivänä aikovansa antaa lähettälle tehtäväksi valittaa Ribbentrop-sopimuksen huonosta täyttämisestä. Näin oli tarkoitus riitauttaa sopimus Saksan kanssa.¹³¹

Samassa keskustelussa Ryti korosti valmiuttaan väistyä tarvittaessa. Hän arvosteli Mannerheimia: tämä ajatteli liikaa nekrologiaan ja sitä, missä valossa esiintyisi jälkipolville. Tanner katsoi sotasyllisyysoikeudelle toimittamassaan selonteossa Mannerheimin muistion kuvastaneen vain sitä, että ”marsalkka jälleen pelasi omaa peliään”. Mannerheim jätti Tannerin mielestä poliittisen johdon asiaksi ulospääsyn etsimisen, kun oli saanut rintaman vakiinnutetuksi ja kunniansa pelastetuksi.¹³²

Herrasmiessopimus päämajassa

Walden toimii

Kun 22.päivän keskustelu Mannerheimin kanssa ei ollut johtanut toivottuun tulokseen, oli Walden muiden poistuttua saanut Mannerheimin ”melkein suostumaan valtionhoitajaksi”, mutta seuraavana aamuna marsalkka oli perunut suostumuksensa. Puolustusministeri kertoi tämän Tannerille 26.päivänä. Herrat päättivät yksissä tuumin, että Mannerheim oli pakotettava valtionhoitajaksi. Samana päivänä muutamaa tuntia myöhemmin Tanner kävi Linkomiehen luona. Pääministeri oli havainnut hallituksen aseman käyneen mahdottomaksi – pääministeri oli ilmeisesti huomannut sopivan ajan koittaneen niin hallituksen kuin presidentinvaihdoksenkin suhteen. Tannerin mukaan Linkomies oli valmis edistämään suunnanmuutosta, kunhan hänen ei tarvitsisi näkyä: Linkomies oli jo aikaisemmin todennut olevansa ristiriitoja aiheuttava henkilö pääministerinä. Tanner oletti Linkomiehen keskustelleen asiasta Waldenin ja Ramsayn kanssa.¹³³

Linkomies esitti Tannerille, kuten Walden aikaisemmin samana aamuna, että Mannerheimista oli tehtävä valtionhoitaja. Tämän jälkeen Ryti olisi eronnut. Valtionhoitajan tehtävänä olisi ollut hallituksen muodostaminen. Tanner lupasi puhua edistysmielisten ja ruotsalaisten kanssa. Tannerin mukaan puheenjohtajatapaamisessa ei olisi puhuttava rauhasta, vaan voimien keskittämisestä yksin käsiin vaaran alaisena hetkenä. Varovaisuus oli tarpeen varsinkin siksi, etteivät saksalaiset saisi suunnitelmista tietoa. Seuraavana 27.päivänä Tanner esitti ruotsalaisen eduskuntaryhmän puheenjohtajalle Ernst von Bornille ja edistysmielisten eduskuntaryhmän puheenjohtajalle Heinolle, että he kolme ja puhemies Hakkiila menisivät päämajaan Mikkeliin ehdottamaan Mannerheimille valtionhoitajaksi ryhtymistä. von Born sanoi ryhmänsä jo 26.päivänä päättäneen esittää samanlaista matkaa. Tanner soitti Mannerheimille

suunnitellusta matkasta ja ilmoitti kysymyksessä olevan tärkeän ehdotuksen. Mannerheim lupasi ottaa lähetystön vastaan. Jo tunnin kuluttua Walden kuitenkin soitti Tannerille ja ilmoitti marsalkan haluttomuudesta tavata seuruetta kokonaisuudessaan – Tanner kuitenkin oli tervetullut.¹³⁴

Mannerheim oli soittanut asiasta Waldenille Helsinkiin. Puhelusta Walden oli käsittänyt marsalkan suostuvan ottamaan valtionhoitajan tehtävät vastaan, muttei antavan suostumustaan etukäteen. Mannerheim oli kysynyt, oliko kyseessä tapahtunut tosiasia. Puolustusministerin kysyessä, tarkoittiko marsalkka sitä, että Rytin oli ensin erottava, vastasi Mannerheim myöntävästi. Mannerheim ei selvästikään halunnut jättää tällä kertaa mitään sattuman varaan. Nyt kun sotilaallinen tilanne oli varmistettu ja Ribbentrop-sopimus tehnyt tehtävänsä, katsoi hän voivansa astua valtiolaivan ruoriin. Waldenin soittaessa Tannerille Mannerheimin puhelusta hän myös selosti em. keskustelun. Tanner ja Walden sopivat neuvottelun pitämisestä valtioneuvoston istunnon päätyttyä.¹³⁵

Tapaaminen päämajassa

Iltapäivällä 27. päivänä heinäkuuta neuvottelivat Linkomies, Ramsay, Walden ja Tanner valtioneuvoston istunnon jälkeen. Kolme ensimmäistä ehdottivat, kun asiasta oli jonkin aikaa keskusteltu, että eduskuntapiirien tai Tannerin oli pyydettävä presidentti Rytitä selvittämään oma asemansa asian suhteen. Neuvottelussa kaikki olivat samaa mieltä siitä, että Mannerheimin kanssa ei enää muuten voitu edetä. Koska kukaan muu ei halunnut keskustella asiasta Rytin kanssa, ehdotti Linkomies Tanneria tehtävään.¹³⁶

Jos Ryti eroaisi, olisi eropaperi esitettävä maanantaina 31. päivänä heinäkuuta. Samana päivänä olisi sovittava sellaisen esityksen antamisesta eduskunnalle, jolla Mannerheim valittaisiin valtionhoitajaksi eliniäkseen. Tämä oli vastoin Tannerin ajatuksia: hän oli ajatellut kauden kestävän, kunnes presidentinvaaliin voitaisiin ryhtyä. Esitysluonnos olisi näytettävä Mannerheimille ja hankittava hänen suostumuksensa, jonka jälkeen se olisi saatava valmiiksi. Sillä välin Mannerheimin olisi hankittava itselleen hallitus. Suunniteltu esitys oli Mannerheimin suostuttelua – ehkäpä katsottiin marsalkan paremmin suostuvan ehdotukseen, kun tavallaan palattaisiin takaisin valtionhoitaja-aikaan. Presidentinvirkaan pyrkimisestä hänellä oli muistossa vaalitappio.¹³⁷

Heinäkuun 28. päivänä tapahtui viimein ratkaisu. Presidentinesittelyn jälkeen Tanner jäi keskustelemaan Rytin kanssa. Tanner kertoi edellisen päivän tapahtumista ja ilmoitti, ettei Mannerheim anna vastausta etukäteen. Rauhaan piti kuitenkin pyrkiä. Hallitus ja presidentti eivät hänestä voineet enää tehdä mitään, koska “olivat lukinneet itsensä kiinni”. Ryti voisi eroamalla rikkoa suljetun ympyrän, joka oli syntynyt, kun Mannerheim ei antanut vastausta etukäteen. Presidentti ilmoitti saman kuin jo aikaisemminkin: hän oli valmis eroamaan, mutta ennen sitä hänen olisi tiedettävä, kenen käsiin peräsin joutuisi. Sillä jos marsalkka ei olisikaan suostunut ottamaan ehdokkuuttaan vastaan, oltaisiin oltu tuuliajolla. Keskustelun lopputuloksena Tanner ja Ryti päättivät matkustaa Mikkeliin. Ennen lähtöään he ilmoittivat Linkomiehelle keskustelun tuloksen. Linkomies sanoi Rytille, että hän henkilökohtaisesti olisi halunnut tämän edelleen jäävän valtionpäämieheksi. Tällä pääministeri tahtoi muistelmiensa mukaan korostaa sitä kunnioitusta, jota oli Rytitä kohtaan oppinut tuntemaan.¹³⁸

Rytin papereiden mukaan nousi saksalaisten kärsimien tappioiden johdosta keskustelussa Tannerin kanssa heinäkuun 28. päivänä esille ajatus, että olisi aika tehdä muutos presidentin paikalla ja pyrkiä rauhantunnusteluihin. Rytin mukaan Mannerheim, jota poliittisissa piireissä pidettiin sopivimpana seuraajana, ei suostunut keskusteluihin asiasta. Ryti lausui Tannerille syyskuun alun sopivan parhaiten neuvottelujen aloittamiseen, koska niihin aikoihin sotilaallinen tilanne olisi vakiintunut ja venäläisten hyökkäys pysähtynyt. Asian kiirehtimisestä ei kuitenkaan ollut mitään vahinkoa, joten Ryti lupasi hoitaa asian Mannerheimin kanssa. Tannerin kanssa käymänsä keskustelun jälkeen hän soitti päämajaan ja ilmoitti tulostaan. Samalla hän pyysi muissa asioissa päämajaan matkustavaa kenraali Waldenia tulemaan samalla lentokoneella.¹³⁹

Rytin ilmoittama syy keskusteluihin Tannerin kanssa sopii hyvin kuvioon: Ryti oli koko ajan sanonut odottavansa, kunnes sotilaallinen tilanne olisi otollinen presidentinvaihdosta ajatellen. Varsinkin tuli odottaa saksalaisten sotilaallisen voiman vähentymistä. Samana päivänä Ryti, Mannerheim ja Tanner tapasivat päämajassa. Marsalkalle esitettiin keskustelujen lopputulos, jonka mukaan hänen tuli ryhtyä valtionhoitajaksi. Ryti viittasi aikaisempaan samaa asiaa koskeneeseen esitykseensä, johon lisämotiiviksi

oli tullut hänen toimintavapautensa sitoutuminen Ribbentrop-sopimuksen takia. Presidentti lupasi erota, mikäli marsalkka suostuisi valtionhoitajaksi. Mannerheimin ensimmäinen huolenaihe oli, menisikö hänen ehdokkuutensa varmasti läpi. Tanner vakuutti näin käyvän. Maalaisliittolaisten ja kokoomuslaisten kanssa ei kylläkään oltu voitu keskustella, mutta tilanteessa, jossa maa olisi ilman presidenttiä ja Mannerheimia esitettäisiin valtionhoitajaksi, ei kukaan rohkenisi äänestää vastaan.¹⁴⁰

Seuraavana huolen aiheena marsalkalla oli pääministerin löytäminen. Sekä Ryti että Mannerheim yrittivät taivuttaa Tanneria virkaan, mutta tuloksetta. Tanner perusteli tällaisella liikkeellä olevan huono vaikutus Neuvostoliittoon. Tanner ilmeisesti muisti vielä hyvin häneen suuntautuneen propagandan ja Kollontain ilmoituksen. Tannerilla oli lisäksi sosiaalidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmässä varsin voimakas oppositio. Tämä Rytin ja Mannerheimin yhteinen halu saada Tanner pääministeriksi kuvaa kuitenkin sitä, kuinka vähän presidentti ja hänen suunniteltu manttelinperijänsä panivat painoa Kollontain ilmoitukselle – lähettiläs oli nimenomaan vaatinut sekä Rytin että Tannerin väistymistä.¹⁴¹ Jo 17.1.1942 Ryti oli todennut Kollontain kanssa tehtyjen sopimusten ja käytyjen keskustelun osoittaneen ”arvottomaksi suunsoitoksi”. Tällöin hän viittasi ennen Moskovan rauhaa käytyihin neuvotteluihin.¹⁴²

Mannerheim pahoitteli Rytille, että hänen oli täytyntä vaatia Ribbentrop-sopimuksen tekoa – vieläpä ilman eduskuntaa – sotilaallisen katastrofin takia. Vain Saksan avun turvin oli ollut mahdollista saada taisteluhenkilö armeijassa nousemaan ja tapahtumaan käänne Suomen eduksi. Ryti vastasi, että asiassa ei ollut valittamista, vastuu oli hänen. Nyt asioita oli hoidettava eteenpäin. Mannerheim lupasi suostua, jos saisi taakseen riittävän kannatuksen. Seuraavaksi keskusteltiin käytännön kysymyksistä, kuten valtionhoitajan kauden pituudesta ja tehtävien siirtämisestä muille. Marsalkka halusi vapautua rutiini-asioista ja keskittyä vain suuriin ja tärkeisiin kysymyksiin. Mannerheim oli pyytänyt Waldenia tuomaan mukanaan Helsingistä Esko Hakkilan ”Suomen Tasavallan Perustuslait” -teoksen, jota hän sanoi tutkivansa seuraavana yönä ja antavansa Waldenin kautta tiedon mahdollisista toivomuksistaan. Walden ei ollut osallistunut itse neuvotteluun.¹⁴³

Terveys erosyynä

Lentomatalla kohti Helsinkiä Tanner muistelmiensa mukaan pohti, miten hän oli taistellut edellisissä vaaleissa Mannerheimin ehdokkuutta vastaan pääasiassa siksi, että hän ei halunnut siviili- ja sotilasvallan joutuvan yksin käsiin. Nyt hän oli työskennellyt Rytin syrjäyttämiseksi ja Mannerheimin valitsemiseksi osaksi sen takia, jotta sotilas- ja siviilivalta saataisiin keskitettyä. Todellisena syynä Tannerista oli kuitenkin von Ribbentropille annettu sitoumus, joka millä ehdolla hyvänsä oli saatava purkautumaan – tällöin Rytin ”uhraaminen” oli hänestä ainoa tie.¹⁴⁴

Pääministeri Linkomies sai tiedon päämajan tapahtumista heti seuraavana päivänä. Tällöin sovittiin, että Ryti jättäisi paikkansa elokuun ensimmäisenä päivänä – Ryti halusi muutamia päiviä aikaa järjestääkseen siirtymisensä yksityiselämään. Kun tuli kysymys siitä, miten hän perustelisi eronsa, soitti Mannerheim päämajasta korostaen, että hänen mielestään pitäisi viitata terveydellisiin seikkoihin, koska asia ei silloin herättäisi niin suurta huomiota kuin muutoin.¹⁴⁵ Nämä terveydelliset syyt olivat jo aikaisemmin olleet esillä tässä yhteydessä Gripenbergin päiväkirjassa esiintyneissä suunnitelmissa. Onkin pääteltävä, että myös muualla oli tultu siihen tulokseen, että suurta kohua oli vältettävä. Varmaa ei kuitenkaan ole, saiko Mannerheim ajatuksen terveydellisiin syihin vetoamisesta joltakin muulta, esimerkiksi Gripenbergiltä Ramsayn välityksellä vai oliko se juolahtanut hänen mieleensä Esko Hakkilan teosta lukiessa. Se, että kohua haluttiin välttää, johtuu suurelta osin siitä, että saksalaisia ei oltu vielä lopullisesti lyöty, mutta myös sisäpoliittisesti asia olisi saattanut osoittautua kiusalliseksi.

Mitä saksalaisten todellisiin mahdollisuuksiin tulee Suomen asioihin sekaantumisen suhteen, on sitä turha tässä yhteydessä laajemmin spekuloida. Suomen sodanjohdolla ei kuitenkaan Sampo Ahdon mukaan ennen kevättä 1944 ollut suunnitelmia saksalaisten varalle.¹⁴⁶ Tämä selittynee sillä, että aikaisemmin Suomen mahdollisuudet ”uhmata” vielä voimissaan olevaa Saksaa olivat hyvin vähäiset. Kaikissa liikkeissä oli Saksan suhteen noudatettava mitä suurinta varovaisuutta – saksalaisilta ei juuri mikään jäänyt huomaamatta – se oli aikaisemminkin painostanut Suomea mm. viljatoimituksia viivyttämällä.

Muistelmissaan Linkomies toteaa, ettei katsonut eron diplomaattisista perusteluista olevan mitään hyötyä. Hän välitti Mannerheimin viestin kuitenkin presidentille, joka ei ollut halukas perustelemaan

eroaan sairaudella. Lopulta Ryti kuitenkin kirjoitti valtioneuvostolle osoittamansa kirjeen sellaiseen muotoon, että se viittasi hänen heinäkuun alussa sairastamaansa keltatautiin, jonka johdosta hän oli ollut vuoteenomana. Kirjelmä päivättiin ensimmäiselle päivälle elokuuta.¹⁴⁷

Presidentti vaihtuu

Linkomies valmistelee lakia

Koska uusi valtionpäämies oli mahdollisimman nopeasti saatava valituksi, oli valmistelutoimenpiteet suoritettava jo sitä ennen, hälyn välttämiseksi, mahdollisimman salaisesti. Siksi hallituksellekaan ei ilmoitettu asiasta. Linkomiehen mukaan järjestys, jossa Mannerheim valittiin, jäi kokonaan hänen ratkaistavakseen. Tanner ja Walden olivat ilmoittaneet Linkomiehelle, että Mannerheimin kanssa oli puhuttu poikkeuksellisesta asemasta. Hän sai selostuksen perusteella sellaisen käsityksen, että marsalkka ei ollut halunnut tulla presidentiksi, vaan valtionhoitajaksi. Oli selvää, ettei mitään vaalia voitu toimittaa, vaan oli säädettävä erikoislaki, jolla Mannerheim olisi määrätty valtionhoitajaksi. Pääministeri ei itse periaatteellisista syistä – kokoomuspoliittikkona – ollut halukas luovuttamaan vaalia eduskunnan tehtäväksi. Silloisissa oloissa ja niin lyhyessä ajassa valitsijamiesvaalien toimittaminen oli mahdotonta. Siksi oli entistäkin selvempää, että lailla säädettäisiin Mannerheimin astumisesta valtionpäämieheksi. Tämä oli pääministeristä sitäkin luonnollisempaa, kun oli kysymys valtionhoitajasta.¹⁴⁸

Marsalkka ilmoitti Linkomiehelle tahtovansa varata itselleen oikeuden luovuttaa pääministerille mm. armahdusasioiden ratkaisemisen sekä lähes kaikkien asetusten antamisen, mitkä hallitusmuodon mukaan kuuluivat presidentille. Siispä näistäkin asioista oli tehtävä säännöksensä säädettävään erikoislakiin. Linkomies valmisti luonnoksen laista, jonka jälkeen hän jätti sen ohjein varustettuna oikeusministeriön kansliapäällikölle, hallitusneuvos K.O.Kotilaiselle, joka tohtori Erik Castrénin kanssa valmisti lakiesityksen. Linkomiehen mukaan – huomioon ottaen marsalkalle suunnitellun poikkeuksellisen aseman – tarkoitus oli lyhentää valtionpäämiehen kuusivuotinen toimikausi enintään neljäksi vuodeksi. Tähän viittaa myös Tannerin vastustus elinikäistä kautta kohtaan.¹⁴⁹

Maanantaina 31. päivänä heinäkuuta lakiesitys oli valmis. Aikaa tämän lakiesityksen laatimiseen oli ollut vain yksi vuorokausi. Samana iltana valtioneuvoston istunnossa asian vaiheet – Rytin ero ja Mannerheimin tulo hänen tilalleen – esiteltiin hallitukselle. Pääministeri Edwin Linkomies selosti tapahtumien kulun todeten lopuksi Rytin jättäneen eroilmoituksensa edellisenä lauantaina eli 29. päivänä heinäkuuta. Asiasta keskustellessa oikeusministeri Oskari Lehtonen oli sitä mieltä, että presidentti voi tietenkin erota, mutta mistä syystä? Sairautta ei oltu todettu, joten kirjelmää tulitaisiin tulkitsemaan siten, että Ryti halusi vapauttaa Suomen Saksalle annetusta sitoumuksesta. Hän tiedusteli, miten uusi mies aikoi hoitaa suhteet Saksaan. Pääministeri sanoi mielialan osoittavan rakoilemista, joten oli tullut aika koota kansa ja keskittää poliittinen ja sotilaallinen valta yksiiin käsiin. Hän ”ei ollut kuullut” Lehtosen esittämästä syystä.¹⁵⁰

Tämä Linkomiehen vastaus oli vain asian todellisen luonteen salaailua, jottei tieto sopimuksesta irti pyrkimisestä leviäisi liian pian saksalaisten tietoon. Poliittisen ja sotilaallisen vallan keskittäminen yksiiin käsiin oli ilmeisesti turvallisempi syy ilmoittaa, sillä kuten asiaa kehiteltäessä oli moneen kertaan mainittu, oli sekä saksalaisten että sodan jatkamista kannattavienkin mielipide otettava huomioon.

Maalaisliiton puheenjohtaja ja maatalousministeri Viljami Kalliokoski oli samoilla linjoilla Lehtosen kanssa ja totesi em.tulkinnasta, josta Linkomies ”ei ollut kuullut”, aiheutuvan suurta ristiriitaisuutta kansan keskuudessa. Kalliokoski ja toinen valtiovarainministeri Tyko Reinikka olivat vallankeskitystä vastaan. Linkomies vastasi heidän väitteisiinsä sanoen vallankeskityksen olevan Suomessa luonnollinen.¹⁵¹ Tässä vaiheessa keskustelua pääministeri haettiin puhelimeen. Soittaja oli marsalkka Mannerheim, joka tutkittuaan valtiosääntöä oli tullut siihen tulokseen, ettei ollut mitään syytä käyttää valtionhoitajan nimitystä, vaan parempi olisi, jos hänestä tulisi presidentti. Linkomies oli samaa mieltä, koska valtionhoitajan nimitys olisi korostanut liiaksi tilanteen poikkeuksellisuutta, mikä taasen ei olisi ollut maan etujen mukaista. Mannerheim kysyi, kuinka pitkää toimikautta hänelle oli ajateltu. Linkomies kertoi ajatelleensa neljän vuoden toimikautta sosiaalidemokraattien ollessa kahden vuoden kannalla. Marsalkasta ei ollut syytä lyhentää toimikautta liiaksi – hän vakuutti, ettei aio olla valtionpäämiehenä yhtään kauempaa kuin mitä tarvittaisiin maan saattamiseen rauhantilaan. Koska tarvittavaa aikaa ei

voitu ennalta laskea, ei ollut myöskään syytä lyhentää kautta. Mannerheim sanoi olevansa vanha, joten oletettavasti hän ei jaksaisi olla valtionpäämiehenä kovin montaa vuotta. Linkomiestä Mannerheim vastusti toimikauden lyhentämistä periaatteellisista syistä: hän ei halunnut asemansa jo alun perin leimautuvan poikkeukselliseksi.¹⁵²

Palattuaan istuntosaliin Linkomies selosti marsalkan esittämät ajatukset. Keskustelun jatkuessa val-lankeskitystä kritisoitiin lisää, mutta Linkomiehen kiirehdittyä asiaa päästiin kysymyksessä eteenpäin. Ministeri Reinikka piti Mannerheimin valintaa presidentiksi parempana kuin valintaa valtionhoitajaksi. Sisäministeri Ehrnrooth taas oli päinvastaista mieltä. Maalaisliiton kansanhuoltoministeri Ellilä ilmoitti kantanaan, että Ryti oli suostuteltava luopumaan eroajatuksista. Asiasta kuitenkin päästiin viimein yhteisymmärrykseen ja kokous päätti, että ensimmäisenä päivänä elokuuta valtioneuvosto esittäisi eduskunnalla lakiehdotuksen, jonka mukaan Mannerheim siirtyisi hoitamaan presidentin tehtäviä.¹⁵³

Valtiosääntö ja presidentin ero

Antero Jyränki toteaa presidentin toimikauden ennenaikaisesta päättymisestä: presidentin valitsijamiheillä ei ole valtaa kutsua presidenttiä pois toimesta ennen hallitusmuodossa säädetyn kuuden vuoden toimikauden päättymistä eikä eduskunnalla ole epäluottamuslauseen välityksellä valtaa velvoittaa presidenttiä eroamaan kesken toimikauden. Näin ollen presidentti on toimikautenaan tosiasiasa erottamaton. Poikkeuslakia lukuun ottamatta presidentin toimikausi päättyy ennenaikaisesti pysyvän esteen sat-tuessa, presidentin luopuessa vapaaehtoisesti toimestaan ja korkeimman oikeuden päättämällä viraltapanolla. Pysyväksi estymiseksi katsotaan presidentin kuolema tai sellainen pitkäaikainen vaiva tai muu työkyvyttömyystila, joka tekee presidentin tehtävien hoitamisen mahdottomaksi. Jollei presidentti itse ilmoita pysyvän esteen ilmaantumista, valtioneuvoston tehtäväksi jää lääkärinlausunnon pohjalta valtio-oikeudellisten johtopäätösten tekeminen. Jyrängin mukaan oikeuskirjallisuudessa on yleensä myönnetty presidentille lupa luopua toimestaan kesken kautta, vaikkei pysyvää estyneisyyttä olisikaan syntynyt. Presidenttiä ei ole mahdollista estää luopumasta vapaaehtoisesti toimestaan oikeussäännöksiin eikä niitä koskevin tulkinnoin. Vapaaehtoinen luopuminen on niin huomiota herättävä toimi, että sen perusteluihin esimerkiksi Rytin tapauksessa liitettiin pysyvään estyneisyyteen viittaavia aineksia.¹⁵⁴

Hallitusmuodon 25. pykälän mukaan "Presidentin ollessa estyneenä, hoitaa hänen tehtäviään päämi-nisteri, jos este on pysyväinen, valittakoon niin pian kuin mahdollista uusi presidentti, joka astuu toi-meensa heti vaalin jälkeen." Valtioneuvoston virallisessa esittelyssä käsiteltiin ensimmäisenä päivänä elokuuta presidentin erokirje sekä todettiin pääministeri Linkomiehen hoitavan väliaikaisesti presi-dentin tehtäviä. Presidentin tehtävien siirtyminen väliaikaisesti pääministerille sujui lain kirjaimen mukaisesti: Ryti ei käyttänyt valtaa, vaan sitä käytti Linkomies Mannerheimin valintaan saakka.¹⁵⁵ Asia siis hoidettiin asiain ratkaisemisesta valtioneuvostossa annetun lain 4. pykälän mukaan. Pykälä kuuluu: "Tasavallan presidentin ollessa estyneenä on ilmoitus esteestä oikeusministerin valtioneu-vostossa esiteltävä, minkä jälkeen virallisissa lehdissä on ilmoitettava, että pääministeri hallitusmuo-don 25. pykälän mukaan on ryhtynyt hoitamaan presidentin tehtäviä. Esteen lakkaaminen on samoin esiteltävä ja ilmoitettava. Ne asiat, jotka pääministerin tulisi valtioneuvostossa esitellä presidentille, esittelee presidentin esteen aikana ensimmäinen ministeri."¹⁵⁶

Seuraavaksi esiteltiin eduskuntaesitys Mannerheimin valitsemisesta presidentiksi. Ministerit Lehtonen, Reinikka, Kalliokoski ja Kaasalainen ilmoittivat pöytäkirjaan merkittäväksi, ettei heidän käsityksensä mukaan Rytillä ollut syytä eroon. Heidän mielestään ero vain herättäisi levottomuutta maassa. Neljän tunnin kuluttua valtioneuvoston virallisen esittelyn alkamisen jälkeen esitys meni eduskuntaan. Eduskunnan puhemies Väinö Hakkila ilmoitti tasavallan presidentin kirjelmän ohella viime heinäkuun 28. päiväältä eduskunnalle saapuneen hallituksen esitykset n:ot 53 ja 54 sekä tasa-vallan presidentin kirjelmän ohella esitys n:o 55 laiksi tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia.¹⁵⁷ Esitys n:o 55 tuli monelle kansanedustajalle täytenä yllätyksenä.¹⁵⁸

Seuraavassa täysistunnossa tunnin kuluttua esiteltiin hallituksen esitys n:o 55. Asia käsiteltiin puhe-mies Hakkilan esityksestä suljetussa istunnossa. Linkomies luki Rytin erokirjeen ja totesi tilanteen lainopillisen puolen. Hän kertoi Rytin perusteluillaan osoittaneen, kenelle valta oli uskottava. Vain Mannerheim nautti kaikkien kansalaispiirien jakamatonta arvonantoa ja ehdotonta luottamusta. Rytin

tehtyä eropäätöksensä Mannerheimilta oli kysytty, ottaisiko hän toimen vastaan. Marsalkka oli vastannut hallituksen ja eduskunnan toivomuksesta olevansa valmis asettumaan maansa käytettäväksi.¹⁵⁹

Koska hallituksen mielestä mikään muu ratkaisu kuin valtionpäämiehen tehtävien uskominen Mannerheimille ei tullut kysymykseen, oli tultu tulokseen ettei varsinaisen vaalin toimittaminen ollut tarpeellista. Tasavallan presidentin toimi olisi välittömästi ilman vaalia uskottava Suomen marsalkka Mannerheimille. Eduskunnalle jätetyssä lakiehdotuksessa tasavallan presidentin toimi uskottiin Mannerheimille hallitusmuodossa määrättyksi ajaksi. Linkomies jatkoi hallituksen toivovan eduskunnan yksimielisesti yhtyvän tähän käsitykseen sekä käsittelevän esityksen mahdollisimman nopeasti.¹⁶⁰

Koska ”Suomen marsalkalla oli ylipäällikön tehtävien takia raskas työtaakka”, oli hallitusmuodon säännöksistä poiketen hänelle saatettava mahdolliseksi eräiden presidentin toimien siirtäminen pääministerille kuten esityksessä oli mainittu. Lopuksi Linkomies lausui kiitokset eronneelle presidentille sekä korosti Mannerheimin ”uhrausta” tämän ottaessa vastaan presidentin toimen. IKL:n kansanedustaja Salmiala lausui ryhmänsä puolesta pitävänsä menettelyä Suomen hallitusmuodon vastaisena. Salmiala sanoi aikoneensa toivoa ryhmänsä puolesta, että presidentin päätös olisi saatava peruutetuksi, mutta pääministerin lausuttua kiitokset presidentille tuntui Salmialasta tällaisen toivomuksen esittäminen turhalta. Tähän Linkomies oli kiitoksillaan tähdännytkin. Keskustelu julistettiin päättyneeksi ja asia lähetettiin perustuslakivaliokuntaan.¹⁶¹

Myöhemmin samana päivänä esiteltiin pöydällepanoa varten perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 52 hallituksen esityksen johdosta laiksi tasavallan presidentin määräämiseksi ilman vaalia. Perustuslakivaliokunta totesi, ettei ”presidentin valitseminen Suomen valtiosäännön edellyttämällä tavalla ole nykyisenä aikana mahdollista, vaan on presidentti määrättävä välittömästi lailla.” Se katsoi – hallituksen perusteluihin viitaten – ”valtakunnan etua” parhaiten vastaavan, että presidentin toimi uskotaan Suomen marsalkka, vapaaherra Carl Gustaf Emil Mannerheimille lakiehdotuksen osoittamalla tavalla. Asia esiteltiin ja pantiin pöydälle odottamaan vajaan tunnin kuluttua alkavaa ensimmäistä käsittelyä. Ensimmäisessä käsittelyssä ei haluttu puheenvuoroja ja asia lähetettiin suureen valiokuntaan. Vajaan tunnin kuluttua suuresta valiokunnasta saapunut asia käsiteltiin toisessa käsittelyssä: suuri valiokunta oli päättänyt yhtyä kannattamaan perustuslakivaliokunnan ehdotusta. Kukaan ei pyytänyt puheenvuoroa, joten lakiehdotuksen toinen käsittely julistettiin päättyneeksi.¹⁶²

Perjantaina, 4.päivänä elokuuta oli asian kolmas käsittely, jossa se julistettiin kiireelliseksi yksimielisesti. Laki tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia vahvistettiin sen jälkeen. Laki oli kirjain kirjaimelta hallituksen esityksen mukainen, kuten perustuslakivaliokunta ja suuri valiokunta olivat mietinnöissään esittäneet.¹⁶³ Samana päivänä kello 14.00 päiväjärjestyksessä oli tasavallan presidentin juhlallinen vakuutus, jonka Mannerheim vannoi:

”Minä Gustaf Mannerheim, jonka Suomen kansa on valinnut Suomen tasavallan presidentiksi, vakuutan täten, että minä presidentintöimessäni tulen vilpittömästi ja uskollisesti noudattamaan ja voimassa pitämään tasavallan valtiosääntöä ja lakeja sekä kaikin voimin edistämään Suomen kansan menestystä.”¹⁶⁴ Näin pitkään vireillä ollut hanke oli viimein saanut päätöksensä.

Hallitus eroaa

Berliinin-lähettiläs T.M.Kivimäki oli saanut Rytin kehotuksen tulla Suomeen 26.päivänä heinäkuuta. Hän matkusti Helsinkiin, jossa presidentti oli sillä aikaa jo ehtinyt vaihtua. Mannerheim pyysi Kivimäkeä muodostamaan uuden hallituksen, jonka tehtävänä olisi ollut Suomen irrottaminen sodasta. Kivimäki kieltäytyi henkilökohtaisten ja poliittisten syiden takia. Hänestä Berliinin-lähettiläs ei voinut saada hallitusta kokoonpanuksi. Kivimäki ei myöskään hyväksynyt presidentin ehdottamaa menettelyä, jonka mukaan uusi tasavallan presidentti selittäisi, ettei ollut edellisen presidentin solmiman Ribbentrop-sopimuksen sitoma. Kivimäestä samaan tulokseen oltaisiin päästy suoraan selittämällä, ettei Suomi enää jaksanut taistella – varsinkin siksi, että Saksa ei ollut lähettänyt lupaamaansa apua. Muunlainen menettely olisi Kivimäestä kauneusvirhe.¹⁶⁵

Kivimäen muistiinpanojen mukaan lähettiläs oli siis sitä mieltä, että sopimus olisi pitänyt riitauttaa – kuten aikaisemmin oli suunniteltu – eikä suinkaan tehdä kauneusvirhettä selittämällä, ettei uusi presidentti ollut edeltäjänsä antaman sitoumuksen takana.¹⁶⁶ Toisin kuitenkin kävi: Mannerheimin

tavatessa saksalaisen marsalkan Wilhelm Keitelin 17. päivänä elokuuta marsalkka ilmoitti, ettei katsonut olevansa sidottu von Ribbentropin kiristämään sitoumukseen.¹⁶⁷ Tätä ennen oli kuitenkin jo tunnusteltu mahdollisia rauhanehtoja Neuvostoliitolta, varmistettu taloudellisen tilanteen kestävyys Saksan avun lakattua sekä muodostettu monien neuvottelujen jälkeen uusi hallitus, jonka pääministeriksi tuli entisen pääministerin Linkomiehen ehdotuksesta toimitusjohtaja Antti Hackzell. Uusi hallitus, joka muodostettiin entiseltä pohjalta, nimitettiin 8.8.¹⁶⁸

Ruotsista saatavan talousavun määrän selvittyä alkoivat kiireiset neuvottelut Moskovan kanssa Tukholman välityksellä. Saksalaiset tiesivät tästä kehityksestä, mutta eivät tehneet mitään, vaikka Suomi katkaisi suhteensa monivuotiseen aseveljeensä 2.9. Vaikka Hitler olikin 3. päivänä syyskuuta päättänyt, että Suomea koskevat toimenpiteet tapahtuisivat sovinnollisissa merkeissä, hän antoi 13. päivänä syyskuuta käskyn toimista, joita on nimitetty Tanne Ost -operaatioksi. Käskyn mukaisesti saksalaiset yrittivät heti aamuyöllä 15. päivänä syyskuuta miehittää Suursaaren.¹⁶⁹

Pravda käsitteli 4.9. artikkeleissaan "Neuvostoliittolais-suomalaisista suhteista" lyhyesti rauhantunnusteluja ja pääministeri Hacksellin radiopuhetta. Suomen hallituksen radiotiedote pääsi Pravdan sivuille 6.9. Siinä kerrottiin mm., että Suomi vastaanotti Neuvostoliiton ennakkoehdot suhteiden katkaisemisesta Saksaan ja saksalaisten poistamisesta 15.9. mennessä. Samalla Suomen sotilasylijohto ilmoitti sotatoimien lopettamisesta kello 8 aamulla 4. syyskuuta. Kaksi päivää myöhemmin Pravda uutisoi Suomen hallituksen delegaation saapumisen Moskovaan.¹⁷⁰ Huomattava on, että uutisoinnin sävy oli muuttunut Pravdassa rauhantunnustelujen alettua. Esimerkiksi Mannerheimia vastaan suuntautunutta kirjoittelua ei tässä vaiheessa näkynyt.

Rauhanneuvottelujen alettua 14. päivänä syyskuuta ehdot osoittautuivat Mannerheimista "sotilaallisesti kauheiksi". Neuvottelujen aikana hän oli yhteydessä edellisen hallituksen aikaisen sisärenkaan kanssa, joka kannatti rauhan solmimista, koska solmimatta jättäminen voisi osoittautua kohtalokkaaksi. Syyskuun 19. päivänä Suomen valtuuskunta allekirjoitti rauhansopimuksen omalla vastuullaan. Tasavallan presidentin antama allekirjoitusvaltuutus oli kuitenkin jo matkalla kohti Moskovaa. Seuraavana päivänä hallitus antoi eduskunnalle esityksen N:o 70 "[...] laiksi Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton sekä Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhtyneen Kuningaskunnan välisen rauhansopimuksen voimaansaattamisesta." Laki hyväksyttiin 23. päivänä eli nopeimmassa mahdollisessa ajassa.¹⁷¹

Pienen poliittisen eliitin ratkaisu

Rytin eron taustat ovat pitkät. Talvisodan aikana Ryti tähtäsi Suomen poliittisen ja taloudellisen itsenäisyyden säilyttävään rauhaan. Presidentti Kallio ei juuri osallistunut ulkopoliittikan hoitoon, jolloin valta siirtyi pienelle poliittiselle eliitille, sisäpiirille. Ryti oli yhtenä Suomen rauhanneuvottelijana vihollisen maaperällä Moskovassa käydyissä neuvotteluissa, joiden tuloksena 13.3.1940 solmittiin Moskovan rauhaksi nimitetty sopimus. Seuranneen rauhantilan monet suomalaiset poliitikot kokivat väliaikaiseksi. Ryti vertasi Suomen asemaa tulivuoren rinteellä elämiseen. Tulivuori ei kuitenkaan ollut vielä purkautunut, kun Suomeen oli saatava uusi presidentti: Kallio halvaantui 27.8. Presidentinvaaleissa 19.12.1940 vuoden 1937 valitsijamiehet äänestivät Rytin presidentiksi Kallion loppukaudeksi. Uudelle kaudelle Ryti pääsi kun valitsijamiehet valitsivat eduskunnan säätämän lain valtuuttamina 15.2.1943 hänet kahdeksi vuodeksi. Rintama hänen takanaan ei ollut enää täysin ehjä: mm. maalaisliittolaiset ajoivat Mannerheimin valintaa. Hän ei kuitenkaan suostunut ehdokkaaksi.

Helmikuun 26. päivänä 1944 pääministeri Linkomies ja Tanner keskustelivat rauhanteon mahdollisuuksista. Maahan oli saatava uusi Mannerheimin johtama hallitus, sillä vain marsalkka saisi sekä kansan että armeijan hyväksymään huonotkin rauhanehdot. Hänelle oli luvattava, että Ryti eroaisi presidentin virasta. Tämän jälkeen eduskunta säätäisi lain, jonka perusteella pääministeri voisi väliaikaisesti hoitaa myös presidentin tehtävät. Marsalkka kuitenkin kieltäytyi, koska hänen mielestään ei ollut mahdollisuuksia rauhan pikaiseen saavuttamiseen.

Kesäkuun 14. päivänä Linkomies keskusteli suunnitelmastaan vaihtaa presidenttiä puolustusministeri Rudolf Waldenin kanssa, joka esitti asian Mannerheimille. Tämä kieltäytyi ylipäällikön tehtäviinsä vedoten. Seuraavana päivänä Linkomies ehdotti Tannerille hallituksen vaihtoa. Muodostettava uusi

hallitus tekisi rauhan. Tannerin mielestä piti toimia vasta kun Viipuri olisi vallattu. Sitä ennen ei kansa uskoisi rauhan välttämättömyyteen. Linkomies ja Tanner päätyivät siihen lopputulokseen, että Rytin itsensä olisi parasta esittää asia marsalkalle. Ryti tarjosi 16.6. Mannerheimille presidentin virkaa, jotta tarpeellinen keskitys sotilas- ja siviiliasioissa syntyisi. Mannerheim kuitenkin kieltäytyi. Kesäkuun 20. päivänä tuli tieto Viipurin joutumisesta venäläisten käsiin. Tällöin Tanner totesi: "On tosiaankin korkea aika toimia."

Kesäkuun 22. päivänä von Ribbentrop saapui yllättäen maahan. Seuraavana päivänä saapui Kremlin vastaus rauhanehtoja koskeneeseen tiedusteluun. Vastauksen mukaan Suomen hallituksen oli ilmoitettava antautuvansa ehdoilta. Myöhemmin samana päivänä von Ribbentrop vaati Suomea vakuuttamaan, ettei se tee erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ilman Saksan suostumusta. Tilanne oli Suomen poliittisen johdon kannalta hyvin tukala.

Ryti, Ramsay ja Walden neuvottelivat 24. 6. tilanteesta Mannerheimin kanssa, joka piti Saksan apua välttämättömänä. Ylipäällikkö halusi pitää asian eduskunnan ulkopuolella, jotta saksalaiset eivät saisi venäläisten ehtoja tietoonsa. Ryti taasen halusi viedä asian eduskuntaan. Seuranneessa valtioneuvoston istunnossa Ryti ilmoitti ottavansa sopimuksen yksin vastuulleen ja olevansa valmis luopumaan paikastaan heti, kun ajankohta katsottaisiin sopivaksi muutoksen tekemisessä Suomen ja Saksan suhteissa. Kirjeessään Hitlerille presidentti, huomioon ottaen Saksan antaman "aseveljen avun", selitti, ettei tee rauhaa tai salli nimittämänsä hallituksen ryhtyvän rauhanneuvotteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan kanssa. Saksa tyytyi vakuutukseen ja von Ribbentrop lensi Berliiniin. Sotilaallinen tilanne rauhoittui heinäkuun alussa. Suomen armeija oli onnistunut torjuntataistelussaan. Sotilaallinen tilanne heinäkuun lopussa oli jotain aivan muuta kuin talvisodan lopussa. Armeija ja Ribbentrop-sopimus olivat voittaneet aikaa poliittiselle johdolle.

Kun 28.7. Ryti, Mannerheim ja Tanner tapasivat päämajassa, marsalkalle ehdotettiin, että hän ryhtyisi valtionhoitajaksi. Ryti viittasi aikaisempaan asiaa koskeneeseen esitykseensä, johon lisämotiiviksi oli tullut hänen toimintavapautensa sitoutuminen Ribbentrop-sopimuksen takia. Mannerheim pahoitteli Rytille, että hänen oli täytynyt vaatia sopimuksen tekoa. Vain Saksan avun turvin oli ollut mahdollista saada taisteluhenki armeijassa nousemaan ja tapahtumaan käänne Suomen eduksi. Rytistä "asiassa ei ollut valittamista", vastuu oli hänen. Nyt asioita oli hoidettava eteenpäin. Viimein Mannerheim lupasi suostua.

Seuraavaksi sovittiin, että Ryti jättäisi paikkansa 1.8. Kun keskusteltiin erolle julkisesti esitettävistä syistä, korosti Mannerheim, että hänen mielestään pitäisi viitata terveydellisiin seikkoihin, koska asia ei silloin herättäisi suurta huomiota. Ryti ei aluksi ollut halukas tähän, mutta lopulta hän kuitenkin kirjoitti valtioneuvostolle osoittamansa erokirjeen sellaiseen muotoon, että se viittasi sekä hänen heinäkuun alussa sairastamaansa keltatautiin että sotilas- ja siviilihallinnon keskittämiseen yhdelle henkilölle. Myöhemmin Mannerheim tuli siihen tulokseen, että poikkeuksellisuuden leiman välttämiseksi hänestä oli tehtävä presidentti. Mannerheim vannoi presidentinvalan 4.8.

Rytin eroilmoituksessaan mainitsema sotilas- ja siviilihallinnon yhdistäminen oli pitkän aikavälin vaikutin eron takana. Asiaa korostettiin jatkuvasti jo helmikuusta 1944 lähtien. Varsinkin pääministeri Linkomies koki ao. yhdistämisen välttämättömäksi. Hänestä valta oli kanavoitava Mannerheimin käsiin, jotta marsalkka arvovallallaan pitäisi Suomen yhtenäisenä raskaiden rauhanehtojen jälkeen, jotka voisivat aiheuttaa sisäisiä erimielisyyksiä – varsinkin, jos jouduttaisiin sotaan Saksan kanssa. Myös presidentti Ryti korosti rauhankysymyksestä puhuessaan saksalaisten mahdollisesti aiheuttamia vaikeuksia. Hänestä saksalaisilla oli taipumus pitää kiinni saavuttamastaan. Tätä taipumusta ei Rytistä pitänyt aliarvioida. Saksalaisilla olikin Suomen ruodusta lipeämisen varalta selvät sotilaalliset suunnitelmat, mutta niiden toteuttaminen epäonnistui. Viralliseen pääselitykseen eli vallan yhdistämiseen viittaa myös L.A.Puntilan ja Rytin käymä keskustelu, jossa suunniteltiin ylipäällikkyyden siirtyvän Rytille, mikäli Mannerheim kuolisi. Koko vallankeskittämiskeskustelun takana oli pyrkimys rauhaan.

Mitään varmaa siitä, olisiko Neuvostoliitto suostunut neuvottelemaan Rytin johtaman Suomen kanssa, ei voida sanoa eikä asian laajemmalla pohtimisella ole merkitystä tutkimuskysymyksen kannalta. Todennäköistä kuitenkin on, ettei henkilöllä ollut suurtakaan merkitystä Neuvostoliiton johdolle: varsinkin Pravda suomi Mannerheimia siinä missä Rytiiä, Linkomiestä ja Tanneria. Ryti oli myös

entuudestaan tuttu neuvotteluosapuoli. Kremlissä olisi mieluiten nähty Paasikivi Suomen presidenttinä. Henkilönvaihdoskaasi voidaan olettaa Kollontain neuvottelukosketuksen aikaansaamisen nopeuttamiseen tähdänneeksi oma-aloitteiseksi vaatimukseksi.

Rytin eron tarkkan päivämäärän määrasivät Ribbentrop-sopimuksen aikaansaama sisäpoliittinen risti-riita sosiaalidemokraattien halutessa päästä pois raskaasta hallitusvastuusta – puolueen yhtenäisyys oli vaakalaudalla – sekä madame Kollontain asettama aikaraja. Kollontain vaatimus vaikutti ainakin Tanneriin, joka uhkasi vetää puolueensa pois hallituksesta, ellei asiaa ratkaistaisi nopeasti. Rytin eroilmoitus annettiin juuri kesälomaltaan palanneelle eduskunnalle tapahtuneena tosiasiana. Laajempina syinä eron ajoittumisen takana olivat sotilaallisen tilanteen vakiintuminen sekä Saksan sotilaallisen ja poliittisen voiman heikentyminen. Eroilmoituksessa mainittu terveydellinen peruste eron oli pelkkä tekosyy, johon Ryti ei olisi halunnut vedota. Mannerheimin vaatimuksesta näin kuitenkin tehtiin – marsalkka halusi kaikessa presidentinvaihtoon liittyvässä välttää poikkeuksellisuuden leimaa, jonka presidentin vapaaehtoinen ero olisi painanut tapahtuman päälle. Heikentynyt terveys viittasi hallitusmuodossa mainittuun pysyvään esteeseen, jonka perusteella tapahtunut ero ei ole poikkeuksellinen. Erosta ja Mannerheimin tulosta valtionhoitajaksi päättivät viime kädessä Mannerheim ja Ryti, mutta Linkomiehen aloite ja jatkuva työpanos asiassa, Waldenin ja Ramsayn välitystyö sekä Tannerin painostus olivat kaikki oleellisen tärkeitä asian etenemisen ja sen ratkaisun kannalta.

Se, että Mannerheimista tuli presidentti eikä valtionhoitaja, oli Mannerheimin oma ratkaisu, jonka motiivina oli jälleen halu välttää kaikkea poikkeuksellista. Laille tarkkan muodon antoi Linkomies Mannerheimin ohjeiden pohjalta. Eduskunnalla ei ollut asiassa juuri muuta kuin kumileimasimen rooli. Valinta kohdistui Mannerheimiin etupäässä sisäpoliittisista syistä – huomioon toki otettiin Saksan yhä silloin omaama melko vahva poliittinen ja sotilaallinen asema sekä Mannerheimin eräänlainen puhtaus politiikassa. Mannerheim oli ollut päämajassa eikä näkyvästi mukana politiikassa, joten ajateltiin maailmansodan voittajien suhtautuvan häneen myötämielisemmin kuin Rytiiin sekä Neuvostoliiton ehkä mielellään neuvottelevan hänen kanssaan.

Mannerheimin voidaan todeta jo viimeistään kesästä 1944 lähtien alkaneen käyttää presidentille kuuluvaa valtaa – tämä ei tapahtunut virallisesti, mutta kylläkin kulissien takana. Juuri Mannerheimin kanta määräsi ns. Ribbentrop-sopimuksen solmimisen siinä muodossaan kuin se loppujen lopuksi tehtiin. Tässä kysymyksessä ei tosin voi ohittaa Linkomiehen osuutta. Mannerheimin asema ei kuitenkaan muuttunut mitenkään äkillisesti – ylipäälliköstä oli jo 7.12.1939 Kallion antaman määräyksen mukaan tullut presidenttiin rinnastettava tekijä. Kevään 1944 kuluessa marsalkan valta kattoi jo tärkeimmätkin poliittiset kysymykset. Hän käytännössä päätti – ei vain ollut eräänlaisena sotilaallisena asiantuntijana – olivatko kulloisetkin neuvottelu- tai rauhanehdot sotilaallisesti mahdolliset tai oliko välttämätöntä suostua Saksan liittovaatimuksiin. Mannerheimin tultua presidentiksi oli hänelle käytännössä suotu vuoden 1918 kaltainen rajoittamaton toimintavapaus – jollei enemmänkin.

Ribbentrop-sopimus ei osoittautunut ainoaksi eroa selittäväksi tekijäksi, vaan yhdeksi asiaan vaikuttaneeksi seikaksi, joka ilmeisesti olisi voitu poistaa myös riitauttamalla sopimus. Varsinkin sisäpoliittinen kehitys johti Rytin väistymiseen Mannerheimin tieltä: marsalkalla oli jo ennen “valintaansa” presidentiksi käytännössä käsissään korkein sotilaallinen- ja siviilivalta. Lainsäädännöllinen vahvistus Rytin erolle ja Mannerheimin presidenttiydelle oli tosiasiaa vain tapahtuneen toteamista. Mikään Paasikiven uumoilema pako Rytin ero ei ollut, vaan tarkkaan laskelmoitu operaatio, johon monet poliittiset sekä henkilökohtaiset tekijät kietoutuivat ja jota edellä mainittujen poliitikkojen eliitti kauan suunnitteli. Päätaivoitteena, ainakin poliittisen eliitin itsensä mielestä, kaiken tämän takana oli johtaa Suomi yhtenäisenä, itsenäisenä valtiona rauhaan tasapainoilemalla Neuvostoliiton ja Saksan välissä.

Suomi katkaisi suhteensa Saksaan 2.9. Rauhanneuvottelut alkoivat 14.9. ja 19.9. Suomen valtuuskunta allekirjoitti rauhansopimuksen.

Viimeiset vuodet

Vaikka Ryti antoikin vielä presidentinvaihdon jälkeen rauhanneuvotteluihin liittyviä neuvoja Mannerheimille, hän halusi vetäytyä takaisin talousasioiden pariin. Hän toimi Suomen Pankin pääjohtajana aina sotasyllisyysoikeudenkäyntiin saakka. Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä hänet tuomittiin Neuvostoliiton painostuksesta kymmenen vuoden kuritushuonerangaistukseen. Vankeus tuhosi Rytin jo entuudestaan heikon terveyden. Presidentti Paasikivi armahti Rytin 1949. Risto Ryti kuoli Helsingissä 25.10.1956.

Poliitikko Rytin päätösten takaa on löydettävissä lähes aina talousmies Rytin perustelut eri päätöksille. Varsinkin erilaisissa talouskomiteoihin liittyvissä asioissa Rytin kannat on kirjattu ylös moneen kertaan. Unohtaa ei kuitenkaan saa Suomen sodanaikaista riippuvuutta Saksasta – varsinkin elintarvikkeista – ja sitä, että rauhaa etsittäessä aina varmistettiin viljatoimitusten saaminen joltakin muulta taholta kuin Saksasta. Ryti pohti tarkoin myös näitä tekijöitä yhdessä poliittisten tekijöiden kanssa. Viimein rauhanneuvottelujen käynnistyttyä todenteolla, tämä asia oli hoidettu yhteisymmärryksessä Ruotsin kanssa. Taloudelliset aspektit olivat siten läsnä vahvasti koko sodan ajan.

Kansan Lehti 20.5.1941

Liite 1

Presidentti Rytin Hitlerille osoittama kirje 26.6.1944

“An den Führer des Grossdeutschen Reiches, Adolf Hitler.
Helsinki, den 26. Juni 1944.

Excellenz,

Unter Bezugnahme auf die Besprechungen mit Reichsaussenminister von Ribbentrop möchte ich meiner Genugtuung darüber Ausdruck geben, dass Deutschland dem Wunsche der Finnischen Regierung auf Waffenhilfe entsprechen wird, und der finnischen Wehrmacht im Hinblick auf die russischen Angriffe in Karelien sofort durch Entsendung von deutschen Truppen und Material Hilfe leistet. Ich habe ferner von der vom Reichsaussenminister gemachten Zusage Kenntnis genommen, dass das Deutsche Reich auch in Zukunft Finnland jede ihm mögliche militärische Hilfe gewähren wird, um gemeinsam mit der finnischen Wehrmacht den russischen Ansturm auf Finnland zurückzuschlagen.

Ich darf Ihnen bei dieser Gelegenheit versichern, dass Finnland entschlossen ist, an der Seite Deutschlands den Krieg gegen Sowjetrußland so lange zu führen, bis die Bedrohung, der Finnland durch Sowjetrußland ausgesetzt ist, beseitigt ist. In Anbetracht der waffenbrüderlichen Hilfe, die Deutschland Finnland in seiner gegenwärtigen schweren Situation gewährt, erkläre ich als Präsident des Finnischen Staates, dass ich nur im Einvernehmen mit Deutschen Reichsregierung Frieden mit der Sowjetunion schliessen werde und nicht zulassen werde, dass die von mir ernannten finnischen Regierungen oder sonstige Persönlichkeiten Waffenstillstands- oder Friedensbesprechungen oder diesen Zwecken dienende Verhandlungen ohne Einvernehmen mit der Deutschen Reichsregierung führen.

Ich bitte Eure Excellenz die Versicherung meiner freundschaftlichen Ergebenheit entgegenzunehmen.”¹⁷²

Vapaa käännös Rytin kirjeen asiasisällöstä Hitlerille:

Suur-Saksan valtakunnan Johtajalle Adolf Hitlerille.
Helsinki 26. kesäkuuta 1944.

Ylhäisyys,

Viitaten ulkoasiainministeri von Ribbentropin kanssa käymiini keskusteluihin haluan lausua tyydytykseni siitä, että Saksa tulee täyttämään Suomen hallituksen toivomuksen, joka koskee aseellista apua ja että se, huomioon ottaen venäläisten hyökkäykset Karjalassa, viipymättä antaa apua Suomen sotavoimille lähettämällä saksalaisia joukkoja ja materiaalia. Lisäksi olen ottanut huomioon ulkoasiainministerin Teidän nimissä antaman lupauksen, jonka mukaan Saksan valtakunta tulevaisuudessakin tulee antamaan Suomelle kaikkea sen omien mahdollisuuksien rajoissa olevaa sotilaallista apua, torjuakseen yhdessä Suomen sotavoimien kanssa venäläisten Suomea vastaan tekemän rynnistyksen. Saanen tässä yhteydessä vakuuttaa Teille, että Suomi on päättänyt käydä Saksan rinnalla sotaa Neuvostovenäjää vastaan, kunnes uhka, jolle Suomi on alttiina Neuvostoliiton taholta, on poistettu. Huomioon ottaen sen asetoverin avun, jota Saksa antaa Suomelle sen nykyisessä vaikeassa asemassa, vakuutan Suomen tasavallan presidenttinä, etten muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa enkä salli, että nimittämäni Suomen hallitus tai kukaan henkilö ryhtyy aselepoa tai rauhaa koskeviin keskusteluihin tahi näitä tarkoituksia palveleviin neuvotteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa.

Vakuutan Teidän Ylhäisyydellenne ystävällistä uskollisuutani.

Liite 2

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia.

Suomen hallitusmuodon mukaan kuuluu tasavallan presidentille myös puolustusvoimain ylin päällikkyys, jonka hän sodan aikana voi toiselle luovuttaa; niin onkin tapahtunut. Vaikeissa ja vakavissa valtiollisissa olosuhteissamme on kuitenkin osoittautunut toivottavaksi keskittää ylin toimeenpanovalta sekä sotilas- että siviilihallinnon alalla samalle henkilölle. Tässä vakaumuksessa on Tasavallan Presidentti ilmoittanut luopuneensa toimestaan. Presidentin päätökseen on vaikuttanut myös se, että hänen terveytensä monivuotisen raskaan vastuun ja työtaakan johdosta on käynyt horjuvaksi.

Tasavallan presidentin toimi on siten joutunut avoimeksi. Hallituksen mielestä ei nykyisessä uhanalaisessa tilanteessa presidentin vaalia voida toimittaa säädettyssä järjestyksessä. Tämän vuoksi olisi tasavallan presidentti tällä kertaa määrättävä välittömästi lailla eli siis ilman vaalia. Sellaiseen järjestelyyn voidaan epäilyksittä ryhtyä, kun tasavallan presidentiksi on saatavissa Suomen marsalkka, vapaaherra Mannerheim, joka nauttii maassamme jakamatonta kunnioitusta sekä ehdotonta luottamusta ja on aikaisemminkin maamme kohtalonhetkinä toiminut valtion päämiehenä, ollessaan valtiohoitajana. Harkitessaan mahdollisuuksia asian järjestämiseksi maan etua parhaiten vastaavalla tavalla Hallitus on nimittäin tiedustellut Suomen marsalkalta, ottaisiko hän vastaan tasavallan presidentin tehtävät ja saanut tietää, että Suomen marsalkka on valmis Hallituksen ja Eduskunnan toivomuksesta asettumaan maansa käytettäväksi.

On luonnollista, että kun mainituin tavoin lailla määrätyn tasavallan presidentin toimikausi päättyy tai hän luopuu toimestaan tahi tulee pysyväksi estyneeksi, uusi presidentti on valittava Suomen hallitusmuodossa säädettyssä järjestyksessä. Tästä on kuitenkin ehdotettuun lakiin otettu myös nimenomainen säännös.

Ottaen huomioon Suomen marsalkan suuren vastuun puolustusvoimien ylipäällikön tehtävien välittömästä hoitamisesta, olisi saatettava mahdolliseksi keventää hänen työtaakkaansa varaamalla hänelle oikeus siirtää eräät presidentin tehtävät pääministerille.

Asian luonnosta johtuu, että ehdotettu laki, joka on säädetty siinä järjestyksessä kuin perustuslaista on sanottu, olisi käsiteltävä kiireellisenä.

Sen mukaisesti, mitä edellä on lausuttu, annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus: Laki tasavallan presidentin määräämisestä ilman vaalia.

Eduskunnan päätöksen mukaisesti, joka on tehty valtiopäiväjärjestyksen 67 §:ssä määrättyllä tavalla, säädetään:

1§ Tasavallan Presidentin luovuttua toimestaan määrätään poikkeamalla siitä, mitä Suomen hallitusmuodossa ja muissa laeissa on säädetty tasavallan presidentin valitsemisesta, hänen jälkeensä uusi presidentti ilman vaalia välittömästi tässä laissa.

2§ Tasavallan presidentin toimi uskotaan Suomen marsalkka, vapaaherra Carl Gustaf Emil Mannerheimille, joka astuu toimeensa heti, kun tämä laki on tullut voimaan.

3§ Kun tasavallan presidentti Mannerheimin toimikausi päättyy tai hän muutoin luopuu presidentin toimestaan tahi tulee siitä pysyvästi estyneeksi, on uusi tasavallan presidentti valittava, niin kuin Suomen hallitusmuodossa ja muissa laeissa siitä on säädetty.

4§ Tasavallan presidentti Mannerheimilla on oikeus joko kokonaan tai osittain siirtää ne tehtävänsä, jotka koskevat asetusten antamista, armahdusvallan käyttämistä, erivapauden myöntämistä, Suomen kansalaiseksi ottamista sekä virkaan nimittämistä ja virasta vapauttamista.

Pääministerille 1 momentin nojalla siirretyt asiat käsitellään samassa järjestyksessä, kuin tasavallan presidentille kuuluvien asiain käsittelystä on säädetty.

Helsingissä 1 päivänä elokuuta 1944.

Tasavallan presidentin tehtävien hoitajana Pääministeri EDWIN LINKOMIES

Oikeusministeri Oskari Lehtonen.¹⁷³

VIITTEET

¹ Rytin varhaisuusiosta ks. esim. Suomi, s.11-21; Turtola 1994, s.32-94.

² Suomi, s.11-21; Turtola 1994, s.32-94.

³ Suomi, s.22-99; Turtola 1994, s.95-138.

⁴ Rytin kokoelma (kansio) A57, KA; Erichin kokoelma 3 ja 4, KA.

⁵ Rytin kokoelma A57, suomalaisten kommentit finassiavusta; Erichin kokoelma 3 ja 4.

⁶ Ks. tarkemmin Suomi, s.129 eteenpäin.

⁷ Rytin kokoelma 17, eri asiakirjoja. Kultakantaa käsittelevissä asiakirjoissa, Nov.2nd 1932 päivätyn "Analytic Summary of Fourth Session of the Monetary Sub-committee" neljännen sivun taakse Rytin käsin kirjoittama analyysi.

⁸ Ibid.

⁹ Rytin kokoelma 17, eri asiakirjoja.

¹⁰ Rytin kokoelma 18, eri asiakirjoja.

¹¹ Ks. tarkemmin Suomi, s.129 eteenpäin.

¹² Rytin kokoelma 18, eri asiakirjoja.

¹³ Rytin kokoelma 18, eri asiakirjoja, mm. Delegation on Economic Depressions, 2nd Sessions. Ks. myös Suomi.

¹⁴ Valtiopäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.515-516.

¹⁵ Vehviläinen 1982, s.163.

¹⁶ Esim. Jyränki 1981, s.73; Kallenautio, s.251; Polvinen 1980, s.86.

¹⁷ Paasikivi 1985, s.22.

¹⁸ Virkkunen, s.260-310.

¹⁹ Jokisipilä 2004, sivut 349-361. Jokisipilän työn keskiössä on Suomen ja Saksan suhteen selvittäminen jatkosodan loppupuolella. Rytin ero on vain sivujuonne, ehkäpä siksi myös tutkimuskirjallisuus on puutteellinen näiltä osin. Esimerkiksi keskeisenä todistusaineistona ns. myyttiä (Jokisipilä viittaa tällä siihen (s.337-341), että olisi olemassa myytti siitä, että Ryti ja hallitus tekivät palveluksen eduskunnalle kun Ribbentrop-sopimusta ei viety eduskuntaan) vastaan hän toteaa, että Ryti itse halusi viedä sopimuksen eduskuntaan. Sinänsä ihan osuva havainto, mutta se on esitetty jo toistakymmentä vuotta sitten, ks. Juuti 1990a. Tällaisen myytin olemassaolo on myöskin kyseenalainen.

²⁰ Turtola 1994, 304-305. Turtola ei viittaa Rytin erosta tehtyyn varhaisempaan erillistutkimukseen Juuti 1990a, vaikka käsitteleekin eroon johtaneita syitä muutamalla sivulla. Elämäkerta-tutkimus painottuikin selkeästi Rytin elämän muihin kuin presidenttikauden vaiheisiin.

²¹ Ks. esim. Vehviläinen 2002, 143-144 sekä Vehviläinen 1992, 99, joissa viitataan Rytin eron osalta tutkimukseen Juuti 1990a.

²² Vertaa esim. Hirvikallio, passim; Jyränki 1981, passim.

²³ Ks. Hirvikallio. Tämä artikkelini pohjautuu mainittuun sivulaudaturtyöhön (Juuti 1989), siitä tehtyyn täydennettyyn version, joka julkaistiin Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen julkaisusarjassa (Juuti 1990a), siitä edelleen kehitettyyn version Suomen historian pro graduksi (Juuti 1990b), julkaisematomaan tutkimussuunnitelmaan (Juuti 1992), jossa selvitettiin Rytin toimintaa varsinkin Kansainliitossa sekä pieniin jatkotutkimuksiin aiheesta.

²⁴ Työn kannalta keskeisintä aikaa eli heinäkuuta 1944 käsittelevää kirjallisuutta on runsaasti, mutta alkuperäisaineistoa esimerkiksi Linkomiehen ja puolustusministeri Rudolf Waldenin osalta on niukasti. Linkomieheltä ei ole muistelmien lisäksi jäänyt juurikaan muuta pääministerikauteen liittyvää materiaalia. Linkomiehen poliittista toimintaa tutkinut Jokisipilä toteaa, että Linkomiehen vaimo Vera poltti miehensä poliittiseen toimintaan liittyvät paperit Linkomiehen vankeusajana. Jokisipilä 1997, s.8. Waldenin osalta Yhtyneitten Paperitehtaitten keskushallinnon arkistosta löytyi seuraavan sisältöinen paperi: "Pynnöstä minulle tunnettuna asiana vakuutan täten, ettei isälläni jalkaväenkenraali Rudolf Waldenilla ollut tapana tehdä mitään muistinpäntöjä asioistaan ja ettei mitään sellaisia ole olemassa hänen Valtioneuvoston jäsenyyssaljaltaan v:Ita 1940-44, minkä hänen perheessään asuneena tiedän. Helsingissä lokakuun 4:pnä 1945. Todistavat: Vakuutuksessa ei ole allekirjoitusta. (Kenraali kuoli lokakuussa 1946.) Päälähteiksi ovat muodostuneet eri yksityiskokoelmat - lähinnä siksi, että sota-aikana päätösvalta oli keskittynyt presidentille, valtioneuvostolle ja päämajalle - sekä Sotasyllisyysoikeuden arkisto Kansallisarhistossa. Yksityskokoelmista tärkeimpiä ovat Risto Rytin, Väinö Tannerin ja L. A. Punttilan kokoelmat. Nootteissa esiintyvät lyhyet esittelyt eri henkilöistä ovat pääosin J.K.Paasikiven muistelmien II-osan loppuun kootusta henkilöhakemistosta.

²⁵ Virkkunen, s.13-52.

²⁶ Jokipii, s.17-22; Jyränki 1967, s.38-41. Ylipäällikön valtuuksista vuonna 1918 katso Jyränki 1967, s.19-25.

²⁷ Jokipii, s.23; Paasikivi 1979, s.127. T.M.Kivimäki oli ent.pääministeri, Suomen Berliinin-lähettiläs ja professori, P.E.Svinhufvud taasen ent.presidentti, joka oli tunnettu myös jyrkistä Neuvostoliiton vastaisista mielipiteistään.

²⁸ Rytin päiväkirja, s.17 (Sotasyllisyysoikeuden arkistossa), KA.

²⁹ Rytin päiväkirja, s.15-16. Ennen Rangellia oli entinen Maalaisliiton maatalousministeri (vuosina 1920-21) E.Y. (Eero Yrjö) Pehkonen yrittänyt hallituksenmuodostamista, mutta yritys kariutui sosiaalidemokraattien vastustukseen.

³⁰ Skyttä, s.198-203. Jatkosodan synnystä ks. tarkemmin Jokipii.

³¹ Ilmaus "myrskyajan presidentti" on alunperin L. A. Punttilan.

³² Linkomies, s.145-159; Tanner, s.42. Myös ajatus, että Rangell jatkaisi oli esillä. Hänen jatkomahdollisuutensa kuitenkin kariutuivat lähinnä Maalaisliiton vastustukseen.

³³ Linkomies, s.209-219; Tanner, s.42.

³⁴ Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.489 (Linkomiehen puolustuspuhe), KA.

³⁵ Kallenautio, s.242; Linkomies, s.219; Tanner, s.44-52.

³⁶ Jokipii, s.28.

³⁷ Kallenautio, s.242; Linkomies, s.219; Polvinen 1979, s.211-213; Tanner, s.44-52.

³⁸ Blücher, s.362-364; Linkomies, s.222-223; Polvinen 1979, s.214; Tanner, s.52-57.

³⁹ Blücher, s.364-366; Linkomies, s.223-226; Polvinen 1979, s.219-220; Tanner, s.57-62.

⁴⁰ Linkomies, s.226-231; Tanner, s.63-68.

⁴¹ Tannerin kokoelma 42, s.17-18, KA; Mannerheim, s.418-422; Linkomies, s.231-232.

⁴² Mannerheim, s.418-422; Polvinen 1979, s.272.

⁴³ Mannerheim, s.422; Polvinen 1979, s.271-272.

⁴⁴ Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.515 (Linkomiehen puolustuspuhe), KA; Virolainen,

s.39-40. Varapuheenjohtaja oli kansliapäällikkö P.J.Hynninen ja jäsenenä Rafael Erich, Carl Enckell, kenraaliluutnantti Oskar Enckell, Ragnar Furuholm, Antti Hackzell, Antti Kukkonen, J.K.Paasikivi, Oskar Reinikainen, Väinö Voionmaa, Lennart Heljas. Työskentely tapahtui eri jaostoissa, joiden puheenjohtajina olivat Erich, Paasikivi, Hackzell ja Voionmaa.

⁴⁵ Linkomies, s.299.

⁴⁶ Katso esim. Rusi, s.76-77.

⁴⁷ Linkomies, s.196-206; Polvinen 1979, s.261. Syinä ministerivaihdoksiin oli poliittisen eliitin näkemysten mukaan mm. sopeutumattomuus muun hallituksen politiikkaan. Myös saksalaisten vaatimuksia jouduttiin kuuntelemaan talouspakotteilla uhattaessa: Fagerholm ärsytti Saksaa, jonka lepyttämiseksi hänen täytyi erota.

⁴⁸ Sotasyllisyysoikeuden arkistossa), KA; Rytin päiväkirja, s.96-98 (Sotasyllisyysoikeuden arkistossa), KA.

⁴⁹ Vehviläinen 1982, s.154-156.

⁵⁰ Rytin päiväkirja, s.98; Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.107 (Rytin puolustuspuhe), KA; Polvinen 1980, s.10-27; Tanner, s.162; Vehviläinen 1982, s.157-159.

⁵¹ Pravda 9.2., 18.2. ja 28.2.1944. Kiitokset venäjän taitajalle Leo Levaselle.

⁵² Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.348 (Tannerin muistinpäntöjä vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Tannerin kokoelma 42, s.85, KA; Linkomies, s.308-310.

⁵³ Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.348 (Tannerin muistinpäntöjä vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Hirvikallio, s.124-125; Juva, s.542; Linkomies, s.309-310.

⁵⁴ Polvinen 1980, s.18-27. Kollontai tunsu Suomen hyvin: hän oli lapsena asunut Kuusaan hovissa - jota hän sanoi rakastaneensa (Kollontai, s.88) - sekä kirjoittanut kirjan suomalaisesta tyväestä ("Suomalaisten työläisten elämä" vuodelta 1903). Hänen sukujuurensa viittasivat myös Suomeen: Kollontain äidin isä oli suomalainen puutavarakauppias. Kollontai myös puhui suomea sekä ruotsia. Ks. Kollontai, passim; Pohlekin, s.79-86. Lisää Kollontaista esim. Hauge. (Ruotsin ulkoasiainministeriön kabinettisihteeri vastaa Suomen ulkoasiainministeriön kansliapäällikköä.)

⁵⁵ Linkomies, s.332; Palm, s.43-86; Seppinen, s.199; Vehviläinen 1982, s.157-159. Palmien kirja on tehty valtuuskunnan sihteerin Georg Enckellin muistinpäntöjen pohjalta. Silloinen reservin kapteeni joutui tehtävään marsalkan määräyksestä. Hän oli Carl Enckellin veljenpoika.

⁵⁶ Erfurth, s.83-89; Seppinen, s.199; Vehviläinen 1982, s.157-159. Lisää Heinrichsista ks. Turtola 1988.

⁵⁷ Pravda 23.4.1944. Lausunnon antoi Neuvostoliiton ulkoasiainkomissaarin sijainen A.J. Vysinski.

⁵⁸ Tannerin kokoelma 42, s.88, KA; Linkomies, s.336.

⁵⁹ Pravda 13.5.1944.

⁶⁰ Valpon toukokuulta laatima tilannekatsaus L.A.Punttilan kokoelmasta, kansio "Tilannekatsauksia 1943-44"; KA. Tilannekatsaukset toimitettiin presidentille, valtioneuvoston jäsenille, ylipäällikölle, yleisesikunnan päällikölle, päämajan tiedusteluosaston päällikölle, päämajan valvontaosaston päällikölle, päämajan komentoesikunnan päällikölle, päämajan Kom.7.päällikölle, Suojeluskuntain päällikölle, ulkoasiainministeriölle (12 kpl), sisäasiainministeriön poliisiasiain osaston päällikölle, Valtion tiedustelulaitokselle, tiedusteluosaston päällikön apulaiselle, maaherroille, läänien poliisitarastajille, Helsingin, Turun ja Tampereen poliisimestareille, Valpon päällikölle, apulaispäällikölle, toimisto- ja osastopäälliköille sekä arkistoon.

⁶¹ Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), KA; Turtola 1988, s.205; Vehviläinen 1982, s.160.

⁶² Pravda 12., 14.-19.6.1944.

⁶³ Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.392-393 (Tannerin muistinpäntöjä vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.

⁶⁴ Rytin kokoelma 32, kesäkuun 15.päivä 1944, KA; Rytin kokoelma 9, s.155-156, KA.

⁶⁵ Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.394-395 (Tannerin muistinpäntöjä vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.

⁶⁶ Rytin kokoelma 32, kesäkuun 15.päivä, KA; Rytin kokoelma 9, s.155-156, KA; Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), KA; Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.395-396 (Tannerin muistinpäntöjä vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.

⁶⁷ Pravda 15.6.1944.

⁶⁸ Rytin kokoelma 32, kesäkuun 16.päivä, KA; Rytin kokoelma 9, s.156, KA; Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), KA; Sotasyllisyysoikeuden arkisto, s.396 (Tannerin muistinpäntöjä vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Juva, s.542.

- ⁶⁹ Blomstedt, s.500;Virkkunen, s.288. Jo lähes 80-vuotista entistä presidenttiä yritettiin useaan otteeseen houkutella pääministeriksi. Hän ei kuitenkaan suostunut ”ryhtymään keulakuvaksi”.
- ⁷⁰ Sotasyllisyys ak.II, s.510 (Linkomiehen puolustuspuhe), KA; Sotasyllisyys ak.IV, s.398-401 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Rytin kokoelma 9, s.157, KA; Juva, s.542-543; Linkomies, s.338-343.
- ⁷¹ Pravda 18.6.1944.
- ⁷² Sotasyllisyys ak.IV, s.401-405 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.
- ⁷³ Linkomies toteaa muistelmissaan s.173 Rytin kadottaneen aloitekykynsä keväällä 1944. Näin saattoi ollakin. On kuitenkin todettava, että sotilaallisen tilanteen huononuttua dramaattisesti Neuvostoliiton suurhyökkäyksen jälkeen, on selvää, että sotilaalliset asiat tulivat vielä entistään suuremmissa määrin politiikan määrittelijöiksi ja pohjaksi. Tästä suorana seurauksena oli Mannerheimin vallan lisääntyminen.
- ⁷⁴ Sotasyllisyys ak.IV, s.405 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.
- ⁷⁵ Hauge, s.238; Tanner, s.240; Tervasmäki 1987, s.163-164; lainaus: Wigforss, s.240. (Georg Achates Gripenberg oli Suomen Tukholman-lähettiläs vuosina 1943-54 ja suurlähettiläs vuoteen 1956 asti.)
- ⁷⁶ Sotasyllisyys ak.IV, s.405-406 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Tanner, s.280; Tervasmäki 1987, s.163-164.
- ⁷⁷ Rytin kokoelma 9, s.161-164, KA.
- ⁷⁸ Sotasyllisyys ak.IV, s.406 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Rytin kokoelma 9, s.159-164, KA; Linkomies, s.349; Tanner, s.286-287.
- ⁷⁹ Rytin kokoelma 9, s.164, KA; Tanner, s.288-290.
- ⁸⁰ Tanner, s.290-293.
- ⁸¹ Rytin kokoelma 9, s.164-165, KA; Tanner, s.293-294.
- ⁸² Tanner, s.295-299.
- ⁸³ Rytin kokoelma 9, s.164-165, KA.
- ⁸⁴ Pravda 25.6.1944.
- ⁸⁵ Rytin kokoelma 9, s.165-168, KA; Linkomies, s.351-361; Tanner, s.302-304; Tervasmäki 1987, s.166.
- ⁸⁶ Linkomies, s.364; Tanner, s.304.
- ⁸⁷ Rytin kokoelma 32, presidentti Rytin kirje Hitlerille 26.6.1944, KA. Katso liite 1.
- ⁸⁸ Rytin kokoelma 9, s.167-168, KA; Rytin kokoelma 32, kesäkuun 26.päivä, KA. Tähän on todettava, että Linkomiehen muistelmien pohjalta asiaa tarkasteltaessa tilanne näyttää hiukan toiselta. Ryti ei todennäköisesti ollutkaan aivan niin valmis asettamaan omaa persoonaansa yksin sopimuksen taakse kuin hän antaa ymmärtää. Joka tapauksessa on selvää, että Ryti aluksi tahtoi viedä asian eduskuntaan. Linkomies, s.356-364.
- ⁸⁹ Sotasyllisyys ak.II, s.562 (Eversti K.A.Brattin lausunto koskien ns.Ribbentrop-sopimusta), KA.
- ⁹⁰ Jokisipilä 2004, s.326-334, 424.
- ⁹¹ Taistelutahdosta ks. tarkemmin teoksesta Alanen & Moisala: Kun hyökkääjän tie suljettiin. Tämä tutkimus sekä monet muut yksittäisemmät tiedot kertovat sopimuksella olleet positiivisen vaikutuksen rintamajoukkojen taisteluhenkeen.
- ⁹² Soikkanen 1987, s.381; Tervasmäki 1987, s.221-222.
- ⁹³ Linkomies, s.368-369; Tanner, s.308; Soikkanen 1987, s.382
- ⁹⁴ Linkomies, s.372; Soikkanen 1987, s.385-386; Tanner, s.311-312.
- ⁹⁵ Soikkanen 1987, s.386; Tanner, s.312-314.
- ⁹⁶ Pravda 29.6.1944.
- ⁹⁷ Myllyniemi, s.380-387.
- ⁹⁸ Valpon kesäkuulta laatima tilannekatsaus, L.A.Puntilan kokoelmasta, kansio ”tilannekatsauksia 1943-44”; KA; Polvinen 1980, s.78-79; Soikkanen 1977, s.205; Tanner, s.300.
- ⁹⁹ Linkomies, s.365-366; Myllyniemi, s.401.
- ¹⁰⁰ Pravda 1. ja 2.7.1944.
- ¹⁰¹ Pravda 2.7.1944.
- ¹⁰² Turtola 1988, s.214.
- ¹⁰³ L.A.Puntilan kokoelma, kansio 227, maanantai 3.7.44, KA.
- ¹⁰⁴ Paasikivi 1985, s.14. Paasikiven päiväkirjat on selvästi tarkoitettu julkisuuteen, joten niiden tarjoamaan ajankuvaan on syytä suhtautua kriittisesti.
- ¹⁰⁵ Rytin kokoelma 1, Hitlerin 4.7.1944 kirje Rytille, KA.
- ¹⁰⁶ Sotasyllisyys ak.IV, s.432-433 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Linkomies, s.371.
- ¹⁰⁷ Pravda 9.7.1944.
- ¹⁰⁸ Polvinen 1980, s.82-83. Soikkanen 1977, sivulla 206 on tapaamisen päivämääräksi virheellisesti pantu 4.7.
- ¹⁰⁹ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok IS.7.1944, s.477, KA. Esimerkiksi pääministeri Hansson oli katkeroituneena puhunut suomalaisten valheellisuudesta.
- ¹¹⁰ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok 15.7.1944, s.477, KA; Kenraali Heinrichsin kokoelma PK1172/46 (Mannerheim-teoksen II- osan aineistoa vuosilta 1941-1944) 7.9.44 päivätty selostus n:o 1, Sota-arkisto; Paasikivi 1985, s.15; Tanner, s.324; Virkkunen, s.302. Erkko oli mm. entinen moninkertainen ministeri sekä Sanoma Oy:n toimitusjohtaja.
- ¹¹¹ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok 5.7.1944, s.475-476, KA.
- ¹¹² Paasikiven kokoelma IV:27, Törngrenin paperit, Överläggning 20 & 21 juli 1944, KA; Paasikivi 1985, s.15, 20.
- ¹¹³ Kenraali Heinrichsin kokoelma PK1172/46, 7.9.44 päivätty selostus n:o 1, Sota-arkisto. Wuori oli jo aikaisemmin mainittu Eero A.Wuori, joka oli SAK:n puheenjohtaja. Kilpi oli oli Suomen Sosiaalidemokraatin päätoimittaja Eino Kilpi.
- ¹¹⁴ Kenraali Heinrichsin kokoelma PK1172/46, 7.9.44 päivätty selostus n:o 1, Sota-arkisto.
- ¹¹⁵ Paasikiven kokoelma IV:27, Törngrenin paperit, Överläggning 20 & 21 juli 1944, KA; Paasikivi 1985, s.21; Soikkanen 1987, s.391.
- ¹¹⁶ Hauge, s.240; Tanner, s.326.
- ¹¹⁷ Hauge, s.240; Polvinen 1980, s.27; Tanner, s.326. Esimerkiksi ennen maaliskuun neuvotteluja Moskovassa Kollontai vakuutti Bohemanille suomalaisten hämmästyvän neuvostohallituksen hyvää asennetta. Neuvotteluissa suomalaiset kuitenkin havaitsivat ehdot Suomen kannalta hyvin raskeiksi.
- ¹¹⁸ Sotasyllisyys ak.IV, s.435 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.
- ¹¹⁹ Ibid.
- ¹²⁰ L.A.Puntilan kokoelma, kansio 227, maanantai 17.7.1944, KA.
- ¹²¹ Tanner, s.324.
- ¹²² Linkomies, s.371.
- ¹²³ L.A.Puntilan kokoelma, kansio 227, torstai 20.7.44, KA.
- ¹²⁴ Ibid. Puntila oli Kenntäpostia-kirjansa s.149-153 mukaan 20.päivänä yksikössään, mutta päiväkirjamerkintöjen mukaan tapahtumat menivät näin. On syytä olettaa, että päiväkirja on oikeassa.
- ¹²⁵ G.A.Gripenbergin kokoelma, Gripenbergs dagbok 19.7.1944, s.492-494, KA; Tanner, s.324-325.
- ¹²⁶ Juva, s.548; Tanner, s.325-328.
- ¹²⁷ Kivimäen kokoelma, kansio 2, s.40, KA.
- ¹²⁸ Virkkunen, s.304.
- ¹²⁹ Sotasyllisyys ak.IV, s.435 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.
- ¹³⁰ Sotasyllisyys ak.IV, s.435 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Rytin kokoelma 32, Mannerheimin 23.7.1944 päivätty kirje Rytille, KA; Tervasmäki 1978, s.221; Virkkunen, s.304.
- ¹³¹ Sotasyllisyys ak.IV, s.441-443 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.
- ¹³² Ibid.
- ¹³³ Sotasyllisyys ak.IV, s.444-445 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.
- ¹³⁴ Sotasyllisyys ak.IV, s.444-446 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Tanner, s.335-336.
- ¹³⁵ Ibid.
- ¹³⁶ Sotasyllisyys ak.IV, s.447 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista); Linkomies, s.371.
- ¹³⁷ Ibid.
- ¹³⁸ Sotasyllisyys ak.IV, s.447-448 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Linkomies, s.371-372; Tanner, s.337-338.
- ¹³⁹ Sotasyllisyys ak.IV, s.447-449 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Rytin kokoelma 9, s.172-173, KA; Rytin kokoelma 32, heinäkuun 28.päivä, KA.
- ¹⁴⁰ Sotasyllisyys ak.IV, s.448-449 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA.
- ¹⁴¹ Sotasyllisyys ak.IV, s.448-450 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Rytin kokoelma 9, s.172-173, KA; Rytin kokoelma 32, heinäkuun 28.päivä, KA; Voionmaan kokoelma 1a, 3.8.1944 kirje Tapiolle, KA; Tanner, s.338-339; Tervasmäki 1987, s.174. Tannerin vastustajista puolueen sisällä katso Voionmaa, passim.
- ¹⁴² Rytin päiväkirja, s.59-60 (Sotasyllisyysosikouden arkistossa), KA.
- ¹⁴³ Sotasyllisyys ak.IV, s.448-450 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Rytin kokoelma 9, s.172-173, KA; Rytin kokoelma 32, heinäkuun 28.päivä, KA; Tanner, s.338-339; Tervasmäki 1987, s.174.
- ¹⁴⁴ Tanner, s.339-340.
- ¹⁴⁵ Linkomies, s.372.
- ¹⁴⁶ Ahto, s.52.
- ¹⁴⁷ Linkomies, s.372.
- ¹⁴⁸ Sotasyllisyys ak.IV, s.449 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Linkomies, s.272-273.
- ¹⁴⁹ Linkomies, s.373; Tanner, s.336-340.
- ¹⁵⁰ Sotasyllisyys ak.IV, s.450 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Tanner, s.340. Virkkunen, s.307 on virheellisesti merkitty maanantai elokuun 1.päiväksi. Väärä päivä johtunee siitä, että heinäkuussa 1944 oli 31 päivää.
- ¹⁵¹ Sotasyllisyys ak.IV, s.450-451 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA. Kalliokoski ei muistelmissaan sivua näitä asioita.
- ¹⁵² Sotasyllisyys ak.IV, s.452-453 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Linkomies, s.374-375.
- ¹⁵³ Sotasyllisyys ak.IV, s.452-454 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Linkomies, s.375; Tanner, s.341-344.
- ¹⁵⁴ Jyränki 1981, s.70-73.
- ¹⁵⁵ Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.516.
- ¹⁵⁶ Lienee kohtalon ivaa, että kävi juuri kuten Linkomiehes oli helmikuussa pelännyt: hänestä tuli valtionpäämies ”muutamaksi välipäiväksi”.
- ¹⁵⁷ Sotasyllisyys ak.IV, s.454 (Tannerin muistiinpanoja vuosina 1943-1944 tapahtuneista keskusteluista), KA; Valtioapäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55; Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.514. N:o 53 oli ”hallituksen esitys laiksi viljelysmaiden väliaikaisesta vuokraamisesta siirtoväelle” ja N:o 54 ”hallituksen esitys laiksi työntekijäin tapaturmavakuutuslain muuttamisesta”. Hallituksen esitys N:o 55 liitteessä 2.
- ¹⁵⁸ Voionmaan kokoelma 1a, 3.8.1944 kirje Tapiolle, KA.

- ¹⁵⁹ Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.515-516.
¹⁶⁰ Valtioapäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55; Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.515-516.
¹⁶¹ Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.516-518.
¹⁶² Valtioapäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55; Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.519-523.
¹⁶³ Asetuskokoelma 1944, s.571; Valtioapäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55; Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.531-533.
¹⁶⁴ Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I, s.531-533.
¹⁶⁵ Kivimäen kokoelma 2, s.153-155, KA.
¹⁶⁶ Kivimäen kokoelma 2, s.153-155, KA.
¹⁶⁷ Mannerheim, s.470-472; Polvinen 1980, s.89-91; Vehviläinen 1982, s.163-165. Tervasmäki 1978, s.226 on virheellisesti merkitty päivämääräksi 16.8.
¹⁶⁸ Linkomies, s.380; Polvinen 1980, s.191; Seppälä, s.259-260; Tervasmäki 1987, s.176-177. Jokisipilä toteaa Linkomiehen tulleen 4.8."siihen tulokseen, että ainoa suostuteltavissa oleva pääministeriksi sopiva henkilö oli Antti Hackzell". Ks. Jokisipilä 1997, s.128-129.
¹⁶⁹ Polvinen 1980, s.100-133; Tervasmäki 1987, s.190; Vehviläinen 1982, s.160 ja 166-167. Tosin 5.9. Hitler antoi käskyn hävittää vetäytymisen yhteydessä kaiken saksalaisten hallussa Suomessa olleen kiinteän omaisuuden. 20. Vuoristoarmeijan uusi komentaja, (Dietl menehtyi lento-onnettomuudessa ollessaan Saksassa vaatimassa Suomelle lisää apua suurhyökkäyksen jälkeen) kenraali-eversti Rendulic kuitenkin pyrki välttämään välikohtauksia suomalaisten kanssa.
¹⁷⁰ Pravda 4., 6. ja 8.9.1944.
¹⁷¹ Valtioapäivät 1944 Asiakirjat I-II, esitys N:o 70; Polvinen 1980, s.151; Tervasmäki 1987, s.190-195.
¹⁷² Rytin kokoelma 32, jäljennös presidentti Rytin kirjeestä Hitlerille 26.6.1944. (Tervasmäki 1978, s.221 suomennokesta saattaa saada hiukan väärän kuvan: Rytin viittaa käymiinsä keskusteluihin von Ribbentropin, ei Hitlerin kanssa.)
¹⁷³ Valtioapäivät 1944 Asiakirjat I-II N:o 55.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:

I) ARKISTOLÄHTEET:

Kansallisarkisto: (KA)

- Sotasyyllisyysoikeuden arkisto
-Asiakirjat IV(ak. IV).
-Asiakirjat II(ak. II).
-Pöytäkirjat I(ptk. I).
-Risto Rytin päiväkirja 17.4.1940-22.5.1944.

- Rafael Erichin kokoelma
-Kansiot 3 ja 4

- G. A. Gripenbergin kokoelma
-Gripenbergs dagbok 1944 I.

- T. M. Kivimäen kokoelma
-Kansio 2.

- J. K. Paasikiven kokoelma
-Kansio IV:27.

- L. A. Puntilan kokoelma
-Kansio 2.
-Kansio "Tilannekatsauksia 1943-1944".

- Risto Rytin kokoelma
-Kansiot 1, 9, 17, 18, 32, A57.

- Väinö Tannerin kokoelma
-Kansio 42.

- Väinö Voionmaan kokoelma
-Kansio 1a.

Sota-arkisto:

- Kenraali Heinrichsin kokoelma
-PK1172/46.

Yhtyneitten Paperitehtaitten Keskushallinnon Arkisto:

- Rudolf Waldenin kokoelma.

2) PAINETUT LÄHTEET:

- Asetuskokoelma 1944.
Valtioapäivät 1944 Asiakirjat I-II.
Valtioapäivät 1944 Pöytäkirjat I.

3) JULKAISTU ALKUPERÄISAINESTO:

- Voionmaa** Väinö, Kuriiripostia 1941-1946. Helsinki 1971.

4) KIRJALLISUUS:

- Ahto**, Sampo, Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944-1945. Hämeenlinna 1980.
- Blomstedt**, Yrjö, K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Helsinki 1969.
- Blücher**, Vipert von, Ödesdiga år. Diplomatiska minnen från Finland 1935-1944. Helsingfors 1950.
- Erfurth**, Waldemar, Sotapäiväkirja vuodelta 1944. Porvoo 1954.
- Hauge**, Kaare, Alexandra Mikhailovna Kollontai: The Scandinavian period 1922-1944. Michigan 1971.
- Hirvikallio**, Paavo, Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919-1950. Porvoo 1958.
- Jokipii**, Mauno, Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940-41. Keuruu 1987.
- Jokisipilä**, Markku, Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus. 2004
- Jokisipilä**, Markku, Edwin Linkomiehen poliittinen toiminta 1943-1946. Turun poliittisen historian laitoksen tutkimuksia 8. Turku 1997.
- Juva**, Einar W., Rudolf Walden 1878-1944. Porvoo 1987.
- Jyränki**, Antero, Presidentti. Tutkimus Suomen valtionpäämiehen asemasta 1919-1976. Juva 1981.
- Jyränki**, Antero, Sotavoimain ylin päällikkyyks. Tutkimus tasavallan presidentille HM 305:n nojalla kuuluvasta toimivallasta ja sen käyttämisestä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 76. Vammala 1967.
- Kallenautio**, Jorma, Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopolitiikka 1917-1955. Helsinki 1981.
- Kollontai**, Aleksandra Madame Kollontain muistelmat hänen itsensä kertomana. Helsinki 1946. Käännös teoksesta "And Dreams Came True".
- Linkomies**, Edwin, Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943-44. Keuruu 1980.
- Mannerheim**, C. G., Muistelmat. Toinen osa. Helsinki 1952.
- Moisala UE & Alanen**, Pertti. Kun hyökkääjän tie suljettiin. Sotatieteen laitoksen tutkimuksia XXVI. 1988
- Myllyniemi**, Seppo, Suomi sodassa 1939-1945. Keuruu 1982.
- Paasikivi**, J. K., Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-1941. Juva 1979.
- Paasikivi**, J. K., J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944-1956 I-II. Toimittaneet Blomstedt, Yrjö ja Klinge, Matti. Juva 1985.
- Palm**, Thede, Moskova 1944. Aseleoneuvottelut maaliskuussa ja syyskuussa 1944. Jyväskylä 1978.
- Pohlebkkin**, V. V., J. K. Paasikivi ja Neuvostoliitto. Espoo 1980. Käännös teoksesta "J. K. Paasikivi i Sovetskij Sojuz."
- Polvinen**, Tuomo, Barbarossasta Teheraniin. Suomi kansainvälisessä politiikassa 1, 1941-1943. Juva 1979.
- Polvinen**, Tuomo, Teheranista Jaltaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa 2, 1944. Juva 1980.
- Rusi**, Alpo, Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941-1944. Kokemäki 1982.
- Seppinen**, Ilkka, Suomen ulkomaankaupan ehdot 1939-1944. Historiallisia Tutkimuksia 124. Helsinki 1983.
- Seppälä**, Raimo, Rudolf Walden isänmaan mies. Keuruu 1981.
- Skyttä**, Kyösti, Ei muuta kunniata. Risto Rytin kujanjuoksu 1939-1945. Helsinki 1971.
- Soikkanen**, Hannu, Kohti kansanvaltaa 2 1937-1944. Joensuu 1987.
- Soikkanen**, Hannu, Sota-ajan valtioneuvosto. Teoksessa Valtioneuvoston historia 1917-1966 II. Helsinki 1977.
- Suomi**, Juhani, Kohtalona yksinäisyys: Risto Rytin tie Suomen politiikan johtoon. Helsinki 1989.
- Tanner**, Väinö, Suomen tie rauhaan 1943-44. Helsinki 1952.
- Tervasmäki**, Vilho, Mannerheim. Valtiomies ja sotapäällikkö talvi- ja jatkosodan käännekohtissa. Hämeenlinna 1987.
- Tervasmäki**, Vilho, Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939-1978. Hämeenlinna 1978.
- Turtola**, Martti, Risto Ryti. Elämä isänmaan puolesta. Keuruu 1994.
- Turtola**, Martti, Erik Heinrichs - Mannerheimin ja Paasikiven kenraali. Keuruu 1988.
- Vehviläinen**, Olli, Finland in the Second World War. Between Germany and Russia. Great Britain 2002.
- Vehviläinen**, Olli, Rytin-Ribbentropin sopimus. S.81-93 teoksessa Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Helsinki 1992.
- Vehviläinen**, Olli, Saksa ja Suomen irtautuminen jatkosodasta. Teoksessa Jatkosodan kujanjuoksu. Toimittanut Vehviläinen, Olli. Juva 1982.
- Virolainen**, Johannes Sanoi Paasikivi. Muistelmia 1940-luvun vaikeilta vuosilta. Keuruu 1983.
- Wigforss**, Ernst, Minnen III 1932-1945. Stockholm 1954.
- Virkkunen**, Sakari, Ryti. Myrskyajan presidentti. Keuruu 1985.

5) MUUT:

Pravda 1944

